

JYU DISSERTATIONS 824

Aino Sarkia

**Virallinen ja epävirallinen
taloudellinen apu vähävaraisten
lapsiperheiden vanhempien ja
lasten kokemana**

Fenomenologis-hermeneuttinen tutkimus

UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ
FACULTY OF HUMANITIES AND
SOCIAL SCIENCES

JYU DISSERTATIONS 824

Aino Sarkia

**Virallinen ja epävirallinen taloudellinen
apu vähävaraisten lapsiperheiden
vanhempien ja lasten kokemana
Fenomenologis-hermeneuttinen tutkimus**

Esitetään Jyväskylän yliopiston humanistis-yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston vanhassa juhlasalissa S212
lokakuun 4. päivänä 2024 kello 12.

Academic dissertation to be publicly discussed, by permission of
the Faculty of Humanities and Social Sciences of the University of Jyväskylä,
in building Seminarium, old festival hall S212, on October 4, 2024, at 12 o'clock.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

JYVÄSKYLÄ 2024

Editors

Olli-Pekka Moisio

Department of Social Sciences and Philosophy, University of Jyväskylä

Päivi Vuorio

Open Science Centre, University of Jyväskylä

Copyright © 2024, by the author and University of Jyväskylä

ISBN 978-952-86-0292-7 (PDF)

URN:ISBN:978-952-86-0292-7

ISSN 2489-9003

Permanent link to this publication: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-86-0292-7>

ABSTRACT

Sarkia, Aino

Low-income Families' Parents' and Children's Experiences on Formal and Informal Financial Aid. A Phenomenological Hermeneutical Study.

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2024, 316 p.

(JYU Dissertations

ISSN 2489-9003; 824)

ISBN 978-952-86-0292-7 (PDF)

The aim of this study is to increase understanding of the experiences low-income families' parents and children have on formal and informal financial aid. The research questions are: 1) what kinds of meanings parents from low-income families associate with informal and formal financial aid, 2) what kinds of meanings children from low-income families associate with informal financial aid, and 3) what kinds of shared and unshared meanings of financial aid children and parents have.

The study is based on the phenomenological hermeneutical approach, and the data has been analyzed using the phenomenological hermeneutical method. Family members from 34 low-income families provided their experiences on financial aid for examination. At the time of the study, 20 of the research participants were children aged 9–17, while 14 were adults. Data collection was carried out in two phases during 2022. The first phase consisted of interviews. The adults were interviewed individually, while the children were, in addition to individual interviews, interviewed in pairs and in one group. During the second phase, the experience of financial aid was examined with creative methods, including videos and written material. One child and six adults participated in this second phase.

Based on the analysis of the data, the meanings parents and children associate with formal and informal financial aid are manifested in three distinct sets, which are the basis of financial aid, the needs and processes of applying for financial aid, and informal financial aid as an enabler. Children and parents have both shared and unshared meanings of financial aid, which appear in all three sets.

The study indicates that examining financial aid from both children's and parents' point of view produces a comprehensive understanding of the research topic. Based on the study and its results, phenomenologically oriented social work research can be used to address broad societal issues, such as child and family poverty, in addition to experiential perspectives of individuals.

Keywords: financial aid, social work, family, poverty, experience, hermeneutical phenomenology

TIIVISTELMÄ

Sarkia, Aino

Virallinen ja epävirallinen taloudellinen apu vähävaraisten lapsiperheiden vanhempien ja lasten kokemana. Fenomenologis-hermeneuttinen tutkimus.

Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2024, 316 s.

(JYU Dissertations

ISSN 2489-9003; 824)

ISBN 978-952-86-0292-7 (PDF)

Tutkimuksen tavoitteena on lisätä ymmärrystä vähävaraisten lapsiperheiden lasten ja vanhempien kokemuksista virallisesta ja epävirallisesta taloudellisesta avusta. Tutkimuskysymyksiä ovat: 1) minkälaisia merkityksiä vähävaraisten lapsiperheiden vanhemmat antavat epäviralliselle ja viralliselle taloudelliselle avulle, 2) minkälaisia merkityksiä vähävaraisten perheiden lapset antavat epäviralliselle taloudelliselle avulle, 3) minkälaisia yhteisesti jaettuina ja jakamattomia taloudellisen avun merkityksiä lasten ja vanhempien kesken ilmenee.

Tutkimus kiinnittyy fenomenologis-hermeneuttiseen lähestymistapaan ja sen aineisto on analysoitu fenomenologis-hermeneuttisella menetelmällä. Taloudellisen avun kokemusta tarkastellaan 34 vähävaraisen lapsiperheen perheenjäsenen näkökulmasta. Tutkimusosallistujista 20 oli tutkimuksen teon aikana 9–17-vuotiaita lapsia ja 14 aikuisia. Aineistonkeruu tehtiin kahdessa vaiheessa vuonna 2022. Ensimmäisen vaiheen muodostivat haastattelut. Aikuisten haastattelut olivat yksilöhaastatteluja, lapsilla oli yksilöhaastattelujen lisäksi parihaastatteluja ja yksi ryhmähaastattelu. Toisessa vaiheessa taloudellisen avun kokemusta lähestyttiin luoviin menetelmiin perustuvilla video- ja kirjoitustuotoksilla. Toiseen vaiheeseen osallistui yksi lapsi ja kuusi aikuista.

Aineiston analyysin perusteella vanhempien ja lasten virallisen ja epävirallisen taloudellisen avun merkitykset ilmenevät kolmena merkityskokonaisuutena, jotka ovat taloudellisen avun perusta, taloudellisen avun tarpeet ja hakemisen prosessit, sekä epävirallinen taloudellinen apu mahdollistajana. Lapsilla ja vanhemmillä on yhteisesti jaettuina, mutta myös jakamattomia taloudellisen avun merkityksiä, joita ilmenee kaikissa kolmessa merkityskokonaisuudessa. Tutkimus osoittaa, että lapsiperheiden taloudellisen avun kokonaisuuden tarkastelu sekä lasten että vanhempien näkökulmasta tuottaa kokonaisvaltaista ymmärrystä tutkimusaiheesta. Tutkimuksen perusteella fenomenologisesti orientoituneella sosiaalityön tutkimuksella voidaan lähestyä yksilöiden kokemuksellisen näkökulman lisäksi laajoja, lapsiperheköyhyyden kaltaisia yhteiskunnallisia kysymyksiä.

Avainsanat: taloudellinen apu, sosiaalityö, lapsiperhe, köyhyys, kokemus, hermeneuttinen fenomenologia

Author

Aino Sarkia
Department of Social Sciences and Philosophy
University of Jyväskylä, Finland
aino.m.sarkia@student.jyu.fi

Supervisors

Senior Lecturer (Title of Docent) Johanna Moilanen
Department of Social Sciences and Philosophy
University of Jyväskylä, Finland

Associate professor Johanna Kiili
Department of Social Sciences and Philosophy
University of Jyväskylä, Finland

Reviewers

Professor Merja Laitinen
Department of Social Sciences
University of Lapland, Finland

Chief Researcher, Special Researcher (Title of Docent)
Anna-Maria Isola
Finnish Institute of Health and Welfare
University of Turku, Finland

Opponent

Professor Merja Laitinen
Department of Social Sciences
University of Lapland, Finland

ESIPUHE

Uteliaisuus on ihmeellinen voima. Ilman uteliaisuutta en ehkä olisi nyt tässä, kirjoittamassa väitöskirjani esipuhetta. Kiitos uteliaan mielen, olen saanut kulkea hienon ja opettavaisen matkan kokemusten tutkimisen tiellä. Matka on ollut suuri hyppy tuntemattomaan ja edellyttänyt myös omalle epämukavuusalueelle asettumista sekä oman keskeneräisyyden hyväksymistä. Väitöskirjan parissa vietetyt hetket ovat olleet intensiivisiä ja vaativia, mutta samalla erittäin antoisia. Olen syvästi kiitollinen kaikista kokemistani onnistumisen ja itseni ylittämisen tunteista, ajattelun avartumisesta sekä upeista kohtaamisista ihmisten kanssa. Kiitollisuuden tuntein ajattelen matkani varrella mukana olleita ihmisiä, jotka kaikki ansaitsevat mitä lämpimimmät kiitokset.

Kaikkein suurimmat kiitokseni haluan osoittaa tutkimukseeni osallistuneille lapsille ja vanhemmille. Ilman teitä väitöskirjastani ei olisi koskaan tullut sellaista kuin se nyt on. Sydämeni pohjasta haluankin lausua kiitokset kaikille teille 34 tutkimusosallistujalle siitä, että lähditte mukaan tutkimukseeni ja kerroitte omista kokemuksistanne. Arvostan suuresti, että luotitte minuun ja avasitte elämäännne, vaikka se ei aina ollutkaan helppoa tai kivutonta. Keskustelumme olivat antoisia ja opettivat minulle paljon. Kiitos myös kaikille niille toimijoille, joiden kanssa tein yhteistyötä löytääkseni tutkimukseeni osallistujia. Ilman apuanne osallistujien tavoittaminen olisi ollut huomattavasti haastavampaa, ehkä jopa mahdotonta.

Sain väitöskirjalleni mitä parhaimmat ohjaajat, joille haluan lausua lämpimät kiitokseni. Kiitos yliopistonlehtori, dosentti Johanna Moilanen siitä, että suhtauduit aina kannustavasti tutkimukseeni ja sanoillasi vahvistit uskoani omiin taitoihini. Kiitos tekstiini tekemistäsi tarkkanäköisistä huomioista ja oivaltavista tavoistasi etsiä uusia ja laajempia näkökulmia aiheeni tarkasteluun. Kiitos apulaisprofessori Johanna Kiili lämpimästä ja kannustavasta ohjauksestasi. Kiitos, että osasit esittää sellaisia kysymyksiä ja ajatuksia, jotka ohjasivat työtäni oikeaan suuntaan, auttoivat näkemään tekstissäni olennaisimman ja saivat haastamaan itseäni. Kumpaakin ohjaajaani haluan kiittää empaattisesta ohjausotteesta, vanhasta uskosta työni etenemiseen ja siitä, että alkumetreiltä lähtien tuitte näkemystäni monimuotoisesta tutkimuksen toteutuksesta.

Kiitän esitarkastajiani, professori Merja Laitista ja johtava tutkija, erikoistutkija, dosentti Anna-Maria Isolaa, tarkoista ja asiantuntevista lausunnoista, joiden avulla sain työstettyäni väitöskirjani lopulliseen muotoonsa. Kiitos professori Merja Laitinen lupautumisesta vastaväittäjäkseni.

Jyväskylän yliopiston sosiaalityön oppiaine ja jatkokoulutusseminaari ovat muodostaneet tärkeän tukikohdan ja oppimisympäristön kaltaiselleni jatko-opiskelijalle, jolla ei ole maisterintutkintoa sosiaalityön oppiaineesta. Kiitos seminaarin vetäjä, professori Heli Valokivi, laitoksen johtaja, professori Marjo Kuronen ja laitoksen muu henkilökunta sekä jatkokoulutusseminaarin kanssaopiskelijat. Kommentit, joita tekstiini sain, olivat aina rakentavia ja ajatuksia herättäviä, ja seminaarin ilmapiiri oli myönteinen ja turvallinen. Koen saaneeni teiltä kaikilta

paljon arvokkaita huomioita, joiden ansiosta tutkimukseni sisältö ja rakenne löysivät paremmin muotonsa.

Työyhteisöni Pelastakaa Lapset ry ansaitsee myös kiitoksen. Aloittaessani väitöskirjan työstöä vuonna 2021 silloisen esihenkilöni Riitta Björnin tuki ja kiinnostus tutkimustani kohtaan oli tärkeää. Sama pätee nykyiseen esihenkilööni, kehitysjohtaja Susanna Taniin. Myös kotimaan ohjelman johtaja Riitta Hyytinen, pääsihteri Hanna Markkula-Kivisilta sekä muu johto suhtautuivat aina myönteisesti tutkimukseeni, olen tästä hyvin iloinen ja kiitollinen. Lämpimät kiitokset kuuluvat lisäksi työtovereilleni koko organisaatiossa ja erityisesti läheisimmille työtovereilleni silloisessa kansalais- ja vaikuttamistyön tiimissä sekä nykyisessä kehittämistoiminnan tiimissä. Kiitos lukuisista yhteisistä lounaista, kahvihetkistä, keskusteluista ja nauruista. Myös kollegat muissa organisaatioissa ovat olleet tärkeässä roolissa - kiitos kannustuksestanne ja kiinnostuksestanne tutkimusaiheeni kohtaan, olen onnekas, että saan tehdä töitä kanssanne.

Ilman Tiukulan säätiöltä saamaani apurahaa ja mahdollisuutta keskittyä tutkimuksenteekoon täysipäiväisesti 22 kuukaudeksi olisi väitöskirjan työstäminen saattanut jäädä haaveeksi. Ainakin toteutuneessa aikataulussa pysyminen olisi ollut mahdotonta ilman rahoitusta. Olenkin erittäin kiitollinen Tiukulan säätiölle apurahasta ja siitä, että tutkimusaiheeni katsottiin säätiössä rahoituksen arvoiseksi.

Erityisen tärkeässä osassa tutkimustaipaleellani ovat olleet perhe, ystävät ja sukulaiset. Kiitos kaikesta tuestanne ja tutkimustani kohtaan osoittamastanne kiinnostuksesta, se on merkinnyt minulle paljon. Kiitos äidilleni ja isälleni vankumattomasta uskosta väitöskirjan tekemiseen. Vaikka olen joskus epäillyt, tuleeko tästä ikinä valmista, olette aina olleet kannustavia ja tulevaisuuteen katsovia. Näin on ollut aina; tekemisiini on uskottu ja annettu vapautta kokeilla ja yrittää. Utelias mieleni on vienyt monenlaisiin, joskus poukkoileviin ja yllättäviinkin, suuntiin. Olen iloinen, ettei uteliaisuuttani ole kahlittu tai estetty vaan sitä on tuettu ja kannustettu kukoistamaan. Ehkä tämän kannustavuuden vuoksi olen uskaltanut hypätä myös tälle tuntemattomalle matkalle. Kiitos veljeni Risto ja Martti sekä Martin puoliso Anni - tukenne on ollut minulle erittäin tärkeää ja arvostan sitä suuresti. Lämmin kiitos anoppini Sinikka tuestasi ja käytännön avusta vuosien varrella. Englannin kälylleni Marille perheineen erityinen kaukokiitos.

Kolmen ja puolen vuoden matkalle on mahtunut onnistumisia ja hyviä hetkiä, mutta myös vaikeita aikoja. Samana päivänä, jolloin sain tietää saaneeni tutkimusrahoituksen, olimme saattaneet haudan lepoon appeni Yrjön. Tuohon aikaan mahtui paljon surua. Uskon kuitenkin, että Yrjö olisi innolla mukana tässä hetkessä ja suhtautuisi ylpeydellä väitöskirjani valmistumiseen. Toinen iso vastoinkäyminen osui tutkimukseni loppupuolelle, kun omaiseni sai yllättäen syöpädiagnoosin. Tämä uutinen lamautti hetkellisesti niin, ettei tutkimuksenteosta tullut mitään. Olkoot nämä tapahtumat muistutus siitä, että elämään mahtuu monenlaista. Vaikeudet eivät näy aina ulospäin - näennäisesti helppo taival voi todellisuudessa sisältää monia haasteita ja vaikeuksia.

Lopuksi haluan kiittää omaa perhettäni. Kiitos puolisoni Jusu tuesta ja avusta. Kiitos lapseni, kultakolmikkoni Paavo, Tuomas ja Liisa. Te olette yksi syy siihen, että haluan työlläni olla edistämässä lasten ja perheiden hyvinvointia ja että kiinnostuin juuri lapsuuden- ja perhetutkimuksesta. Toivon, että uteliaisuuden kipinä kuljettaa myös teitä upeisiin seikkailuihin elämänne aikana.

Helsingin Paloheinässä 15.8.2024
Aino Sarkia

KUVIOT

KUVIO 1.	Aineiston analyysin hermeneuttinen kehä.....	102
KUVIO 2.	Vanhempien taloudellisen avun merkityskokonaisuudet	227
KUVIO 3.	Lasten taloudellisen avun merkityskokonaisuudet	231
KUVIO 4.	Vanhempien ja lasten taloudellisen avun jaetut ja jakamattomat merkitykset.....	234

TAULUKOT

TAULUKKO 1.	Tutkimuksen osallistajat	71
TAULUKKO 2.	Vanhempien mainitsemaa saadun taloudellisen avun muodot.....	72
TAULUKKO 3.	Tutkimuksen kokonaisaineisto.....	80
TAULUKKO 4.	Esimerkki tutkimuksen yksittäisestä rakenneanalyysistä.....	99
TAULUKKO 5.	Esimerkki useammasta rakenneanalyysistä.....	100

SISÄLLYS

ABSTRACT

TIIVISTELMÄ

ESIPUHE

KUVIOT JA TAULUKOT

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	13
2	VIRALLINEN JA EPÄVIRALLINEN TALOUDELLINEN APU.....	21
	2.1 Julkinen sektori toimeentulon turvaajana.....	21
	2.2 Kolmas ja neljäs sektori epävirallisina auttajina	27
3	KÖYHYYS JA LAPSIPERHEET	36
	3.1 Köyhyyden käsitteellisiä paikannuksia.....	36
	3.2 Lapsiperheiden köyhyys moniulotteisena ilmiönä	40
	3.3 Vanhemmat ja lapset köyhyyden kokijoina.....	44
4	FILOSOFIS-METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT.....	48
	4.1 Hermeneuttinen fenomenologia tutkimusotteena.....	48
	4.2 Kokemuksen tutkiminen fenomenologisesti	56
	4.3 Fenomenologia ja sosiaalityön tutkimus.....	60
	4.4 Tutkimuskohteeseen liittyvä esiyymmärrys.....	63
5	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	67
	5.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset.....	67
	5.2 Tutkimusosallistujat ja aineistonkeruu	69
	5.2.1 Tutkimuksen osallistujat.....	70
	5.2.2 Osallistujien tavoittaminen.....	73
	5.2.3 Aineistonkeruu vanhempien ja lasten kanssa	79
	5.3 Aineiston analyysi	95
	5.4 Tutkimuseettiset kysymykset	104
	5.4.1 Eettisyys, kokonaisvaltaisuus ja sensitiivisyys.....	104
	5.4.2 Kantaaottava ja refleksiivinen ote.....	109
	5.4.3 Käytännön tutkimuseettisiä kysymyksiä	112
6	VANHEMPIEN TALOUDELLISEN AVUN KOKEMUKSET	118
	6.1 Taloudellisen avun perusta.....	118
	6.1.1 Oikeus viralliseen apuun	118
	6.1.2 Luottamus viralliseen järjestelmään.....	126
	6.1.3 Epävirallinen apu lahjana	130
	6.2 Taloudellisen avun tarpeet ja hakemisen prosessit	137
	6.2.1 Taloudellisen avun hakeminen.....	137

6.2.2	Kohtaamisen ja kokonaisvaltaisen avun tarve	148
6.2.3	Palvelujärjestelmään ja palveluihin liittyvät tarpeet	156
6.3	Epävirallinen taloudellinen apu mahdollistajana.....	168
6.3.1	Joukkoon kuuluminen ja pääsy samalle viivalle.....	169
6.3.2	Yhdessä tekeminen ja arjen irtiotto	177
6.3.3	Asemoituminen tähän hetkeen ja tulevaisuuteen.....	182
7	LASTEN TALOUDELLISEN AVUN KOKEMUKSET	189
7.1	Taloudellisen avun perusta	189
7.2	Taloudellisen avun tarpeet ja hakemisen prosessit	197
7.3	Epävirallinen taloudellinen apu mahdollistajana.....	203
7.3.1	Edellytyksenä edullisuus	203
7.3.2	Tylsyyden ja yksinäisyyden ehkäisy.....	211
7.3.3	Pääsy osaksi samoja kokemuksia	217
8	YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	226
8.1	Vanhempien taloudelliselle avulle antamat merkitykset	226
8.2	Lasten taloudelliselle avulle antamat merkitykset	230
8.3	Taloudellisen avun jaetut ja jakamattomat merkitykset	233
9	POHDINTA	239
9.1	Tutkimuksen anti ja kokemuksellisen tiedon merkitys	239
9.2	Luotettavuuden ja tutkimuksellisten valintojen arviointi.....	242
9.3	Suosituksia lapsiperheiden köyhyyden ehkäisyyn	247
	SUMMARY.....	256
	YHTEENVETO.....	259
	LÄHTEET	262

1 JOHDANTO

”Köyhyydessä on jotakin, se kun herään siihen että se on olemassa, kun näen sen. Köyhyys hakeutuu luokseni ja käpertyy jalkoihini, laskinpa ne alas missä tahansa. Se että niin monet kieltäytyvät ymmärtämästä sen merkitystä. Tulkitsematta, käsittämättä sitä. Tajuamasta sitä.” (Alakoski 2013, 98.)

Taloudellisella avulla ja hyväntekeväisyydellä on pitkät perinteet Suomessa. Jo 1700-luvulla maassamme harjoitettiin seurakunnallista vaivaishoitoa raha-avustuksineen (Pulma 1994, 45). Ylempiluokkaisten rouvasyhdistysten hyväntekeväisyystoiminta yleistyi 1800-luvun alkupuolella yhdistysten suunnatessa apuaan vähempiosaisille ja köyhälistöperheille (Mt., 59; Toikko 2005). Hyvinvointivaltiolisesta kehityksestä huolimatta hyväntekeväisyyteen perustuva avustustyö on 2020-luvun Suomessa yhä voimissaan. Tästä osoituksena ovat esimerkiksi vähävaraisille lapsiperheille taloudellista apua tarjoavat kolmannen sektorin toimijat, jotka auttavat perheitä julkisen sektorin rinnalla. Uuden ulottuvuuden hyväntekeväisyystoimintaan on tuonut teknologian kehitys, joka on luonut neljänteen sektoriin kuuluville, epävirallisemmin ja löyhemmällä organisoitumisen asteella toimiville tahoille mahdollisuuksia aktivoitua vähävaraisten auttajina esimerkiksi sosiaalisen median kanavissa. Tässä tutkimuksessa edellä mainituilla kolmannen sektorin toimijoilla viitataan markkinoiden, julkisen sektorin ja kotitalouksien väliin jäävään alueeseen (Saukkonen 2013, 8). Neljäs sektori puolestaan tarkoittaa kotiin, perheeseen, sukuun, tuttavuuteen ja naapuruuteen perustuvaa toimintaa sekä digitalisaation ja sosiaalisen median mahdollistamia verkostomaisia toimintamalleja (Mäenpää & Faehnle 2021; Harju 2003). Paneudun tarkemmin sektorien käsitteelliseen määrittelyyn luvussa 2.

Taloudellisen avun kokonaisuus käsittää monenlaisia toimijoita ja tuen muotoja. Rinnakkain ja limittäin julkisen sektorin kanssa ovat niin diakoniatyön kaltaiset vakiintuneet tahot kuin uudemmat, Facebookissa ja muualla sosiaalisessa mediassa, toimivat apuryhmät. Julkisen sektorin virallinen taloudellinen apu käsittää toimeentulotuen, asumistuen ja työttömyystuen kaltaiset etuudet, epävirallisen osalta avun muotoja ovat esimerkiksi laskujen maksuun, lasten harrastus- ja opiskelukustannuksiin tai tuettuihin lomiin ja leireihin saatu apu sekä

maksusitoumukset ja lahjakortit ruokakauppaan. Tartun tutkimuksellani tähän taloudellisen avun kokonaisuuteen tarkastelemalla vähävaraisten lapsiperheiden vanhempien ja lasten taloudellisen avun kokemuksia niin virallisesta kuin epävirallisesta näkökulmasta käsin. Taloudellisella avulla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa edellä mainitun kaltaisia avun muotoja.

Lähestyn lapsiperheen kokemusta sekä vanhempien että lasten näkökulmista. Tavoitteenani on näin muodostaa tutkimusaiheesta kokonaisvaltaista ymmärrystä. Ottamalla lähtökohdaksi vanhempien ja lasten kokemukset haluan tehdä näkyväksi lapsiperheissä elävien perheenjäsenten ainutlaatuiset ja yksilölliset tavat elää ja kokea asioita (Laine 2018), samalla etsien perheenjäsenten kokemuksilleen antamia jaettuja ja jakamattomia merkityskokonaisuuksia. Lapsuudentutkimuksen paradigmanuutoksen mukaisesti (esim. Cater & Øverlien 2014) näen lasten omien kokemusten ja ajatusten tutkimisen yhtä arvokkaana kuin aikuisten. Tutkimuksessani keskitytään tarkastelemaan virallisen taloudellisen avun kokemusten lisäksi erityisesti kolmannen sektorin epävirallista taloudellista apua, minkä lisäksi tarkastelua kohdennetaan neljännen sektorin epäviralliseen apuun, koska se on yksi osa epävirallista auttamiskokonaisuutta ja sen merkityksellisyys ilmenee myös tutkimusaineistossa.

Kolmas sektori on Suomessa vahva palveluiden tuottaja ja kehittäjä julkisen sektorin rinnalla (esim. Murto 2011). Kolmannen sektorin keskeinen rooli on herättänyt myös ristiriitaisia tunteita Suomen kaltaisessa maassa, jota pidetään pohjoismaisena hyvinvointivaltiona (Grönlund & Hiilamo 2006, 49) ja jossa periaatteena on ollut se, ettei kenenkään tarvitse turvautua yksittäisten ihmisten armeliaisuuteen ja hyväntekeväisyyteen (Kuivalainen 2009, 208). Hyvinvointivaltion aukkokohtiin ja kolmanteen sektoriin liittyen kiinnostavaksi kysymykseksi muodostuukin Julkusen (2006, 56) esittämä huomio, jota hän nimittää köyhyyspolitiikan klassiseksi sosiaalipoliittiseksi dilemmaksi: siirtääkö kirkon ja kolmannen sektorin aktivoituminen vastuuta huono-osaisista pois julkiselta vallalta, kun huomio kohdennetaan välittömään hädän lievittämiseen eikä rakenteelliseen poliittikkaan ja universalismiin?

Köyhyyspolitiikan klassinen dilemma nostaa esiin olennaisen kysymyksen epävirallisen auttamistyön roolista suhteessa julkiseen sektoriin. Osoituksena epävirallisten toimijoiden viime vuosina tapahtuneesta aktivoitumisesta voidaan pitää esimerkiksi vähävaraisille lapsiperheille kohdennettujen lahjoitusten kasvua ja sitä myötä lisääntyneitä avustusmahdollisuuksia¹. Kohderyhmänä hädänalaiset lapset näyttävät vetoavan lahjoittajiin. Onko hyväntekeväisyystoiminnan vahvistumiseen viittaavassa kehityksessä riskinä, että auttamistyössä liutaan kauemmas hyvinvointivaltiollisista periaatteista avun kohdentuessa yhä vahvemmin ”ansaitseville” köyhille ja miellyttävimpinä pidetyille

¹ Kasvusta kertovat esimerkiksi Hope ry:n ja Pelastakaa Lapset ry:n julkaisemat luvut. Vähävaraisia lapsia ja lapsiperheitä tukeva Hope ry (2022) raportoi vuoden 2022 vuosikertomuksessaan ohjanneensa suoraan avustustyöhön 1,6 miljoonaa euroa, vuonna 2021 luku oli 1,5 miljoonaa euroa. Pelastakaa Lapset ry:n vuosikatsauksessa 2022 kotimaan vähävaraisten ja syrjäytymisvaarassa olevien lasten ja nuorten auttamiseksi järjestetyn joulukeräyksen tuoton kerrotaan olleen yli 2,9 miljoonaa euroa, vuonna 2021 luku oli 2,3 miljoonaa euroa (Pelastakaa Lapset ry 2022).

avuntarvitsijoiden ryhmille (Kujala & Danielsbacka 2015, 119)? Toisaalta voidaan kysyä, eikö järjestöjen ja kirkon pidäkin reagoida, jos julkinen valta ei huolehdi riittävällä tavalla heikompiosaisista kansalaisista. Järjestöjen viestinnän ja aiheesta tehtyjen uutisjuttujen myötä tiedetään myös, että epävirallinen taloudellinen apu on saajilleen tärkeää. Kovin paljon syvempää ymmärrystä lapsiperheiden taloudellisen avun kokemuksista ei kuitenkaan ole, eikä aihe ole herättänyt suurta akateemistakaan kiinnostusta. Vaikka taloudellista apua on tarkasteltu esimerkiksi diakoniatyössä (Jokela 2011; Juntunen 2006), ei lapsiperheiden oma-kohtaisiin epävirallisen ja virallisen taloudellisen avun kokemuksiin ole Suomessa tiettävästi aikaisemmin paneuduttu.

Vähäinen kiinnostus lapsiperheiden taloudellisen avun kokemuksiin ei selity ajankohtaisuuden puutteella, sillä aihepiirin ympärillä on viime vuosina tapahtunut paljon ja lapsiperheköyhyys on ollut näkyvästi esillä. Vuonna 2017 toteutettu Kela-siirto, jossa perustoimeentulotuki siirrettiin kunnilta Kelan hoidettavaksi, sekä käynnissä oleva sosiaaliturvauudistus ovat keskeisiä uudistuksia taloudellisen avun kannalta. Sosiaaliturvakomitea on esittänyt lasten ja perheiden sosiaaliturvaan liittyviä lainvalmistelu- ja selvityshankkeita tulevien hallitusten toteutettavaksi (Sosiaali- ja terveysministeriö 2023). Suomen toimintasuunnitelma köyhyyden ja syrjäytymisen vähentämiseksi vuoteen 2030 mennessä (Sosiaali- ja terveysministeriö 2022) sekä Suomen kansallinen lapsistrategia² (Valtioneuvosto 2021) ja lapsistrategiaan sidottu eurooppalainen lapsitakuu (*European Child Guarantee*)³ (Valtioneuvosto 2022a) sisältävät kaikki kirjauksia lapsiperheköyhyydestä ja Suomen sitoutumisesta lapsiperheköyhyyttä vähentäviin ja ehkäiseviin politiikkatoimiin. Lapsiperheköyhyys näkyy myös Itsenäisyyden juhlavuoden lastensäätiön (Itla) vuonna 2021 käynnistämässä kolmivuotisessa Samalta viivalta -tutkimus- ja kehittämisohjelmassa, jossa muun muassa tuotetaan lapsiperheköyhyyteen liittyvää tutkimustietoa päätöksenteon perustaksi (Itla 2023).

Merkittävänä yhteiskunnallisena uudistuksena on mainittava myös sosiaali- ja terveydenhuollon sekä pelastustoimen järjestämisvastuun siirtyminen vuoden 2023 alussa kunnilta ja kuntayhtymiltä hyvinvointialueille. Uudistus muodostaa mielenkiintoisen tilanteen järjestöille, jotka voidaan hyvinvointialtioajattelua seuraten nähdä universaalina sosiaali- ja terveyspolitiikan oleellisina työpareina. Järjestöillä on edustamiinsa kansanryhmiin liittyvää hyvinvointitietoa, osallisuutta ja toimijuutta edistävää toimintaa sekä vaikuttavia palveluja. (Niemelä & Auvinen 2021.) Kuinka hyvin tätä järjestöjen osaamista pystytään hyödyntämään hyvinvointialueille, on keskeinen kysymys myös haavoittuvassa

² Suomen ensimmäinen kansallinen lapsistrategia valmisteltiin parlamentaarisessa yhteistyössä vuonna 2021. Lapsistrategian tavoitteena on luoda lapsen oikeuksia kunnioittava lapsi- ja perhemyönteinen Suomi. Lasten, nuorten ja perheiden asemaa koskeva tietopohja sekä Suomen perus- ja ihmisoikeusvelvoitteet toimivat strategian perustana. Kukin hallitus laatii ja toteuttaa tarkemman toimeenpanosuunnitelman strategian linjausten edistämiseksi hallituskaudellaan. (Valtioneuvosto 2021.)

³ Vuonna 2021 hyväksytyllä eurooppalaisella lapsitakuulla pyritään torjumaan sosiaalista syrjäytymistä ja vahvistamaan lasten yhdenvertaisia mahdollisuuksia. Lapsitakuun kansallista toimintaohjelmaa toteutetaan yli hallituskaudet kestävänsä kansallisen lapsistrategian ja sen toimeenpanosuunnitelmien viitekehyksessä. (Valtioneuvosto 2022a.)

asemassa olevien väestöryhmien osalta. Kysymys hyvinvointialueiden, kuntien ja ruoka-aputoimijoiden yhteistyöstä esimerkiksi on relevantti, ja siihen liittyy myös yhteistyön tarve sosiaalityön, yksityisen sekä kolmannen sektorin kanssa, jotta asiakkaiden tarpeita vastaavia palveluita voidaan vahvistaa (Zitting & Kainulainen 2022).

Edellä mainitut uudistukset ja vähävaraisten lapsiperheiden auttamistyö linkittyvät vahvasti sosiaalityöhön. Monen sosiaalityön asiakkuuden taustalla on taloudellisen avun tarvetta. Asiakkaan vähävaraisuus voi heijastua elämäntilanteen muutoksen onnistumiseen, mikäli voimia ei riitä muuhun kuin köyhyyden aiheuttamaan kamppailuun. (Laihiala & Ohisalo 2017, 266, 284.) Uusliberalismin ja lapsi- ja perhepalveluiden hajauttamisen voimistuminen uhkaa kuitenkin heikentää sosiaalityön mahdollisuuksia tukea köyhyydessä eläviä lapsiperheitä. Tästä voi aiheutua haitallisia vaikutuksia perheiden ja lasten hyvinvointiin. (Kamali & Jönsson 2018b, 252.) Uusliberalistisen talous- ja sosiaalipolitiikan mukaiset tehokkuusvaatimukset uhkaavat sosiaalityön universaalisuuden periaatetta (Murto 2011, 170–171) ja fokuksen siirtymistä kohti markkinoistumista, kaupallistumista, managerialismia ja osallistavaa politiikkaa (Lundgaard Andersen 2018; Kamali & Jönsson 2018a; Kokkonen, Närhi & Matthies 2018).

Vähävaraisten lapsiperheiden auttamista voi haastaa myös sosiaalityön riittämätön tietopohja. Kansainvälisen tutkimustiedon mukaan köyhien perheiden auttamiseksi tarkoitetuista sosiaalityön toimenpiteistä ja strategioista, kuten lastensuojelun taloudellisesta avustamisesta, on olemassa vain niukasti tietoa ja tutkimusta (Saar-Heiman & Krumer-Nevo 2021) eikä lastensuojelullisten interventioiden kohteena olevien perheiden sosioekonomisesta taustasta kerätä tarpeeksi tietoa (Morris ym. 2018; ks. myös Jaakola 2020). Sosiaalisia ongelmia koskevaa tiedonkeruuta, analysointia ja implementointia tarvitaan enemmän, sillä ilman tutkittua tietoa palveluiden ja etuuksien vaikutukset ihmisten hyvinvointiin uhkaavat jäädä pimentoon (Kivipelto ym. 2020c, 473).

Suomessa yhden vastauksen tiedonpuutteen ongelmiin voi tarjota kansallinen lapsistrategia, jossa muun muassa panostetaan lapsia koskevan tiedon keräämiseen (Valtioneuvosto 2021). Osana lapsistrategiaa on työstetty kokonaiskuvaus lapsia koskevan tiedon tilasta. Kuvaus osoittaa, että Suomessa on paljon lapsia koskevaa tietoa, mutta se on hajallaan ja sirpaleista. Tietoon liittyy myös katvealueita, ja esimerkiksi sosioekonominen asema on saatavilla vain harvojen indikaattorien taustamuuttujana. (Lahtela & Pärnänen 2023.) Tiedon lisäämisen kannalta Sosiaali- ja terveysministeriön rahoittamat tutkimushankkeet Taloussofiaalityö lapsiperheissä (Kautila ym. 2022) sekä Toimeentulotuki lastensuojelun ennaltaehkäisevänä välineenä (Itä-Suomen yliopisto 2023) ovat myös tärkeitä ja ajankohtaisia.

Tieteellinen tutkimus on tärkeässä roolissa tiedon ja ymmärryksen lisäämisessä köyhien lapsiperheiden tilanteista. Lapsiperheiden kokemuksiin keskittyvä tutkimus on kuitenkin kansainvälisesti vähäistä tutkimusten keskittyessä yleensä yksilöihin perheen sijaan (Daly & Kelly 2015, 4). Lapsiperheiden vanhempien kokemuksia köyhyydestä on tutkittu haastatteleamalla vanhempia esimerkiksi Irlannissa (Daly & Kelly 2015), Isossa-Britanniassa (Hill, Hirsch & Davis

2020; Ghate & Hazel 2002), Yhdysvalloissa (Jamison, Ganong & Proulx 2017; Son & Bauer 2009) sekä Ruotsissa ja Tanskassa (Hohnen 2006). Lisäksi aihetta on tarkasteltu yksityiskohtaisemmista sosiaalityön näkökulmista käsin, kuten tutkimmalla vähävaraisten vanhempien kokemuksia köyhyystietoisesta sosiaalityön ohjelmasta Israelissa (Saar-Heiman, Lavie-Ajayi & Krumer-Nevo 2017) ja sosiaalityön tuesta Belgiassa (Schietecat, Roets & Vanderbroeck 2017). Tutkimuksista, joissa vähävaraisten perheiden kokemuksia on tarkasteltu sekä vanhemman että lapsen näkökulmasta, voi mainita ainakin Isossa-Britanniassa (O'Connell, Knight & Brannen 2019; Millar & Ridge 2020; Ridge 2006) ja Irlannissa (Daly & Leonard 2002) tehdyt tutkimukset, joissa on selvitetty köyhyyden vaikutuksia perheeseen ja perheenjäseniin yleisellä tasolla sekä esimerkiksi työnteon kannalta. Taloudellista apua lasten ja vanhempien näkökulmista on tutkittu harrastusten (Clark ym. 2022; Holt ym. 2011) ja lomien (Shinwell ym. 2021; Quinn & Stacey 2010) osalta Irlannissa ja Kanadassa.

Suomessa vähävaraisten perheiden näkökulmasta tehty kokemusten tutkimus on harvinaista. Anne Vuoren (2012) tutkimus vähävaraisten lapsiperheiden hyvän voinnin kokemuksista onkin tärkeä avaus tällä kentällä. Varsinaiseen tutkimushaastatteluun osallistui Vuoren tutkimuksessa kuitenkin vain kaksi lasta, eli lasten kokemukset jäivät pienen osallistujamäärän varaan pääpainon ollessa vanhemmissa. Muuten Suomessa tehty köyhyyden kokemukseen liittyvä tutkimus on pääasiassa keskittynyt aikuisiin. Aikuisten omakohtaisia kokemuksia on tarkasteltu muun muassa tutkimuksissa, joiden aineistona on käytetty kolmena vuonna (2006, 2012, 2019) kerättyjä Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä -kirjoituskilpailun kirjoituksia. Osa kirjoituksista on lapsiperheiden vanhempien tekemiä ja niiden voi näin katsoa tuovan lisäymmärrystä köyhyyskokemuksen perhenäkökulmaan. Joissakin kirjoituksissa on myös kerrottu taloudellisen avun kokemuksista, mikä yhdistää ne tämän tutkimuksen aihepiiriin. (Ks. esim. Virran-kari & Isola 2021; Isola ym. 2021; Isola ym. 2016; Isola 2009; Isola, Larivaara & Mikkonen 2007.) Aihepiiriä sivuaa myös Lindbergin (2021) tutkimus, jossa selvitettiin lapsiperheiden vanhempien kokemuksia taloudellisesti tiukkoina aikoina. Vaikka tutkimuksessa ei keskitytä erityisesti vähävaraisten vanhempien kokemuksiin, tuottaa tutkimus tietoa myös vaikeassa taloudellisessa tilanteessa olevien perheiden kokemuksista (ks. myös Lindberg & Nygård 2023). Lisäksi Suomessa on tehty perheiden köyhyyskokemuksia käsitteleviä tutkimuksia vanhempien, ja erityisesti yksinhuoltajaäitien, näkökulmasta (Isola, Roivainen & Hiilamo 2022; Krok 2012; 2009; Roivainen & Jalonen 2012).

Kuten vanhempien, myös lasten köyhyyskokemukset ovat merkittäviä sekä itsessään että osana perheen kokemuksen ymmärtämistä. Lapsen subjektiivista köyhyyden kokemusta voidaan selvittää kysymällä lapsen omaa näkemystä aiheesta. Subjektiivisen hyvinvoinnin ja köyhyyden kokemusten selvittäminen on tärkeää, sillä lapsia koskevaa tietoa on ollut heikosti saatavilla. Mitä pienemmistä lapsista on kyse, sitä huonommin lasten omista hyvinvoinnin kokemuksista on tietoa. (Karvonen 2016, 65.) Subjektiivisia kokemuksia voidaan selvittää suurehkoja vastaajamääriä tavoittavien kyselyiden avulla, joilla on tarkasteltu niin Suomessa kuin kansainvälisesti esimerkiksi lasten aineellista puutetta, subjektiivista

hyvinvointia ja elämäntyytyväisyyttä (Toikka 2023; Knies 2022; Toikka & Haanpää 2020; Haanpää, Kuula & Hakovirta 2019; Main 2019; Main & Bradshaw 2012). Kyselyillä on selvitetty myös lasten köyhyyden kokemuksia ja niiden vaikutuksia epäsuotuisiin vertaissuhteisiin, taloudelliseen stressiin ja tulevaisuuden voimavaroihin (Lindberg ym. 2021; Koivusilta 2020; Hjalmarsson 2018).

Lasten köyhyyteen liittyviä kokemuksia on mahdollista tarkastella myös aineistoltaan pienempien, usein haastatteluihin perustuvien tutkimusten avulla. Suomessa tällaiset tutkimukset ovat harvinaisia, ja tutkimuksissa aihepiiriä onkin tarkasteltu laajemmin kuin vain vähävaraisten lasten kokemuksiin keskittyen, esimerkiksi tutkimalla lasten käsityksiä köyhyydestä ja köyhyyden syistä (Hakovirta & Kallio 2014) sekä lasten ja nuorten kokemuksia kuluttajuudesta ja taloudellisesta eriarvoisuudesta (Haanpää & Roos 2015; Hakovirta & Rantalaiho 2012). Aihepiiristä on kuitenkin odotettavissa uutta tietoa käynnissä olevan Nuorten arkipäivän kokemuksia köyhyydestä -tutkimuksen myötä. Kohdentamalla tarkastelun 15–21-vuotiaiden nuorten omakohtaisiin köyhyyden kokemuksiin pyritään lisäämään tietoa nuorten köyhyyskokemuksista ja laajentamaan vallitsevaa käsitystä suomalaisesta köyhyydestä. (Turun yliopisto 2023.) Kansainvälisesti lasten omakohtaisiin köyhyyden kokemuksiin keskittyneillä tutkimuksilla on lisätty ymmärrystä köyhyyden vaikutuksista lasten arkeen ja tuotu näkyväksi köyhyyden moniulotteinen luonne. Köyhyys näyttäytyy tutkimuksissa kokonaisvaltaisesti lapsen elämään vaikuttavana asiana, joka ulottuu niin elämän materiaaliin, sosiaaliin kuin emotionaaliin osa-alueisiin. Samalla on huomattu, etteivät lapset ole köyhyyden passiivisia uhreja vaan he etsivät erilaisia keinoja, joiden avulla pärjätä elämässä. (Bessell 2022; 2019; Fernqvist 2013; Harju & Thorød 2011; Ridge 2011; 2006; 2002; Harju 2008; Walker, Crawford & Taylor 2008; Attree 2006; Roker & Coleman 2000.)

Käsillä oleva tutkimus lähestyy lapsiperheiden kokemuksia laadulliseen tutkimusperinteeseen nojautuen. Taloudellisen avun kokemuksia tarkastellaan 34 vähävaraisen lapsiperheen perheenjäsenen kautta. Tutkimusosallistujista 20 on 9–17-vuotiaita lapsia ja 14 aikuisia. Tutkimusaineisto muodostuu haastattelusta sekä luoviin menetelmiin perustuvista video- ja kirjoitustuotoksista. Tutkimuskysymysten mukaisesti jokaisella tutkimukseen osallistuneella lapsella on kokemusta epävirallisesta taloudellisesta avusta, vanhemmilla puolestaan sekä virallisesta että epävirallisesta avusta. Tutkimuksen otsikossa esiintyvän käsitteen vähävarainen lisäksi tekstissä esiintyvät käsitteet köyhä ja köyhyys, koska tutkimuksessa liikutaan köyhyyden ilmiön ja ilmiöön liittyvien teemojen ympärillä. Pystyäkseen asemoimaan tutkimukseni osaksi tutkimustraditiota, jossa keskitytään vähävaraisten ihmisten omakohtaisiin kokemuksiin, pidän edellytyksenä aiheeseen liittyvien käsitteiden monipuolista käyttöä ja tarkastelua. Samalla pidän tärkeänä, että tutkimuksessa tehdystä käsitteellisestä määrittelystä riippumatta tutkimukseni osallistujia lähestytään ennen kaikkea oman elämänsä toimijoina ongelmalähtöisen ja yksilöllisen köyhän tai vähävaraisen käsitteellisen tarkastelun sijaan (Pohjola 2003, 62–63). Kokemuksen tutkimuksessa jokaisen köyhyyden kokemus tunnustetaan omanlaisekseen ja ymmärretään, että

köyhyyttä voidaan merkityksellistää monella eri tavalla – köyhistä ihmisistä ei ole olemassa yhtä kategorista käsitystä (Krok 2009; Ridge 2002).

Päästäkseni kiinni lapsiperheiden lasten ja vanhempien taloudellisen avun kokemuksiin olen sitoutunut tutkimuksessani fenomenologis-hermeneuttiseen tutkimusotteeseen. Fenomenologia tuo tutkimukseen kriittistä ja ymmärtävää otetta sekä tutkijan tulkintaa (Lindseth & Norberg 2022; Alsaigh & Coyne 2021; Laine 2018). Ilmiöiden tarkasteleminen ihmisten omista kokemuksista käsin on köyhyystutkimuksessa verrattain vähäistä, ja tähän puutteeseen fenomenologia tarjoaa metodologisesti hyvät lähtökohdat (Reeves, Percell & Liu 2020; ks. myös Carey 2012). Kokemuksellisen tiedon merkitys tulisikin tunnistaa köyhyystutkimuksessa nykyistä paremmin, sillä juuri ihmisten kokemuksia tutkimalla voidaan tuoda hiljaisiksi miellettyjen ryhmien kertomaa todellisuutta osaksi yhteiskuntapoliittista keskustelua (Granfelt 2004, 152). Yksilötasolla tapahtuva subjektiivisten kokemusten tarkastelu voi avata uusia näkymiä esimerkiksi poliittisten päätösten vaikutuksiin lapsiperheiden elämään (Lindberg & Nygård 2023, 173). Kokemusten merkityksen tunnistaminen ei kuitenkaan koske ainoastaan köyhyystutkimusta; sosiaalityön tutkimuksessa tulisi laajemminkin ymmärtää, että ilman välitöntä yhteyttä ihmisten kokemuksiin sosiaalityön tutkimus on vaarassa näivettyä (Granfelt 2004, 134). Ajatusta voisi soveltaa yhteiskuntatieteisiin laajemminkin.

Köyhyystutkimuksen ja lapsuuden- ja perhetutkimuksen lisäksi tutkimustani voidaan tarkastella sosiaalityön oikeusperustaisen lähestymistavan (*rights-based approach*) (Mapp ym. 2019) ja köyhyystietoisien sosiaalityön paradigman (*poverty aware social work paradigm, PAP*) (Krumer-Nevo 2016) näkökulmista. Köyhyystietoinen sosiaalityö haastaa näkemään köyhyyden ennen kaikkea ihmisoi-keuskysymyksenä ja toimimaan aktiivisesti sortavia rakenteita vastaan. Köyhyyttä tarkastellaan kriittisesti ja köyhyyttä kokevien ihmisten osallisuutta vahvistaen. Näkemys on tärkeä taloudellisenkin avun kohdalla, jotta rakenteellisten toimien merkitys ja ihmisten osallisuus eivät unohdu tämänkaltaisessa auttamistyössä. Köyhyystietoisien sosiaalityön taustalla on ymmärrys, että henkilökohtaiset ongelmat juontuvat makrotason epäoikeudenmukaisuudesta. Sosiaalityöntekijät voivat yhdistää yksilötasoiseen työhön makrotason toiminnan tarjoamalla asiakkaille mahdollisuuden osallistua poliittiseen muutostyöhön, kehittäen samalla niin työntekijän kuin asiakkaan kriittistä tietoisuutta ja sosiaalisen aktivismin taitoja. (Krumer-Nevo 2017, 2016; Viitasalo 2021; ks. myös Kamali & Jönsson 2018a.)

Tutkimukseni etenee johdannon jälkeen seuraavasti. Luvussa 2 avaan virallista ja epävirallista taloudellista apua ilmiönä ja käsitteellisesti tarkastellen. Luvussa 3 paneudun kontekstuaalis-käsitteelliseen ympäristöön, jossa tutkimuksessani köyhyyden ja lapsiperheiden osalta liikutaan. Luku 4 muodostaa tutkimuksen filosofis-metodologiset lähtökohdat niin fenomenologis-hermeneuttisen tutkimusotteen, fenomenologisen lähestymistavan filosofisten taustojen, ihmis-käsityksen kuin tutkimuskohteeseen liittyvän esiyymmärrykseni osalta. Luvussa 5 käyn läpi tutkimuksen toteutuksen: esittelen tutkimustehtävän ja tutkimuskysymykset, tutkimusosallistajat, aineistonkeruun, aineiston analyysin sekä

tutkimuseettiset kysymykset. Luvut 6 ja 7 sisältävät tutkimukseni empiiriset osiot, luku 6 vanhempien kokemusten osalta ja luku 7 lasten. Luku 8 kokoaa tulokset yhteen ja esittää tutkimuksen johtopäätökset. Tutkimuksen lopuksi luvussa 9 käyn läpi pohdintaa tutkimukseni annista ja luotettavuudesta. Lisäksi kokoan suosituksia eri toimijoille lapsiperheiden köyhyyden ehkäisyyn.

2 VIRALLINEN JA EPÄVIRALLINEN TALOUDELLINEN APU

2.1 Julkinen sektori toimeentulon turvaajana

Suomessa kansallinen hyvinvointivaltio on nojannut ajatukseen julkisesta vallasta kansalaisten sosiaalisen perusturvan takaajana ja sosiaalisen sekä taloudellisen tasa-arvon toteuttamisen edesauttajana (Nygård 2015, 139–140). Vahva julkinen sektori ja verorahoitus on perinteisesti nähty universaalien etuuksien ja palveluiden sekä pohjoismaisen hyvinvointimallin perustana. Kansalaisilla on lakiin perustuvia perus- ja ihmisoikeuksia, joita turvaavat perustuslaki sekä kansainväliset sopimukset. (Rajavaara 2014, 146–147; Anttonen & Sipilä 2000; Esping-Andersen 1990; Esping-Andersen & Korpi 1984.) Näihin lähtökohtiin kiinnittyä tässä tutkimuksessa käytetty virallisen taloudellisen avun käsite, jolla viitataan julkisen vallan vastuulla oleviin tukitoimiin.

Universalismin idea näkyy Esping-Andersenin (1990) klassisessa hyvinvointivaltioluokittelussa⁴ ja sen sosiaalidemokraattisessa (tai pohjoismaisessa) mallissa, jonka peruspilareita ovat universalismin lisäksi vahva julkinen sektori ja verotuksen keskeinen rooli. Vaikka universalismi⁵ ei ole käsitteenä yksiselitteinen ja sen sisältöä on kritisoitu täsmentymättömäksi (Sipilä & Anttonen 2016,

⁴ Esping-Andersenin luokittelussa hyvinvointivaltiomalleja on sosiaalidemokraattisen järjestelmän lisäksi kaksi: liberaali, jossa etuudet ovat alhaisempia, niitä kohdennetaan vain kaikkein heikoimmassa asemassa oleville ja valtion rooli on pienempi; ja korporatistis-konservatiivinen, jossa korostuvat työmarkkinainstituutiot, etuudet ovat sidottuja työntekijä-asemaan, perhe ja kirkko ovat työnantajien ohella keskeisiä ja valtiolla on lähinnä paikkaava rooli silloin, kun perhe ei pysty huolehtimaan hyvinvoinnista. Liberaalia mallia edustavat esimerkiksi Yhdysvallat ja Iso-Britannia, korporatistis-konservatiivista Saksa ja Ranska. (Esping-Andersen 1990.)

⁵ Tarkastellessaan universalismin käsitettä brittiläisen ja pohjoismaisen sosiaalipolitiikan kontekstista käsin Anttonen & Sipilä (2010) tekevät eron termien universaali ja universalismi välille. Ensin mainittu kuvaa kirjoittajien mukaan uudelleenjaossa käytetyn menetelmän luonnetta, jälkimmäinen tietynlaista yhteiskunnallista ideologiaa. (Mt.)

57; Hellsten 2014, 65–66), voidaan universalismi määritellä käsittämään Pohjoismaissa sekä toimeentuloturvan kattamisen että palvelut, joista julkinen valta vastaa ja joita kaikki voivat käyttää (Anttonen & Sipilä 2000, 167). Todellisuudessa universalismin toteutumisen taso vaihtelee. Esimerkiksi lapsiperheiden kohdalla universaalien tulonsiirtojen on kuvattu saaneen ajan myötä pienemmän roolin selektiivisten tukien ja tarveharkinnan vankistuessa suomalaisessa perhepolitiikassa. Siirtymä tulonsiirtoihin perustuvasta perhepolitiikasta kohti sosiaalisten investointien politiikkaa on tarkoittanut perheiden hyvinvoinnin turvaamista korkealaatuisilla palveluilla ja vanhempien osallistumisella työntekoon. (Lindberg ym. 2020.)

Keskeinen lähtökohta universalismissa kiinnittyy yhteiskunnan yhdenvertaisiin jäseniin ja ajatukseen, että köyhyys ei tee ihmisestä huonoa kansalaista (Sipilä & Anttonen 2016, 59). Universaaleille etuuksille on luonteenomaista se, etteivät ne leimaa avunsaajia kuten selektiiviset etuudet, joita voidaan luonnehtia tarveharkintaisiksi ja köyhille kohdistetuiksi (Hellsten 2014, 66). Pyrkimystä universalismiin voi selittää sosiaalipoliittisella historialla, jonka alkuvaiheissa painottui jaettujen avustusten tarveharkinta ja kohdennus köyhille, mikä puolestaan aiheutti avunsaajien leimautumista. Universalismissa tavoite oli päinvastainen: eri yhteiskuntaluokille haluttiin taata samoja etuuksia ja palveluita ja päästä eroon köyhäinhoidon perinteestä. (Anttonen & Sipilä 2000, 166.) Näkemystä, jonka mukaan kaikki voivat käyttää palveluita ja etuuksia haastavat kuitenkin sellaiset ryhmät kuten paperittomat siirtolaiset ja turvapaikanhakijat, jotka ukaavat jäädä hyvinvointivaltion universalismin ulkopuolelle⁶. Tällaiset ryhmät ovatkin yhä suuremmassa määrin kolmannen sektorin avun varassa⁷. Kolmannen sektorin myötä ihmisten auttamista perustellaan vahvemmin kansalaisuuteen sitomattomilla ihmisoikeuksilla, eikä niinkään valtioiden toimien pohjana olevilla sosiaalisilla oikeuksilla. (Karlsson & Vamstad 2018; ks. myös Kuivalainen 2009, 208.)

Jotta suomalaista sosiaaliturvaa ja köyhydessä elävien auttamiseksi kohdentuvia toimia voidaan ymmärtää, on syytä tehdä katsaus järjestelmän historialliseen kehitykseen. Tuori (2005) sijoittaa suomalaisen sosiaalioikeuden⁸ juuret 1800-luvun loppupuolelle, 1879 annettuun vaivaishoitoasetukseen. Vuonna 1922⁹ viimesijainen tuki muuttui vaivaishoidosta köyhäinhoidoksi, vuonna 1956

⁶ Paperittomien ja toimeentulotuen kohdalla lain tulkinnanvararaisuus on haaste. Tämä näkyy siinä, onko välttämättömän tuen vastuutahona Kela vai paperittomien oleskelukunta. Kunnat voivat tällä hetkellä käyttää Kelaa laajempaa harkintavaltaa paperittomien henkilöiden välttämättömän toimeentulon sisällön suhteen. (Katisko ym. 2023, 28–29.)

⁷ Pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden haavoittuvaa tilaa kuvaa myös heidän kokemuksensa ruokaköyhyydestä, ks. MacLeod 2018.

⁸ Sosiaalioikeudella tarkoitetaan oikeusjärjestyksen osaa, jolla säännellään muun muassa ”yksilöiden oikeutta toimeentulon turvaan sosiaalivakuutuksena, sosiaalivastuutuksena ja kustannuksen korvauksena, oikeutta sosiaali- ja terveyspalveluihin ja niiden asemesta maksettaviin rahaetuuksiin”. Sosiaalioikeudella voidaan tarkoittaa lisäksi oikeustieteen osa-alueita, jonka tutkimuskohteen muodostavat sosiaalioikeuteen kuuluvat oikeusnormit, -periaatteet, -käytäntö ja -suhteet. (Tieteen termipankki 2023.)

⁹ Köyhäinhoitolain yhteydessä käytetään kirjallisuudessa sekä vuosilukua 1922 että 1923. Esimerkiksi Tuori (2005) käyttää vuosilukua 1923 viitaten köyhäinhoitolain voimaantulo-vuoteen. Olen päättänyt käyttämään kautta linjan tässä tutkimuksessa lain säädösvuotta 1922.

huoltoavuksi ja 1983 toimeentulotueksi. (Mt., 31.) Julkisen hallinnon vähittäinen tehostuminen ja kansalaisyhteiskunnan tekemä työ köyhien ja avuttomina pidettyjen auttamiseksi mahdollistivat siirtymän vaivashoidosta köyhäinhoitoon. Muutosprosessi kohti eriytyneempää huolenpitoa nimettyine vastuuhenkilöineen oli kuitenkin verrattain hidas. Ajallisesti siirtymäkausi vanhasta vaivashoidosta köyhäinhoidoksi kestitkin vuosikymmeniä, pitkälle 1900-luvun puolelle. (Satka 1994, 264.)

1900-luvun alkupuolella yhteiskunnan tukea leimasi vahva akuutin hädän hoitaminen, ja lainsäädäntö antoi asiakkaille vain vähän oikeuksia. Kunnan antama avustus oli periaatteessa velkaa, joka oli maksettava takaisin, vastikkeettomaksi huoltoapu muuttui vasta vuoden 1956 huoltoapulain myötä. (Sipilä, Mäntysaari & Sipilä-Lähdekorpi 2023, 89; Arffman 2009, 187.)

Yhtenä ajan ilmentymänä oli köyhäintalojärjestelmä, jossa kaikki kunnalliseen köyhäinapuun turvautuneet aikuiset ja lapset kerättiin köyhäin- tai vaivastaloihin. Vuonna 1922 erilaiset huollettavat jaoteltiin erillisiin laitoksiin, ja köyhäintaloista tuli kunnalliskoteja, jotka oli tarkoitettu lähinnä varattomille vanhuksille ja mielenterveysongelmista kärsiville. (Annola 2020, 21–22.) Päähuomio kohdistui 1900-luvun alussa köyhien ja vaivaisten huollon järjestämisen ohella materiaaliseen avustamiseen. Eri kohderyhmille, joita olivat muun muassa vammaiset, lapset ja päihdeongelmaiset, määriteltiin omat avustusmuodot. Tavoitteena oli tehokas ja kohdennettu toiminta. (Toikko 2005, 153.) Vuosisadan vaihteessa osalle köyhäinhoidollista työtä tekevästä alettiin maksaa palkkaa. Koska köyhien kaitsemista tehtiin kansalaisyhteiskunnan parissa myös ”kansalaisharrastamisena”, yleistyi köyhäinavunsaajien valvonnasta maksettava palkanmaksu hitaasti. (Satka 1994, 267.)

Köyhäinhoito oli ensimmäisiä tehtäviä, jotka yhteiskunta ja julkinen valta ottivat hoitaakseen. Vapaaehtoisuuteen perustuvat järjestöt olivat aluksi tärkeä osa sosiaalipoliittisia toimijoita, mutta julkisen sektorin vastuun ulottuessa yhä laajemmalle niiden merkitys alkoi vähentyä. (Anttonen & Sipilä 2000, 12, 23.) Köyhäinhoito muuttui vuoden 1936 säädettyjen sosiaalihuollon peruslakien myötä sosiaalihuolloksi ja luonteeltaan samalla palveluhenkisemmäksi. Huomionarvoista tässä lainsäädännöllisessä uudistuksessa oli se, että yhden lain sijaan sosiaalihuolto normitettiin usealla erillislailla lastensuojelusta, irtolaishuollosta ja alkoholistihuollosta. (Mt., 64; Urponen 1994, 195.) 1950-luvulla puhuttiin universaalien sosiaalipolitiikan myötä kaikille kansalaisille tarkoitetun sosiaaliturvan tuottamisesta, ja sosiaalihuollon palvelut nähtiin hyvinvointivaltion rakenteiden osana (Toikko 2005, 151–153). Sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta köyhäinhoidollisen huoltotyön mullistavaksi ja käännteentekeväksi uudistukseksi on kuvattu vuonna 1948 säädettyä lapsilisää, joka oli ensimmäinen kokonaan tarveharkinnasta irrotettu tukimuoto (Harjula 2020, 64).

Suomessa koko maan kattava toimeentulotukijärjestelmä luotiin vuoden 1982 sosiaalihuoltolailla (Pyykkö 2004, 132). Toimeentulotuki, josta säädetään laissa toimeentulotuesta (1997/1412), on sosiaaliturvajärjestelmän viimesijainen taloudellinen tuki. Sen tavoitteeksi on laissa kirjattu henkilön ja perheen ihmisarvoisen elämän kannalta välttämättömän toimeentulon turvaaminen.

Ehkäisevän toimeentulotuen tarkoituksena on ”edistää henkilön ja perheen sosiaalista turvallisuutta ja omatoimista suoriutumista sekä ehkäistä syrjäytymistä ja pitkäaikaista riippuvuutta toimeentulotuesta”. (Laki toimeentulotuesta 1997/1412.) Toimeentulotuella on edelleen tärkeä merkitys osana sosiaalihuoltolain (2014/1301) mukaista henkilön huolenpidon, terveyden ja kehityksen turvaamista (Jokela, Kivipelto & Ylikännö 2019, 7).

Oikeus toimeentuloon on Suomessa turvattu perustuslain 19 pykälässä: jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Lisäksi on mainittu erikseen julkisen vallan vastuu sosiaaliturvan turvaajana. (Perustuslaki 1999/731.) Tämän tutkimuksen aihepiirin näkökulmasta olennaisia julkisen sektorin taloudelliseen tukemiseen liittyviä säädöksiä ovat lisäksi laki yleisestä asumistuesta (2014/938), sosiaalihuoltolaki (2014/1301) ja lastensuojelulaki sekä erityisesti lastensuojelulain 36§, jossa lastensuojelun avohuollon tukitoimiksi kirjataan taloudellinen tuki esimerkiksi lapsen harrastamiseen (Lastensuojelulaki 2007/417). Suomea velvoittavat lisäksi kansainväliset säädökset, joissa oikeus toimeentuloon ja sosiaaliturvaan tunnustetaan ihmisoikeudeksi. Tällaisia säädöksiä ovat YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus, Euroopan sosiaalinen peruskirja (44/1991), Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva yleissopimus (TSS-sopimus) (6/1976) sekä Yleissopimus lapsen oikeuksista (LOS) (59/1991).

Toimeentulotuen juuret ovat köyhäinavussa ja siihen liittyy vahva köyhyyttä poistava vaikutus, joka on muita tulonsiirtoja merkityksellisempi (Kuivalainen 2004). Toimeentulotuen järjestäminen on Suomessa jaettu Kelan ja hyvinvointialueiden välille. Aiemmin kunnilla ollut toimeentulotuen kokonaisuus muuttui vuonna 2017, kun perustoimeentulotuki siirrettiin Kelan hoidettavaksi. Uudistuksen jälkeen kuntien ja myöhemmin hyvinvointialueiden sosiaalityön vastuulle jäi täydentävä ja ehkäisevä toimeentulotuki. Uudistuksen muutokset käytännön työhön eivät välttämättä ole kuitenkaan kovin radikaaleja, sillä aikuissosiaalityössä saatetaan edelleen huolehtia siitä, että asiakkaat saavat palvelut ja etuudet muilta viranomaisista, kuten Kelasta (Iivonen & Kivipelto 2022, 39).

Vaikka julkisen sektorin vastuu toimeentulon turvasta on kirjattu lakeihin ja säädöksiin, liittyy toimeentulon turvaamiseen erinäisiä haasteita. Haasteista kertovat muun muassa Suomen valtion kansainvälisiltä toimielimiltä saamat huomautukset ja suositukset, joita sopimusten toimeenpanoon liittyen on annettu. Vuonna 2023 Euroopan neuvoston sosiaalisten oikeuksien komitea totesi Suomen sosiaaliturvan tason liian matalaksi. Komitea on aikaisemminkin moitinnut Suomea perusturvan riittämättömästä tasosta. (Valtioneuvosto 2023.) TSS-sopimuksen toimeenpanoa valvova TSS-komitea puolestaan esitti Suomen määräraikaisraportissa vuonna 2021 huolensa siitä, että vuosien 2015–2019 hallituskauden etuuksien leikkaukset ja kansaneläkeindeksin jäädytys tekivät näistä etuuksista riittämättömiä. TSS-komitea peräänkuulutti sosiaalietuuksien riittävyyden turvaamista ja mahdollisten leikkausten kohdalla niiden väliaikaisuuden varmistamista. (TSS-komitea 2021.)

Euroopan neuvoston sosiaalisten oikeuksien komitean ja TSS-komitean lisäksi YK:n lapsen oikeuksien komitea on suosituksissaan kehottanut Suomen valtiota kiinnittämään huomiota köyhyudessa ja sosioekonomisesti heikommassa asemassa olevien lasten tilanteeseen varmistamalla muun muassa laadukkaat ja saavutettavissa olevat terveystalvelut ja vapaa-ajan aktiviteetit. Lisäksi komitea suosittaa välttämään köyhyys- ja syrjäytymisriskissä oleviin lapsiin kohdistuvia sosiaaliturvaetuuksien leikkauksia. (Lapsen oikeuksien komitea 2023.) Tuoreimman perusturvan riittävyyden arviointiraportin perusteella Suomen valtion saama kritiikki on aiheellista, sillä vaikka korjausliikkeitä on tehty ja perusturvan saajien tulotaso on kasvanut hallituskauden 2019–2023 aikana, ovat perusturvaetudet pääosin riittämättömät kattamaan viitebudjettien mukaista kulutustasoa (Perusturvan riittävyyden IV arviointiryhmä 2023). Istuvan hallituksen kaavailemat sosiaaliturvan säästötoimet uhkaavat heikentää tilannetta entisestään. On arvioitu, että hallituksen leikkaukset lisäävät pienituloisuutta ja eriarvoisuutta väestöryhmien välillä. Hallituksen suunnitelmissa on leikata työttömyysturvaa, asumistukea, kuntoutusetuuksia ja toimeentulotukea, minkä lisäksi osaan sosiaaliturvaetuuksista jätetään tekemättä indeksitarkastukset vuosille 2024–2027. (Hiilamo H. ym. 2023.)

Kuten edellä kuvattu osoittaa, on kulloinkin vallassa olevalla hallituksella keskeinen rooli sosiaalipoliittisissa päätöksissä ja siinä, kuinka köyhyden kaltaisia ongelmia pyritään ratkaisemaan. 1990-luvun alusta lähtien suomalaista yhteiskuntapolitiikkaa on leimannut yhtäältä kasvua ja työllisyyttä korostava suunta, jota erityisesti hallitus on suosinut, ja toisaalta hallituksen politiikkaa haastanut opposition näkemys, jossa jalansijaa ovat saaneet eriarvoistumiseen ja köyhyyteen liittyvät kysymykset (Saari 2011). Vaikka hyvinvointivaltion kannatus on säilynyt vankkana yli puoluerajojen – kaikissa puolueissa hyvinvointivaltion vastustajat muodostavat selvän vähemmistön – on puolueiden välillä eroja. Näyttää siltä, että mitä oikeammalta laidalta hyvinvointivaltiota tarkastellaan, sitä vankemmin siihen liitetään sellaisia kuvauksia kuten laiskistava, taloudellinen taakka ja sopeutumistehokkuuden alentaminen. (Saari 2023, 90.) Erot näkyvät myös hallitusohjelmien perhepoliittisissa linjauksissa, joissa on vuosina 2007–2019 havaittu puolueiden välisiä ideologisia eroja muun muassa painotuksissa universalismin, selektiivisyyden, julkisen vallan ja yksilön vastuun sekä talouskuriajattelun välillä. Universaalia mallia edustivat Vanhasen ja Kiviniemen hallitusten ohjelmat, Kataisen, Stubbin ja Sipilän kausilla puolestaan nojattiin vahvemmin selektiivisyyteen, minkä jälkeen Rinteen hallituksen perhepolitiikassa palattiin universalismia painottaviin linjauksiin. (Lindberg ym. 2020.)

Universaalista sosiaalipoliitikasta huolimatta marginaalinen, köyhäinhoitoon perustuva sosiaalipoliittikka ei ole menettänyt Suomessa merkitystään. Köyhyyttä ei ole saatu hävitettyä, ja toimeentulotuen ja asumistuen kaltaiset marginaaliset etuudet ovat edelleen olemassa. Universaalista sosiaalipoliitikasta siirtyminen kohti marginaalista tai residuaalista sosiaalipoliittikkaa, jossa etuuksia kohdennetaan huono-osaisille, voi tarkoittaa kansalaisille muun muassa heikeneviä oikeuksia, syrjäytymiskokemuksia, stigmaa ja uusia tuloloukkoja.

(Anttonen & Sipilä 2010, 105; 2000, 159, 275; ks. myös Pajukoski 2011, 97; Ridge 2002, 144.)

Todellisuudessa yksilöiden avuntarpeet ovat kuitenkin niin monimuotoisia, että suurilla sosiaaliturvajärjestelmillä on hyvin haastavaa kattaa kaikkia tilanteita. Tämän vuoksi residualismin on todettu olevan välttämätöntä, mutta sen merkityksellinen harjoittaminen on erittäin vaikeaa. (Sipilä & Anttonen 2016, 58.) Vaarana on, että jäljellä olevat sosiaalipalvelut nähdään vain köyhiä koskevinä ja niiden annetaan kuihtua pois, jos etuuksia ja palveluja leikkaavaa tarveharkintaa aletaan noudattaa nykyistä paljon laajamittaisemmin (Kujala & Danielsbacka 2015, 63). Mikäli Suomi halutaan mahduttaa universaalinen sosiaalipolitiikan malliin, olisi universalismin ideaa tulkittava uudelleen (Julkunen 2006, 46). Uudelleen tulkinnalle on tilausta, sillä perinteinen hyvinvointivaltion idea on kohdannut viime vuosikymmeninä muutoksia ja muutospaineita, jotka vaativat reagointia (Nygård 2015, 160; ks. myös Saari 2023; Pajukoski 2011; Palola 2011). Vaikka tasapainottelu universaaleihin ja kohdennettuihin etuuksiin perustuvien järjestelmien välillä on haastavaa, on tällaisen yhdistelmän todettu voivan vähentää taloudellista eriarvoisuutta yhteiskunnassa (Ilmakunnas 2020, 568).

Hyvinvointivaltion kehityksessä on siirrytty yhä enenevässä määrin taloudellisten reunaehtojen korostamiseen, ja sosiaalisen ja inhimillisen piiriin kuuluvia asioita tarkastellaan tiiviimmin talouden näkökulmasta ja alistetaan kilpailukyvyille (Metteri 2012, 197–198). Taustavaikuttajana tässä hyvinvointivaltion markkinoistumisessa¹⁰ on pidetty uusliberalistista talouspolitiikkaa (Kamali & Jönsson 2018a; Murto 2011, 170–171). Sosiaalipoliittisen toiminnan tarkastelu ensisijaisesti taloudellisena ja vasta tämän jälkeen sosiaalisena toimintana on nähty juontuvan Isosta-Britanniasta, joka on toiminut tämän ajattelutavan mallina eurooppalaisille maille 1980-luvulta lähtien (Koskiahho 2014, 18). Sosiaalisesti heikentyneessä sosiaalipolitiikassa painopiste on siirretty suojelusta tuottamiseen ja investoimiseen. Tämä tarkoittaa, että tasa-arvon, turvallisuuden ja yhdenvertaisuuden sijaan tukeudutaan yksilöllisyyteen ja riskinottokykyyn. Sosiaalipoliittiset päätökset ovat arvovalintoja, jotka korostuvat erityisesti silloin, kun ratkaistaan niukkojen voimavarojen suuntaamisesta. (Palola 2011, 304–305; ks. myös Salmi ym. 2016a, 69.) Perinteisesti suomalainen hyvinvointivaltio on onnistunut hyvin mahdollisuuksien tasa-arvon takaamisessa, mutta köyhyydessä elävien kokemukset kertovat toisenlaisesta tarinaa, jossa mahdollisuuksien tasa-arvo uhkaa jäädä lähinnä puheen tasolle (Virrankari & Isola 2021; Ylikännö & Hakovirta 2020; Hiilamo & Moisio 2009, 281).

¹⁰ Markkinoistumista on kritisoitu harhaanjohtavaksi ilmaisuksi, sillä markkinatalousvetoinen muutos ei ole markkinoistumisessa olennaisin asia, vaan verorahoituksella kustannettujen julkishyödykkeiden tuotannon avaaminen yksityisille palveluntuottajille, kuten yrityksille ja järjestöille. Lisäksi on huomautettu, että markkinoistuminen voi viitata myös julkisen sektorin oman sisäisen toiminnan ohjauksen logiikan muuttamiseen. Vaihtoehtoiseksi ilmaukseksi markkinoistumiselle on ehdotettu markkinoiden julkistamista, sillä hyvinvointimarkkinoiden toimintatapaan juurtuu myös julkisen sektorin arvoja ja periaatteita, ja vaihtoa tapahtuu molemmin puolin. (Anttonen, Häikiö & Raitakari 2013.) Saari & Pessi (2011, 16) puolestaan ovat päätyneet käyttämään termiä markkinaistaminen, jolloin painottuu markkinaistaminen julkisen vallan aikaansaannoksena, ei jonain spontaanisti tapahtuneena asiana.

Sosiaalipolitiikan epäonnistumisen merkiksi on luonnehdittu sen kyvyttömyyttä estää köyhyiden kasvu tai syveneminen (Kokkonen, Närhi & Matthies 2018; Julkunen 2006, 55). Tätä luonnehdintaa vasten voi pohtia, mitä lapsiperheköyhyiden kasvun vuodet 1990-luvulta 2000-luvulle kertovat suomalaisen sosiaalipolitiikan tilasta. Kyvyttömyyteen estää köyhyiden kasvu tai syveneminen viittaa myös koronaepidemian vuoksi lisääntyneet taloudelliset ongelmat ja taloudellisen tuen, velkaongelmien ja ruoka-avun tarpeen kasvaminen (Eronen ym. 2020, 122). Lisäksi köyhyydessä elävien arvottomuuden kokemukset viestivät, ettei suomalaisen hyvinvointivaltion peruseriaate jokaisen ihmisen yhdenvertaisesta taloudellisesta ja sosiaalisesta turvasta toteudu kaikkien kohdalla (Isola & Siukola 2017, 112). Ilmentävätkö nämä huomiot hyvinvointivaltion tapaa keskittyä huolehtimaan vain välittömistä tarpeista, jolloin unohtuu ihmiselle kaikkein tarpeellisimmasta, mutta ei välittömästi tarvittavasta eli arvokkuudesta, huolehtiminen (Ojakangas 2004, 55)?

2.2 Kolmas ja neljäs sektori epävirallisina auttajina

Julkisen sektorin vastuulle kuuluu Suomessa huolehtia ihmisten riittävästä toimeentulosta ja taata tarvittavat palvelut esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollossa, mutta myös kolmannella sektorilla on merkittävä rooli sosiaalipalveluiden tuottajana ja kehittäjänä. Tätä tehtävänjakoa ja kolmannen sektorin roolia voidaan pitää paitsi suomalaisena (Murto 2011, 169; Anttonen & Sipilä 2000, 50) myös laajemmin pohjoismaisena piirteenä (esim. Henriksen, Strømsnes & Svedberg 2019). Kolmannen sektorin toimijat täydentävät julkisia palveluita ja ne saattavat myös tavoittaa sellaisia apua tarvitsevia ihmisiä, joita julkiset toimijat eivät onnistu tavoittamaan (Kivipelto ym. 2020c, 473; Hastrup ym. 2019, 6; Niemelä 2019; Särkelä 2011). Ihmisten auttamista tarkasteltaessa ei tule jättää huomiomatta myöskään neljättä sektoria, joka on tärkeässä roolissa esimerkiksi vähävaraisten ihmisten tukijana ja julkisen avun paikkaajana (Hill ym. 2020; Pilkauskas, Campbell & Wimer 2017; Saari, Meriluoto & Behm 2017; Roivainen & Jalonen 2012; Henly, Danziger & Offer 2005).

Vaikka kolmannen sektorin katsotaan täydentävän julkista sektoria, on täydentävästä roolista käyty keskustelua ja huomautettu epävirallisen sektorin todellisuudessa jopa korvaavan julkista vastuuta (Matthies 2014, 53; ks. myös Iivari & Karjalainen 1999, 69). Myös kolmannen sektorin auttamiseen liitettyä satunnaista ja paikallisresursseista riippuvaista luonnetta sekä toisaalta julkisen sektorin yksin kantamaa vastuuta hädänalaisista on kyseenalaistettu. Grönlund & Hiilamo (2006) perustavat ajatuksen satunnaisuudesta ja paikallisresursseista riippuvaisuudesta kolmannen sektorin organisaatioiden historiaan ja käytettävissä oleviin voimavaroihin. Organisaatioiden työn ei pitäisi pohjautua universalistisessa hyvinvointivaltiossa julkisen vallan täyttämättä jääneisiin hyvinvointitarpeisiin, mutta näin kuitenkin näyttää käyvän ainakin diakoniatyön kohdalla, kun diakoniatyö paikkaa julkisen avun jättämiä aukkoja. (Mt., 31, 50.) Erityisesti köyhyyden vähentämiseen tähtävää politiikkaa on luonnehdittu monien

toimijoiden yhteisenä tehtäväalueena, jossa tarvitaan eri toimijoiden liittoutumista. Tämä tarkoittaa julkisen sektorin rinnalla muun muassa kolmatta sektoria. (Möttönen & Niemelä 2005, 205–206.)

Ennen kuin menen syvemmälle kolmannen ja neljännen sektorin toimintaan, on tarpeen avata näiden sektoreiden käsitteitä. Mistä oikeastaan puhutaan, kun puhutaan kolmannesta ja neljännestä sektorista? Tämä on relevantti kysymys, sillä esimerkiksi kolmannen sektorin on sanottu olevan käsitteenä kaikkea muuta kuin selkeä (Enjolras 2018a; Salamon & Sokolowski 2018a; Brandsen, van de Donk & Putters 2005; Helander 1998). Yksinkertaisimmillaan kolmas sektori viittaa markkinoiden, julkisen sektorin ja kotitalouksien väliin jäävään alueeseen (Saukkonen 2013, 8). Neljäs sektori puolestaan on alun perin käsittänyt kotiin, perheeseen, sukuun, tuttavuuteen ja naapuruuteen perustuvan toiminnan (Harju 2003). Neljättä sektoria tulisi kuitenkin nykyään tarkastella yksilön lähipiiriä laajempänä ilmiönä, joka liittyy osaksi yhteiskunnallista muutosta ja digitalisaation ja sosiaalisen median mahdollistamia uudentlaisia verkostomaisia toimintamalleja (Mäenpää & Faehnle 2021). Neljättä sektoria kuvaakin verkostomaisuus ja vapaamuotoisuus, ja sen ominaispiirteitä ovat virallisen organisaation puuttuminen, pyrkimys avoimuuteen sekä suora toiminta (Ruuskanen ym. 2020, 10). Yhtymäkohtia on myös mikrovapaaehtoisuuden (*microvolunteering*) muotoihin, joissa korostuvat juuri vapaamuotoisuus ja matala sitoutumisen aste (Heley, Yarker & Jones 2022).

Kolmatta sektoria luonnehtii sen rooli jonain sellaisena, joka ei kuulu julkiseen sektoriin (valtio, kunnat) eikä yksityiseen sektoriin (voittoa tavoitteleva toiminta, markkinat). Kolmatta sektoria voidaan lähestyä myös kansalaisyhteiskunnan käsitteen avulla, jolloin viitataan kansalaisten omaehtoiseen, järjestäytyneeseen yhteiskunnalliseen toimintaan tai siihen liittyviin instituutioihin. (Grönlund & Pessi 2011, 229.) Erilaiset luonnehdinnat, kuten ei-valtiollinen, ei-julkinen, voittoa tavoittelematon, epävirallinen ja yleishyödyllinen, ovat yleisiä kolmanteen sektoriin liitettyjä määrittelyjä (Möttönen & Niemelä 2005, 28; Helander 1998, 26; Matthies 1996, 11–12). Kuvaus kolmanteen sektoriin liittyvästä monimuotoisuudesta ja tilannesidonnaisesta joustavuudesta onkin varsin osuva (Rantamäki 2016).

Kansainvälisessä kirjallisuudessa kolmatta sektoria on kuvattu sellaisin terimin kuin yhteisötalous (*social economy*), kansalaisyhteiskunta (*civil society*) ja voittoa tavoittelematon organisaatio (*nonprofit organization*) (Salamon & Sokolowski 2018a). Kovin jyrkkien, tietyillä kriteereillä tehtyjen rajausten huonona puolena on se, että tällöin toiminnot, jotka eivät ole selkeästi julkista valtaa, yrityssektoria tai kotitalouksien toimintaa, uhkaavat jäädä tarkastelujen ulkopuolelle (Saukkonen 2013, 26). Liian yksinkertaiset määritelmät ovatkin harhaanjohtavia siinä mielessä, että kolmannen ja muiden sektorien olemus on paljon moninaisempi ja niihin liittyy vahva hybridisaatioluonne (Brandsen ym. 2005), jota käsittelen tarkemmin jäljempänä.

Helanderin (1998) mukaan rajanveto julkisen ja kolmannen sektorin välillä on haastava. Rajauskriteereistä riippuen esimerkiksi kirkko ja seurakunnat voidaan määritellä joko julkisyhteisöiksi ja osaksi julkista sektoria tai ei-julkisiksi,

kolmanteen sektoriin kuuluviksi. (Mt., 28–29, 56; Grönlund & Pessi 2011, 229, 239; Yeung 2004, 54.) Myös kuntiin on liitetty kansalaisyhteiskunnan piirteitä, ja vielä joitakin vuosikymmeniä sitten nykyisten virkamiesten ja muiden kuntatyöntekijöiden tehtäviä on tehty luottamusmiestoiminnan ja vapaaehtoisuuden pohjalta (Niemi 2011, 318). Erityisesti seurakuntien diakoniatyö ja aineellinen avustaminen muistuttavat kolmannen sektorin toimintaa, kun taas kirkon veronkanto-oikeus, jäljellä olevat viranomaistehtävät ja historiallinen traditio liittävät kirkon osaksi julkisyhteisöä (Grönlund & Hiilamo 2006, 32; ks. myös Leis-Peters 2014). Tulkitsen tässä tutkimuksessa kirkon, kirkon diakoniatyön ja diakoniatyön taloudellisen avustamisen kuuluvan kolmanteen sektoriin. Pohjaan tulkintani avun epäviralliseen luonteeseen, kirkon vahvaan vapaaehtoistoimintaan ja kirkon verrattain itsenäiseen asemaan Suomessa (Yeung 2004; Helander 1998; ks. myös Arffman 2009; Iivari & Karjalainen 1999).

Kansainvälisesti tarkastellen kuva kolmannen sektorin toiminnasta näyttää osin hajanaisena. Tämä voi johtua siitä, että eurooppalainen kolmannen sektorin tutkimus on perinteisesti suuntautunut kansallisesti, mikä taas on haastanut eurooppalaiset ja kansainväliset vertailut ja tarkoittanut yhdistysvaltalaiseen kolmannen sektorin tutkimusperinteeseen nojautumista. (Matthies 2007.) Vaikka kolmannen sektorin kokoluokasta ei ole olemassa Euroopan mittakaavassa kattavia tietoja, on selvää, että kolmas sektori on Euroopassa suuri taloudellinen voima, joka työllistää miljoonia ihmisiä ja tarjoaa miljoonille vapaaehtoisille toimintaa. Samalla on hyvä huomata, että kolmannen sektorin koko ja muoto riippuvat suuresti kunkin yhteiskunnan laajemmista valtasuhteiden rakenteista. (Salamon & Sokolowski 2018b.)

Kolmannen sektorin roolia voi tarkastella Euroopassa myös historiallisten kehityskulkujen näkökulmasta. Pohjois-Euroopassa köyhäinhoito siirtyi aikaisemmin kirkolta kunnille kuin eteläisessä Euroopassa, missä köyhäinhoito ja monet muut yhteiskunnalliset tehtävät jäivät kirkon vastuulle pidemmäksi aikaa (Anttonen & Sipilä 2000, 23). Kun tätä taustaa tarkastelee Matthiesin (2007) mukaisesti hyvinvointivaltiotypologisoitua hyödyntäen, voidaan havainnollistaa kolmannen sektorin merkitys erilaisissa hyvinvointivaltiomalleissa, esimerkiksi miten kirkon rooli näyttää köyhäinhoidossa eteläisessä Euroopassa ja kolmannen sektorin täydentävä rooli pohjoisessa. Erilaiset kehityskulut kertovat kolmannen sektorin kysymysten olevan juurtuneita sosiokulttuurisesti syvälle erilaisiin yhteiskuntiin. (Mt., 60–62.)

Suomessa kolmannen sektorin toiminnasta on koottu tietoja muun muassa Sosiaali- ja terveysturvan keskusliiton kehittämien Sosiaalibarometrien ja Järjestöbarometrien avulla. Sosiaalibarometria on julkaistu vuodesta 1991 lähtien, ja alkuvaiheistaan lähtien barometri on tuottanut tietoa ihmisten hyvinvoinnista, palveluista ja palvelujärjestelmän tilasta. Järjestöbarometri on toiminut Sosiaalibarometrin rinnalla vuodesta 2006 lähtien, ja nykyisellään nämä SOSTE Suomen sosiaali- ja terveys ry:n julkaisemat barometrit kokoavat ajankohtaista tietoa sosiaali- ja terveysjärjestöjen toiminnasta sekä sosiaali- ja terveyspolitiikan ja -palvelujen tilasta (Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto 2007; SOSTE ry 2024). Järjestöbarometrin avulla voidaan myös hahmottaa kolmannen sektorin, ja

erityisesti tämän tutkimuksen kannalta olennaisen sosiaali- ja terveysalan järjestötoimijoiden, kokoluokkaa. Tuoreimman barometrin mukaan Suomessa oli vuoden 2022 alussa noin 10 000 rekisteröityä sosiaali- ja terveysalan yhdistystä, minkä lisäksi Suomessa toimii yli 500 sosiaali- ja terveysalan säätiötä (Peltosalmi ym. 2022, 18). Kuvaavaa on sosiaali- ja terveysjärjestöjen paikallisuus: lähes 10 000 sote-alan järjestöstä vain reilu 200 toimii valtakunnallisesti (Eronen & Londén 2022, 18). Kirkon ja erityisesti diakoniatyön toiminnan laajuudesta puolestaan saa käsitystä kirkon tilastoista. Vuonna 2022 Suomessa oli noin 1300 diakoniatyöntekijää, ja eri seurakuntien diakoniat järjestivät yli 400 000 etukäteen sovittua tai satunnaista kohtaamista, joissa käyntikertoja oli yli 500 000 (Kirkon tilastot 2022).

Yhteenvedonomaaisesti voi todeta, että vaikka kolmanteen sektoriin liittyy käsitteellistä vaihtelevuutta ja jopa epämääräisyyttä, voidaan sen taustalla katsoa vaikuttavan kolme keskeistä ja yleisesti hyväksyttyä ajatusta. Nämä ovat yksityisyys, eli toiminta ei ole valtion kontrolloimaa; julkinen tarkoitus, eli toiminnan tavoitteena on yleisen hyvän tuottaminen, ei taloudellinen hyöty; ja vapaa valinta, eli toimintaa ei ohjaa pakko. (Salamon & Sokolowski 2018a.) Kolmannen sektorin toimintaympäristö on Euroopassa kuitenkin muutoksessa, mikä haastaa sektoria mukauttamaan toimintaansa yhä enemmän liike-elämän periaatteiden suuntaan. Tämä taas uhkaa kolmannen sektorin ominaispiirteiden ja kansalaisyhteiskuntaulottuvuuden säilymistä. (Enjolras 2018b; Zimmer & Pahl 2018.) Jotta kuva kolmannesta sektorista muodostuu mahdollisimman kattavaksi, on ymmärrettävä historialliset kehityskulut, joiden puitteissa kolmas sektori on muotoutunut sellaiseksi kuin se tänä päivänä käsitetään. Jatkan seuraavaksi historialliseen katsaukseen minkä jälkeen tarkastelen sektorienvälisyyden kysymystä ja neljättä sektoria.

Kolmannen sektorin historiallinen tausta Suomessa. Kolmannen sektorin auttamistyöllä on pitkä historia. Niin Suomessa kuin muissa maissa hyväntekeväisyyteen pohjautuvien yhdistysten ja seurakuntien rooli on ollut merkittävä köyhäinhoidon – ja laajemminkin hyvinvoinnin edistämisen – varhaisista vaiheista lähtien (Horsley, Gillies & Edwards 2020; Leis-Peters 2014; Hiilamo ym. 2013; Wijkström 2011). Ennen 1800-luvun puoliväliä sosiaalisesta työstä vastasivat Suomessa suurelta osin ylempiluokkaiset rouvasyhdistykset. Sosiaalista työtä kohdistettiin muun muassa turvattomien lasten huoltoon ja köyhälistöperheiden vaimojen tukemiseen. Vähitellen hyväntekeväisyystyö alkoi laajentua kansalaisjärjestöjen ja diakoniatyön myötä. (Anttonen & Sipilä 2000, 28–29; Jaakkola 1994; Pulma 1994.)

Epävirallisen avustamisen näkökulmasta vuodella 1852 on keskeinen merkitys. Tuolloin annetun vaivaishoitoasetuksen seurauksena köyhille avautui mahdollisuus saada seurakunnilta apua, kun pitäjiin tuli perustaa kirkkoherran johtama vaivaishoitohallitus. Avustuksia rahoitettiin pakollisella köyhäinhuoltoverolla. (Arffman 2009, 181; Pulma 2009, 75.) Asetus tehosti köyhäinhuotoa ja vähensi kerjuuta. Vuonna 1865 tilanne muuttui, kun kunta alkoi vastata auttamistoiminnasta ensin maaseudulla ja vuonna 1873 kaupungeissa. Vuonna 1879

annettu vaivaishoitoasetus siirsi vaivaishoidon lopullisesti seurakunnalta kunnan tehtäväksi, eikä seurakunnilla ollut enää virallista vastuuta pitäjän köyhistä ja muista huono-osaisista. Tavoitteena vaivaishoitoasetuksessa oli apua saavien määrän pienentäminen, kerjäämisen estäminen ja yleisen köyhäinhoitorasituksen keventäminen. (Mustakallio 2002, 197–205.) Kunnallisesta auttamistyöstä huolimatta myös uskonnolliset- ja muut hyväntekeväisyysyhdistykset jatkoivat auttamistyötään (Arffman 2009, 181).

Suomessa taloudellinen avustaminen oli 1920-luvun lopulla jo pitkälti julkisen köyhäinhoidon vastuulla, ja vain muutaman hyväntekeväisyysyhdistyksen tavoitteissa mainittiin taloudellinen avustaminen (Satka 1994, 289). Kolmannen sektorin toiminta jatkoi kuitenkin olemassaoloaan, vaikka köyhyyteen pyrittiin vastaamaan julkisin toimin, kuten vuoden 1922 köyhäinholoilalla. Vielä 1930-luvulla kolmas sektori oli monella suomalaisen sosiaalihuollon kentällä julkista valtaa tärkeämpi toimija, ja 1960-luvullakin kerättiin yhä kirkolle varoja aineellisessa hädässä oleville. Vasta 1970-luvulla hyvinvointivaltion sosiaalinen turva alkoi olla sellaisella tasolla, ettei armeliaisuuteen perustuvalla avulla ollut enää samanlaista tilausta kuin ennen. (Malkavaara 2002a; Anttonen & Sipilä 2000.)

Tilanne kuitenkin muuttui 1990-luvun laman myötä, mikä näkyi kolmannen sektorin aktivoitumisena esimerkiksi ruoka-avussa. Toisin kuin ajateltiin, muutos ei jäänyt väliaikaiseksi. (Ohisalo 2017; Hiilamo 2012; Kuivalainen 2009; Juntunen 2006; Malkavaara 2002b; Iivari & Karjalainen 1999.) Historiallisesta näkökulmasta tarkastellen voi perustellusti todeta, että kolmannen sektorin varhaiset vaiheet ovat olleet tärkeässä osassa hyvinvointivaltion rakentamisessa, eri sektorien välisten suhteiden luomisessa, modernien hyvinvointipalvelujen synnyssä sekä sosiaalityön ammatillisessa rakentumisessa (Moilanen 2015; Koskiahon 2014; Wijkström 2011; Anttonen & Sipilä 2000; Satka 1994).

Hybridisaatiokehitys, sektorienvälisyys ja neljäs sektori. Sektorien välisiä suhteita ja kansalaisyhteiskunnassa viimeisten vuosikymmenten aikana tapahtuneita muutoksia voidaan lähestyä hybridisaatiokehityksen käsitteellä. Hybridisaatiokehityksellä viitataan kolmannen sektorin, yksityisen sektorin ja julkisen sektorin sekoittumiseen, sektoreiden välisten selkeiden rajojen heikentymiseen ja raja-alueilla tapahtuvaan hybriditoimintaan (Billis 2010; Saukkonen 2013). Kyse ei ole kuitenkaan vain sektorienvälisestä ilmiöstä, vaan hybridisaatioon voidaan viitata myös monitoimijaorganisaatioiden yhdistämällä erilaisilla toiminoilla, kuten palvelujen tuottamisella, vaikuttamistyöllä ja kampanjoinnilla, mikä on erityisesti kolmannen sektorin piirre (Evers 2020). Hybridisaatiolla voidaan tarkoittaa organisaatioiden toiminnan monimutkaistumista ja differentioitumista niiden pyrkiessä jatkamaan toimintaansa, kehittyäkseen ja pärjätäkseen toimintaympäristön muuttuessa (Lind 2020, 240). Ominaista hybridisaatiossa on useiden sidosryhmien osallistuminen sekä eri lähteistä tulevat resurssit, joissa yhdistyvät niin valtion rahoitus, markkinatulot kuin hyväntekeväisyys (Lundgaard Andersen 2018, 27). Hybridien organisaatioidentiteetti liittyy tietynlaista vaihdantaa ja strategista laskentaa, jossa yhteisöllisen solidaarisuuden

markkina-arvo voidaan vaihtaa taloudellisiin ja muihin resursseihin. Sosiaalista vaikuttavuutta vaihdetaan siis markkinaresursseihin. (Jäger & Schröer 2014.)

On esitetty, että hybridisaation ilmentymät, kuten rajauksiin liittyvät ongelmat, voisivat olla kolmannen sektorin, ja ehkä yhteiskunnan yleisemminkin, määrittäviä ominaisuuksia. Empiirisesti tarkasteltuna hybridisaatiokehityksestä kertoo myös se, että rajoiltaan sumeita hybridijärjestelyjä on helpompi löytää kuin käsitteellisesti puhtaita ideaalityyppejä tapauksia. (Brandsen ym. 2005.) Olennaista on ymmärtää, ettei hybridisaatiossa ole kyse vääjäämättömästä kehityskulusta ja eri asioiden yhdenmukaisesta etenemisestä (Lind 2020, 240). Eri sektoreiden avautuminen ei myöskään tarkoita vain negatiivisia muutoksia vaan tuloksena voi olla positiivisia kehityssuuntia, jotka voivat näkyä uusina tapoina tehdä yhteistyötä ja toinen toistensa toiminnan tukemisena (Heimonen 2019, 57).

Hybridisaation on ennustettu lisääntyvän julkisen sektorin muuttuessa yhä pluralistisemmaksi ja hajanaisemmaksi. Muutoksen taustalla vaikuttaa uuden julkisjohtamisen (*New Public Management, NPM*) ja julkisen hallinnan (*New Public Governance, NPG*) eriytyminen¹¹. (Pestoff 2014.) Uuden julkisjohtamisen periaatteita markkinatalouspainotuksineen alettiin toteuttaa Suomessa sosiaali- ja terveyspalveluissa 1990-luvun alussa. Tähän asti julkisen ja kolmannen sektorin yhteiseen kumppanuuteen perustunut yhteistyö oli ollut tiivistä. (Rantamäki 2016, 632.) Hybridisaatiokehitys on liitetty ennen kaikkea sosiaali- ja terveysalan yhdistykseen, jotka ovat tyypillisesti käyttäneet palkattua henkilöstöä ja tuottaneet palveluja (Ruuskanen ym. 2020, 21). Hybridisoituminen näkyy sosiaali- ja terveysjärjestöissä ammattimaistumisena ja managerialisoitumisena, mihin vaikuttavat edellä mainitut julkisen sektorin julkisjohtamisen mallit ja paineet (Lind 2020; ks. myös Matthies 2007). *New Public Management* -ajattelun vahvistumisen myötä järjestöt nähdään osana palvelumarkkinoita, mikä tarkoittaa käytännössä sitä, että kuntien tulee hankkia palveluja samalla tavalla kuin yksityisiltä yrityksiltä hankittaessa (Möttönen & Niemelä 2005, 101).

Hyväntekeväisyyteen pohjautuvan kolmannen sektorin toimintaa on Suomessa pidetty lähinnä valtion tehtäviä ja julkisia palveluita täydentävänä (Hämäläinen, Tanskanen & Danielsbacka 2020, 185, 194). Jonkinlaista sektorirajaisuuden hämärtymistä ilmentää ehkä osaltaan se, että epävirallinen aineellinen avustaminen on viimeisten parinkymmenen vuoden aikana laajentunut Suomessa, ja ihmiset ovat joutuneet turvautumaan epäviralliseen, toisten hyväntahtoisuuden varaan perustuvaan apuun julkisen sektorin toiminnan ollessa riittämätöntä (Laihiala 2018, 15; Kuivalainen 2009, 212). Vahvan julkisen vallan painotuksen sijaan suomalaista hyvinvointivaltiota on täydennetty jakamalla vastuuta enemmän vapaaehtoisten yksilöiden, hyväntekeväisyysjärjestöjen ja yritysten

¹¹ Uutta julkista hallintaa (NPG) ja uutta julkisjohtamista (NPM) tutkinut Hakari (2013) toteaa NPG:n ja NPM:n suhteesta uuden julkisen hallinnan edustavan kunnallishallinnon uudistamisen kolmatta aaltoa. Uusi julkinen hallinta on kehittynyt perinteisen byrokraattisen julkishallinnon ja sitä seuranneen julkisjohtamisen myötä. Uudessa julkisessa hallinnassa hallinnonuudistusten aikaisempia malleja täydennetään uusilla ratkaisuilla sen sijaan, että ne hylättäisiin täysin. Uuteen julkiseen hallintaan liittyy näkemys, että julkinen hallinto tarvitsee yhteistyötä yksityisen ja kolmannen sektorin sekä kansalaisten kanssa voidakseen ohjata yhteiskuntaa.

kesken. Tiukka rajaus julkisten ja hyväntekeväisyyteen pohjautuvien palveluiden välillä ei enää kuvaa todellisuutta, jossa hyväntekeväisyystoimijat muodostavat olennaisen osan palvelujärjestelmää. Yhä useammin puhutaankin hyvinvointiyhteiskunnasta hyvinvointivaltion sijaan, jolloin korostetaan monipuolisemmin eri osapuolten vastuuta, yhteisöllisyyttä sekä kolmannen sektorin ja yritysten tehtävää hyvinvoinnin tuottamisessa. (Salonen 2023; Särkelä 2016; Nygård 2015, 139; Ilmola & Casti 2014, 3; Koskiaho 2014, 206; Kuivalainen 2009, 211.)

Yksi ilmentymä hybridisaatiokehitykseen nojautuvasta toiminnasta Suomessa on lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma (LAPE), jota on toimeenpantu hallituskausien 2016–2019 ja 2020–2023 aikana. LAPEn tavoitteeksi muotoiltiin ”lasten, nuorten ja perheiden palveluiden uudistaminen lapsi- ja perhelähtöiseksi ja yhteen sovitetuksi palvelukokonaisuudeksi sote-uudistuksen luomaan uuteen toimintaympäristöön”. Lisäksi tavoitteena oli vahvistaa lapsen oikeuksiin ja tietoon perustuvaa toimintakulttuuria päätöksenteossa ja palveluissa. LAPEn kehittämistyössä on hybridisaation mukaisesti ollut mukana julkisen sektorin ohella niin järjestöt, seurakunnat, kokemusasiantuntijat kuin kehittäjäasiakkaat. Konkreettisesti hybridisaatio toiminta näkyy LAPE-ohjelmassa kehitetyssä perhekeskustoimintamallissa, joka kokoaa julkisten palveluiden yhteyteen järjestöjen, seurakuntien ja vertaistuen palveluita. Näin pyritään edistämään perheiden varhaisen tuen palveluiden saatavuutta. (THL 2021.)

Kolmannen sektorin kohdalla hybridisaatiokehitys ja sektorien sekoittuminen näkyy siinä, ettei kolmas sektori enää tukeudu niinkään vahvaan hyvinvointivaltioon vaan yhä enemmän yritysmaailman puoleen, josta se lainaa ja omaksumaa ajatus- ja toimintamalleja. Liikemaailman lisäksi kolmannen sektorin toiminnassa näkyy tietynlaista paluuta juurille hyväntekeväisyyspainotuksen vahvistuttua. (Wijkström 2011, 41, 44–48.) Sekoittumista näkyy myös hyvinvoinnin ja auttamisen osalta; vaikka kansalaiset odottavat saavansa apua ensisijaisesti julkiselta sektorilta ja perheeltä, myös järjestöjen ja kirkon odotetaan auttavan. Kaikkien sektoreiden – julkisen, yksityisen ja kansalaissektorin – toiminnan voidaan katsoa limittyvän hyvinvoinnin monien tuottajien mallissa. Kilpailukyky-yhteiskunnassa hyvinvointitalkoisiin odotetaan kansalaisyhteiskunnan laajaa osallistumista, sillä julkinen sektori ei kanna koko vastuuta. (Grönlund & Pessi 2011, 240–242.) Niin kauan kuin yksityinen hyväntekeväisyys ei korvaa valtion tarjoamaa sosiaaliturvaa, ei riittävän julkisen sosiaaliturvan ja yksityisen hyväntekeväisyyden rinnakkainelolle ole katsottu kuitenkaan olevan järkevää estettä (Kujala & Danielsbacka 2015, 119).

Myös Suomen ulkopuolella esimerkiksi Isossa-Britanniassa, Ranskassa, Saksassa ja Ruotsissa kolmannen sektorin merkitys on vahvistunut (Karlsson & Vamstad 2018; Gocmen 2013; Baines, Hardill & Wilson 2011). Gocmen (2013) näkee kehityksen taustalla Euroopan hyvinvointivaltioiden uusliberalistisen käänteen ja 1980-luvulta lähtien tapahtuneet merkittävät muutokset valtion sekä yksityisen ja kolmannen sektorin rooleissa sosiaalihuollon alalla (Mt.; ks. myös Lundgaard Andersen 2018; Vamstad & von Essen 2013). Huomiota on syytä kiinnittää myös Ison-Britannian pääministeri David Cameronin vuonna 2010 lanseeraamaan *Big Society* -ohjelmaan (Suuri yhteiskunta), jonka keskeisenä tavoitteena

oli aktivoida ihmisiä ottamaan suurempi vastuu omasta hyvinvoinnistaan ja keventää valtion sekä julkisen sektorin roolia – ja samalla valtion varojen käyttöä. Kolmannen sektorin osalta merkityksellistä on, että ohjelman myötä lisää vastuuta hyvinvoinnin edistäjinä osoitettiin järjestöille ja muille tämän sektorin toimijoille. Kolmannella sektorilla ja hyväntekeväisyydellä on Isossa-Britanniassa Euroopan mittakaavassa suuri rooli hyvinvoinnin tuottajana, joten tästä näkökulmasta tarkasteltuna *Big Society*n kaltainen ohjelma voisi toimia toisin kuin esimerkiksi vahvan valtion Pohjoismaissa. (Koskiahho 2014; Berlin 2011; suomalaisesta *Big Society* -skenaariosta ks. Ilmola & Casti 2014.)

Vahvempi nojautuminen kansalaisiin ja yhteisöihin ei rajoitu vain Isoon-Britanniaan, vaan kyseessä on Eurooppaa laajemminkin koskeva ilmiö. Yhteisöihin kytkeytyvässä hallinnossa aktiivisten kansalaisten ja naapurustojen merkitys sekä eri toimijoiden väliset verkottuneet suhteet ovat saaneet korostuneen merkityksen esimerkiksi Alankomaissa ja Belgiassa. (Smits 2022; Vollebergh, Koning & Marchesi 2021; de Wilde & Duyvendak 2016.) Aktiivisesta kansalaisesta puhuttaessa voidaan kuitenkin kysyä, missä määrin kyse on myös inklusiivisesta kansalaisuudesta, jossa toteutuu jokaisen kansalaisen osallisuus. Esimerkiksi köyhyyttä kokeneet ja muut marginaalissa olevat ryhmät, kuten vammaiset ihmiset tai lapset, ovat perinteisesti jääneet marginaaliin myös kansalaisuuskeskusteluissa. (Lister 2007a; 2007b.)

Yksityisen, julkisen ja kolmannen sektorin lisäksi on ymmärrettävä myös neljännen sektorin rooli ja merkitys osana hybridisaatiota sekä uusia toimijuuksia ja toiminnan tapoja. Sosiaaliset ja taloudelliset suhteet rakentuvat käynnissä olevassa yhteiskunnallisessa muutoksessa uudestaan digitalisaation, internetin ja sosiaalisen median mahdollistamien uusien toimijuuksien myötä, joilla kansalaiset voivat toimia itseorganisoituvissa verkostoissa. Yksilöistä koostuvina verkostomaisina oliona neljännen sektorin yhteisöt ovat yhteydessä muihin sektoreihin eikä neljättä sektoria olekaan mielekästä eriyttää muista yhteiskunnan sektoreista vaan ennemminkin tarkastella neljättä sektoria osana hybridisaatiokehitystä. (Mäenpää & Faehnle 2021, 44, 198–200; Ruuskanen ym. 2020.)

Tutkimuksissa neljännen sektorin verkostojen, kuten sukulaisten ja ystävien, emotionaalisella, sosiaalisella tai taloudellisella tuella, on havaittu tärkeä merkitys vähävaraisten ihmisten arjessa (Hill ym. 2020; Pilkauskas ym. 2017; Rovainen & Jalonen 2012; Henly ym. 2005). Neljännen sektorin verkostojen merkitys on kiinnostava ilmiö myös Suomessa, missä pitkäaikaisesti viimesijaisen sosiaaliturvan käyttäjiä tutkittaessa huomattiin monen paikkaavan tilannettaan läheisten tuella (Saari ym. 2017, 313). Tässä yhteydessä on kuitenkin huomioitava, etteivät kaikki ihmiset voi tukeutua läheisiin ihmisiin, koska tällaisia läheisiä ei välttämättä ole tai heillä ei ole mahdollisuuksia auttaa. Erityisen haastavaksi ajanjaksoksi Suomessa muodostui koronapandemian aika ja siihen liittyneet rajoitustoimet, mikä pakotti ihmisiä turvautumaan sekä kolmannen että neljännen sektorin apuun julkisen sektorin toimimattomuuden vuoksi (Eronen ym. 2020). Sektorienvälisyyden ja sekoittumisen näkökulmasta taloudellisen ja sosiaalisen tuen verkostot sekä neljännen sektorin rooli ovatkin ajankohtaisia kysymyksiä suomalaisessa kontekstissa, kun pohditaan, minkälaiset tuen muodot nähdään

merkitykselliseksi vähävaraisten perheiden arjessa (ks. Isola ym. 2022; Lindberg 2021; Roivainen & Jalonen 2012).

Epävirallisen ja virallisen yhteen kietoutumiselle löytyy vahvat historialliset juuret, jotka näkyvät tämän päivän sosiaalityössä. Taloudellinen avustaminen on nähty yhdeksi kolmannen ja julkisen sektorin välisistä yhteen kietoutumisen osa-alueista, mikä heijastuu erityisesti ruoka-apuun ja sosiaalitoimen sekä diakoniatyön avustustoimintaan (Karjalainen 2016). Vaikka yksiselitteisten erojen tekeminen virallisen ja epävirallisen välille on mahdotonta (Matthies 1993, 111), voidaan eräs keskeisistä eroista epävirallisen ja virallisen auttamisen osalta liittää sosiaalisten oikeuksien muodostamaan perustaan. Hyväntekeväisyyteen perustuvassa järjestelmässä yksittäisellä henkilöllä ei ole laillista oikeutta apuun, kun taas valtiollisessa sosiaalipolitiikassa korostuu apua hakevien yhdenvertaisuus. Laissa tulee nimetä ne ehdot ja tilanteet, joiden vallitessa oikeus esiintyy. (Kuivalainen 2009, 211–212; ks. myös Karlsson & Vamstad 2018.)

Kirkon diakoniatyö muodostaa jossain määrin ristiriitaisen poikkeuksen kokonaisuudessa, joka käsittää niin epävirallista ja virallista kuin maallikko- ja ammattilaisapua. Taustalla on kirkkoa koskeva rajanvedon haasteellisuus julkisen ja kolmannen sektorin välillä (Helander 1998, 28–29). Ristiriitaa voi selittää sillä, että toisaalta kirkko ja diakoniatyön taloudellinen auttaminen voidaan katsoa kuuluvaksi epäviralliseen sektoriin, toisaalta diakoniatyöntekijät ovat koulutettuja ammattilaisia ja seurakuntadiakonialla on vahva institutionaalinen asema ja lainsäädännöllinen perusta kirkkojärjestyksen 4. luvussa, 3§¹² (Grönlund & Hiilamo 2006; Julkunen 2006; ks. myös Kallio & Kouvo 2015, 318–319).

Edellä tarkastellun virallisen ja epävirallisen auttamisjärjestelmän jälkeen on syytä kohdistaa katse lapsiperheiden köyhyyteen ja siihen kontekstuaalis-käsitteelliseen ympäristöön, jossa tässä tutkimuksessa liikutaan. Paneudun näihin kysymyksiin seuraavassa luvussa.

¹² Kirkkojärjestyksen (4. luku, 3§) mukaan ”seurakunnan ja sen jäsenten tulee harjoittaa diakoniaa, jonka tarkoituksena on kristilliseen rakkauteen perustuva avun antaminen erityisesti niille, joiden hätä on suurin ja joita ei muulla tavoin auteta.” (Kirkkojärjestys 1991/1055 v. 1993.)

3 KÖYHYYS JA LAPSIPERHEET

3.1 Köyhyyden käsitteellisiä paikannuksia

Käsitteiden valinta voidaan sosiaalitieteiden tutkimuksessa nähdä seuraamuseettisenä kysymyksenä. Tällöin pohdittavaksi nousee, uusinnetaanko valituilla käsitteillä huomaamatta vallitsevia ennakkoluuloja tai asenteellisia suhtautumistapoja tiettyä ryhmää tai toimintaa kohtaan. Käsitteet ovat vallan välineitä, ja kielellisillä valinnoilla myös rakennetaan tutkimuksessa tutkittua todellisuutta. Yhteiskunnallista heikompiosaisuutta voidaan kuvata monenlaisin käsittein¹³, joita ovat köyhyyden ohella muun muassa marginalisaatio, huono-osaisuus, deprivatio ja poiskäännytyt. (Pohjola 2016, 89–90; 2007, 25–26; ks. myös Virokannas, Liuski & Kuronen 2020; Lister 2004.)

Käsitteellistä sensitiivisyyttä tarvitaan myös silloin kun tutkitaan lapsia, jotta ei vahvisteta valituilla käsitteillä lapsuuden rakenteellista haavoittuvuutta. Kun tutkimuksella representoidaan lapsia, joilla itsellään on hyvin vähän vaikutusvaltaa heistä muodostettavaan kuvaan, korostuu tutkijan vastuu käsitteistä ja tutkimuksellisista lähtökohdista. (Strandell 2021, 106.) Lapsia koskevassa köyhyystutkimuksessa tutkijan tulee kiinnittää erityistä huomiota käyttämiinsä käsitteisiin köyhyys-sanaan liitettyjen kielteisten ja leimaavien piirteiden vuoksi (Sime 2008; ks. myös Heino ym. 2013).

Olen tässä tutkimuksessa ottanut käsitteelliseksi lähtökohdaksi köyhyyden käsitteen. Käytän myös suomenkielisessä lapsiperheitä koskevassa

¹³ Huono-osaisuussanaston painopisteen on todettu muuttuneen niin, että konkreettisemmista käsitteistä, kuten köyhyys ja luokka-asema, on siirrytty epämääräisempään syrjäytymisen käsitteeseen. Syrjäytymisen käsite on määritelty usein väljästi ja käsitteen sisältö ja sen hyödyntäminen empiirisessä tutkimuksessa ja hallinnossa on nähty ongelmalliseksi. (Helne 2004, 26; ks. myös Metteri 2012, 191; Lister 2004.) Syrjäytyminen on käytössä köyhyyden rinnalla esimerkiksi EU:n tilastokeskuksen Eurostatin luvuissa puhuttaessa köyhyys- ja syrjäytymisriskissä olevista (Eurostat). Syrjäytymisen ja huono-osaisuuden määrittelystä ks. tarkemmin Saari, Eskelinen & Björklund 2020.

tutkimuksessa köyhyyden rinnalla käytettyä käsitettä vähävarainen (ks. esim. Vuori 2012; Krok 2009), joka voidaan rinnastaa englanninkieliseen *low-income*-käsitteeseen. Kansainvälisissä tutkimuksissa *low-income* (tai *low income*) on yleisesti käytetty käsite kuvaamaan köyhyydessä eläviä tai köyhyyttä kokeneita ihmisiä (ks. esim. Clark ym. 2022; Hill ym. 2020; Freeman 2017; Holt ym. 2011). Perustelen käsitteellisiä valintojani ennen kaikkea käsitteiden vakiintuneella asemalla tutkimuskentällä. Vaikka köyhyyden käsitteeseen liittyy negatiivisiakin yhtymäkohtia (Sime 2008; Lister 2004), pidän käsitevalintaa perusteltuna tutkitessa lapsiperheköyhyyden kaltaista aihetta, joka jo itsessään sisältää köyhyys-sanan. Pidän myös tärkeänä, että vaikeistakin asioista voidaan käyttää sanoja, jotka eivät keinotekoisesti pyri häivyttämään hankalaa todellisuutta (Granfelt 1998, 44). Samalla on hyvä huomioida, että juuri köyhyyden kaltaisten käsitteiden kohdalla olisi tunnistettava käsitteen luonne yhteiskunnallisena tilannekuvana ja sellaisenaan kategorisena ilmauksena. Vaikeassa tilanteessa oleva ihminen ei välttämättä itse tunnista itseään tällaisen käsitteen kantajaksi. (Pohjola 2016, 93.)

Puhuttaessa köyhistä lapsiperheistä on syytä erottaa kaksi käsitettä: lapsiköyhyys ja lapsiperheköyhyys. Kyseessä ovat rinnakkaiset, mutta erilliset ja oman määritelmänsä sisältävät käsitteet. Lapsiköyhyydellä tarkoitetaan suhteellisen köyhyysrajan alapuolella elävissä kotitalouksissa asuvien alle 18-vuotiaiden osuutta lapsiväestöstä. Lapsiperheköyhyys puolestaan tarkoittaa suhteellisen köyhyysrajan alapuolella elävien lapsiperheiden osuutta kaikista lapsiperheistä. Lapsiperheellä tarkoitetaan perhettä, jossa asuu alle 18-vuotiaita lapsia. (Kallio & Hakovirta 2020a, 27; Salmi 2020, 44.) Suomalaisessa tutkimuksessa on käytetty sekä lapsiköyhyyden että lapsiperheköyhyyden käsitteitä (ks. esim. Kallio & Hakovirta 2020c). Esimerkiksi Liikanen (2017) toteaa käyttäneensä aikaisemmin kategorisesti lapsiperheköyhyyden käsitettä, mutta kokeneensa sittemmin lapsiköyhyyden käsitteen osuvammaksi. Siirtymän takana vaikuttaa ymmärrys siitä, että köyhissä perheissä elää köyhiä lapsia, ja tämä tosiasia tulisi huomioida ja näkyä myös tutkimuksissa. (Mt., 108.)

Vaikka jaan Liikasen (2017) näkemyksen köyhissä perheissä elävistä köyhistä lapsista, lähdän omassa ajattelussani päinvastaisesta näkökulmasta: lapsen köyhyys juontuu perheen tilanteesta eikä lapsi voi yleensä vaikuttaa perheen toimeentuloon (Ylikännö & Hakovirta 2020, 278; Bäckman & Ferrarini 2010). Lähestyn lapsiperheiden köyhyyden ja lasten köyhyyden ilmiötä nimenomaan perheen näkökulmasta, ja tästä näkökulmasta käsin miellän lapsiperheköyhyyden käsitteen saavan lähtökohtansa perheen olemassaolosta. Käsitteellinen valintani on linjassa tutkimuksellisen tarkastelukulmani kanssa, joka kohdentuu erityisesti lapsiperheeseen ja perheenjäsenten kokemuksiin (ks. Kallio & Hakovirta 2020a, 27).

Näen kummallekin käsitteelle – lapsiperheköyhyydelle ja lapsiköyhyydelle – paikkansa, vaikka samalla tunnistan lapsiperheköyhyyden käsitteeseen liittyvän haasteen etenkin silloin, kun halutaan keskittyä köyhien lasten omiin kokemuksiin (Ridge 2013; Main & Bradshaw 2012). Mikäli käytetään vain perheen käsitettä, saattaa tieto jäädä aikuiskeskiseksi ja lasten kokemus piiloon. Samalla

tavalla voi tosin käydä lapsiköyhyyden, eli köyhien lasten kokemusten, kohdalakin, jos todellisuudessa halutaan lasten ohella tarkastella köyhän perheen vanhempien kokemuksia. Ajattelen myös, että lasten köyhyydestä poispääsyn tukemisessa olennaista on vanhempien tukeminen ja tästä näkökulmasta pohdittuna vanhempien sisällyttäminen köyhyysilmiön ja ratkaisuehdotusten tarkasteluun on perusteltua. Dalyn & Kellyn (2015) tutkimuksen tavoin tavoitteenani on tuottaa tietoa perheen kokemuksista niin jaettuna kuin yksilöllisenä kokemuksena, ja ajattelen tässä kokonaisuudessa olennaista olevan sekä vanhemman että lapsen yksilöllisen kokemuksen. Käsitteenä lapsiperheköyhyys tavoittaa mielestäni parhaiten tutkimukselliset lähtökohtani ja tavoitteeni.

Yleisellä tasolla köyhyyttä voidaan tarkastella joko absoluuttisesti tai suhteellisesti. Absoluuttista köyhyyttä esiintyy lähinnä kehitysmaissa aliravitsemuksena, nälkänä ja puutteena biologisten perustarpeiden tyydyttämisessä. Suomessa köyhyys käsitetään ensisijaisesti suhteelliseksi köyhyydeksi. (Saari ym. 2020; Moisio 2006; ks. myös Lister 2004.) Kun köyhyys ymmärretään suhteellisesti, pidetään köyhiä köyhinä suhteessa yhteiskunnassa tavanomaisena pidettyyn elintasoon (Saari ym. 2020, 73). Suhteellisen köyhyyden tunnetuimpia määritelmiä lienee Peter Townsandin (1979, 31) muotoilu, jonka mukaan suhteellinen köyhyys tarkoittaa riittämättömiä voimavaroja, joiden avulla yksilön, perheen tai ryhmän on mahdollista toimia tavanomaisella tai yleisesti hyväksytyllä tavalla siinä yhteiskunnassa, jossa he elävät.

Se, kuinka ja mistä näkökulmasta lähestymme köyhyyttä, liittyy käsitteellisten kysymysten ohella erilaisiin köyhyyden mittareihin. Köyhyyden käsitteellistämiseen tai mittaamiseen liittyvät kysymykset eivät ole yhdentekeviä, sillä käytetyt menetelmät vaikuttavat köyhyydestä saatavaan kuvaan (Mäkinen 2023; Mukkila ym. 2019; Kangas & Ritakallio 2008). Mittareiden avulla voidaan myös lisätä ymmärrystä esimerkiksi tarvittavista politiikkatoimista, joita köyhyyden vähentämiseksi tulisi tehdä (Alkire & Foster 2011). Yleisesti käytössä olevan kotitalouksien tuloihin painottuvan näkökulman on todettu soveltuvan huonosti perheisiin, koska tällöin pääpaino on aineellisissa resursseissa ja suhteelliset ja sosiaaliset tekijät jäävät huomioimatta, vaikka perheessä juuri perheenjäsenten väliset suhteet, siteet ja normit ja niiden vaikutukset päätöksentekoon ja käytäntöihin ovat keskeisiä (Daly & Kelly 2015, 2). Lisäksi tulisi huomioida se, että perheiden taloudelliseen tilanteeseen vaikuttavat tulojen ohella monenlaiset tekijät esimerkiksi lastenhoidon ja liikkumisen osalta (Karvonen, Mäntylä & Salmi 2016; Millar 2006)¹⁴. Käsitteitä, määritelmiä ja mittareita on hyvä tarkastella kriittisesti ja kysyä, kuka tai mikä taho niiden takana on. Jos ajatellaan määritelmien olevan 'ei-köyhien' luomia, kuten Lister (2004) kuvaa, tällöin vahvemman vallan omistavat 'ei-köyhät' toiseuttavat¹⁵ (*Othering*) ja rakentavat köyhistä toisia

¹⁴ Tutkimuksen kirjoittamishetkellä ajankohtainen kysymys hintojen voimakkaasta noususta haastaa kotitalouden tuloihin perustuvan köyhyyden mittaamisen. Rinnalle on peräänkuulutettu esimerkiksi minimibudjettiköyhyysmittaria, jolla voidaan täydentää kuvaa köyhyydestä. (Mukkila ym. 2022, 205.)

¹⁵ Toiseuttaminen (*Othering*) voidaan ymmärtää diskursiivisena käytäntönä, joka muokkaa sitä, miten 'ei-köyhät' ajattelevat ja puhuvat 'köyhistä' ja kohtelevat heitä, niin ihmisten välisellä kuin institutionaalisella tasolla. Toiseuttaminen tekee köyhistä passiivisia kohteita,

(*Other*), joita kohdellaan erilaisina kuin muita (Mt., 100–101; ks. myös Krok 2012, 130).

Vaikka köyhyyden mittaamiseen liittyvät huomiot ovat tärkeitä köyhyydensymptomien kokonaiskuvan kannalta, eivät mittarit ole tämän tutkimuksen keskiössä, enkä tämän vuoksi paneudu niihin syvällisemmin¹⁶. Listerin (2004) tavoin ajattelen kuitenkin, että ymmärtääksemme köyhyyttä ilmiönä on tärkeää ymmärtää erilaisia köyhyyden käsitteitä, määritelmiä ja mittareita sen lisäksi, että keskitytään ymmärtämään köyhyyden kokemuksellista puolta, eli sitä miten ihmiset köyhyyden kokevat (Mt., 36; myös Saunders 2000). Tutkimuksessa, joka käsittelee köyhyyttä kokeneiden lapsiperheiden kokemuksia taloudellisesta avusta, on tärkeää tehdä näkyväksi, minkälaisista näkökulmista perheen köyhyyttä lähestytään ja minkälaiset tekijät käsitevalintojen takana vaikuttavat.

Köyhyyden moniulotteisuuden ymmärtämiseksi on osattava katsoa tilastojen ja numeroiden taakse. Arkitodellisuus ja ihmisten kokemukset eivät avaudu tilastoista. (Liikanen 2021; 2017; Daly & Kelly 2015; Isola ym. 2007; Lister 2004.) On jopa todettu olevan moraalisesti kyseenalaista, mikäli köyhyyttä käsitteellistetään, määritellään tai mitataan ilman, että huomioidaan niiden ihmisten kokemuksia, jotka köyhyydessä elävät (Bessell 2022, 2). Lasten kohdalla on lisäksi hyvä tiedostaa, että vasta viime vuosikymmeninä lasten oma köyhyydestieto on alkanut saada sijaa tutkimuksissa. Aikuiskeskeisyys näkyy yhä vahvasti köyhyyden käsitteellistämässä ja mittaamisessa, mikä osaltaan kaventaa ymmärrystämme köyhyydestä ja sen moninaisesta luonteesta. (Kallio & Hakovirta 2020a; Hakovirta & Rantalaiho 2012; Main & Bradshaw 2012; Ridge 2002.)

Köyhyyden käsitteellisiä lähtökohtia ja ilmiön luonnetta voi vetää yhteen pohtimalla köyhyydetutkimuksen erilaisia näkökulmia ja sitä, tarkastellaanko köyhyyttä määrällisenä vai laadullisena ja objektiivisena vai subjektiivisesti koettuna kysymyksenä. Perinteisen mittaamiseen ja määrittelyyn keskittyvän köyhyydetutkimuksen on kuvattu tuottavan köyhyydestä pysähdyskuvaa (*snapshot*), kun taas laadullisella tarkastelulla voidaan päästä lähemmäs köyhyyden ydintä, sitä mitä köyhänä olo tarkoittaa ja miten monimuotoista ja dynaamista köyhyys voi olla. Laadullisesti tarkastellen köyhyys voidaan nähdä tavanomaista huonompaan elämänlaatuun liittyvinä kielteisinä kokemuksina, määrällisessä

mikä puolestaan vahvistaa sosiaalista etäisyyttä 'heidän' ja 'meidän' välillä. (Lister 2004, 103, 124.)

¹⁶ Köyhyyttä mitataan erilaisin mittarein myös lapsiperheiden ja lasten kohdalla. Ilmiön monimuotoisuus ja moniulotteisuus tekevät indikaattorien käytöstä haastavaa, ja monesti köyhyysindikaattoreilla saadaan esille vain joitakin puolia köyhyydestä (Karvonen 2016, 54; Main 2019; Nygård ym. 2019). Monipuolisemman kuvan saamiseksi on kehitetty materiaalisesta deprivaatiossa eli aineellisen puutteen indikaattori, jonka avulla voidaan tarkastella mihin kotitalouksilla on varaa (Karvonen ym. 2016). Lasten kokeman köyhyyden ymmärtämiseksi voidaan hyödyntää lapsille kehitettyä aineellisen puutteen mittaria (*Child Material Deprivation Index*), jolla lapselta voidaan kysyä välttämättömiksi ajateltujen asioiden, kuten puhelimen, taskurahan tai perheen lomamatkojen, puutteesta (Main & Bradshaw 2012). Lasten hyvinvointia ja köyhyyttä voidaan määritellä ja mitata myös ihmisoikeuksia ja lapsenoikeuksia painottavalla moniulotteisella lähestymistavalla (*Multi-level Approach, Multidimensional Child Poverty*) (esim. Bessell 2022; UNICEF 2020; 2007). Köyhyysmittareista ks. tarkemmin esim. Mäkinen 2023; Riihelä & Tuomala 2022, lapsiperheköyhyyden mittareista ja käsitteistä Kallio & Hakovirta 2020a, 19–28.

näkökulmassa sen sijaan korostuu aineellisten resurssien puute. (Daly & Kelly 2015, 8–9; ks. myös Lister 2013; Hills ym. 2000, 294.)

Köyhyys käsitetään tässä tutkimuksessa kiinteän tilan sijaan prosessien ja suhteiden kokonaisuutena, johon liittyy tarpeiden kattamiseen nähden riittämättömiä resursseja (Daly & Kelly 2015, 11–12). Tutkimus nojaa vahvasti laadulliseen köyhyystutkimuksen perinteeseen, ja sen pyrkimyksenä on tavoittaa vähävaraisten lapsiperheiden taloudellisen avun kokemuksia. Tämänkaltaiselle tutkimukselliselle kohdennukselle on tilausta, sillä köyhien lapsiperheiden kokemuksellisuuteen painottuva tutkimus on vähäistä, ja yleensä tutkimukset ovat keskittyneet lähinnä vanhempiin laajemman perhenäkökulman sijasta (Mt., 4).

3.2 Lapsiperheiden köyhyys moniulotteisena ilmiönä

Käsitteellisen taustoituksen jälkeen luon katsauksen lapsiperheiden köyhyyteen, jotta voidaan ymmärtää, minkälaisesta ilmiöstä on kyse ja miksi aiheen tutkiminen on tärkeää. Siitäkin huolimatta, että edellä totesin numeroiden taakse katsomisen olevan olennaista köyhyyden moniulotteisuuden ymmärtämiseksi, aloitan tämän luvun numerotiedolla. Valintaa perustelen sillä, että numerot avaavat ilmiön suuruusluokan ja luovat hyvän lähtökohdan lapsiperheköyhyyden kaltaisen aiheen tarkastelulle.

Lapsiperheiden köyhyys on monisyinen ilmiö, joka koskettaa lukuisia perheitä ja lapsia Suomessa. Viimeisimmän tulonjakotilaston (2022) mukaan Suomessa kahden vanhemman lapsiperheissä pienituloisuusaste oli noin 7 prosenttia ja yhden vanhemman perheissä 25 prosenttia. Pienituloisia lapsia on Suomessa 118 900, mikä tarkoittaa 11,7 prosenttia kaikista lapsista. (Suomen virallinen tilasto, Tulonjakotilasto 2022.)¹⁷ Perheiden tilanteista kertoo myös se, että leipäjonoissa lapsiperheiden on todettu edustavan jopa 40 prosenttia asiakaskunnasta (Laihiala 2020; ks. myös Turunen ym. 2012).

Lapsiperheiden köyhyyttä voidaan tarkastella myös toimeentulotukiasiakkuuden avulla. Toimeentulotukiasiakkuus on toimiva tapa määritellä köyhyyttä, sillä toimeentulotukea saavat kotitaloudet elävät useammin köyhyydessä kuin ei-toimeentulotukea saavat. Myös köyhyys- ja huono-osaisuusriski on toimeentulotukikotitalouksilla korkeampi. (Kuivalainen 2004; Kangas & Ritakallio 1996.) Vuoden 2022 tilastojen mukaan alle 18-vuotiaasta väestöstä noin 9 prosenttia asui

¹⁷ Köyhyyttä tarkastellaan yleisimmin taloudellisten resurssien riittämättömyytenä. Tällöin erilaisille kotitalouksille määritetään tulorajat, joista esimerkkinä on Eurostatin suhteellinen köyhyysraja. Eurostatin suhteellisen köyhyysrajan mukaan kotitaloudet ja sen jäsenet ovat pienituloisia ja köyhyysriskissä olevia, kun kotitalouden käytettävissä olevat tulot jäävät alle 60 prosenttiin verrattuna samanlaisten kotitalouksien keskimääräiseen tulotasoon. OECD käyttää 50 prosentin rajaa. (Kallio & Hakovirta 2020a; Moisio 2006.) Suomessa on käytössä 60 prosentin köyhyysraja, jonka mukaan pienituloisuus koskettaa 13,4 prosenttia eli 730 800 henkilöä (Suomen virallinen tilasto, Tulonjakotilasto 2022). Kuva köyhyyden laajuudesta vaihtelee käytettyjen mittareiden ja köyhyysrajojen mukaan (Kallio & Hakovirta 2020a, 15). Pienituloisuusmittaria paremmin köyhyyttä on todettu voitavan kuvata viitebudjettien avulla (Mäkinen 2023).

toimeentulotukea saaneessa kotitaloudessa. Toimeentulotuen tarkastelu kotitaloustyypeittäin paljastaa yksinhuoltajatalouksien, ja erityisesti yksinhuoltajanaisten, haastavan tilanteen: vuonna 2022 yksinhuoltajanaisten kotitalouksista vajaa 10 prosenttia sai toimeentuloa, kun avio- tai avoparien kohdalla, joilla oli lapsia, luku oli 6,8 prosenttia. (Suomen virallinen tilasto, toimeentulotuki 2022.)

Kuten lukemat edellä osoittavat, koskettaa lapsiperheiden köyhyys Suomessa erityisesti yksinhuoltajatalouksia. Kun Suomessa vielä 1990-luvulla yksinhuoltajaperheiden köyhyysaste oli samalla tasolla kuin väestöllä keskimäärin, on tilanne muuttunut 2000-luvulla, jolloin yksinhuoltajatalouksien köyhyysaste on kasvanut yli kaksinkertaiseksi koko väestöön nähden. (Lindroos, Sirniö & Vaalavuo 2021; Salmi 2020; ks. myös UNICEF 2023.) Myös leipäjonoissa yksinhuoltajien määrän on todettu olevan suhteellisen suuri (Laihiala 2020, 85). Yksinhuoltajuuden onkin havaittu muodostavan yhden keskeisistä riskitekijöistä lapsen hyvinvoinnin kannalta (UNICEF 2007, 4). Ajatusta kahden huoltajan ydinperhemallin ideaaliperhetyypistä tulisi kuitenkin tarkastella kriittisesti, sillä köyhyydessä elävien lasten itsensä mukaan elämä yhden huoltajan taloudessa voi olla monin tavoin parempaa kuin kahden huoltajan. Lapsen elämään voi myös liittyä laajennettu perhe, joka voi tuoda mukanaan myönteisiä asioita, kuten useampien tärkeiden aikuisten läsnäolo lapsen elämässä, arjen apu lastenhoidossa ja taloudellinen panostus lapseen esimerkiksi harrastusmaksujen osalta. (Walker ym. 2008; ks. kuitenkin laajennetun perheen mahdollisista konfliktinaiheista Jamison ym. 2017.)

Yksinhuoltajuuden ohella lapsiperheiden köyhyyden taustalla vaikuttavat monenlaiset asiat, kuten vanhempien matala koulutustaso, matalapalkka- ja pätkätyöt, vanhempien opiskelu ja ongelmien kasautuminen (Salmi, Närvi & Lammi-Taskula 2016c, 22–23). Vaikka työttömyys¹⁸ on yleisimpiä köyhyyttä aiheuttavia tekijöitä (Lindroos ym. 2021; Moisio 2004), ilmenee lapsiperheillä köyhyyttä myös työssäkäynnistä huolimatta (Salmi 2020; Salmi ym. 2016b; ks. myös Hill ym. 2020). Pikkulapsiperheiden köyhyysaste on ollut Suomessa keskimääräistä korkeampi ja kasvanut 2010-luvulla (Salmi ym. 2016b, 17). Köyhyysriski on suurempi myös monilapsisissa perheissä, joissa on kolme tai useampi lapsi (Eurostat 2021; Salmi ym. 2016b, 32; Daly & Kelly 2015). Tämä näkyy Suomessa, jossa pienituloisuusaste oli lähes 46 prosenttia sellaisissa asuntokunnissa, joissa on yksi aikuinen ja neljä tai useampi lapsi. Kahden aikuisen ja vähintään neljän lapsen kohdalla lukema oli 21,6 prosenttia. (Suomen virallinen tilasto, Tulonjakotilasto 2022.)

Lasten köyhyysriski on maahanmuuttajataustaisissa perheissä moninkertainen suomalaissyntyisiin lapsiin verrattuna (Lindroos ym. 2021; Obućina & Ilmakunnas 2020). Erityisen huolestuttava on Afrikassa ja Lähi-idässä syntyneiden lasten kuusinkertainen köyhyysriski suomalaistaustaisiin lapsiin verrattuna

¹⁸ Työttömyyden ja köyhyyden välinen yhteys kohdentuu erityisesti ulkomaalaistaustaisiin perheisiin, sillä köyhyysriskissä olevista ulkomaalaistaustaisista lapsista yli kolmasosalla asuntokunnan kumpikin vanhempi on työtön. Köyhyysriskissä olevien suomalaistaustaisien lasten perheissä taas vanhempi tai vanhemmat ovat useammin työllisiä. (Rintala ym. 2023.)

(Rintala, Sirniö & Vaalavuo 2023). Erilaisten taustatekijöiden ymmärtämiseksi sellaiselle tutkimustiedolle olisi tarvetta, jossa köyhyyttä tarkastellaan etnisyyden lisäksi esimerkiksi sukupuolen, seksuaalisuuden tai vammaisuuden välisten risteymien näkökulmasta (Bessell 2022; Lindroos ym. 2021; Kallio & Hakovirta 2020b; Krumer-Nevo 2017; ks. myös Chung & Maguire-Jack 2020). Jo yli 20 vuotta sitten Ruth Lister peräänkuulutti intersektionaalisuuden huomioon ottamista köyhyystutkimuksessa todeten, että köyhyyttä kokeville ihmisille nämä muut ulottuvuudet voivat olla tärkeämpiä heidän identiteettinsä rakentamisessa kuin köyhyys itsessään (Hills ym. 2000, 295).

Lapsiperheiden köyhyyteen vaikuttavat Suomessa myös vuosikymmenten aikana tehdyt poliittiset päätökset. Esimerkiksi lapsiperheiden tulonsiirtojen heikkeneminen on saanut alkunsa jo 1990-luvun alussa. Osa politiikan toimintatavoista, kuten poliittiset päätökset lasten peruspalveluihin kohdentuneista säästötoimenpiteistä, näyttää tuottavan rakenteellista välinpitämättömyyttä eikä tehdyissä päätöksissä ole huomioitu tarpeeksi köyhyyden aiheuttamia vaikutuksia lapsiin. Rakenteellinen välinpitämättömyys ilmenee monin tavoin. Kiteytettynä sitä voisi kuvata ristiriidaksi lapsuuden sekä lasten hyvän kasvun ymmärtämisen ja yhteiskuntapolitiikan tekemisen rakenteellisten ehtojen välillä; lapsia koskevasta huolipuheesta huolimatta puhe ei muutu poliittiseksi toiminnaksi eikä voimavarojen jakamiseksi. (Salmi & Närvi 2022; Salmi 2020.) Samansuuntaisia esimerkkejä löytyy Isosta-Britanniasta, jossa hallituksen vuonna 2010 aloittaman säästöpolitiikan puitteissa toteutettiin sosiaaliturvaan ja hyvinvointipalveluihin kohdistettuja leikkauksia. Päätöksiä tehtäessä ei huomioitu köyhyydessä eläviä lapsia eikä heidän tarpeitaan, mistä on aiheutunut huomattavia vaikutuksia köyhien lasten elämään. (Ridge 2013.) Pirjatanniemi (2017) huomauttaa, että lapsen oikeuksien tunteminen voisi parantaa valtion ja kuntien valmiutta arvioida säästötoimenpiteidensä vaikutuksia, ja peräänkuuluttaa lapsivaikutusten arvioinnin merkitystä päätöksenteon yhteydessä (Mt., 95).

Kansainvälisesti verrattuna Suomen lapsiperheköyhyytlukuja voidaan pitää melko matalina (Karvonen ym. 2016, 7). Eurostatin tilastojen mukaan köyhyys- ja syrjäytymisriskissä oli vuonna 2022 Suomessa 14,9 prosenttia alle 18-vuotiaista, kun esimerkiksi Ruotsissa osuus oli 19,9 prosenttia ja Saksassa 24 prosenttia. Korkeimmillaan lukema oli Euroopassa Romaniassa (41,5 prosenttia) ja alhaisimmillaan Sloveniassa (10,3 prosenttia). EU-maiden keskiarvo oli 24,7 prosenttia. (Eurostat.) Lasten köyhyysriski on korkeampi eteläisen ja itäisen Euroopan maissa ja keskitasoa Keski-Euroopan maissa, mukaan lukien Isossa-Britanniassa. Alhaisin riski on Pohjoismaissa, mistä ei kuitenkaan tule vetää suoraviivaista johtopäätöstä, että Pohjoismaissa olisi tehty erityisen onnistuneita köyhyyttä vähentäviä poliittisia päätöksiä. Tästä kertovat esimerkiksi köyhien lasten määrän kasvu sekä köyhyyden ylisukupolvisen kierteen katkaisemisen vaikeus. (Malmberg-Heimonen & Tøge 2020.) Näkemystä tukee EU- ja OECD-maiden lapsiperheköyhyytilannetta vertaillut tutkimus, jossa Suomi sijoittui 39 maan joukossa sijalle 14. Sijoituksen taustalla vaikutti Suomen vuodesta 2012 lähtien samalle tasolle jämähtänyt lapsiköyhyyssaste. (UNICEF 2023.)

Miksi lapsiperheiden köyhyydestä on tärkeää puhua Suomessa, vaikka köyhyysluvut ovat monia eurooppalaisia maita alhaisemmat? Minna Salmi (2020) nostaa esiin kaksi syytä: köyhyyden jyrkän kasvun sekä köyhyyden seuraukset. Lapsiköyhyyden kehitys oli Suomessa pitkään laskeva, ja köyhien perheiden lasten määrä aleni 1960-luvulta aina vuoteen 1994. Tämän jälkeen määrä kasvoi ja lähes kolminkertaistui vuoteen 2007, minkä jälkeen selkeää laskusuuntaa ei ole ollut havaittavissa. Köyhyyden voimakas kasvu on Suomessa yksi keskeinen lapsiperheiden köyhyyteen liittyvä huoli. Syitä tämän kehityksen taustalla voidaan löytää esimerkiksi poliittisista päätöksistä, joita avattiin jo edellä. Selvää on, että vuosikymmenten aikana on tehty tulonsiirtoihin liittyviä päätöksiä, joilla on ollut kielteisiä vaikutuksia lapsiperheiden toimeentuloon. (Mt., 64; Salmi ym. 2016a; 2016b; ks. myös Laihiala 2020.)

Toinen Minna Salmen (2020) huomioista liittyy köyhyyden aiheuttamiin seurauksiin. Tutkimuksissa köyhyyden on havaittu vaikuttavan monin tavoin ihmisten elämään: köyhyys heikentää terveydentilaa, mielenterveyttä, osallisuuden ja merkityksellisyyden kokemuksia. Köyhyyteen voi liittyä huolta, stressiä, häpeää, ulkopuolisuuden tunteita sekä kaventuneita mahdollisuuksia elämässä. (Isola ym. 2022; Isola, Virrankari & Hiilamo 2021; Virrankari & Isola 2021; Chung & Maguire-Jack 2020; Gupta 2015; Isola 2009; Daly & Leonard 2002; Ghate & Hazel 2002.) Koettu taloudellinen hyvinvointi onkin tärkeä yleisen hyvinvoinnin ennustaja (Netemeyer ym. 2018). Mullainathan ja Shafir (2013) kuvaavat köyhyyttä niukkuutena, joka kaventaa näkymiä ja sitoo ajatukset tähän hetkeen. Köyhyys on kuin tila, josta ei näy pois pääsyä (Isola, Turunen & Hiilamo 2016, 157).

Köyhyyden negatiiviset vaikutukset heijastuvat tutkimusten mukaan monin tavoin vanhempien ja lasten hyvinvointiin. Toimeentulo-ongelmista kärsivissä perheissä käytetään myös palveluita enemmän. (Salmi & Närvi 2022; Salmi & Kestilä 2019; ks. myös Esping-Andersen 2002.) Vaikka köyhyyden ylisukupolvisuutta eli periytyvyyttä sukupolvelta toiselle ei tule ymmärtää deterministiseksi, ennalta määräytyksi elämän kuluksi (Juhila 2018, 212), on tutkimusnäyttö huono-osaisuuden ja köyhyyden periytyvyydestä vahva. Lisäksi vanhempien toimeentulo-ongelmien ja muiden ongelmien kasautuminen heijastuu lasten ja nuorten hyvinvointiin sekä tulevaisuuden mahdollisuuksiin. (Ilmakunnas, Kauppinen & Moisio 2020; Bask ym. 2020; Paananen ym. 2012; Brooks-Gunn & Duncan 1997.)

Suomessa arvokasta tietoa lapsuuden ajan olosuhteiden vaikutuksista hyvinvointiin on saatu kansallisilla syntymäkohortti 1987 ja 1997 -tutkimuksilla, jotka osoittavat lapsen perhetaustalla olevan monenlaisia vaikutuksia lapsen elämään ja hyvinvointiin. Kohorttitutkimuksista ilmenee esimerkiksi, että vanhemman heikko taloudellinen tilanne heikentää myös lapsen mahdollisuuksia taloudellisesti itsenäiseen elämään. Yhteyttä on myös mielenterveysongelmiin. Lisäksi koulumenestyksen ja vanhemman taloudellisen tilanteen välillä on havaittu vahva yhteys. (Ristikari ym. 2018; Paananen ym. 2012.) Koulutuksen merkitystä ei voi väheksyä, sillä se vaikuttaa työelämään kiinnittymiseen, tuloihin ja

työttömyyden kokemiseen (Kailaheimo-Lönnqvist ym. 2020) ja matalalla koulutuksella on yhteyttä köyhyyteen (Salmi ym. 2016b).

Pitkäkestoisesti saatu toimeentulotuki lapsuusaikana lisää tutkimusten mukaan riskiä myöhemmälle koulupudokkuudelle, rikollisuudelle, teiniraskauksille ja mielenterveysongelmille. Pitkäkestoisella toimeentulotuen asiakkuudella on myös voimakas yhteys lasten toimeentulotuen asiakkuuteen. (Eskelinen ym. 2020a; Eskelinen ym. 2020b; Ilmakunnas ym. 2020; Kallio, Hautala & Erola 2020; Ristikari, Hakovirta & Merikukka 2018.) Lisäksi vanhemman pitkäaikainen toimeentulon saaminen muodostaa yhden riskitekijän lapsen kodin ulkopuolisille sijoituksille (Kestilä ym. 2012; ks. myös Hiilamo A. ym. 2023a).

Lapsen varhaiset elinvuodet ovat köyhyyden haavoittavuuden kannalta kriittisiä. Varhaislapsuudessa koettu köyhyys ja sen vaikutukset voivat ulottua aikuisuuteen asti. (Duncan, Ziol-Guest & Kalil 2010; Duncan ym. 1998.) Varsinkin kaksi ensimmäistä elinvuotta ovat ratkaisevassa asemassa. Ajankohta on tärkeä, koska tällöin muodostetaan myöhemmän hyvinvoinnin kannalta tärkeitä kognitiivisia ja sosiaalisia taitoja. (Ristikari ym. 2018.)

Minna Salmen (2020) esittämien syiden rinnalle on syytä lisätä ihmisoikeusnäkökulma, joka muodostaa vahvan perustan köyhyyden vastaiselle työlle (Bessell 2022; Krumer-Nevo 2016; Lister 2013). Köyhyydestä on puhuttava myös Suomessa, missä ihmisoikeudet ovat vaarassa jäädä toteutumatta köyhyyden vuoksi osalla ihmisistä. Näin siitäkin huolimatta, että kansallinen lainsäädäntö ja kansainväliset sopimukset velvoittavat Suomea huolehtimaan riittävästä köyhyyden vastaisista toimenpiteistä. (Turtiainen, Jäppinen & Stamm 2021; Karjalainen, Metteri & Strömberg-Jakka 2019; Mikkola 2017.) Parhaimmillaan lainsäädäntö mahdollistaa pelisääntöjen luomisen hyvän elämän toteuttamiselle. Sosiaalisesti ja taloudellisesti kestävää kehitystä on kuitenkin haastavaa, ellei mahdotonta, luoda olosuhteissa, jotka eivät vastaa perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseksi asetettavia vaatimuksia. (Arajärvi 2011, 84, 93.)

3.3 Vanhemmat ja lapset köyhyyden kokijoina

Tässä tutkimuksessa taloudellisen avun kokemuksia tarkastellaan vähävaraisten lapsiperheiden osalta sekä vanhemman että lapsen näkökulmasta. Vanhempia tutkimuksessa edustavat äidit. Valinta tai rajaus ei ole tutkijan tekemä eikä isiä ole tietoisesti jätetty pois tutkimuksesta. Äitien korostunut rooli johtuu siitä, että tutkimusosallistujiksi ilmoittautui yksinomaan äitejä, vaikka tutkimuskutsu osoitettiin yleisesti lapsiperheiden vanhemmille (ks. luku 5.2.1). Tässä luvussa tarkastelen lapsiperheitä ja köyhyyttä eri perheenjäsenten kokemuksiin peilailmalla. Tavoitteenani on näin avata tutkimuksellisia valintojani ja rakentaa ymmärrystä tutkimuksen lapsiperhenäkökulmalle. Aloitan vanhemmuudesta ja äitien köyhyyskokemuksista minkä jälkeen paneudun lapsiin.

Vanhemman kokema köyhyys ei rajaudu vain vanhempaan itseensä, sillä köyhyyden vaikutukset ulottuvat myös lapsiin ja heidän hyvinvointiinsa. Toimeentulo-ongelmien on todettu tutkimuksissa vaikuttavan esimerkiksi

vanhempien parisuhteeseen, vanhemmuuden kokemuksiin ja voimavaroihin sekä huoleen omasta jaksamisesta, mikä voi heijastua edelleen lapsiin (Salmi & Närvi 2022; Salmi ym. 2016b; Daly & Kelly 2015; Halme & Perälä 2014; Harju 2008). Köyhyys voi vaikuttaa lasten ja vanhempien välisiin suhteisiin jännitteinä ja konflikteina (Harju 2008; Roker & Coleman 2000). Yhteyttä on havaittu myös lasten kaltoinkohteluun ja laiminlyöntiin (Innes-Turnill 2023; Bywaters ym. 2018; Bywaters ym. 2016; Gupta, Featherstone & White 2016).

Köyhyys ei kuitenkaan tarkoita huonoa vanhemmuutta. Esimerkiksi Cooper (2021) on tutkimuksessaan osoittanut, etteivät pienituloiset vanhemmat muodosta muista poikkeavaa ryhmää eikä vanhemmuuden negatiivisia eroja pitäisi selittää pienituloisuudella, sillä eroja löytyy kaikilta tuloasteilta. Vanhemmuuden erot saattavat tulla esiin turhan korostuneesti ja leimata pienituloiset vanhemmat ongelmallisiksi, mikäli tutkimuksissa keskitytään vain pienituloisiin vanhempiin. (Mt.) Myös Jamison ym. (2017) toteavat, että puhe hauraista perheistä (*fragile families*) on harhaanjohtavaa eivätkä kaikki pienituloiset vanhemmat koe negatiivisia asioita. Perheet ovat erilaisia, ja pienituloisuudesta huolimatta osa perheistä sopeutuu stressaaviinkin tilanteisiin hyvin. Rahan puute ei tarkoita, että köyhissä perheissä olisi puutetta rakkaudesta tai huolenpidosta (Daly & Kelly 2015; ks. myös Gupta & Blumhardt 2018).

Vähävaraisten vanhempien kohdalla laadulliset tutkimukset äideistä ovat isiä yleisimpiä, mikä seuraa yleisestikin miehiin kohdistuvan köyhyystutkimuksen perinteisesti vähäisempää osuutta (Heinonen 2012). Yksi syy lienee isien tavoittamisen vaikeus, mikä haastaa isien kokemuksiin pohjautuvan tiedon tavoittamisen (Vuori & Åstedt-Kurki 2013). Myös Hill ym. (2020) toteavat vähävaraisten perheiden kokemuksia Isossa-Britanniassa tutkiessaan äitien haastatteluiden muodostaneen selvän enemmistön kahden vanhemman haastatteluiden sijaan – siitäkin huolimatta, että tutkimuksessa oli mukana kahden vanhemman perheitä (ks. myös Clark ym. 2022). Isola, Siukola & Kukkonen (2019) huomauttavat, että vähävaraisten perheiden äidit vastaavat yleensä ensisijaisesti kotiin ja lapsiin liittyvistä tehtävistä, vaikka perheessä olisi äidin lisäksi myös isä. Vastuunjako seuraa perinteistä ajatusta naisista perheestä ja lastenhoidosta vastuullisina, jolloin naiset nähdään ennen kaikkea äidin tai hoitajan roolista käsin (Van Lancker, Ghysels & Cantillon 2015)¹⁹. Näkemys voi selittää äitien aktiivisempaa osallistumista tutkimuksiin, joiden aihepiiri liittyy perheeseen ja lapsiin. Epävirallisen taloudellisen avun kohdalla huomiota on lisäksi hyvä kiinnittää avun historialliseen taustaan: kuten luvussa 2.2 todettiin, on rouvasyhdistyksillä keskeinen merkitys hyväntekeväisyystoiminnan synnylle, josta apua kohdistettiin muun muassa lapsille ja äideille (Jaakkola 1994; Pulma 1994). Naisten rooli on edelleen epävirallisen avustustyön toteuttamisessa keskeinen. Voikin kysyä, mikä merkitys

¹⁹ Näkemukseen perheestä tiettyjen roolitusten kenttänä, jossa oletuksena pidetään elannon hankkimista isän tehtävänä ja lasten kasvattamista äidin tehtävänä, on suhtauduttu kriittisesti esimerkiksi niin sanotun Manchesterin koulukunnan perhetutkijoiden keskuudessa. Perhe voidaankin nähdä tiukkojen roolitusten sijaan ennen kaikkea toimintoina, tekemisinä, käytäntöinä, tapoina, valtasuhteina, puhetapoina ja tottumuksina. Perhesuhteisiin ja perheen rajoihin liittyy jatkuvaa neuvottelua. (Jokinen 2014, 168.)

hyväntekeväisyystoiminnan naisvoittoisuudella on siihen, kuka perheestä hakee apua.

Toisin kuin vähävaraisia isiä, vähävaraisia yksinhuoltajaäitejä koskevaa tutkimusta on tehty selvästi enemmän sekä kansainvälisesti (esim. Carey & Bell 2022; Millar & Ridge 2020; Son & Bauer 2009; Ridge 2006) että Suomessa (Isola ym. 2022; Roivainen & Jalonen 2012; Krok 2012; 2009). Tutkimuksissa on tarkasteltu esimerkiksi äitien kokemuksia palvelujärjestelmästä, toimintamahdollisuuksista sekä työnteon ja etuuksien välisistä suhteista. Aikaisemman tutkimustiedon perusteella vähävaraisten yksinhuoltajaäitien kokemuksissa korostuvat äitien yksin kantama vastuu perheestä. Äidit ovat toimijoita, jotka huolehtivat arjen toimivuudesta köyhyydestä huolimatta, kuten Krok (2009) kuvaa. Äidit myös asettavat lastensa tarpeet valinnoissaan etusijalle, mikä saattaa näkyä esimerkiksi pohdinnoissa työpaikan ja perhe-elämän yhteensovittamisen mahdollisuuksista (Millar & Ridge 2020; 2013; Freeman 2017). Tavoitteena on kasvattaa lapsista hyviä kansalaisia ja panostaa lasten mahdollisuuksiin, jotta nuoremmilla sukupolvilla olisi edeltäjiään enemmän mahdollisuuksia (Isola ym. 2022).

Kun huomioidaan yksinhuoltajatalouksien korkeampi köyhyysaste, toimeentulotukea saaneiden yksinhuoltajanaisten yksinhuoltajamiehiä korkeammat osuudet (Suomen virallinen tilasto, toimeentulotuki 2022, ks. myös luku 3.2) sekä yleisesti jaettu näkemys yksinhuoltajaäideistä yhteiskunnan yhtenä haavoittuvimpana ryhmänä (Van Lancker ym. 2015), voidaan yksinhuoltajaäiteihin kohdistunutta tutkimuksellista kiinnostusta pitää perusteltuna. Myös käsillä olevassa tutkimuksessa yksinhuoltajuus näkyy selvästi: tutkimuksen 14 aikuisosallistujasta vain kolme edustaa kahden vanhemman perhettä valtaosan ollessa yksinhuoltajatalouksia.

Perinteisen heteronormatiivisen ydinperhekäsityksen näkökulmasta isien puuttuminen tutkimusosallistujista haastaa ajatuksen, että ”pelkkä” äitien kokemus voisi kertoa yleisemmin vanhemman kokemuksesta. 2020-luvun maailmassa perheet ovat kuitenkin monimuotoisia, eivät vain naisen ja miehen vanhemmuuteen pohjautuvia kokonaisuuksia. Myös sukupuoli ymmärretään moninaisena ilmiönä. Voidaankin kriittisesti kysyä, eikö äitien kokemuksia voida tarkastella yleisemmin vanhemman kokemuksina ilman, että miessukupuolen puuttuminen nähdään ongelmana. Esimerkiksi tämän tutkimuksen osallistujista moni oli perheensä ainut vanhempi, jolloin puhuminen tutkimuksesta, joka tavoittaa ”vain äitejä” tuntuu vähättelevältä ja mukana olevan vanhemman kokemuksesta aliarvioivalta – ikään kuin kokemuksesta puuttuisi jokin toinen, isän muodostama, puoli. Näistä syistä tukeudun tutkimuksessani paljon vanhemman käsitteeseen sen sijaan, että puhuisin ”vain äideistä”. Samalla on kuitenkin todettava, ettei isienkään kokemuksia voida väheksyä vaan ne tulisi nähdä merkittäväksi osaksi perheiden kokemuksia käsitteleviä tutkimuksia. Esimerkiksi köyhyysaiheisissa tutkimuksissa isien omien kokemusten tavoittaminen on tärkeää kokonaisvaltaisemman käsityksen tavoittamiseksi, sillä isien kokemukset voivat poiketa äideistä, kuten Vuori (2012) esimerkiksi on tutkimuksessaan havainnut.

Lasten ja aikuisten köyhyyden kokemuksissa on paljon samankaltaisuuksia. Lasten kohdalla köyhyyskokemusten ominaispiirre voidaan kuitenkin liittää

erityisen vahvasti sosiaalisiin suhteisiin ja vuorovaikutukseen. Vertailu ikätovereihin havainnollistaa, onko lapsella samanlaiset mahdollisuudet osallistua ja hankkia asioita. Köyhyys ei kuitenkaan tarkoita vain sitä, että lapselta puuttuu jokin tavara; ennen kaikkea kysymys on siitä, että voi kuulua joukkoon eikä jää näkymättömäksi muiden silmissä. (Pugh 2009; Harju 2008; Attree 2006.) Merkityksellistä on se, millaisena muut lapsen näkevät. Sosiaalinen stigma voi pahimmillaan tarkoittaa sulkemista pois ryhmästä. (Isola & Suominen 2016; Hakovirta & Kallio 2014; Hakovirta & Rantalaiho 2012.)

Ridge (2011) kiteyttää köyhyyden vaikutukset lasten kohdalla toteamalla, että köyhyys tunkeutuu syvälle lapsuuden ytimeen, läpäisten kaikki lapsen elämän osa-alueet. Ridgen mukaan köyhyys näkyy lapsen elämässä taloudellisena ja aineellisena hättänä, se vaikuttaa sosiaalisiin suhteisiin ja rajoittaa osallistumista. Lisäksi köyhyyteen liittyy erityisen haitallisia, usein piilossa olevia tunteita kuten häpeää ja surua sekä pelkoa ulkopuolelle ja marginaaliin jäämisestä. (Mt.; ks. myös Bessell 2022; Walker ym. 2008; Harju 2008.) Sen sijaan, että lapset nähdään köyhyyden uhreina, on tärkeää tunnistaa lasten toimijuus, heidän omat strategiansa ja niiden merkitys lasten arkeen. Lapset etsivät vaihtoehtoisia tapoja voidakseen osallistua ja tehdä samoja asioita ikätovereidensa kanssa. He voivat esimerkiksi työskentelemällä hankkia omaa rahaa tai auttaa kotona kotiaskareissa tai lastenhoidossa. Lapset saattavat myös säästää vanhempia ja perheen taloutta jättämällä omat tarpeensa sivuun. Sosiaalisen aseman ylläpitämiseksi köyhyyden merkkejä piilotetaan koulussa, mikä voi ilmetä esimerkiksi maksullisilta retkiltä pois jäämisestä. (Fernqvist 2013; Harju & Thorød 2011; Ridge 2011; 2006; 2002; Harju 2008; Attree 2006; Daly & Leonard 2002; lapsiperheiden strategioista ks. esim. Lindberg, Autto & Nygård 2019; Ghate & Hazel 2002.)

Lasten kokemusta köyhyydestä voidaan kuvailla luonteeltaan moniulotteiseksi. Tämän moniulotteisen tiedon haltijoita ovat lapset itse. Jotta lasten kokemaa köyhyyttä pystytään ymmärtämään paremmin, on lapsia tuettava jakamaan tietonsa. Tämä onnistuu antamalla lapsille tarvittava tila ja ohjaamalla heitä kannustavalla tavalla omien kokemustensa ilmaisussa. (Bessell 2022.) Sama pätee vanhempien kohdalla: myös köyhän perheen vanhempi tarvitsee tilan ja paikan omien kokemustensa esille tuomiseen. Yksi vastaus voi löytyä fenomenologisen lähestymistavan hyödyntämisestä köyhyyttutkimuksessa, jolloin köyhyyttä kokeneet voidaan nähdä itse vahvemmin toimijoina (Reeves ym. 2020). Fenomenologiseen lähestymistapaan paneudutaan seuraavaksi tutkimuksen filosofis-metodologisia lähtökohtia tarkastelevassa luvussa.

4 FILOSOFIS-METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT

4.1 Hermeneuttinen fenomenologia tutkimusotteena

Tutkimukseni perustuu fenomenologis-hermeneuttiseen tutkimusotteeseen. Jotta fenomenologista tutkimusta voidaan ymmärtää, on ymmärrettävä taustalla vaikuttavia filosofisia lähtökohtia sekä niiden vaikutuksia tutkimuksen tekoon (Neubauer, Witkop & Varpio 2019; Giorgi 2012). Pyrin vastaamaan tässä luvussa tähän ymmärryksen tarpeeseen tarkastelemalla fenomenologiaa sekä käsitteellisestä ja filosofisesta näkökulmasta että klassisten fenomenologioiden ajattelusta hahmottuvina suuntauksina. Tavoitteenani on näin muodostaa pohjaa fenomenologisen, ja erityisesti fenomenologis-hermeneuttisen, lähestymistavan ymmärtämiselle. Tämän jälkeen kohdistan tarkasteluni fenomenologis-hermeneuttiseen tutkimusmenetelmään ja kokemuksen tutkimukseen.

Fenomenologia voidaan nimetä teoriaksi ja menetelmäksi ilmiön merkityksen tutkimisesta (Lindseth & Norberg 2022; Laine 2018, 30). Sen kohdealueen muodostaa eletyn todellisuuden tarkastelu sen kaikessa rikkaudessa (Miettinen, Pulkkinen & Taipale 2010, 10). Kiinnostus suuntautuu fenomenologiassa tietoisuuden ilmiöihin ja toimintaan sekä sen erilaisiin ilmenemismuotoihin (Giorgi, Giorgi & Morley 2017, 177; Giorgi 2012). Koska ilmiöt eivät ole koskaan irrallaan siitä tarkastelijasta tai havaitsijasta, jolle ne ilmenevät, kokija ja hänen kokemuksensa asettuvat fenomenologiassa keskeiseen osaan. Olennaista on pyrkiä kuvaamaan, miten todellisuutta koetaan. Huomio kiinnittyy fenomenologiassa kokemuksen yleisiin rakenteisiin, ei yksittäisiin elämyksiin tai mielenliikkeisiin. (Miettinen ym. 2010, 10–11.)

Ei ole olemassa yhtä yhtenäistä fenomenologiaa eikä fenomenologisesta menetelmästä, käsitteistä tai kohdealueesta vallitse yksimielisyyttä. Fenomenologiassa ei ole kyse vakiintuneesta oppijärjestelmästä eikä sen periaatteista voi muodostaa systemaattista yleisesitystä. (Giorgi ym. 2017, 176; Miettinen ym. 2010, 9.) Terminä ja käsitteenä fenomenologia on monimielinen ja moninainen

(Saarinen 1986, 111–112), ja tieteenhistoriassa tunnustetaan monta fenomenologista filosofiaa yhden sijaan (Perttula 2012, 319). Fenomenologian monimielisyys näkyy myös siinä, että fenomenologia voidaan ymmärtää paitsi filosofiana myös lähestymistapana ja metodina (Virtanen 2006, 152). Fenomenologiaan liitettyä moninaisuutta voi pitää yhtenä lähestymistavan heikkoutena, sillä moninaisena ja monimielisenä fenomenologinen lähestymistapa voi tulla ymmärretyksi monin tavoin ydinolemuksen jäädessä epäselväksi.

Monimuotoisuudesta huolimatta yhdeksi fenomenologian yhteiseksi nimittäjäksi voi ajatella fenomenologisen tutkimuksen keskiössä olevan tutkittavan ilmiön ensisijaisuuden, mikä samalla muodostaa tutkimuksen tieteellisyyden alkupisteen (Perttula 2000, 428). Toinen yhdistävä tekijä on fenomenologisen erityistieteen soveltuvuus kaikilla tieteenaloilla, joissa tutkitaan subjektiivista kokemusta (Perttula 2011, 116). Subjektiivinen kokemus, eli ihmisen mielessä rakentuneet merkitykset, voidaankin nimetä fenomenologisen tutkimuksen lähtökohdaksi (Virtanen 2006, 157; Lindseth & Norberg 2004), vaikka kaiken subjektiivisten kokemusten empiirisen tutkimuksen ei tulekaan ajatella olevan fenomenologista (Perttula 2012, 331).

Fenomenologian suurimmaksi saavutukseksi on sanottu äärimmäisen subjektiivismin ja äärimmäisen objektivismiin yhdistäminen käsityksissä maailmasta ja järjestä. Ei ole olemassa kahta itsenäistä entiteettiä, objekteja ja subjekteja, vaan subjekti-objektisuhde tulisi ymmärtää rakenteellisesti ja kokonaisvaltaisesti. (Merleau-Ponty & Kauppinen 2000, 181; Giorgi 1997.) Fenomenologiassa ollaan kiinnostuneita eletystä todellisuudesta, inhimillisestä elämismailmasta ja sen rakenteista. Ominaista on keskittyminen tietynlaiseen kysymyksen ja kyseenalaistamisen tapaan, ei niinkään erityistieteiden tulosten esittelyyn. (Miettinen ym. 2010, 9.) Sosiaalityössä tämänkaltainen lähestymistapa voi vahvistaa ihmisyiden ymmärrystä sekä kokemusten ja subjektin ainutlaatuisuuden arvostamista (Lehto-Lundén 2020, 152).

Filosofian voi ymmärtää radikaalina kyseenalaistamisen muotona, kuten Merleau-Ponty esittää. Fenomenologialla on erityinen rooli tämän kyseenalaistamisen taidon kehittäjänä. Kyseenalaistaminen tulee näkyviin kysymisessä. Kysymys on tapa tietää ja kysyä samaan aikaan tai kyseenalaistaa se, minkä jo tiedämme. Tätä on havainnollistettu toteamalla, että mikäli tutkija haluaa esittää kysymyksen, on hänen tiedettävä, mitä se on, mitä hän pyytää, tai muuten hän ei kysyisi lainkaan. Fenomenologiasta kumpuava radikaali kyseenalaistaminen on nähty keskeiseksi tieteen perustaksi. (Dahlberg & Dahlberg 2020a.) Filosofinen ajattelu näkyy myös kyvyssä osata esittää oikeanlaisia kysymyksiä ja kykyä lähestyä ilmiötä totunnaisesta poikkeavasti. Parhaimmillaan filosofisen kysymisen käynnistämä ajattelu yllättää ja rohkaisee muuttamaan aiempia käsityksiä. (Miettinen ym. 2010, 20.) Aitoa filosofiaa on oppia näkemään maailma uudelleen (Merleau-Ponty & Kauppinen 2000, 181).

Fenomenologian katsotaan syntyneen Edmund Husserlin (1859–1938) pääteoksen *Logische Untersuchungen* (Loogisia tutkimuksia, 1900–1901) myötä (Giorgi ym. 2017, 176; Miettinen ym. 2010, 14). Vaikka laaja historiallinen katsaus fenomenologiaan on perusteltua fenomenologisen ajattelun ja tutkimustavan

ymmärtämiseksi, käyn tässä Husserlin ajattelua läpi vain lyhyesti. Tämän tutkimuksen kannalta keskeisempään hermeneuttisesti painottuvaan fenomenologiaan ja sen oppi-isiin paneudun tarkemmin Husserlin käsittelyn jälkeen.

Edmund Husserlia pidetään niin sanotun puhtaan fenomenologian perustajana (Perttula 1995). Husserlin fenomenologian puhtaus tulee esille tavoitteessa pitäytyä tutkimuksessa puhtaassa näkemisessä, minkä ydinajatuksena on sulkea pois kaikki epäily tai oletama, että taustalla olisi jotain muuta tai perustavanlaatuisempaa kuin kokemus. Tätä Husserl kuvaa absoluuttisesti näkeväenä, itsensä käsittävänä ilmeisyytenä. (Husserl 1995, 104–105.) Husserl korostaa suoraa pääsyä ilmiön merkitykseen, jota halutaan ymmärtää paremmin. Tutkijan kiinnostus suuntautuu ilmiön merkitykselliseen kontekstiin, mistä muodostui fenomenologian motto "Asioihin itseensä!" (*Zu den Sachen Selbst*). Asiat, joihin tutkija haluaa päästä käsiksi, ovat ilmiöiden monet merkitykset. Kaikki käsitykset ja mielipiteet, joita tutkijalla on tutkimastaan aiheesta, tulee siirtää sivuun, jotta tutkija voi poistua luonnollisesta asenteesta ja astua fenomenologiseen asenteeseen, ilman että ilmiöt ilmenevät ennakkoluulojen väärinä. Sivuu siirtämistä kutsutaan sulkeistamiseksi, Husserlin termein *époché*. (Lindseth & Norberg 2022; Giorgi ym. 2017; Kakkori 2009.)

Husserlin oppilas Martin Heidegger (1889–1976) ei omaksunut oppi-isänsä käsitystä fenomenologisesta reduktiosta, eli sulkeistamisesta, sellaisenaan, mutta hän jakoi Husserlin näkemyksen fenomenologian perusteesta, "Asioihin itseensä!" (Heidegger 2000, 50; ks. myös Backman 2010, 68, 75; Perttula 1995, 7–8). Hermeneuttinen fenomenologia, joka tunnetaan myös nimellä tulkinnallinen fenomenologia, juontuu Heideggerin ajattelusta ja hänellä on ollut keskeinen rooli hermeneuttisen fenomenologian synnyssä ja kehittämisessä (Neubauer ym. 2019; Lindseth & Norberg 2004). Heidegger piti ymmärrystä ihmisen olemassaolon perusmuotona; ihminen ymmärtää ja tulkitsee olemuksellisesti ja jatkuvasti (Raatikainen 2004, 95; Polkinghorne 1983, 224). Heideggerin käsitystä fenomenologiasta on kuvattu laaja-alaiseksi, sillä kyse ei ole vain yksittäisestä filosofisesta suuntauksesta vaan filosofisen ajattelun mahdollisuudesta, joka ilmenee eri tavoin eri historiallisina aikoina (Backman 2010, 61). Heideggerin ensisijaisena tavoitteena oli paljastaa, ettei ihmisen olemassaoloa voida käsittää ilman maailmaa, jonka osa ihminen on. Maailma on fundamentaalisella tavalla mukana ihmisen todellistumisen rakennetekijänä. (Rauhala 1993, 95.)

Kysymisen merkitys korostuu Heideggerin kirjoituksissa (Dahlberg & Dahlberg 2020a). Heideggerille (2000) keskiössä oli olemisen kysymisen muodollinen rakenne: kysyminen on etsimistä ja "tietävästä etsimisestä voi tulla tutki-
musta, kun etsimisessä saadaan esiin ja määritetään se, mitä kysymisellä tavoitellaan". Heideggerille fenomenologia oli tiedettä ilmiöistä, mutta hän on myös luonnehtinut fenomenologiaa tieteeksi olevana olemisesta²⁰. Erityinen oleva, täälläolo, on Heideggerin pohdinnoissa keskeisellä sijalla. Fenomenologia

²⁰ Heideggerin teoksen suomentaja Reijo Kupiainen huomauttaa, ettei ontologia viittaa Heideggerin tekstissä perinteiseen metafysiikan osa-alueeseen oppina olevasta vaan olemisen eri tapojen ja rakenteiden tarkasteluun erotuksena olevasta, johon liittyy ontinen tarkastelun taso; olevan tarkasteleminen olevana itsenään. (Heidegger 2000, ix).

kertoo, miten pitää osoittaa ja käsitellä sitä, mitä tieteessä tarkastellaan. Ilmiö on fenomenologisesti ymmärrettynä aina vain se, mikä muodostaa olemisen. (Mt., 24, 50–61.)

Heidegger (2000) jatkaa olemisen ja täälläolon (*Dasein*) luonnehdintaa toteamalla, että olemisen todellinen mieli ja täälläolon oman olemisen perusrakenne avautuvat tulkitsemisen avulla. Näin tullaan fenomenologian hermeneuttisen suuntauksen ytimeen, mihin Heidegger viittaa todetessaan täälläolon fenomenologian olevan hermeneutiikkaa sanan alkuperäisessä merkityksessä, eli tulkitsemistoimintana. (Mt., 61.) Tulkitsemisen tehtävänä on varmistaa, että aihetta tarkastellaan aina tieteellisesti. Tämä edellyttää ennakkoon omaksuttujen ennakkonäkymien ja asioihin liittyvien ennakkokäsitysten työstämistä. Heideggerin mukaan oikeassa tulkinnassa tulee välttää päähänpätkähdyksiä sekä huomamattomia ja rajoittuneita ajattelutottumuksia. Olennaista on katseen kohdistaminen asioihin itseensä. Heideggerin tuotua ymmärtämisen teeman täälläolon perustaksi ei hermeneuttinen ulottuvuus enää jäänyt fenomenologian ylätasoksi. (Gadamer 2004, 31–32; 249.)

Heideggeria ja etenkin hänen oppilastaan Hans-Georg Gadameria (1900–2002) on luonnehdittu kuuluisimmiksi hermeneutiikan edustajiksi. Heideggerin ja Gadamerin ansiona voidaan pitää hermeneutiikan liittämistä fenomenologiseen olemassaoloon ja sen ymmärtämiseen sekä hermeneutiikan käsitteen tuomista filosofiassa yleiseen tietoisuuteen. (Kakkori 2009, 277; Tontti 2005, 59; Raatikainen 2004, 94.) Gadamer liikkui ajattelussaan lähemmäs varhaisten hermeneutiikkojen Schleiermacherin ja Diltheyn näkemyksiä. Jos Heideggerille ymmärtäminen oli täälläolon (*Daseinin*) olemassaolon tapa, hahmotti Gadamer ymmärtämisen tapahtumana, joka ei ole tietoisten ponnistelujen tulos vaan jotakin niistä huolimatta tapahtuvaa. (Kannisto 1986, 155–157.) Gadamerin hermeneutiikkaa voi luonnehtia filosofisen lisäksi eräänlaiseksi metahermeneutiikaksi, jossa pyritään selvittämään tulkintaan, ymmärtämiseen ja merkityksenantoon liittyviä perusteita. Gadamerin määritelmässä hermeneutiikalla ei tarkoiteta tiettyä metodia tai metodien joukkoa – kyse on ennen muuta filosofiasta. Hermeneutiikka selvittää tieteen soveltamista edeltäviä kysymyksiä, jotka määräävät kaikkea inhimillistä tietoa ja toimintaa. (Gadamer 2004, 151.)

Filosofisena suuntauksena hermeneutiikka pohtii ymmärtämisen (*Verstehen*) luonnetta ja sitä, miten ymmärtäminen voidaan saavuttaa (Kannisto 1986, 155)²¹. Hermeneuttisen säännön mukaisesti kokonaisuus tulee ymmärtää yksittäisestä ja yksittäinen kokonaisuudesta, kuten jo Dilthey (1976) luonnehti. Kokonaisuuden ja yksittäisten osien ymmärtäminen ovat riippuvaisia toisistaan. (Mt., 262.) Ymmärtämisen liike Gadameria (2004) soveltaen lähtee kokonaisuudesta osaan ja osasta takaisin kokonaisuuteen. Oikein ymmärtämisen edellytyksenä on yksittäisten asioiden yhteensopivuus kokonaisuuteen. Jos ne eivät sovi yhteen, ei ymmärtäminen ole onnistunut. (Mt., 29.) Hermeneuttisessa tutkimuksessa

²¹ Ymmärtämisen kysymystä voidaan lähestyä filosofisen hermeneutiikan ensimmäisenä varsinaisena edustajana pidetyn Friedrich Schleiermacherin (1768–1834) kautta, jonka mukaan tekstin tai sen jonkin muun ilmaisun ymmärtäminen on sen taustalla olevan luovan ajatuksen ymmärtämistä (Kannisto 1986, 155).

kokonaisuus on enemmän kuin osiensa summa, eivätkä osat kerro kokonaisuudesta kaikkea (Anttila 2006, 306). Tulkinta nähdään ymmärtämisen kriittiseksi elementiksi, sillä tekstiä ei voi ymmärtää, ellei sitä tulkitse (Nikander 2005, 247; Laverty 2003). Hermeneutiikan pyrkimyksenä on ”tehdä omakseen” se, mikä oli aiemmin ”vierasta” (Ricoeur 2000, 141).

Fenomenologian tapaan hermeneutiikka ei muodosta yhtenäistä suuntausta eikä sitä voi määritellä vain yhdellä tavalla (Tökkäri 2018, 65)²². Hermeneutiikan ja fenomenologian on esitetty olevan tietyissä asioissa perustavanlaatuisesti keskenään ristiriitaisia ja vastakkaisia filosofisia suuntauksia. Tämä näkyy fenomenologian tavoitteessa löytää asioiden olemus, kun taas hermeneutiikka pitää asioita sinä mitä ne ovat kielen ja tulkinnan kautta. (Kakkori 2009, 274.) Erillisyydestään huolimatta hermeneutiikan ja fenomenologian voidaan katsoa jakavan yhteisen perustan, sillä kummankin ytimessä on tarve tarkastella kriittisesti maailmaa ja elämää kokemuksen perusteella (Lindseth & Norberg 2022; ks. myös Dahlberg & Dahlberg 2020b). Toinen yhtäläisyys fenomenologian ja hermeneutiikan väliltä löytyy tarkastelun kohteesta, joka on kummallakin elämismaailma ja eletty ihmiskokemus (Laverty 2003; Polkinghorne 1983, 239). Hermeneutiikka on ymmärtämisen ja tulkinnan tiedettä ja teoriaa, ja fenomenologisessa tutkimuksessa hermeneutiikka tulee esiin tulkinnan tarpeena (Alsaigh & Coyne 2021, 2; Laine 2018, 33; Polkinghorne 1983, 218).

Tutkimuksessani fenomenologis-hermeneuttinen lähestymistapa tarkoittaa sitoutumista edellä mainittuihin tutkimuksenteon lähtökohtiin: eletyn ihmiskokemuksen tarkasteluun sekä kriittiseen otteeseen, jossa keskeisenä on ymmärättävä ote ja tulkitseminen. Jatkan ymmärtämisen ja tulkitsemisen tarkastelua aineiston analyysin esittelyn yhteydessä luvussa 5.3. Ennen kuin siirryn seuraavassa alaluvussa fenomenologis-hermeneuttiseen tutkimusmenetelmään ja kokemuksen tutkimisen kysymykseen, avaan tutkimukseni ihmiskäsitystä, joka muodostaa keskeisen tutkimuksellisen lähtökohdan tutkimusaiheen kiinnittyessä ihmisten omakohtaisiin kokemuksiin. Tutkimuksessa ihmiskäsityksellä tarkoitetaan niitä ihmistä tutkimuskohteena koskevia asioita, jotka ovat mukana tutkijan rajatessa kohteensa, asettaessa hypoteesinsa ja valitessa menetelmänsä (Rauhala 1989, 15). Ihmiskäsitys voidaan myös määritellä teoriaksi ihmisestä ja hänen suhteestaan ympäröivään maailmaan. Koska ihmiskäsitys on sosiaalityön keskeisimpiä lähtökohtia, on ihmiskäsityksen muodostaminen olennaista kaikessa sosiaalityön tutkimuksessa. (Sipilä 1989, 138.)

Holistinen ihmiskäsitys. Ihminen on kompleksisimpia tutkimuskohteita ja sen määrittäminen, mitä ihminen on, vaikeimpia ontologisia kysymyksiä (Rauhala 1989, 14). Ontologinen erittely on kuitenkin välttämätöntä, jotta tutkittavan

²² Hermeneutiikan määritelmällinen moninaisuus havainnollistuu Tontin (2005) luokittelusta, jossa hän nimeää Heideggerin pohjalta neljä erityyppistä tapaa käsittää termi hermeneutiikka. Nämä ovat 1. hermeneutiikka tulkitsemisena arkikielisessä, jäsentymättömässä merkityksessä; 2. hermeneutiikka fundamentaaliontologiana eli niiden mahdollisuusehtojen työstämisenä, joihin kaikki ontologinen tutkimus perustuu; 3. faktisuuden hermeneutiikka, eli täälläolon olemisen tulkitseminen; 4. hermeneutiikka historiallisten ihmistieteiden metodologiana ja epistemologiana. (Mt., 56.)

ihmisen erityislaatu voidaan tunnistaa ja ihmiskäsitys muodostaa. Tämä on keskeinen lähtökohta tutkimuksissa, joiden kohteena on ihminen ja ihmisen maailma. Ontologisella erittelyllä muodostettava ihmiskäsitys ohjaa tutkimuksen alkuasetelmia, joskin tavalla, joka jää tutkijalta usein pimentoon. Ihmiskäsityksestä avautuu ihmisen olemisen ydin ja se, mitä ihminen pohjimmiltaan on, erotuksena muihin ilmiöihin ja olioihin. (Varto 1992, 24–31; Rauhala 1989, 15–16.)

Ihmisen ontologista perustaa voidaan tarkastella erilaisista näkökulmista²³. Tässä tutkimuksessa ihmisen ontologista perustaa hahmotetaan holistisen ihmiskäsityksen²⁴ pohjalta. Tässä Lauri Rauhalan muotoilemassa holistisessa ihmiskäsityksessä ihminen nähdään ainutlaatuisena kokonaisuutena, joka muodostuu kolmesta olemassaolon muodosta. Nämä ovat tajunnallisuus, kehollisuus ja situationaalisuus. Ihmisen olemassaolon muodoista tajunnallisuus viittaa Rauhalan mukaan psyykkis-henkiseen olemassaoloon, kehollisuus olemassaoloon organisaationa tapautumana ja situationaalisuus olemassaoloon suhteina todellisuuteen. Kaikki olemassaolon muodot ovat yhtä ensisijaisia ja kukin niistä edellyttää toisia ollakseen itse olemassa. Muodot läpäisevät koko ajan vastavuoroisesti toisensa ja muokkaavat samalla toistensa olemassaolon ehtoja. Rauhalan ajattelussa holistinen ihmiskäsitys ihmisen kaikkine olemuspuolineen paljastuu ontologisessa analyysissä. (Rauhala 2009; 2005; 1998; 1993; 1989.) Kriittisesti voi kuitenkin kysyä, onko ihmisen kaikki olemuspuolet mahdollista paljastaa ontologisella analyysillä. Voidaanko yksittäisellä tutkimuksella päästä tähän tavoitteeseen? Vai onko niin, että se, mitä ontologisen analyysin myötä paljastuu, on tietyn tutkimusosallistujajoukon joitakin olemuspuolia siinä laajuudessa ja sisällössä, kuin niitä on sillä hetkellä mahdollista tavoittaa? Samalla voidaan kysyä, missä määrin olemuspuolia voidaan ylipäätään ymmärtää, jos lähdetään täydellisen ymmärtämisen mahdottomuudesta (Gadamer 2004, 213).

Kuvaus ihmisestä ainutlaatuisena olentona on herättänyt kysymyksiä. Esimerkiksi Pihlström (2003) on pohtinut, mitä tarkoitetaan korostettaessa ihmisen ja hänen luomansa kulttuurisen ja yhteiskunnallisen todellisuuden ainutlaatuisuutta tieteellisen tutkimuksen kohteena. Ihmisen ainutlaatuisuudesta tulee Pihlströmin mukaan helposti sekavaa metafysiikkaa, jos se muotoillaan oletuksena ihmisellä olevasta aineettomasta sielusta tai hengestä, jonka ilmentymiä ihmiseen kohdistuvassa tutkimuksessa pyritään ymmärtämään. Pihlström pohtii kysymystä metodologisesta näkökulmasta ja tuo keskusteluun mukaan Kantin ja ajatuksen ihmisestä ”kahden maailman kansalaisena”. Kantilaisesti katsottuna ihmisen yhteiskuntatieteellinen tarkastelu voi sisältää ihmisen niin luonnonolentona kuin kulttuuriolentona. Ensin mainitun tavoittamiseen tarvitaan

²³ Erilaisista ihmiskäsityksistä voidaan mainita holistisen lisäksi monistinen, dualistinen, pluralistinen ja monopluralistinen. Monistisessa (yksiulotteisessa) ihmiskäsityksessä ihmisessä painottuu joko henkinen tai aineellinen, dualistisessa (kaksiulotteisessa) ihmisessä nähdään olevan kummatkin puolet ja pluralistisessa ihmiskäsityksessä ihminen nähdään moniulotteisena ja monenlaisista osajärjestelmistä todentuvana. Monopluralistisen ihmiskäsityksen mukaan ihminen nähdään kokonaisuutena ja holistisesti. Ihmisen olemassaoloon kuuluvaa perusluonteista erilaisuutta ei voida palauttaa eri olemismuodoista toiseen. (Rauhala 1998, 15; 1989, 22–23; Niemelä 2014a, 11.)

²⁴ Rauhala käyttää holistisesta ihmiskäsityksestä myös termiä eksistentiaalisen fenomenologian ihmiskäsitys, ks. esim. Rauhala 1993.

kvantitatiivisia menetelmiä, jälkimmäisen kvalitatiivisia, ymmärättäviä menetelmiä. Yhdistämällä nämä kaksi menetelmää voidaan Pihlströmin mukaan tavoittaa ”häivähdyksiä siitä tyhjentyneestä todellisuudesta, joka ihminen itselleen luonnollisena, kulttuurisena ja sosiaalisena olentona on”. (Mt., 68–72.)

Ihmisen ainutlaatuisuutta kohtaan esitetystä kritiikistä (Pihlström 2003) huolimatta ymmärrän Rauhalan mukaisesti ihmisen ainutlaatuisena olentona (Tökkäri 2015, 29) ja joka hetki olemassa olevana kokonaisuutena (Perttula 1995, 109). Rauhala (1993) on itse kuvannut ihmisen ainutlaatuisuuden olevan ”ihmisen ratkaisullaan vaikuttamista siihen, mitä hän on ja miksi hän tulee, ja näiden myötä myös vastuussa olemiseen olemassaolostaan” (Mt., 79). Ajattelen, että ihminen on holistisesti nähtynä muutakin kuin aineeton henki tai sielu (vrt. Pihlström 2003, 68). Rauhalan ajattelussa korostuu ihminen dynaamisena ja ainutkertaisena, kokonaisuutena, jossa toisistaan riippuvaiset osatekijät ovat vuorovaikutuksessa keskenään ja alati muokkautuvassa, kullakin hetkellä ainutkertaisessa kokoonpanossa (Backman 2015, 74–75).

Vaikka Rauhalan holistinen ihmiskäsitys on saanut jalansijaa esimerkiksi sosiaalityön tutkimuksissa (esim. Pietarila 2021; Lehto-Lundén 2020), on Rauhalan jäsenyyksessä nähty puutteitakin. Niemelä (2014b) huomauttaa jäsenyykseen liittyvän tietynlaisia käsitteellisiä epäselvyyttä. Rauhalan ihmiskäsityksessä on Niemelän mukaan yhtäläisyyksiä perinteiseen näkemykseen ihmisestä psyykkisfyysis-sosiaalisena kokonaisuutena. Käsitteet fyysinen ja kehollinen sekä psyykinen ja tajunnallinen ovat samansisältöisiä, mutta situationaalisuuden ja sosiaalisen välinen ero²⁵ on Niemelän mukaan jäänyt epäselväksi. Dunderfelt (2015) puolestaan on päätenyt käyttämään ihmisen kolmen perusulottuvuuden yhtenä osana juuri sosiaalista situationaalisuuden sijaan. Perusteluna valinnalleen Dunderfelt toteaa sosiaalisen tuovan tarkastelun kohteeksi vahvemmin yhteiskunnalliset rakenteet ja laitokset, juridiset sopimukset ja säännöt sekä ihmisten välisen neuvottelevan vuorovaikutuksen kuin mitä situationaalisuus hänen mukaansa tekee. (Mt., 128–129.)

Rauhalan ihmiskäsitykseen on tehty muunkinlaisia muokkauksia. Lehto-Lundén (2020) on liittänyt ihmiskäsitykseensä ajan käsitteen koettuaan Rauhalan ihmiskäsityksen kolmiulotteisuuden riittämättömäksi. Näin ihmiskäsitys nojaa kolmen sijaan neljään elementtiin: kehoon (kehollisuus), mieleen (tajunnallisuus), elämäntilanteeseen (situationaalisuus) ja aikaan (ajallisuus). Yhdessä nämä neljä muodostavat Lehto-Lundénin ajattelussa yksilön persoonallisen kokonaisuuden. (Mt., 32–33.) Ajallisuuden ohella kehollisuuden rooli Rauhalan jäsenyyksessä on saanut osakseen kritiikkiä. Niin tärkeitä kuin ihmisen tajunnallisuuden ja tilanteen olemuspuolet ovatkin, ovat ne Rossin & Lundvallin (2015) mukaan saaneet Rauhalan jäsenyyksessä kehollisuutta korostuneemman roolin. Ihmisenä olemisen dynaamisessa kokonaisuudessa kehollisuuden olemuspuoli tulisi nähdä yhtä olennaisena kuin tajunnallisuus ja situationaalisuus. Tämän vuoksi kehollisuus tulisi huomioida paremmin osana ihmisen tapaa kokea ja

²⁵ Situationaalisuuden ja sosiaalisen eroa on käsitelty esimerkiksi Koivumäki (2022, 129), joka toteaa situationaalisuuden viittaavan monitahoiseen todellisuussuhteisiin toisin kuin ihmisuhteisiin ja ihmisvuorovaikutukseen viittaava sosiaalinen.

ilmaista itseään. (Mt., 198.) Ajatukselle voi löytää kaikupohjaa Merleau-Pontyn ruumiinfenomenologiasta ja näkemyksestä ruumiista paikkana, josta käsin ihminen suuntautuu maailmaan (Merleau-Ponty 2012, 19; Hotanen 2010).

Holistisen ihmiskäsityksen keskeisiä käsitteellisiä elementtejä on situationaalinen säätöpiiri, joka kiteyttää Rauhalan näkemyksen ihmisestä kolmitahoisena, mutta yhtenäisenä olentona, johon ruumiillisuuden ja tajunnallisuuden lisäksi kuuluu situationaalisuus eli tilanteellisuus (elämäntilanne). Tämä tarkoittaa kietoutumista ja sijoittumista konkreettisiin olosuhteisiin, aikaan, paikkaan, kulttuuriin, kieleen, historiaan, yhteisöön, yhteiskuntaan ja ihmissuhteisiin. (Backman 2015, 74.) Situationaalinen säätöpiiri kertoo, miten ihmisen reaalistuminen on käsitettävissä silloin, kun hän on olemassa oleva. Empiirisessä ihmistutkimuksessa olennaista on se, missä olemassaolon muodoissa ihminen on reaalistunut silloin kun hän olemassaolevana on tutkittavana. (Rauhala 1993, 75.) Backmanin (2015, 75) mukaan situationaalisen säätöpiirin erityinen filosofinen anti tulee siitä, että sillä voidaan mallintaa ihmisenä olemisen ainutkertainen tapahtumaluonne.

Kuten Backmanin (2015, 74) aiempi huomio osoittaa, liittyy ajallisuus yhtenä elementtinä situationaaliseen säätöpiiriin. Ajallisuus näkyy ihmisen olemassaolon muodoissa, joiden on kuvattu olevan ”ajallisuudessa kehittyneitä muodoiteita, jotka elämän eri vaiheissa sävyttävät mikrotapahtumisen ehtoja ja toteutumia omalla historiallisuudellaan. Ajallisuus on niissä redusoimattomalla tavalla mukana.” (Rauhala 1993, 86.) Uskon ajallisuuden olevan ihmisessä, mutta en näe tarpeelliseksi lisätä Lehto-Lundénin (2020) tavoin aikaa omana elementtinään ihmiskäsitykseeni, sillä Rauhalan holistinen ihmiskäsitys ja situationaalinen säätöpiiri tavoittavat laaja-alaisesti ja kokonaisvaltaisesti monenlaiset tilanteellisuuden elementit, myös ajan. On kuitenkin hyvä tiedostaa, että koko ajallisuuden merkitystä on myös kyseenalaistettu toteamalla ihmisen elämässä olevan ajattomia tilanteita, joiden olemassaolo edellyttää, ettei ihminen ole mikään kokonaisuus eikä kokemusta tulisi ajatella ajassa olevaksi tai että kokemuksen vaikutukset elämään johtuvat ajasta (Airaksinen 1999, 86).

Rauhala (2005) on todennut holistisuuden hedelmälliseksi näkökulmaksi ihmiseen kohdistuvien auttamistoimintojen kannalta. Rauhalan mukaan esimerkiksi situaatiossa tapahtuva muutos aiheuttaa muutoksen myös faktisuusperustassa, josta kokemus saa sisältöaineeksensa. Ihmisellä on mahdollisuus muokata situaatiotaan omilla valinnoillaan, minkä lisäksi yhteiskunta voi omilla toimenpiteillään helpottaa tilannetta. Tämän tutkimuksen osalta yhtenä esimerkkinä tällaisesta helpottavasta toimenpiteestä voisi olla taloudellinen apu. Rauhalan ajattelua seuraten tilanteen suotuisten muutosten (tässä taloudellisen avun muodot) voidaan katsoa antavan tajunnalle turvallisuutta ja huolesta ja muista negatiivisista tuntemuksista vapauttavaa kokemussisältöä. (Mt., 60.) Lapsiperheiden kohdalla tämänkaltaisia muutoksia voi nähdäkseni kummuta niin yhteiskunnasta, kolmannesta tai neljännestä sektorista, kuin perheiden omista toiminnoista.

Situationaalisuuden käsitteen on todettu soveltuvan hyvin sosiaalityöhön (Niemi 2014b, 364). Rauhalan mukaan sosiaalityön – ja uskoakseni myös tämän

tutkimuksen epävirallista auttamistyötä tekevien toimijoiden – ihmiseen vaikuttava rooli tulee näkyviin juuri situaatiossa. Sosiaalityön mahdollisuus edistää ihmisen kokonaisuuden hyvinvointia tapahtuu muuntelemalla tilanteen komponentteja, joita sosiaalityö koskettaa. Situaatiota rakennetekijät, joihin on mahdollista, eettistä ja velvoittavaa puuttua, vaihtelevat tapauskohtaisesti. Keskeisimpinä toiminnan kohteina on nähty taloudelliset ihmisen elämän ehdot. Holistisen ihmiskäsityksen mukaisesti situationaalisuus vaikuttaa myös kehollisuuteen ja tajunnallisuuteen, mikä voi heijastua taloudellisen avun osalta esimerkiksi ihmisen parempana terveytenä. Lapsiperheiden kohdalla ahtaasti asuminen on myös yksi esimerkki tilanteesta, joka vaikuttaa niin tajunnalliseen kuin keholliseen puolelle. (Rauhala 2005, 137–140; 1989, 116–117; Niemelä 1984.) Situationaalisuuden merkitys voi konkretisoitua sosiaalityössä esimerkiksi päihdeongelmiin liittyvän stigman vähentämisenä (Koivumäki 2022, 137), mikä on kiinnostava huomio myös köyhyyteen liittyvän stigman osalta.

Sitoutumalla holistiseen ihmiskäsitykseen lähestyn tutkimukseeni osallistuneita ihmisiä ainutlaatuisina kokonaisuuksina, joissa vaikuttavat kolme olemassaolon muotoa: tajunnallisuus, kehollisuus ja situationaalisuus. Pidän kokemusta tarkastelevan sosiaalityön tutkimuksen kohdalla tärkeänä ymmärtää tilanteesta tapahtuvien muutosten vaikutuksia kokemukseen. Tilanteesta on mahdollista muokata. Tämän tutkimuksen kannalta muokkaamista voi tapahtua taloudellisella avulla, olipa kyse sosiaalityön tai muiden toimijoiden toteuttamista avun muodoista. Lisäksi ihminen itse tajunnallisena, kehollisena ja situationaalisena toimijana voi vaikuttaa omaan tilanteeseensa ja kokemusmaailmaansa. Tämän ajattelun mukaisesti pidän tutkimukseeni osallistuvia ainutlaatuisina yksilöinä, jotka eivät ole ulkoapäin tuleviin tilanteisiin kohdistuviin muutoksiin tyytyviä passiivisia olentoja, vaan aktiivisia omaan elämäänsä vaikuttamaan pyrkiviä toimijoita.

4.2 Kokemuksen tutkiminen fenomenologisesti

Edellä fenomenologiaa on tarkasteltu ennen kaikkea filosofiana ja lähestymistapana. Fenomenologia voidaan kuitenkin ymmärtää myös metodina. Vaikka tässä luvussa huomio on erityisesti metodisissa kysymyksissä, Perttulan (2012) mukaisesti katson, ettei metodisia kysymyksiä voi tarkastella täysin irrallaan fenomenologisen ja hermeneuttisen tutkimuksen taustalla vaikuttavista filosofisista oletuksista. Suoraviivainen erottelu filosofisten ja metodisten kysymysten välillä onkin haastavaa ja osin myös keinotekoisia. (Mt., 319; ks. myös Laine 2018.)

Fenomenologisen hermeneuttisen tutkimuksen syklinen, avoin ja kysyvä luonne (Suddick ym. 2020, 12; Laverty 2003) sekä tiukka kietoutuminen taustalla oleviin filosofisluonteisiin oletuksiin lienevät ainakin osasyynä sille, että fenomenologisesta metodista on vaikeaa esittää tarkkaa kuvausta (Laine 2018, 35). Fenomenologisessa tutkimuksessa ei edetä muodollisten menettelytapojen tai ennalta vahvistettujen sääntöjen mukaan, joita jokaisen fenomenologisen tutkijan tulisi soveltaa (Briod ym. 2005, 218). Sen sijaan kulloisenkin tutkimuksen monet

eri tekijät vaikuttavat metodin soveltavaan muotoon. Metodina hermeneuttinen fenomenologia on yhteydessä kokonaiseen verkostoon suuria, filosofisia kysymyksiä, jotka liittyvät erityisesti ihmiskäsitykseen ja kokemuksesta koskevan tiedon luonteeseen sekä kokemuksen merkityksellisyyteen ja eletyn kokemuksen muodostavaan esireflektiiviseen ja reflektiiviseen tietoisuuteen. (Laine 2018, 29, 35; ks. myös van Manen 2020.)

Kuten edellisessä luvussa kuvattiin, pyrkii fenomenologia kuvailemaan ilmiöitä ja löytämään niistä yleisiä rakenteita. Tärkeimmäksi tehtäväksi on nähty tutkijan saaminen suoraan asiaan ("Asioihin itseensä!") ilman etukäteen lukkoon lyötyjä teorioita tai käsityksiä. Teorian rakennus ei kuulu fenomenologian luonteeseen. (Miettinen ym. 2010, 12–13; Varto 1992, 86.) Fenomenologisessa tutkimuksessa ei tavoitella oletetun empiirisen maailman tutkimusta, joka johtaisi teoreettiseen selittämiseen. Tavoitteena on keskittyä kokemuksen kuvaukseen ja selitykseen. (Briod ym. 2005, 231.) Vaikka fenomenologisessa tutkimuksessa teoriaa ei nähdä tutkimuksenteon lähtökohdaksi, on teoreettisetkin lähtökohdat huomioitava. Tällaisista lähtökohdista Laine (2018, 37) nostaa esiin ihmiskäsityksen, jota käsiteltiin edellä, sekä käsityksen kokemuksesta ja merkityksistä, johon paneudun jäljempänä tässä luvussa.

Se, kuinka hyvin käytetty metodi tavoittaa tutkittavana olevan ilmiön, heijastuu fenomenologisen ajattelutavan mukaan tieteellisyyteen. Metodi saattaa osoittautua tieteelliseksi yhden ilmiön tutkimisessa, mutta toisen ilmiön tutkimuksessa sama metodi saattaa olla toimimaton. Jotta tutkimuksen tieteellisyys ei jää vain sattuman varaan, vaaditaan tutkittavan ilmiön perusolemuksen etukäteiserittelyä eli ontologista analyysia. (Perttula 2000, 428.) Suurimpina haasteina fenomenologisessa menetelmässä on pidetty tavoitetta toteuttaa tutkimus ennako-oletuksista vapaasti, mutta samalla tieteellisesti pätevää menetelmällistä lähestymistapaa seuraten (Judén-Tupakka 2007, 84).

Fenomenologis-hermeneuttisessa tutkimuksessa tutkijan on tärkeää tunnistaa kahden erilaisen, omasta historiallisesta taustastaan tulevan ajattelusuunnan väliset mahdolliset jännitteet (Kakkori 2009, 273, 279). Samalla on hyvä tiedostaa, että eri fenomenologisilla suuntauksilla on eroistaan huolimatta myös yhteisiä piirteitä, kuten aiemmin tuotiin esille. Filosofisten tekijöiden ohella yhteisesti jaettua pohjaa voi tarkastella menetelmällisesti, lähestymällä tutkimusta kaksitasoisena rakenteena. Perustasolla tutkija kohtaa tutkittavan koetun elämän siten, kuin se tutkijalle ilmaistaan. Itse tutkimus tapahtuu toisella tasolla ja se kohdistuu ensimmäiseen tasoon. Käytännössä tasot näkyvät niin, että tutkittava kuvaa ensin niin luonnollisesti ja välittömästi kuin mahdollista omia kokemuksiaan ja niihin liittyvää ymmärrystä. Tämän jälkeen tutkijan tehtävänä on toisella tasolla tematisoida ja käsitteellistää ensimmäisellä tasolla esiintyneitä merkityksiä. (Laine 2018, 29, 34.)

Hermeneuttisessa fenomenologiassa painottuvat ymmärtäminen ja tulkitseminen (Anttila 2006, 305). Toisen, itselle vieraan ja ainutkertaisen ymmärtäminen on fenomenologiselle tutkimukselle paitsi tavoite myös haaste. Vaikka ymmärrystä saavutettaisiinkin, jää jotain aina hämäräksi. Tutkija ei voi koskaan tavoittaa koko totuuden täyttä ymmärrystä. (Lehtomaa 2011, 192; Lindseth &

Norberg 2004, 151.) Kokemuksen välittyminen tutkijalle riippuu toisaalta haastateltavan kyvystä ilmaista kokemuksiaan ja toisaalta tutkijan kyvystä kysyä, ymmärtää ja tulkita haastateltavan ilmaisuja (Laine 2018, 33). Jotta voidaan saavuttaa ymmärrys siitä, millaista on elää ihmisenä, on kokemuksellista todellisuutta tutkittava siinä ilmenevistä vaikeuksista huolimatta (Perttula 2000, 440).

Perttulan (2000, 441) mukaan metodi on fenomenologiassa keino nostaa esiin toisen kokemuksen vieraus, mikä on välttämätöntä, jotta tutkija voi saada tutkittavaan kokemuksellisen yhteyden. Perttula (2012) on myös luonnehtinut tutkijaa keskeiseksi fenomenologisen tutkimuksen metodiseksi lähtökohdaksi. Tutkijan rooli on nähty niinkin keskeisenä, että, Perttulaa lainaten, ”tutkija on kokemuksen tutkimuksen metodi”. Perttulan näkemystä selittää metodi tutkijan taitona. Fenomenologiassa metodi ei ole kuitenkaan pelkästään tutkijan asia, vaan kyse on laajemmin ihmisen asennoitumisesta maailmaan, elämäänsä ja itseensä. (Mt., 333.)

Vaikka fenomenologiassa tutkijan merkitys tutkimuksen onnistumiselle on suuri, Perttulan ajattelussa jopa korvaamaton, on tutkijan hyvä suhtautua tutkimuksellisiin vaatimuksiin armollisesti, sillä fenomenologisen tutkimuksen tekeminen on vaativaa, ja eletyn kokemuksen tavoittaminen haastava tutkimuksellinen tehtävä (van Manen 2017; Judén-Tupakka 2007). Armollisuuden tarve kumpuaa myös siitä, että tutkimuksessa on tietyn metodin seuraamisen sijaan olennaisempaa tutkijan kiinnostus kokemukseen ja elämismaailmaan (Tökkäri 2015, 28).

Kokemuksen ja merkityksen käsitteet. Kohdennan seuraavaksi katseen kokemuksen ja merkityksen käsitteisiin ja tarkastelen, mitä kokemusta tutkittaessa varsinaisesti tutkitaan ja mitä merkitys tässä kokonaisuudessa tarkoittaa. Aloitan kokemuksen käsitteellä, jota on kuvattu yhdeksi hankalimmista ja monimerkityksisimmistä käsitteistä. Kokemus on myös luonteeltaan epävarma ja totuuden lähteenä sen luotettavuutta on kyseenalaistettu. (Kukkola 2018, 41, 46.) Haastavuudesta kertoo osaltaan epäily, onko subjektiivisen kokemuksen tieteellinen tutkimus edes mahdollista (Merilehto 2012, 95; ks. myös Latomaa 2012). Lähden avaamaan tätä monimerkityksistä käsitettä Perttulaa (2011) seuraten, hahmottamalla kokemuksen merkityssuhteena. Näin ymmärrettynä kokemusta voidaan kuvata suhteena, joka sisältää sekä tajuavan subjektin ja hänen tajunnallisen toimintansa, että kohteen, johon subjektin toiminta suuntautuu. Tämä suhde muodostaa kokemuksen rakenteen, jossa subjekti ja objekti ovat yhtenä kokonaisuutena. (Mt., 116–117.)

Kokemuksen luonteen määrittely on olennaista tutkimuksissa, joissa halutaan selvittää ihmisten kokemusta jostakin asiasta. Lisäksi on määriteltävä millä tavoin kokemuksia voidaan tavoitella. Yksi haaste liittyy tietoisuuteen: ihminen on tietoinen omasta arjestaan, mutta ei omasta tietoisuudestaan. Tietoisuuden sisällöt muuntuvat samalla jatkuvalla tavalla kuin tapahtumat ja toiminta. Jotta tutkija voisi tutkia kokemusta, pitäisi hänen pystyä vangitsemaan kokemuksen hetkellinen tietoisuus. Tämä on haastavaa, sillä kokemus särkyi, kun huomio kiinnittyi siihen. Samalla kokemuksen luonteeseen kuuluu vivahteikkaus ja

rikkaus, mikä mahdollistaa kokemuksen loputtoman tarkastelun. Kaikki kokemukset eivät myöskään ole kielellisesti ilmaistavissa. Kokemuksen hetkellisyys ja niiden ei-kielellisyys edellyttää aineistonkeruulta näiden luonteenominaisuuksien huomioimista. (Moilanen & Rähä 2018, 58–59.)

Vaikka kaikki kokemukset eivät ole kielellisesti ilmaistavissa, ovat ilmaisut ja kielellisyys keskeisiä fenomenologis-hermeneuttisessa tutkimuksessa, kohdistuahan hermeneuttisesti painottunut tutkimus pitkälti ihmisten väliseen kommunikaatioon (Laine 2018, 33). Ihmisen todellisuuden tavoittaminen saavutetaan ilmaisujen avulla, jotka ovat yleensä kielellisiä ja muodoltaan suullisia tai kirjallisia (Polkinghorne 1983, 264). Kokemuksen ja kielen kietoutuminen toisiinsa ei kuitenkaan tarkoita, että ne muuntuisivat toisikseen. Kokemus ei ole yhtä kuin kieli eikä kieli yhtä kuin kokemus. Fenomenologisen tutkimuksen voi ajatella sitoutuvan kokemuksen ja kielen välisiin suhteisiin koetun näkökulmasta. (Perttula 2012, 331.)

Kokemusta on kuvattu ”tajunnalliseksi merkityksenannoksi elämäntilanteelle”, mikä viittaa jonkin elämäntilanteeseen sisältyvän aiheen ymmärtämiseen jonakin ja jonkinlaisena. Kokemus rakenteena sisältää niin tajunnallista toimintaa kuin toiminnan kohteen. Fenomenologisen kokemuksen tutkimuksen teoreettiseksi tehtäväksi onkin määritelty kokemuksen molempien ulottuvuuksien jäsentäminen. (Perttula 2012, 332.) Kokemuksellisuus voidaan fenomenologiassa katsoa ihmisen maailmasuhteen perusmuodoksi. Maailmasuhteella viitataan ihmisyyksilön suhteeseen maailmaan. Ihmisen ja maailman vastavuoroista suhdetta tulee tarkastella kulloisenkin minän suhteina maailmaansa. Koska kokemukset rakentuvat merkityksistä, tarkoittaa kokemuksen tutkiminen kokemusten merkityssisällön ja sen rakenteen tutkimista. Merkitykset ovat useimmiten luonteeltaan yhteisöllisiä ja jaettuja. Myös yksilöllisiä ja ainutlaatuisia kokemuksia on olemassa, mutta niiden ilmaiseminen toisille ihmisille ei ole helppoa. (Laine 2018, 30–32.)

Merkitys on ollut esillä jo edellä osana kokemuksen käsitettä ja tutkimista. Merkityksen käsitettä on kuitenkin syytä tarkastella vielä erikseen, jotta ymmärretään, mitä merkityksellä tarkoitetaan ja miten se suhteutuu kokemukseen. Merkityssuhteina kokemukset ovat elämyksessä ilmeneviä merkityksenantoja. Näin kokemus on yhtä kuin elämys ja merkitys. (Latomaa 2009, 27–28.) Kokemuksen ja merkityksen tiiviistä yhteenkietoutumasta viestii se, ettei elettyä kokemusta voi tarkastella ilman kokemuksen sisältämien ja synnyttämien merkitysten tarkastelemista. Toisaalta on myös sanottu, että kokemuksen ja merkityksen samanaikaisesta ilmenemisestä johtuen ei merkitysten tutkimista voida irrottaa niiden kokemuserustasta. (Heinilä 2014, 274.)

Tiiviistä yhteenkietoutumasta huolimatta käsitteellistä määrittelyä voidaan tehdä, vaikka Varton (1992) mukaan merkitysten määrittely ja merkitysten synnyn käsittäminen ovatkin ihmisen tietokyvyn ulottumattomissa. Ihmisen maailmaa voidaan luonnehtia merkitysten maailmaksi, jossa ihminen ottaa ymmärryksellään merkitykset ympäristöstään ja hahmottaa maailmaa merkitykset ymmärtäen. Laadullisen tutkimuksen kannalta keskeistä on se, että esille tulevat merkitykset ilmenevät suhteina. Kyse ei siis ole irrallisista yksiköistä ja

muodollisesti tarkasteltavista rakenteista vaan suhteista ja merkityskokonaisuuksista. (Mt., 55–56.) Merkityssuhde syntyy ja merkityksenantoa tapahtuu, kun jokin alkaa tarkoittaa jollekin jotakin, viitata johonkin (Latomaa 2009, 27).

Merkitykset ovat osittain tiedostettuja, osittain piileviä. Juuri merkitysten piilevä luonne tekee niistä tutkimuskohteena kiinnostavan, sillä merkitysten väliset yhteydet saattavat olla hämärän peitossa, vaikka yksittäisiä merkityksiä tiedostettaisiinkin. (Moilanen & Räihä 2018, 51–52.) Merkitys viittaa tapaan, jolla jokin tulee ymmärretyksi suhteessa johonkin (Varto 1995, 78). Koska asiat saavat merkityksensä suhteestaan toisiinsa, ei yksittäisen merkityksenannon selvittäminen ole merkityksen tulkinnan kannalta olennaista vaan merkitysten verkon hahmottaminen. Kun tutkitaan merkityksiä, joita yksittäinen ihminen antaa jollekin asialle, on merkitykset suhteutettava hänen muuhun elämäänsä liittyviin merkityksenantoihin. Toisaalta on myös ymmärrettävä, että merkityksenannot rakentuvat kulttuurissa vallitsevien toimintatapojen ja tarinoiden varaan. Se, miten merkitykset ymmärretään, riippuu tulkinnasta. (Moilanen & Räihä 2018, 52–53.)

Tässä tutkimuksessa kokemuksen ymmärretään rakentuvan edellä esitetyn mukaisesti merkityksistä. Näin ollen taloudellisen avun kokemusten tutkiminen tarkoittaa kokemusten merkityssisällön tutkimista ja merkityskokonaisuuksien hahmottamista. Tarkempi kuvaus tästä kokemuksen tutkimuksesta analyytisenä prosessina tehdään aineiston analyysiluvun 5.3 yhteydessä. Fenomenologisenä tutkimuksena pyrkimyksenä ei ole löytää universaaleja yleistyksiä vaan keskittyä ainutkertaisuuteen ja ainutlaatuisuuteen. Tavoitteena on ymmärtää tähän tutkimukseen osallistuneiden ihmisten sen hetkistä merkityksmaailmaa, joka avautuu tutkimalla taloudellisen avun kokemusta, ja tehdä jo tunnettua tiedetyksi. (Laine 2018, 32, 34.)

4.3 Fenomenologia ja sosiaalityön tutkimus

Fenomenologia ei ole yleisesti käytetty suuntaus sosiaalityön tutkimuksessa (Thompson 2016, 223). Toisinkin voisi olla, sillä fenomenologian on katsottu soveltuvan sosiaalityöhön hyvin muun muassa siksi, että sosiaalityössä ollaan kiinnostuneita ihmisten kokemuksista (Smeeton 2018; Longhofer & Floersch 2012). Fenomenologinen ajattelu ja hermeneuttisen kehän hyödyntäminen yksittäisten kokemusten ja suurempien rakenteellisten kysymysten välillä on myös alue, jossa sosiaalityön tutkimus voisi hyötyä fenomenologiasta (Newberry 2012). Tiiviisti määriteltynä hermeneuttinen kehä viittaa osan ja kokonaisuuden syklisyyteen sekä kehämäisesti tapahtuvaan selittämiseen ja ymmärtämiseen (Lindseth & Norberg 2022; 2004; Suddick ym. 2020). Palaan hermeneuttisen kehän tarkempaan määrittelyyn luvussa 5.3. Seuraavaksi käyn läpi, miten fenomenologiaa on käytetty lasten, vanhempien tai lapsiperheiden kokemusmaailmaan kohdentuvassa sosiaalityön tutkimuksessa. Lisäksi pyrin sijoittamaan omaa tutkimustani tälle sosiaalityön fenomenologiselle kartalle.

Fenomenologian anti sosiaalityön tutkimukselle tulee esille ajatuksessa, jonka mukaan fenomenologialla voidaan haastaa positivistiset oletukset

sosiaalisen elämän ymmärtämisestä objektiivisina "totuuksina" ja vailla subjektiivisia tulkintoja. Fenomenologian kriittinen refleктоiva käytäntö asettaa uuteen valoon kysymykset subjektiivisten tulkintojen olemassaolosta ja siitä, kenen näkökulmasta asioista puhutaan. Fenomenologiaa hyödyntämällä voidaan saavuttaa laajempi ymmärrys kuin mitä tiukasti objektiiviseen lähestymistapaan tukeuduttaessa on mahdollista. (Thompson 2016, 224; Newberry 2012.) Tämä koskee myös lapsuudentutkimusta, jossa fenomenologia voi tukea ymmärrystä lasten kokemusmaailmasta (Carnevale 2020).

Fenomenologisia sosiaalityön tutkimuksia on tehty suomalaisessa tutkimusyhteisössä vähän. Viimeaikaisista tutkimuksista voidaan mainita Pietarilan (2021), Lehto-Lundénin (2020) sekä Pohjolaisen (2019) työt, joita yhdistää kiinnittyminen lastensuojelun alueelle. Hermeneuttista fenomenologiaa edustavat Pietarila (2021) ja Pohjolainen (2019), joista Pietarila (2021) tarkasteli tutkimuksessaan erityistarpeisen lapsen adoptoimista ja sitä, millaisena adoptio merkityksellistyy vanhempien kokemuksissa. Pohjolainen (2019) puolestaan keskittyi yksityiskodeissa tehtävään lastensuojelun avohuollon perhetyöhön. Lehto-Lundénin (2020) lasten kokemuksia lastensuojelun tukiperhetoiminnasta käsittelevä tutkimus poikkeaa kahdesta edellä mainitusta siinä, että tutkimus pohjautuu eksistentiaaliseen fenomenologiaan. Eksistentiaalisuus tulee näkyviin tulkitsevuuden välttämässä, mikä on keskeinen ero hermeneuttiseen, tulkintaa korostavaan, perinteeseen. Eksistentiaalisessa fenomenologiassa kuvausten tulee ilmentää kokemuksia juuri sellaisina kuin ne on koettu. (Mt., 43.)

Vaikka Pietarilan (2021), Pohjolaisen (2019) ja Lehto-Lundénin (2020) tutkimukset sitoutuvat fenomenologian eri suuntauksiin, on niistä löydettävissä yhtäläisyyksiä. Tämä näkyy erityisesti siinä, miten tutkimukset ovat tuottaneet tietoa tutkimukseen osallistuneiden kokemuksilleen antamista merkityssisällöistä ja -kokonaisuuksista. Tutkimukset myös osoittavat, että fenomenologinen lähestymistapa voi sosiaalityön tutkimuksessa johtaa uudenlaisen, käytännönläheisenkin, tiedon tuottamiseen.

Oman tutkimusaiheeni kannalta on mainittava lisäksi kaksi vanhempaa fenomenologis-hermeneuttista tutkimusta, joista ensimmäinen kuuluu sosiaalityön alaan. Tässä Krokin (2009) tutkimuksessa tarkasteltiin lähiössä asuvien vähävaraisten yksinhuoltajaäitien arjen kokemusta. Aihepiiriltään keskeinen on lisäksi Vuoren (2012) vähävaraisten lapsiperheiden hyvää vointia käsittelevä tutkimus, joka terveystieteiden alaan kuuluvana ei edusta sosiaalityön tutkimusta, mutta joka oppiaineesta riippumatta sisältää useita yhtymäkohtia tutkimukseeni niin aihepiirinsä kuin filosofis-metodologisten valintojensa osalta. Kuten Pietarilan (2021), Pohjolaisen (2019) ja Lehto-Lundénin (2020) kohdalla, myös Krokin (2009) ja Vuoren (2012) tutkimuksissa merkityssisällöt asettuvat tutkimuksen keskiöön.

Kotimaisen fenomenologisen tutkimuksen tavoin tämän tutkimuksen aihepiiriin kiinnittyviä fenomenologisia tutkimuksia on kansainvälisesti verrattain vähän. Tuoreista länsimaisessa kontekstissa tehdyistä tutkimuksista fenomenologis-hermeneuttista suuntausta edustaa ruotsalaistutkimus, jossa tarkasteltiin laitoksessa asuvien nuorten omia kokemuksia sosiaalis-spatiaalisesta

ympäristöstä (Nolbeck ym. 2020). Hieman erilaista, tulkitsevaan fenomenologiseen analyysiin (*interpretative phenomenological analysis, IPA*) perustuvaa lähtökohtaa edustavat Innes-Turnillin (2023) tutkimus, jossa tarkasteltiin Isossa-Britanniassa köyhyydessä elävien lasten kaltoinkohtelua heidän vanhempiansa ja sosiaalityöntekijöidensä kertomana, sekä Williamin & Parryn (2023) tutkimus sosiaalityöntekijöiden kokemuksista lastensuojelukäytännöissä tapahtuvasta lapsen äänen ymmärtämisestä ja tulkitsemisesta.

Tulkitsevaa fenomenologista analyysia on käytetty myös Cudjoen (2022) tutkimuksessa, jossa tarkasteltiin ghanalaisten 10–17-vuotiaiden lasten kokemuksia vanhemman mielenterveysongelmasta sekä päiväkirjoja haastattelujen rinnalla käytettävänä tutkimusmenetelmänä. Päiväkirjamenetelmä tarjosi Cudjoen mukaan osallistujille mahdollisuuden käsitellä syvällisesti heille tärkeitä kokemuksia, mikä myös osoittaa menetelmän soveltuvuuden fenomenologiseen tutkimukseen. Päiväkirjan avulla voidaan lisätä ymmärrystä ilmiön todellisesta olemuksesta, mikä ei välttämättä tule ilmi haastattelussa, mutta aukeaa päiväkirjassa. Näin kävi erään lapsen kohdalla, joka kirjoitti päiväkirjassaan vanhemman mielenterveysongelmien yhteydestä perheen taloudellisiin vaikeuksiin. (Mt.) Huomio on kiinnostava ja relevantti tämän tutkimuksen kannalta, jossa Cudjoen tapaan hyödynnettiin muitakin kuin haastatteluihin pohjautuvia menetelmiä.

Vuori (2012) nostaa tutkimuksessaan esiin tarpeen tutkia ongelmalähtöisen ja ulkokohtaisen lähestymistavan sijaan vähävaraisten perheiden omia kokemuksia, joiden pohjalta voidaan hyödyntää perheenjäsenten omaan arkeen liittyvää tietoa myös käytännön työssä. Näkemys osuu fenomenologisen tutkimuskäsitteen ytimeen tunnistaessaan fenomenologian mahdollisuudet marginaalissa olevien ihmisten kokemusten tavoittamisessa sekä äänen ja toimijuuden vahvistamisessa, minkä voi ajatella toteutuvan esimerkiksi silloin, kun tutkimustietoa voidaan hyödyntää käytännön sosiaalityössä (Thompson 2016, 213; ks. myös Granfelt 2004, 152). Tärkeä on myös huomio ongelmalähtöisestä lähestymistavasta, johon fenomenologinen tutkimusote voi tarjota uudenlaisia mahdollisuuksia avoimen tutkimuslähtökohdan myötä. Tällöin tutkittavaa ilmiötä pyritään tarkastelemaan avoimin mielin ja tutkittavalle annetaan tilaa kertoa itselleen merkityksellisistä asioista. (Perttula 2011, 141; 1995, 112; Laine 2018, 39.)

Ongelmalähtöisyyttä on kiinnostavaa peilata Smeetonin (2018) esittämään sosiaalityön riskiparadigmaan, jossa asiakkaiden kokemukset hajoavat helposti riskeiksi sen sijaan, että heidän tarpeitaan ymmärrettäisiin ensisijaisesti perheen ja yhteisön jäsenenä. Riskiparadigman mukaan asiakkaan kokemusta tarkastellaan siis riskien kautta. Koska sosiaalityössä ollaan kiinnostuneita ihmisten kokemuksista heidän omissa ympäristöissään, tai fenomenologisin käsittein maailmassa olemisessa, katsotaan fenomenologian soveltuvan hyvin sosiaalityöhön. Riskiajatteluun onkin etsitty vastausta fenomenologiasta ja sen heideggerilaisesta, eli hermeneutiikkaa painottavasta, suuntauksesta. (Mt.; ks. myös Saar-Heiman & Gupta 2020; Gupta & Blumhardt 2016.) Fenomenologian ei sosiaalityössä tarvitsisi rajoittua vain asiakkaiden kokemuksiin, sillä myös sosiaalityön ammattilaisten kokemusten ymmärtämisessä fenomenologia on nähty hedelmälliseksi lähestymistavaksi (Smeeton & O'Connor 2020).

Näitä taustoja vasten fenomenologisesti painottuvien sosiaalityön tutkimusten määrää voi pitää hämmentävänkin vähäisenä. Sama pätee myös muihin tätä tutkimusta läheisesti sivuaviin alueisiin, kuten fenomenologiseen köyhyystutkimukseen. Vaikka fenomenologia voisi tarjota toimivan kehyksen köyhyyden tarkasteluun nimenomaan köyhyyttä kokeneiden omasta näkökulmasta (Reeves ym. 2020), on lähestymistavan hyödyntäminen köyhyystutkimuksessa jäänyt melko vaatimattomaksi verrattuna esimerkiksi hoitotieteisiin.

Paikannan omaa fenomenologis-hermeneuttista tutkimustani Smeetonin (2018) ja Vuoren (2012) ongelma- tai riskilähtöisyyttä vastustavaan ajatteluun, jossa ongelmalähtöisyyden sijaan ilmiöitä lähestytään niitä kokeneiden ihmisten lähtökohdista käsin. Tähän tavoitteeseen katson hermeneuttisen fenomenologian luovan hyvän perustan. Hermeneutiikan mukaan tuoman tulkinnan myötä avautuu mahdollisuus tarkastella tutkimusosallistujien kokemuksia ja niille antamia merkityksiä teoriaan ja tutkijan esiymmärrykseen peilaamalla. Fenomenologis-hermeneuttinen lähestymistapa mahdollistaa huomion kiinnittämisen myös sanattomiin tai paljastamattomiin merkityksiin, jotka voidaan saada näkyviin tulkinnalla. (Newberry 2012.)

4.4 Tutkimuskohteeseen liittyvä esiymmärrys

Fenomenologinen tutkimus nojautuu aina jonkinlaiseen esiymmärrykseen tai etukäteisolettamuksiin, millä viitataan tutkijalle luontaisiin tapoihin ymmärtää tutkimuskohde jo ennen tutkimusta. Tavoitteena on, että fenomenologisesti suuntautunut tutkija tiedostaa oman esiymmärryksensä. Hermeneutiikassa tutkijan ei nähdä voivan koskaan vapautua etukäteiskäsityksistään ja ennakkoluuloistaan, ja tämän vuoksi esiymmärryksen ja olettamusten rakentava merkitys korostuu. (Laine 2018, 34; Moilanen & Räihä 2018, 57.) Voidakseen kohdata toisen ihmisen tutkijan on kohdattava omat ennakkoluulonsa ja juurtuneet ajattelu- tottumuksensa. Fenomenologinen tutkimus kulkee näin aina myös tutkijaan päin. (Lehtomaa 2011, 192.)

Hermeneuttista tutkijaa on luonnehdittu vastaanottavaiseksi tekstin toiselle, mihin kuuluu olennaisena osana omien ennakkokäsitysten ja ennakkoluulojen omaksuminen. Tällaisesta ennakkoon sitoutumisesta on pyrittävä olemaan tietoinen, jotta teksti voi vastata ennakkonäkemyksiin omalla totuudellaan. (Gadamer 2004, 34.) Tietynlainen esituttuus tai jo ymmärretty on nähty edellytyksenä merkitysten ymmärtämiselle ja tulkitsemiselle. Toisin sanoen tutkijalle luontaiset tavat ymmärtää tutkimuskohde jonkinlaisena jo ennen tutkimusta eivät ole yhdentekeviä. (Laine 2018, 34; Kupiainen 2005, 92.)

Tutkijalta edellytetään hermeneuttisesti painottuvassa tutkimuksessa kriittistä suhtautumista ”väärään tietoisuuteen”, jota kohti ennakkoluulot helposti ohjaavat (Ricoeur 1981, 191). Tutkijan itsereflektiivinen prosessi kuuluu olennaisena osana hermeneuttiseen fenomenologiaan. Tämä tarkoittaa omien ennakkoluulojen ja oletusten sisällyttämistä tulkintaprosessiin. Toisin kuin fenomenologiassa, hermeneuttisessa fenomenologiassa ennakkoluuloja ei suljeta tai siirretä

syryjään vaan ne otetaan osaksi tutkimusta. Lähtökohtana on, että ilman ennakkoluuloja tulkinan prosessin käynnistyminen on mahdotonta. Tutkijaa kehoitetaan pohtimaan omaa kokemustaan ja ennako-olettamuksiaan ja osoittamaan, miten omat kokemukset vaikuttavat tutkittavaan aiheeseen. Erityisen tärkeää on huomata ennakkoluulojen tai esiymmärryksen vaikutus tutkimuksen etenemiseen. (Tökkäri 2018, 65; Moilanen & Räihä 2018, 56–57; Laverty 2003.)

Käytännössä ennakkokäsityksistä ja ennakkoluuloista täydellinen vapautuminen on mahdotonta, samoin kuin ennakkoluulojen saattaminen tietoisuuteen yhdellä kertaa (Dallmayr & McCarthy 1977, 289). Kaikki esiymmärrys ei olekaan välttämättä helposti tutkijan esillä ja tiedostettavissa. On kuitenkin tärkeää tarkastella myös piilossa olevia ennakoajatuksia, sillä ne voivat rajoittaa ymmärryksen muodostumista. Käytännön keinoja omien piilossa olevien ajatusten esiintuomiseksi ovat esimerkiksi keskustelut ohjaajan, kollegojen ja perheenjäsenten kanssa, tutkimuspäiväkirjan pitäminen ja omista tutkimuskohteeseen liittyvistä käsityksistä kirjoittaminen. (Alsaigh & Coyne 2021, 5; Moilanen & Räihä 2018, 57.) Edes osittainen irti pääseminen omista ennakkoluuloista ja tavoista ymmärtää toisia on nähty ehtona sille, että tutkijan ymmärtämistä voidaan sanoa tutkimukseksi (Laine 2018, 36; ks. myös Judén-Tupakka 2007, 85).

Fenomenologis-hermeneuttiselta tutkijalta vaaditaan jatkuvaa omien lähtökohtien reflektointia, koska ennakkokäsityksiä ei tutkimuksessa suljeta ulkopuolelle (Laverty 2003, 28). Omien ennakkoluulojen ja -käsitysten tiedostaminen, avoimen mielen säilyttäminen sekä jatkuva dialogi tutkimusaineiston kanssa vaativat aikaa ja keskittymistä. Osin näistäkin syistä fenomenologis-hermeneuttista tutkimusprosessia voi luonnehtia varsin kokonaisvaltaiseksi (ks. myös Lehto-Lundén 2020, 19). Omalla kohdallani erityisesti tutkimuspäiväkirja on tukenut fenomenologis-hermeneuttisen tutkimuksen tekoa ja tutkimustavan periaatteiden vaalimista, mahdollistamalla esiymmärryksiä ja ennakkoluuloja, tutkimusprosessin dynamiikan sekä eettisten kysymysten pohtimisen. Reflektointi ja oma sisäinen keskustelu tutkimuspäiväkirjan sivuilla kirkastaa parhaimmillaan ajattelua ja sallii tiettyihin teemoihin palaamisen myöhemmin. (Aguas 2022, 9; Alsaigh & Coyne 2021, 5; Pietarila 2021, 58; Freeman & Mathison 2009, 152; Lindseth & Norberg 2004, 149; Laverty 2003, 28.)

Käytännössä tutkimuspäiväkirjan pitäminen tarkoitti itselleni sitä, että kirjasin ajatuksiani tutkimusaiheesta ja tutkimuksenteosta jo ennen varsinaisen aineistonkeruun aloittamista. Kun kohtasin kiinnostavan tutkimuksen saatoin kirjoittaa tästä heränneitä ajatuksia ja kysymyksiä päiväkirjaan. Aineistonkeruun aikana kirjasin ylös jokaisen haastattelun jälkeen päällimmäiset huomiot haastattelusta sekä siitä nousseita erityisiä huomioita tai pohdituttavia kysymyksiä. Loma- ja leiriolosuhteissa kirjoitin ylös myös yleisiä havaintoja esimerkiksi erilaisista ohjelmasisällöistä, lasten toiminnasta ja aktiivisuudesta sekä aikuisten rooleista. Varsinaista havainnointia en kuitenkaan leireillä tai lomilla tehnyt, eikä havainnointi kuulu tämän tutkimuksen tutkimusmenetelmiin.

Esiymmärrystä voi tarkastella laajemminkin tutkimuksentekoa koskevana asiana sen sijaan, että pitäytyisi vain fenomenologisessa tutkimustavassa. Kiili, Moilanen & Larkins (2023b) tarkastelevat esiymmärrystä ja refleksiivisyyttä

lastensuojelututkimuksessa ja toteavat, että tutkijoiden tulisi tiedostaa paremmin oman taustansa, sosiaalisen asemansa, oletustensa, tieteellisten tulkintojensa ja työskentelyperinteensä vaikutukset tekemäänsä tutkimukseen (Mt.; ks. myös Kiili ym. 2023a). Reflektion tärkeys tulee esiin myös ymmärtävän tiedon merkitystä korostavissa tutkimuksissa, joissa tutkijan on hyvä pohtia, miten oma tausta mahdollistaa tai ehkäisee tutkimusaiheen ymmärryksen, etenkin silloin kun tutkijalla ei ole omaa kokemusta tutkimastaan aiheesta. Pystyn samaistumaan Granfeltin (2017) kuvaukseen itsestään keskiluokkaisena, omakotitalossa asuvana naistutkijana, joka tulkitsee osallistujien kokemuksia kaukana omista kokemuksistaan. Kun tutkijalla ei ole omakohtaista kokemusta tutkimastaan aiheesta, tulee oman ymmärryksen rajallisuus ja elämän erilaisuus esille. (Mt., 380; ks. myös Granfelt 1998, 23.) Jaetun kokemuksen puuttuessa pohdittavaksi nousee myös se, millaiset tutkimukselliset valinnat mahdollistavat toisen näkökulman tavoittamisen parhaiten (Laitinen 2004, 56). Toisaalta on hyvä huomioida, että vaikka emme jakaisi kokemusta juuri tietystä tutkimusaiheesta, voimme jakaa monia aiheeseen linkittyviä kokemuksia, kuten tässä tutkimuksessa lapsiperheen vanhempana elämisen ja suomalaisessa yhteiskunnassa vanhempana toimimisen. Usein samankaltaisuus tutkittavien kanssa on merkityksetöntä ja joskus jopa epätoivottavaa siinä mielessä, että samankaltaisuus vaikeuttaa kokonaisuuden asianmukaista ymmärtämistä (Raatikainen 2004, 124).

Dallmayrin & McCarthyn (1977, 289) tavoitin koen, että ennakkokäsityksistä on mahdotonta vapautua täydellisesti, mutta niitä voi pyrkiä tiedostamaan. Avaan seuraavaksi omaa esiyymmärrystäni ja omien taustojeni vaikutusta tutkimusprosessiini. Ajattelen oman esiyymmärrykseni tutkimusaiheestani juontuvan kolmesta keskeisestä taustatekijästä: opinnoistani, työhistoriastani sekä henkilökohtaisesta elämästäni, jossa yhtenä tärkeänä tekijänä on vanhemmuuteni. Näiden lisäksi vuosien varrella omaksumani roolit erilaisissa tutkimuksen aihepiiriin liittyvissä tehtävissä ovat vaikuttaneet esiyymmärrykseeni.

Tutkimusaiheittani käsittelevä aiempi tutkimustieto ja kirjallisuuden lukeminen liittyvät erityisesti työ- ja opiskelutaustaani, ja niillä on ollut vaikutusta omaan esiyymmärrykseeni ja ennakkokäsityksiini. On todettu (Laine 2018), että tutkimuskohdetta ennakolta selittävät teoreettiset mallit ja tutkimustulokset ovat arkikokemuksen ohella tärkeitä kohteen ennalta määrittäjiä. Uskon, että tällainen tieto on jollain tasolla osa omaa tapaani käsittää todellisuutta, ja näin se vaikuttaa myös tapaani lähestyä tutkimuskohdettani niin taloudellisen avun kuin lapsiperheiden toimeentuloon ja palvelujärjestelmään liittyvien näkökulmien osalta. (Mt., 36–37.) Aikaisempien sosiaalialan opintojeni aikana työskentelin harjoittelujaksoilla niin vanhempien kuin lasten kanssa, joista osa oli kokenut köyhyyttä ja huono-osaisuutta ja joilla oli kokemusta erilaisista palvelujärjestelmän tukimuodoista. Erilaisten perheiden kohtaaminen sekä lukemani tutkimuskirjallisuus ovat avartaneet ymmärrystäni aihepiiriin moninaisuudesta sekä siitä, ettei vähävaraista perhettä tai perheenjäsentä kokemuksineen voi lähestyä yleistäen, mikä puolestaan linkittyy fenomenologisen tutkimuksenteon luonteen ja holistisen ihmiskäsityksen ainutkertaisuuden sekä ainutlaatuisuuden tunnistamisen tärkeyteen (Laine 2018).

Edellä esitetty avaa sitä, minkälaisena suomalaisen vähävaraisen lapsiperheen elämä käsitykseni mukaan näyttäytyy ja minkälaista roolia palvelujärjestelmä perheiden elämässä näyttelee. Merkitystä on ollut myös yli 15 vuoden työhistoriallani lapsenoikeustematiikan parissa, minkä lisäksi olen toiminut Suomen kansallisessa köyhyyden vastaisessa verkostossa ja verkoston alaisessa lapsiperheköyhyystyöryhmässä. Uskon näiden tehtävien muokanneen ymmärrystäni lasten ja perheiden parissa tehtävästä työstä sekä köyhyydestä ja köyhyyttä kokeneiden omien kokemusten kuulemisen ja osallisuuden edistämisen tärkeydestä. Osaltaan tästä taustasta kummunee myös pyrkimykseni kantaottavaan tutkimusentekoon (ks. tarkemmin luku 5.4.2).

Kiinnostukseeni tutkia epävirallisen ja virallisen sektorin toimintaa on vaikuttanut osaltaan varmasti työhistoriani kolmannella sektorilla sekä lyhyemmät harjoittelujaksot julkisella sektorilla. Tunnistan tietynlaiset ennakkokäsitykset, joita minulle on muodostunut eri sektorien toiminnasta niin tutkimuskirjallisuutta lukemalla kuin omista kokemuksistani. Tiedostan esimerkiksi julkiseen sektoriin herkemmin liitettyjen poiskäännyttämisen, siiloutumisen ja kasvotomuuden elementtien vaikuttaneen omaan ajatteluunikin samalla kun kolmas sektori näyttäytyy vahvemmin esimerkiksi kohtaamisen ja vertaistuen mahdollistajana. Jo termi hyväntekeväisyys, joka kolmanteen sektoriin ja sen toteuttamaan taloudelliseen apuun usein liitetään, luo sektorista tietynlaista ennakkokuvaa. (Esim. Ohisalo 2017; Blomgren ym. 2016; Saikkonen ym. 2015; Koskiahio 2014; Jokela 2011.)

Työ- ja opiskelutaustani lisäksi koen, että henkilökohtainen elämäni ja se, että olen kolmen lapsen äiti, on merkittävä esiymmärrykseeni vaikuttanut asia lapsiperheitä käsittelevän tutkimuksen kohdalla. Tutkimuksen kirjoittamishetkellä olen ollut äitinä 15 vuotta ja näiden vuosien saatossa minulle on muodostunut tietynlainen käsitys siitä, minkälaista on olla vanhempi ja elää Suomessa lapsiperheenä. Kolmen iältään 7–15-vuotiaan lapseni kautta minulle on piirtynyt tietynlainen kuva siitä, minkälaisia asioita tämän päivän lapsuuteen liittyy. Palvelujärjestelmä on tullut tutuksi työntekijäroolin lisäksi lapsiperheasiakkaan näkökulmasta. Olen kohdannut erilaisia perheitä ja yksilöitä niin vanhempana kuin muissakin rooleissa, kuten vapaaehtoistoimijana. Näin olen rakentanut itselleni käsitystä lapsuudesta, vanhemmuudesta, lapsiperhe-elämästä, ja ylipäätään ihmisenä olemisesta. Ennakkokäsitykseni tämän tutkimuksen ydinteemoista voisi tiivistää kolmen ulottuvuuden (henkilökohtainen elämä, opinnot, työhistoria) kokonaisuudeksi, jossa yhdistyvät kohdetta ennalta määrittävät arkikokemukseen sekä tutkimukseen pohjautuvat tiedot (Laine 2018, 37).

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

5.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Tutkimukseni kiinnittyy osaksi fenomenologis-hermeneuttista perinnettä, jonka vahvempaa hyödyntämistä on peräänkuulutettu köyhyystutkimuksen alalla (Reeves ym. 2020). Toivonkin voivani tutkimuksellani tuoda oman panokseni fenomenologiaa painottavaan köyhyystutkimuksen suuntaukseen yhdistämällä sitä lapsuuden- ja perhetutkimukseen. Tutkimuksellisia yhtymäkohtia löytyy myös köyhyystietoisesta sosiaalityön paradigmasta (*poverty aware social work paradigm, PAP*) (Krumer-Nevo 2016), köyhyystietoisesta lastensuojelun paradigmasta (*poverty-aware paradigm for child protection, PAPCP*) (Saar-Heiman & Gupta 2020) sekä sosiaalityön ihmisoikeuksia korostavasta oikeusperustaisesta lähestymistavasta (*rights-based approach*) (Mapp ym. 2019). Kun köyhyyteen liittyviä teemoja tarkastellaan näistä sosiaalityön lähtökohdista käsin, nousevat ihmisoikeudet, sortavat rakenteet, makrotason epäoikeudenmukaisuus ja osallisuuden vahvistaminen keskeiseen asemaan (Krumer-Nevo 2016; 2017; ks. myös Viitasalo 2021; Kamali & Jönsson 2018a).

Pidän edellä mainittujen sosiaalityön lähestymistapojen ja rakenteellisen tason huomioimista sekä esiin nostamista tärkeänä, sillä suomalaisen sosiaalityön vahva yksilökohtaisen työn painotus jättää rakenteisiin vaikuttamisen herkästi pienempään rooliin (Pohjola 2011). Käsillä oleva tutkimusaihe köyhyyteen liittyvine kokemuksineen edellyttää vahvaa rakenteellista otetta fenomenologisen, ymmärtämiseen tähtäävän tutkimusotteen, rinnalla. Rakenteellisen tason lisäksi tutkimukselliset kiinnostuskohdat sosiaalityön eri lähestymistapoihin mahdollistavat tutkimusaiheen sitomisen erilaisiin sosiaalityön teoreettisiin ja käytännönläheisempiin kysymyksiin. Kun tutkimusasetelmaan lisätään lapsuuden- ja perhetutkimuksen näkökulma, voidaan tutkimusosallistujien kokemusmaailman ymmärrystä syventää ja luoda monipuolisempaa ymmärrystä tutkimusilmiöstä

sekä lasten ja perheiden tutkimusmahdollisuuksista osana köyhyystutkimuksen perinnettä.

Tutkimusaiheittani eli perheiden omakohtaisia kokemuksia taloudellisesta avusta ei ole juurikaan tutkittu, vaikka kolmannen sektorin epävirallista taloudellista apua on ollut virallisten tukimuotojen rinnalla Suomessa jo pitkään, ja monien perheiden tiedetään tukeutuvan epäviralliseen apuun (Laihiala 2020; Turunen ym. 2012; Anttonen & Sipilä 2000, 28–29; Pulma 1994; Jaakkola 1994). Varsinkin lasten kokemuksiin pohjautuva tieto aiheesta on olematonta. Tutkimukseni tarkoituksena on vastata tähän tutkimusvajeeseen tuottamalla uutta tietoa lapsiperheiden vanhempien ja lasten taloudellisen avun kokemuksista.

Tavoitteenani on tutkimuksellani tuoda esille vähävaraisten lapsiperheiden perheenjäsenten kokemuksia fenomenologis-hermeneuttisen lähestymistavan avulla. Fenomenologis-hermeneuttisen lähestymistavan ytimessä on kokemusten ja merkitysten tavoittaminen sekä toisen ihmisen ymmärtäminen ainutlaatuisena ja ainutkertaisena (Laine 2018). Tutkimukseni tavoitteeksi voisi määritellä pyrkimyksen tavoittaa toisen ihmisen elämismaailmaa (van Manen 2020, 490). Tutkimusasetelmani mukaisesti tämän pyrkimyksen keskiöön asettuu lapsiperheen näkökulma, joka koostuu lasten ja vanhempien yksilöllisistä kokemuksista.

Tutkimukseni tehtävänä on selvittää vähävaraisten lapsiperheiden vanhempien ja lasten kokemuksia virallisesta ja epävirallisesta taloudellisesta avusta. Pyrin vastaamaan tutkimustehtävään kolmen tutkimuskysymyksen avulla:

Minkälaisia merkityksiä vähävaraisten lapsiperheiden vanhemmat antavat epäviralliselle ja viralliselle taloudelliselle avulle?

Minkälaisia merkityksiä vähävaraisten perheiden lapset antavat epäviralliselle taloudelliselle avulle?

Minkälaisia yhteisesti jaettuja ja jakamattomia taloudellisen avun merkityksiä lasten ja vanhempien kesken ilmenee?

Tutkimustehtävässä ja tutkimuskysymyksissä esiintyvät kokemuksen ja merkityksen käsitteet viittaavat luvussa 4.2 avattuun kokemuksen luonteeseen ja sen käsitteelliseen hahmottamiseen. Kokemusten ymmärretään tässä tutkimuksessa rakentuvan merkityksistä, ja kokemuksen tutkimisella tarkoitetaan kokemusten merkityssisällön ja sen rakenteen tutkimista (Laine 2018, 31). Taloudellisen avun kokemusta lähestytään tutkimuskysymysten mukaisesti avun merkityssisältöjä ja merkityksenantoja tarkastelemalla.

Lasten kohdalla taloudellisen avun kokemusta tarkastellaan epävirallisen avun näkökulmasta. Kohdennus epäviralliseen apuun tehtiin siksi, ettei lasten odotettu olevan tietoisia tai omaavan kokemusta perheensä virallisista tukimuodoista. Sen sijaan lapselle itselleen tai lapselle ja hänen perheelleen tarkoitetuista epävirallisista tukimuodoista lapsilla oletettiin olevan omakohtaista kokemusta. Tällaisia epävirallisen avun muotoja olivat tässä tutkimuksessa lapsen

harrastustuki ja tuetut lomat ja leirit. Vaikka lasten kohdalla huomio kiinnitettiin pääasiassa epävirallisiin tukimuotoihin, oli joillakin iältään vanhemmilla lapsilla kokemuksia myös virallisista tukimuodoista, joista he kertoivat haastatteluisaan.

Suomalaisten lapsiperheiden tarve tukeutua virallisen taloudellisen avun lisäksi epäviralliseen apuun viestii paitsi hyvinvointivaltion kyvystä, tai kyvyttömyydestä, vastata ihmisten hätään, myös järjestelmän aukkokohdista ja epävirallisen sektorin kyvystä vastata perheiden tarpeisiin sekä järjestelmän aukko-kohtiin. Lisäksi taloudellisen avun tarpeet kertovat perheiden vaikeista tilanteista ja erilaisista selviytymisstrategioista. (Lindberg 2021; Kallio & Hakovirta 2020b, 264; Laihiala 2020, 91–92.) Lapsiperheiden taloudellisen avun kokemusten pohjautuessa lähinnä ammattilaisten näkemyksiin sekä rekisteri- ja tilastotietoihin muodostuu kuva lapsiperheiden tilanteesta ja taloudellisen avun kokonaisuudesta vaillinaiseksi. Pimentoon jää tärkeää tietoa perheiden omakohtaisista kokemuksista.

Lasten ja vanhempien omista kokemuksista tarvitaan tutkittua tietoa. Tietoa tarvitsevat ne toimijat, jotka taloudellista apua perheille myöntävät esimerkiksi sosiaalityössä ja Kelassa sekä järjestöissä, diakoniatyössä ja vapaamuotoisemmin toimivissa yhteisöissä. Myös laajemmasta palvelujärjestelmänäkökulmasta katsoen on tärkeää, että erilaisten tukimuotojen kehittämistarpeista on tietoa ja että palvelujärjestelmän arvioinnissa voidaan hyödyntää palvelujen käyttäjiltä saatavaa tietoa (Metteri 2012, 58; ks. myös Salonen 2023). Tietoa tarvitaan lisäksi poliittisessa päätöksenteossa, jotta päätöksissä voidaan hyödyntää tutkittua tietoa mahdollisimman monipuolisesti ja löytää perheitä parhaiten auttavat tukimuodot.

Ymmärtääksemme ihmisten elämään vaikuttavia tekijöitä ja yhteiskunnallisten päätösten merkityksiä tarvitsemme ihmisten omiin kokemuksiin pohjautuvaa tietoa. Jotta kokemuksiin päästään käsiksi on kokemustiedon merkitys tärkeää tunnistaa yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa (Granfelt 2004, 134). Kuumalla niitä, joilla on asioista omakohtaista kokemusta, voidaan asioiden ulkoapäin tapahtuvan määrittelyn sijaan päästä kohti syvempää ymmärrystä (ks. Krok 2009, 32). Tämä on tarpeen köyhyyden kaltaisten moniulotteisten ongelmien kohdalla. Taloudellinen apu on aihe, jota on perusteltua tarkastella sekä lasten että aikuisten kokemusten kautta, sillä perhe-elämän moninaisuus edellyttää syvällistä ymmärrystä ja herkkyyttä niin käytäntöjen kuin politiikan vaikutuksista lasten ja koko perheen elämään (Schietecat, Roets & Vandenbroeck 2015).

5.2 Tutkimusosallistajat ja aineistonkeruu

Lapsiperheiden kokemusta taloudellisesta avusta tarkastellaan tässä tutkimuksessa sekä lasten että vanhempien näkökulmasta. Tutkimukseen osallistajat ovat näin ollen lapsia ja aikuisia. Seuraavissa alaluvuissa paneudun ensin tutkimusosallistujien esittelyyn, sitten osallistujien tavoittamiseen liittyviin kysymyksiin ja lopuksi tarkastelen aineistonkeruuta niin vanhempien kuin lasten osalta.

5.2.1 Tutkimuksen osallistajat

Tutkimukseni osallistajat ovat vähävaraisten lapsiperheiden vanhempia ja lapsia. Olen tietoisesti halunnut sisällyttää tutkimukseeni niin aikuisten kuin lasten taloudellisen avun kokemukset saadakseni muodostettua kokonaisvaltaisemman kuvan käsillä olevasta tutkimusaiheesta ja voidakseni tarkastella aihetta lapsiperheiden eri perheenjäsenten näkökulmasta. En ole halunnut rajoittua vain vanhempien kokemuksiin, sillä lasten kokemusten tutkiminen voi tuottaa sellaista tietoa, mikä ei tule esiin vanhemman kertomana (Nikupeteri & Laitinen 2017, 14; Kallinen, Pirskanen & Rautio 2018, 26). Asiaa voi tarkastella myös erilaisina perspektiiveinä: jokaisella ihmisellä on oma perspektiivinsä, josta hän maailmaansa elää ja kokee. Tämän perspektiivin rakentuminen on tapahtunut ihmisen elämänhistorian tuloksena. Vaikka ihminen näennäisesti jakaisi toisen ihmisen kanssa saman hetken samassa tilassa, kuten esimerkiksi perheenjäsenillä voisi ajatella tapahtuvan, muodostuu suhde tähän hetkeen erilaiseksi erilaisen perspektiivin vuoksi. (Laine 2018, 30.)

Perspektiivien erilaisuus on hyvä huomioida myös tässä lapsiperheitä koskevassa tutkimuksessa. Perhetutkimuksen kentällä lasten ja nuorten äänen esiin tuomisen vanhempien rinnalle on ajateltu tuottavan erilaista kuvaa perhe-elämästä sen mukaan, keneltä asiaa kysytään. Tutkimalla eri osapuolten näkemyksiä samasta asiasta voidaan siis avata uusia näkökulmia perheenjäsenten kokemuksiin. (Kallinen & Pirskanen 2022, 227–228.) Pyrin tavoittamaan tutkimusaiheeni moniulotteista näkökulmaa ja ymmärrystä kohdentamalla tarkastelun yksilölliseen kokemukseen, josta uskon avautuvan ymmärryksen myös kokonaisvaltaisemmalle lapsiperheen kokemukselle (ks. Daly & Kelly 2015, 5).

Tähän tutkimukseen osallistuvat vanhemmat ja lapset eivät ole samoista perheistä. Pidin tätä tärkeänä tunnistettavuuden ehkäisemisen vuoksi sekä siksi, että halusin kuulla lasten ja vanhempien kokemuksista erikseen, ilman huolta esimerkiksi siitä, että vanhempi aikuisen roolissa ja lasta verbaalisempana dominoisi keskustelua (Kallinen & Pirskanen 2022, 148–149). Esittelen seuraavaksi tutkimuksen osallistajat (ks. myös taulukko 1). En erittele yksityiskohtaisesti osallistujien taustoja tai mistä kukin osallistuja on tavoitettu, sillä haluan näin suojella osallistujien yksityisyyttä.

TAULUKKO 1. Tutkimuksen osallistujat

	Vanhemmat	Lapset
Osallistujamäärä	14	20 (tyttöjä 15, poikia 5)
Tutkimuksessa käytettävät nimet	Henna, Martta, Niina, Jenna, Tuuli, Sirkka, Raija, Aija, Pirjo, Kaisa, Leena, Minna, Kirsi, Laura	Ryhmähaastattelu (10–15 v): Ahti, Pekka, Kimi, Kalle, Kati, Sini, Helmi, Siiri Parihaastattelut (9–17 v): Miia ja Netta; Pinja ja Jussi; Julia ja Saimi; Linda ja Emma Yksilöhaastattelut (10–17 v): Eeva, Rita, Maarit, Elsa
Ikä	29–59	9–17
Lasten määrä	55 (joista täysi-ikäisiä 21)	
Asuinpaikka (maakunta)	Lappi, Pohjois-Pohjanmaa, Pohjois-Karjala, Keski-Suomi, Varsinais-Suomi, Kanta-Häme, Uusimaa	Keski-Suomi, Pohjois-Savo, Varsinais-Suomi, Uusimaa

Tutkimukseen osallistui yhteensä 34 henkilöä, joista 14 on lapsiperheen vanhempia ja 20 lapsia. Vanhemmista kaikki ovat äitejä. En tavoitellut erityisesti äitejä osallistujiksi, vaan tutkimuksen osallistumiskutsu (liite 1) oli suunnattu yleisemmällä tasolla vanhemmille. Se, että tutkimukseen osallistui vain äitejä, kertoo siitä, että nämä äidit ilmaisivat halukkuutensa osallistua tutkimukseen (ks. Lindberg & Nygård 2023, 174; Turunen ym. 2012, 25). Voi myös olla, että järjestöjen viesti on tavoittanut lähinnä äitejä, jolloin isät ovat jääneet näissä yhteydenotoissa vähemmistöön. Aikuisosallistujat olivat iältään 29 ja 59 vuoden välillä. Lapsia äideillä oli yhteensä 55, joista 34 oli haastatteluhetkellä alaikäisiä ja loput 21 täysi-ikäisiä. Lisäksi yhdellä äidillä oli yksi nuorena kuollut lapsi. Kahdella osallistujasta oli lapsenlapsia, eli he olivat myös isoäitejä. Enimmillään lapsia oli äitiä kohden yhdeksän ja vähimmillään yksi, keskiarvon ollessa neljä. Osallistujista 10 edusti yhden huoltajan taloutta. Yksi osallistuja oli etävanhempi, jonka luona lapset eivät asuneet pääsääntöisesti. Maantieteellisesti osallistujat sijoittuivat eri puolille Suomea: enemmistö asui Uudellamaalla, minkä lisäksi osallistujia oli Lapin, Pohjois-Pohjanmaan, Pohjois-Karjalan, Keski-Suomen, Varsinais-Suomen ja Kanta-Hämeen maakunnista.

Kaikilla aikuisosallistujilla oli kokemusta sekä jostain virallisesta taloudellisen avun muodosta että epävirallisista, eri toimijoilta saaduista avun muodoista (ks. taulukko 2). Virallisista tukimuodoista kaikilla yhtä lukuun ottamatta oli kokemusta perus-, täydentävän- tai ehkäisevän toimeentulotuen hakemisesta. Lisäksi kokemusta oli asumistuesta, kuntoutustuesta, vammaistuesta, omaishoidontuesta, sairauspäivärahasta, työttömyystuesta, vanhempainpäivärahasta ja kotihoidontuesta sekä lastensuojelulain mukaisesta taloudellisesta tuesta. Tärkeinä tulonlähteinä mainittiin myös lapsilisä sekä elatusapu tai -tuki. Epävirallisesta avusta oli hyvin monenlaisia kokemuksia järjestöistä, säätiöistä ja

diakoniatyöstä. Apua oli saatu esimerkiksi lasten harrastuksiin ja opintoihin, loma- ja leiriosallistumisiin sekä laskujen maksuun. Avun muotoina oli myös ruoka- ja tavaralahjoituksia, pääsylippuja erilaisiin vapaa-ajan tapahtumiin sekä maksusitoumuksia ja lahjakortteja muun muassa joulun alla. Lisäksi kokemusta oli leipäjonossa käymisestä, Facebookissa toimivista apuryhmistä ja rahan lainaamisesta tai saamisesta perheenjäseneltä tai sukulaiselta.

TAULUKKO 2. Vanhempien mainitsemat saadun taloudellisen avun muodot

Virallinen taloudellinen apu	Epävirallinen taloudellinen apu
Perus-, täydentävä- tai ehkäisevä toimeentulotuki	Harrastustuki lapselle
Asumistuki	Apu lapsen opintoihin
Kuntoutustuki	Apu loma- ja leiriosallistumiseen
Vammaistuki	Apu laskujen maksuun
Omaishoidontuki	Pääsyliput vapaa-ajan tapahtumiin
Sairauspäiväraha	Lahjakortit ja maksusitoumukset
Työttömyystuki	Ruoka- ja tavaralahjoitukset
Vanhempainpäiväraha	Leipäjonot ja ruokakassit
Kotihoidontuki	Rahan lainaaminen tai saaminen
Lastensuojelulain taloudellinen tuki	
Lapsilisä	
Elatusapu tai -tuki	

Äitien koulutustaustaa tai työtilannetta en erikseen kysynyt, mutta suurimmalla osalla nämä asiat tulivat esille haastattelussa heidän itse kertomanaan. Mukaan mahtui hyvin monenlaisia taustoja ja tilanteita: koulutuksen osalta oli peruskoulutusta, toisen asteen tutkintoa, alemmaa korkeakoulututkintoa sekä maisteritason tutkintoa. Kokoaikaisessa työsuhteessa osallistujista oli haastatteluhetkellä kaksi, ja loput opiskelivat, olivat sairaslomalla, hoitovapaalla, työttöminä tai omaishoitajina. Osallistujat eivät siis edustaneet tietynlaista elämäntilannetta tai vanhemmuuden mallia, vaan mukana oli erilaisia taustoja ja tilanteita.

Tutkimukseen osallistuneet lapset ja nuoret olivat tutkimushetkellä iältään 9–17-vuotiaita. Eniten oli 10- ja 12-vuotiaita (neljä kumpaakin), mutta iät jakautuivat melko tasaisesti ja jokaisesta ikäryhmästä oli vähintään yksi osallistuja. Tutkimuksen kutsussa olin määritellyt lasten ikähaarukan 10–17 vuoteen. Yhden leirillä toteutetun haastattelun yhteydessä sisarukset toivoivat, että 9-vuotias sisarus saisi osallistua vanhemman sisaruksensa kanssa ja sallin tämän juteltuani lasten kanssa ja saatuani huoltajalta suostumuksen osallistumiselle. Osallistujista tyttöjä oli 15 ja poikia viisi. Asuinpaikat olivat Uudenmaan lisäksi Varsinais-Suomen, Keski-Suomen ja Pohjois-Savon maakunnissa. Kaikki osallistujat olivat koulussa, vanhimmat toisen asteen opinnoissa lukiossa tai ammatillisessa oppilaitoksessa ja muut peruskoulun ala- tai yläluokilla. En kysynyt lasten perhetaustoista kuten siitä, onko perheessä yksi vai kaksi vanhempaa, sillä en pitänyt sitä tutkimuskysymyksen kannalta olennaisena. Osa toi tämän ja muitakin perhetaustaan liittyviä huomioita kuitenkin esiin. En myöskään kysynyt erikseen etnisestä taustasta lapsilta enkä aikuisilta, mutta asia tuli esille haastattelujen

lomassa, ja lapsista yhdeksän kertoi olevansa maahanmuuttajataustaisesta perheestä. Aikuisista maahanmuuttajataustastaan kertoi kaksi.

Käsitteellisesti tässä tutkimuksessa käytetään sekä termejä lapsi tai lapset että nuori tai nuoret, mutta paikoin myös pelkkää termiä lapsi tai lapset. Lapsi tai lapset viittaa YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisesti määrittelemään lapsiksi kaikki alle 18-vuotiaat (Yleissopimus lapsen oikeuksista 59/1991). Tarkoituksena ei ole korostaa eroja lasten ja nuorten välillä tai alleviivata käsitteellinnoilla lapsuuden ja nuoruuden elämänvaiheiden eroavaisuuksia, vaan keskittyä Forsbergin, Ritala-Koskisen & Törrösen (2006, 9) kuvaamalla tavalla tarkastelemaan alaikäisiä ihmisiä, lapsia, sosiaalityön tutkimuksen ja auttamistoiminnan osapuolina.

Lapsista ja nuorista kymmenen oli mukana tuetulla lomalla tai leirillä, ja heidän haastattelunsa toteutettiin näissä olosuhteissa. Taloudellisen avun kokemus liittyi pääasiassa tähän tutkimuotoon, mutta osalla oli kokemusta myös harrastukseen saadusta tuesta. Toiset kymmenen lasta ja nuorta tavoitettiin tutkimukseen muista järjestöistä, ja heillä taloudellinen tuki liittyi erityisesti harrastukseen saatuun tukeen, minkä lisäksi lapsilla ja nuorilla oli kokemusta tuetusta lomasta, leireistä ja tavara- ja ruokalahjoituksista. Osalla oli myös kokemusta ja tietoa perheen saamista virallisista tukimuodoista.

Sekä lasten ja nuorten että vanhempien haastatteluissa tuli esiin omaan tai perheenjäsenten terveyteen ja erilaisiin asiakkuuksiin liittyviä asioita. Esimerkiksi lastensuojeluasiakkuus ja mielenterveyden haasteet esiintyivät monen puheissa, vaikka en niistä erikseen kysynyt. Monet vanhemmat toivat myös esiin olemattomat sosiaaliset verkostot ja yksinäisyyden. En tarkemmin erittele tällaisia taustatietoja niiden arkaluonteisuuden vuoksi (eettisistä kysymyksistä ks. tarkemmin luku 5.4), mutta yleisellä tasolla totean, että etenkin monen aikuisosallistujan kohdalla näkyi puutteita niin taloudellisessa, sosiaalisessa kuin terveydellisessä hyvinvoinnissa. Tämän voi ajatella ilmentävän henkilön mahdollista huono-osaisuutta, mikäli huono-osaisuus ymmärretään tilaksi, jossa henkilö ei välttämättä pysty päättämään elämästään ja tulevaisuudestaan, mikä näkyy esimerkiksi pienituloisten kohdalla kädestä suuhun elämisenä (Kallio & Hakovirta 2020a, 9–10; huono-osaisuuden määrittelyistä ja tarkemmista sisällöistä ks. esim. Saari 2015; Saari ym. 2020). Tämänkaltaisia huomioita nousi esiin monen osallistujan kokemuksissa, vaikka niitä ei kuvattu huono-osaisuuden ilmentyminä tai käytetty huono-osaisuuden käsitettä. Koska ihmisen kokemuksen voi ajatella kääntyvän huonosti sosiaalipoliittisiksi käsitteiksi (Krok 2009, 65), huomio ei erityisemmin hämmästyttä.

5.2.2 Osallistujien tavoittaminen

Tavoittaakseni tutkimukseeni osallistujia olin yhteydessä taloudellista apua myöntäviin järjestöihin ja diakoniatyöhön. Lisäksi olin yhteydessä sellaisiin toimijoihin, jotka eivät suoraan itse myönnä taloudellista apua, mutta jotka kohtavat työssään perheitä, joilla on kokemusta tällaisesta avusta. Lähestyin kaikkia tahoja sähköpostilla (liite 2), jossa kerroin tutkimuksestani ja osallistujien etsimisestä. Mukaan liitin osallistumiskutsun (liite 1), jonka saattoi halutessaan välittää

perheille. Ensimmäiset yhteydenotot tein maaliskuussa 2022 ja viimeiset syyskuussa 2022. Suurimmalle osalle lähetin uuden viestin jonkin ajan kuluttua ensimmäisestä, koska en saanut alkuperäiseen viestiini vastausta. Monen kanssa keskustelin tutkimuksestani myös puhelimitse ja/tai etävideotapaamisessa Teamsilla.

Lähestyin seuraavia taloudellista apua myöntäviä tahoja²⁶: Hope ry:n paikallisyhdistykset (6 kpl), SOS-Lapsikylän Unelmista totta -hanke, Apuna ry, Pelastakaa Lapset ry:n paikallisyhdistykset (16 kpl) ja yksi aluetoimisto, Autetaan Kun Voidaan -yhteisö (AKV) sekä 17 seurakunnan 52 diakoniatyöntekijää. Kaikkia toimijoita yhdistää taloudellisen avun jakaminen vähävaraisille ja muulla tavalla vaikeassa tilanteessa oleville lapsiperheille. AKV poikkeaa muista tässä mainituista toimijoista siinä, että kyseessä on vapaaehtoisverkoston auttamiskanava ja hyväntekeväisyysryhmä, joka määritelmällisesti sijoittuu lähimmäs neljännen sektorin toimintaa (neljännessä sektorista ks. luku 2.2). AKV toimii aktiivisesti Facebookissa, jossa jäseniä on yli 5000, mutta yhteisöllä on myös internet-sivut, eli sen toiminta ei rajoitu vain sosiaaliseen mediaan (Autetaan Kun Voidaan 2023).

Kun edellä mainittujen toimijoiden kautta ei löytynyt lapsiosallistujia, laajensin järjestöt kattamaan myös tuettujen lomien ja leirien järjestäjät, ja kysyin mahdollisuutta osallistua tutkijana lomille ja leireille²⁷. Osallistumalla lomille ja leireille tarkoitukseni oli antaa lapsille ja nuorille mahdollisuus osallistua tutkimukseen loman tai leirin yhteydessä, mikäli heillä oli osallistumiseen kiinnostusta ja halukkuutta. Olin jo saanut Jyväskylän yliopiston eettiseltä toimikunnalta puoltavan lausunnon eettisen ennakoarvioinnin alkuperäiselle toteutustavalle, mutta uusi toteutustapa, johon liittyi lomat ja leirit, edellytti uutta yhteydenottoa eettiseen toimikuntaan. Tein toimikunnalle selvityksen tutkimukseni uudesta toteutustavasta, minkä jälkeen sain toimikunnalta puollon leiri- ja lomaosallistumiselleni.

Tuettujen lomien ja leirien osalta olin yhteydessä seuraaviin tahoihin: Parasta Lapsille ry, SOS-Lapsikylä ry, Solaris ry, Hyvinvointilomat ry ja Maaseudun Terveys- ja Lomahuolto ry. Osallistuin kesällä 2022 yhdelle lasten leirille sekä yhdelle tuetulle lomalle. Lisäksi kävin yhdellä tuetulla lomalla esittäytymässä ja kertomassa tutkimuksestani. Leireiltä ja lomilta ensisijaisena tavoitteenani oli löytää lapsiosallistujia, mutta yhden lomajärjestäjän kohdalla osallistumispyyntö kohdennettiin lapsiperhelomalla olleille vanhemmille toimittamalla heille loman jälkeen sähköpostitse kutsu osallistua tutkimukseen.

²⁶ Tässä mainittujen lisäksi on olemassa muitakin suoraan tai epäsuorasti vähävaraisia lapsiperheitä tukevia toimijoita. Mannerheimin Lastensuojeluliiton ja SPR:n Ylen kanssa toteuttamalla Hyvä joulumieli -keräyksellä apua tarvitseville perheille jaetaan lahjakortteja yhteistyössä muun muassa kunnan sosiaalitoimen, neuvoloiden ja diakoniatyön kanssa. Pelastusarmeija puolestaan tukee muun muassa pienituloisia perheitä ostokorteilla, joilla voi hankkia ruokaa ja muita tuotteita. Pelastusarmeija järjestää myös ruoka- ja leipäaputoimintaa.

²⁷ Tuetuilla lomilla osallistujien valinnassa huomioidaan perheen sosiaalinen, taloudellinen ja terveydellinen tilanne. Perusteita lomalle pääsyssä voivat olla esimerkiksi perheen pienet tulot, yksinäisyys, vertaistuen tarve, sairaudet tai muut perhetilanteeseen liittyvät asiat. (Esim. Solaris-lomat ry 2024.) Samankaltaisia perusteita käytetään myös tässä tutkimuksessa mukana olleiden järjestöjen lasten leirien valintakriteereissä.

Edellä mainittujen tahojen ohella lähetin sähköpostiviestin sellaisille toimijoille, jotka eivät ole profiloituneet varsinaisesti vähävaraisten lapsiperheiden taloudellista apua jakavina organisaatioina, mutta jotka työssään kohtaavat monenlaisissa elämäntilanteissa olevia lapsiperheitä. Pyysin välittämään tietoa tutkimuksestani, mikäli soveltuvia henkilöitä oli tiedossa. Olin yhteydessä seuraaviin toimijoihin: Suomen Uusperheiden liitto, Suomen Icehearts ry, Pienperheyhdistys, Ensi- ja turvakotien liitto, Pelastakaa Lapset ry:n Perheentalot (Kuopio ja Joensuu) ja Yhden Vanhemman Perheiden liitto (nuorten toiminta sekä tuetut lomat). Tämän lisäksi laitoin ilmoituksen tutkimuksestani Facebookin Kuka kuuntelee köyhää -ryhmään, jossa on yli 7000 jäsentä. Ryhmässä on aikaisemminkin julkaistu ilmoituksia osallistumisesta köyhyysaiheisiin tutkimuksiin.

Kaiken kaikkiaan lähetin sähköpostia lähes 100 henkilölle tai toimijalle, jotka joko suoraan myöntävät taloudellista apua lapsiperheille tai jotka kohtaavat työssään haastavissa tilanteissa olevia lapsiperheitä. Tämän lisäksi laitoin tutkimuksestani tietoa yhteen Facebook-ryhmään (Kuka kuuntelee köyhää). Siitä, kuinka monelle henkilölle viestiä järjestöistä ja diakoniatyöstä välitettiin, minulla ei ole tarkkaa tietoa. Tiedän joidenkin lähestyneen yksittäisiä perheitä, jotkut puolestaan ovat kertoneet lähettäneensä viestiä 100 asiakasperheelle ja suurimmillaan tiedän viestiä välitetyn massasähköpostina yli 1000 asiakasperheelle. En avaa yksityiskohtaisesti mitä kautta kukin tutkimukseen osallistunut tavoitettiin, mutta yleisellä tasolla totean, että erityisesti aikuisosallistujat edustavat kattavasti eri toimijoita: vaikka tutkimukseen tuloväylä oli tietystä järjestöstä, oli monilla kokemusta useiden eri toimijoiden taloudellisesta avusta.

Osallistujien etsiminen ei ollut suoraviivainen prosessi, vaan se vaati aikaa, kärsivällisyyttä ja yritteliäisyyttä. Osa järjestötoimijoista ja diakoniatyöntekijöistä vastasi nopeasti ja sanoi välittävänsä tietoa tutkimuksestani eteenpäin. Joissakin tapauksissa en saanut minkäänlaista vastausta viesteihini enkä saanut myöskään puhelimitse kiinni oikeita henkilöitä. Osittain yhteyden saamisen vaikeus selittyy joidenkin toimijoiden vapaaehtoisuudella, eli toiminnasta vastaavat henkilöt toimivat vapaaehtois pohjalta ja tekevät auttamistyötä vapaa-ajallaan. Tällöin sähköposteja ei välttämättä lueta päivittäin eikä puhelinumeroita ole jossain julkisesti toimijoiden internetsivuilla. Kyselyt saatetaan kokea kuormittaviksi, kuten Järjestöbarometrissä todetaan erityisesti vapaaehtoisvoimin toimivissa yhdistyksissä olevan (Peltosalmi ym. 2022, 27). Pyyntöön välittää tietoa tutkimuksesta taloudellista apua saaneille perheille myös suhtauduttiin vaihtelevasti. Osa sanoi suoraan, ettei aikaa ja resursseja tutkimuspyynnön välittämiseen ole. Erityisesti diakoniatyöstä tuli vahvana viestinä kiire ja riittämätön työntekijöiden määrä, jolloin työssä priorisoitiin ymmärrettävästi konkreettinen auttamistyö. Eräs diakoniatyöntekijä toi myös esiin tärkeän huomion todetessaan, että pitäisi ensin pystyä selvittämään millä perheillä on tarpeeksi voimavaroja osallistua tämänkaltaiseen tutkimukseen, eikä tällaiseen selvitystyöhön kiireen keskellä ollut mahdollisuutta.

Tutkimusaihe koettiin myös jossain määrin haastavaksi. Yksi järjestöjohtaja esimerkiksi kertoi, että järjestön perheitä kohtaavat työntekijät olivat suhtautuneet pyyntöön välittää tietoa perheille varautuneesti, koska aihe koettiin hyvin

herkäksi. Kävimme aiheesta tarkempaa keskustelua, koska koin tärkeäksi tuoda esiin myös perheiden oikeuden osallistua ja saada tutkimuksesta tietoa. Aiheen herkkyydestä huolimatta osa ihmisistä saattaa toivoa mahdollisuutta kertoa nimenomaan tähän aiheeseen liittyvistä kokemuksistaan, ja olisi tärkeää, että heille tämä mahdollisuus annetaan. Tutkimusaihe jo itsessään saattaa siis aiheuttaa työntekijöissä halun suojella asiakkaita. Pidän tärkeänä, että tutkija käy tutkimusta läpi näiden niin sanottujen portinvartijoiden²⁸ kanssa, ja avaa tutkimuksen toteuttamistapoja erityisesti silloin, kun kyseessä on sensitiivinen aihe. (Dempsey ym. 2016, 483–484.) Tarkastelen portinvartijakysymystä tarkemmin jäljempänä.

Tiedonvälittämiseen liittyi myös tietosuojakysymyksiä. Osa vapaaehtois-pohjalta toimivista järjestötoimijoista kertoi, ettei heillä ole tietosuojasyistä tallessa apua saaneiden perheiden yhteystietoja. Tiedot oli siis hävitetty, kun apu-prosessi oli saatu päätökseen eivätkä järjestöt pystyneet välittämään tutkimuksesta tietoa avunsaajille. Suurimmalla osalla niistä toimijoista, jotka välittivät tutkimuspyyntöä eteenpäin, ei tutkimuspyyntöön liittynyt erityisiä lupakysymyksiä. Yksi järjestö edellytti varsinaisen tutkimusluvan hakemista, ja toimitin heille lupalomakkeen sekä vaaditut liitteet (tutkimussuunnitelma ja lapsille suunnattu tiedote), minkä jälkeen sain puoltavan lausunnon tutkimukselleni. Yhden tuettujen lomien toimijan kohdalla tutkimukseni ja toteutusehdotus käytiin läpi yhdistyksen hallituksen kokouksessa, jossa esitettyyn toteutustapaan suhtauduttiin myönteisesti ja sain luvan osallistua aiotulle lomalle suunnitellun mukaisesti. Myös muiden toimijoiden kanssa kävin keskusteluja videopuheluna Teamsilla, jossa kävimme läpi toteutustapaa ja tutkimuksen eettisiä kysymyksiä.

Vaikka osallistumispyyntöä ei olisi välitetty eteenpäin, pitivät kaikki henkilöt, joiden kanssa tutkimuksesta keskustelin, tutkimusaihetta tärkeänä. Moni toivoi myös itse saavansa tutkimuksen avulla tietoa perheiden kokemuksista, sillä tällaista tietoa ei ole aina järjestöissäkään helppoa saada, ja etenkin lasten kokemusten tavoittaminen koettiin haastavaksi. Erityisesti loma- ja leiriosallistumiseni yhteydessä olin melko tiiviisti yhteydessä järjestäviin tahoihin ja sain järjestöistä paljon apua, mikä oli tärkeää tutkimuksenteon onnistumiselle.

Osallistujien tavoittaminen ei pääty järjestöjen ja diakonian kautta tehtyihin yhteydenottoihin vaan olennaista on myös se, mitä tämän jälkeen tapahtuu. Yhtä lukuun ottamatta kaikki aikuisosallistujat olivat minuun yhteydessä omatoimisesti saatuaan avustusorganisaatioltaan tiedon tutkimuksesta. Yhteen osallistujan olin itse yhteydessä, kun olin saanut organisaatiolta tiedon henkilön halukuudesta osallistua tutkimukseen ja pyynnön olla häneen yhteydessä. Noin puolet yhteydenotoista eivät edenneet osallistumiseen asti. Muutama totesi juteltamme asiasta puhelimesta tai sähköpostilla ettei aika riitäkään

²⁸ Portinvartijoiksi (*gatekeepers*) kutsutaan tahoja, jotka voivat avata tai sulkea portin tutkimusosallistujille ja näin mahdollistaa tai estää tutkimukseen osallistumisen. Vaikka portinvartijat ovat tärkeitä tutkimusosallistujien tavoittamisessa, voi haasteeksi muodostua tutkimusprosessin läpinäkyvyys, mikäli tutkija ei ole tietoinen, ketkä ovat saaneet tiedon tutkimuksesta ja ketkä on jätetty ulkopuolelle. Tutkijalla ei siis ole välttämättä selkeää kuvaa mukaanotto- ja poissulkemisprosessista eikä myöskään intresseistä, joita valintaprosessiin on mahdollisesti liittynyt. (Øye, Sørensen & Glasdam 2016.)

osallistumiseen. Joidenkin kanssa kävi niin, etteivät he enää vastanneet viesteihin ensimmäisen viestinsä jälkeen. Yksi minulle viestiä lähettäneistä vanhemmista koki, ettei hänen suomen kielen taitonsa ole riittävä osallistumiselle. Hän ei ollut ymmärtänyt järjestöltä saamastaan viestistä, että kyseessä oli tutkimus vaan kuvitellut minun keräävän apua saaneilta kiitos-viestejä avun merkityksestä. Tämä oli jälleen yksi osoitus siitä, että tutkimukseen osallistumisesta täytyy viestiä selkeästi, asiasta jutella jokaisen kanssa erikseen ja kertoa mitä osallistumisella tarkoitetaan.

Aikuisosallistujien kanssa kävimme ensimmäisen yhteydenoton yhteydessä läpi mitä tutkimuksessa mukana oleminen tarkoittaa ja sovimme haastattelujan. Varmistin vielä, että jokainen ymmärtää osallistumisen perustuvan vapaaehtoisuudelle. Myös lapset ja nuoret saivat päättää itse, haluavatko osallistua tutkimukseen. Toteutustapa poikkesi kuitenkin joidenkin lasten ja nuorten kohdalla olennaisesti aikuisista, sillä osa lasten haastatteluista toteutettiin niin, että olin tutkijana mukana lasten leirillä ja tuetuilla lomilla. Ajatuksena oli mahdollistaa lapsille osallistuminen leirin tai loman yhteydessä, helposti ja matalalla kynnyksellä. Minkäänlaista pakkoa osallistumiselle ei ollut ja tämä kerrottiin sekä perheille menneessä leirin/loman etukäteissähköpostissa että paikan päällä (sähköpostiviestien sisällöt vaihtelivat hieman sisällöltään, yksi esimerkkisähköposti liitteessä 3). Etukäteistiedote antoi perheille mahdollisuuden keskustella tutkimuksesta ja siihen osallistumisesta kotona ennen varsinaista leiriä tai lomaa. Esimerkiksi lasten leirin kohdalla lasten ja vanhempien suostumuslomakkeet kerättiin jo ennen leiriä, koska vain osalla lapsista oli huoltaja mukana leirillä. Lapset ja nuoret, joiden haastattelut eivät tapahtuneet leiri- tai lomaolosuhteissa, saivat tiedon tutkimuksesta tutulta järjestötyöntekijältä. Lapsi tai nuori sai tämän jälkeen päättää, oliko hän kiinnostunut ja halukas osallistumaan, ja ilmoitti päätöksestään tämän jälkeen järjestötyöntekijälle. Työntekijä oli tämän jälkeen yhteydessä minuun, ja minä olin yhteydessä lapseen.

Kysymys oikeudesta osallistua ja oikeudesta suojeluun on lasten kohdalla olennainen. On todettu (Kannasoja & Svenlin 2011), että vanhemmille voi olla vaikeaa huomata tutkimukseen osallistumisen merkitys ja tärkeys lapselle itselleen. Näin on voinut olla tässäkin tutkimuksessa ainakin joidenkin leirillä olleiden lapsiosallistujien kohdalla. Leirille osallistui yhteensä noin 50 lasta, joista vajaa 20 oli antanut suostumuksensa osallistua tutkimukseen. Näistä tutkimukseen osallistui lopulta 10 lasta. Herää kysymys, olisiko joku lapsista ehkä ollut halukas osallistumaan, jos leirillä olisi ollut siihen vapaa mahdollisuus. Leirillä lapset oli jaettu ryhmiin etukäteissuostumuksen perusteella, eikä leirillä ollut mahdollisuutta toisenlaiseen toteuttamistapaan, sillä huoltajan suostumus olisi ollut haastavaa saada ja leirin ohjelma oli tiukasti aikataulutettu ennalta muodostettujen ryhmien mukaan.

Toisaalta asiaa voi tarkastella myös toisin päin: yksi aiottu ryhmähaastattelu jäi leirillä tekemättä siksi, että osa lapsista ei annetuista etukäteissuostumuksista huolimatta halunnut osallistua tutkimukseen, kun kävin heidän kanssaan asiaa läpi. Lapset olivat siis kotona käyneet vanhempiensa kanssa tutkimukseen osallistumista jollain tasolla läpi ja täyttäneet suostumuslomakkeen, mutta

leirillä tulivat siihen tulokseen, etteivät halukaan osallistua. Tämä oli tärkeä muistutus siitä, että lasten ymmärrys tutkimuksesta ja siinä mukana olosta täytyy varmistaa ja käydä läpi yhdessä vapaaehtoisuuden periaatteen kanssa (Dubois, Lahaye, & Aujoulat 2022; Freeman & Mathison 2009). Voi myös pohtia, kuinka vahvasti lapset ovat olleet todellisuudessa päättämässä osallistumisestaan ja mikä rooli vanhemmalla on tässä päätöksessä ollut (Kiili & Moilanen 2019; Kannasoja & Svenlin 2011, 285).

Kannasoja & Svenlin (2011) nostavat keskeiseksi vanhemmille välitettävän konkreettisen tiedon, jolla kerrotaan lasten osallistumisoikeudesta, korostetaan selkeästi tutkijan ja vanhempien yhteistä tavoitetta tuottaa suojelua ja tutkijan vastuuta suojella osallistuvia lapsia aineistonkeruun aikana (Mt., 284–285; ks. myös Kallinen & Pirskanen 2022, 192; Alderson ym. 2005). Tässä tutkimuksessa tavoitteena oli toimia tämän ohjeen mukaisesti, mutta varmuutta ei ole, kuinka vanhemmat ovat tutkimuksesta tiedottamisen kokeneet tai kuinka suojelullisen aspektin tärkeys on heille välittynyt.

Holt ym. (2011) kutsuvat lasten harrastuksiin taloudellista apua saaneita perheitä ”vaikeasti tavoitettaviksi” (*hard-to-reach*). Vähävaraisten perheiden mukaan saaminen tutkimuksiin ei ole välttämättä helppoa (esim. Vuori 2012, 45), eikä epäluuloisuus tutkimusta kohtaan harvinaista (Krok 2009, 46). Joissain sensitiivisiä aiheita käsittelevissä tutkimuksissa osallistumisesta on annettu jokin palkkio (esim. Clark ym. 2022; Thiel 2022; Daly & Kelly 2015; Ghate & Hazel 2002) tai mahdollisuus osallistua lahjakortin arvontaan (esim. Mäntylä 2020), millä saattaa olla positiivista vaikutusta osallistumispäätökseen. Tässä tutkimuksessa osallistumisesta ei annettu palkkiota, mutta eräs lomajärjestö halusi muistaa osallistuvia lapsia pienellä karkkipussilla, jonka lapsi sai hakea lomapaikan myyntipisteeltä. Lasten kohdalla osallistujien tavoittamisen on todettu olevan monesti haastavaa, etenkin jos lapsia pyritään tavoittamaan muuten kuin kouluista (Jokinen ym. 2013, 176). Lasten tavoittamisessa portinvartijoiden merkitys korostuu (Kallinen & Pirskanen 2022, 187; Strandell 2021, 98, 103; Carnevale 2020, 7; Kiili & Moilanen 2019), vaikka portinvartijuutta esiintyy yleisestikin sensitiivisten aiheiden kohdalla (Øye ym. 2016).

Tässä tutkimuksessa portinvartijuus ilmeni kahdella tasolla. Ensimmäisellä tasolla olivat järjestöt ja diakoniatyö, jotka välittivät tietoa tutkimuksesta osallistujille, ja toisella vanhemmat, joiden kautta tieto tutkimuksesta meni lapsille. Suurelta osin tutkimusosallistujien tavoittamisen haasteet kytkeytyvät tässä tutkimuksessa sensitiivisen aiheen, suojelullisten tarpeiden ja osallistumisoikeuden välisiin kysymyksiin. Ratkaisevassa asemassa olivat portinvartijajärjestöt, joita ilman osallistujia olisi ollut hyvin haastavaa, ellei mahdotonta löytää. Olin esimerkiksi toiveikkaasti oletanut Kuka kuuntelee köyhää -ryhmästä löytäväni useampia osallistujia, mutta todellisuudessa yhteydenottoja tuli ryhmästä hyvin vähän, mikä saattaa kertoa osaltaan tutkimusaiheen haastavuudesta.

Portinvartijajärjestöjen kanssa keskusteleminen, tutkimuksen toteutuksen avaaminen ja eettisten kysymysten pohtiminen osoittautuivat monen perheitä kohtaavan toimijan kanssa tärkeäksi. Useiden toimijoiden kanssa koen yhteistyön olleen lähellä luottamuksellista kumppanuutta (Dubois ym. 2022), joka

mahdollisesti yhteisen pohdinnan osallistujien tavoittamisesta. Avoimen keskusteluyhteyden rakentaminen on olennaista, jotta osallistumispyyntöä saatiin aiheen sensitiivisyydestä huolimatta välitettyä eteenpäin perheille, joista monen voi ajatella olevan haavoittuvassa asemassa ja näin myös suojelullisen otteen olevan perusteltua (Dempsey ym. 2016; Daly & Kelly 2015).

5.2.3 Aineistonkeruu vanhempien ja lasten kanssa

Tutkimus toteutettiin kaksivaiheisen aineistonkeruun avulla, jossa ensimmäisen vaiheen muodostivat haastattelut ja toisen luovat menetelmät, jossa omia kokemuksia käsiteltiin itse valitsemalla tavalla, joko kirjoittamalla tai matkapuhelimella videoimalla. Alkuperäisenä tarkoituksena oli, että jokainen osallistuja on mukana kummassakin vaiheessa. Luoviin menetelmiin pohjautuvien toteutustapojen tarkoituksena oli mahdollistaa osallistujille omien kokemusten kertominen ilman tutkijan läsnäoloa. Näin pyrkimyksenä oli syventää kokemuksen ymmärrystä. Toiveena myös oli, että ilman tutkijan läsnäoloa omista kokemuksista kertominen ei välttämättä ole niin jännittävää kuin haastattelutilanteessa (Kallinen & Pirskanen 2022, 145; Lewis 1992).

Haastattelut toteutuivat suunnitellusti. Luoviin menetelmiin perustuvat tuotokset sen sijaan eivät toteutuneet alkuperäisen suunnitelman mukaisesti, sillä vain seitsemän henkilöä 34:stä osallistui tähän vaiheeseen. Käyn seuraavaksi läpi aineistonkeruun ensin vanhempien ja tämän jälkeen lasten osalta. Koko tutkimusprosessin ajan pidin tutkimuspäiväkirjaa, jota en käytä tutkimusaineistona, mutta jota olen hyödyntänyt esimerkiksi haastattelujen analyysin yhteydessä käydessäni läpi haastattelujen kulkuun liittyviä huomioitani.

Nauhoitettua haastatteluaineistoa kertyi hieman yli 24 tuntia. Litteroitua haastatteluaineistoa oli kaiken kaikkiaan 288 sivua (Times New Roman 12, riviväli 1). Yhtä osallistujaa lukuun ottamatta kaikki antoivat suostumuksensa aineiston arkistointiin Tietoarkistoon. Kaikki ääni- ja videokuvatiedostot hävitettiin sen jälkeen, kun litteroinnit oli saatu tehtyä. Tutkimusaineiston säilytysaika on viisi vuotta tutkimuksen valmistumisen jälkeen. Kokonaisuutena tutkimuksen aineisto muodostuu alla olevassa taulukossa 3 kuvatuista osista.

TAULUKKO 3. Tutkimuksen kokonaisuaineisto

	Menetelmä	Lapset	Vanhemmat	Laajuus
Vaihe 1	Haastattelut	20 lasta, 9 haastattelua	14 vanhempaa, 14 haastattelua	Yhteensä 23 haastattelua: 24 tuntia nauhoitettuja haastatteluja, yhteensä 288 sivua litteroitua tekstiä
	Haastattelumuodot: Yksilöhaastattelu (18 kpl) Parihaastattelu (4 kpl) Ryhmähaastattelu (1 kpl)	Yksi ryhmähaastattelu (8 osallistujaa) Neljä parihaastattelua (yhteensä 8 osallistujaa) Neljä yksilöhaastattelua	Kaikki yksilöhaastatteluja	
Vaihe 2	Kirjoitukset	-	4 kirjoitusta 4 osallistujalta	Yhteensä 6 sivua kirjoitusta neljältä kirjoittajalta
	Matkapuhelinvideot	2 videota 1 osallistujalta	4 videota 2 osallistujalta	Yhteensä kuusi videota kolmelta osallistujalta: 31 minuuttia videoita, yhteensä 5 sivua litteroitua tekstiä

Vanhempien haastattelut. Kaikki vanhempien 14 haastattelua oli yksilöhaastatteluja. Haastattelujen kesto oli aikuisilla 51 minuutista vähän yli kahteen tuntiin. Keskimääräinen haastattelu-aika oli 1 tunti 20 minuuttia. Ensimmäisen haastattelun tein maaliskuussa 2022 ja viimeisen marraskuussa 2022. Ajankohta oli siinä mielessä erityinen, että Venäjän Ukrainaan kohdistaman hyökkäyssodan kiihdyttämä inflaatio ja hintojen nousu heijastuivat ihmisten elämään monin tavoin. Hintojen nousu tuli esille haastateltavien puheissa, mikä tutkimusaihe huomioiden tuntuu odotettavaltakin.

Haastattelujen alkuvaiheessa elettiin koronapandemian aikaa, ja osallistujilla oli mahdollisuus toivoa kasvokkaisen tapaamisen lisäksi etätoteutuksella tehtävää haastattelua. Kolme haastattelua tehtiin Teamsin välityksellä, ja nämä kaikki olivat aikuisten haastatteluja. Koronatilanteen lisäksi etätoteutuksen valintaan vaikutti pitkä maantieteellinen etäisyys tutkijan ja tutkittavan välillä. Aiemmistä tutkimuksista saatujen positiivisten kokemusten tavoin (Żadkowska ym. 2022; Lobe, Morgan & Hoffman 2020) pidin etätoteutusta toimivana vaihtoehtona. Etätoteutukseen voi liittyä negatiivisiakin piirteitä, kuten tutkijan heikompi kyky kuunnella tutkittavaa syvällisesti (t Hart 2023), mutta en kokenut, että tutkimuksessani olisi ilmennyt tällaisia haasteita. Onnistuneeseen etätoteutukseen vaikutti varmasti useita tekijöitä. Yksi keskeinen tekijä ja onnistumisen

edellytys etähaastattelussa on hyvä verkkoyhteys, joka mahdollistaa haastattelun sujuvan etenemisen. Onnistuneeseen lopputulokseen vaikutti myös se, että haastatteluun osallistuneet olivat harjaantuneita etäyhteyksien käyttäjiä. En toteuttanut etähaastatteluja lasten kanssa, mutta voi aiheellisesti pohtia, voisiko etäyhteys lisätä esimerkiksi sellaisten lasten osallistumishalukkuutta, joita kasvokkainen haastattelu jännittää erityisen paljon (Kallinen & Pirskanen 2022, 232).

Strandell (2021) on huomauttanut, että tutkimuksen toteutuspaikka ei ole metodologis-eettisesti viaton tai neutraali. On esimerkiksi pohdittu, uskaltavatko lapset kieltäytyä koulussa tehtävästä tutkimuksesta, jos se tehdään koulutyön lomassa (Mt., 99–100; ks. myös Roberts 2017, 156; Thomas 2017, 169–170). Haastattelupaikkaa valitessa tutkijan tehtävänä on arvioida tilan turvallisuutta, jotta osallistujat voivat kokea tilan turvallisiksi kokemustensa ja näkemystensä jakamiselle (Kallinen & Pirskanen 2022, 88; ks. myös Lehto-Lundén 2020, 61–62). Tutkimuksessani haastattelupaikat vaihtelivat osallistujien toiveiden ja toisaalta leiri- ja lomaolosuhteiden mukaan. Pohdin toteutuspaikkaa etukäteen ja halusin antaa mahdollisuuksien mukaan osallistujille päätösvallan siitä, missä haastattelu tehdään. Kerroin jo tutkimuksen osallistumiskutsussa (liite 1), että haastattelu voidaan toteuttaa osallistujan kotona tai muussa sopivassa paikassa. Kun sovimme aikuisosallistujien kanssa haastattelusta, kysyin heiltä, missä he haluaisivat haastattelun tapahtuvan. Kerroin, että toteutuspaikkoja voi olla haastateltavan koti, mutta yhtä hyvin käy jokin kodin ulkopuolinen paikka.

Vain kaksi aikuisosallistujaa toivoi, että tulen tekemään haastattelun heidän kotiinsa. Osa halusi selittää toivettaan kodin ulkopuolisella paikalla kertomalla esimerkiksi, että kotona on niin sotkuista, että hävetti päästää vieraita käymään. Koti tuttuna ja turvallisena paikkana voi tasapainottaa tutkijan ja tutkittavan välistä valtasuhdetta (Wrede-Jäntti 2019, 167), mutta kotiin liittyy myös eettisiä haasteita erityisesti silloin kun tutkitaan arkaluonteisia aiheita (Kallinen & Pirskanen 2022, 100–101; Kallinen & Rautio 2016; ks. kuitenkin Dempsey ym. 2016, 484). On esimerkiksi kysytty, miten tutkijan tulisi reagoida, jos hän havaitsee tutkittavan kotona sairaan kotieläimen (Wrede-Jäntti 2019, 170). Koti yksityisenä alueena ja sensitiivisenä tutkimuspaikkana vaatiikin tutkijalta erityistä sensitiivisyyttä ja eettisten kysymysten pohdintaa (Lydahl ym. 2021). En itse kohdannut kodeissa vieraillessani eettisesti arveluttavia asioita. Haastattelutilanne oli toki erilainen kuin kirjaston tai järjestön neuvotteluhuoneessa, sillä kotona läsnä oli esimerkiksi kotieläimiä. Kotona näkyi arjen elämä, mitä ei samalla tavalla näe ulkopuolisessa tilassa.

Kodin lisäksi haastattelupaikkoina toimivat kunnan kirjastot, joissa tehtiin yhteensä yhdeksän aikuisten haastattelua. Kirjastot olivat hyvä paikkavaihtoehto, koska niihin osallistujilla oli helppo pääsy eikä kulkeminen tai sisäänpääsy muodostanut taloudellista estettä (esim. Wrede-Jäntti 2019, 167). Kysyin jokaiselta osallistujalta kuitenkin ensin, oliko hänellä jokin tietty paikka, jossa hän toivoisi haastattelun tapahtuvan. Kukaan ei kuitenkaan osannut ehdottaa paikkaa, joten kysyin tällöin, miltä kirjasto heistä kuulostaisi. Kun osallistujat suhtautuivat myönteisesti kirjastoon haastattelupaikkana, saivat he ehdottaa itselleen

sopivinta kirjastoa. Tämän jälkeen varasin kirjastosta neuvotteluhuoneen tai muun rauhallisen tilan.

Osa haastatteluista tehtiin sellaisena koronapandemian ajankohtana, jolloin vallitsi kasvomaskisuositus. Näissä haastatteluissa sekä minulla että osallistujalla oli maski kasvoilla. Kaikki maskin kanssa tehdyt haastattelut olivat aikuisten haastatteluja. Koin haastattelujen sujuneen hyvin maskin käytöstä huolimatta eikä esimerkiksi se, ettei kaikkia kasvojen ilmeitä voinut havaita, häirinnyt vuorovaikutustamme haastateltavan kanssa. Maski päällä tehdyissä haastatteluissa päästiin mielestäni yhtä luottamukselliseen ja avoimeen keskusteluyhteyteen kuin ilman maskia tehdyissä haastatteluissa.

Riippumatta haastattelupaikasta tai maskin käytöstä pyrin kaikkien osallistujien kanssa kunnioittavaan, empaattiseen ja läsnäolevaan otteeseen sekä luottamuksellisen ja turvallisen ilmapiirin luomiseen (Lehto-Lundén 2020, 61–62; Wrede-Jäntti 2019, 164; Powell ym. 2018; Kallinen & Rautio 2016; Lehtomaa 2011, 178; Lindseth & Dahlberg 2004, 152; Ridge 2002, 8–9). Haastattelun eettisyyden ytimessä on katsottu olevan toisen ihmisen kunnioittava kohtaaminen ja haastattelijan keskeisimpänä tehtävänä rauhallisena kuuntelijana toimiminen ja luottamuksellisen tilan tarjoaminen vaikeidenkin aiheiden käsittelylle (Hyvärinen 2017, 33). Uskon onnistuneeni tässä melko hyvin, mistä pidän osoituksena osallistujien haastattelun päätteeksi tekemiä huomautuksia, kuten ”Tuntupa hyvältä päästä juttelemaan näistä” ja ”Tää oli oikeastaan tosi hyvä kun ennen tätä vähän jännitti että minkäköhänlaista tää onkaan”.

Aikuisten haastattelut toteutuivat pääosin aiotun mukaisesti, mutta niiden sopimisessa oli paljon vaihtelua. Osa haastatteluista järjestyi yhdellä sopimisella, kun taas joissain tapauksissa aikataulua muutettiin kymmenenkin kertaa erinäköisten arjen haasteiden vuoksi. Kahdessa haastattelussa haastateltava ei tullut paikalle eikä haastattelua saatu pidettyä. Sain kuitenkin osallistujilta jälkeenpäin viestin, jonka perusteella toisessa tapauksessa kyse oli sairastumisesta ja toisessa yksinkertaisesta unohduksesta. Kumpikin halusi edelleen osallistua tutkimukseen, joten etsimme uuden haastatteluajan ja saimme haastattelut toteutettua.

Haastatteluissa olennaiseksi on nähty haastattelun rakenne, aloittamiseen ja lopettamiseen panostaminen sekä tutkijan kyky saada osallistujalle tervetullut olo (Freeman & Mathison 2009). Ajattelen, että ensikohtaamisella on tärkeä merkitys myös vuorovaikutuksen onnistumisen kannalta. Pyrin kohtaamaan jokaisen osallistujan rauhassa ja keskittymään heidän kohtaamiseensa. Halusin viestiä omalla käytökselläni ja sanoillani sitä, että arvostan, että henkilö on halunnut osallistua tutkimukseen ja on minun kanssani nyt keskustelemassa. Tavoitetta voisi kuvata myös fenomenologisena ymmärtämisenä, jossa pyrkimyksenä on ”hetkelliset ja jälkiä jättävät kohtaamiset”. Näissä kohtaamisissa olennaista on se, kuinka avoimen tilan tutkija onnistuu kohtaamiselle luomaan. (Lehtomaa 2011, 192.) Mitä luottavaisemmaksi tutkittava tuntee olonsa, sitä avoimempi hän on omien kokemustensa suhteen (Polkinghorne 1983, 267; ks. myös Hyvärinen 2017, 33).

Tavoittaaksemme avoimen ja turvallisen keskusteluyhteyden keskustelimme osallistujien kanssa ennen varsinaisen haastattelun aloittamista yleisistä asioista esimerkiksi päivän kulkuun tai säähän liittyen. Toivoin keskustelun rentouttavan osallistujien oloa. Ainakin itse koin vapaan jutustelun mukavana ja jännitystä vähentävänä. Kerroin aluksi myös itsestäni ja tutkimuksestani, ja kävimme läpi tutkimuksen kulkua ja suostumuslomakkeita. Osallistujilla oli mahdollisuus kysyä minulta, jos heitä mietitytti jokin asia. Ennen haastattelun aloittamista kysyin myös, sopiiko osallistujalle haastattelun nauhoitus. Jokainen osallistuja antoi luvan haastattelun tallentamiseen.

Aikuisten haastattelut etenivät keskenään melko samalla tavalla, vaikka erojakin oli erityisesti ihmisten puheliaisuuden suhteen. Osa kertoi hyvin monisanaisesti omasta tilanteestaan, toiset puolestaan olivat niukkasanaisempia. Muutama toi esiin halunsa osallistua tutkimukseen, jotta asioihin voitaisiin saada parannusta, ja heillä oli kärkkäitäkin mielipiteitä esimerkiksi poliittisista päätöksistä. Koin saavuttaneeni jokaisen haastateltavan kanssa hyvän ja luottamuksellisen puheyhteyden. Keskustelut tuntuivat luontevilta ja varsin keskustelunomaisilta. Vaikeista aiheista huolimatta tunnelma oli pääosin positiivinen. Kahden haastateltavan kohdalla tuli kuitenkin eteen tilanne, jossa haastateltava rupesi itkemään. Kyse ei ollut tietystä kysymyksestä, joka olisi saanut haastateltavan herkistymään, vaan kumpikin liittyi haastateltavan melko pitkään kuvaukseen vaikeasta elämäntilanteestaan. Näissä tilanteissa kysyin, haluaako haastateltava pitää tauon, mutta kumpikin totesi haluavansa jatkaa haastattelua. Annoin tilanteessa kuitenkin aikaa enkä kiirehtinyt eteenpäin, vaan odotin että haastateltava rauhoittuu.

Fenomenologisen haastattelun luonteen mukaisesti aloitin jokaisen haastattelun mahdollisimman avoimella kysymyksellä (Laine 2018, 39; Perttula 1995, 66). Avoimuus heijastuu fenomenologisen tutkimuksen ihanteeseen, jossa haastattelu etenee tutkittavan kuvatessa välittömiä kokemuksiaan tutkijaa kiinnostavista asiasta. Tämä edellyttää, ettei tutkija rajaa kysymyksenasettelullaan niitä sisältöjä, joita tutkittava haluaa tuoda esille. Muutoin ilmiön ulkopuolelle rajautuu merkityksiä, joita tutkija ei miellä siihen kuuluvaksi, mutta jotka tutkittava siihen liittää. (Perttula 2011, 141; 1995, 112.) Aikuisten kanssa pyrin avoimeen aloitukseen pyytämällä osallistujaa ensin kertomaan omin sanoin omasta perheestään, sen mukaan mitä hän itse haluaa minulle kertoa. Halusin alkuun kysymyksen, johon osallistujilla on jotain sanottavaa, joka ei mene suoraan tutkimusaiheen ytimeen ja johon ei liity minkäänlaista kynnystä oikeasta tai väärästä vastauksesta. Halusin myös antaa osallistujille mahdollisuuden kuvata itse omin sanoin omaa perhettään ja tuoda esille niitä asioita, joita he pitivät tärkeinä.

Avoimet kysymykset toimivat yleensä hyvin laadullisessa tutkimuksessa ja silloin, kun halutaan tarkastella toisen ihmisen kokemuksia (Ponizovsky-Bergelson ym. 2019; Freeman & Mathison 2009; Lindseth & Norberg 2004). Hyödynsinkin haastatteluissa mahdollisimman avoimia kysymyksiä, joiden avulla haastateltavat saattoivat kuvailla kokemustaan monipuolisesti ja monisanaisesti, ilman että kysymykset rajoittaisivat kovin jyrkästi keskustelua. Tavoitteena oli, että keskustelu kulkisi ennemmin haastateltavan kuin haastattelijan ohjaamana.

(Laine 2018, 39; Lindseth & Norberg 2004; Laverty 2003, 29; Perttula 1995, 113.) Tämä toteutui vaihtelevasti. Joidenkin kohdalla jo ensimmäinen kysymys sai osallistujan kertomaan hyvin moninaisesti omasta tilanteestaan ja omista kokemuksistaan, ja keskustelu kulki tästä luontevasti eteenpäin. Toisten kohdalla vastaukset olivat niukempia ja haastateltava tuntui odottavan, että tutkijana esitän kysymyksiä. Näissä tilanteissa minulla oli selvästi suurempi rooli keskustelun kuljettamisessa ja ohjaamisessa kysymysten avulla. Mikäli taloudellisen avun elementti ei tullut esille osallistujan puheista esitin kysymyksen ”Kertoisitko teidän perheen saamasta taloudellisesta avusta”. Kysymyksellä tavoittelin jälleen mahdollisimman avointa ja kuvailevaa kysymisen muotoa suljettujen kysymysten sijaan (Ponizovsky-Bergelson ym. 2019).

Arvioin haastatteluiden liikkuneen teemahaastattelun ja avoimen haastattelun välimaastossa (ks. Granfelt 2017, 382). Käytössäni oli väljä haastattelurunko (liite 4), joka varmisti, että sain keskeisimmät asiat käsiteltyä haastatteluissa. Varsinaista teemarunkoa ei kuitenkaan ollut, vaan eteneminen tapahtui väljempien raamien puitteissa. Muutaman aikuis- ja lapsihaastateltavan kanssa keskustelumme muistutti avointa keskustelua, jossa liikuttiin sinne minne osallistujat keskustelua kuljettivat oman roolini ollessa lähinnä aktiivinen kuuntelija (Dempsey ym. 2016, 483). Joissain tilanteissa päästiin fenomenologisen haastattelun tavoitteeseen, jossa haastateltava ilmaisee omia kokemuksiaan yksinpuheluna (Perttula 2011, 141). Aktiivisena kuuntelijana pyrin olemaan tarkkaavainen haastateltavan ilmaisuja kohtaan ja ymmärtämään, kiirehtimättä kuitenkaan liian nopeaan tai suppeaan ymmärtämiseen. Tämän tyyppisessä haastattelussa tavoitteena on olla avoin ja todella kysyä, ei ainoastaan haastateltavalta vaan myös tutkijan omasta ymmärryksestä ilmiötä kohtaan. Päästäkseni tähän hyödynsin tarkentavia jatkokysymyksiä kuten ”Voisitko avata lisää tuota mitä äsken kerroit” tai ”Mitä tarkoittit kun sanoit, että...”. (Dahlberg & Dahlberg 2020a, 894; Lindseth & Norberg 2022, 889.)

Kun haastattelu eteni näin, koin päässeeni lähemmäs kokemusmaailmaan kohdistuvan haastattelun perustaksi nähtyä intensiivistä ja herkkää läsnäoloa, ja tutkijan taitoa edetä haastateltavan ehdoilla ja löytää oikeat tavat tukea tämän kerrontaa (Granfelt 2017, 394). Samalla liikuin kohti fenomenologista toiseen suuntautuvaa (*other-oriented*) ihmettelämisen ja refleктоimisen tapaa, jolla pyritään tavoittamaan toisen ihmisen elämismailmaa (van Manen 2020, 490). Huomasin kuitenkin, että mitä avoimempi keskustelu oli, sitä herkemmin keskustelu uhkasi lähteä ajalehtimaan kauemmas itse tutkimusaiheesta. Esimerkiksi muutaman paljon ja nopeasti puhuneen vanhemman ja lapsen kanssa liikuttiin vikkelästi aiheesta toiseen ja joskus yllättäviinkin suuntiin, jolloin jouduin ohjaamaan keskustelua takaisin kohti tutkimusaihetta. Joskus myös huomasin haastattelua litteroidessani, etten vilkkaasti edenneissä keskusteluissa ollut osannut tai ehtinyt tarttua sellaisiin asioihin, joista olisi voinut olla mielekästä keskustella syvällisemminkin.

Lasten haastattelut. Olen edellä käsitellyt aineistonkeruuta pääasiassa aikuisten näkökulmasta. Lasten aineistonkeruu seurasi pääperiaatteiltaan aikuisten

aineistonkeruuta, mutta haastatteluissa oli joitain erityispiirteitä, joita tarkastelen seuraavaksi. Tämän jälkeen käyn läpi luovien menetelmien toteutusta.

Lasten haastatteluihin osallistui tutkimuksessani yhteensä 20 lasta ja nuorta. Haastattelujen kesto vaihteli lapsilla reilusta 19 minuutista 53 minuuttiin, keskimääräisen haastatteluajan ollessa 36 minuuttia. Lasten haastatteluista neljä toteutettiin leirillä tai tuetulla lomalla kesän 2022 aikana ja viisi haastattelua tehtiin syksyn 2022 aikana kunnan kirjastoissa ja järjestöjen tiloissa. Leirillä ja lomilla haastatteluille oli varattu erillinen tila, jotta haastattelut saatettiin pitää rauhallisessa ympäristössä.

Haastattelun aloitus vaihteli sen mukaan, oltiin leirillä, lomalla vai niin sanotussa normaaliarjessa. Leirillä tai lomalla luontevimmalta tuntui aloittaa keskustelu käynnissä olevasta lomasta, joten aloitin keskustelun pyytämällä osallistujia kertomaan, minkälaista lomalla on ollut. Arkioloissa puolestaan aloitin keskustelun samalla kysymyksellä kuin aikuisilla eli pyytämällä lasta tai nuorta kertomaan omasta perheestään omin sanoin ja sen mukaan, mitä hän haluaa minulle kertoa. Ellisin (2006) mukaan lasten kohdalla perheeseen tai muihin henkilökohtaisiin asioihin liittyvät kysymykset voivat olla haastavia aikuisen ja lapsen valtasuhteen kannalta. Esimerkiksi kysymys onko lapsella sisarusksia tai kotieläimiä voi olla ongelmallinen, jos lapsi kokee joutuvansa kertomaan henkilökohtaisia tietoja tutkijalle. (Mt., 118.) Otin lähtökohdaksi lapsen perheestä kysyessäni sen, että lapsi saa kertoa mitä haluaa ja miten haluaa. Näin toivoin voivani antaa lapselle mahdollisuuden säädellä tapaa ja syvyyttä, jolla hän asioista kertoo. Sama tavoite minulla oli aikuisten kanssa. Tässä etenin samansuuntaisesti kuin Krok (2009, 55), joka luonnehti tavoitteekseen kunnioittaa haastatteluissa sitä, mitä osallistujat katsovat tarpeelliseksi kertoa. Lasten kohdalla tärkeänä lähtökohtana toimi lisäksi tarve antaa lasten itse määritellä oma perheensä ja itselleen läheiset suhteet (Jokinen ym. 2013, 176).

Olin etukäteen keskustellut joidenkin järjestötyöntekijöiden kanssa siitä, että kaikki lapset eivät välttämättä hahmota tietyn tukimuodon olevan taloudellista apua eikä termi taloudellinen apu sano lapsille ehkä paljoakaan. Pidin tärkeänä keskustella sellaisin käsittein, jotka lapset varmasti ymmärtävät. Tähän auttoi tutkimuksesta tekemäni selkokieline tiedote, jota varten olin miettinyt selkeitä ilmaisuja ja lapsille ymmärrettäviä käsitteitä. Olennaista oli se, että asiat selitettiin sanallisesti lapsille, sillä selkokielisyydestään huolimatta tutkimuksessani käytetty tiedotepohja ei välttämättä ole kaikilta osin lapsille ymmärrettävä, etenkin pienempien lasten kohdalla. Sen sijaan, että olisin pyytänyt lapsia kertomaan perheen saamasta taloudellisesta avusta, pyysin heitä kertomaan leiristä, lomasta tai harrastuksesta ja näin tavoittamaan taloudellisen avun kokemusta. Erityisesti osa vanhemmista lapsista toi kuitenkin esiin perheen taloudelliseen apuun liittyviä huomioita ja käytti sujuvasti esimerkiksi eri etuuksiin liittyviä käsitteitä. Lasten ja nuorten välillä olikin huomattavia eroja sen suhteen, miten he taloudellisen avun kysymyksistä keskustelivat.

Tilanneherkkyys oli tärkeässä roolissa kaikkien osallistujien kanssa, mutta erityisesti lasten kanssa se korostui. Osaltaan tähän vaikuttivat leiri- ja lomaolosuhteet, joissa oli tarjolla paljon lapsia kiinnostavaa tekemistä ja osalla tuntuikin

olevan kiire päästä omien tekemistensä pariin. Välillä aistin tämän tarkkailemalla lasten vireyttä ja keskittymistä, välillä lapsi itse epäsuorasti ilmaisi halunsa lopettaa. Lasten ja nuorten toiveita kunnioittamalla pyrin päättämään haastattelun mahdollisimman pian, kun lapsi sitä näytti toivovan. Joskus tilanteet vaativat tasapainottelua, sillä esimerkiksi yhden sisarusparin kanssa kävi ilmi, että toinen sisaruksista toivoi haastattelun loppuvan, toinen taas halusi jatkaa keskustelua. Päädyin siihen, että jatkoimme hetken ja lopettelimme haastattelun melko pian sen jälkeen. Näin kummankin toive tuli huomioiduksi.

Lasten ja nuorten haastatteluista yksilöhaastattelut muistuttivat aikuisten haastatteluja, jossa keskustelemassa oli minun lisäkseni yksi henkilö ja haastattelu eteni kahden ihmisen välisenä keskusteluna. Muuten lasten haastattelut poikkesivat huomattavasti aikuisten haastatteluista, mikä johtui uskoakseni paljolti juuri erilaisista haastattelumuodoista, joita yksilöhaastattelun lisäksi edustivat pari- ja ryhmähaastattelut. Lapsille ja perheille menneissä etukäteistiedotteissa annoin lapsille mahdollisuuden valita itselleen mieluisan haastattelumuodon. Toivoin haastattelusta muodostuvan näin lapsille mahdollisimman mukavan tilanteen, jossa ei tarvitse jännittää ja johon voi halutessaan osallistua tutun lapsen kanssa. Kysymällä lapsen omaa toivetta haastattelun toteutuksesta voidaan vahvistaa lapsen kohtaamista ainutlaatuisena yksilönä, joka saa itse vaikuttaa omaa elämäänsä koskeviin asioihin (Kallinen & Pirskanen 2022, 145–146). Punchin (2002b) tavoin ajattelen, että koska lapset ja nuoret eivät muodosta homogeenista ryhmää, on erilaisten vaihtoehtojen tarjoaminen perusteltua ja järkevää. Voi tietysti kysyä, eikö näin ole myös aikuisten osalta, mutta tässä tutkimuksessa aikuisten haastattelut päädyttiin toteuttamaan yksilömuotoisina.

Antamalla lasten tai nuoren päättää, minkälaiseen haastatteluun he halusivat mieluiten osallistua, pyrin vahvistamaan lasten mahdollisuutta vaikuttaa tutkimuksen toteutustapaan (ks. Punch 2002b). Vaikka kyse ei ole varsinaisesta kansatutkijuuudesta tai lapsijohtoisesta tutkimuksesta (*co-research, child-led research*²⁹) voidaan lapsilähtöisemmän tutkimustavan toteutumista vahvistaa antamalla osallistujille mahdollisuus hallita tilannetta ja valita itselle sopiva tapa toimia. Tämä voi osaltaan tukea lapsen toimijuutta ja osallisuutta tutkimusprosessissa. (Kiili & Moilanen 2019; Spriggs & Gillam 2019; Thomas 2017.) Valinnallani pyrin tavoittamaan elementtejä lähestymistavasta, jossa tutkimusta tehdään enemminkin lasten kanssa (*with*) kuin lapsista (*on*), edistäen näin lasten asemaa sosiaalisina toimijoina ja tutkimuksen subjekteina objektin sijaan (Dubois ym. 2022; Christensen & James 2017, 1).

Valinnanvapaus ja haastattelun rento tunnelma osoittautuivat lapsille tärkeiksi. Yhden haastateltavan kanssa kävi ilmi, että hän oli jännittänyt haastattelua etukäteen siksi, että hänellä oli kokemusta tutkimushaastattelusta, joka oli lapsen sanoin ”ihan karsee” ja jossa tutkija oli ollut ”tosi outo”. En tiennyt tästä

²⁹ Lapsijohtoisessa tutkimuksessa on peräänkuulutettu tutkimuksen luonteen ja eri toimijoiden roolien määrittelyä. Tämä tarkoittaa muun muassa pohdintaa, mikä on lapsen johtama, mikä aikuisen ja millä syvyydellä nämä asiat toteutuvat, jos aikuinen esimerkiksi päättää tutkimusideasta. (Thomas 2017, 161–162.) Erityisesti visuaalisten menetelmien avulla on katsottu voitavan edistää lasten toimimista kansatutkijoina ja näin esiintuoda lasten näkemyksiä ja ääntä (Mustola ym. 2017).

aikaisemmasta kokemuksesta ennen haastatteluamme ja se tuli ilmi vasta haastattelun päätteeksi, kun kyselin miltä meidän haastattelumme oli tuntunut. Lapsi totesi keskustelumme olleen itselleen mieluinen ja tärkeä ja hän oli kokenut, että kuuntelin häntä enkä udellut asioista. Se, että lapsi halusi kertoa minulle huonosta kokemuksestaan oli mielestäni luottamuksen osoitus ja tärkeä huomio siitä, että kohtaaminen tutkijan kanssa voi jäädä lapsen, miksei aikuisenkin, mieleen pitkäksi aikaa ja vaikuttaa myöhempään osallistumishalukkuuteen.

Erilaiset haastattelumuodot toteutettiin niin, että ryhmähaastatteluja oli yksi ja siihen osallistui kahdeksan lasta. Parihaastatteluja oli neljä ja yksilöhaastatteluja neljä. Eri tavoin toteutetut haastattelut muodostuivat keskenään varsin erilaisiksi. Vaikka yksilöhaastattelut poikkesivat vähiten aikuisten haastatteluista, oli niissäkin eroja erityisesti siinä, kuinka vapaasti lapsi tai nuori johdatti keskustelua eteenpäin ja kuinka paljon tutkija ohjasi. Parihaastattelut olivat kaikki sisarushaastatteluja, ja ne etenivät sujuvasti keskenään tuttujen lasten kanssa. Parihaastattelussa sisarusten läheinen suhde tuki keskustelua hyvin, ja uskon lasten saaneen toisistaan rohkaisua. En kokenut, että toinen sisaruksista olisi dominoinut keskustelua vaan molemmat osallistujat saivat tilaa puhua ja kertoa kokemuksistaan. Välillä kuitenkin kysyin erikseen toiselta osallistujalta, jos tuntui että toinen oli ollut enemmän äänessä. Sisarusten kohdalla on huomautettu, että sisaruksille olisi tärkeää luoda mahdollisuus jutella tutkijan kanssa myös yksin ilman toisten lasten läsnäoloa (Dubois ym. 2022). Kysyin asiaa tutkimuksessani olleilta sisaruksilta, mutta heille tärkeää oli osallistua yhdessä. Uskon, että he kokivat saavansa toisistaan tukea vieraassa tilanteessa. Ajatus luovien menetelmien hyödyntämisestä tutkimuksen toisessa vaiheessa tuki myös yksin osallistumisen ideaa, jolloin jokainen lapsi olisi yksin ja valitsemallaan tavalla saanut käsitellä itselleen tärkeitä asioita.

Kuten luvussa 5.2.2 kuvattiin, toteutettiin ryhmähaastattelu lasten leirillä. Haastattelussa oli paikalla yhteensä kahdeksan lasta, joista viisi osallistui keskusteluun. Kahdeksan lapsen ryhmä oli koottu niin, että haastatteluun osallistuivat samassa leiriryhmässä olleet lapset, jotka olivat ilmaisseet halunsa osallistua ryhmähaastatteluun ja joilta oli ennen leiriä saatu suostumuslomake. Leirin ohjelmasisällön suunnittelussa, aikataulutuksessa ja pienempien leiriryhmien muodostamisessa oli huomioitu tutkimusosallistuminen niiden lasten kohdalla, jotka olivat antaneet suostumuksen tutkimukseen osallistumisesta. Järjestely toimi mielestäni hyvin, enkä kokenut tarvetta vaikuttaa näihin ratkaisuihin.

Kuten lasten haastatteluissa yleensäkin, pyrin ryhmähaastattelussa siihen, etten nostanut keskiöön lasten taustaa tai leirin kohdennusta vähävaraisille perheille, vaan keskityin leiriin, harrastuksiin ja vapaa-aikaan yleisellä tasolla. Samalla pyrin huomioimaan lasten omat toiveet ja tarttumaan sellaisiin aihepiireihin, jotka lapset itse nostivat esille ja joista he halusivat keskustella. Näin keskustelu liikkui lapsille mielekkäissä asioissa eikä lasten tausta tai köyhyyteen liittyvät kokemukset nousseet keskustelussa keskiöön. Ryhmähaastattelun keskustelu kulki paikoin hyvin, mutta haastattelijana koin välillä haastavaksi saada lapset osallistumaan. Kahdeksan lapsen joukossa oli muutamia hyvin aktiivisia ja muutamia täysin passiivisia lapsia, jotka makasivat lähinnä lattialla eivätkä

ottaneet kontaktia muihin (ks. Mynttinen, Mishina & Kangasniemi 2021). Kysyin näiltä lapsilta muutamaan kertaan tahtovatko he kertoa jotain, mutta he eivät reagoineet kysymyksiini. Lapset kuitenkin halusivat ilmeisesti olla paikalla, koska he eivät lähteneet, vaikka siihenkin olisi ollut mahdollisuus. Kaikille osallistujille kerrottiin myös ennen haastattelua, että osallistuminen on vapaaehtoista ja keskeyttää voi milloin tahansa. Huomionarvoista on myös se, että passiiviset lapset, jotka eivät ottaneet osaa keskusteluun, olivat myös muissa seuraamissani leiriaktiviteeteissa vetäytyviä ja heidän osallistumisensa jäi vähäiseksi. Passiivisuuden syy ei siis välttämättä ollut itse haastattelussa, vaan nämä lapset syystä tai toisesta eivät osallistuneet leiritoimintaan samalla aktiivisuudella kuin suurin osa muista leiriläisistä. Jälkikäteen voi kuitenkin pohtia, olisiko leiriohjelmaa ollut aikataulullisesti mahdollista muokata niin, että kahdeksan lapsen sijaan olisi ollut esimerkiksi kaksi pienempää ryhmää. Olisiko pienempi ryhmä ehkä saanut lapset osallistumaan aktiivisemmin ja tasaisemmin keskusteluun?

Tutkijalta on peräänkuulutettu lasten kohtaamista heidän ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti (Freeman & Mathison 2009, 63). Kehitystasoisien kohtaamisen tarve tuli väistämättä esille omassa tutkimuksessani, sillä osallistuneet lapset olivat iältään yhdeksästä vuodesta 17 vuoteen. Suurehko ikähaarukka vaati minulta tutkijana herkkyyttä jokaisen lapsen kehitystason mukaiseen etenemiseen, mihin sain hyvää taustoitusta ennen varsinaisen haastatteluosuuden alkamista käydyissä keskusteluissa. Leirillä olin myös seuraamassa ennen haastattelua toteutettua ohjelmaosiota, ja pääsin näin näkemään, minkälaisia lapsia ryhmään kuului. Tämä saattoi auttaa haastattelujen tekemisessä, koska lapset tiesivät kuka olin, osa heistä oli jutellut kanssani ja he olivat nähneet minut leirin muissakin aktiviteeteissa. Olin siis jo ennen varsinaisia haastatteluja jossain määrin tuttu aikuinen. Toisaalta tutkijana olin niin sanotusti ylimääräinen aikuinen, koska en ollut leiriohjaaja enkä osa varsinaista leirihenkilökuntaa, mikä on saattanut jännittää joitakin lapsia. Näin siitäkin huolimatta, että mukanaolostani oli kerrottu etukäteen osallistujille menneessä leiri-infossa.

Pelkän kronologisen iän perusteella ei voida tietää kuinka lapset tuottavat puhetta haastattelussa, kuinka puheliaita tai hiljaisia he ovat tai minkälaiset verbaliset kyvyt heillä on (Kallinen ym. 2018, 88–89). Omien kokemusteni pohjalta voin allekirjoittaa nämä huomiot. Vaikka 9- ja 17-vuotiaiden välillä oli selkeitä eroja keskustelun sisällössä, puheliaisuudessa ja haastattelutilanteen etenemisessä, myös mukana olleiden 17-vuotiaiden välillä oli melko suuria eroja sen suhteen, kuinka konkreettisella tai abstraktilla tasolla he haastattelussa keskustelivat. Tutkijat ovatkin huomauttaneet, että lasten kanssa kysymysten abstraktius-tasoon on kiinnitettävä huomiota (Kallinen & Pirskanen 2022, 76; Alanen ym. 2005, 10). Vaikka lapsen iästä voi arvioida ennakolta jotain, vasta lapsen kohtaaminen ja hänen kanssaan keskusteleminen kertoo tarkemmin miten abstraktilla tasolla keskustelussa voidaan liikkua. Esimerkiksi verbaalinen kyky voi vaihdella niin, että 12-vuotias saattaa olla kypsästi pohtiva ja 17-vuotias niukkasanaainen, mikä osaltaan kertoo jälleen siitä, ettei pelkkä ikä kerro lapsesta vielä oikeastaan mitään (Kallinen ym. 2018, 94; Alanen ym. 2005, 11).

Puheliaisuuden ja osallistumisen taso ja niiden vaikutus haastattelun sujuvuuteen oli haastavinta ryhmähaastattelussa. Kyse ei ole niinkään iästä, joka asettui ryhmähaastattelussa 10 ja 15 vuoden väliin, vaan enemmän haastattelumuodosta. Yksilö- ja parihaastattelussa keskustelu lasten kanssa sujui hyvin ja lapset olivat halukkaita vastaamaan ja kertomaan ajatuksistaan. Vaikka ryhmähaastattelussa ikäero ei ollut osallistujien kesken kovin suuri oli keskustelun eteneminen välillä haastavaa, kun kyseessä oli ryhmä, jossa kaikki eivät tuntuneet olevan halukkaita juttelemaan. Voi tietysti pohtia, oliko joidenkin lasten vetäytyminen keskustelusta osoitus valtasuhteiden muutoksesta, minkä voi mieltää positiiviseksi asiaksi lapsia koskevassa tutkimuksessa (esim. Connolly 2017; Carter & Øverlien 2014). Olinko menettänyt tilanteen hallinnan ainakin osittain, mistä syystä koin aikuisena tilanteen haastavaksi? Sitäkin voi pohtia, onko ryhmäkeskustelun paikoittainen hiljaisuus johtunut siitä, etteivät lapset ole halunneet jakaa keskustelussa käsiteltyjä asioita muiden ihmisten läsnä ollessa ja oliko yksilöhaastattelu ollut kuitenkin mieluisampi vaihtoehto lapsille (Kallinen ym. 2018, 62). Myös tutkijan taitojani on hyvä pohtia kriittisesti: olenko osannut luoda keskusteluun rohkaisevan ilmapiirin, jossa jokainen osallistuja on kokenut voivansa osallistua haluamallaan tavalla keskusteluun (Kallinen & Pirskanen 2022, 149–150)?

Koin tärkeäksi pitää kiinni vapaaehtoisuuden periaatteesta, jonka mukaisesti halusin hyväksyä ja sallia – ja myös sanallistaa tämä sallivuus – ryhmähaastattelussa lasten eritasoisen halun osallistua keskusteluun. Osa ei kokenut haluavansa tuoda ajatuksiaan esille, mutta he halusivat olla mukana keskustelutilanteessa. Asiasta käytiin yhdessä esimerkiksi seuraavanlainen keskustelu:

H: Kivaa vaan [viitaten edelliseen puhujaan, joka totesi leirillä olleen kivaa]. Joo. No mikä tässä päivässä on ollut erityisen kivaa teidän mielestä?

Siiri: Futis.

H: Okei.

Kati: Ne pallopelit.

H: Joo, pallopelit. Tykkäskö muut pallopeleistä?

Ahti: Koripallosta.

H: Sä tykkäsit koripallosta. Okei.

[hiljaista]

Siiri: Kaikki on ihan hiljaa.

H: Niin. Ei tartte puhua jos ei halua. Ja tää voi olla vähän jännittävääkin. Onks teistä kukaan muuten ollu aikaisemmin tällä leirillä?

Parihaastatteluissa keskustelu eteni sujuvimmin silloin, kun ikäero sisarusten välillä oli suhteellisen pieni. Tällöin keskustelu tuntui kulkevan samalla tasolla lasten kesken. Tilanteissa, joissa lapsilla oli suuri ikäero, jouduin tasapainottelemaan sen kanssa mitä ja miten lapsilta kyselin, jotta kumpikin ymmärsi mitä kysyin, saattoi vastata ja osallistua ja koki keskustelun mielekkäänä. Esimerkiksi

tilanteessa, jossa sisaruksilla oli yli viiden vuoden ikäero, poikkesivat myös kiinnostuksen kohteet, vapaa-ajanviettotavat ja kouluun liittyvät huomiot toisistaan.

Tunnistan tutkimukseni myötä näkemyksen, jonka mukaan lasten haastatteluissa tutkijaa voi haastaa lasten puheen rönsyilevä, asiasta toiseen yllättäen pomppiva luonne, joka tapahtuu myös liikkeen ja kehon kautta (Helavirta 2007, 633). Ilmiö ei kuitenkaan koske yksinomaan lapsia, sillä joidenkin vanhempien kanssa puhe oli rönsyilevää ja pomppivaa. Sen sijaan liike ja liikkuminen koski tutkimuksessani vain lapsia ja etenkin iältään nuorempia lapsia, joista yksi esimerkiksi hyppeli ja voimisteli lähes koko haastattelun ajan samalla kun keskustelu liikkui hyvin monenlaisten aiheiden välillä. Jotta haastattelussa päästään keskustelemaan tutkimusaiheen kannalta olennaisista asioista on tutkijan tehtävänä rajata ja ohjata tutkittavaa kertomaan niistä kokemuksistaan, jotka liittyvät tutkijaa kiinnostavaan aiheeseen, vaikka tavoitteena olisikin keskustelun eteneminen pikemminkin tutkittavan kuin tutkijan puheenvuorojen ehdoilla (esim. Laine 2018, 39; Perttula 2011; 1995). Tämän kanssa pyrin tasapainoilemaan ja löytämään sopivan tavan antaa tilaa pitäen kuitenkin huolen, että tutkimusaihe pysyi keskustelussa mukana.

Lopuksi vedän yhteen huomioita erilaisten haastattelumuotojen käytöstä lasten kanssa. Kallinen & Pirskanen (2022) toteavat yksilöhaastattelun hyväksi puoleksi sen antaman tilan lapsen omien näkemysten ja kokemusten tavoittamiselle. Yksilöote voi olla tarpeen erityisesti silloin, kun kyseessä on sensitiivinen tutkimusaihe. Parihaastattelussa puolestaan tutut osallistujat voivat saada toisistaan tukea, mikä näkyi selvästi tässä tutkimuksessa. Toisaalta osallistujien välillä voi näkyä valtasuhteisiin liittyviä eroja, jos toinen osallistuja esimerkiksi dominoi puhetta. Sisarusten parihaastatteluista on lisäksi todettu, että sisarusten kokemukset samasta aiheesta voivat olla keskenään erilaisia, ja jää helposti hämärän peittoon, olisivatko lapset kertoneet jotakin muuta, mikäli olisivat osallistuneet yksin. (Mt., 145–148.)

Yksilö- ja parihaastattelun lisäksi vartenotettava haastattelumuoto on ryhmässä tapahtuva haastattelu, joka voi parihaastattelun tapaan tukea osallistujia ja vähentää yksilöhaastatteluun liittyvää pelottavuutta. Keskustelu voi ryhmässä edetä luonnollisemmin kuin lapsen ja tutkijan kahdenkeskisessä haastattelussa ehkä tapahtuu. Kun osallistujat voivat haastaa toistensa näkemyksiä saattaa ryhmäkeskustelusta syntyä monipuolisempia vastauksia. Ryhmässä myös valtaerot ovat haastattelijan ja osallistujien välillä pienemmät, kun lapset ovat paikalla ryhmänä. Toisaalta ryhmähaastattelussa on huomioitava lasten väliset valtaerot, jotka voivat heijastua haastattelutilanteeseen. Haasteeksi ryhmähaastattelussa voi muodostua se, jos käsitellään teemoja, joista lapsi ei halua keskustella muiden kesken tai jos keskustelussa esiintyy erimielisyyksiä tai hyväksynnän hakemista muilta. Ujot ja arat lapset eivät välttämättä uskalla tuoda näkemyksiään ryhmässä esille. Tutkijalta ryhmähaastattelu vaatii taitoa ja sensitiivistä otetta sekä keskusteluun rohkaisevan ilmapiirin luomista. (Kallinen & Pirskanen 2022, 149–150; Mynttinen ym. 2021, 14–15; Strandell 2021, 102–103; Kallinen ym. 2018, 59–64; Helavirta 2007, 631; Punch 2002b; Lewis 1992.)

Eri haastattelumuodoilla on omat hyvät ja huonot puolensa. Koska lapset eivät ole homogeeninen ryhmä, voi yhdelle sopia yhdenlainen toteutus ja toiselle toinen. Ei voidakaan sanoa yksiselitteisesti yksilö- tai ryhmähaastattelun olevan sopivampi lasten tutkimiseen, vaan asiaa tulisi tarkastella tapauskohtaisesti. (Punch 2002b, 49; ks. myös Cater & Øverlien 2014). Ilman riittävää reflektointia tehty oletus samojen tutkimusmenetelmien sopimisesta kaikille voidaan tulkita ilmentymäksi tutkimustoiminnan symbolisesta väkivallasta (Kiili ym. 2023a, 155). Yksilöhaastattelua on kuitenkin suositeltu erityisesti sensitiivisten aiheiden parissa (Freeman & Mathison 2009, 101). Mikäli päätyy ryhmähaastatteluun, olisi sensitiivisten aiheiden kohdalla hyvä, että ryhmässä olevat lapset tuntevat toisensa entuudestaan (Kallinen ym. 2018, 62). Myös jaettu kokemus ryhmäläisten välillä auttaa sensitiivisten aiheiden käsittelyä ryhmässä (Alanen ym. 2005, 17), mikä toteutuu tässä tutkimuksessa leiriosallistujien leiriin ja harrastuksiin saadun taloudellisen avun kokemuksen osalta hyvin.

Luovat menetelmät. Laineen (2018) mukaan haastattelu on laaja-alaisin keino lähestyä toisen ihmisen kokemuksellista maailmasuhdetta. Kun haastatteluun yhdistetään muita menetelmiä, kuten videointia tai kuvien tuottamista, voidaan kokemukset tavoittaa entistä paremmin. (Mt., 39.) Tämän ajatuksen pohjalta sisällytin tutkimukseeni haastattelujen rinnalle toisen aineistonkeruutavan, joka perustuu luoviin menetelmiin. Luovissa menetelmissä vaihtoehtoisia tapoja oli kaksi: kirjoittaminen tai matkapuhelimella videoiminen. Videoimisessa ideana oli sosiaalisesta mediasta tuttu niin sanottu selfie-tyyli, jossa kuvaaja kuvaa itseään kertomassa kameralle vapaamuotoisesti erilaisia asioita. Videoiden pääpaino oli puheessa, ei niinkään itse videokuvassa, ja esitinkin toiveen, ettei videossa yksityisyydensuojan vuoksi näkyisi kasvoja, mikäli vain mahdollista. Yksi videoista oli tehty kasvot näkyvissä selfiekuvaamisen tavoin, muut niin, ettei kasvoja näkynyt. En kokenut, että kumpaankaan videoimistapaan olisi liittynyt Korkiamäen & Kaukkon (2022) esittämää anonymisoinnin haastetta, jossa tutkijan tekemä päätös anonymisoinnista olisi ristiriidassa osallistujien toiveen kanssa kasvojen, äänen ja viestin esiin saamisessa. Tämä selittynee ainakin osin sillä, ettei videoissa ollut kyse varsinaisesti visuaalisesta esitystavasta vaan kokemuksen käsittelystä puhuttuna. Osallistujat eivät myöskään toivoneet identiteettinsä paljastumista vaan päinvastoin, tutkimusosallistumisen lähtökohtana oli se, etteivät osallistujat olleet missään vaiheessa tunnistettavissa.

Taustalla luovien menetelmien hyödyntämisessä oli paitsi syvemmän ymmärryksen saaminen toisen ihmisen kokemuksista myös halu tarjota tutkimusosallistujille toinen tapa kertoa omista kokemuksistaan ilman tutkijan läsnäoloa. Ajattelin, että näin omista kokemuksista kertominen ei välttämättä jännitä samalla tavoin kuin haastattelutilanne ja osallistuja saa vapaasti ilman tutkijaa kertoa itselleen tärkeistä asioista (Kallinen & Pirskanen 2022, 145; Lewis 1992). Myös tutkimukseen osallistujien osallisuuden ja aktiivisen roolin vahvistamisessa luovien menetelmien on havaittu toimivan hyvin (Hakoköngäs & Martikainen 2021, 83).

Tutkimuksen aikana annetut valinnanmahdollisuudet ja vaihtoehdot voivat vahvistaa eettistä ja valtaistavaa suhdetta tutkijan ja osallistujan välillä (Freeman & Mathison 2009, 82). Antamalla jokaiselle osallistujalle mahdollisuuden valita toinen vaihtoehto omien kokemusten kertomiseen pyrin edistämään tätä tavoitetta. Tutkijan ja tutkittavan suhde ei hyvistä pyrkimyksistä huolimatta ole kuitenkaan tasavertainen, ja esimerkiksi sosiaalityön tutkimuksessa painottuu monesti tutkittavan haavoittuvuus, niin haastavien elämäntilanteiden kuin ikään liittyvän haavoittuvuuden vuoksi. Tämä korostaa entisestään epäsymmetrisiä valtasuhteita tutkijan ja tutkittavan välillä. (Wrede-Jäntti 2019, 157, 163; ks. myös Luomanen & Nikander 2017.)

Luoviin menetelmiin perustuvasta toisesta vaiheesta oli kerrottu tutkimustiedotteissa ja se käytiin tarkemmin läpi puhelimesta tai sähköpostitse sekä haastattelutilanteessa. Kuten kaikessa tutkimusosallistumisessa, painotin tässäkin vapaaehtoisuuden periaatetta. Kysyin jokaiselta osallistujalta haastattelussa miltä toiseen vaiheeseen osallistuminen tuntuu ja kumpi vaihtoehtoista olisi mieluisampi. Tämän perusteella kävimme läpi mitä valittu menetelmä tarkoittaa.

Kirjoituksen ja matkapuhelinvideon toteutuksessa ohjeistuksena oli, että osallistuja jatkaa haastattelussa keskusteluja aiheita itsenäisesti. Toiveena oli, että tuotos palautetaan kahden viikon kuluessa haastattelusta, mutta tämän suhteen olin joustava, koska tilanteet vaihtelivat osallistujien välillä. Kaksi kirjoitusta tuliikin vasta useamman viikon päästä haastattelusta. Sanoin, että itselleen tärkeistä asioista voi kirjoittaa tai puhua vapaamuotoisesti, kuitenkin niin, että sisältö liittyy tutkimusaiheeseen. Jos olimme haastattelussa keskustelleet esimerkiksi harrastamisesta, jatkotyöstön tarkoitus oli keskittyä jatkamaan harrastamisen kokemukseen liittyviä huomioita ja merkityksiä. Sanoin myös, että osallistujan omien toiveiden mukaisesti toteutus voi olla kertaluonteinen tai useammassa osassa tehty, myös päiväkirjamainen toteutus oli vaihtoehtona. Antamalla useampia vaihtoehtoja toivoin jokaisen löytävän itselleen sopivan ja ennen kaikkea mieluisan tavan toimia.

Olin eettisen ennakoarvion yhteydessä tehtyyn aineistohallintasuunnitelmaan kirjannut tarkat suunnitelmat muun muassa aineistojen käsittelystä, käytöstä ja säilyttämisestä. Erityisesti videoaineistojen käsittely vaati pohdintaa. Selvitin etukäteen Jyväskylän yliopiston lakipalveluista videoiden tekijänoikeuksiin liittyviä kysymyksiä³⁰, ja sain ohjeistukseksi teoskynnyksen täyttymisen arvioimisen haastavuuden vuoksi sisällyttää suostumuslomakkeeseen sitoumuksen videon käytöstä tutkimukseen. Näin pystyttiin varmistamaan, että tutkittava on tietoinen videon käytöstä ja hän voi antaa suostumuksensa videon tutkimuskäyttöön allekirjoittamalla suostumuslomakkeen. Lisäksi sain yliopiston digipalveluista ohjeet, kuinka matkapuhelinvideotiedostot voidaan toimittaa ja tallentaa turvallisesti Nextcloud-sovellusta hyödyntämällä. Tätä varten minulla oli

³⁰ Vaikka erilaisten visuaalisten menetelmien hyödyntäminen on lisääntynyt lapsuudentutkimuksessa, eivät tekijänoikeudet ja alle kouluikäisten lasten oikeus itse tuottamaansa aineistoon, kuten valokuvien ja videoihin, ole olleet vielä Suomessa laajemman keskustelun kohteena (Mulari, Valkonen & Salomaa 2016, 151). Huomio on kiinnostava myös kouluikäisten ja vanhempien lasten sekä nuorten kohdalla pohdittaessa visuaalisten menetelmien käyttöä ja tekijänoikeuskysymyksiä.

käytössä linkki, jolla tutkimusosallistuja pystyi lataamaan videonsa sovellukseen. Lisäksi olin varautunut lainapuhelimella, mikäli videoiden tekemiseen soveltuva matkapuhelin olisi joltakin osallistujalta puuttunut. Lainavälinettä ei kuitenkaan tarvittu, koska kaikilla osallistujilla oli oma älypuhelin.

Suurin osa osallistujista sanoi tekevänsä mielellään joko kirjoituksen tai matkapuhelinvideon. Varsinkin osa lapsista oli innoissaan matkapuhelinvideoajatuksesta ja päiväkirjamaisesta kuvaamisesta, joka oli monille tuttua sosiaalisesta mediasta. Kaikista 34 osallistujasta yksi aikuinen ja seitsemän lasta sanoi suoraan haastattelun yhteydessä, ettei halua osallistua toiseen vaiheeseen. Useimmiten syynä olivat aikatauluhaasteet, lisäksi yksi osallistuja sanoi, ettei koe hänellä olevan enempää sanottavaa tutkimusaiheesta.

Huolimatta siitä, että valtaosa osallistujista oli haastattelutilanteessa halukas osallistumaan toiseen vaiheeseen, palautti lopulta vain seitsemän osallistujaa luoviin menetelmiin perustuvan tuotoksen. Osallistujista neljä teki kirjoituksen, joista yksi oli kirjoitettu päiväkirjamaisesti kahdessa osassa ja kolme kertaluonteisena tekstinä. Videoita teki kolme osallistujaa, ja kaikki videot oli toteutettu kahdessa osassa, eli yhteensä videonpätkiä oli kuusi. Videoista yksi kaksiosainen tuotos oli lapselta ja kaksi aikuiselta. Lapsen videot olivat lyhyitä, yhteensä noin neljä minuuttia kestäviä. Aikuisten videoiden kesto oli yhteensä noin 27 minuuttia. Litteroin videot kirjalliseen muotoon, jonka jälkeen videoiden ja kirjoitusten kokonaistekstimääräksi tuli 11 sivua (Times New Roman 12, riviväli 1). Yksi osallistuja ei antanut lupaa videoiden arkistoinnille Tietoarkistoon.

Niiden osallistujien kohdalla, jotka olivat sanoneet haluavansa osallistua toiseen vaiheeseen, mutta joista en kuullut haastattelujen jälkeen pariin viikkoon, muistutin sähköpostitse tai tekstiviestitse mahdollisuudesta osallistua vielä tutkimukseen kirjoittamalla tai videoimalla. Osa vastasi tekevänsä tuotoksen pian, osa ei vastannut viestiin ollenkaan. Yksi lapsi vastasi, ettei hänelle tule enää mieleen asioita, joita haluaisi kertoa. Sain muistutusviestin jälkeen kahdelta osallistujalta yhden kirjoituksen ja yhden kaksiosaisen videon, muista osallistujista en kuullut enää mitään. Koska en halunnut painostaa osallistujia, en lähtenyt enää muistuttamaan asiasta. Tämä oli linjassa myös vapaaehtoisuuden ja itsemääräämisoikeuden periaatteen kanssa.

Siihen, miksi vain harva osallistui tutkimuksen toiseen vaiheeseen, voi olla useitakin syitä. Kuten jotkut osallistujista kertoivat, oli heidän arkensa kiireistä eikä aikaa osallistumiselle ollut. Varsinkin lukiolaisten arki oli varsin aikataulutettua ja koulupäivät pitkiä. Osasta tuntui siltä, että kaikki aiheeseen liittyvä tuli sanottua jo haastattelussa. Voi myös miettiä, oliko toteutustapa liian vapaamuotoinen ja annoinko siinä liikaa päätösvaltaa osallistujille. On sanottu, että esimerkiksi päiväkirjamenetelmän tai esseiden kirjoittamisen kohdalla tarkat ohjeistukset ovat tärkeitä, jotta osallistujat toimivat tutkimuksen edellyttämällä tavalla. Olennaista on myös arvioida käytettäviä menetelmiä niin, ettei aineistonkeruu kuormita osallistujia kohtuuttomasti. (Kylmä 2008, 112–113.) Osa osallistujista on saattanut kokea toisen vaiheen kuormittavana. Olen myös pohtinut, olisiko jonkinlainen päiväkirjalomake tai videopäiväkirja voinut toimia paremmin ja sitouttaa osallistujia vahvemmin mukaan. Toisaalta epäilen, että tällainen tiukemmin

rajattu ja ohjattu toteutustapa olisi saattanut jättää osan nyt osallistumaan ilmoitautuneista tutkimuksesta kokonaan pois.

Päiväkirjatoteutuksesta kiinnostava esimerkki on Krokin (2009) tutkimuksesta, jossa tutkija törmäsi samankaltaiseen haasteeseen kuin tässä tutkimuksessa. Krokin tarkoituksena oli, että tutkimukseen osallistuneet vähävaraiset äidit olisivat pitäneet vapaamuotoista päiväkirjaa viikon verran arjestaan. Kuitenkin vain yksi äiti palautti päiväkirjan, vaikka tutkija oli antanut valmiiksi maksetun kirjekuoren, jossa päiväkirja olisi voitu tutkijalle palauttaa. Tutkija ei myöskään saanut selitystä, miksi päiväkirjaa ei pidetty tai miksi sitä ei toimitettu tutkijalle. Tämän ensimmäisen kokeilun jälkeen Krok muutti päiväkirjan toimeksi-antoa kaavamaisempaan suuntaan, jolloin niukasti informaatiota sisältäviä päiväkirjoja palautettiin neljä. Yli puolet tutkittavista ei kuitenkaan palauttanut päiväkirjaa ollenkaan eikä päiväkirja-aineisto toteutunut sellaisena kuin alun perin oli ajateltu. Krok tulkitsee tämän johtuvan siitä, ettei kirjoittaminen ole tutkimukseen osallistuneille naisille luontainen tapa kertoa itsestään, ja kokee näin saavutaneensa sen naisjoukon, joiden ääntä ei aiemmin ole juuri kuultu. (Mt., 54.)

Myös Cudjoe (2022) on käyttänyt haastattelujen rinnalla päiväkirjamenetelmää fenomenologisessa tutkimuksessaan, jossa osallistujina oli 10–17-vuotiaita lapsia. Päiväkirjamenetelmän todetaan toimivan hyvin kokemusten käsittelyssä, niin haastattelun rinnalla kuin itsenäisenä menetelmänä. Vaikka Cudjoe toteutti päiväkirjaosuuden haastattelun jälkeen, kehottaa hän pohtimaan päinvastaista järjestystä: päiväkirjaosuuden toteuttamista ensin ja haastattelujen tämän jälkeen. Mikäli päiväkirjat vielä toteutetaan niin sanotusti avoimina tuotoksina, eli tutkija ei rajaa niihin kirjoitettavia sisältöjä etukäteen tekemillään kysymyksillä, voivat päiväkirjat avata osallistujien maailmassa olemista ja mahdollistaa keskittymisen siihen, mikä osallistujille on tärkeintä. Näitä tuotoksia voidaan edelleen käyttää ohjaamaan haastattelukysymyksiä, jolloin kokemuksen käsittely lähtee liikkeelle nimenomaan tutkimusosallistujan, ei tutkijan, luomista lähtökohdista. (Mt.)

Koska kirjoittamisen vaihtoehtona oli tutkimuksessani videolle puhuminen ja kirjoittamiseen pohjautuvia köyhyysaiheisia tutkimuksia on onnistuneesti tehty aikaisemmin (esim. Isola 2009), etsisin heikolle osallistumiselle syitä muualtakin kuin kirjoittamisesta. Oman tutkimukseni osalta tuntumani on, että erityisesti monella aikuisosallistujalla oli arjessa haasteita, jolloin ylimääräinen, perusarkeen kuulumaton elementti, kuten tutkimukseen kirjoittaminen tai kuvaaminen, voi yksinkertaisesti olla liikaa. Jo haastatteluja sovittaessa tilanne oli välillä haastava ja aikataulujen muuttuminen ja sovittujen aikojen peruminen yleistä.

Osallistujien tausta voi myös olla yksi selittävä tekijä osallistumisaktiivisuudelle. Ne aikuisosallistujat, jotka tässä tutkimuksessa kertoivat suorittaneensa korkeakoulututkinnon, osallistuivat toiseen vaiheeseen tekemällä joko kirjoituksen tai videon. Olen pohtinut, mikä merkitys omalla koulutustaustalla tässä valinnassa on, vai onko kyse puhtaasti sattumasta, että juuri nämä ihmiset olivat mukana toisessa vaiheessa. Onko kynnyksellä osallistua toiseen vaiheeseen

mahdollisesti matalampi, kun osallistujilla on omakohtaista kokemusta ja ymmärrystä kandidaatin- tai maisteritasoisen tutkimuksen teosta?

Tutkimuksissa lasten tekemistä piirustuksista ja videoinnista on hyviä kokemuksia, vaikka Kylmän (2008, 112–113) peräänkuuluttamaa tarkkaa ohjeistusta ei olisikaan ollut, kuten Lehto-Lundénin (2020) esimerkki osoittaa – lapsille annettu ohjeistus kameran käyttöön ja kuvien ottamiseen oli Lehto-Lundénin sanoin väljä (Mt., 58). Matkapuhelinpäiväkirjamenetelmä yhdessä aikajanan, verkostokartan ja teemahaastattelun rinnalla on myös todettu toimivaksi ja eri visuaalisten menetelmien mahdollistavan lasten elämän eri näkökulmien tavoittamisen (Jokinen & Pirskanen 2015). Päiväkirjatoteutusta on pidetty hyvänä keinona päästä lähelle tutkittavien subjektiivisia ajatuksia, tunteita ja kokemuksia sensitiivistenkin aiheiden kohdalla (Kallinen ym. 2018, 73), joten tästäkin näkökulmasta katsottuna päiväkirjaa voidaan pitää varteenotettavana vaihtoehtona köyhyyden kokemuksiin liittyvissä tutkimusaiheissa.

Vaikka saamani neljä kirjoitusta ja kuusi videota olivat määrällisesti vähäisempi aineistokokonaisuus kuin haastattelut, olivat ne sisällöllisesti monipuolisia. Varsinkin joihinkin kirjoituksiin oli onnistuttu vangitsemaan sellaisia erityisen herkkiä asioita, joita ei haastattelussa haluttu, osattu tai pystytty tuomaan esille. Ajattelen, että tuotokset toimivat kuten olin toivonut, haastatteluaineistoa syventäen ja tukien. Uskon, että vain yhteen menetelmään tukeutumalla saatu kuva taloudellisen avun kokemuksista olisi jäänyt rajatummaksi. (Kallinen ym. 2018, 73; Jokinen & Pirskanen 2015, 54.)

5.3 Aineiston analyysi

Fenomenologis-hermeneuttisen tutkimuksen analyysivaihetta kuvaa koko tutkimusprosessia läpileikkaava spontaani ymmärryksen kyseenalaistaminen, joka edellyttää tutkijalta kriittistä asennetta ja reflektiivisyyttä. Tavoitteena on päästä tutkimukselliselle tasolle, jossa otetaan etäisyyttä omiin välittömiin tulkintoihin. (Laine 2018, 36–37; ks. myös Alsaigh & Coyne 2021; Ricoeur 1981.) Hermeneuttisesti painottuva fenomenologinen tutkimus suhtautuu aineistoon kertovana elementtinä, ilmiön kuvauksena, jossa tulkinta tapahtuu. Aineistoa analysoidessaan tutkijan pyrkii asettumaan ikään kuin tutkittavan ilmiön sisälle ja välillä ilmiöstä itsensä ulkoistaen. (Heinilä 2014, 273.) Tulkinta on tutkimuksessa keskiössä; tutkijan tehtävänä on löytää haastateltavan ilmaisuista mahdollisimman oikea tulkinta (Laine 2018, 33).

Tämän tutkimuksen aineisto niin haastattelujen kuin luovien menetelmien osalta on analysoitu samalla analyysimenetelmällä. Tämä oli toimiva tapa, sillä kaikki aineisto oli tekstimuotoista eikä luoviin menetelmiin sisältynyt esimerkiksi piirrettyjä kuva-aineistoja, joiden analysointi olisi saattanut edellyttää erilaista analysointitapaa. Aineisto on analysoitu Lindsethin & Norbergin (2022; 2004) kehittämällä fenomenologis-hermeneuttisella kolmivaiheisella menetelmällä, joka pohjautuu Paul Ricoeurin (1981; 2000) ajatteluun ja tekstien tulkintateoriaan. Arvioin Lindsethin & Norbergin mallin soveltuvan tutkimukseeni

hyvin, sillä se on suunniteltu erityisesti fenomenologisiin haastatteluaineistoihin perustuvien tekstien analyysiin. Myös litteroituihin videoaineistoihin ja kirjoitetuihin teksteihin malli soveltui hyvin. Pidän metodin hyötynä sen tarjoamaa käytännöllistä ja läpinäkyvää analyysitapaa. Lisäksi menetelmän on todettu suojaavan etukäteisolemusten rajoittavuuksilta, millä on vaikutusta pyrittäessä muodostamaan merkityksiä ja mahdollisimman laajaa ymmärtämistä tutkitusta ilmiöstä. (Morgan 2021, 656–657.)

Lindsethin & Norbergin (2022; 2004) menetelmässä korostuu tekstin tulkinnallinen ja ymmärtämiseen tähtäävä ote. Analyysi ja tekstin tulkitseminen tapahtuvat hermeneuttisessa kehässä, joka on esitetty jäljempänä kuviossa 1. Analyysiin sisältyy kolme vaihetta: naiivi lukeminen, rakenteellinen analyysi ja kattava ymmärrys. Naiivi viittaa tässä tutkijan avoimeen mieleen ja arvauksenkaltaiseen tekstin tavoittamiseen, jossa tutkimuskysymykset ja esiymmärrys pyritään jättämään sivuun (Morgan 2021, 657). Usein analyysi edellyttää monia kehämäisiä kierroksia, joissa palataan välillä aikaisempiin huomioihin peilaten niihin uusia havaintoja ja ymmärryksen muotoja. Käyn vaiheet seuraavaksi läpi, minkä jälkeen avaen tarkemmin hermeneuttisen kehän käsitettä ja toimintaa.

Analyysin ensimmäisessä vaiheessa lähdetään liikkeelle aineiston lukemisesta. Ensimmäistä lukukertaa on luonnehdittu tekstiin tutustumiseksi ja tekstin kokonaismerkityksen naiiviksi tavoittamiseksi. (Lindseth & Norberg 2022; 2004.) Kokonaismerkityksen tavoittamista on kuvattu myös pinnalliseksi ja subjektiiviseksi ymmärrykseksi, mikä kertoo ymmärrykseen tässä vaiheessa liittyvästä arvauksenomaisuudesta ja tietynlaisesta vaillinaisuudesta (Morgan 2021, 657). Saavuttaakseni tekstin kokonaismerkitystä olen lukenut aineistoani useaan kertaan ja pyrkinyt Lindsethin & Norbergin (2022; 2004) kuvailemaan mahdollisimman avoimeen mieleen löytääkseni tekstin puhuttelevuuden. Tavoitteena on siirtymä luonnollisesta asenteesta fenomenologiseen asenteeseen. Luonnollista asennetta voisi kuvailla asenteeksi, jossa asioista tiedetään ja päätetään jo ennalta, tosiasioita todetaan ja pidetään itsestäänselvyytenä. Fenomenologisessa asenteessa puolestaan on pidättäytyttävä arvioimasta, tuomitsemasta ja päättelämästä tosiasiallista ja keskityttävä kohdentamaan kiinnostus toisen ihmisen kokemukseen. (Lindseth & Norberg 2022, 887–889; 2004, 149.) Kaiken taustalla vaikuttaa hermeneuttinen kehä sekä aineiston ja oman tulkinnan välinen tutkiva dialogi, jolla tavoitellaan avointa asennetta toista kohtaan, vapaana oman perspektiivin minäkeskeisyydestä (Laine 2018, 38).

Tutkijalle fenomenologisen asenteen tai avoimen mielen saavuttaminen ei välttämättä ole helppoa (Heinilä 2014, 274; Suddick ym. 2020, 10–11). Lukiessani aineistotekstiä huomasin ajatteluni painottuvan herkästi asioihin, joita pidin tosillisina ja jotka ohjasivat kohti omia välittömiä tulkintojani. Minulla oli esimerkiksi epävirallisesta avusta esikäsityksiä, joissa korostuivat apuun liitetyt myönteiset merkitykset. Kun tutkimusosallistujien kokemuksista tuli esiin esikäsitysteni vastaisia merkityksiä, yritin tietoisesti lähestyä tekstiä avoimin mielin, jotta en olisi liittänyt tulkinnoissani kokemuksiin sellaisia merkityksiä, joita siellä ei ole. Vaati kuitenkin useita lukukertoja, että pääsin lähelle sellaista ”tilaa”, jonka ajattelen muistuttavan fenomenologista asennetta ja avointa mieltä. Tässä auttoi

fenomenologis-hermeneuttista tutkimusprosessia läpileikkaava spontaanin ymmärryksen kyseenalaistaminen, kriittinen asenne sekä reflektiivisyyden hyödyntäminen esimerkiksi tutkimuspäiväkirjan avulla, jota olen kuvannut esiymmärrykseni yhteydessä luvussa 4.4. (Laine 2018, 36-38; ks. myös Alsaigh & Coyne 2021; Lindseth & Norberg 2004; Ricoeur 1981.) Tärkeä apu tekstiin sisään pääsemisessä oli se, että olin itse litteroinut äänitetyt aineistot ja näin tutustunut alustavasti aineistoon jo litterointivaiheessa.

Naiivin kokonaismerkityksen tavoittamiseksi olen osana naiivia lukemista kirjannut tutkimusosallistujien kertomat asiat kuvaamaan omaa naiivia ymmärrystäni. Esitän seuraavaksi esimerkin naiivista ymmärryksestä, joka on muodostettu yhden tutkimusosallistujan, Kaisan, kertomasta.

Kaisa pitää saamaansa epävirallista taloudellista apua tärkeänä, sillä se on esimerkiksi mahdollistanut hänen lapsensa harrastamisen. Muutakin epävirallista apua on Kaisan perheessä saatu muun muassa lasten toisen asteen opintoihin ja lomiin. Harrastus on tärkeä, koska lapsi on ollut yksinäinen ja pelaisi muuten lähinnä tietokonetta. Kaisa on ollut huolissaan siitä, onko lapsi vaarassa syrjäytyä. Perhe on ollut tuetuilla lomilla, mutta joskus tuetun loman omavastuu on ollut liian suuri eikä lomalle ole voitu tämän vuoksi osallistua. Maksuttomasta lasten ja nuorten leiristä oli jäänyt hyviä muistoja. Vaikka epävirallinen apu on tärkeää, on tukimuodoista saatavilla huonosti tietoa.

Epävirallinen apu on ollut tärkeää, koska Kaisan perhe on Kaisan mukaan väliinputoaja, joka ei saa asumistuen lisäksi muita virallisia taloudellisen avun muotoja. Työsäkäläyännistä huolimatta rahat eivät meinaa riittää ja se harmittaa Kaisaa. Taloudellinen apu helpottaa arkea ja tuo vapauden tunnetta, kun osa harrastuslaskuista hoituu avulla. Huolta herättää kuitenkin se, ettei apu riitä kaikkiin harrastuskuluihin. Perheen lapsissa taloudellinen apu on herättänyt häpeää sekä pelkoa siitä, että muut ihmiset saavat tietää perheen taloudellisista vaikeuksista. Lapset myös vertailevat tilannettaan muihin ja ajattelevat, että muilla on asiat paljon paremmin. Kaisa itse sanoo, ettei häpeä eikä jaksa välittää mitä muut ajattelevat.

Kaisa on saanut joskus toimeentulotukea, mutta pitää sen hakemista epämiellyttävänä eikä halua hakea sitä enää. Virallisiin tukiin liittyy epäoikeudenmukaisuuden tunteita. Kaisa on sitä mieltä, että lapsilisää pitäisi porrastaa niin, että pienituloisia ja yksinhuoltajia tuettaisiin enemmän, sillä varakkaat eivät Kaisan mukaan tarvitse lapsilisää samalla tavalla kuin hän ja muut yksinhuoltajat. Asumistuki on tärkeä etuus.

Kaisan vanhemmat ovat olleet merkittävä tuki, ja he ovat auttaneet myös taloudellisesti Kaisan perhettä. Toisen vanhemman kuoltua tilanne on vaikeutunut. Sosiaaliset verkostot ovat olemattomat ja Kaisa tuntee olevansa yksin vastuussa kaikesta. Kunnan perhetyöntekijä auttaa arjessa ja on tärkeä tuki koko perheelle. Taloudellisten vaikeuksien lisäksi perheessä on sairauden aiheuttamia haasteita.

Lukiessani tekstiä tarkemmin olen alustavilla värikoodatuilla merkinnöillä pyrkinyt löytämään sellaisia kohtia, jotka ovat jollain tavalla keskeisiä tutkimuskysymysteni kannalta. Analyysin toisessa vaiheessa eli rakenteellisessa analyysissä olen jakanut tekstin merkitysyksiköihin, joista muodostetaan alateemoja ja teemoja. Merkitysyksikkö voi olla lause, osa lausetta, useita lauseita tai kappale. (Lindseth & Norberg 2022; 2004.) Teemoja verrataan naiiviin ymmärrykseen, jolloin käsittämistä on tarkoitus muodostua Ricoeurin (2000) käsitteiden ymmärtämisen sofistikoitunut muoto (Mt., 119). Tämä edellyttää alustavan lukemisen tarkistamista ja vaihtoehtoisten tulkintojen harkitsemista, liikkuen kehämäisesti ensimmäisen ja toisen vaiheen välillä. Useille rakenneanalyysille voi olla tarvetta ennen kuin voidaan varmistua, että analyysi vahvistaa naiivia ymmärrystä. Jos

rakenneanalyysi ei vahvista naiivia ymmärrystä, on teksti luettava uudestaan ja muodostettava uusi naiivi ymmärrys, jota tämän jälkeen tarkistetaan jälleen uudella rakenneanalyysillä. Tätä prosessia toistetaan, kunnes naiivi ymmärrys on vahvistettu rakenneanalyysillä. (Lindseth & Norberg 2022; 2004.)

Rakenneanalyysissä tekstiä pyritään tarkastelemaan objektiivisesti ja merkitysyksiköitä itsenäisesti irti tekstikokonaisuudesta. Merkitysyksiköiden on oltava riittävän pitkiä niin, että ne sisältävät yhden olennaisen merkityksen. Jos olennaisia merkityksiä on useampi kuin yksi, on merkitysyksikkö jaettava edelleen. Kun merkitysyksiköiden vertailu naiiviin lukemiseen on tehty, ilmaistaan merkitysyksiköiden olennainen merkitys tiivistäen, käyttäen arkipäivän kieltä mahdollisimman ytimekkäästi. Tiivistetyistä merkitysyksiköistä olen muodostanut alateemoja ja teemoja alla olevan taulukon 4 mukaisesti, jossa kuvataan yksi rakenneanalyysi esimerkinomaisesti. Teema voi sisältää useita alateemoja. (Lindseth & Norberg 2004, 150.)

TAULUKKO 4. Esimerkki tutkimuksen yksittäisestä rakenneanalyysistä

Merkitysyksikkö	Tiivistys	Alateema	Teema
Välillä tulee sitte sellanen olo että ehkä [järjestön] osalta ku ne on hämmästelty miten mä jaksan kuitenkin tehdä kaikkea nyt hain opiskelemaan ja pääsin opiskelemaan ja miten mä jaksan semmosta sitte tehdä.	Järjestöstä saataan hämmästellä, jos avunhakija jaksaa olla aktiivinen.	Avun tarpeen epäily, kun hakijan tilanne ei ole tarpeeksi huono avunantajan silmissä	Avun tarpeen epäily
Että ku heillä on vissiin nää autettavat sitte semmosessa jamassa, että ei paljon kotoa poistuta ni tulee sitte että oonko mä nyt tarpeeksi surkea, sillä lailla surkea, emmä sano ketään surkeaksi mutta onko mun tilanne tarpeeksi surkea että voi pyytää apuja.	Avunhakijan toiminta poikkeaa muista hakijoista, jolloin avunhakijalle tulee olo, onko oma tilanne tarpeeksi huono, jotta voi hakea apua.	Oman tilanteen vertailu suhteessa muihin	Ansaitsevuus apuun
Että ehkä pitäis se asenne tai jossain palstallaki tuntuu että jos siellä joku erehtyy pyytämään apua alkaa hirveen ruotiminen että ootkosä käynyt siellä ja täällä ja tuolla ja ootko viime viikolla käynyt kahvilla kahvilassa ja ostit sen euron kahvin ja oisit senkin voinu käyttää vaikka ruokaan.	Epävirallisista lähteistä apua hakevan rahan käyttöä saatetaan ihmetellä ja siihen puututaan antamalla ohjeistuksia, miten omaa taloutta pitäisi hoitaa.	Ulkopuoliset ihmiset arvioivat avunhakijan tilannetta	Oikeus päättää omista asioista
Jotenkin tulee itelläki sellanen olo että uskaltaako tässä enää ees elääkään että mihin voi yleensäköän sijoittaa.	Kun ulkopuoliset arvioivat avunhakijan elämää ja rahankäyttöä alkaa hakijakin pohtia, mihin uskaltaa rahojaan käyttää.	Ulkopuolisten arviointi aiheuttaa epävarmuutta omista valinnoista	Oikeus päättää omista asioista

Avatakseni analyysini etenemistä laajemmin kuin vain yhteen yksittäiseen rakenneanalyysiin pitäytyen esitän seuraavaksi esimerkin useamman merkitysyksikön teemoittelusta. Esimerkit 1 ja 2 edustavat vanhempia, esimerkki 3 lasta.

TAULUKKO 5. Esimerkki useammasta rakenneanalyysistä

Merkitysyksikkö		
<p>Esimerkki 1 No kyllä se on semmonen, että tietää että ei tässä ehkä ihan tyhjän päälle jää. Että vaikka sieltä ei saata tulla kuin joku 5 euroo sitä toimeentulotukee, mutta sitte taas jos saa maksusitoumuksen lääkkeisiin niin se on iso asia. Mutta se on joskus ollu siitä viidestä eurostaki kiinni, että jos on jääny viis euroo plussalle niin sitten ei oo taas saanu. Mutta on se sellanen turva kumminkin. Että vaikka tässä jotain katastrofia tuliski niin tietää, että sieltä se toimeentulo tulee ja asuminen säilyy ja jonku verran saa ruokaakin. Ei se mitään luksusta ole, mutta en mä tiedä tarviiko sen ollakaan. Et kumminkin nää perusjutut, että kyllä mulla on sellanen luottamus, että sieltä jotakin apuja saa.</p>	<p>Esimerkki 2 Voi mennä lääkäriin ja Kela auttaa kaikessa. Jos ei ole töitä vielä niin he auttaa. Se on tosi tärkeää ja se on hyvä asia Suomessa. Ei ole joka maassa niin.</p>	<p>Esimerkki 3 Ja ku tietää, ku oli yksinhuoltaja, joka oli työtön niin sielt on tullu just vähän sellasta, tsekattu sitä tilannetta ja on pidetty sitä perusarkee yllä sekä [vanhemmalle] että mulle. (---) Oli ainaki kiva et oli joku sellanen tukimuoto [lastensuojelu] et aktiivisesti katottiin miten hommat menee ja onhan kaikki kunnossa. Et valtio pitää huolen toisaalta ja joku kattoo, et miten menee, niin se on ihan kiva.</p>
Tiivistys		
<p>Vaikka tukisumma olisi pieni, luo se elämään turvaa ja luottamusta.</p>	<p>On tärkeää, että Suomessa on toimivat julkisen sektorin palvelut ja tukimuodot, joista saa apua silloin kun sitä tarvitsee.</p>	<p>On tärkeää tietää, että on jokin taho, joka huolehtii ja pitää perusarkea yllä, jos perheessä on vaikeuksia.</p>
Alateema		
<p>Taloudellinen apu luo turvaa ja luottamusta siihen, ettei jää tyhjän päälle</p>	<p>Suomen järjestelmä luo turvaa ja luottamusta</p>	<p>Järjestelmä luo turvaa huolehtimalla ja katsomalla apua tarvitsevien perään</p>
Teema: Luottamus siihen, että valtio huolehtii		

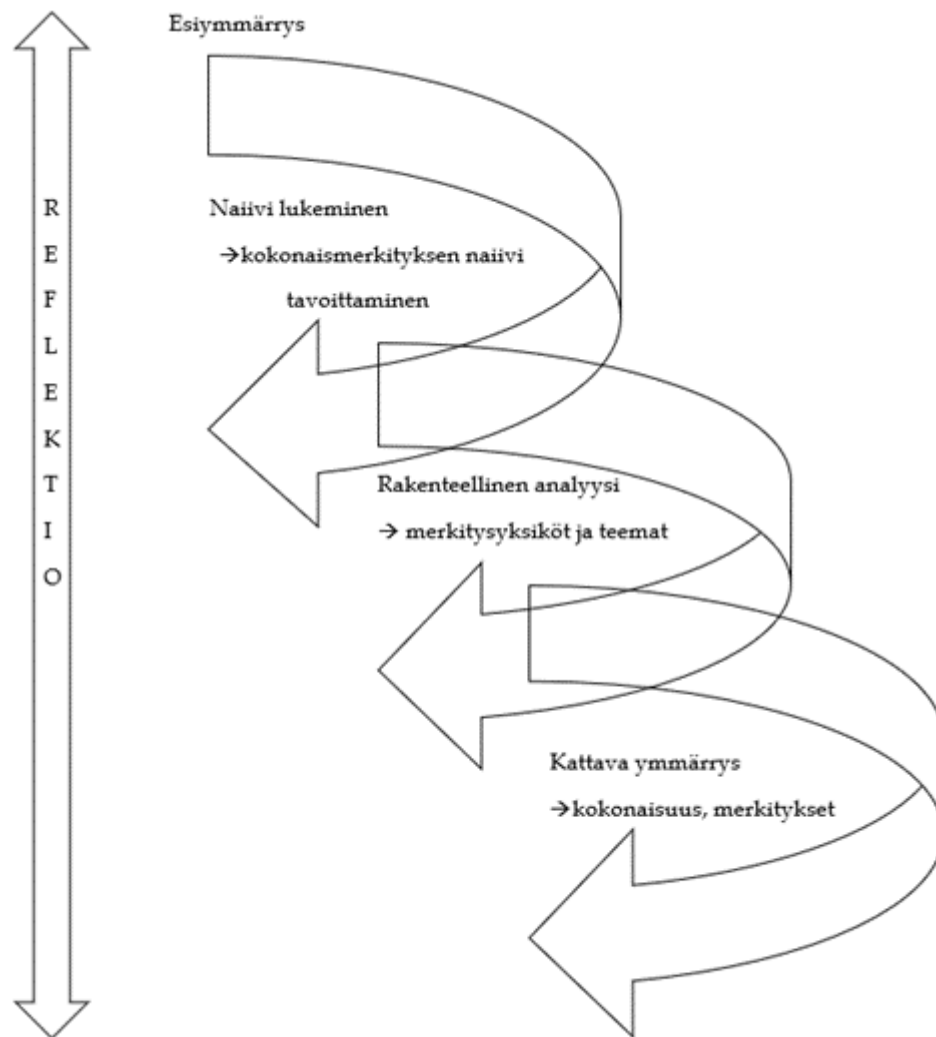
Kun fenomenologia ymmärretään koetun ilmiön olemuksellisen merkitysrakenteen selvittämisenä, näyttäytyy ilmiön kokonaisrakenne merkityskokonaisuuksien välisten suhteiden karttana. Merkityskokonaisuuksien asema voi vaihdella, ja jokin merkityskokonaisuus saattaa olla suuremmassa asemassa, jolloin muut merkityskokonaisuudet järjestyvät sen alaisuuteen. Keskeinen kysymys on, korostaako tutkija haastateltavista heidän yksilöllisiä piirteitään esittämällä lukijalle kustakin osallistujasta erillisen kuvauksen ja analyysin vai pitäytyykö tutkija esityksessään yksilöittäin saatujen tulosten yhteenviennissä (Laine 2018, 46–47).

Koska omassa tutkimuksessani osallistujien joukko on fenomenologisen tutkimuksen näkökulmasta suurehko (vrt. Perttula 2011, 153), ei jokaisen 34 osallistujan rakenneanalyysin avaaminen ole tässä mahdollista. Havainnollistaakseni analyysiani olen esittänyt rakenneanalyysit esimerkinomaisesti edellä taulukoissa 4 ja 5. Yhteenvientiä voi perustella osallistujajoukon koon lisäksi sillä, että tutkimusintressi voi kohdistua osallistujien yhteisiin piirteisiin, samankaltaisuuksiin ja erilaisuuksiin yksilöllisten erojen sijaan. Tämä pätee tutkimukseeni, jossa kiinnostus on lasten ja vanhempien yksilöllisten kokemusten lisäksi yhteisissä piirteissä, ja näin ollen tarkastelu on perusteltua kohdentaa yhteisiin merkitysrakenteisiin. Kyse ei kuitenkaan ole yleistämisestä vaan yhteisten piirteiden etsimisestä, joka koskee tiettyä rajallista, tutkimukseen osallistuneiden ihmisten, joukkoa. (Laine 2018, 46–47.)

Kattava ymmärrys tai kokonaisvaltainen tulkinta on analyysin kolmas vaihe. Siinä katse kohdennetaan rakenteiden tarkastelun jälkeen jälleen tekstiin kokonaisuutena. Analyysin tuloksena tavoitellaan kattavaa ymmärrystä, jota voidaan kutsua myös kriittiseksi ymmärrykseksi. Kattavan ymmärryksen tavoitteena on paljastaa uusia mahdollisuuksia maailmassa olemiseen. Tuloksia voidaan tarkastella suhteessa relevantteihin teoreettisiin näkökulmiin. (Lindseth & Norberg 2022; 2004.) Ricoeurin (2000) mukaan ymmärtäminen täyttää lopussa omaksumisen käsitteen, kun se alussa oli lähinnä arvauksenkaltaisen. Tekstin merkityksen arvaus alussa johtuu siitä, että tekstin tekijän, eli tutkimusosallistujan, intentio on tutkijan tavoittamattomissa. Lopullisena tavoitteena on saavuttaa ymmärryksen yhtenäisyys ja tulkinnan kokonaisuus, jossa yksityiskohtaiset tiedonosat saadaan integroitua yhteen. (Lindseth & Norberg 2022; 2004; Ricoeur 2000, 120–121; Dallmayr & McCarthy 1977, 289.)

Tässä analyysin kolmannessa vaiheessa olen tarkastellut aineistosta rakenneanalyysin myötä nousseita teemoja suhteessa tutkimustehtävääni. Olen luenut mahdollisimman avoimin mielin tekstin uudelleen kokonaisuutena, pitäen mielessä naiivin ymmärryksen ja rakenneanalyysin teemat. Sopivan kirjallisuuden avulla olen tarkistanut, laajentanut ja syventänyt ymmärrystäni. (Lindseth & Norberg 2022; 2004.) Merkitysten välisten yhteyksien ymmärtämisessä tutkijan oma intuitiivinen, elämäkokemuksesta kehittynyt ymmärtäminen on keskeistä. Tässä olennaiseksi muodostuu merkityskokonaisuuksien löytäminen sisäisen yhteenkuuluvuuden ja samanlaisuuden perusteella. Tutkijan tehtäväksi voisi määritellä samanlaisuuden mukaisesti muodostuvien kokonaisuuksien jäsentämisen ”sekamelskamaisesta” tutkimusaineistosta: samankaltaiset merkitykset sijoitetaan omaan kokonaisuuteensa, eroavat merkitykset puolestaan oman erityislaatunsa mukaisesti muihin kokonaisuuksiin (Laine 2018, 43).

Merkityskokonaisuuksien ja tekstin osien sekä kokonaisuuden välisellä liikkeellä olen muodostanut tutkimusaiheeseeni kohdentuvaa kokonaisvaltaista ymmärrystä siitä, miten vähävaraisten lapsiperheiden vanhemmat ja lapset kokevat taloudellisen avun ja minkälaisia merkityksiä apuun liittyy (Lindseth & Norberg 2022; 2004). Ymmärryksen muodostumista hermeneuttisen kehän avulla on kuvattu seuraavassa kuviossa 1.

KUVIO 1. Aineiston analyysin hermeneuttinen kehä

Hermeneuttinen kehä on tulkinnan kannalta olennainen, sillä kehässä tapahtuu edellä esitetty kolmivaiheinen analyysi naiivin lukemisen, rakenteellisen analyysin sekä kattavan ymmärryksen muodossa (Lindseth & Norberg 2022; 2004; Ricoeur 2000). Hermeneuttinen kehä tai spiraali, kuten liikettä on myös kuvattu (Suddick ym. 2020; Briod ym. 2005; Kupiainen 2005, 92; Polkinghorne 1983, 227), muodostaa keskeisen fenomenologis-hermeneuttisen lähtökohdan, jossa painottuvat osan ja kokonaisuuden syklisyys sekä tutkijan avoimuus ja kyselevä tapa tekstin tuottaneen henkilön ymmärtämiseksi (Suddick ym. 2020). Liike etenee kehämäisesti selittämisen ja ymmärtämisen välillä (Lindseth & Norberg 2022; 2004; Ricoeur 2000, 116–118). Vaikka kehämäisyys voidaan näin esittää näennäisen yksinkertaisesti, ei ymmärtämisessä ole kyse yksinkertaisesta tehtävästä. Esimerkiksi Schleiermacher on luonnehtinut ymmärtämistä loputtomaksi tehtäväksi tulkinnan holistisuuden vuoksi, mikä ilmenee sekä osan että kokonaisuuden ymmärtämisen vaatimuksesta ja näiden tietyntylaisesta keskinäisriippuvaisuudesta (Raatikainen 2004, 89). Mikäli lähdetään Gadamerin (2004, 213) filosofisesta

havainnosta, jonka mukaan sitä mikä on, ei voi koskaan ymmärtää täysin, on hyväksyttävä täydellisen ymmärtämisen mahdottomuus.

Hermeneuttisen kehän ytimessä on tutkijan käymä tutkimuksellinen dialogi tutkimusaineiston kanssa. Tutkimusaineisto esimerkiksi haastatteluaineiston muodossa voidaan käsittää potentiaalisesti keskustelukumppaniksi, jonka kanssa tutkija ryhtyy vuoropuheluun. Tieto muodostuu tämän dialogin avulla. Dialogin tavoitteena on avoin asenne ja toisen ymmärtäminen. (Laine 2018, 37–38; Vilkkä 2015, 179–180.) Tulkintaprosessin vastavuoroinen ja dialoginen luonne korostuvat siten, että tekstiä ei tulkitse vain tulkitsija, vaan myös teksti tulkitsee tulkitsijaa (Lindseth & Norberg 2004, 151).

Kysyminen ja kysymysten esittäminen on tulkintojen rakennuksen lähtökohta. Epäselvä, outo tai tuntematon tulkinnan kohde ja merkitysten tulkinta edellyttävät kysymistä. Tulkintakysymykset määrittävät minkälaisia merkityksiä haetaan. (Moilanen & Räihä 2018, 55–56.) Gadamerin (2004) mukaan tulkitsijan tehtävänä on kysyä, mitä tekstissä varsinaisesti sanotaan. On mahdollista, että kysymys saa ennakkoluuloisen ja ennalta määrittyneen vastauksen, sillä ihmiselle on tyypillistä hakea omille oletuksilleen vahvistusta. Keskittymällä tekstissä sanottuun voidaan pyrkiä välttämään tulkintamahdollisuuksiin liittyvää mielivaltaisuutta ja moninaisuutta. (Mt., 220.) Ominaista hermeneutiikan tulkinnalle on yksittäisen ja kokonaisuuden välinen suhde: yksittäisen puheen osan tulkinta tulee suhteuttaa kokonaisuuteensa, sillä puheen osan merkitystä ei voi saada esille muuten kuin yhteydessään kokonaisuuteen (Laine 2018, 45). Kaikki mahdolliset tulkinnat eivät ole yhtä todennäköisiä, mikä edellyttää huomion kiinnittämistä tulkinnan johdonmukaisuuteen (Lindseth & Norberg 2022, 889).

Hermeneuttiseen kehään liittyy kysymyksen ja tiedon välinen suhde, jossa on useita kaksijakoisuuksia. Kaksijakoisuutta ilmentää esimerkiksi se, ettei voida tietää, muodostuuko kysymys käsillä olevasta aineistosta, tutkijan ehkä tiedostamattomistakin aikomuksista tai aiheeseen liittyvästä esiymmärryksestä. (Brid ym. 2005, 225.) Esiymmärrys ja merkitysodotukset vaikuttavatkin tekstin ymmärtämiseen (Gadamer 2004, 222) ja ovat edellytys sille, että tulkitsija voi ”astua sisään” hermeneuttiseen kehään (Tontti 2005, 60). Tässä palataan tutkijan omiin esimääryksiin, ennako-oletuksiin ja kokemuksiin, joiden tiedostaminen on tekstin tulkinnan ja ymmärtämisen kannalta olennaista ja joiden kriittinen reflektio jatkuu koko tutkimuksen ajan (ks. myös luku 4.4).

Fenomenologis-hermeneuttisessa tulkinnassa tarkoituksena ei ole löytää yhtä perustotuutta, vaan kyse on jatkuvassa prosessissa tapahtuvien mahdollisten merkitysten etsimisestä. Jotta tutkija voi päästä totuudenmukaiseen tulkintaan, on tekstin tulkintaprosessissa noudatettava tiukkuutta. Koska ymmärryksemme riippuu aina ennakkokäsityksistämme, tarvitaan tekstiä tulkittaessa omien ennakkokäsitysten tarkistamista ja reflektointia. (Lindseth & Norberg 2022, 889; 2004, 151–152.) Ymmärtämällä tulkintatilanteensa historiallisen suhteellisuuden tutkija voi säilyttää avoimuuden toisille mahdollisille kokemustavoille. Hermeneuttisessa kehässä tapahtuvassa tulkinnassa tutkijan omatkin lähtökohdat joutuvat kriittiselle tarkastelulle ja elävät ja muokkautuvat prosessin edetessä. (Backman 2010, 72.)

Edellä kuvaamallani fenomenologis-hermeneuttisella analyysillä tutkimuksestani muodostui vanhempien (tutkimuskysymys 1) ja lasten (tutkimuskysymys 2) kohdalla kolme päämerkityskokonaisuutta: taloudellisen avun perusta, taloudellisen avun tarpeet ja hakemisen prosessit, sekä epävirallinen apu mahdollistajana. Tarkemmin käsittelen näitä kokonaisuuksia ja niiden sisältöjä tulosluvuissa 6–7. Yhdessä nämä kokonaisuudet kuvaavat taloudellisen avun kokemusta lapsiperheiden perheenjäsenten kokemana ja avaavat apuun liitettyjä yhteisesti jaettuja ja jakamattomia merkityksiä (tutkimuskysymys 3), joita tarkastellaan luvussa 8.

Perheenjäsenten kokemusten esiintuomiseksi käytän tulosluvuissa aineistolainauksia, joiden lukemista helpottamaan avaamiseksi seuraavat lainauksiin tehdyt merkinnät: sitaattien tauot on ilmaistu suluilla ja kolmella pisteellä (...), sitaateista poisjätetyt tekstiosuudet puolestaan suluilla ja kolmella viivalla (---). Lisätyt sanat ja tarkennukset on merkitty hakasulkeilla []. Sitaatit on pyritty pitämään mahdollisimman alkuperäisinä, mutta lukemisen sujuvoittamiseksi joitain täytesanoja on poistettu ja tekstiä muokattu luettavampaan muotoon. Ennen tuloslukuihin siirtymistä on kuitenkin vielä paneuduttava tutkimuseettisiin kysymyksiin, joita tarkastelen seuraavassa luvussa.

5.4 Tutkimuseettiset kysymykset

Tutkimuseettiset kysymykset muodostavat keskeisen lähtökohdan tutkimuksesani. Seuraavissa alaluvuissa käyn läpi, mitä tämä käytännössä on tarkoittanut tutkimusprosessini osalta. Tutkimuseettiset kysymykset olen jakanut kolmeen alalukuun. Ensimmäisenä tarkastelen eettisyyttä kokonaisvaltaisuuden ja sensitiivisyyden näkökulmista. Tämän jälkeen seuraavat kantaaottavuuteen ja refleksiivisyyteen liittyvät huomiot. Lopuksi käsittelen vielä joitakin käytännön eettisiä kysymyksiä esimerkiksi lapsia koskevan tutkimuseettikan osalta.

5.4.1 Eettisyys, kokonaisvaltaisuus ja sensitiivisyys

Tutkimuseetikassa ei ole kyse ainoastaan tarkoista säännöistä tai tekniikoista, sillä eettisten valintojen punnitseminen sisältyy kaikkeen tutkimusentekoon, aina aiheen valinnasta tulosten raportointiin ja seurauksiin (Pohjola 2003, 59; ks. myös Soboan, Bertotti & Strom-Gottfried 2019). Tämä eettisyyden kokonaisvaltainen huomioiminen on oman tutkimukseni keskeisiä lähtökohtia. Samanaikaisesti tunnistan, että eettisesti virheetöntä tutkimusta on lähes mahdotonta tehdä (Granfelt 1998, 41). Erilaiset eettiset säännöt toimivatkin monesti lähinnä yleisinä ohjeina, joiden käytännöllisyydestä tai sovellettavuudesta ei ole takuita (Guillemin & Gillam 2004, 263).

Periaatteellisten ohjeiden soveltaminen käytäntöön tai oikean ja väärän erottaminen konkreettisissa ratkaisuisissa ei ole yksioikoista (Rauhala & Virokannas 2011, 238). Eettisyyden kokonaisvaltaisuutta korostavan tavoitteen vaikeudesta huolimatta katson, että tavoitteeseen pyrkiminen kuuluu tutkijan

vastuuseeni. Tutkijan työ eettisesti herkkänä ammattina korostaa juuri vastuullisuutta, joka kohdistuu niin tieteen periaatteisiin kuin tutkijoihin (Pohjola 2003, 59; ks. myös Kiili ym. 2023a). Olennaiseksi muodostuu tutkittavaan ilmiöön liittyvien omien arvojen ja käsitysten avaaminen sekä tutkijan avoimuus ja tietoisuus omista sitoumuksistaan (Hurtig & Laitinen 2003, 89). Tarkoituksenani on tässä luvussa paneutua näihin kysymyksiin tarkemmin.

Guillemin & Gillam (2004) hahmottavat laadullisessa tutkimuksessa kaksi pääasiallista etiikan ulottuvuutta: menettelyllisen etiikan (*procedural ethics*) ja käytännön etiikan (*ethics in practice, everyday ethics*). Menettelylliseen etiikkaan kuuluu muun muassa eettisen toimikunnan hakuprosessi, kun taas käytännön etiikka sisältää jokapäiväiset tutkimusentekoon liittyvät eettiset kysymykset ja niin sanotut ”eettisesti tärkeät hetket” (*ethically important moments*). (Mt., 263.) Eettisesti tärkeitä hetkiä voidaan ajatella myös eletyksi etiikaksi tai suhteelliseksi etiikaksi, jolloin huomio kiinnittyy normatiivisten periaatteiden ohella ihmisten kohtaamisiin ja arjen tilanteisiin (Kaukko, Korkiamäki & Kuusisto 2019). Eettisyyden kokonaisvaltaisuutta voi hahmottaa tutkimuksessani näiden ulottuvuuksien kautta. Yhtäältä ovat tietyt säännöt ja periaatteet, kuten Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2019) eettisten periaatteiden noudattaminen (menettelyllinen etiikka), toisaalta jatkuva reflektointi ja omien valintojen pohdinta tutkimuksen eri vaiheissa (käytännön etiikka, eletty etiikka).

Menettelyllisen etiikan yksi keskeinen osa on eettinen ennakoarviointi, joka pyrkii muun muassa turvaamaan tutkimukseen osallistuvien aseman, ihmisarvon ja yksityisyyden kunnioittamisen sekä estämään osallistumisesta aiheutuvaa vahinkoa (Kaukko ym. 2019, 89). Omassa eettisessä ennakoarvioinnissani tarkastelin tutkimustani juuri ihmisarvon, yksityisyyden sekä hyödyn ja haitan kaltaisten kysymysten näkökulmista, minkä lisäksi huomiota kiinnitettiin alaikäisten tutkimusosallistumiseen. Arvioon sisältyivät tutkimuksen tiedotteet, tietosuojaseloste ja suostumuslomake sekä aineistonhallintasuunnitelma, jossa avasin aineistoni turvalliseen hankkimiseen ja säilyttämiseen liittyviä asioita.

Eettisessä ennakoarviossa avasin myös omaa rooliani tutkimusvapaalla olevana järjestötyöntekijänä. Tutkimusentekovaiheessa olin tutkimusvapaalla Pelastakaa Lapset ry:stä, jossa työskentelin asiantuntijatehtävissä. Pelastakaa Lapset ry on yksi taloudellista apua lapsiperheille jakavista organisaatioista Suomessa. Taloudellisesta avustamisesta vastaavat kuitenkin pääosin Pelastakaa Lapset ry:n vapaaehtois pohjalta toimivat itsenäiset paikallisyhdistykset. Omaan työhöni ei kuulunut taloudellisista avustuksista päättäminen, vaikka olen teeman parissa asiantuntijaroolissa työskennellytkin. Koin tärkeäksi tehdä tutkimukseen osallistuville selväksi oma roolini tutkijana, joka ei ole vastuussa avustuspäätöksistä. Olennaista oli tehdä selväksi myös se, ettei tutkimukseen osallistuminen tai osallistumatta jättäminen vaikuta tukipäätöksiin eikä minulla ole valtaa vaikuttaa niihin. Roolini järjestötyöntekijänä ei kuitenkaan herättänyt osallistujissa kysymyksiä eikä kukaan sitä tuntunut sen kummemmin pohtivan. Minuun suhtauduttiin tutkijana, ei järjestötyöntekijänä. Tähän saattoi vaikuttaa se, että olin aineistonkeruuvaiheessa työstäni tutkimusvapaalla. Tutkimuksen tiedotteissa minuun viitattiin väitöskirjatutkijana, ja esimerkiksi

rekisterinpitäjäyys jaettiin väitöskirjatutkijan, eli minun, sekä Jyväskylän yliopiston kesken. Kaikki nämä valinnat selkeyttivät rooliani niin, että edustin tutkijana ensi sijassa yliopistoa, en tiettyä järjestöä.

Koin ennakkoarvioinnin hyödylliseksi erityisesti sen ennakoivan otteen vuoksi. Ennakkoarvioinnin ansiosta olin pohtinut monia kysymyksiä etukäteen, miettinyt niihin ratkaisuja ja tarkastellut koko tutkimusprosessia monenlaisten eettisten silmälasien läpi. Käytännön tasolla eettisen ennakkoarvioinnin pyrkimykset eivät aina ole yksinkertaisia, sillä tutkimusprosessiin saattaa sisältyä eettisesti haastavia tilanteita, joihin tutkija ei ole etukäteen osannut varautua (Kaukko ym. 2019, 88–89). Eettinen ennakkoarviointi ei myöskään mahdollista tutkimusosallistujien vaikuttamista tutkimuksen suunnitteluun ja toteuttamiseen, sillä tutkimuksen päätavoitteet ja aineistonhankintamenetelmät on päätettävä etukäteen (Kiili ym. 2023a, 159). Eettisen ennakkoarvioinnin toteutustapa haastaa näin esimerkiksi kanssatutkijuuden tavoitetta (ks. luku 5.2.3).

Hyvistä tavoitteistaan ja tärkeästä ennakoivasta luonteestaan huolimatta eettiseen ennakkoarviointiin sisältyykin erinäisiä haasteita. Edellä mainittujen lisäksi ongelmalliseksi eettisessä ennakkoarvioinnissa voi muodostua haavoittuvassa asemassa olevia ryhmiä uhriuttava puhetapa. Jos tutkittava asemoidaan eettisessä ennakkoarvioinnissa lähinnä kyvyttömäksi ja suojelua tarvitsevaksi, saattaa huomion ulkopuolelle jäädä ihmisen voimavarat ja kyvyt. Lisäksi virallisten lomakkeiden allekirjoittamisen on todettu voivan hämmentää ja jopa ahdistaa esimerkiksi lapsia ja nuoria. Tätä taustaa vasten korostuu tarve ymmärtää tutkimusetiikka paitsi formaalin tutkimusetiikan standardoituine periaatteineen ja arviointiprosesseineen myös keskeisesti käytännön elettynä etiikkana, jolloin painottuvat ihmisten ja asioiden välisistä suhteista nousevat kohtaamiset ja arkiiset todellisuudet. (Kaukko ym. 2019, 89, 97–98; ks. myös Guillemin & Gillam 2004, 269.)

Olen jo luvussa 3.1 avannut käsitteellisiä valintojani, jotka ovat luonteeltaan vahvasti myös eettisiä valintoja. Olen halunnut tehdä valintoihin liittyvät pohdinnat näkyväksi, sillä kuten Pohjola (2003, 61) toteaa, valinnat ottavat aina kantaa. Tutkijan on oltava tietoinen valintojensa seurauksista ja siitä minkälaisen kuvan tutkimastaan ilmiöstä luo (Laitinen 2004, 53). Valintojen näkyväksi tekeminen ja taustojen avaaminen on olennaista myös tutkimuksen uskottavuuden ja luotettavuuden kannalta (Eskola 2003, 154–155). Keskeisiä eettisiä kysymyksiä tutkimukseni alkuvaiheista lähtien on ollut se, miten tutkia vähävaraisten ihmisten taloudellisen avun kokemuksia niin, ettei tule vahvistaneeksi köyhyyteen monesti liittyä stigmaa ja häpeää (esim. Isola ym. 2016; Gupta 2015; Ridge 2013; 2002; Lister 2004; ks. myös Virokannas ym. 2020). Miten tasapainoilla sen välillä, ettei vahvista kategorisoivaa ja luokittelevaa puhetapaa tutkimukseen osallistuvista, samalla kuitenkin pyrkien muutokseen tekemällä tutkittavaa ilmiötä tunnetuksi (Heino ym. 2013, 50)?

Vastatakseni näihin tasapainottelua vaativiin tavoitteisiin olen ottanut lähtökohdaksi osallistujia arvostavan tutkimusotteen ja leimaavuuden sekä stigman välttämisen. Tavoitteenani on ollut todellisuuksien avaaminen toimijoiden omista näkökulmista käsin (Pohjola 2003, 65). Vaikka vähävaraisuus-sana on

tutkimukseni otsikossa, ei osallistujien köyhyyttä ole alleviivattu vaan olen lähestynyt jokaista osallistujaa ”toimivana, tuntevana ja tahtovana ihmisenä, oman elämänsä toimijana”, pyrkien välttämään ongelmalähtöistä ja yksiulotteista käsitteellistä tarkastelua (Mt., 62–63) sekä etukäteen asetettuja määrittelyjä marginaalissa elävistä ihmisistä (Luomanen & Nikander 2017, 293). Tämä liittyy tavoitteeseeni eettisestä kokonaisvaltaisuudesta, ja se on edellyttänyt jatkuvaa reflektointia ja omien ennakkokäsitysten tarkastelua. Tässä työssä koen tutkimuspäiväkirjan olleen suuri apu.

Erityisesti lapsia koskevassa köyhyystutkimuksessa eettisesti toimivan tutkijan on tärkeää sitoutua kunnioittamaan lapsen autonomiaa ja toimijuutta, tiedostaen kuitenkin koko ajan lapsen haavoittuvampi ja riippuvaisempi asema (Ridge 2002, 8–9; ks. myös Davies 2017, 97–99). Tärkeiksi lähtökohdiksi lasten kanssa on nähty myös tutkijan sensitiivinen ja empaattinen ote, luottamuksellinen ja reflektoiva tapa toimia sekä turvallisen ympäristön ja ilmapiirin luominen lasten oman äänen ja kokemusten turvalliseen käsittelyyn (Lehto-Lundén 2020, 61–62; Wrede-Jäntti 2019, 164; Powell ym. 2018; Kallinen & Rautio 2016; Kannasoja & Svenlin 2011, 289; Ridge 2002, 8–9). Olisi kapeakatseista ajatella näiden periaatteiden pätevän vain lapsiin, sillä myös aikuisten kanssa on tärkeää toimia empaattisesti, autonomiaa ja toimijuutta kunnioittaen. Ollin (2019, 111) tavoin ajattelen aikuisia ja lapsia samanaikaisesti erilaisina ja samanlaisina, ihmisarvoltaan kuitenkin aina yhtäläisinä eli yhtä arvostettavina.

Edellä esitetty pohdinta käsitteellisistä valinnoista ja eettisistä lähtökohdista liittyy osaltaan kysymykseen tutkimusaiheen sensitiivisyydestä, jota voi ilmentää köyhyyttä kokeneiden kohdalla sosiaalinen asema ja sen mukana tuleva autonomian väheneminen sekä syrjään ja marginaaliin jääminen (Dempsey ym. 2016). Sosiaalityöhön liittyy moniulotteista sensitiivisyyttä, joka edellyttää muun muassa erilaisuuden, erilaisten arvojen ja elämän vaikeuksien kohtaamista sekä arvolähtökohtien herkkää punnitsemista (Pohjola 2003, 57–58). Samalla on hyvä huomata, että sensitiivisyyden kohdalla omat haasteensa aiheuttaa epäselvyys siitä, mitä sensitiivisillä aiheilla tarkoitetaan (Powell ym. 2018). Tarkastelen sensitiivisyyden kysymystä tarkemmin seuraavaksi.

Dempsey ym. (2016) huomioita tutkimusaiheen sensitiivisyydestä suhteessa köyhyyteen ja sosiaaliseen asemaan voi tarkastella Powellin ym. (2018) tutkimukseen peilaten ja kysyä, mitä merkitystä on sillä, kuka arvioi aiheen sensitiivisyyttä. Esimerkiksi köyhyyden tai sosiaalisen aseman kaltaisia ilmiöitä ei automaattisesti tulisi nähdä sensitiivisiksi, sillä kuten Powellin ym. (2018) tutkimus osoittaa, sensitiivisyys vaihtelee sitä määrittelevän tahon mukaan. Laaja yhteisymmärrys vallitsi sellaisten aiheiden kuten seksuaalisuuden, päihteidenkäytön tai lasten kaltoinkohtelun sensitiivisyydestä. Sen sijaan tutkijat havaitsivat lasten, toisin kuin aikuisten, pitävän muun muassa ihmisen taustaan (esimerkiksi uskonto tai sosiaalinen asema), henkilökohtaiseen elämään ja ystävyys-suhteisiin liittyviä aiheita sensitiivisinä. (Mt.) Onkin olemassa huomattavia yksilöiden välisiä eroja kehitysvaiheiden ja elämänkokemuksen myötä siinä, kuinka sensitiivisenä jokin aihe koetaan (Martins, Oliveira & Tendais 2018). Tutkimukseen osallistuvilla voi olla erilaisia käsityksiä sensitiivisyydestä, mikä on hyvä pitää

mielessä myös tutkimuksissa, joissa tarkastellaan sekä lasten että aikuisten arkea ja elämää.

Pidän olennaisena, että sensitiivisen yhteydessä huomioidaan köyhyyden moniulotteinen luonne, jotta voidaan ymmärtää ilmiöön liittyvät monenlaiset tekijät. Moniulotteisuutta ilmentävät osaltaan tämän tutkimuksen haastatteluissa esiin nousseet, yleisesti sensitiivisiksi aiheiksi mielletyt asiat liittyen esimerkiksi perheväkivaltaan, mielenterveysongelmiin ja lastensuojeluun (Powell ym. 2018; ks. myös Kiili ym. 2023b). Moniin näistä aiheista liittyy stigmaa, millä on myös perusteltu tutkimusaiheen sensitiivisyyttä (Neelakantan ym. 2022). Myös Martins ym. (2018) näkevät leimautumisen ja negatiiviset tunnereaktiot riskiksi tutkittaessa sensitiivisiä aiheita. Sensitiivisten aiheiden tutkiminen on monimutkaista, koska aihealueet edellyttävät ihmisten yksityiselle alueelle menemistä. (Mt.)

Ajattelen Powellia ym. (2018) ja Neelakantania ym. (2022) soveltaen sensitiivisyyttä tässä tutkimuksessa monisyisenä kysymyksenä, johon linkittyy erilaisia ja eritasoisia sensitiivisiä aiheita, mahdollisesti myös stigmaa. Samalla ymmärrän sensitiivisyyden käsityksen vaihtelevan yksilöiden välillä, ja tiedostan, etteivät esimerkiksi kaikki tutkimukseeni osallistuvat välttämättä jaa minun näkemystäni sensitiivisistä tutkimusaiheista. Edellä mainittu ihmisen yksityiselle alueelle meneminen liittyy ajattelussani vahvasti sensitiivisyyteen (Martins ym. 2018; Hämäläinen, Pirskanen & Rautio 2014; Laitinen 2004, 51). Pidän Kallisen ym. (2018, 11) sensitiivisen perheaiheen kuvausta toimivana tarkastelukulmana, koska se tuo esiin sosiaalityön moniulotteista sensitiivisyyttä (Pohjola 2003, 57–58) yhdistettynä perhettä koskevaan tutkimukseen. Tutkijoiden mukaan sensitiivinen perheaihe sisältää useita ulottuvuuksia, koska perhe linkittyy useisiin elämän osa-alueisiin. Perhe on aina taustalla, kun tutkitaan esimerkiksi perhesuhteita, lapsia ja vanhempia, ja usein myös silloin, kun tutkitaan palvelujärjestelmää ja ylipäänsä erilaisia yhteiskunnan instituutioita ja ilmiöitä. (Kallinen ym. 2018, 11.) Samaan tapaan ajattelen köyhyyden ja taloudellisen avun olevan moniulotteisesti linkittyneinä sensitiivisyyden kokonaisuuteen.

Monimuotoisena käsitteenä sensitiivisyys ja siihen liittyvät kysymykset edellyttävät monimuotoisia tarkastelukulmia. Esimerkiksi tutkimusaiheen sensitiivisyyttä tai tutkimukseen osallistuvien haavoittuvuutta³¹ arvioitaessa on hyvä huomioida yksilöiden välisten erojen lisäksi tutkijan ja tutkittavan väliset erot. Aiheen sensitiivisyydestä huolimatta tutkittava voi olla hyvin kykenevä kertomaan kokemuksistaan. Voi myös pohtia, pyrkiikö tutkija toiminnallaan

³¹ Haavoittuvassa asemassa olevat voidaan määritellä THL:n (2022) mukaisesti väestöryhmiksi, joilla ei ”oman vaikutusvaltansa ulkopuolella olevien tekijöiden takia ole samoja mahdollisuuksia kuin hyväosaisemmilla väestöryhmillä”. Haavoittuvassa asemassa olevat vanhemmat on määritelty heikossa taloudellisessa asemassa oleviksi, mielenterveyden ongelmista kärsiviksi tai sellaisiksi, joiden elämäntilanne on kuormittunut perheolosuhteissa tapahtuneiden muutosten vuoksi, mistä esimerkkinä yksinhuoltajaperheet (Petrelis, Lantta & Mishina 2022). Virokannas ym. (2020) huomauttavat, että määritelmät siitä, ketä pidetään haavoittuvaisena ja mistä syystä, vaihtelevat suuresti. Ihmis- tai asiakasryhmien haavoittuviksi määrittelyn sijaan olisi tarkasteltava haavoittavia elämäntilanteita aiheuttavia rakenteita ja huomioitava, kuinka hyvinvointipalvelut voivat toisaalta vähentää mutta myös ylläpitää haavoittuvuutta. Tutkimuksissa tulisi tunnistaa haavoittuvuuden ajallinen, paikallinen, suhteellinen ja rakenteellinen luonne. (Mt.)

ylisuojelemaan tutkimukseen osallistuvia ja pelkääkö hän osallistujan särky- mistä, jos tältä kysytään vaikeista asioista. Asettuuko suojele tällöin osallistumis- oikeuden tielle, estäen ihmisen toimijuuden, oman päätösvallan ja itsemääritte- lyn toteutumisen? (Kallinen & Pirskanen 2022, 37; Luomanen & Nikander 2017, 292; Kylmä 2008, 114; ks. myös Kallinen & Rautio 2016.) Toisaalta voi kysyä, pys- tyvätkö tutkimukseen osallistuvat todella arvioimaan esimerkiksi tutkimuksesta koituvia hyötyjä, haittoja ja riskejä, ja mitä nämä asiat heille merkitsevät (Rauhala & Virokannas 2011, 241).

Sensitiivisen aiheen tutkiminen asettaa tutkijalle erityistä vastuuta tark- kailla tutkimukseen osallistuvien kykenevyyttä ja välttää heille aiheutuvaa hait- ta. Tutkija voi omilla valinnoillaan vaikuttaa siihen, miten sensitiiviset asiat esit- tää ja kuinka sensitiivisesti tutkimukseen osallistujat näyttäytyvät hänen tekstis- sään (Granfelt 2004, 152). Vastuuseen liittyy myös kysymys tutkimuksessa esiin nousseista epäkohdista ja niiden näkyviin nostamisesta. Jatkan tästä aiheesta seuraavaksi.

5.4.2 Kantaaottava ja refleksiivinen ote

Tutkimuksella voidaan nostaa epäkohtia näkyviin ja tuoda uutta tietoa poliitti- seen päätöksentekoon. Eettisesti kestävä tutkimus huomioi tiettyjen ilmiöiden edellyttävän yhteiskunnallisia ratkaisuja, mikä puolestaan vaatii tutkijalta poh- dintaa kantaaottavan tieteen vaatimuksista. (Hurtig & Laitinen 2003.) Kantaaot- tavan tutkimuksen yhteydessä yhteiskuntatieteissä voidaan puhua myös taiste- levasta tutkimuksesta, jota luonnehtii juuri vahva kantaaottavuus, toimintaläh- töisyys ja osallistuvuus. Pyrkimyksenä on kamppailla yhdenvertaisuuden ja oi- keudenmukaisuuden puolesta sekä hyödyntää tutkimusperinteitä ja -tapoja, joissa sosiaalista todellisuutta ja sen ilmiöitä tarkastellaan ja maailmaa muutetaan yhdessä eri toimintakentillä työskentelevien ihmisten kanssa. (Suoranta & Ryy- nänen 2014, 15–16.)³²

Ajatus tutkimuksen kantaaottavuudesta ja muutokseen pyrkivästä otteesta puhuttelee minua monella tavoin, ja koen ajatuksen nivoutuvan hyvin jo aiem- min tässä tutkimuksessa sivuttujen sosiaalityön köyhyystietoisien paradigman ja ihmisoikeusperustaisuuden lähtökohtiin. Lähestyn kantaaottavuutta myös tär- keänä eettisenä kysymyksenä ja miellän sen liittyvän vahvasti tutkijan vastuu- seen: olen saanut aineiston, josta nousee esiin erilaisia huomioita, ja on minun vastuullani tutkijana tuoda nämä huomiot näkyviin ja nostaa niitä yhteiskunnal- liseen keskusteluun. Aineistoa voi ajatella Granfeltin (2004) tavoin lahjana, jonka tutkija saa. Tutkijalla on moraalinen velvollisuus hänen kirjoittaessaan tekstin sa- nomaa vaikutuksiltaan tehokkaaksi suhteessa niihin, joilla on mahdollisuus

³² Oikeudenmukaisuuden turvaamista ja lisäämistä voidaan sosiaalityössä tavoitella myös rakenteellisen oikeudenmukaisuustyön avulla, jossa huomiota kiinnitetään yksilön, yhtei- sön ja yhteiskunnan välisiin suhteisiin ja rakenteisiin ja jossa oikeudenmukaisuuden edis- tämisen ohella tavoitellaan syrjivien olosuhteiden ja käytäntöjen tunnistamista ja vastusta- mista (Hurtig, Nikupeteri & Laitinen 2014). Rakenteellinen sosiaalityö laajemminkin ajatel- tuna edustaa samansuuntaisia kantaaottavia ja oikeudenmukaisuutta edistäviä tavoitteita, jolloin saadun tiedon merkitys ilmenee sen yhteiskunnallisuutena ja ongelmien ratkaisuun saatavina rakenteellisina näkökulmina (Liukko & Muurinen 2022).

vaikuttaa tutkimukseen osallistuneiden elinolojen kohenemiseen. (Mt., 152; ks. myös Roberts 2017, 156.)

Ajattelen, että eettisen tutkimuksen ei tule jäädä kuvaamansa todellisuuden ulkopuolelle eikä jättää asioita ”neutraalisti silleen” (Pohjola 2007, 29), vaan pyrkiä kantaottavuuteen, vaikuttavuuteen ja muutoksen aikaansaamiseen. Asiaa on tärkeää pohtia myös siitä näkökulmasta, kuinka tutkimus hyödyttää siihen osallistuneita ja miten heidän kertomaansa voi käyttää vaikutettaessa esimerkiksi politiikkatoimiin tai auttamisjärjestelmien kehittämiseen (Nikupeteri & Laitinen 2017, 14, 19; Rauhala & Virokannas 2011, 246; Freeman & Mathison 2009, 34; Pohjola 2007, 29; Hurtig & Laitinen 2003). Kantaottavuutta ei tule kuitenkaan tavoitella sokeasti vaan muistaa, että eettisesti toimivalla tutkijalla on velvollisuus pohtia, tuottaako kantaottavuus ja yhteiskunnalliseen muutokseen tähtäävä toiminta myönteisiä vai kielteisiä seurauksia niille ihmisille, joiden tilanetta hän toiminnallaan haluaa parantaa (Soboan ym. 2019). Yksi keino kielteisten seurausten arvioinnissa on keskustella asianomaisten ihmisten kanssa ja kysyä heidän näkemystään asiaan.

Eettisenä valintana voitaneen pitää päätöstäni tehdä haastatteluihin pohjautuva tutkimus, jossa olen paneutunut taloudellista apua saaneiden omiin kokemuksiin. Tällä valinnalla olen halunnut vahvistaa heikkojen äänien (Heino ym. 2013, 65–66) ja hiljaisten ryhmien (Granfelt 2004, 152) kuuluvuutta ja näkyvyyttä yhteiskunnassamme, sekä edistää osaltani köyhyyttä kokeneiden ihmisoikeuksien ja osallistumismahdollisuuksien toteutumista (Krumer-Nevo 2016; Lister 2007a; Hills ym. 2000). Haastattelua onkin pidetty soveltuvana menetelmänä sensitiivisiä aiheita, kuten sairautta tai köyhyyttä, käsittelevässä sosiaalityön tutkimuksessa (Carey 2012, 110). Haastattelu itsessään ei kuitenkaan vielä tarkoita eettisyyden toteutumista vaan olennaista on se, kuinka haastattelu tehdään. Kuten luvussa 5.2.3 haastattelujeni kuvauksen yhteydessä totesin, on haastattelun eettisyyden ytimessä toisen ihmisen kunnioittava kohtaaminen ja haastattelijan keskeisimpänä tehtävänä rauhallisena kuuntelijana toimiminen ja luottamuksellisen tilan tarjoaminen vaikeidenkin aiheiden käsittelylle (Hyvärinen 2017, 33).

Vaikka haastattelu olisi toteutettu eettisesti kestäväällä tavalla, on tarpeen tehdä ero aikanaan vallinneeseen käsitykseen, jonka mukaan haastatteluihin perustuva tutkimus antaisi äänen esimerkiksi syrjityille ryhmille. Näkemys on ongelmallinen, koska siinä tutkija nähdään hyväntekijänä. (Hyvärinen 2017, 33.) Kyse ei myöskään ole siitä, etteikö ihmisillä, myös marginaaliin kuuluvilla, olisi ääntä itsellään. Se, missä tutkimus voi auttaa, on tämän äänen esiin tulemisessa tai kuulumisen esteiden poistamisessa. (Ryynänen & Rannikko 2021, 25.) Haasteellista on, mikäli toisen ihmisen ääntä ei pyritä tavoittamaan kattavaan tai syvään (*thick*) ymmärrykseen pyrkien ja ihmisen toimijuus tunnustaen (Carnevale 2020). Haastattelun eettisyyttä ja toisen ihmisen äänen tavoittamista voisi pohtia myös kysymällä, kuinka hyvin tutkija tunnistaa ymmärryksensä olevan vain osittaista haastateltavan kertomasta (Hyvärinen 2017, 33).

Pyrkimykseni eettisesti kestävään tutkimukseen linkittyy osaltaan refleksiivisen tutkimustavan toteutukseen, jossa tutkija tarkastelee tutkimuskohteen ohella itseään ja pohtii, miten hän on tuottanut ja tulkinut tietoa ja miten tehdyt

valinnat ovat muokanneet tutkimuksessa saavutettua tietoa (Koivunen & Ylästalo 2017). Refleksiivisyys³³ tarjoaa keinon ymmärtää sekä laadullisen tutkimuksen eettisten kysymysten luonnetta että sitä, miten eettisyys voidaan käytännössä saavuttaa. Refleksiivisyydessä ei ole kyse yksittäisestä asiasta vaan aktiivisesta ja jatkuvasta prosessista, joka kietoutuu tutkimuksen jokaiseen vaiheeseen. Eettisten kysymysten huomioiminen nousee keskeiseen asemaan, samoin huomion kiinnittäminen tutkijan ja tutkittavan positioihin, valtasuhteisiin ja tutkimuksen tietoon. Erityisesti sensitiivisten tutkimusaiheiden ja lasten kohdalla nämä huomiot on nähty tärkeiksi. (Kiili ym. 2023b; Kallinen & Pirskanen 2022, 234–235; Guillemmin & Gillam 2004, 262–263, 274–275; Punch 2002a, 338.) Kysymys refleksiivisyydestä on myös sosiaalityön käytännön ja tutkimuksen kannalta perustavanlaatuisen, jopa siinä määrin, että se on nähty sosiaalityön tieteentekemisen ehdoksi (Longhofer & Floersch 2012).

Kuten Guillemmin & Gillam (2004) kirjoittavat, refleksiivisesti toimiva tutkija pohtii jo ennen varsinaisen tutkimuksen tekemistä, kuinka tutkimus voi vaikuttaa osallistujiin ja kuinka tutkijana reagoisi erilaisissa tilanteissa. Tällainen etukäteispohdinta pakottaa tutkijan ensinnäkin miettimään tutkimuksenteossa mahdollisesti eteen tulevia eettisesti haastavia tilanteita, sekä toiseksi kehittämään taitojaan reagoida näihin tilanteisiin asianmukaisesti. Tutkijan voi siis ajatella tutkimuksenteon aikana olevan paremmin tietoinen ”eettisesti tärkeistä hetkistä” niiden ilmaantuessa, minkä lisäksi hänellä on todennäköisesti parempi perusta vastata näihin usein odottamattomiinkin hetkiin eettisesti tarkoituksenmukaisesti. (Mt., 277.) Lasten kanssa tutkimuksenteon liittyy monesti ennalta-arvaamattomuutta, mikä voi haastaa eettisen ennakoarvion ennakkosuunnitelmat (Rutanen & Vehkalahti 2019, 7–8). Koen kuitenkin Guillemminin & Gillamin (2004) kuvauksen pätevän hyvin omaan tutkimusprosessiini, jossa erityisesti eettisessä ennakoarviossa tehdyn etukäteispohdinnan ansiosta olin varautunut haastaviin tilanteisiin ja pohtinut niihin mahdollisia ratkaisuja esimerkiksi haarukoimalla etukäteen tukikanavia, joihin haastateltavan voisi ohjata, mikäli kävisi ilmi, että hän tarvitsee tukea vaikean tilanteen käsittelemiseksi (ks. Rauhala & Virokannas 2011, 239).

Kiilin ym. (2021) mukaan lastensuojelua koskevassa tutkimuksessa refleksiivisyyttä voi tarkastella neliulotteisella lähestymistavalla. Ulottuvuudet käsittelevät aikuisten ja lasten omasta historiasta ja ammatillisista sekä yhteiskunnallisista asemista johtuvien mahdollisuuksien ja esteiden huomioimisen

³³ Refleksiivisyyden rinnalla puhutaan reflektiivisyydestä. Refleksiivisen ja reflektiivisen suhteeseen liittyy kahden käsitteellistämisen prosessin päällekkäisyyttä ja toisiinsa limittymistä. Suhdetta on ammattikäytännöissä kuvattu monimutkaiseksi ja teoreettisesti vaativaksi. (Karvinen-Niinikoski 2005, 18.) On todettu, että suomalaisessa keskustelussa termejä refleksiivinen ja reflektiivinen käytetään vaihtoehtoisesti ehkä kielisyyden vuoksi. Reflektiivinen on saanut vakiintunutta asemaa englanninkielisten ja refleksiivinen saksankielisten lähteiden kautta, ja käsitteiden tosiallinen ero voidaan juontaa etymologisiin syihin. Sosiaalityössä ammatilliseen reflektioon on katsottu kuuluvan ”toimintaan perustuva kokemus, kokemuksesta oppiminen ja toisin toimimisen mahdollisuuden oivaltaminen”. Näin reflektio ei tarkoita vain ajatustyötä sen eri muodoissa, vaan kyseessä on laajempi käsite. (Karvinen 1993, 27–28.) Tarkemmin reflektiivisestä ja refleksiivisestä ks. esim. Tapola-Haapala 2011.

tutkimussuhteiden muodostumisessa; mahdollisten yhtäläisyyksien ja erojen ymmärtämisen kulttuurisissa ja sukupolvien välisissä asemissa; puhumisen ja kuulemisen mahdollistamisen; sekä sosiaalisten asemien muuttamisen yhteistutkimuksen kautta. (Mt.) Vaikka neliulotteinen lähestymistapa on tehty erityisesti lastensuojelukontekstissa tapahtuvaa tutkimusta ajatellen, soveltunee lähestymistapa myös muunlaisiin tutkimusasetelmiin, jotka edellyttävät refleksiivistä otetta esimerkiksi tutkimusaiheen sensitiivisyyden vuoksi.

Myös fenomenologis-hermeneuttinen lähestymistapa on tukenut refleksiivisyyden toteuttamista, sillä fenomenologis-hermeneuttiseen tutkimukseen kuuluu osaltaan tutkijan reflektointi esimerkiksi omasta esiymmärryksestään (Alsaigh & Coyne 2021; Laine 2018). Tätä esiymmärrystäni olen avannut aiemmin luvussa 4.4. Fenomenologisesti painottunut tutkimus tarjoaa hyvän pohjan eettiselle tutkimuksenteolle myös tutkittavien aktiivisen roolin vuoksi: haastattelu ei etene tiukasti ennalta määriteltyjen aiheiden tai teemojen mukaan, vaan tutkimuksen osallistujille pyritään antamaan tilaa johdattaa haastattelua tärkeiksi ja merkityksellisiksi katsomiinsa asioihin (Laine 2018, 39; Perttula 2011, 141; Lavery 2003, 29). Lisäksi tutkijalta vaadittava herkkyyks ja kyky rakentaa kontakti toiseen ihmiseen korostavat haastattelutilanteessa tutkijan vastuuta eettisiin valintoihin ja toimintatapoihin (Lehtomaa 2011, 178). Kun tutkija havainnoi ja kunnioittaa vuorovaikutustilanteessa osallistujan itse valitsemia strategioita, joilla hän tilannetta ohjaa, voidaan myös itsemääräämisoikeuden ja vapaaehtoisuuden eettisiä periaatteita vahvistaa ja toteuttaa (Kuula 2021, 222).

5.4.3 Käytännön tutkimuseettisiä kysymyksiä

Kuvaan seuraavaksi tarkemmin joitain tutkimukseeni sisältyneitä eettisiä kysymyksiä ja valintoja. Aloitan vapaaehtoisuuden periaatteesta, joka muodostaa tutkimuksessani tärkeän eettisen lähtökohdan ja jota olen jo aiemmissa luvuissa sivunnut. Osallistumisen perustuminen vapaaehtoisuuteen on ilmaistu niin tutkimustiedotteissa kuin suostumuslomakkeissa, ja se on käyty läpi jokaisen osallistujan kanssa suullisesti kertoessani tutkimuksesta. Olen myös kertonut, ettei osallistuminen tai osallistumatta jättäminen vaikuta mahdollisiin tukisuhteisiin järjestöjen kanssa, ja että tutkimus on avustustoiminnasta oma erillinen kokonaisuutensa. Osallistujat ovat itse saaneet päättää osallistuvatko he tutkimukseen ja millä tavoilla he osallistuvat. Tällä tarkoitan sitä, että he ovat voineet päättää osallistua vain haastatteluun tai osallistua sekä haastatteluun että luoviin menetelmiin pohjautuvaan osioon. Vaikka tavoitteena oli, että tutkittavat osallistuvat sekä haastatteluun että luoviin menetelmiin, en halunnut, että he tuntevat painostusta tai pakottamista osallistua enempään kuin heistä tuntuu sopivalta (ks. esim. Sadzaglishvili, Gotsiridze, & Lekeshvili 2021; Martins ym. 2018; Lister 2007a).

Lapsille tehty oma selkokielen versio tutkimustiedotteesta, tietosuoja selosteesta ja suostumuslomakkeesta, samoin kuin aikuisille tehdyt lomakkeet, käytiin läpi ennen haastattelua. Koska tiedote ja tietosuoja seloste ovat paikoin melko vaikeasti ymmärrettävää tekstiä ja tietosuoja seloste sisältää viittauksia muun muassa eri direktiiveihin, voi pohtia, olisiko selkokielen tiedotteet olleet

syitä olla käytössä kaikilla tutkimukseen osallistuvilla, ei vain lapsilla. Samalla voi kysyä, kuinka hyvin selkokieliisyys toteutuu lastenkaan kohdalla, sillä selkokielliset ilmaiset eivät nykyisessä muodossaan ole kaikilta osin välttämättä täysin ymmärrettäviä. Tiedotteiden epäselvistä tai hankalista ilmaisuista huolimatta kaikki haastateltavat sanoivat ymmärtävänsä tutkimuksen kulun ja siihen liittyvät tietosuojakysymykset. Uskon, että ymmärrystä edesauttoi se, että kävin jokaisen kanssa suullisesti läpi tutkimukseen liittyvät asiat ja osallistujilla oli mahdollisuus kysyä heitä askarruttavista asioista (ks. Freeman & Mathison 2009). Lomakkeisiin kuului suostumuslomake (liitteet 5–7), jonka jokainen tutkimukseen osallistuva, niin aikuinen kuin lapsi, täytti. Alle 15-vuotiaiden kohdalla suostumus pyydettiin lapsen oman suostumuksen ohella lapsen huoltajalta. 15 vuotta täyttäneiden huoltajat saivat tutkimustiedotteen, mutta suostumukseksi riitti lapsen oma suostumus Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2019) periaatteiden mukaisesti. Pidän tärkeänä, että jokainen lapsi saa täyttää oman suostumuslomakkeensa ja päättää näin itse omasta osallistumisestaan. Tämä ei ole yhdentekevää, sillä suostumuksen pyytämisen lapselta itseltään on nähty voivan vaikuttaa jopa tutkimuksen tuloksiin: kun tutkija on konkreettisesti toiminnalla eli suostumuksen pyytämällä kunnioittanut lasta, virittäytyy hän analyysiä tehdessään kunnioittamaan lapsen näkökulmaa (Olli 2019, 117).

Vapaaehtoisuuden ohella erityisesti muutama aikuisosallistuja toi haastattelun alussa esiin luottamuksellisuuden ja anonymiteetin merkityksen. Vaikka kaikilla osallistujilla oli halu osallistua tutkimukseen ja kertoa omista kokemuksistaan, koettiin jotkut aiheet erityisen arkaluontoisiksi. Ymmärrän hyvin toiveet anonymiteetistä, sillä vanhemmat puhuivat varsin avoimesti vaikeistakin perhetilanteista ja lastensuojeluun liittyvistä kokemuksista. Myös omia ja lasten sairauksia sekä mielenterveyden haasteita käytiin avoimesti läpi. Aikuisten ohella osa lapsista puhui perheen vaikeista tilanteista kuten huostaanotoista, päihdeongelmista ja perheväkivallasta. Vaikeista tilanteista puhuessaan lapset ja aikuiset toivat esiin erilaisia asiakassuhteita terveys- ja/tai sosiaalipalveluissa. Puheista kuuli sen, että omaa ja perheen tilannetta oli käsitelty ammattilaisten kanssa ja moniin tilanteisiin oli saatu apua, vaikka apu ei aina olisikaan ollut täysin riittävä. Varmasti ainakin osittain tämän vuoksi koin, että vaikeistakin asioita pystyttiin käsittelemään haastattelussa melko neutraalisti enkä kokenut, että haastatteluihin olisi liittynyt pelkoa osallistujien särkymisestä (Kallinen & Pirskanen 2022, 37). Painotin myös, ettei minulle tarvitse kertoa asioista, jos se ei tunnu itsestä hyvältä.

Koska haastatteluissa käsiteltiin sensitiivisiä asioita, pidin anonymisointiin liittyviä valintoja tärkeinä ja kerroin niistä myös osallistujille. Tekemilläni valinnoilla olen halunnut suojata osallistujien yksityisyyttä. Tämä näkyy käytännössä niin, että osallistujista puhutaan peitenimillä. Olen häivyttänyt osallistujien taustatietoja asuinpaikan sekä lasten lukumäärän ja sukupuolen osalta. En yhdistä ikinä henkilöihin vaan esitän ikäjakauman yleisellä tasolla. Seuraan Gretschenin & Myllyniemen (2020, 23–24) esimerkkiä vapaa-aikaan ja harrastuksiin sekä kotielämään liittyvien termien esittämisessä: kun haastateltava puhuu esimerkiksi äidistä tai isästä, käytetään termiä *vanhempi*, kissasta termiä *lemmikki* tai *kotieläin*,

koripallosta *joukkuelaji* ja muiden lajien kohdalla *urheilulaji*. Veljestä ja siskosta puhuttaessa käytetään termiä *sisarus*. Yksityiskohtaiset sairauden kuvaukset on häivytetty tekstistä käyttämällä termiä *sairaus*. Erilaisten neuropsykiatristen häiriöiden kohdalla käytän tätä yleistermiä *neuropsykiatrinen häiriö* yksityiskohtaisempien termien tai diagnoosien sijaan, samoin toimin aistiherkkyyksien kanssa, joista käytän termiä *aistiherkkyys*. En mainitse järjestöjä nimeltä osallistujien niistä puhuessa, koska osa järjestöistä on tiettyyn paikkakuntaan sidoksissa. Tämä koskee myös leirejä ja lomiam, joiden osalta en avaa tarkemmin taustajärjestöjä, ajan kohtaa tai paikkakuntaa.

Kuten olen edellä tuonut esille, pätevät monet eettiset kysymykset niin aikuisten kuin lasten kohdalla. Esimerkiksi vapaaehtoisuuden periaate, sensitiivinen ote ja luottamuksellisuus ovat tärkeitä kaikkien osallistujien kanssa, iästä riippumatta. Lasten ja aikuisten välillä onkin todettu vallitsevan enemmän yhtäläisyyksiä kuin eroja eettisten periaatteiden osalta, ja aivan kuten lapset, voivat aikuiset kokea olonsa epäpäteviksi tai vailla valtaa johtuen esimerkiksi tutkijan käyttämästä kielestä tai tämän asemasta (Alderson ym. 2005, 64–65). On myös huomautettu, että lapsia koskevaa tutkimusta on liian yksinkertaistettua pitää vain kahden ääripään valintana, joko samanlaisena tai erilaisena kuin aikuisia koskeva tutkimus. Kyseessä on ennemminkin jatkumo, jossa lapsuudentutkimus liikkuu edestakaisin eri tekijöiden, kuten lasten itsensä, esitettyjen kysymysten, tutkimuskontekstin, lasten iän ja tutkijan omien asenteiden sekä käyttäytymisen mukaan. (Punch 2002a, 338.) Olennaisempaa kuin keskittyä ikään perustuvaan erotteluun aikuisten ja lasten välillä olisi kiinnittää huomiota tutkimusmenetelmien sopivuuteen tutkimukseen osallistuville ihmisille (Christensen & James 2017, 4).

Lapsia koskevasta tutkimuksesta voidaan kuitenkin nostaa esiin kaksi erityistä piirrettä, joiden tarkemman käsittelyn katson tärkeäksi tässä tutkimuksessa lasten keskeisen tutkimusosallistumisen vuoksi. Näistä piirteistä ensimmäinen liittyy aikuisten ja lasten väliseen valta-asetelmaan (Strandell 2021; Martins ym. 2018; Graham, Powell & Taylor 2015; Andersson ym. 2005; Punch 2002a). Kun lapsi käsitetään aikuisesta erilaisena pääasiassa tämän yhteiskunnallisen position vuoksi, voidaan lapsuuteen ajatella sisältyvän rakenteellista haavoittuvuutta, joka liittyy lasten ja aikuisten väliseen valta- ja kontrollisuhteeseen (Strandell 2021, 103–104). Lasten epätasa-arvoinen suhde aikuisiin näkyy tutkimuksessa aikuistutkijan suurempana valtana suhteessa lapsiin. Tämän vuoksi esimerkiksi suostumusprosessi, jossa lapsi voi itse päättää olla osallistumatta tai vetäytyä tutkimuksesta milloin tahansa, on erityisen tärkeä lapsille, joilla ei monestikaan ole mahdollisuutta tehdä valintoja osallistumisestaan erilaisiin asioihin. (Freeman & Mathison 2009, 62–63.) On kuitenkin hyvä tiedostaa, että vaikka valta-asetelman ajatellaan helposti olevan aikuisia suosiva, on lapsillakin valtaa suhteessa tutkijaan, mikä voi joissain tapauksissa johtaa esimerkiksi tutkijan haavoittuvuuteen suhteessa lapsiin (Kostet 2021). On myös kyseenalaistettu, voiko tutkija ”antaa” lapsille valtaa osallistavien menetelmien avulla (Gallagher 2008), mikä on relevantti kysymys myös aikuisten kohdalla.

Suostumusprosessin ohella tutkijalla on muitakin keinoja valta-asetelman lieventämiseksi. Tutkija voi esimerkiksi pyrkiä ilmaisemaan asiat ymmärrettävästi eikä sortua käyttämään ”tutkijakieltä”, hän voi vetäytyä haastattelussa taka-alalle, antaa osallistujalle tilaa ja aikaa puhua ja pohtia sekä ilmaista haastateltavan olevan aiheen asiantuntija. Näin lapselle (ja myös aikuiselle) voidaan viestiä, että hän voi vaikuttaa tilanteen kulkuun, kyseenalaistaa asioita ja olla oma itsensä. (Kallinen & Pirskanen 2022, 137–138.) Myös erilaisten menetelmien hyödyntäminen pelkän haastattelun sijaan tai valinnanmahdollisuus erilaisten haastattelumuotojen välillä voi lieventää epätasaista valtasuhdetta ja lisätä voimaantumisen tunnetta (Nieminen 2021; Connolly 2017; Cater & Øverlien 2014, 70; Freeman & Mathison 2009, 83; Punch 2002a; Punch 2002b). Kuten olen tuonut esiin, olen tutkimuksessani hyödyntänyt tämänkaltaisia keinoja ja kokenut ne toimiviksi. Lapsen asiantuntijuuden tunnustaminen ja arvostaminen voi kokemukseni mukaan vahvistaa ja rohkaista lasta ja antaa viestin hänen kertomansa tärkeydestä tutkimukselle. Tämä korostuu etenkin silloin, jos lapsi on epävarma omasta ”osaamisestaan” ja pelkää vastaavansa väärin tutkijan kysymyksiin, vaikka hänelle olisi kerrottu, ettei haastattelussa ole oikeita ja väärää vastauksia. Samat keinot toimivat hyvin myös aikuisten kanssa silloin, kun aikuinen tuo esiin omaa epävarmuuttaan esimerkiksi toteamalla, ettei tiedä mitä osaisi johonkin kysymykseen vastata.

Epätasa-arvoisen valtasuhteen ohella toinen lapsuudentutkimusta leimaava piirre on tasapainottelu suojellisen ja osallistumisoikeutta korostavan lähestymistavan välillä. Ilmiön taustalla voidaan nähdä lapsuudentutkimuksessa tapahtunut paradigman muutos aikuislähtöisestä lapsuuden rakentamisesta ja ymmärtämisestä kohti lasten omien näkemysten huomioimista³⁴. Muutoksen myötä pitkään vallinnut suojellinen näkökulma on alkanut antaa tilaa näkemykselle lapsista arvokkaina ja aktiivisina yhteiskunnallisina toimijoina. (Dubois ym. 2022; Kallinen & Pirskanen 2022; Sadzaglishvili ym. 2021; Kannasoja & Svenlin 2011; Freeman & Mathison 2009.) Tasapainottelu näkyy myös YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa, jossa lapset nähdään samanaikaisesti sekä pätevinä toimijoina, joilla on oikeus tulla kuulluiksi (artikla 12), että haavoittuvina ja suojeluun oikeutettuina (artikla 19) (Cater & Øverlien 2014, 68; ks. myös Kaukko ym. 2019, 89). Lapsuuden ja nuoruuden tutkimusta kuvaakin erityinen kasvatuksen, vallan ja hallinnan tematiikka, minkä seurauksena eettisiä

³⁴ Lapsuuden ja nuoruuden tutkimuksessa on viimeisten vuosikymmenten aikana vahvistunut näkemys lasten elämän ja arjen tutkimisesta heidän itsensä kertomana (Raittila, Vuorisalo & Rutanen 2017, 312–313). Niin sanottu lapsuudentutkimuksen uusi paradigma näkyy tutkimuskentällä vahvasti kasvaneena kiinnostuksena lasten omien kokemusten ja ajatusten tutkimiseen. Tämän yhteiskunnallisen muutoksen juuret voidaan paikantaa YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen syntyhetkiin (1989), jolloin lapsen oikeuksien huomioiminen alkoi yleistyä myös tutkimuksenteossa. Nykyisin tutkimuksessa on siirrytty aiemmin vallinneesta hierarkkisesta, tutkijan valta-asemaa korostaneesta asetelmasta lähemmäs tasisempaa vallanjakoa tutkijan ja lapsiosallistujien välillä. (Dubois ym. 2022; Raittila ym. 2017, 313–314; Cater & Øverlien 2014.)

kysymyksiä voi luonnehtia monitahoisiksi ja erityistä osaamista vaativiksi (Rutanen & Vehkalahti 2019, 8).

Suojellisten ja osallistumista korostavien periaatteiden yhdistämisen on todettu olevan vaikeaa, sillä periaatteet nähdään helposti toisensa poissulkeviksi. Tällöin suojeleminen voi kääntyä osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien kaventumiseksi, ja hyvää tarkoittavan suojeleminen nimissä lapsi saatetaan sulkea osallistumisen ja vaikuttamisen ulkopuolelle. (Strandell 2021, 95.) Voidaankin kysyä, onko lasten haastattelematta jättäminen ja tutkimusosallistumisen estäminen itse asiassa epäeettinen teko, jonka seurauksena lasten näkemykset sivuutetaan (Kallinen & Pirskanen 2022, 28). Yksi ratkaisu on tarkastella lapsen osallistumista ikään kuin suojelellisena tekona, jolloin Kannasojan & Svenlinin (2011) esimerkin mukaisesti ”osallistuminen tuottaa suojelellisuutta” -ajattelu pyritään saamaan koko tutkimuksen läpäiseväksi tavoitteeksi. Tällöin lapsen osallistumisessa on kyse ennen kaikkea kuulluksi ja nähtyksi tulemisesta, ja lapsen tuottaman tiedon pohjalta voidaan suunnata resursseja ja tuottaa uudenlaista lasten toimijuuden huomioivaa suojelellisuutta. Kun suojeleminen ymmärretään laaja-alaisesti, voidaan suojelellisuutta katsoa kaikki se, millä lasten ja nuorten hyvinvointia suojaavia tekijöitä voidaan lisätä. Toisin sanoen parempaan suojelellisuuteen voidaan pyrkiä sellaisen tutkimustiedon avulla, jonka tuottamisessa lapset ja nuoret ovat olleet mukana. Kirjoittajat huomauttavat, että suojelellisuutta ja osallistumista on tärkeää tarkastella yhtäaikaaisesti, koska käytännön tilanteissa ne aktivoituvat usein samanaikaisesti. Eettisesti kestävässä tutkimuksessa näiden kahden yhdistäminen tutkimuksen eri vaiheissa on tavoiteltavaa. (Mt., 276–281.)

Strandellin (2021) mukaan lasten näkeminen sosiaalisina toimijoina ja osallistujina on vienyt pohjaa lasten ja aikuisten perustavanlaatuisista eroista. Tämä on samalla sekä vähentänyt että lisännyt tarvetta pitää lapsia erityisinä, aikuisista poikkeavina tutkimuskohteina. Voikin ajatella, että lasten ja aikuisten samankaltaisuuden tai erilaisuuden sekä lapsiin kohdistuvaan tutkimukseen yleisestikin liittyy tietynlaista kaksijakoisuutta. Strandell puhuu eettisestä symmetriasta, jonka periaatteen mukaisesti eroja lasten ja aikuisten välillä ei tule ottaa lähtökohteisesti annettuina. Lapsuudentutkimuksessa tulisi lähteä samoista eettisistä periaatteista, jotka ohjaavat muutakin tutkimusta. Lapsia tulee voida tutkia yhtä laajalla skaalalla kuin muita ikäryhmiä, pitäen samalla mielessä epätasa-arvoinen valtasuhde aikuisten ja lasten välillä ja siitä johtuva lapsuuden rakenteellinen haavoittuvuus, jota tutkijan tulee riittävästi huomioida. (Mt., 103, 108.)

Vaikka tutkimusaiheen sensitiivisyys sekä tutkijan ja osallistujien välinen valtasuhteen epätasapaino ovat keskeisiä eettisiä kysymyksiä, on tärkeää muistaa, että tutkimukseen osallistujat eivät ole avuttomia ja taitamattomia, vaan heillä on monenlaisia strategioita toimintansa säätelyä varten ja siihen, kuinka paljon ja mistä asioista he kertovat haastattelutilanteessa (Kuula 2021, 221–222). Kuten Granfelt (1998) toteaa, ei osallistujilta tule riittää vastuuta siitä, mitä he päättävät itsestään haastattelutilanteessa kertoa (Mt., 41). Tämä on aikuisten ohella olennainen huomio myös lapsen oikeuksien sopimuksen hengessä, jossa korostuu lapsen pätevyys sekä oikeus osallistua ja tulla kuulluksi (Cater & Øverlien 2014, 68). Ajattelen, että niin lasten kuin aikuisten kanssa olennaiseksi

eettiseksi kysymykseksi muodostuu tilannekohtaisuus ja osallistujien kohtelemisen yksilöinä homogeenisen ryhmän sijaan. Keskeistä on lisäksi se, että tutkija pohtii omaa eettistä kantaansa jokaisessa tutkimusprosessin vaiheessa. (Kiili ym. 2023a; Cater & Øverlien 2014.)

6 VANHEMPIEN TALOUDELLISEN AVUN KOKE- MUKSET

6.1 Taloudellisen avun perusta

Aloitan tutkimukseni empiirisen osuuden tarkastelemalla vanhempien taloudellisen avun kokemuksia. Lapsiperheiden vanhempien kokemukset taloudellisesta avusta sisältävät monenlaisia merkityksiä, joista ensimmäisenä tarkastelen avun perustaa. Virallisella ja epävirallisella taloudellisella avulla on aina jokin perusta, ja tästä perustasta kumpuavat merkitykset, joiden varaan koko taloudellisen avustamisen kokonaisuuden voidaan ajatella nojaavan. Vanhempien kokemusten tarkastelu osoittaa avun perustaan liitettyjen merkitysten olevan tutkimukseen osallistuneiden vanhempien yhteisesti jakamia, vaikka ne eivät olekaan riskitiriidattomia. Seuraavissa alaluvuissa avun perustaa lähestytään ensin virallisen avun kokemusten kautta, avun oikeuden ja luottamuksen kysymyksiä tarkastelemalla, sekä lopuksi epävirallisen avun kokemusten näkökulmasta.

6.1.1 Oikeus viralliseen apuun

Virallinen taloudellinen apu on kiinteästi yhteydessä siihen, miten avunsaajan kokemuksessa oikeus apuun ja ihmisarvoisen elämän edellyttämään turvaan toteutuvat. Kysymys ei ole tutkimukseni osallistujien kokemusten perusteella suoraviivainen. Se, että on taloudelliseen tukeen oikeutettu ei tarkoita välttämättä vanhempien kokemuksissa perustuslain (1999/731) mukaisen ihmisarvoisen elämän edellyttämän turvan toteutumista. Oikeus toimeentuloon esimerkiksi toimeentulotuen osalta ei myöskään tapahdu automaattisesti tai itsekseen vaan se edellyttää ymmärryksen oikeuden olemassaolosta sekä kyvyn hakea tätä oikeutta, kuten Martta alla kuvaa.

Sitten jossain vaiheessa mä huomasin, että me ollaan kuitenkin alle sen toimeentulotuenrajan ja mä hoksasin jossain vaiheessa, että mehän voidaan hakee sitä. Että mä en

ollu aluksi ees tajunnu, että me ollaan siihen oikeutettuja. [Paikkakunnan] sosiaalityöntekijät tosiaan tuli mukaan kuvioihin näitten lasten sairauksien myötä. Et mä en oikeestaan ollu osannu ajatella, että johonkin aikuissosiaalityöhön vois ottaa yhteyttä. (---) Että vuosien varrella mullekin on käynyt selväksi, että on oikeus olla kotona ja hoitaa asioita, se on yhteiskunnalle jopa parempi taloudellisesti, että minä hoidan ne. Se on myös [lapsille] parempi, kun mä keskityn siihen oikealla tavalla. Mutta että se tavallaan se on ollut sellainen turvaverkko, että me ei olla tiputtu niistä väleistä. (Martta)

Martan mainitsemaan toimeentulotukeen liittyy myös alikäyttöä. Vaikka alikäyttö on Kela-siirron myötä vähentynyt³⁵ (Valtiontalouden tarkastusvirasto 2020), eivät kaikki toimeentulotukeen oikeutetut hae sitä, mikäli kynnys tuen hakemiseen on liian korkea tai siihen liittyy nöyryytystä (Eronen ym. 2021, 25; Rovainen & Jalonen 2012; Kuivalainen 2010; Isola 2009). Krok (2009) puhuu toimeentulotuen yhteydessä kannattaako-asenteesta viitatessaan yksinhuoltajanaisten pohdintaan, kannattaako toimeentulotukea ylipäätään hakea siihen liittyvän nöyryyttävyuden vuoksi (Mt., 150–151). Myös ulkopuoliseen apuun liittyvän vastenmielisyyden ja hakemisen vaikeuden on havaittu olevan syitä avun hakematta jättämiselle (Vuori 2012, 58), ja tämänkaltaista pohdintaa toimeentulotuen nöyryyttävyydestä ja avun hakemisen vastenmielisyydestä esiintyi joilain tutkimukseni osallistujilla.

Kysymys ihmisarvoisen elämän edellyttämästä turvasta ja toimeentulon oikeudesta on tutkimusaineistoni valossa monitahoinen, osin ristiriitainenkin. Osa tutkimusosallistujista liitti julkisen sektorin etuuksiin jonkintasoisia perusturvallisuutta lisääviä ja ihmisarvoisen elämän mahdollistavia merkityksiä (ks. Millar & Ridge 2020). Tästä näkökulmasta sosiaaliturvaa ja lapsiperheiden taloudellista tukea voidaan ajatella mahdollisuuksien ja osallisuuden edistäjänä (Kekkonen ym. 2022, 14; Leeman & Virrankari 2022, 162; Isola ym. 2022).

Jotenkin haluaisin tuoda enemmän esiin sosiaaliturvan mahdollistavaa vaikutusta. Ainakin minulle se toimeentulotuen tuoma perusturva on antanut mahdollisuuksia suunnitella tulevaa ja sellaista turvallisuuden tunnetta pohtia myös sellaisia näkymiä, joita ei olisi tiukemmassa paikassa tullut mieleenkään. (Martta, kirjoitus)

Osa niistä tutkimusosallistujista, jotka liittävät julkisiin tukimuotoihin perusturvallisuuden merkityksiä, ovat tukien riittämättömän tason vuoksi etsineet taloudellista apua muualta, kuten kolmannen ja neljännen sektorin toimijoilta. Oikeus julkisiin tukiin ei siis näiden osallistujien kohdalla tarkoita tarpeiden täyttymistä, ja toimeentulossa ilmeneviä aukkoja on jouduttu paikkaamaan muilla keinoilla. Turvautuminen epäviralliseen apuun kertoo osaltaan ensisijaisen sosiaaliturvan puutteista (Lindberg 2021; Eronen ym. 2020, 122; Kallio & Hakovirta 2020b, 264; Laihiala 2020, 91–92; Laihiala 2018, 15; Blomgren ym. 2016; Metteri 2012; Määttä 2012). Taustalla on katsottu vaikuttavan universalismin periaatteen heikentymisen, mikä pakottaa vaikeassa asemassa olevia ihmisiä turvautumaan yhä enemmän kirkon tai hyväntekeväisyysjärjestöjen tukeen (Kortetmäki & Silvasti 2017; Jokela 2011).

³⁵ Alikäytön arviointi on kuitenkin haastavaa, sillä tavoitetta vähentää alikäyttöä ei ole ilmaistu hallituksen esityksessä (HE 358/2014 vp) selvästi. Perustoimeentulotuen sisältömuutoksen takia ei myöskään pystytä arvioimaan alikäytön vähenemisen vaikutusta perustoimeentulotukimenojen kasvuun. (Valtiontalouden tarkastusvirasto, 2020, 20.)

Kuten luvussa 2.1 todettiin, on tukien riittämättömään tasoon kiinnitetty huomiota esimerkiksi kansainvälisten toimielimien Suomen valtiolle antamissa lausunnoissa (esim. Valtioneuvosto 2023; TSS-komitea 2021). Niukkuus viime-sijaista turvaa saavan arkeen tiiviisti kuuluvana elementtinä (Saari ym. 2017, 313) kertonee myös omaa tarinaansa etuuksien ja tukien tason riittämättömyydestä (Turtiainen ym. 2021; Juntunen 2006; Anttonen & Sipilä 2000). Tutkimukseeni osallistuneiden perheiden kokemuksissa tukien riittämättömyys merkityksellistyy todellisten kulujen ja viranomaisten tekemien kululaskelmien välisessä epä-suhdassa. Vanhemmilla oli yleisesti jaettu näkemys siitä, että lapsiperhearjen kulut ovat suurempia kuin virallisten laskelmien puitteissa oletetaan. Tukien ja hin-tojen epäsuhta vaatii monesti ajan käyttöä halvimman tuotteen etsintään, kuten Tuuli kuvaa. Tämä herättää kysymyksen, edellytetäänkö köyhältä tarjousten et-sintää ja pidetäänkö köyhän aikaa yhtä arvokkaana kuin muiden ihmisten.

Sitä sellasta kunnan ehkäsevää jotain tämmöstä me saatiin silloin huonekaluihin, mutta eipä ne sen kokoisia oo että sillä mitään. Jos sä saat satasen sänkyyn niin et sä oikeen kahen ihmisen sänky osta mistään. (---) Niin, ja sit saatiin viiskymppi vauvan istuimeen mut eipä sellasiakaan oo et jos haluu oikeesti kunnolla kuljettaa eipä sellasii viidellä kymppillä. Tai saa olla hyvä löytämään ja tuhlaamaan aikaa siihen, että löytää. (Tuuli)

Vaikeassa taloudellisessa tilanteessa olevien lapsiperheiden kohdalla tärkeä huomio on Hennan kanssa keskusteluissa esiinnoussut toive, että tuet olisivat sellai-sella tasolla, että niillä pystyisi takaamaan lapselle normaalin elämän. Samaa toi-voivat muut vanhemmat. Normaalin elämän voi tulkita rinnastuvan oikeudeksi ihmisarvoiseen elämään, johon on esimerkiksi viitebudjettihankkeessa³⁶ (Grahn ym. 2023) luokiteltu kuuluvaksi tiettyjä asioita, ja ihmisarvoisen elämän hinnaksi laskettu tietty hinta. Hennalla ja muillakin osallistujilla viralliseen taloudelliseen apuun merkityksellistyy etuuksien riittävä taso, mikä on ymmärrettävää, sillä perusturvaetuudet ovat niihin tehdyistä korotuksista huolimatta riittämättömät kattamaan viitebudjettien mukaista kulutustasoa (Perusturvan riittävyuden IV arviointiryhmä 2023).

Henna: Mut sillai me ollaan pärjätty et nythän se tilanne on jo vähän parempi Kelassa, mut silloin pari vuotta sit se oli todella, ne jätti kyllä aika. Ja sit kun on ruoan hinnan nousu niin nehän [etuudet] ei nouse siinä mukana. (---) Ja sama vuokratuet ja kaikki. Kyl se vähän on jääny 90-luvulle se.

H: Niin. Sä jotenkin muotoilit tossa aiemmin, että pystyy tarjoamaan normaalin lap-sille niin mitä sä ajattelet, että se sellanen normaali on mitä tän kautta pystyy tarjoa-maan?

Henna: No siis kun muilla lapsilla on pelit ja vehkeet ja harrastukset ja mahdollisuudet vaikka alottaa uus harrastus ja tällasta. Niin ihan noilla pelkillä tuillahan sitä ei. Et

³⁶ Viitebudjettihankkeessa ihmisarvoiseen elämään luokiteltiin kuuluvaksi kahdeksan eri-laista hyödykekorja: ruoka, vaatetus, tietoliikenne, kodin tavarat ja laitteet, terveys ja hen-kilökohtainen hygienia, harrastukset ja vapaa-aika, asuminen sekä liikkuminen. Esimerkki-kotitalouksista nelihenken perheen ihmisarvoisen elämän hinnaksi on laskettu asuinpai-kasta riippuen reilu 3000 euroa. Kun laskelmia tulkitaan, on korkea inflaatio otettava huomioon: laskelmat on tehty vuoden 2022 lopussa, jolloin on jo tiedetty, että hinnat nousevat edelleen nopeasti. (Grahn ym. 2023.)

nykyään ne myöntää jo vähän paremmin harkinnanvaraista harrastuksiin mut just joskus viis vuotta sitte oli tosi paha tilanne.

Taloudellista pärjäämistä ja tukien määrää pohdittiin myös suhteessa siihen, minkälaista arki olisi, jos rahaa olisi riittävästi. Toiveet sujuvan arjen ja jaksamista tukevan elämän edellytyksiksi eivät olleet kovin suureellisia – kunhan tultaisiin toimeen edes kohtuullisesti, ettei joka päivä esimerkiksi tarvitsisi miettiä mitä syödään (ks. myös Helne & Hirvilammi 2021, 202; Saari ym. 2020, 166). Sen lisäksi, että vanhemmat pohtivat tukien riittämätöntä tasoa yleisellä tasolla, aihe linkittyi puheissa haastatteluaikana ajankohtaiseen inflaatioon ja hintojen nousuun. Samalla kuitenkin tuotiin esiin se, että pienikin tuki on tärkeää perheen pärjäämiselle.

Me ei oltais taloudellisesti millään tultu pärjäämään. Ei me ois saatu ruokaa kaupasta ostettua et ku jossain vaiheessa on silleenkin et mulla on 14 euroa tilillä ja kaks viikkoo palkkaan, että semmosessa tilanteessa on joku kaveri tullu auttamaan mut ihan järjetöntä se on ja nyt kun miettii että ruoka on kallistunu ja bensa on kallistunu että kaikki on vaan kallistunu mutta ei se tuen määrä nouse. (---) Mun mielestä se tuen määrä on, se on tosi pieni, mutta ilman sitä pientäkään tukee mitä me on saatu me ei oltais pärjätty. Ei todellakaan oltais pärjätty. (Pirjo)

Tukien riittämätön taso oli yleisesti jaettu tutkimukseen osallistuneiden vanhempien kesken. Poikkeuksen tähän muodosti Martta, joka haastattelussa ja haastattelun jälkeen toimittamassaan kirjoituksessa toteaa toimeentulotuen ja muiden tukien tason olevan mielestään riittävä. Tukien riittävä taso ei kuitenkaan tarkoita, ettei elämässä joutuisi tekemään valintoja ja kiinnittämään huomiota taloudenhallintaan. Aihe kietoutuu nähdäkseni keskeisiin sosiaalityön, ja erityisesti taloussosiaalityön, kysymyksiin niin talousvaikeuksien vaikutuksista ihmisen hyvinvointiin kuin kyvystä tunnistaa toimeentulo-ongelmien eri ulottuvuuksia ja löytää tarkoituksenmukaisia ratkaisuja ja tukimuotoja, joilla talousvaikeuksissa elävien lapsiperheiden tarpeisiin voidaan vastata (Viitasalo 2021, 230).

Itse asiassa mä oon ollut ihan tyytyväinen näihin tukien tasoon enkä oo kokenut, että me eletäis kauheessa köyhyydessä vaikka on joutunut miettimään asioita. Mä oon itse varmaan opettanut [lapsen nimi] sen pihyden, mä oon tämmönen excel ihminen [naurahtaa] niin mä oon aika taitava pyörittelemään numeroita niin se on pyörinyt. Mutta toisenlaisella mentaliteetilla varustettuna olis mennyt varmasti huonommin. (Martta)

Yleisesti toimeentulotuen tasoa kait pidetään sen saajien joukossa riittämättömänä, mutta tiukalla talouden pidolla se täyttää kyllä kaikki perustarpeet ja antaa näin tilaa ajatella myös muuta kuin jatkuvaa selviytymistä. (Martta, kirjoitus)

Martan huomioita voi pohtia myös suhteessa edellä käsiteltyyn normaaliin elämään. Vaikka Martta tuo esille, että virallisten tukien taso on hänen mielestään riittävä ja tuet mahdollistavat sellaisen elämän, jossa ei tarvitse koko ajan miettiä jatkuvaa selviytymistä, hän myös toteaa toisessa yhteydessä, että normaalin lapsuuden luominen on onnistunut julkisen puolen ja eri järjestöjen avun turvin. Tämä huomio viittaa siihen, että voidakseen taata lapsille yleisesti normaalina pidetyn elämän pelkkä julkinen puoli ei riitä vaan sitä on täytynyt täydentää muilla tukimuodoilla.

Loppujen lopuksi julkisen puolen ja eri järjestöjen avun turvin olen pystynyt luomaan lapsille suhteellisen normaalin lapsuuden ja kasvuolot. (Martta, kirjoitus)

Myös Niinalla tukien tasoon liittyy alla kiinnostavia huomioita. Niina kertoo perheen saaneen perustoimeentulotuen lisäksi erilaisia epävirallisia avustuksia raha- ja tavaralahjoitusten muodossa, joiden vuoksi tarvetta täydentävälle toimeentulotuelle ei ole ollut. Kun pohditaan valtion ensisijaista vastuuta toimeentulon turvaajana, asettuu kolmannen sektorin täydentävä rooli kiinnostavaan valloon. Niinan ajatus päällekkäisten tukien välttämisestä on ymmärrettävä ja tavoite mahdollistaa tuki niille, jotka sitä oikeasti tarvitsevat, kannatettava. Asetelma on kuitenkin nurinkurinen, kun huomioi, että Niinan perhe tarvitsee apua esimerkiksi lapsen ulkoiluhaalarin hankintaan, joka nyt saadaan järjestöstä ja näin ikään kuin pyritään säästämään toimeentulotukimenoja. Jos lähtökohtana pidetään sitä, ettei hyväntekeväisyydellä tule korvata julkisia palveluita, jotta kukaan ei jäisi vaille tarvitsemaansa apua (Hämäläinen ym. 2020, 195), voidaan järjestöavun ensisijaisuutta toimeentulotukeen nähden pitää ongelmallisena. Sen sijaan yksilön eettistä pyrkimystä toimia oikein ei tulisi nähdä ongelmallisena, vaikka ajatus oikeasta ja väärästä näyttäytyykin tässä tavanomaisesta poikkeavalla tavalla.

H: Ootteks te saanu toimeentulotuesta näitä täydentäviä vai vaan sitä perus?

Niina: Me ei olla ees haluttu oikeestaan.

H: Te ette oo hakenu?

Niina: Ei ku meille jää niin paljon rahaa, ku vuokra maksetaan. Meil on vähän semmonen et mun mies on et emmä kehtais [naurua]. Et ku [järjestössä] käy ja sielt saa niin mitä me enää tehään sitte, että me pyydetään haalari sossusta ja mennään [järjestöön] ja otetaan sieltä haalari niin ei oikeen mun mielestä oo kivaa et sit ne, jotka oikeesti tarvii sen.

Vaikka tukien tasosta voi olla montaa mieltä on asiasta tärkeää puhua, sillä tutkimukseeni osallistuneiden kokemuksissa tukien taso pakotti tekemään koko perheen tilanteeseen vaikuttavia valintoja. Yksi merkittävä valinta liittyy työssäkäyntiin. Oli niitä, kuten Tuuli alla, jotka kokivat työnteon kannattamattomaksi oman alan alhaisen palkkatason ja haastavien työaikojen vuoksi. Tuuli ei ole ajatustensa kanssa yksin, sillä kannustinloukkujen on todettu olevan suomalaisessa hyvinvointijärjestelmässä todellisia eivätkä toimeentulotuen muodostamat taloudelliset loukut tee työllistymistä aina kannattavaksi (Björklund & Hallamaa 2018, 167). Huomio on tärkeä myös lapsiperheköyhyyden torjumisessa, jossa työnteon kannattavuuden varmistaminen ja tulonsiirtojen riittävä taso on nähty haastavaksi yhtälöksi (Sosiaali- ja terveysministeriö 2023, 65).

No siis sitä mukaa kun sä alat tienamaan niin sitä myötä sä alat myös menettää niit tukii. Ehkä mä nään sen niin et se menetetty aika siitä et sä oot tiskaamassa jotain tiskejä niin se on myös lapsilta pois, sitä yhdessä vietettyä aikaa. Ja joo onhan se itelle kivaa et pääsee ensinnäki tekemään, toiseks sä pääset juttelemaan toisten aikuisten kanssa. Mut kyl mä nään niin et jos mä oon jossain vaiheessa ollu sellasessa tilanteessa et työstä mä saisin kaks sataa enemmän niin mä nään sen niin et mä teen 40 tuntista viikossa sen kahen sadan takii ja sit mä kuitenkin menetän kaiken ajan mun lasten kans. (---) Mut jos sä saat sen kaks sataa niin sehän menee pelkkään tohon matkusteluun työpaikan ja kodin välillä. (---) Ja sit joku kehtaa sanoo jossain eduskunnas et ei ketään tienaa Suomessa alle kaks ja puol tonni ni kyl noista keittiöhommista jotain tonni viissataa tienaa. Et ehkä jos me oltais molemmat töissä niin sit se alkais jo painaa. (Tuuli)

Tuuli kokee toisaalta hyötyvänsä kotonaolosta, koska pystyy näin viettämään aikaa lastensa kanssa, mutta kotonaolo aiheuttaa myös menetyksiä sosiaalisten kontaktien ja mielekkään työhön liittyvän tekemisen jäädessä puuttumaan arjesta. Tutkimuksissa on tunnistettu vastaavia pohdintoja erityisesti yksinhuoltajaäitien kohdalla, jotka haluavat tehdä töitä ja päästä osaksi työelämän sosiaalisia kontakteja, mutta jotka samalla toivovat mahdollisuutta viettää aikaa lastensa kanssa niin, ettei työ vie perhe-elämästä liian suurta osaa (Millar & Ridge 2020; 2013; Roman 2019). Arjen kuormitus ja työssäkäynnin ja köyhyyden välinen ristiriita kuvaavatkin työssäkäyvien yksinhuoltajaäitien elämää, jossa tasapainottelea vaatii työn avulla pääsy osaksi yhteiskuntaa, rahattomuuden samalla etäännyttäessä siitä (Virrankari & Isola 2021, 292). Ollako rahallisesti köyhä, mutta ajallisesti rikas äiti vai toisinpäin vaatii äideiltä pohdintaa (Isola ym. 2022). Osa-aikatyö voisi olla yksi ratkaisu, mutta Suomessa työkuulttuuri perustuu koko-aikatyöhön ja osa-aikatyö on yleistä vain harvoilla toimialoilla. Lisäksi yksinhuoltajuus ja kotitalouden pienituloisuus heijastuvat Suomessa kokopäivätyön suosimiseen. (Salmi, Lammi-Taskula & Mäntylä 2016.)

Tutkimusosallistujilla oli myös esimerkkejä, joissa oli tehty tietoinen päätös olla töissä, vaikka taloudellisilla tuilla saattaisi päästä lähelle palkkatuloja. Taloudellisten syiden lisäksi taustalla vaikuttaa sosiaalisen osallisuuden toive (Millar & Ridge 2020), mihin Kaisa viittaa puhuessaan työnilosta. Työ voi olla tutkimusten mukaan tärkeää myös itsetunnon, omien taitojen ja kykyjen hyödyntämisen sekä omille lapsille roolimallina olemisen kautta (esim. Millar & Ridge 2013). Työssä käyminen vaatii kuitenkin pohdintaa siitä, minkälainen työ on mahdollista ottaa vastaan arjen siitä kärsimättä. Kysymys on erityisesti yksinhuoltajatalouksissa keskeinen.

Ja sit just tommost kannustinloukot elikkä et jos saa tukee sen ja sen verran ei kannata mennä sit suurin piirtein töihin et jää se työnilo et ne tuet lähtee, mut mä en ajattelleen, koska mä ajattelen et mä haluan olla töissä ja maksaa veroja ja jäädä eläkkeelle jossain vaiheessa. (Kaisa)

Työssäkäynti kietoutuu tämän tutkimuksen aineistossa kysymykseen oikeudenmukaisesta järjestelmästä. Erityisesti niin sanotusti liian pärjäävien perheiden kohdalla työssäkäynti ja oikeus toimeentulotukeen näyttäytyivät ristiriitaisina; vanhemman oma kokemus oli se, että tukea olisi tarvittu, mutta apua ei saatu toimeentulotuen tarpeen jäädessä täyttymättä ja ilman muita asiakkuutta vaativia tarpeita (ks. Kivipelto 2016, 143). Vastaavia näkemyksiä löytyy esimerkiksi Arkipäivän kokemuksista köyhyydestä -kirjoituksista (Isola ym. 2007). Kokemus oikeudenmukaisesta etuus- ja palvelujärjestelmästä on olennainen, sillä se vaikuttaa niin ihmisen koettuun hyvinvointiin kuin ihmis- ja vapauskäsitteiden muodostumiseen. Kun etuusjärjestelmä on selkeä, luo se mahdollisuuksia toimivan ja ennakoitavan arjen rakentamiseen. (Eskelinen ym. 2022, 172; ks. myös Blomgren 2023.)

Niin sanotussa liian pärjäävässä perheessä elävän Jennan alla oleva huomio kertoo epäoikeudenmukaisuuden tunteista, kun laskelmat eivät tunnista avun tarvetta. Tilanteesta aiheutuva kohtuuttomuus on Jennan mukaan kuvaava tunne, vaikka samanaikaisesti tuntisi myös kiitollisuutta siitä, että pärjää jollain

tasolla ilman yhteiskunnan apuja. Huomautus, ettei palveluseleiteitä ole omavastuusuuden vuoksi varaa käyttää, herättää kysymyksen, miten hyvin perheen tilanteeseen on paneuduttu, asiakasta tilanteessa kuultu ja oikeus apuun käsitelty.

Jenna: Meil on joskus ollu [sosiaalihuollon asiakkuus] mutta me ollaan oltu melkein aina semmonen että me ollaan siinä rajalla että me ei olla saatu koskaan semmosta tai oisinko mä joskus kun oon tehny pätkätyötä ni oisinko mä saanu yhden kuukauden tai kahden sitä perustoimeentulotukea. Et sitä ei juurikaan olla saatu et ollaan oltu siinä hilkun kilkun että ollaan sit saatu vaikka lapsiperhepalveluihin oon ottanut yhteyttä niin sitä kautta on saatu palveluseleiteitä et jos tulee tiukka paikka. Ja niitäkään ei oo ollu oikeestaan varaa käyttää että tuota ollaan semmonen siinä, ollaan oltu ehkä liian selviävä perhe että me oltais mitään saatu.

H: Miltä se susta tuntuu?

Jenna: No se tuntuu siltä, että voi olla tavallaan kiitollinen siitä, että selviää ja niinhän se pitäisi olla ja on hienoakin, että tiukasta tilanteesta on selvinny eikä oo tarvinnu väärinkäyttää mitään systeemejä. Mut välillä on ehkä kohtuutonta et mä oon kokenu ne todelliset kulut paljon korkeammiksi kuin ne mitä paperilla näytetään, että mitä mihiinkin menee rahaa.

Jennan ajatukset edustavat tässä tutkimuksessa sellaisten suhteellisen matalaa palkkaa saavien tai pätkätyötä tekevien yksinhuoltajavanhempien kokemuksia, joita julkinen tukijärjestelmä auttaa satunnaisemmin. Tällaisia vanhempia osallistujista oli viisi, ja moni heistä koki, etteivät omat kulut ja viralliset laskelmat vastaa todellisuutta. Näillä perheenjäsenillä nousi esiin voimakas huoli taloudellisesta tilanteesta, rahojen riittävyydestä ja pärjäämisestä. Pidettiin jopa pienenä ihmeenä, että arki saatiin pyörimään sellaisilla rahoilla, joiden ei teoriassa pitäisi elämiseen riittää. Tällaista elämää yksi osallistujista kuvasi varjeluksen alla elämisenä. Varjeluksen alla elämistä voisi rinnastaa jatkuvaan taiteiluun, kuten Krok (2009) on tutkimuksessaan kuvaillut vähävaraisten äitien tukijärjestelmässä liikkumista. Huolen kantaminen puolestaan aiheuttaa luottamuksen horjumista ja kohtuuttomuuden tunteita, jotka voidaan liittää palvelujen ja tuen tarpeiden kohtaamattomuuteen (Honkanen, Poikolainen & Karlsson 2018; Liikanen 2017).

Kyl mä välil oon ihan poikki ja mä aattelen joka päivä et mä en jaksa tätä enää. Aina et vittu mitä mä teen, tää on niin raskasta. Mut sit on vaan pakko. Ei täst tilanteest pääse poiskaan. (---) Näitten asioitten kans ku sä oot yksin niin sä oot yksin. Et ei oo ketään. (---) Emmä voi lapsii rasittaa kaikil näil murheilla. Ne tietää kyl et on tiukkaa ja näin mut emmä voi heit rasittaa. Et ku jännittää et mitä syödään huomenna tai mitä syödään ens viikolla. Mil bensalla ajetaan [lapsen nimi] treeneihin. Sit sä joudut siihen et lainaat rahaa. Ne pitää maksaa joka tapauksessa takasin. Sit ku sä saat rahaa ni sit sä maksat niitä lainoi takasin. Et sul ei oo mitään. Sä oot siinä sellasessa kiertokulussa. Tiekssä. Se on ihan kauheeta. (Minna)

Se, ettei työssäkäynnistä huolimatta saa rahoja riittämään merkityksellistyi tukijärjestelmän väliin jäävien, niin sanottujen liian pärjäävien perheiden, kokemuksissa epäoikeudenmukaisuuden tunteina. Tämä aiheutti Minnankin edellä mainitsemää väsymystä ja huolta, mikä selittyy ainakin osittain taloudellisen ennakoitavuuden puutteella. Puute on merkittävä, sillä köyhyydessä elävien kokemuksissa toive taloudellisesta ennakoitavuudesta on tunnistettu suureksi, jopa siinä määrin, että voidaan puhua tarpeesta (Isola ym. 2016, 154).

Kylmä koen, että mä käyn kumminkin töissä. Et se on silleen kurjaa et käy töissä et pystyy maksaa laskut ja se ei ees riitä se työssäkäyminen et tommonen tavallinen työssäkäyminen et se palkka ei riitä. Se on tosi, emmä tiiä, emmä jaks enää välittää. Ei rahat riitä. (Kaisa)

Jaksamisen pakosta ja päivästä toiseen selviytymisestä kertovia kokemuksia ovat vähävaraiset perheenjäsenet kuvanneet myös Vuoren (2012) tutkimuksessa, jossa rahattomuuteen yhdistyi turvattomuutta, jatkuvaa stressiä ja pärjäämättömyyden tunteita (Mt., 58–59). Omassa tutkimuksessani lapsiperheiden kokemuksissa ilmeni niukkuudesta ja haasteista huolimatta kuitenkin myös hyvää arkea. Arki ei siis näyttäydy pelkkänä selviytymistaisteluna, vaikka sitäkin löytyy (ks. Turunen ym. 2012, 39).

Sellasta päivästä päivään et etiäpäin et tota kylhän se vähän haastavampaa on kuin jos ois normaalitalous ja pystyis tosta noin vaan ostamaan ja tekemään. Mut ihan hyvää arkee me vietetään, että välillä vähän niukempaa ja näin. (Henna)

Oikeus taloudelliseen apuun yhdistyi valtaosalla tutkimusosallistujista lapsilisään ja elatusapuun (tai Kelan maksamaan elatustukeen), joita pidettiin tärkeinä etuuksina perheen arjen menojen kattamisessa. Erityisesti lapsilisäjärjestelmä sai kuitenkin osakseen myös kritiikkiä (ks. myös Lindberg & Nygård 2023, 184). Yksi kritiikin aihe oli erityisesti yksinhuoltajatalouksissa lapsilisän liian matala taso. Toinen aihe liittyi lapsilisän universaalisuuteen: oikeus lapsilisään ei kaikkien mielestä kuuluisi varakkaille perheille. Tätä perusteltiin esimerkiksi sillä, että hyvätuloiset voivat pistää lapsilisän säästöön, kun pienituloisilla lapsilisiä menee arjen kuluihin. Siihen, että lapsilisän universaaliuteen kohdistettiin kritiikkiä saattaa vaikuttaa joidenkin haastattelujen aikaan paljon mediatilaa saanut keskustelu ylimääräisen lapsilisän maksamisesta kaikille lapsiperheille³⁷. Selitykselle löytyy vahvistusta näkemyksestä, jonka mukaan kansalaisten odotukset hyvinvointivaltion lupauksia kohtaan syntyvät paitsi välittömästi säädösten ja ohjelmien myös esimerkiksi median välittämänä (Metteri 2012, 33). Pelkkä medianäkyvyys ei kuitenkaan selitä kaikkea kritiikkiä, sillä kritiikkiä sisältäneitä haastatteluita toteutettiin myös sellaisina ajankohtina, jolloin lapsilisäkeskustelua ei julkisuudessa käyty.

Aija: Jos jotakin sais hienosäätää niin minusta tuo lapsenlisä. Eiku (...) lapsilisiä, ei mikään lapsenlisä.

H: Niin lapsilisiä.

Aija: Niin. [naurahdus] Se sais se systeemi kyllä mennä remonttiin, ku se on samansuuruinen kaikille perheille niin oon monesti miettiny et se on ihan liian pieni esim tämmösessä meidän tilanteessa. Öö kun siitä on puhuttu julkisuudessa kuinka töissä käyvissä perheissä sen voi laittaa vaikka sijoitukseen ku he ei sitä välttämättä tarvii suoraan käyttää niin niin sitä oon monesti miettiny, että se on liian pieni tällasessa tilanteessa.

H: Niin ajatteletsä nimenomaan yksinhuoltajatalouksia?

³⁷ Suomen hallitus päätti vuonna 2022 ylimääräisen lapsilisän maksamisesta lisätäkseen lapsiperheiden ostovoimaa. Päätöksen mukaisesti joulukuun 2022 lapsilisiä maksettiin kaikille lapsilisän saajille kaksinkertaisena. (Valtioneuvosto 2022b.)

Aija: Kyllä esimerkiksi koska ei oo kuin yksi, joka maksaa kaiken.

H: Niin että se korotus mikä siinä on niin se on turhan alhanen sun mielestä?

Aija: Joo kyllä. (---) Eihän se oo kuin joku neljäkymppiä maksimissaan se korotus niin eihän se [naurahdus]. Sehän on ihan eri asia, jos tässä ois kaks ihmistä, jotka kävis töissä. Eihän se riitä mihinkään.

Lapsilisäkeskustelussa äidit kääntävät kiinnostavalla tavalla vastakkain köyhyystutkimuksen toiseuttamisasetelman meistä ja heistä (*Othering*, ks. Lister 2004). Tällaista puhetapaa esiintyi Aijan lisäksi myös muilla vanhemmilla. Näin äidit asettavat itsensä vahvemmin toimijaposition, meiksi, sen sijaan, että jäisivät ”heiksi toisiksi”. Pienituloiset vanhemmat eivät tässä tyydy asettumaan heiksi, jotka hiljaa ottavat sen, mitä hyväosainen enemmistö heille päättää antaa, vaan he vaativat itselleen sitä, mikä heidän mielestään on oikeudenmukaista ja mihin heillä myös on oikeus. Kantaaottavan tutkimuksen tavoitteiden mukaisesti (ks. luku 5.4.2) pidän tärkeänä, että me-toimijaposition tulee näkyväksi ja tutkimusosallistujien epäkohtiin kiinnittyvät merkitykset esille. Tämä on yksi tapa edistää köyhyystietoisesta sosiaalityön lähtökohtia, jossa yhteinen asianajo, köyhyyttä kokeneiden oma toimijuus sekä hiljaisempina perinteisesti pidettyjen äänen kuuluminen yhteiskunnallisessa keskustelussa vahvistuvat (Krumer-Nevo 2016; 2017; Granfelt 2004). Kritiikin aiheet huomioiden voi pohtia, päästäisiinkö oikeudenmukaisempana pidettyyn lapsilisäjärjestelmään ilman universaalisuuteen puuttumista esimerkiksi suuremmilla yksinhuoltajakorotuksilla tai sillä, ettei lapsilisää huomioitaisi tulona toimeentulotuessa (ks. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus 2023, 75). Voidaan myös pohtia, mitä lapsilisäjärjestelmästä kumpuavat epäoikeudenmukaisuuden tunteet tarkoittavat luottamuksen näkökulmasta, ja kuinka hyvinvointivaltion koetaan pitävän huolta heikommassa asemassa olevista lapsiperheistä. Jatkan luottamuksen kysymyksestä seuraavaksi.

6.1.2 Luottamus viralliseen järjestelmään

Hiilamo (2015) on luonnehtinut luottamusta merkiksi siitä, että ”ihmiset voivat kokea tai ainakin uskoa perusoikeuksiensa toteutuvan käytännössä” (Mt., 31). Luottamus voidaan määritellä veikkauksena toisten tulevaisuudessa tekemistä mahdollisista toimista. Luottamukseen liittyy tietynlainen tulevaisuuden hallitsemattomuus: kun emme hallitse täydellisesti tulevia tapahtumia, tarvitsemme luottamusta. Olennaista hallitsemattomuuden kohdalla on yhteys ihmisen luomiin ilmiöihin, ei esimerkiksi luonnonilmiöihin, joiden hallitsemattomuuteen luottamus yhdistyy huonosti. (Sztompka, Alexander & Seidman 2000, 25–26.) Luottamusta voi tarkastella Ilmosen (2000) tapaan myös toisesta näkökulmasta. Tällöinkin luottamus viittaa tulevaisuuteen ja sen ennustettavuuteen, mutta olennaiseksi ei muodostu hallitsemattomuus vaan hallittavuus; luottamuksen asioihin ja ihmisiin katsotaan muodostuvan siksi, että niihin liittyy piirteitä, jotka tekevät tulevaisuudesta hallittavan. Kun tulevaisuus on edes kuvitteellisella tasolla hallittavissa, syntyy luottamusta. (Mt., 34–35.)

Kuten Sztompkan ym. (2000) ja Ilmosen (2000) määritelmät edellä antavat olettaa, ei luottamuksen määrittely ole yksinkertaista. Helpompaa olisi sanoa,

mitä luottamus ei ole kuin sanoa, mitä se on. (Ilmonen 2002, 136–137.) Tässä tutkimuksessa luottamus ymmärretään tulevaisuuden hallittavuuteen liittyvänä ilmentymänä. Luottamusta tarkastellaan ensisijaisesti suhteessa hyvinvointivaltioon ja sen luottamusta vahvistavaan tai rapauttavaan vaikutukseen. Luottamuksen kohdentuminen julkiseen sektoriin selittyy tutkimusosallistujien taloudelliselle avulle antamalla merkityksillä, joista luottamuksen merkitykset yhdistettiin nimenomaan viralliseen taloudelliseen apuun. Vaikka luottamus yhdistyy tässä tutkimuksessa vahvasti viralliseen apuun, löytyy myös epävirallisen avun yhteydessä jonkinasteisia luottamuksen merkityksiä. Näitä sivutaan jäljempänä epävirallisen avun yhteydessä.

Luottamusta voi ajatella läheisenä kumppanina edellisessä alaluvussa käsitellyille oikeuden ja oikeudenmukaisuuden kokemuksille. Tutkimuksessani erityisesti julkisen sektorin taloudellisesta avusta riippuvaisemmille, kuten pitkään toimeentulotuen varassa oleville ja useita julkisen sektorin tukia saaville, viralliseen taloudelliseen apuun merkityksellistyy jonkinasteinen luottamusperusta: on olemassa taho (valtio), joka huolehtii siitä, että ihminen pärjää elämässään. Näin siitäkkin huolimatta, että tukien tasoa ei pidettäisi aina riittävänä. Tämän voi ajatella ilmentävän käsitystä Suomesta luottamusyhteiskuntana, jossa luotetaan siihen, ettei ketään jätetä (Ilmola & Casti 2014, 58; ks. myös Kujala & Danielsbacka 2015, 303). Kun luottamusta tarkastelee sosiaaliturvan hyödyllisyyttä korostavan tulkintarepertuaarin näkökulmasta, voidaan järjestelmä hahmottaa tukipilariksi ongelman sijaan (Helne & Hirvilammi 2021, 184). Näin kokemus sosiaaliturvan hyödyllisyydestä yhdistyy turvaan ja turvallisuuteen, mitä Leenan seuraava aineistolainaus avaa.

No kyllä se on semmonen, että tietää että ei tässä ehkä ihan tyhjän päälle jää. Että vaikka sieltä ei saata tulla kuin joku 5 euroo sitä toimeentulotukee, mutta sitte taas jos saa maksusitoumuksen lääkkeisiin niin se on iso asia. Mutta se on joskus ollu siitä viidestä eurostaki kiinni, että jos on jääny viis euroo plussalle niin sitten ei oo taas saanu. Mutta on se sellanen turva kumminkin. Että vaikka tässä jotain katastrofia tuliski niin tietää, että sieltä se toimeentulo tulee ja asumisen säilyy ja jonku verran saan ruokaakin. Ei se mitään luksusta ole, mutta en mä tiedä tarviiko sen ollakaan. Et kumminkin nää perusjutut, että kyllä mulla on sellanen luottamus, että sieltä jotakin apuja saa. (Leena)

Luottamuspula yhdistyy tässä tutkimuksessa erityisesti niiden vanhempien kokemuksiin, jotka eivät saa julkisen sektorin tukia ja jotka pyrkivät pärjäämään palkkatuloilla. Kaisan alla olevan esimerkin tavoin turvaverkon ja perusturvallisuuden merkitykset yhdistyvät tällöin kolmanteen, ehkä neljänteenkin sektoriin, ei niinkään valtioon ja julkiseen sektoriin. Samalla on kuitenkin huomattava, että kaikilla tutkimukseen osallistuneilla oli kokemusta epävirallisesta taloudellisesta avusta eikä luottamus hyvinvointivaltion huolenpitoon poistanut tarvetta etsiä taloudellista apua myös muualta, kuten kolmannen ja neljännen sektorin toimijoilta. Luottamus järjestelmään ei siis ole täydellistä tai aukotonta niilläkään, jotka jonkinasteista luottamusta kokevat. Köyhien lapsiperheiden kokeman epäluottamuksen viranomaisia ja palvelujärjestelmää kohtaan onkin todettu olevan yleistä ja johtuvan palvelujen ja tuen tarpeen kohtaamattomuudesta sekä huonoista asiointikokemuksista viranomaisten luona ja palvelujärjestelmässä (Liikainen 2017). Järjestelmän riskikeskeisyys ja rankaiseva luonne ovat omiaan

lisäämään epäluottamusta ja häpeää (Gupta & Blumhardt 2016). Lindbergiä & Nygårdia (2023) seuraten voisi todeta, että jatkuva kamppailu arjessa näyttää omassa tutkimuksessaanakin nakertavan vanhempien luottamusta valtioon ja yhteiskuntaan ja johtaa perheiden omien sisäisten strategioiden välttämättömyyteen (Mt., 190). Tällaisista strategioista haastatteluissa mainittiin järjestöjen, diakoniatyön ja läheisten apuun tukeutumisen lisäksi esimerkiksi kauppojen alennus-laputettujen elintarvikkeiden ostaminen ja pakastaminen.

Tällaiset [järjestöjen] tukimuodot ovat elintärkeitä perheille, jotka eivät ole esim. toimeentulotuen asiakkaita vaan työssäkäyviä, mutta kuitenkin vähävaraisia eli palkka ei riitä edes kunnolla elinkustannuksiin saati sitten ylimääräisiin harrastuksiin ym. (-- -) Harrastustuki on taloudellinen turvaverkko sekä henkinen tuki, että joku välittää ja haluaa lapsellesi hyvää. (Kaisa, kirjoitus)

Luottamuspuola yhdistyy tässä tutkimuksessa paitsi itse järjestelmään myös omien tukiverkkojen vähyyteen, yksin pärjäämisen vaatimukseen sekä muiden ihmisten puutteelliseen ymmärrykseen erilaisista elämäntilanteista ja hyvinvointivaltion turvaverkkojen aukottomuudesta, kuten Henna alla kuvailee. Vaikka muut ympärillä uskoisivat valtion huolenpitoon, voi yksilön luottamus rakoilla, mikäli apua ei saa eikä turvaverkkoja ole. Tällöin vastuu asioista jää yksilön yksin kannettavaksi. Ymmärrys erilaisista elämäntilanteista voidaan yhdistää ansaitsevuuteen, solidaarisuuteen ja empatiakykyyn – myös empatiakuiluun (Kainulainen & Saari 2018) – jolloin ymmärryksellä viitataan siihen, ettei huono-osaisuutta nähdä automaattisesti yksilön vikana tai omana valintana (Laihiala & Ohisalo 2017, 250–251).

Mul on todella menestyviä mun koulukavereissa ja sitte jotenkin ei he et kylhän Suomessa on sosiaaliturva ja tuet pelaa ja jos yrität sanoo et ei pelaa niin mihin sun rahat sitten menee. Et ei oo sitä ymmärrystä, sitä semmosta käsitystä et miksi ihminen voi joutua sellaseen et se on semmonen ajatus et siellä on spurgut ja muut et ei voi ajatella et jollain ei oo tukiverkkoo. Et on se eri asia, jos jollain on sukku ja on kaikki nää sosiaaliset asiat normaalisti. Mutku mullakin [vanhempi] sairastu ja [toinen vanhempi] kuoli eikä oo ketään, et ei oo. Ihmiset ei ehkä osaa ajatella sellasen jutun ulkopuolelle et siel on oikeesti tyhjää. (Henna)

Luottamus järjestelmään näkyy myös tilanteissa, joissa muutama tähän tutkimukseen osallistunut vanhempi peilasi taloudellista tukea suhteessa muihin maihin. Vertailussa Suomen järjestelmän hyvät puolet tulivat näkyviksi, kun pohdittiin, minkälaista elämä olisi, jos vastaavassa tilanteessa eläisi jossain muualla. Vertailun myötä voidaan havaita järjestelmään kytkeytyvät luottamuksen merkitykset ja sosiaaliturvan rooli ihmisten toimintamahdollisuuksien vahvistajana (ks. Isola ym. 2022).

Voi mennä lääkäriin ja Kela auttaa kaikessa. Jos ei ole töitä vielä niin he auttaa. Se on tosi tärkeää ja se on hyvä asia Suomessa. Ei ole joka maassa niin. (Sirkka)

Yleisesti ottaen suomalaisen yhteiskunnan erityispiirteeksi on nähty poikkeuksellisen laaja luottamus viranomaisiin (Saari & Pessi 2011, 27), ja hyvinvointivaltion sosiaalisen perustan, eli kansalaisten luottamuksen julkiseen valtaan ja toisiinsa, on todettu olevan kestäväällä pohjalla (Saari 2023, 89). Nämä näkemykset välittyvät myös Sirkan aineistolainauksesta. Se, että luottamus vaihtelee eri

osallistujien kesken näyttää seuraavan aiempaa tutkimustietoa. Esimerkiksi Ilmarisen, Aallon & Muurin (2019) tutkimuksessa puolet vastaajista uskoi saavansa tarvittaessa Kelalta haettavaa perustoimeentulotukea ja kunnasta haettavaa täydentävää toimeentulotukea neljä kymmenestä (Mt., 220; ks. myös Hannikainen-Ingman, Kuivalainen & Sallila 2013, 98–99). Myös luottamuksessa hyvinvointipalveluihin on havaittu vaihtelevuutta, ja samallakin henkilöllä kokemukset saattavat vaihdella eri tilanteissa (Honkanen ym. 2018, 540). Olennaista on, että vähimmäistoimeentulo on pidemmällä aikavälillä turvattu (Saari ym. 2020, 166).

Joidenkin tämän tutkimuksen osallistujien perustoimeentulotukeen liittäminen kyseenalaistetaan huomioissa, jotka koskevat tuen katkeamista muiden tulojen, kuten veronpalautusten, vaikutuksesta. Lauran alla olevan esimerkin kaltaisia kokemuksia oli muillakin osallistujilla. Vaikka tuen katkeaminen koetaan haasteeksi, liittyy kokemukseen samanaikaisesti tietynlaista kaksijakoisuutta: toisaalta tuki koetaan hyväksi, koska ei tarvitse miettiä riittävätkö rahat, toisaalta huonoksi, koska täytyy miettiä riittävätkö rahat, jos tuki yhtäkkiä katkeaa jonkin usein ennakoimattoman tulon vuoksi.

Laura: Ja sitten taas toimeentulotuki niin sehän on taas riippuvainen esim jos mulle tulee veronpalautusta niinku nyt tuli 300 euroo niin se loppu siltä kuulta. Niin sit se oli ihan hassuu kun se oli se sama kuukaus kun oli paljon menoja. (---) Mulla meni kaikki, joka ikinen penni, joka tuli sieltä veronpalautusta niin siihen. Niin mä olin vaan että kiva juttu, mitäs me syödään. (---) No tietenkkin, jos mä oisin töissä niin se olis paras, et me pärjättäis, ettei tarviis kysyä mistään mitään. Ei tarvis olla mitenkään minikään tukien alaisuudessa. Mutta kun mun tilanne on se, että mä en voi edes olla missään töissä, mulla on tosi huonona tää [sairaus] ja sit tää mun mieliala heittelee tosi paljon. Et heti, jos tulee joku uutinen niin mulla notkahtaa se vointi heti sinne syvyyteen. (---) Niin sitte mitä on niin toimeentulotuki on hyvä, saa lääkkeet hakea apteekista ja ei tartte miettiä riittäkö rahat.

H: Onks se tuki sun mielestä riittävä?

Laura: Ei se aina oo. Just jos välillä tulee niitä, että tulee tommonen pikku tulo niin se katkee samantien.

Luottamus näyttäytyy monitasoisena, ristiriitaisenakin asiana, kuten Lauran edellä esittämät huomiot osoittavat. Yllätykselliset muutokset toimeentulotukeen vaativat reagointia ja talouden tasapainottamista, mikä osaltaan heikentää luottamusta toimeentulotuen tuomaan perusturvallisuuteen ja ennakoitavuuteen (ks. Krok 2009, 144). Kuten edellä on jo tuotu esiin, juuri ennakoitavuuden on todettu saavan pienituloisten arjessa tärkeän merkityksen (Isola ym. 2016, 154). Tämä ennakoitavuus horjuu, jos lapsi esimerkiksi saa tililleen lahjarahaa, joka katsotaan vanhemmalle tuloksi ja vaikuttaa näin toimeentulotukeen.

Jos lapselle maksetaan esimerkiksi syntymäpäivärahaa ja laitetaan lapsen tilille niinku nyt mun lapsi sai tilille rahaa ja se katotaan minulle tuloksi mikä on mun mielestä aivan väärin. Että tuota sen takiahan mä en sitte [kuukausi] hakenu toimeentulotukea ku ne ois tasannu sen [kuukausi] saadun ja sit mä oisin joutunu vielä maksaa sinne. Että ihan järjetön. Ja sit sä yrität [ikäiselle] lapselle sanoa, että voitko sanoa sun isä vanhemmille, että ei laita sun tilille rahaa. (Pirjo)

Tässä ja edellisessä luvussa esitetyt lapsiperheiden virallisen taloudellisen avun oikeuteen ja luottamukseen liittämät merkitykset ovat osaltaan yhteydessä

siihen, että tutkimuksen osallistujat joutuivat paikkaamaan järjestelmän aukkoja hakemalla erilaisia taloudellisia apuja epävirallisista lähteistä. Jatkan seuraavaksi epävirallisen apuun ja sen perustaan liitettyjen merkitysten tarkasteluun.

6.1.3 Epävirallinen apu lahjana

Epävirallinen taloudellinen apu ilmenee tässä tutkimuksessa järjestöjen, seurakuntien ja epävirallisempien, lähinnä neljänteen sektoriin määriteltävien yhteisöjen, kuten sosiaalisessa mediassa toimivien vapaaehtoisverkostojen, erilaisina avun muotoina. Myös lähipiiriltä, esimerkiksi sukulaisilta saatu apu, mainittiin tärkeänä taloudellisen avun muotona. Tutkimuksessa esiin nousseet epäviralliset taloudellisen avun muodot näyttäytyvät moninaisena kokonaisuutena: niihin kuuluvat lasten harrastustuet, tuetut lommat ja leirit, maksusitoumukset ja lahjakortit ruoka- sekä muihin hankintoihin, ruoka-apu (ruokakassit, leipäjonot), laskujen maksuun saatu apu, pääsyliput erilaisiin vapaa-ajan tapahtumiin ja paikkoihin sekä vaate- ja tavaralahjoitukset. Lisäksi rahan lainaaminen tai saaminen perheenjäseneltä tai sukulaiselta oli osa epävirallista apukokonaisuutta. Tässä luvussa kohdistan katseen osallistujien epäviralliselle taloudelliselle avulle antamiin merkityksiin.

Epävirallinen taloudellinen apu ei pohjaudu lailliseen oikeuteen, mikä erottaa sen perustavanlaatuisesti julkisen sektorin avusta. Epävirallinen apu riippuu avunantajasta, tämän harkinnasta ja resursseista. Epävirallista apua hakevalla ei myöskään ole muutoksenhakumahdollisuutta. Näin apua tarvitseva on alistettu apua antavan osapuolen armeliaisuudelle. (Kuivalainen 2009, 211–212; Karlsson & Vamstad 2018.) Alisteista armeliaisuuden kokemusta voi syventää tietynlaisen avunsaajien suosiminen (Kivimäki 2022) sekä avunsaajien ansaitsevuuden asettaminen ikään kuin tärkeysjärjestykseen, jossa arvotetaan yksilön kunniallisuutta (Laihiala 2018, 36; ks. myös Fung ym. 2023).

Epävirallista taloudellista apu voidaan lähestyä lahjana ja lahjan merkityksinä, kuten tässä tutkimuksessa apua saavat tekivät. Kysymystä lahjasta voi tarkastella Marcel Maussin (1999) klassisen tutkimuksen kautta, jossa Mauss toteaa lahjojen näyttävän vapaaehtoisilta ja pyyteettömiltä, vaikka todellisuudessa suoritteisiin sisältyy antamisen ja vastaanottamisen velvoitteita. Näin on myös hyväntekeväisyydessä, joka Maussin mukaan haavoittaa kohdettaan rikkaan almujenjakajan omatessa alituista ja loukkaavaa ylivaltaa. (Mt., 27–28, 112.) Ajatusta avusta lahjana ei kuitenkaan tulisi nähdä mustavalkoisesti tai yksinomaan huonona, sillä vaikka lahjaan perustuva apu heikentää yhtäläisiä oikeuksia sosiaaliseen suojeluun, se saattaa sisältää sellaista henkilökohtaista sisältöä, jota moni palvelujen käyttäjä kaipaa – se voi siis vastata tarpeeseen, jota virallisesta järjestelmästä jää puuttumaan (Salonen 2023).

Maussin näkemystä on myös haastettu toteamalla, että lahja voi todella olla pyyteetön, mikäli lahjan antajan subjektiivinen kokemus on se, että lahja on vastikkeeton. Myös käsitteellisesti lahja pitäisi pystyä erottamaan vaihdon käsitteestä, jotta lahja voi pysyä lahjana; muussa tapauksessa mistään ei olisi todella luovuttu lainkaan. Antaminen on ensisijainen vaihtoon nähden, mikä ei tarkoita, että vaihto olisi merkityksetön; vaihto on tärkeä lahjan ulottuvuus, mutta lahjaa

ei tulisi pelkistää koskemaan vain vaihtoa, joka muodostaa nimenomaan yhden lahjan ulottuvuuden. (Pyyhtinen 2014, 16–17, 148.) Edellä esitettyä perustelua vastikkeettomuudesta voi pohtia yleisellä tasolla subjektiivisen kokemuksen näkökulmasta myös näin: mikäli lahjan antajan subjektiivisella kokemuksella lahjan luonteesta perustellaan lahjan vastikkeettomuutta, tulisi samaa subjektiivisen kokemuksen perustelua kaiketi voida soveltaa myös lahjan saajaan. Toisin sanoen, voiko lahja olla vastikkeeton, jos lahjan saajan subjektiivinen kokemus on se, että lahja on vastikkeellinen?

Tutkimukseeni osallistuneiden vanhempien puheissa epävirallisen taloudellisen avun lahjan merkityksiin yhdistettiin lähes poikkeuksetta lahjan vastaanottamisen aiheuttamia hyvänolontunteita. Lahjan lisäksi apua kuvattiin sattumanvaraisemmaksi lottovoitoksi, josta iloitaan, mikäli voitto sattuu kohdalle. Sattumanvaraisuus ei kuitenkaan ole ongelmaton asia, ja se saattaa tuoda hyvänolontunteiden rinnalle vaikeampiakin tunteita.

Se [epävirallinen apu] on tosi merkityksellistä sillon kun sitä saa. Siin on ehkä jotenkin, että siitä maalataan sellasta suurta mahtavaa hyväntekijää, mutta siinä on kuitenkin se huoli, että jos on pieni tai kertaluontoinen [avustus] hyvä se nyt auttaa, mutta kun ei oo riittävän köyhä, että varmasti sais jotakin kautta apua. Siitä tulee semmosia hetkelisiä tai niinku nyt saa jostakin tällä kertaa. Vähän sellanen lottovoitto tai arvonta, että tällä kertaa vois onnistaa. (Jenna)

Jennan huomio avun kertaluontoisuudesta ja siitä aiheutuvasta tulevaisuuteen suuntautuvasta huolesta haastaa ajatusta epäviralliseen apuun yhdistyvistä luottamuksesta. Kuten edellä esitettiin, yhdistyi hyvinvointivaltion huolenpitoon liittyvä luottamuspula avun ennakoitavuuteen. Epävirallisen avun kohdalla ennakoitavuudesta ei oikeastaan voida edes puhua, sillä avustukset ovat yleensä kertaluonteisia ja riippuvat saatujen lahjoitusten määrästä. Poikkeuksen tähän muodostavat harvinaislaatuismmat pitkäkestoista apua tarjoavat kolmannen sektorin toimijat, joista tämän tutkimuksen lapsiosallistujilla oli kokemusta (ks. tarkemmin luku 7). Lahjaluonteesta ja luottamuspulasta huolimatta epävirallinen taloudellinen apu voidaan kiteyttää tutkimukseeni osallistuneiden elämässä välttämättömäksi pärjäämisen edellytykseksi. Kuten edellä kuvattiin, on toimeentulon turvaamisen perusta ainakin periaatteessa virallisessa taloudellisessa avussa, osalla tosin palkkatulojen rinnalla. Tätä periaatteellista perustaa paika-taan ja täydennetään epävirallisilla tukimuodoilla, joita ilman pärjääminen olisi haastavaa. Yhdessä erilaiset tuet Henna lainaten ”pitävät palettia kasassa” ja saavat kokonaisuuden toimimaan.

Sehän [taloudellisen avun saaminen] on ollut ihan välttämätön kyllä. Varsinkin ku kumpikaan puoli ei täysin pysty tukemaan. Ei me, emmä tiä mitä ois tapahtunut, jos me ei oltais saatu apuu et se on pitäny sitä palettia kasassa. (Henna)

Osallistujien puheissa epäviralliseen apuun liitettiin myös sellaisia merkityksiä, kuten pelastuksenkaltaisen teko, jossa apu viittasi johonkin vaikealta tilanteelta pelastavaan asiaan. Avunantajat puolestaan merkityksellistyivät joidenkin tutkimusosallistujien puheissa ihmisenkeleiden kaltaisina hahmoina, vaikka merkitykset vaihtelivatkin sen mukaan, minkälaisena kukin avunantaja koettiin. Ihmisenkeli ei näin ollen merkityksellisty kaikkiin auttajiin eikä kaikkia

epävirallista apua antavia voida tämän tutkimuksen perusteella kutsua ihmisenkeleiksi. Olennaista on ihmisenkeliin yhdistyvä pelastuksen tunne ja auttajan hyvää tarkoittava teko. Tunnetta avun taustalla voi selittää epävirallisen auttamistyön luonne, jota ei julkisen sektorin tavoin ohjaa lainsäädäntö, vaan auttamistyötä tehdään auttamisen halusta, usein vielä vapaaehtoisesti. Metterin (2012) mukaisesti pelastuksen voi ajatella vastaavan kohtuuttomiin tilanteisiin, joissa pohjoismaisen hyvinvointivaltion normatiivisen perinteen, julkisen vastuun, universalismin ja kansalaisten tasa-arvon katsotaan tulleen hylätyksi. Tällaisessa tilanteessa tarvitaan ulkopuolista pelastajaa, joka auttaa tilanteen korjaamisessa, sillä kohtuuttomaan tilanteeseen joutunut ihminen pystyy harvoin yksin tilannetta ratkaisemaan. (Mt., 190–191.) Pelastajan teko onkin kuin lahja, jonka avun tarvitsija saa.

(---) no ehkä se olis että jostain asioista olis joutunut luopuu. Että tota emmä oikeen osaa ajatella ku se [epävirallinen taloudellinen apu] oli sellanen, kyl se oli pelastus. (Kaisa)

Epävirallinen taloudellinen apu lahjana kertoo tutkimusaineistoni perusteella lahjan antajan välittämistä. Välittäminen puolestaan luo vapautta, kun avunsaajalla on yksi taloudellinen huoli vähemmän. Epävirallinen apu on myös helpon tuoja, joka auttaa jaksamaan arjessa. Vaikka apu ei ole lopullinen vastaus ongelmiin, on se tärkeä välittämisen merkki apua saaneille perheille.

Rahalliset avustukset ovat tärkeitä helpon tuojia ja sellaista ”ekstraa” joka auttaa jaksamaan. Pieniä juhlahetkiä aika tasaisen arjen keskelle. Vaikka se [yhdistysten tarjoama taloudellinen apu] ei ehkä ratkaise tilanteita läpikotaisin se on kuitenkin osoitus siitä, että välitetään ja köyhien asiaa halutaan ajaa ja auttaa. Ainakin minulle sen symbolinen merkitys on ollut jopa suurempi kuin itse taloudellinen helpotus. (Martta, kirjoitus)

Erityisesti epävirallisen välittävä merkitys tuli esiin sosiaalisten verkostojen vähyden yhteydessä, mikä yhdisti suurinta osaa tutkimukseen osallistuneita vanhempia. Havainto tukee aikaisempaa tutkimustietoa lapsiperheiden sosiaalisten verkostojen ja kolmannen sektorin yhteydestä. Kolmas sektori näyttää keskeistä roolia erityisesti niiden perheiden elämässä, joilla ei ole sosiaalisen verkoston muodostamaa turvaa ja jotka kokevat julkiset palvelut riittämättömiksi. (Lindberg & Nygård 2023; Lindberg ym. 2019.) Vaikka sosiaaliset verkostot on jo pitkään tunnistettu tärkeäksi osaksi vähävaraisten perheiden elämää, on niiden merkitys kasvanut nykyisessä epävarmemmassa sosioekonomisessa ympäristössä (Hill ym. 2020). Tutkimukseni perheissä, joissa sosiaaliset verkostot olivat niukat, saatu taloudellinen apu merkityksellistyi välittävänä verkostojen korvaajana tai paikkaajana. Välittävä verkostojen korvaaja voi olla merkityksellinen konkreettisesti taloudellisessa mielessä, kuten Laura kuvaa, tai symbolisemmassa mielessä Marttan yllä kuvaamalla tavalla.

Se on aika raskasta mulle, kun mä oon mummi ja ukki ja kummi ja isä ja äiti. Niin että ei lapsilla oikeen oo muuta ku, no [sisarukset] mun lisäksi. Sen takia me ollaan just saatukin [järjestöltä] vähän avustusta, kun kukaan ei osta meille esim. lapsille lahjoja, ei oo mitään semmosia. Eikä mitenkään mun rahat riittäis kaikkeen näihin jokapäiväisiin mitä pitää ostella, vaatteet ja muuta, harrastusvälineitä ja muita niin [järjestöstä] on saanut. (Laura)

Samanlaisia yksin vastuussa olemisen kokemuksia oli monella vanhemmalla ja juuri lähisukulaisten, kuten lasten isovanhempien, puutteeseen yhdistettiin epävirallisen avun välittävyys. Jegermalm, Hermansen & Fladmoe (2019) ovat kuvanneet omaisille annettavaa apua hoivakulttuuriin kuuluvaksi perhevelvollisuudeksi erotuksena ei-sukulaisille annettavasta altruismiin ja kansalaistoimintaan sidoksissa olevasta auttamisesta. Tähän erotteluun peilaten järjestöjen voisi katsoa paikkaavan hoivakulttuuriin kuuluvaa perhevelvollisuuksiin sisältyvää sukulaisauttamista.

Mulle itelle se [avun saaminen] on merkinnyt sitä, että joku haluaa auttaa. Ei oo ollu sitä suvun tuomaa, niinku toiset kertoo et jouluna ne saa mummut ja papat tulee ja saavat olla yhdessä et se on tuntunut siltä huolenpidolta jollakin tavalla. (Martta)

Sattumanvaraisuus epävirallisen avun merkityksenä haastaa ajatuksen luotettavasta ja ennustettavasta toiminnasta. Jos luotettavuus ja ennustettavuus nähdään toimivan palvelujärjestelmän edellytykseksi (Blomgren 2016, 43), voi kysyä, miten toimiva epävirallinen ”järjestelmä” voi epäviralliseen apuun tukeutuvan ihmisen näkökulmasta olla. Voiko tällaiseen ”järjestelmään” luottaa, jos sen perusta kytkeytyy sattumanvaraisuuteen, joka saattaa edesauttaa tulevaisuuden heikkoa hallittavuutta (ks. myös Jokela 2011, 125–127)? Kysymys luottamuksesta tai epäluottamuksesta järjestelmään ei tutkimusaineistossa tullut esille virallisen avun tavoin, joskin avun hakemisen yhteydessä luottamuksen teemaa sivuttiin (ks. luku 6.2.1). Se, minkä kaikki osallistujat toivat sattumanvaraisuudesta ja ennakoinnattomuudesta huolimatta esiin, oli epävirallisen avun tärkeys heidän elämässään. Apua merkityksellistettiin Hennan alla esittämään tapaan positiivisilla kuvauksilla siitä, miltä toisen (vieraan) ihmisen halu auttaa tuntuu. Tätä pohdittiin myös suhteessa viralliseen tahoon, johon monella vanhemmalla liittyi epäinhimillisiä tai kohtuuttomia kokemuksia.

Niin hyvässä kuin pahassa on ollut vaikutusta näillä avuilla, mutta kyl se lämmittää sydäntä, että kun joutuu kokee epäinhimillistä viralliselta tasolta niin ehkä se kompensoituu sillä et joku on ajatellut tuntematonta jossain ja haluaa auttaa tietämättä edes tilanteesta sen enempää. Ehkä siin on vielä se miten pystyisi kiittää. (Henna)

Positiivisista tunteista huolimatta epäviralliseen liittyy tietynlaisia ambivalentteja merkityksiä, kuten Leenan seuraavat huomiot osoittavat. Kiitollisuuden ja hyvänolon tunteet saavat täydennystä haastavammista, ristiriitaisistakin tunteuksista muun muassa itsemääräämisoikeuden menettämisen muodossa, kun oikeus päättää omista asioista kyseenalaistuu. Leenan puheissa on kuultavissa närkästystä myös siitä, ettei hänen omiin kykyihinsä aikuisena kansalaisena luoteta, vaan halutaan todisteita esimerkiksi siitä, että lahjoitusvaroilla on ostettu avunantajan hyväksymäksi katsomia asioita.

Musta tuntuu, ettei minuun luoteta rahankäyttäjänä tai ihmisenä, silloin kun yksityisen ihmisen lähettämällä lahjakortilla ostetut ostokset kuitteineen pitää kuvata, ja kuvat lähettää avunantajalle tai avustusryhmän ylläpitäjälle. (---) Tämä käytäntö tuntuu myös itsemääräämisoikeuden menettämiseltä (---) Sosiaalitoimelta saatu harkinnanvarainen toimeentulotuki ei aiheuta samanlaista huonommuuden ja epäluotettavan ihmisen tunnetta. Vaikka kuitit toimeentulotuella ostetuista asioista vaadittaisiinkin sosiaalityöntekijälle toimitettavaksi, ei silti tule oloa, että osaanko käyttää rahaa oikein. Mietin, että tää voisi johtua siitä, että toimeentulotuki ei ole sosiaalityöntekijän omasta

kukkarosta lahjoitettua, eikä hän itse joudu tinkimään mistään omasta sen takia, että auttaa minua, toisin kuin yksityinen auttaja. (Leena, kirjoitus)

Ghaten & Hazelin (2002) mukaan vähävaraisten vanhempien suhtautuminen erilaisiin virallisen ja epävirallisen tuen muotoihin näyttää vaihtelevan niin, että järjestäytyneempi tuki aiheuttaa vanhemmissa vähemmän negatiivisia tuntemuksia kuin epävirallinen, esimerkiksi sosiaalisilta verkostoilta saatu, apu. Syyksi on arveltu virallisempiin tukimuotoihin vahvemmin liittyviä luottamuksellisuuden odotuksia ja vastavuoroisuuden puuttumista. (Mt.) Vastavuoroisuuden näkökulmasta kiinnostava on Jokelan (2011, 187) diakoniatyöhön liittyvä toteamus hyväntekeväisyydestä asiakkaan kannalta pyyteettömänä lahjana, jota ei tarvitse maksaa takaisin. Näkemys on tutkimukseni valossa ongelmallinen, sillä saatuaan apuun liittyi monen tutkimukseeni osallistuneen kokemuksissa takaisinmaksun toive. Tämä liittyy taloudellisen avun Maussin (1999) lahjan määritelmään, jossa lahjojen ei nähdä olevan pyyteettömiä.

Pyyteettömyyden eroa Jokelan (2011) tutkimukseen voi selittää se, että taloudellinen apu kattaa tutkimuksessani paljon muutakin kuin diakonian avun, jonka voi ajatella lähenevän luonteeltaan virallisia tukimuotoja esimerkiksi katu-tason byrokraatti -näkökulmasta katsoen. Tässä näkökulmassa julkisen sektorin työntekijöiden lisäksi Suomessa esimerkiksi diakoniatyöntekijät lasketaan katu-tason byrokraatteihin (*street-level bureaucrats*), koska he Kelan ja kunnan sosiaalityön tapaan työskentelevät kansalaisia kohdaten ja omaa harkintavaltaansa käyttäen taloudellisen avun myöntämisessä (Kallio & Kouvo 2015, 318). Perinteisessä Lipskyn (1980) määritelmässä taas julkisen sektorin ammattiryhmien työssä korostuva suora vuorovaikutus kansalaisiin ja heidän tuottamiensa etuuksien ja sanktioiden jäsentävä ja rajaava vaikutus ihmisten elämään sekä mahdollisuuksiin tekee heistä katutason byrokraatteja (Lipsky 1980, 3–4).

Katutason byrokraatti -määritelmä pätee ainakin jossain määrin myös sellaisiin tässä tutkimuksessa mukana olleisiin järjestöihin, joissa auttamistyöstä vastaavat sosiaalialan koulutuksen saaneet ammattilaiset. Tällöin apu ei näyttyädy niinkään yksittäisen ihmisen hyväntekeväisyyden vaan vakiintuneen yhteiskunnallisen toimijan kautta saatuna, ja avustuksen ”maksajaksi” voidaan mieltää esimerkiksi STEA³⁸ tai kirkon diakoniarahasto. Myös jotkin mukana olleista järjestöistä muodostavat epävirallisella kentällä omanlaisensa esimerkin lapselle ja/ tai perheelle kohdennetun tuen kokonaisvaltaisuuden, ennakoitavuuden ja säännöllisyyden vuoksi, mikä erottaa ne edellä mainituista sattumanvaraisen tai ennakoimattoman kaltaisista merkityksistä. Tässä tutkimuksessa mahdollisuutta kiittää saadusta avusta toivottiin erityisesti silloin, kun taloudellinen apu saatiin epävirallisemmalta, maallikkoapuun vahvemmin identifioituvalta taholta, kuten tuttavalta tai sosiaalisessa mediassa toimivalta yhteisöltä.

³⁸ Suomessa kansalaisjärjestöt voivat hakea toimintaansa avustuksia STEAsta, eli sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskuksesta. STEA on sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä toimiva valtionapuviranomainen, joka vastaa osaltaan siitä, että Veikkauksen tuottoja käytetään tulokselliseen kansalaisjärjestötoimintaan. STEA myöntää avustuksia esimerkiksi tuettuihin lomiin. (STEA 2024.)

Semmosta et ei oikeen tiedä miten kiittäis et ois ihanaa et siihen ois vähän selkeemmät ohjeet et näin kiitän lahjoittajaa. Jotenkin kuitenkin et joku näkee vaivaa et tuo sulle ja lapsille vaatteita niin se ois kiva, jos pystyis antaa jonku vastalahjan tai semmosta. (-- -) Et se kiitos ei melkeen sanana riitä. (---) Mut mä oon saanut nyt päähäni et minä palautan sen palveluksen vielä joku päivä, että perästä kuuluu jotenkin, jotenkin järjestää sitä. (Henna)

Apua saavien kokemuksissa epävirallisen avun lahjaluonteeseen kytkeytyy myös köyhäinavullisia piirteitä. Köyhäinavusta kielivät sellaiset huomiot, joissa saatu apu on ymmärretty köyhille kohdennetuksi ja usein paremmin toimeentulevien ihmisten hyväntekeväisyyden kautta saaduksi, mikä voi aiheuttaa vaikeita tuntemuksia avunsaajassa. Ajatus hyväntekeväisyytenä vastaanotetusta lahjasta muodostaa yhden keskeisistä havainnoista epävirallisen taloudellisen avun perustaan sekä epävirallisen ja virallisen taloudellisen avun välisiin eroihin liittyen. Avun luonnetta osallistujat peilaavat tulkintani mukaan toisaalta puhtaasti epävirallisen avun synnyttämiin tunteisiinsa, toisaalta suhteessa epävirallisen ja virallisen välisistä eroista nousseisiin tunteisiin, kuten Leena kuvaa alla.

Kaiken kaikkiaan avun vastaanottaminen viralliselta tahoilta on henkisesti helpompaa kuin yksityiseltä ihmiseltä. (---) Ärsyttää olla niin köyhä, että joutuu anelemaan apua saadakseen edes vaatimattoman joulun. En tiedä tästä joulusta. Olen hakenut ulosoton vapaakuukautta, ja jos sen saan, tulee joulu ilman ulkopuolista apuakin. (Leena, kirjoitus)

Vastavuoroisuus voidaan palauttaa Maussin (1999) mukaisesti antajan ja saajan väliseen suhteeseen. Antaminen merkitsee Maussin ajattelussa ylemmyyden osoittamista, jossa antaja on enemmän ja korkeampi suhteessa saajaan. Kun lahja otetaan vastaan ilman vastavuoroisuutta tai suuremman lahjan antamista, seurauksena on riippuvuutta ja alemmaksi alistumista. (Mt., 124.) Vastavuoroisuudella on merkitystä, sillä sen on kuvattu muodostavan perustan keskinäiselle kunnioitukselle (Sennett 2004, 216). Tämänkaltaiset huomiot näkyivät tutkimusosallistujien lahjoittajia koskevissa ajatuksissa, ja niissä on myös kaikuja sosiaalityön historiaan, aikaan, jolloin ylempiluokkaiset rouvasyhdistykset auttoivat vähempiosaisia (Anttonen & Sipilä 2000, 28–29; Jaakkola 1994; Pulma 1994). Myös Listerin (2004) toiseuttamisen (*Othering*) kysymys, jota on jo sivuttu aiemmin, nousee olennaiseksi, kun pohditaan auttamisjärjestelmän syntyä 'ei-köyhien' luomana. Tällöin 'ei-köyhien' voi ajatella toimillaan rakentavan köyhistä toisia – tukitoimien kohteita, erilaisen kohtelun saavia muita.

Mul on vähän outo maailmankuva [naurua], itelle se [hyväntekeväisyys] on vähän ihmisten, jotka tienaa paljon sellanen feel good -juttu et annetaan sinne kaikkea et ottaa vaan köyhät. (---) Ja sit siellä [perhekerho] juteltiin miten he [muut äidit] on taas vieny [järjestölle] lahjoituksia ja niille tulee siitä vähän sellanen hyvä olo, että annetaan vähäosaisille heidän vanhat. (Tuuli)

Vaikka muiden avun varassa oleminen kuului tutkimusosallistujien puheissa, sen ei haluttu näkyvän ulospäin, mikä ilmeni mainintana, ettei avusta tehty numeroa. Osallistujat arvostivat myös sitä, että avunantajat hoitivat tehtävänsä hienovaraisesti, ilman että tilanteesta tehtiin numeroa. Työntekijän toiminnan ajatellaan voivan ehkäistä myös lapsiin kohdistuvaa kiusaamista, minkä Minna yhdistää köyhille kohdennettuihin avustuksiin.

Minna: Siis se [järjestöstä saadun avun merkitys] on ihan hirveen iso. Ja välil lapset ihmettelee et joskus ku lapset oli pienempii ja mä sanoin [järjestöyöntekijälle] et mul ei oo yhtään rahaa et pitäis saada jotain ja [järjestöyöntekijä] sano et laita kauppalista niin mä sanoin et me syödään mitä annetaan et tota ei mitään kauppalistoja tarvita ja meille kelpaa ne halvimmat extrat (---) Mut [järjestöyöntekijä] on aina hoitanu sen silleen hienosti, et ei oo koskaan tullu lapsillekaan sellanen.

H: Et ei oo tehty numeroo?

Minna: Ei oo ja sit et ei muutkaan oo saanu [tietää] ettei lapsii kiusata tieksä et saatte köyhän avustusta tai jotain.

Pyyteetön hyväntekeväisyys vaatii tasa-arvoisen suhteen antajan ja saajan välillä, muuten sen on todettu olevan mahdottomuus. Taustalla vaikuttaa ajatus lahjan antoon liittyvästä oman kunnian lisäämisestä ja toisen häpeään aiheuttamisesta. (Ojakangas 2004, 63.) Vähävaraisia perheitä tukevassa hyväntekeväisyydessä joudutaan kohtaamaan tämä tasa-arvoisen suhteen kysymys, joka linkittyy myös kysymykseen stigmasta ja häpeästä. Hyväntekeväisyyteen liittyvää auttamista ja avun saamista voidaan tarkastella osana laajempaa altruismi-keskustelua, jossa on pohdittu perustavanlaatuisia kysymyksiä siitä, kykeneekö ihminen aitoon auttamiseen, eli muuhunkin kuin itsekkyyteen (Pohjola, Seppänen & Pessi 2011). Suomalaisten osalta tutkimus piirtää kuvaa auttamishaluisesta kansasta, jonka auttaminen kumpuaa ennen kaikkea myönteisyydestä ja periaatteellisista syistä (Pessi & Oravasaari 2011). Kuten kansainvälinen tutkimus osoittaa, voi hyväntekeväisyyteen suuntautuvan auttamisen, kuten lahjoittamisen, motiiveihin liittyä itsekäämpiäkin syitä, kuten antajan saama hyöty muun muassa tämän aseman ja sosiaalisen identiteetin vahvistumisen (Tait 2015) sekä itsensä hyväksi ihmiseksi tuntemisen myötä (Doolan, Cepić & Walton 2019). Näitä motiiveja sekä avun anelemisesta aiheutuvia tunteita vasten hyväntekeväisyyden osapuolten välinen tasa-arvoinen suhde tuntuu haastavalta yhtälöltä.

Edellä esitetyt huomiot avaavat taloudellisen avun positiivisten ja negatiivisten merkitysten yhteenkietoutumia, joissa kiitollisuuteen ja hyvänolon tunteisiin yhdistyy köyhäinavun ja vastavuoroisuuden merkityksiä. Samalla on muistettava, että epävirallista apua toteutetaan hyvin erilaisin keinoin ja toimijoiden kirjo on suuri, minkä vuoksi kaikkien toimijoiden niputtamista yhteen on mahdotonta tehdä. Yleisellä tasolla hyväntekeväisyyteen perustuvaa köyhäinapua on hyvää tarkoittavasta tavoitteestaan huolimatta luonnehdittu stigmatisoivaksi ja nöyryyttäväksi, huono-osaisen identiteettiin johtavaksi toiminnaksi, joka pahimmillaan voi syventää huono-osaisuutta (Laihiala 2018; Salonen, Ohisalo & Laihiala 2018). Toisaalta voidaan kysyä, eikö julkisen sektorin toiminta edusta yhtä lailla nöyryyttävää köyhäinapua, kun erityisryhmille kohdennetaan täydentäviä toimenpiteitä, kuten tulonsiirtoja ja erityispalveluita (Saari 2015, 123, 251; ks. myös Sipilä & Anttonen 2016, 73).

Toimintakyvyn näkökulmasta armeliaisuuteen pohjautuvasta avusta jää puuttumaan tärkeä elementti, mikäli unohdetaan autonomiaa lisäävä kanssakulkeminen ja avuntarvitsijan tukeminen itsenäiseksi ja toimintakykyiseksi (Saari ym. 2017, 318; Eskola 1981, 38). Taloudellisen avun haasteena näin ajatellen voi olla autettavan asettaminen kohteeksi sen sijaan, että tämän toimijuutta vahvistetaan. Köyhyystietoisien sosiaalityön lähtökohdista tarkastellen tämänkaltainen

avustamistoiminta unohtaa köyhyyden ennen kaikkea ihmisoikeuskysymyksenä, jossa tarvitaan aktiivisia toimia sortavia rakenteita vastaan, yhdessä köyhyyttä kokeneiden ihmisten kanssa ja osallisuutta vahvistaen (Krumer-Nevo 2016; 2017; ks. myös Lister 2004; 2007a).

Avun mahdollinen haavoittavuus yhdistettynä vähävaraisten lapsiperheiden taloudellisista ja muista syistä johtuvaan heikompaan asemaan edellyttää eri osapuolilta huomion kiinnittämistä edellä käsiteltyihin kysymyksiin. Hyväntekevyyteen liittyvä epätasa-arvoinen valtasuhde avun antajan ja vastaanottajan välillä on tärkeää tunnistaa, sillä se voi entisestään heikentää perheiden jo lähtökohtaisesti heikompaan asemaan (ks. Vamstad & von Essen 2013). Alistamisen perinteiden ratkomisessa keskeinen merkitys on kattavalla sosiaaliturvalla ja hyvinvointivaltiollisella tasa-arvon eetoksella (Ojakangas 2004, 62–63). Toimintatapojen toimivuuteen niin virallisen kuin epävirallisen taloudellisen avun osalta onkin syytä panostaa, jotta alistavaa perinnettä voidaan rikkoa. Tässä avainasemassa ovat avun tarpeen tunnistaminen ja avun hakemisen käytännöt, joihin syvennyn seuraavassa luvussa.

6.2 Taloudellisen avun tarpeet ja hakemisen prosessit

Kaikilla tutkimukseen osallistuneilla vanhemmilla oli kokemusta taloudellisen avun hakemisesta ja he kertoivat hakukokemuksistaan monisanaisesti. Eniten keskustelua kirjoittivat kokemukset julkisen sektorin tukien hakemisesta ja Kelan sekä kunnan sosiaalipalveluiden toiminnasta. Tämän lisäksi keskusteltiin epävirallisen avun hakemisesta ja siihen liittyvistä kokemuksista. Keskeisenä taloudellisen avun hakemisessa näyttäytyvät tarpeisiin vastaamiseen, kokonaisvaltaisuuteen sekä kohtaamiseen ja kohdatuksi tulemiseen tai tulematta jäämiseen liittyvät merkitykset, jotka ilmenevät asiakkaan ja työntekijän, järjestelmän tai apua välittävän tahon välisissä kohtaamisissa. Aloitan avun tarpeisiin ja hakuprosesseihin liittyvän kokonaisuuden tarkastelun esittelemällä taloudellisen avun hakuprosesseihin liitettyjä merkityksiä niin virallisen kuin epävirallisen avun osalta. Tämän jälkeen käsitelen avunhakijan ja työntekijän välistä kohtaamisen kysymystä ja lopuksi kokonaisvaltaisuuden tarpeita sekä itsessään että tiettyjen palveluiden ja palvelujärjestelmän osien näkökulmasta tarkasteltuna.

6.2.1 Taloudellisen avun hakeminen

Virallisen taloudellisen avun hakeminen. Taloudellisen avun hakemista julkiselta sektorilta ja erityisesti Kelasta kuvaa tutkimukseeni osallistuneiden kokemuksissa tietyntilainen kaavamaisuus, joka ei salli järjestelmän taipumista ihmisten yksilöllisiin tilanteisiin. Näkemykset kaavamaisuudesta ovat ymmärrettäviä, sillä Kela maan kattavana toimijana pyrkii yhteismitalliseen ja standardoituun tapaan toimia, kun taas paikallisesti toimivan kunnallisen sosiaalityön tavoitteena on tilanne- ja asiakaslähtöinen toiminta (Zechner & Paavola 2020, 437; ks. myös Blomgren 2023). Kaavamaisessa järjestelmässä asioiminen saattaa

edellyttää taistelua, mitä moni kuvasi haastatteluissa. Taistelun ja tappelun kaltaisin käsittein on aiemmissakin tutkimuksissa kuvailtu asiakkaan kokemusta etuuksien hakemisen vaativuudesta, epäoikeudenmukaisesta kohtelusta, eriarvoisesta valta-asetelmasta sekä omien oikeuksien puolesta kamppailusta (Helne & Hirvilampi 2021, 167–168; ks. myös Hakkarainen 2012; Roivainen & Jalonen 2012).

Sitä mä vaan ihmettelen, ku ne vetoaa siihen kiireeseen ja tämmöseen niin mihin se kun sä kumminkin oot asiakas, jonkinlainen asiakas, niin kai sieltä pitäis joku kontakti olla. Ihan seki jo auttas et sieltä sanottais vähän ihmisempiä et vois olla ihan kivaki tai semmonen et ei tarttis olla aina sellanen taisteluasetelma. Et emmä oo lähteny sinne taistelee. (Kirsi)

Kaavamaisuuden lisäksi julkinen sektori miellettiin kasvottomaksi useiden tutkimusosallistujien puheissa, mikä on aiemmassakin tutkimuksessa tunnistettu ilmiö (esim. Laatu, Airio & Mattila 2020). Kasvottomuus liitettiin yhtäältä työntekijöihin, kuten Henna jäljempänä, ja toisaalta avunhakijaan itseensä. Avunhakijaan itseensä yhdistyvä kasvottomuus ilmenee Tuulin alla olevasta luonnehdinnasta, jossa asioimisen Kelan kaltaisen toimijan kanssa koetaan johtavan asiakkaan ”äänen, naaman ja identiteetin häviämisen tunteeseen”. Järjestelmä ei näytä kohtaavan ihmistä yksilönä, vaan paperina tai numerona (Salonen 2023). Kun kasvotonta systeemiä pohtii edellä käsitellyn luottamuksen näkökulmasta, herää kysymys, minkälainen merkitys kasvottomuudella on järjestelmää kohtaan osoitettuun luottamukseen tai epäluottamukseen. Voisiko luottamusta lisätä yksilöllisempi ja huomioivampi työskentelyote tiukan kasvottomuuden sijaan? Yksilöllisempi työskentelyote on luottamuksen ohella merkityksellinen myös asiakkaan arvostavan kohtaamisen kokemukselle (esim. Isola ym. 2016).

Sul tavallaan häviää se identiteetti et sä oot vaan päätös muiden joukossa. Ja jos sinne [Kelaan] soittaa niin tulee vähän semmonen olo et saakelin köyhät taas soittelee et se toimeentulotuki kestää. Et sut on tavallaan, sult hävii se identiteetti, sä oot niin kiinni heissä, sun koko toimeentulo on kiinni heistä ja ne on ihmisiä, joita sä et oo koskaan nähny, kenelle sä oot vaan duunii, tavallaan tulee vaan sellanen olo et sult hävii vaan ääni ja naama ja kaikki muu. (Tuuli)

Kasvottomuuteen yhdistyi myös pohdinta virkailijoiden koulutustaustasta. Vaikka perustoimeentulotukipäätöksiä tekevien koulutustaustan muutos on tapahtunut osana pidemmän aikavälin kehityskulkua (Varjonen 2020, 66–67) nostaa Hennan alla esittämä huoli aiheellisesti esiin kysymyksen sosiaalityön roolista toimeentulotukityössä. Huoli ei ole uusi, sillä jo kymmenkunta vuotta sitten Hakkarainen (2012) pohti, miten etuuskäsittelijöiden mahdollinen sosiaalialan koulutuksen puute vaikuttaa asiakkaan oikeusturvaan (Mt., 99). Kysymystä on tärkeää pohtia, sillä Kelassa työskentelevien virkailijoiden riittämätön ymmärrys ja osaaminen sosiaalityön ja sosiaalialan kysymyksistä heijastuneeseen niihin asiakkaisiin, joilla sosiaalihuollon palveluille olisi tarvetta ja haastaa samalla luottamusta Kelaan ja sosiaaliturvajärjestelmään yleisemminkin. Yhtenä suurimpana haasteena toimeentulotuki uudistuksessa onkin pidetty perustoimeentulotuen ja sosiaalityön yhteyden säilymistä silloin, kun etuuden saajalla on tarve myös sosiaalihuollon palveluille (Jokela ym. 2019, 12). Sosiaalityön tarpeessa olevan asiakkaan ohjaaminen kuntiin Kelassa tehtävän elämäntilannekartoituksen

jälkeen³⁹ vaatii vielä kehittämistä, sillä vaihtelevaan ja monivaiheiseen prosessiin liittyy riski, ettei asiakas saa tarvitsemaansa palveluita, etuuksia tai kumppaakaan näistä (Kivipelto ym. 2020c; Jokela ym. 2019).

Mulle tulee ihan posttraumaattista stressiä Kelasta [naurua]. Siis sehän on ihan jotenkin et merkonomit hoitaa sosiaalityön tehtäviä niin sehän ei voi olla hyvä. Ja se on niin kasvotonta, heidänhän ei tarvii enää ees nimiä antaa. Sä et tiedä kuka siellä on ja he ei tiedä susta yhtään mitään, käsittelee numeroiden perusteella sun elämää. Et kyl se, jos vertaa siihen, kun oli vielä sosiaalityöntekijät tai joku etuusvirkailija, jota sä menit tapaamaan et sai jotain kuvaa siitä tilanteesta tai jotenkin sai sellasen vaikutelman et joku ottaa jotain koppia. Kela hirveen herkästi hylkää kaikki, et eihän ne mihinkään lastenvaatteisiin tai lasten harrastuksiin et he ohjaa eteenpäin. (Henna)

Kaavamaisuuden ja kasvottomuuden lisäksi taloudelliseen apuun liittyy leimavuuden ja häpeän merkityksiä. Toimeentulotuen kohdalla tähän voi vaikuttaa muiden ihmisten suhtautuminen tuen saajiin, kuten alla olevissa esimerkeissä esitetään, vaikka esimerkiksi Kallion ym. (2020) mukaan yleinen ilmapiiri toimeentulotuen asiakkaista viittaakin siihen, että syyllistävät mielipiteet ovat vähemmän päin ja asiakkaiden nähdään ansaitsevan saamansa avun. Asenneilmapiirissä tapahtuneista muutoksista huolimatta talousvaikeuksiin liittyy häpeää (Viitasalo 2021) samoin kuin toimeentulotuen hakemiseen (Blomberg, Kallio & Kroll 2016), mikä lienee hakuprosessin vaativuuden ohella yksi syy sille, että tukea haetaan vasta kun on aivan pakko tai jätetään kokonaan hakematta (Isola 2009, 227; Krok 2009).

Se toimeentulotuki, siin on semmonen oma sävynsä, se on tietenkin siin on jonkin näköinen mielikuva ihmisille. Et hehän ovat aivan yhteiskunnan pohjasakkaa, kun joutuvat tämmöistä hakemaan tai saavat tämmöistä. (---) On kynnyks, että ollaan niin suomalaisia jästipäitä et kyllä tässä pärjätään et Kelan luukulle en ainakaan alistu. (Tuuli)

Tuen hakemiseen liittyvä häpeä on saattanut toimeentulotuki uudistuksen seurauksena vähentyä, eivätkä asiakkaat ole Kelassa välttämättä samalla tavalla paikallisen kontrollin ja yhden työntekijän harkintavallan armoilla kuin kunnan ja nykyisten hyvinvointialueiden sosiaalitoimissa. Toisaalta kunnissa työntekijällä oli kokonaisvaltaisempi tuntemus asiakkaan tilanteesta ja hänen asiakkuushistoriastaan. (Korpela ym. 2020, 19; ks. myös Laatu ym. 2020, 144–145.) Tällöin asiakkaan elämäntilanteen huomioimiselle ja luottamuksellisen suhteen rakentamiselle on hyvin erilaiset lähtökohdat kuin Kelan yhteismitallisemmassa järjestelmässä (Zechner & Paavola 2020, 437; Krok 2009, 155). Tämän tutkimuksen osallistujat toisaalta ymmärsivät, että erityisesti Kelalta haettavaan toimeentulotukeen liittyy tietynlainen kontrolli, mutta samalla kontrolli herätti tunteita epäilyksestä ja epäluottamuksesta. Tämä taas aiheutti epäoikeudenmukaisuuden tunteita, epäselvyyksiä ja pomputtelua. Tämänkaltaiset kokemukset eivät ole omiaan ainakaan lisäämään ihmisten halukkuutta hakea etuuksia, etenkin jos kokemuksiin liittyy myös nöyryyttävyyttä.

³⁹ Velvoitteita ohjata asiakas on kirjattu toimeentulotukilakiin, sosiaalihuoltolakiin, lastensuojelulakiin, vanhuspalvelulakiin ja nuorisolakiin. Lainsäädännössä ilmoituksentekokriteerit ovat melko korkeat, mikä on hyvä huomioida Kelan toimintaa arvioitaessa. Ks. tarkemmin Jokela ym. 2019, 8–9, 20.

Toimeentulotuessa ne tavallaan hirveen kärkeästi soitti viimeisimmän toimeentulotukipäätöksen tekijä, että hän nyt on kattomassa tätä sun toimeentulohakemusta et mites toi lapsi, miten se on sullä ja isällä ja saatko sä mitään elatustukee et tässä nyt vähän mietitään ollaanko isään yhteydessä ja peritään isältä se elatus, lapsen kohdalta niitä tukia takasin. Että selvä, senkun vaan peritte. (---) Mut et jotenkin sieltäki alkaa tulla semmosta et miks sä haet. (Pirjo)

Kuten aiemmin todettiin, yhdistetään sosiaalityöhön Kelaa yksilöllisempi työs-kentelyote, mikä osaltaan johtuu juuri harkintavallan käytöstä. Tämä voi näyt-täytyä perheenjäsenelle niin positiivisena kuin negatiivisena kokemuksena, riip-puen siitä miten oma tilanne saa ymmärrystä työntekijältä ja miten tilanteeseen saadun avun koetaan vastaavan avun hakemistilanteessa vallinnutta tarvetta (Isola ym. 2022). Minnalle kokemus avun hakemisesta sosiaalityöstä osoittautui kielteiseksi. Minna liittyy kokemukseen nöyryyttävyyttä ja tarpeisiin vastaamat-tomia päätöksiä, jotka johtivat tunteeseen, että avun hakeminen on turhaa.

Se [avun hakeminen sosiaalityöstä] on siis todella nöyryyttävää. Tiesä. Et silloin just, ku mä hain ja nyt mä hain ja silloin edellisen kerran ku mä hain ku me saatiin sieltä [terveydenhuollon hoitokontakti] ja kysyttiin et tarviis vähän apuu ja ne sano et ei, kyl sul on niin hyvin asiat täs ja näin. Ja mä olin et ku te ette ota mitään huomioon et te laskette et mä pärjään yheksällä sadalla mut te ette ota huomioon et mul menee har-rastuksiin, molempien harrastuksiin 307 kuukaudessa ja autot ja kaikki. Et te ette ota mitään niistä huomioon niin miten te voitte sanoo, et mä pärjään hyvin. Sen takia mä pyysin ennalta mut et ei heheheh, ei ei, tossa on kuule sulle tollanen et hyvää joulua. Se oli kans joulun alla joskus. Se oli ton K-ryhmän lahjakortti, 70 euron lahjakortti saa-tiin. (---) Mut sit se lyö kans sitä et ei halua hakee. Tulee semmonen et mitä mä et se on ihan turhaa. (Minna)

Tarpeisiin vastaavat päätökset ovat perheiden kokemuksissa keskeisiä, mutta usein vanhemman näkemys tarpeesta ei vastaa työntekijän päätöstä. Kuten lu-vussa 6.1.1 kävi ilmi, oli Jenna saanut kunnan lapsiperhepalveluista palveluseteleitä, joiden voi teoriassa ajatella vastaavan tiukkaan taloudelliseen tilanteeseen, mutta jotka käytännössä osoittautuivat toimimattomiksi, koska setelin omavas-tuuosuus oli liian suuri. Lisäksi yksinhuoltajatalouden arjen haasteet vaikeutti-vat seteleiden käyttöä, mikä on hyvä muistutus siitä, että perheiden tilanteista tulisi pystyä muodostamaan kokonaiskuva ja pyrkiä kokonaisvaltaiseen tukemi-seen. Näihin kysymyksiin palaan jäljempänä.

Ei raaskinu käyttää palveluseteliä, jossa oli omavastuu, kun oli niin tiukkaa tai että olis päässyt itse yksin kauppaan, ei pystyny levähtämään et oli niin kiireinen siinä. Et se ei kohdattu se tarve ja apu. Mullle tuli ihan sellanen olo et ei kohtaa oikeita ihmisiä. (Jenna, video)

Epäoikeudenmukaisuutta ja kohtuuttomuutta aiheutui monella tutkimusosallis-tujalla tuen tarpeeseen vastaamattomien päätösten lisäksi siitä, että julkisen sek-torin hakemuksiin pyydetään täydennyksiä eikä asiakkailla ole välttämättä sel-vää, miksi näin tehdään. Etuuksia koskeviin päätöksiin liittyvä vaikeaselkoisuus on verrattain yleistä: vuoden 2023 Sosiaalibarometrin mukaan Kelan työnteki-jöistä lähes puolet oli eri mieltä siitä, että Kelan lomakkeet ovat asiakkailla sel-keitä ja etuuksia koskevat päätökset ymmärrettäviä (Londén ym. 2023, 15). Ei liene yllättävää, että asiakkaat pitävät Kelassa asiointia epäselvänä, jos päivittäin näiden asioiden parissa työskentelevillä ammattilaisillakin on vaikeuksia ym-märtää lomakkeita ja päätöksiä. Ymmärtämättömyyden viranomaisten

päätöksentekoon on todettu aiheuttavan epävarmuutta ja turvattomuutta sekä heikentävän luottamusta niin palvelujärjestelmään kuin laajemminkin hyvinvointivaltioon ja elämään. Kohtuuttomaan tilanteeseen joutunut saattaa kokea tulleen yhteiskunnan hylkäämäksi. (Metteri 2012, 75–76.)

Epäselvän järjestelmän voi ajatella heikentävän mahdollisuuksia arjen toivuuden ja ennakoitavuuden rakentamiseen (Eskelinen ym. 2022, 172; ks. myös Blomgren 2023). Ihmisten pallottelua ja vaatimusta turhien ja merkitykseltään epäselvien asioiden tekemiseen on luonnehdittu nöyryyttävimmiksi vallankäytön muodoiksi (Helne & Hirvilammi 2021, 168). Kun perheen taloudellinen tilanne on vuodesta toiseen huono, aiheuttaa tarve hakea tukia kuukausittain ihmetystä, kuten alla kuvataan. Lisäksi käytäntö pakottaa hakijan kohtaamaan oman, toivottamaltakin tuntuvan, tilanteensa kerta toisensa jälkeen uudelleen. Tämä voi osaltaan vahvistaa kohtuuttomuuden tuntemuksia ja häpeää.

Aika hankala se [toimeentulotuen hakeminen] on nykyisin. Esim. nyt kun mä oon laittanut joka kuukausi hakemuksen, et kun välillä tuli silleen, että tuli puoleks vuodeksi et se vaan tuli se toimeentulotuki, piti vaan aina välillä laittaa ne tilitiedot. Mut nyt kun pitää joka kuukausi tehdä, tuntuu ettei aina muista, kun heittää päässä muisti jo, kun on niin paljon, niin mietipä siinä mitä laskuja on nyt tulossa. (Laura)

Muutama tutkimusosallistuja koki useiden vuosien asioimisen etuusjärjestelmässä tehneen heistä harjaantuneita tuenhakijoita. Kukaan ei kuitenkaan luonnehtinut järjestelmää yksinkertaiseksi tai helpoiksi, vaan järjestelmään liitetty pirstaleisuus koettiin haastavaksi ja asioimista vaikeuttavaksi tekijäksi. On todettu vaativan tietynlaista kekseliäisyyttä, jotta monimutkaisessa tukijärjestelmässä osaa luovia oikealla tavalla ja löytää ne tuet, joihin on oikeutettu (esim. Salonen 2023). Tutkittaessa nuorten käsityksiä sosiaaliturvajärjestelmästä haasteiksi nähtiin muun muassa järjestelmän vaikeaselkoisuus, joka saattaa johtaa järjestelmästä eksymiseen ja ”kartalta putoamiseen” (Helne & Hirvilammi 2021, 161). Taiteilu (Krok 2009) tai kartalla pysyminen, kuten Pirjokin alla luonnehtii, liittyy erilaisten etuuksien hallintaan. Pirjon esimerkin mukaan asiakkaan yksilökohtaiset tilanteet huomioivalle neuvonnalle on tilausta, jotta asiakas ja hänen tarpeensa tulevat kohdatuksi oikealla tavalla. Tämä on Kelan kaltaisessa organisaatiossa haaste, kun huomioidaan asiakasmäärien suuruusluokka ja Kelan yhteismitallinen ja standardoitu tapa toimia (Zechner & Paavola 2020, 437).

Sun täytyy keksiä, vähän niinku hoksata ne keinot ja systeemi miten ne toimii esimerkiksi että jos mä oisin syyskuussa hakenu toimeentulotukea niin mähän oisin joutunut kaikki maksaa takaisin myös sieltä elokuulta, että sun täytyy tavallaan olla kartalla, että miten ne systeemit toimii ja miten se hyödyntää sua eniten. Koska jos sä et oo kartalla niin ei sitä sulle tulla sanomaankaan. Että sen mä oon oikeesti huomannu. Että ei Kela tuu sanomaan mulle, että hae sitä asumistukee että sulla ois ehkä mahdollista saada. (---) Itehan mä oon kaiken tiedon joutunu onkimaan netistä. Et ei se helppoo oo. (Pirjo)

Avun hakemisen ja järjestelmässä luovimisen onnistuminen voi olla monen tekijän summa. Martan tapauksessa avun hakeminen on edellyttänyt paitsi osaamista, myös voimavaroja ja rohkeutta pyytää ja hakea apua. Lisäksi työntekijöillä voi olla merkittävä rooli avun hakemisessa ja saamisessa. Huomio omien voimavarojen merkityksestä avun hakemisessa on ongelmallinen, sillä monella

tämänkin tutkimuksen vanhemmalla oli juuri voimavarojen riittävyyden kanssa haasteita. Vähävaraisten perheiden kannalta olisikin ensiarvoisen tärkeää, että avun hakemiseen saa apua, jotta toimiminen pirstaleisessa järjestelmässä onnistuu. Järjestelmätason ongelmana pirstaleisuutta ei pitäisi pyrkiä ratkaisemaan yksilötason ominaisuuksilla, toisin sanoen sillä, että kyvykkäimmät ja voimavaroiltaan jaksavimmat onnistuvat luovimaan pirstaleisessa järjestelmässä. (ks. myös Aarresola ym. 2023.)

Niin kuin haastattelussa sanoin, niin koen, että meidän perhe on laskeutunut turva-verkkoon ja saanut sieltä apua ja tukea hyvin. Mutta se on vaatinut sen, että on ollut voimia ottaa selvää ja sitten vielä sitä rohkeutta pyytää ja hakea apua. Lisäksi on osunut kohdalle myös niitä työntekijöitä, jotka ovat nähneet tilanteen ja tarjonneet apua. (Martta, kirjoitus)

Taloudellisen avun hakemisen yhteydessä saamastaan asiakaspalvelusta tutkimusosallistujilla oli monenlaisia kokemuksia. Pääasiassa kokemukset koskivat Kelaa, jonkin verran myös sosiaalityötä. Vaikka mukana oli positiivisiakin kokemuksia, painottuivat negatiiviset huomiot. Heikon asiakaspalvelukokemuksen taustalla on varmasti useita syitä, joista yksi voi liittyä siihen, että tutkimukseen on hakeutunut sellaisia osallistujia, joilla on enemmän negatiivisia kokemuksia, joita he ovat tutkimuksessa halunneet jakaa. Taustalla voi vaikuttaa myös työntekijän ymmärrys köyhyyden kaltaisista ilmiöistä ja kyky kohdata köyhyyttä kokeneita ihmisiä, mihin palaan tarkemmin jäljempänä. Kelan työntekijät itse ovat arvioineet asiakkaan saavan tarvitsemansa palvelut Kelasta hyvin. Työntekijät myös kokevat, että asiakasta palvellaan Kelassa hyvin ja asiakkaan tilanne huomioidaan kokonaisvaltaisesti. (Londén ym. 2023, 15.) Mahdollisista asiakkaiden ja työntekijöiden näkemyseroista huolimatta voidaan Metterin (2012) mukaisesti todeta, ettei työntekijän asennetta sovi vähätellä: kun kohtelu on asiallista ja työntekijän ja asiakkaan välinen suhde toimiva, voidaan esimerkiksi kielteisten päätösten psyykkisiä vaikutuksia lieventää (Mt., 238).

Epävirallisen taloudellisen avun hakeminen. Tässä tutkimuksessa epävirallisen avun hakemiseen liittyviä merkityksiä tuotiin esiin vähemmän kuin virallisesta avusta puhuttaessa. Tämä voi selittyä sillä, että virallisesta oli ehkä enemmän kokemuksia kuin epävirallisesta ja näin virallinen puoli sai myös enemmän huomiota haastatteluissa. Virallinen järjestelmä on myös vahvasti normeihin sidottua auttamista, mikä jo lähtökohtaisesti asettaa tiettyjä oletuksia ja odotuksia sille, kuinka avun hakeminen on järjestetty ja miten asiakkaan tarpeisiin tulisi vastata. Epävirallisen avun hakemisen merkityksiä avautuikin joidenkin tutkimusosallistujien kohdalla juuri vertailussa viralliseen apuun. Tämä asetelma mahdollisti epäviralliseen liitettyjen merkitysten hahmottamista esimerkiksi hakuprosessin huomioonottavamman luonteen osalta.

Ainakin, jos vertaa siihen julkiseen niin se [järjestöjen avun hakeminen] on rennompaa, se on huomioonottavammpaa ja huolehtivampaa. Et jotenkin se aiheuttaa, jos miettii tunnetasolla, siitä tulee semmonen lämmin olo niistä muistoista verrattuna siihen julkiseen sektoriin, joka on enempi, siitä tulee semmonen isoveli valvoo et kauheen ahistavaltahan se tuntuu, että kaikki pitää selittää ihan auki. Mutta tottahan ne päätökset piti olla ja esittää siihen muuhunkin tukeen, mutta jotenkin se tunne on eri näitten välillä. (---) Monella tavalla kolmas sektori on näyttäytynyt huolehtivana, että

vaikka se on huolehtiva se julkinen puoli, kun se huolehtii sen perustason niin se on kuitenkin tavallaan semmoinen tasapaksu kaikille yhtä paljon, kaavamainen. Tää kolmas sektori enemmän huomioi sen ihmisen oman tilanteen, se on joustavampi. (Martta)

Samankaltaisia huomioita hyväntekeväisyystoimijoiden huomioonottavammasta ja lämpimämmästä luonteesta on havaittu muun muassa Salosen (2023) tutkimuksessa. Näitä huomioita voidaan pohtia suhteessa virallisen ja epävirallisen välisiin historiallisiin kehityskulkuihin ja näkemyksiin naisyhdistysten tunnepitoisen hyväntekeväisyyden tilalle kaivatusta julkisesta vastuusta ja kontrollista, jonka uskottiin tuovan köyhien avustamiseen tarvittavaa rationaalisuutta (Matthies 1993, 103). Martan edellä esittämä isovelvi valvoo -huomio kertoo jostakin vastuusta ja kontrollista, huolehtiva ja lämmin puolestaan tunnepitoisuudesta, jota näyttää vielä tämän päivän kolmannen sektorin toiminnasta löytyvän. Samalla on hyvä pitää mielessä, että kategorisen puheen sijaan epävirallisia yhteisöjä tulisi tarkastella erikseen ja huomioida, että myös epäviralliset yhteisöt voivat tuottaa rutinoituja palveluja byrokraattisesti tai käsitellä asiakkaita epätasa-arvoisesti (Mt., 120).

Epäviralliseen liitetty huomioonottavuus yhdistyy kokemuksissa niin kontrollin kuin kohtaamisen kysymyksiin. Lisäksi avun hakemisen kokemuksissa näkyy luvussa 6.1 kuvattuja avun oikeutuksesta kumpuavia merkityksiä, jotka epävirallisen avun kohdalla ovat lähtökohdiltaan erilaiset kuin julkisella sektorilla, jossa avun oikeutus on määritelty laissa ja jossa avunhakijan tehtävänä on osoittaa avun tarpeensa. Avunhakijalla on siis velvollisuuksia suhteessa virallisiin toimijoihin toisin kuin epävirallisiin, joita kohtaan vastaavanlaisia velvollisuuksia ei ole.

Varmaan siellä on sekin siellä kolmannella sektorilla, siellä on jotenkin se tunnelma, että me halutaan auttaa ja julkiselle sektorille pitää osoittaa, että me ollaan oikeutettuja ja ne jotenkin epäilee ootko sä nyt oikealla asialla. Ja vaikka ihan samalla tavalla ne kattoo tarpeen siellä kolmannella sektorilla, mutta joku siinä on varmaan ero. (---) Siellä kolmannella sektorilla otetaan enemmän huomioon se, että sä oot ihminen etkä vaan se paperi ja se laskelma. Ehkä siinä on se ero. Ja se voi olla hyvin vain minun päässä, ne voi hyvin olla ihan yhtä huolehtivia ihmisiä siellä ne laskijat, mutta se tunne varmaan tulee siinä kohtaamisessa. Se ero. (Martta)

Yksi epävirallisen taloudellisen avun hakemiseen liitetty haaste on avun hajanainen ja kirjava luonne. Toimijoita on monia eikä yhteisesti jaettuja sääntöjä välttämättä ole, jolloin hakuprosesseissakin voi olla suuria eroja. Tämä voi olla myös yhteydessä luottamuksen kokemukseen, jonka aiemmin luvussa 6.1.2 todettiin yhdistyvän ennakoitavuuteen ja tulevaisuuden hallittavuuteen. Epäviralliseen taloudelliseen apuun ennakoitavuuden tai tulevaisuuden hallittavuuden kaltaiset luonnehdinnat sopivat pääsääntöisesti huonosti epävirallisen sektorin hajanaisuuden ja kirjavan luonteen vuoksi.

Niin siin on vähän et on ne tahot, jotka on pelkkää tavaraa, sit on ne, jotka haluaa auttaa ja kuunnella et tota diakonia, sieltä voi saada jonku maksusitoumuksen ruokaan tai jos siinä on villasukkia kertynyt. Mut sit on nää yksityiset tahot, josta nyt sitten on kokemusta et hehän ei periaatteessa saa pyytää mitään tämmösiä tiliotteita tai henkilötunnuksia. (---) Jotenkin semmoinen just joku [järjestön nimi] se on ollu kaikista paras kokemus et he kunnioittaa sitä tilannetta ja he vähän kysyy ja pyytää tarvittavat tositteet, päätökset ja tämmöset, mutta sit jotenkin se tapahtuu ystävällisesti. Mut sitte on

sellasia tahoja, joissa tulee ihan sellasia häpeän tunteita ja sellasia mä en nyt osaa selittää. Tuntuu et se ihminen ei ole ihan parhaalla mahdollisella asialla tai ehkä niin pyyteettömästi tee sitä. Saa jotain omanarvontuntoa siitä. Että joku on huonommassa asemassa. Et tota yleensä laitetaan sähköposti tai soitetaan puhelu ja kerrotaan se tilanne ja sitte yleensä pyydetään joku toimeentulotukipäätös mistä sitte näkee noi taloustilanteet ja sitten joko tapaaminen tai jos on joku [järjestö] yhdistetään lahjoittajaan. (Henna)

Samalla tavalla kuin virallisesta myös epävirallisesta avusta täytyy olla kartalla osataksaan hakea sitä. Tämä ei välttämättä ole helppoa epävirallisen sektorin hajanaisen luonteen ja tiedonpuutteen takia, kuten Kaisan haastattelu- ja kirjoituslainauksista käy alla ilmi. Tässä tutkimuksessa ohjaus kolmannen sektorin tuen piiriin oli joissain tapauksissa tullut julkiselta sektorilta. Julkiselta sektorilta myös neuvottiin epävirallisten tukimuotojen olemassaolosta, ilman että asiakasta olisi suoranaisesti ohjattu niihin. Osa avunhakijoista taas oli itsenäisesti etsinyt avuntarjoajat ja hakenut apua, mikä vaatii työtä, varsinkin, jos tietoa epävirallisen avun kanavista ei ole eikä omaan lähipiiriin kuulu samanlaisessa elämäntilanteessa olevia ihmisiä. Heikko tietoisuus järjestöavustuksista ei koske yksinomaan tämän tutkimuksen osallistujia, vaan vastaavia haasteita on ilmennyt muuallakin. Yksi ratkaisu voisi olla avustusohjelmien näkyvyyden lisääminen. (Holt ym. 2011.)

Helppooahan se on, jos niist [epävirallisista taloudellisista avuista] tietää mut en mä tienny, jos se ei ois se perhetyöntekijä, se sosiaaliohjaaja kertonu mulle et semmonen [järjestöjen harrastustuki] on olemassa. Et mä olin ihan et häh ja sit se sano et laita viel siihen [hakemukseen] vaikka et sä oot meiltä kuullu siitä. (Kaisa)

Näistä [epävirallisista] tuista tiedottaminen on kuitenkin ontuvaa; olen saanut tuttujen ja sos.tson [sosiaalitoimiston] kautta tietoa näistä. Olen myös googlettanut ja sitä kautta yrittänyt etsiä tukimuotoja. (Kaisa, kirjoitus)

Vastuukysymykset eivät aina ole selkeästi asiakkaan tulkittavissa. Esimerkiksi tilanteissa, joissa perheellä on pulaa jostain välttämättömäksi katsomastaan asiasta, kuten alla Hennan tapauksessa, voidaan pohtia, minkä tahon vastuulla tämän asian mahdollistaminen olisi ja mistä apua pitäisi hakea. Aihe on herättänyt kiinnostusta tutkimuskentällä, ja asiakkaiden ohjaamista diakoniatyöhön on selitetty esimerkiksi järjestelmän toimimattomuudella (Viitasalo 2021, 226). Sosiaalityöstä diakoniatyöhön tehdyt ”siirrot” viestivät vastuun väistämisestä (Juntunen 2006, 62), mikä puolestaan liittyy kysymykseen poiskäännyttämisestä (Metteri 2012; Määttä 2012). On pohdittu, paikataanko hyväntekeväisyydellä asioita, jotka tulisi todellisuudessa nähdä oikeuksina ja hoitaa verovaroin (Vamstad & von Essen 2013). Mikäli sosiaalityö ohjaa asiakkaan eteenpäin diakonian tai järjestön piiriin, saattaa oikeuden ja lahjan välinen suhde sekoittua ainakin asiakkaan näkökulmasta siinä, että oikeudeksi ajateltu asia muuttuu lahjanvaihdoksi. Toiminta asettuu kyseenalaiseksi, kun sitä pohditaan sosiaalityön oikeusperustaisen tai köyhyystietoisien lähestymistavan näkökulmasta, jossa tarkoituksena on asiakkaan kanssa pyrkiä vaikuttamaan epäkohtiin ja löytää niihin ratkaisuja (Krumer-Nevo 2016). Asiakkaan ongelman siirtäminen muualle ei ole kestävä ratkaisu, ja se jättää rakenteelliset kysymykset huomioimatta.

He [sosiaalityö] ovat siis sanoneet, että he eivät voi auttaa mutta yksityisiä tahoja on, että sehän on nykyään aika semmonen yleinen, että ohjataan diakonialle tai muualle jos vaikka lasten kenkiin tai johonkin et he yrittää sieltä säästää heidän varoista ja ohjaa sit näihin mikä on ehkä vähän kyseenalaista. (---) Aika räikeesti ohjattiin leipäjonoon ja näin vaikka toimeentulosumma on liian pieni ni se on aika erikoista koska eikö valtio kuitenkin saa sitä. (Henna)

Henna ei ole ainut tutkimusosallistuja, jolla oli tämänkaltaisia kokemuksia. Tulkiten Hennan kertomaa niin, että sosiaalityöstä ei ole annettu selkeää selitystä miksi perheen tarpeeseen ei ole vastattu ja miksi ohjaus kolmannelle sektorille on tehty. Tämä heikentää asiakkaan ymmärrystä hakuprosessista ja asiansa selvittämisestä ja saattaa johtaa virheellisiin tulkintoihin. Selkeä, tarkoituksenmukainen ja ymmärrettävä etuus- ja palvelujärjestelmä taas edesauttaisi asiakkaan kokonaisvaltaista hyvinvointia, ymmärryksen muodostusta sekä luottamusta järjestelmään (Eskelinen ym. 2022, 172; Blomgren ym. 2016, 5).

Virallisen avun yhteydessä ilmennyttä häpeää liitetään myös epävirallisen avun hakemiseen. Kaikki vanhemmat eivät häpeän kokemuksia tuoneet esille, mutta noin puolella vanhemmista asia nousi jollain tavalla esille haastatteluissa. Aiemmin Henna sivusi häpeän kokemuksia puhuessaan tunteesta, joka avunhakijalle syntyy, jos avunantaja ei vaikuta auttavan pyyteettömästi. Myös Minna koki epävirallisen avun hakemiseen liittyvän stigmaa. Erityisesti riski tulla nähdyksi leipäjonossa ja tiedon leviäminen esimerkiksi lapsen harrastuskavereiden vanhempien joukossa on tuntunut Minnasta ahdistavalta ja aiheuttanut häpeän tunteita. Vähävaraisten perheiden onkin todettu arvostavan avustusten haku-prosessissa yksityisyydensuojaa sekä jokaisen hakijan arvokkuuden kunnioittamista (Clark ym. 2022).

H: Miten sä koet, että miten helppoo on tommonen avun hakeminen ollu näistä järjestöistä tai seurakunnalta?

Minna: Kyl se on aika vaikeeta et siin on hirvee stigma. Ja oon mä yrittäny hakee [joukkueläji] seurallaki on näitä avustuksia. Mut mun tarvii ihan rehellisesti sanoo et heil on avustuksi saa sellaset yleensä perheelliset missä on mies ja nainen plus et heil on omakotitalot ja hienot autot. Nyt yksinhuoltajaäitinä ketä asuu vuokratolossa, joka kerta hylky. (---) Emmä tiä tuleeks se [häpeä] siitä tai kyl se tulee et ku me ollaan siis todella tiukoilla niin mä olin siel leipäjonossa niin kyl tuli sellanen et hitto jos joku näkee. Sit mä olin et mitäs, jos joku [lapsen nimi] joukkueen vanhempi menee tästä ohi ja ne alkaa puhuu tuolla tieksä et tuol se on leipäjonossa. Mul oli ihan hirvee olo, mä olin todella ahdistunu. Et ei se kyl tosiaan helppoo oo.

Vanhemman kokeman häpeän lisäksi lapsen häpeä nousi joissakin haastatteluissa esille. Tästä puhui esimerkiksi Kaisa, jonka mukaan häpeä voi liittyä niin avun hakemiseen kuin siihen, miten epävirallisen avun hakeminen voi konkretisoida oman perheen köyhyyden ja tilanteen haastavuuden. Samalla tavalla kuin edellä Kelan kohdalla, voi epävirallisen avun hakemisessa oman tilanteen konkretisoituminen aiheuttaa kynnystä avun hakemiselle. Konkretisoituminen tapahtuu tulkintani mukaan silloin, kun ihminen havahtuu ymmärtämään tilanteensa heikkouden joutuessaan köyhyyden vuoksi tukeutumaan järjestön, diakonian tai jonkun muun epävirallisen auttamistahon apuun. Tämä puolestaan aiheuttaa häpeän tunteita. (ks. Isola 2009, 227.) Erityisen vaikeaa avun hakeminen tuntui

olevan sellaisille vanhemmille, jotka olivat aiemmin pärjänneet omin avuin ja joilla oli vahva itse pärjäämisen eetos.

Nythän mä en enää nää niitä [koulun Wilma-viestejä] ku se [lapsi] on täyttänyt [ikä] mutta aikasemmin ne tuli Wilmaan et nyt on se haku [säätöön oppimateriaalituki-haku⁴⁰] et hakekaa. Ja sit mä muistan ku [lapsi] oli et mä en hae, mä en haluu. Ja mä olin et nyt haetaan ja se oli et ollaanks me näin köyhiä ja salaa se kävi viemässä sen hakemuksen. Mä sanoin et kuule luuletko et oot ainoa. (Kaisa)

Häpeä ja muiden avun varaan jättäytyminen herättää pohtimaan, vahvistaako epäviralliseen apuun tukeutuminen pärjäävyyden sijaan muiden varassa elämisen ehtoja (Helne & Hirvilammi 2021, 247) ja niin sanottua köyhän identiteettiä, jossa taloudellinen tilanne muodostuu köyhän ihmisen identiteetin keskeiseksi määrittäjäksi (Banker, Bhanot & Deshpande 2020). Toisaalta harrastustuen yhteydessä on todettu, että harrastukseen saatu tuki ennemminkin lisää perheiden itsenäisyyden ja arvokkuuden tunteita sekä valinnanmahdollisuuksia, kun perheet voivat tuen ansiosta osallistua niin sanottuun normaaliin harrastustoimintaan eivätkä ole pakotettuja pitäytymään esimerkiksi ilmaisissa vaihtoehdoissa. Keskeisessä roolissa lienee edellä mainitut hakijan yksityisyydensuojaa ja arvokkuutta kunnioittavat toimintaperiaatteet hakuprosessissa. (Aarresola ym. 2023; Clark ym. 2022.)

Pääsääntöisesti tutkimusosallistujat pitivät epävirallisen taloudellisen avun hakemista ja siihen liittyviä hakemuksia melko yksinkertaisina, mutta muutamia poikkeaviakin kokemuksia oli. Esimerkiksi tuettujen lomien hakemusta pidettiin laajana ja omien henkilökohtaisten asioiden avaamista hakemuksessa epämiellyttävänä. Ajatus siitä, ettei tiedä kenelle tieto omista asioista tarkalleen ottaen menee, mietitytti joitakin. Toisaalta voisi ajatella, että yksityiskohtaisempi hakemus varmistaisi paremmin sen, että kaikkein heikoimmassa asemassa olevat ja eniten lomaa tarvitsevat löydettäisiin hakemusten perusteella, ja päätösten perustelutkin voisivat olla selkeämmät sen suhteen, miten lomalle päässeet on valittu. Yksityiskohtaisempien hakemusten taustaselvityksineen voidaan ajatella ilmentävän järjestökentälläkin jonkinasteista harkintavaltaa katutason byrokraatti-näkökulmasta katsoen (Kallio & Kouvo 2015, 318). Lisäksi on huomioitava, että tuetut lomat STEA-avusteisena toimintana ovat tarkempien seurantojen kohteena, mikä myös edellyttää toimijoilta yksityiskohtaisempaa ja seurannan mahdollistavaa hakuprosessia. Kysymys siitä, kenellä on oikeus henkilökohtaisten tietojen tutkimiseen ja kuka tietoja järjestöjen päässä tarkastelee, on kuitenkin asiakkaan näkökulmasta olennainen ja oikeutettu.

Se oli aika iso, mun mielestä hirveen laaja se [tuetun loman] hakemus mikä sinne piti tehdä et se ei ollu semmonen tiekkö et täytät yhteystiedot ja noni se oli siinä. Vaan siel piti just kertoa tai tavallaan selvittää et minkä takia, että sä et vaan oo et meil on nyt

⁴⁰ Oppivelvollisuutta laajennettiin vuonna 2020, ja oppivelvollisuuslaki astui voimaan vuonna 2021. Lain myötä oppivelvollisuusikä ulottuu 18 ikävuoteen asti. Kaikki toisen asteen opintojen oppimateriaalit ovat muutoksen myötä maksuttomia. (Opetus- ja kulttuuriministeriö.) Tässä tutkimuksessa oli mukana sellaisia nuoria, jotka olivat uuden lain mukaisesti maksuttomuuden piirissä. Joillain vanhemmilla puolestaan oli lapsia, jotka olivat aloittaneet toisen asteen opintonsa ennen uuden lain ja maksuttomuuden voimaantuloa eivätkä näin ollen olleet oikeutettuja maksuttomiin oppimateriaaleihin. Heillä oli kokemusta epävirallisilta tahoilta saaduista oppimateriaalituista.

vähän tiukkaa rahasta vaan se piti vähän laajemmin. Ja sittenhän mä myös hain sitä sekä just rahallisen tai talousongelmien mut myös sosiaalisissa perusteissa, että tavaltaan itellä ei oo täällä sellaista sosiaaliverkostoa kelle vois avoimesti puhua ja sitten [lapsella] on noita [sairaus] ollu niin sitten niitten vuoksi päästiin sinne. (Pirjo)

Vahvan kontrollin ei odoteta kuuluvan epäviralliseen avustamiseen. Kun haun edellytyksiä on totutusta tiukennettu ja kontrollia lisätty, saattaa avun hakeminen toivotun helpotuksen sijaan lisätä kuormitusta. Näin kävi Hennalle. Vaikka tämänkaltaisia kokemuksia ei tullut esille muiden kuin Hennan kohdalla, on hyvä tiedostaa, että myös kolmannella sektorilla voi ilmetä poiskäännyttämisen kokemuksia. Poiskäännyttämisen kokemukset voivat olla erityisen satuttavia ihmisille, joilla on aiempia poiskäännyttämisen kokemuksia julkiselta sektorilta (ks. Metteri 2012; Määttä 2012). Vaikka järjestöjen näkökulmasta tasapainottelu tarpeellisten, muttei liiallisten vaatimusten osalta tuntuisi haastavalta, tulisi asiakkaan näkökulma epävirallisen avun luonteen mukaisesta kohtuullisuudesta ymmärtää toiminnassa keskeisenä. Mikäli hakuehtoja tiukennetaan, korostuu muutoksista viestimisen tärkeys, jotta Hennan esimerkin kaltaisia poiskäännyttämisen kokemuksia voidaan välttää.

Tuntuu että oikeastaan vaan kuormittanut lisää koko avun hakeminen. Eilen sain [järjestön] ansiosta käydä ns. "pohjalla". (---) Kun pääsen perille [järjestöön] minua pyydetään todistamaan kuuluvani Suomen sosiaaliturvan piiriin. Lompakko on ollut hukassa muutaman viikon ja olin viimeksi [kuukaudet] sitten näyttänyt heille Kela-kortit. Muissa paikoissa riittää esim. toimeentulotukipäätös tai sähköinen kela kortti. (---) Kerroin että lompakkoni on teillä tietämättömillä ja hän [järjestötyöntekijä] sanoi että hänen on pakko käännättää minut pois. Kysyin että miten olisi edes mahdollista, että olisimme pudonneet sosiaaliturvan piiristä pois ja voin näyttää voimassa olevan toimeentulotukipäätöksen missä näkyy meidän nimet, eikö se käy ja todista vielä selkeämmin avuntarpeemme tai sähköinen kelakortti, niin EI. (---) Ovat täysin unohtaneet, että ovat kriisiytyneiden ihmisten kanssa tekemisissä. (Henna, kirjoitus)

Kontrolliin liittyy myös epäily avun tarpeesta, mikä merkityksellistyi Leenan kokemuksissa järjestön hämmästelyä Leenan aktiivisuutta. Leena tuo esiin, miten järjestössä on suhtauduttu avunhakijan niin sanotusta normista poikkeavaan toimintaan, joka Leenan tapauksessa on ilmennyt aktiivisuutena passiivisuuden sijaan. Kokemus merkityksellistyy tulkintani mukaan ansaitsevuuuteen ja siihen, kuka avun ansaitsee. Jos avunhakija näyttäytyy avunantajalle ikään kuin liian pärjäävänsä ja aktiivisena, saattaa avunhakija kokea, ettei hänen tilanteensa ole niin haastava, että hän ansaitsisi avun. Kuten luvussa 6.1.3 esitettiin, ansaitsevuuutta ja ihmisten asettamista tärkeysjärjestykseen on luonnehdittu yhdeksi epäviralliseen avustamiseen liittyväksi elementiksi (Laihiala 2018, 36; ks. myös Fung ym. 2023). Tämä näkyi myös tässä tutkimuksessa Leenan kuvaamalla tavalla.

Välillä tulee sitte sellanen olo, että ehkä [järjestön] osalta ku ne on hämmästelly miten mä jaksan kuitenkin tehdä kaikkea vapaaehtoistyötä ja kaikkea, nyt hain opiskelemaan ja pääsin opiskelemaan ja miten mä jaksan semmosta sitte tehdä. Että ku heillä on vissiiin nää autettavat sitte semmosessa jamassa, että ei paljon kotoa poistuta ni tulee sitte, että onko mä nyt tarpeeks surkea, sillä lailla surkea, emmä sano ketään surkeaksi, mutta onko mun tilanne tarpeeksi surkea että voi pyytää apuja. (Leena)

Vaikka epäviralliseen apuun liitetään huomioonottavuutta, yhdistyy apuun myös toisenlaisia, vaikeammin sanoitettavissa olevia merkityksiä. Tällaisia ovat Leenan edellä kuvaama avun ansaitsevuus sekä muidenkin osallistujien

puheissa esiintynyt pohdinta senkaltaisista kysymyksistä kuten kenen tarpeisiin epävirallisella avulla vastataan, millä perusteella ja miten näistä periaatteista viestitään. Esimerkiksi tuettujen lomien kohdalla on todettu, että loman myöntäminen voi osoittautua hyvinkin merkitykselliseksi asiaksi hakijalle, sillä kuulukuksi ja nähdyksi tulemisen tarpeen on katsottu toteutuvan jo siinä vaiheessa, kun loma myönnetään. Loman saaminen voi tällöin johtaa tunnustukseksi omasta arvosta. (Mäntylä 2020, 21.) Voi pohtia, päteekö sama nähdyksi ja kuulukuksi tuleminen ja arvostuksen tunne myös muihin epävirallisten tukimuotojen hakuprosesseihin, ja miten tätä nähdyksi ja kuulukuksi tulemisen sekä arvostuksen tarvetta voisi hakuprosesseissa edistää.

6.2.2 Kohtaamisen ja kokonaisvaltaisen avun tarve

Edellä esitettyjen avun hakemiseen liittyvien huomioiden lisäksi monen tutkimusosallistujan kohdalla keskeisen sijan saivat asiakkaan ja työntekijän välisen kohtaamisen kokemukset sekä kokonaisvaltaisen avun tarve. Pääpaino näissä kokemuksissa oli kohtaamisissa sosiaalityön kontekstissa. Asiakkaalle työntekijä näyttää hyvinvointivaltion henkilöitymänä. Luottamuksen kannalta työntekijän asenteella ja toiminnalla on merkitystä, sillä ne vaikuttavat asiakkaan luottamuksen rakentumiseen järjestelmää kohtaan. (Metteri 2012, 238.) Kohtaamiseen onkin tärkeää kiinnittää huomiota, sillä epäonnistuneet asiakaskohtaukset, koettu väärä ja tunne kuulukuksi tulematta jäämisestä voivat johtaa asiakkaan epäluottamukseen (Liikanen 2021, 54; Honkanen ym. 2018). Yhtymäkohtia on myös sosiaalityön saavutettavuuteen (Raitakari, Sapir & Saario 2023, 78). Lisäksi toimiva suhde asiakkaan ja ammattilaisen välillä voi vaikuttaa avun tehokkuuteen (Gupta ym. 2016, 350). Huono kohtaaminen voi jäädä asiakkaan mieleen pitkäksi aikaa ja vaikuttaa kielteisesti avun hakemiseen. Näin oli Pirjolla, joka oli aiemmin sosiaalityöhön yhteydessä olleessaan saanut työntekijältä epäkohteliasta kohtelua. Toive ”ihminen kohtaa ihmisen” -otteesta ei selvästikään aina toteudu (Roivainen & Jalonen 2012, 168).

Se et soittaisit ja pyytäisit omaa sosiaalityöntekijää niin sekin tuntuu ihan voimattomalta. Ja sit se ku mä en oo mä jotenkin pelkään, että siellä on se miestyöntekijä mikä sit vastaa ja on kauheen tyly. (Pirjo)

Kirsi koki kohtaamisen diakonin kanssa sujuneen hyvin toisin kuin sosiaalityössä, josta hänet oli ohjattu kolmannelle sektorille. Kirsi puhuu ”ihmisen häviämisestä sinne”, viitaten auttamiskokonaisuuden monimutkaisuuteen ja tilanteeseen, jossa ihmistä ei kohdata missään auttamistoiminnossa kunnolla. Tämä vaikeuttaa luottamussuhteen muodostumista asiakkaan ja työntekijän välille.

Mä oon yhen diakonin kanssa tossa asioinu jossain vaiheessa. Mä en nyt muista milloin se oli mut hän oli tosi kiva. Ja sellanen ihminen et huomaa kyllä et hän oli ja kyl hän toi sitä kovasti esille et se kyseli siinä minkä niminen työntekijä oli missäki [julkisella sektorilla] ollu ku heille tulee siitä niin paljon palautetta et he on ruvennu tekee sitä myös. Et ku se ei oo myöskään heidän vastuulla et paljon tullaan tänne myös silleen et ne ohjataan sieltä piiristä [virallinen sosiaalityö] et sehän on ihan täysin yksittäinen instanssi. Et kyl täs on mun mielestä vähän vaarana tää ku nää kaikki on tällasii et hae sieltä ja hae täältä ja eri instansseja et se ihminen häviää sinne. Et sitä ei enää oteta yksilöllisesti sitä tilannetta et sun asioista saattaa puhua moni ihminen ja ne on aika

henkilökohtaisii ne asiat. Et kyl siin pitää syntyä sellanen luottamussuhde, jos sä ha-
luut. (Kirsi)

Talousvaikeudet ovat Kirsin tavoin monelle tämän tutkimuksen vanhemmalle hyvin henkilökohtaisia asioita, joista ei haluta kertoa kenelle tahansa ihmiselle. Häpeä ja raha-asioihin liittyvät tabut voivat vaikeuttaa hakeutumista avun piiriin, minkä vuoksi näiden asioiden tunnistaminen olisi tärkeää asiakkaan talousvaikeuksien yhteydessä (Viitasalo 2021, 230). Pirjo, joka edellä kuvasi sosiaalityöstä saamaansa palvelua tylyksi, totesi taloudellisesta tilanteestaan ”ettei halua, että ihmiset tietää”, koska kyseessä on ”arka asia”. Tilanteessa, jossa ihmisellä on korkea kynnyks puhua omista talousvaikeuksistaan voi työntekijältä saatu huono kohtelu tuntua erityisen haavoittavalta.

Yksi haaste toimivalle kohtaamiselle muodostuu sosiaalialalla vallitsevasta kiireestä ja ajankäytön ongelmista (esim. Turkia 2021). Näitä epäkohtia nostettiin esiin tämänkin tutkimuksen haastatteluissa ja todettiin, että enemmän kaivattaisiin ymmärtävää otetta ja aikaa kuuntelulle. Vaikka järjestöjen ja diakonian kanssa asiat toimivat tutkimusosallistujien mukaan pääosin hyvin, aikataulujen suhteen diakonian kiire aiheutti haasteita, kuten Jennan esimerkissä alla. Vaikka Jokelan (2011) tutkimuksessa asiakkaat kokivat diakonityössä olevan sosiaalityötä paremmin aikaa kokonaisvaltaiseen kohtaamiseen (Mt., 193; ks. myös Karjalainen 2016, 108–109; Kuivalainen & Saikku 2013; Juntunen 2006), voi kiire haastaa kokonaisvaltaisuuden toteutumista myös diakoniatyössä. Kiireestä huolimatta merkitykselliseksi tuntuu muodostuvan toimiva henkilösuhde, Helsen & Hirvilammin (2021, 164) termin kohtaamisen oikeanlainen vire, joka Tuulin tapauksessa pätee kohtaamisiin sekä diakonian että järjestön kanssa. Kiireen olemassaolo on kuitenkin hyvä huomioida, sillä se vaikuttaa avun saamisen ja onnistuneen kohtaamisen kokemukseen. Kiireen voi ajatella myös tuovan diakonian haasteita lähelle sosiaalityötä, jossa kiire on valitettavan yleistä (Turkia 2021). Jos kiire lisääntyy myös kolmannella sektorilla, voiko kolmas sektori enää tarjota ihmisille sellaisia asioita, joita sen on perinteisesti ajateltu tarjoavan ja joita sosiaalityöntekijöillä ei aina ole riittävästi: aikaa ja resursseja (Juhila 2018, 184)?

Se diakonia on ehkä vähän semmonen et se on kauheen et [paikkakunnan nimi] on niin paljon töitä et hänet on kauheen vaikee saada kiinni. Et hänel kestää sähköpostiinkin vastata kauheen kauan, hän tekee mun mielestä useamman kunnan samaan aikaan. Hän on kauheen mukava ja hänen kanssa tullaan juttuun kauheen hyvin. Ja toi [järjestö], se [paikkakunnan] nainen, jos oot koskaan hänet nähnyt, niin hänhän on aivan ihana, mä oon adoptoinut hänet sellaseks mun adoptioäidiks siis hän on aivan ihana ja hän vastaa aina tosi nopeesti. (Tuuli)

Sosiaalityöntekijöiden kanssa tutkimusosallistajat olivat asioineet sekä puhelimitse, sähköisesti kuin kasvokkain. Yksilöllistä vaihtelua oli paljon; osa koki työntekijöiden tavoittamisen helpoksi esimerkiksi puhelimitse, osa taas mahdottomaksi. Vaikka sähköisillä uudistuksilla on saatettu saada parannusta aiempaan, eivät ne korvaa henkilökohtaisen kohtaamisen merkitystä. Kasvokkainen kohtaaminen on monelle asiakkaalle tärkeää (Salonen 2023).

Aiemminhan oli enemmän se, että oli se oma työntekijä, joka on tiiviimmässä yhteydessä, käy sun kotona ja näin. Mutta nyt sitten tän Kelan kasvottomuuden myötä ihmiset on vähän hävinnyt sinne nettimaailmaan ja vastuun pallottelu on erittäin trendi

mitä just näihin yhdistyksiin, että mene hakemaan sieltä apua vaan että ei tänne ollenkaan. Ja nythän mulla on kolme eri työntekijää. Jos mä kysyn yheltä kysymyksen toinen vastaa et jotenkin se johtaa siihen et kukaan ei oo vastuussa mistään ja jos he ei halua vastata mihinkään niin kukaan ei vastaa, vähän semmosta epäilellä. Mut [paikkanimi] on sen verran pieni kunta et siel on tää sosiaalityöntekijä ja lastensuojelutyöntekijä sama henkilö ja ihan mukava henkilö, mut et hyvin tiukka et kun mä pyysin siivousapua hän ei vastannu mitään ja kun mä pyysin lastenhoitoapua tai perhetyötä niin siihen ei koskaan vastattu mitään. Että katsotaan. Siitä on nyt puol vuotta. (Henna)

Sosiaalityön lisäksi tutkimusosallistajat pohtivat kohtaamisia Kelan kanssa. Niin kunnan sosiaalityön kuin Kelan kohdalla merkitykselliseksi koettiin neuvonnan ja ohjauksen saaminen, mieluiten kasvokkain ja viivytyksettä. Organisaatioon katsomatta vanhempien kokemuksissa yhteisenä nimittäjänä on edellä mainittu oikeanlainen vire (Helne & Hirvilampi 2021, 164). Kun onnistuneen kohtaamisen yhtälö oikeanlaisine vireineen toteutuu, on vaikutus positiivinen myös asiakkaan kokemuksessa. Taustalla voi ajatella vaikuttavan hyvin toimivan asiakastyöntekijäsuhteen, joka voi vaikeissakin paikoissa estää tilanteen muodostumista hallitsemattomaksi (Metteri 2012, 238). Ammatilaisen kuuntelu ja asiakasta kohtaan osoittama ymmärrys voivat myös edistää asiakkaan toimijuutta (Blomgren 2023). Joskus aikaa löytyi kolmannelta sektorilta, mistä ei kuitenkaan pystytty aina vastaamaan muihin avun tarpeisiin, joita perheessä oli.

Asiakkaan ja työntekijän kohtaamisen toimimattomuus voi johtaa toiseuttamisen kokemuksiin, kuten Gupta & Blumhardt (2016) havaitsivat lastensuojelukontekstissa köyhien lapsiperheiden kohdalla. Jotta asiakkaan kokemus itsestään arvostettuna yksilönä toteutuu, jakolinjoja "meihin" ja "heihin" sekä mahdollisia muita toiseuttavia käytäntöjä tulee välttää. Työntekijöiden kriittinen tarkastelu vallankäytön kysymyksiin on myös tarpeen. (Mt.) Toiseuttamisen näkökulmasta erilaiset sosiaalityöhön liitetyt alempiluokkaisten (*underclass*) säätelijänä ja kunniallisiksi tekevänä toimimisen elementit ovat ongelmallisia ja leimavia etenkin, kun huomioidaan sosiaalityön sitoumus haastaa sortavia järjestelmiä ja diskursseja (Morris ym. 2018; ks. myös Gupta & Blumhardt 2016). Sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden välistä solidaarisuutta onkin pidetty välttämättömänä epätasapainoisen ja alistavan valtasuhteen ylittämiseksi (Krumer-Nevo 2016).

Sosiaalityön kohtaamisissa työntekijöiden köyhyyden käsityksillä on merkitystä. Toisin sanoen se, miten sosiaalityöntekijät ja muut asiakastyötä tekevät sosiaalialan ammattilaiset näkevät köyhät ihmiset ja minkälaisia syitä he ajattelevat köyhyyden taustalla olevan, voi vaikuttaa kohtaamisen laatuun. Sosiaalialan ammattilaisten keskuudessa tehdyissä tutkimuksissa vallitsevien köyhyyden selitysten on havaittu liittyvän enemmän rakenteellisiin kuin yksilöllisiin, psykologisiin tai fatalistisiin syihin (Weiss-Gal ym. 2009, 126). Vastaavasti Pohjoismaissa tehdyssä tutkimuksessa enemmistö sosiaalityöntekijöistä katsoi köyhyyden olevan seurausta merkittävästä yhteiskunnallisesta epäoikeudenmukaisuudesta, eli köyhyyden taustalla katsottiin vaikuttavan rakenteelliset tekijät. Pohjoismaalaisten sosiaalityöntekijöiden kesken ilmeni kuitenkin myös eroja, joista yksi kiinnostavimmista liittyy suomalaisten taipumukseen syyttää pohjoismaisia kollegoitaan useammin köyhyydestä yksilöä. (Blomberg ym. 2013; Blomberg, Kallio & Kroll 2010.) Hyvien kohtaamiskokemusten lisäksi tämän

tutkimuksen osallistujilla oli myös kokemuksia, jotka viestivät ymmärtämättömyydestä köyhyydessä elävän ihmisen tilanteeseen.

Henna: Se vaatii aika kokeneen työntekijän et ymmärtää mitä joku köyhyyski vaikuttaa. Että sieltä ehkä saattaa tulla herkästi niitä ennakkoluuloja ja niitä juttuja.

H: Niin sosiaalialallakaanko ei välttämättä tunnusteta?

Henna: Niin saattaa joku sana leipäjonoki hätkähdyttää tietsä työntekijää. Et se ois ihan hyvä et opiskeluvaiheessa kävis pari päivää auttamassa siellä. Näkis mikä se on se juttu. Ja ite tiiän myös et mä oon aika hyvistä lähtökohdista et ei sitä oo ymmärtäny et joku on kadulla ja voi huonosti ja ajatellu et se on vaan nyt halunnu olla siellä. Mut et mikä liukas rata se voi olla et ne asiat ei vaan oo omissa käsissä niin sitä ei ymmärrä.

On esitetty kritiikkiä (Morris ym. 2018), että sosiaalityöstä puuttuvat kunnolliset prosessit, järjestelmät ja resurssit, jotka tukisivat sosiaalityöntekijöitä köyhyyden seurausten ymmärtämisessä ja käsittelemisessä. Esimerkiksi perheen sosioekonomisesta taustasta ei välttämättä kerätä tietoa eikä köyhyyden taustalla oleviin juurisyihin paneuduta. Työntekijöiden liian suuri työtaakka yhdistettynä käytettävissä olevan työajan riittämättömyyteen vaikeuttaa köyhyyttä kokevien perheiden haastavien tilanteiden ratkaisemista. Näin köyhyydestä tulee sosiaalityössä käytännössä näkymätöntä. Taustalla on nähty pyrkimys välttää stigmaa ja stigmatisointia, mutta merkitystä on todettu olevan myös sosiaalityöntekijöiden puutteellisilla tiedoilla. Koska monessa köyhässä perheessä ei ilmene esimerkiksi lasten kaltoinkohtelua, saattavat lastensuojelun työntekijät kokea perhettä leimaavaksi keskustella köyhyyden ja kaltoinkohtelun yhteyksistä. On peräänkuulutettu uusia käsitteellisiä ja sovellettavia lähestymistapoja, perustietoa perheiden sosioekonomisista taustoista ja vahvempaa köyhystietoista sosiaalityön otetta, jotta sosiaalityössä pystytään vastaamaan toimenpiteiden ja köyhyyden muodostamaan kokonaisuuteen. (Mt.; ks. myös Featherstone ym. 2019; Bywaters ym. 2018; Gupta & Blumhardt 2016; Gupta ym. 2016; Krumer-Nevo 2016.) Kysymys on myös suomalaiskontekstissa tärkeä, sillä esimerkiksi lastensuojelun tarpeen arvioinnissa lapsen köyhyyden ja perheen toimeentulon riittävyyden on havaittu olevan harvimmin huomioituja tekijöitä (Jaakola 2020)⁴¹.

Työntekijöiden käyttämä kieli ja käsitteet sekä ymmärtämyksen taso asiakkaan tilanteesta mietityttivät monia tämän tutkimuksen osallistujia. Kirsi esimerkiksi pohti työntekijöiden ymmärrystä vähävaraisen yksinhuoltajan arkea kohtaan, asiakkaan sopivuuden arvioimista ”köyhän ihmisen muottiin” ja miltä apua tarvitsevan vähävaraisen ihmisen ajatellaan ulkoisesti näyttävän. Tulkitseen Kirsin esimerkin pohdinnaksi tai ehkä jopa epäilyksi avun tarpeesta. Kun ihminen ei tule kokemuksineen uskotuksi, vaan tulkituksi ja kategorisoiduksi, saattaa seurauksena olla kohtuuttomuuden kokemus (Hurtig ym. 2014, 255).

Ne on siellä töissä ja tekee asioiden kaa, mut ne ei kuitenkaan realistisesti oikeesti ymmärrä et mis mennään. Et mimmosta se arki on. (---) Joskus mä oon kuullu et mä en

⁴¹ Sosiaalialan ammattilaisten kykyä ja mahdollisuuksia tunnistaa köyhyyttä ja kohdata köyhyyttä kokevia lapsia tutkitaan Suomessa tutkimushankkeessa, jonka tavoitteena on lisätä ymmärrystä, kuinka ammattilaiset ottavat köyhyysnäkökulman huomioon työssään ja miten leimaamista ja leimatuksi tulemistä voidaan välttää (Helsingin yliopisto 2023).

näytä siltä et mä tarviin apua. Miltä mun pitäis sitte näyttää? Joltain juopolta vai mitä? Et aika erikoista. (Kirsi)

Työntekijöiden käyttämällä kielellä on kohtaamisissa merkitystä, sillä valituilla ilmaisuilla ja käsitteillä saatetaan tahtomattakin uusintaa vallitsevia ennakkoluuloja tai asenteellisia suhtautumistapoja (Pohjola 2007, 25). Syyllistävä diskurssi on ongelmallinen asiakkaan itsetunnon ja -arvostuksen kannalta. Kunnioittava ja arvostava ote sekä inhimillinen yhteys ovatkin keskeisiä osia onnistuneessa kohtaamisessa ja auttamisessa. (Salonen 2023; Helne & Hirvilammi 2021, 176–177; Honkanen ym. 2018, 539; Gupta & Blumhardt 2018.) Työntekijän ajattelemattomat kommentit voivat tuntua asiakkaasta pahalta. Jos asiakkaalle jää tunne, kuten yhdellä tämän tutkimuksen osallistujalla oli, että häneen suhtaudutaan vihamielisesti, kertoo se jotakin työntekijän ja asiakkaan vuorovaikutuksesta ja kohtaamisesta. Myös monen muun vanhemman puheissa korostui asiakkaan saaman kohtelun merkitys, joka voi pahimmillaan saada asiakkaan jopa pahoittelemaan omaa olemassaoloaan, kuten yksi osallistuja kuvasi.

Köyhyyden ymmärtämisen haasteet voivat heijastua kohtaamisissa siihen, miten työntekijä osoittaa näkevänsä asiakkaan ja tämän avun tarpeen. Tässä yhteydessä on olennaista tunnistaa köyhyyden moniulotteinen luonne; pelkällä rahalla ei välttämättä ratkaista perheiden ongelmia, vaan tarvitaan muunkinlaisia tukitoimia ja erilaisten menetelmien hyödyntämistä (Kivipelto & Koponen 2020; Kangas & Ritakallio 1996). Sosiaalityössä on peräänkuulutettu ymmärrystä aineettomien ja aineellisten olosuhteiden yhteen kietoutuneesta luonteesta (Schietecat ym. 2017; ks. myös Saar-Heiman ym. 2017; Isola 2009). Tätä näkemystä ei tulisi rajoittaa vain sosiaalityöhön, vaan kaikkeen taloudelliseen avustamiseen sektorirajoihin katsomatta.

Kannustusta, että ihmisillä voi olla niitä haluja ja kykyjä tehdä asioita, vaikka tilanne näyttäisi ulospäin jotenkin toisenlaiselta. (---) Niin joustavuus, elämäntilanteiden mukaan. Nythän se on kauhean kaavamaista. Musta tuntuu, että jossain vaiheessa me ei oltais edes tarvittu niin paljoa sitä apua, taloudellista apua, me oltais tarvittu muuta, ymmärtämistä. (Martta)

Siitä huolimatta, että kokonaisvaltaisuuden merkitys tunnistettaisiin, liittyy sen toteutumiseen tutkimustiedon perusteella puutteita. Asiakkaan tilanteesta on havaittu puuttuvan usein kokonaiskuva eikä pirstaleinen palvelujärjestelmä tue ihmisen kokonaisvaltaista avun tarvetta (Turkia 2021; Kivipelto ym. 2020c). Kokonaisvaltaisuuden heikkoa toteutumista voi paikantaa suomalaisen sosiaalihuollon järjestelmäkeskeiseen perinteeseen, jossa sosiaalityöntekijöiden tavoite asiakkaan kokonaistilanteen hallinnasta jää sektoroituneen järjestelmän alle. Tästä voi aiheutua asiakkaan asioiden monimutkaistumista ja pitkittymistä. (Pohjola 1993, 85.) Palveluiden siiloutunut luonne onkin tunnistettu järjestelmän keskeiseksi haasteeksi (Liikanen 2021, 61; Kivipelto ym. 2020b, 137; Featherstone ym. 2019; Saikkonen ym. 2015, 29).

Kuitenkin juuri kokonaisvaltainen ote ja palvelunkäyttäjän kokonaishyvinvoinnista huolehtiminen on niin asiakas- kuin instituutionäkökulmasta havaittu tärkeäksi, sillä näistä lähtökohdista rakentuva toiminta voi vahvistaa paitsi asiakkaan hyvinvointia, myös luottamusta hyvinvointipalveluita kohtaan

(Honkanen ym. 2018). Perheen kokonaishyvinvoinnin kannalta Minnan kuvaama tilanne, josta hänen mukaansa puuttui kokonaiskuva, viestii kokonaisvaltaisuuden puutteista. Perheen tilannetta kokonaisvaltaisesti tarkastellen voitaisiin lapsen harrastamisen tukeminen nähdä parhaimmillaan ennaltaehkäisevänä apuna, lapsen hyvinvoinnin vahvistajana sekä vanhemman huolen lievittäjänä ja näin myös vanhemman hyvinvoinnin edistäjänä. Varhainen apu ja perheen tukeminen yhteistyössä ammattilaisten ja perheen itsensä kanssa on köyhien lapsiperheiden parissa havaittu aikaisemmassakin tutkimuksessa tärkeäksi lähtökohdaksi. Ammattilaisten ja perheiden väliseen yhteistyöhön tulisi panostaa, sillä kuulemalla perheiden näkemyksiä ja ottamalla heidät mukaan oman tilanteensa pohdintaan voidaan vahvistaa tärkeitä arvostuksen ja kunnioituksen tunteita. (Gupta & Blumhardt 2018; 2016.)

Mä oon ollu lastensuojelupuolel, sitte yrittäny sitä erityistoimeentulotukee. Enhän mä lastensuojelusta, ne sanoo et sä mitään lastensuojeluu tarvii, sä pärjät ihan hyvin. Et monet sanoo et ne auttaa, mut ne ei ajattele, ne ei osaa kattoo kokonaiskuvaa et mun mielestä se on tosi huono. Ku ne ajattelis tätä tän hetken tilannetta, et [lapsen nimi] on sulkeutunu ja me on paljon käyty hänen kans [erikoisterveydenhuollossa]. (Minna)

Tarve kokonaiskuvan tai -tilanteen näkemiselle toistui monilla vanhemmilla. Kokonaiskuvan näkemistä toivottiin yksittäisen lapsen kohdalla, kuten Minnan tapauksessa edellä, tai koko perheen tilanteeseen, kuten Martalla alla. Tarve tunnistaa talousvaikeuksien vaikutukset ja yhteydet ihmisen hyvinvointiin koskevatkin laajasti sosiaalityön eri asiakaskuntia. Jotta asiakkaiden tarpeisiin löydetään sopivia ratkaisuja, nousee toimeentulokysymyksissä keskeiseksi erilaisten ulottuvuuksien tunnistaminen, joita toimeentulo-ongelmiin liittyy (Viitasalo 2021, 230; ks. myös Schiettecat ym. 2017).

Kun on moniongelmainen perhe, vaik ei nyt oo mistään alkoholista tai semmosesta kyse, mut on semmonen, vaikka just eri lailla sairaita lapsia, ni pitäis olla yks, jolla olis koko perheen asia vähän niinku hanskassa eikä niin, että nythän ne menee niin, että henkilötunnuksen mukaan. Että esimerkiksi mä hoidan [lukumäärä] sairasta lasta tässä nytkin, mutta mä saan yhestä omaishoidontukea kun yks on tarpeeksi sairas. Et tavallaan ne kattoo, vaikka toisen lapsen kohalta et tämä ei ihan täytä niitä kriteerejä. Et kun joku kattos miten tää kokonaistilanne on et se olis kauheen kiva et se ei jäis äidin tai vanhempien harteille. Että sillain sumplia niitä kaikkia yhteen. (Martta)

Perheiden tarpeiden kokonaisvaltaiselle huomioimiselle on selvästi tilausta, mutta minkälaisena tämä kokonaisvaltaisuuden huomioiminen vanhempien mielestä voisi näyttäytyä? Yksi vastaus löytyy tutkimukseen osallistuneelta Jennalta, jonka mukaan kokonaisvaltaisuuden toteutuminen edellyttää työntekijän aikaa ja laaja-alaista asioiden tarkastelua. Ammatillaisen perheille antama aika yhdessä riittävän huolenpidon kanssa on havaittu olevan perheiden kokemuksissa tärkeitä kohtaamisen ja huomatuksi tulemisen elementtejä (Gupta & Blumhardt 2018).

Edellisen ison selvityksen kun teki sitä varten, jos joutuu sellaiseen kalliiseen oikeusprosessiin, johon ei onneks jouduttu silloin ja saatiin lapselle tukea ja selvitettiin talous sosiaalityöntekijän kanssa tilanne. Se kerta mulle jäi hyvänä mieleen, että hän oli, tuntu että hän katsoi asiaa laajasti ja kokonaisvaltaisesti ja sitten oli aikaa. Hetki siihen meni, että sai hänen kanssaan alkukartoituksen, mutta se oli ihan hyvä kerta ja hmm, mitäs muut kerrat. Siel on ollut paljon sitä et yksin täytetään ja paperit viedään. Oon miettiny

paljon, kun oon ollut töissä vanhusten kanssa tai jos on kunnan mielenterveys- tai päihdeongelma miten vaativaa se juttu on, että joku vanha verotustieto kaivaa ja palkkatosite kerätä et on se sillai aika raskas prosessi ja sitte jos on silleen, että joutuu useammankin kerran tekee niitä ni oli se aina sellanen ponnistus. (Jenna)

Yhden vastuuhenkilön olemassaolo koettiin monessa perheessä tärkeäksi, jotta kokonaisvaltainen ote ja kokonaistilanteen näkeminen toteutuisi. Vaikka esimerkiksi sosiaalihuoltolaissa (42§) on kirjaus omatyöntekijästä, eivät tutkimukseni osallistujat puhuneet omatyöntekijästä. Heidän puheissaan toistui kuitenkin toive yhdestä vastuuhenkilöstä. Erityisesti tilanteissa, joissa perheessä on monenlaiselle tuelle tarvetta, on asioiden koordinoinnille tilausta. Usein tilanne on kuitenkin päinvastainen pirstaleisen palvelujärjestelmän sekä työntekijöiden kii-reen ja vaikean tavoitettavuuden vuoksi.

Meidän kohdalla olis tarvittu sellainen koordinaattori-ihminen, joka olisi katsonut kokonaisuutta yhdessä. Mutta jos ajatellaan jotain yksinäistä ihmistä niin varmaan se, että joku kuuntelis loppuun asti, joku ymmärtäis loppuun asti että mitkä on sun mahdollisuudet eikä lähtis rajoittamaan. (---) On tässä kyllä aika paletti, että siihen olis kavi- vattu apua, jotenkin sellaista kokonaisuuden hahmottamista, että nyt on pitänyt itse opetella. (Martta)

Koordinointirooli ja sen edelleen kehittäminen sopisi sosiaalityöhön, sillä sosiaalityöntekijät ovat perinteisesti pyrkineet pitämään asiakkaan kokonaistilannetta hallinnassa, vaikka sektoroitunut järjestelmä onkin tavoitetta vaikeuttanut (Pohjola 1993, 85). Sosiaalityöhön soveltuisi hyvin asiakkaan tarvitsemasta tuesta ja palveluiden sekä etuuksien yhteen nivomisesta huolehtiminen niin, että asiakkaan tai hänen perheensä elämäntilanteen kokonaisuus tulee huomioiduksi (Karjalainen ym. 2019, 24). On todettu, että aikuisten palvelukokonaisuuteen sopisi aikuisille suunnatun sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen lisäksi kokonaisvastuu palveluista ja etuuksista, joita sosiaalipalveluja ja perusterveydenhuoltoa käyttävät aikuisasiakkaat tarvitsevat. Myös aikuisten osallisuuden ja hyvinvoinnin vahvistamiseen tähtäävien palveluiden ja etuuksien koordinointi esimerkiksi julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin kanssa toteutettavien yhteispalveluiden osalta soveltuisivat sosiaalityön koordinoititehtävään. (Kivipelto ym. 2020c, 473.)

Aina tarpeisiin vastaavat päätökset eivät riitä, jos avustusprosessissa on epäselvyyksiä. Muutamalla vanhemmalla oli esimerkkejä epäonnistuneista maksusitoumustilanteista, joihin liittyy nöyryyttäviä kokemuksia ja pahaa mieltä. Taustalla on viranomaisten epäselvän ohjeistuksen lisäksi epäonnistunut kohtaaminen myymälähenkilökunnan kanssa. Tutkimusaineiston perusteella työntekijöiden toiminta ei liene tarkoituksellista, heiltä vain puuttuu tietynlainen tilanneherkkyys, johon olisi syytä kiinnittää huomiota köyhyyskysymysten yhteydessä esimerkiksi myymälähenkilöstön koulutuksissa.

Nyt tuli tuohon [lapsen] pyöräkypärsään ja lukkoon maksusitoumus, että saa käydä hakemassa tuotteen. (---) no mä menen tuohon lähimpään [kauppaan], että siellä on. Ja siellä oli ja menin kassalle ja kamalan nolo tilanne, kun tietsä ne rupes siinä miettimään, että miten tää nyt on ja sit se kutsuu toisen myyjän siihen ja sitten se kutsuu kolmannen myyjän siihen ja mieti mikä tilanne. Sä oot vaan silleen että [puhaltelee] kiva juttu. Ja sit se päätös oli et ei täältä voi sitä saada. Tässä lukee, että pitää olla [toisen kauppa- paketjun] joku juttu. No en mä tähän aikaan enää saa sitä, että se jäi käyttämättä

sitte. (---) Sit mä laitoin sinne viestiä, että mulla jäi se käyttämättä, ku siin oli niin epäselvästi ilmoitettu missä sillä voi käydä, siinä luki vapaa liike, liike avoin, mutta niitten tiedoissa luki sitte, se mikä on kaupan tiedoissa, että eihän tää tänne käy. Se oli niin raskasta, kun laps vielä mukana. (---) Se tuntu pahalta, kun jouduttiin siinä olemaan ja ei sitten käynytkään. (Laura)

Epäselviä käytäntöjä oli myös järjestöpuolella, jossa Kaisan tapauksessa urheiluseuran laskutusjärjestelmään ei ollut rekisteröitynyt järjestöavulla maksetut laskut. Erityisen valitettavana Kaisa piti tilannetta lapsensa kannalta, jota avustus nolotti muutenkin. Kohtaamisen näkökulmasta voi pohtia, kuinka asiaa on seurassa käsitelty ja miten asiasta on mahdollisesti puhuttu lapselle, jonka voi tulkita olleen harrastuksessa silloin, kun laskujen maksamattomuutta on käsitelty. Niin Kaisan kuin edellä Lauran kohdalla kohtaamisen kysymystä voi pohtia myös toiseuttamisen kysymyksenä, mikäli taloudellisen avun lunastus- tai maksutilanne johtaa lapsen ja/tai vanhemman häpeän, nolouden ja nöyryyttävyyden tunteisiin ja edelleen ”meidän” ja ”heidän” välisten erojen vahvistumiseen ja itsearvotuksen rapistumiseen (Gupta & Blumhardt 2016).

Kaisa: Ois se vähän noloo mennä treeneihin, jos laskut on maksamatta [nauraa]. (---) Ja ku ne [laskut] näkyy siellä ohjelmassa. Ja nytkin vaikka ne oli maksettu niil oli jotain häikkää siellä niin ne näky koko ajan maksamattomina ja [lapsi] mulle et ku mä oon täällä [harrastuksessa] et arvaa onks noloo ja mä sanoin et ne on maksettu. Mut ne näkyy siellä ja sit selviski et ne ei saanu niitä jotenki kuitattuu et sil seuralla oli jotain ni totta kai se on kun lapsi näkee et jos on laskut rästissä.

H: Onks niin et sun lapsi tietää kuitenkin, että on tää tuki?

Kaisa: Joo tietää, tietää. Kyl se tietää. Mut ei varmaan oo kellekään kertonu eikä me olla siit silleen puhuttu. Et isälle esim ei. Et kyl mä oon töissä puhunu ja silleen et emmä sitä salaile mut emmä usko että [lapsi] on puhunu. (---) Varmaan se on vähän hävettävää.

Saar-Heiman & Krumer-Nevo (2021) luonnehtivat lastensuojelussa tapahtuvaa perheiden taloudellista avustamista moniulotteiseksi tehtäväksi, joka ei ole vain teknistä vaan ennen kaikkea ihmissuhdetyötä. Näkemys soveltuu myös muunlaisissa konteksteissa tehtävään taloudelliseen avustamistyöhön, jossa työn ytimen muodostavat kohtaaminen ja arvostava ote. Arvostavan kohtaamisen tavoittamisessa yksi askel voisi olla Isolan ym. (2016) ehdottama ammattilaisen ja asiakkaan välisten hierarkioiden purku sekä myötätuntoisen kohtaamisen ja vastavuoroisen tunnustussuhteen sisäistäminen osaksi ammatillisuutta (Mt., 157; ks. myös Gupta & Blumhardt 2018; Saari ym. 2017). Tämä pätee niin viralliseen kuin epäviralliseenkin auttamistyöhön.

Koska tulonsiirrot eivät yksinään korjaa köyhyyden pitkäaikaisia seuraamuksia on palveluilla ja palvelujärjestelmällä merkittävä asema taloudellisen avun rinnalla. Taloudellisten tulonsiirtojen ja palveluverkoston toimiva kokonaisuus asettuukin keskeiseen rooliin perheiden hyvinvoinnin kokonaisvaltaisessa tukemisessa. (Forssén 2011, 109; Forssén, Laine & Tähtinen 2002, 90.) Paneudun seuraavassa alaluvussa tarkemmin haastatteluista nousseisiin palvelujärjestelmätarpeisiin, jotka osaltaan viestivät kokonaisvaltaisen lähestymistavan tärkeydestä.

6.2.3 Palvelujärjestelmään ja palveluihin liittyvät tarpeet

Vähävaraisten perheiden tarpeesta kokonaisvaltaisempaan tukeen kertovat vanhempien palvelujärjestelmästä tekemät havainnot ja huomiot, joissa keskeisiksi merkityksellistyivät ylivelkaantumiseen, mielenterveyteen ja jaksamiseen, sosiaalisiin verkostoihin sekä asumiseen kiinnittyvät kysymykset. Ylivelkaantumisesta ja mielenterveydestä sekä jaksamisesta ei puhuttu kaikissa haastatteluissa eikä aihe näin merkityksellistynyt jokaisen tutkimusosallistujan kohdalla, kun taas sosiaaliset verkostot ja asuminen olivat esillä kaikissa vanhempien haastatteluissa.

Ylivelkaantuminen. Tutkimusosallistujien kokemuksissa yksi paljon puhututtanut aihe oli ylivelkaantuminen. Velat ja ulosoton aiheuttama ahdinko, toivotonmuus ja riittämätön tuki tulivat esille moneen otteeseen niiden vanhempien puheissa, joilla oli näistä asioista kokemusta. Velkakysymys on tärkeä, sillä siihen liittyy hyvinvointia heikentäviä vaikutuksia niin aikuisten kuin lasten kohdalla (Rojas 2022; Berger & Houle 2019; 2016; Turunen & Hiilamo 2014). Koska ylivelkaantuneisuus on muuta väestöä yleisempää toimeentulotukea saaneilla (Hannikainen-Ingman ym. 2013, 90), ei ylivelkaantuneisuuden voimakasta esiintuloa haastatteluissa voi pitää täysin odottamattomana asiana.

Ylivelkaantuneisuuden mittarina käytetään maksuhäiriömerkintää, joka lapsiperheissä voi heijastua muun muassa lasten heikompiin toimintamahdollisuuksiin. Siitä huolimatta, että aihetta on tutkittu lapsiperheiden osalta vain vähän, voidaan ylivelkaantuneisuutta pitää merkittävänä ongelmana, sillä maksuhäiriöt koskettavat Suomessa arviolta vähintään 113 216 ja enimmillään jopa 171 850 lasta. (Hiilamo, Luotonen & Hakovirta 2023c.) Maksuhäiriömerkinnät ovat ongelmallisia, sillä ne vahvistavat eriarvoisuutta ja vaikeuttavat erityisesti heikommista lähtökohdista olevien toimintamahdollisuuksia (Hiilamo ym. 2021). Tässä tutkimuksessa ylivelkaantuneisuudessa yksi keskeisistä haasteista liittyi perheiden kokemuksissa palvelujärjestelmän monimutkaisuuteen ja avun saantiin, joka osoittautui vaikeaksi.

Ku se on [kunnan nimi] ja mä oon ollu sairaalomalalla ja sit mä en oo vielä ollut kuntoutuksessa ja ne miettii meenks mä eläkkeelle ja nyt mä oon menossa taas uusiin tutkimuksiin [avaa tarkemmin terveydentilaansa]. Et jos sä saat pelkkää työttömyyskorvausta tai jos sä oot sairauspäivärahalla sä et voi saada velkajärjestelyä, koska sul ei oo tuloja. Eläke tai sellanen on eri asia. On yritetty kyl saada. Tai sitte just se maksujärjestely, koska pelkkä paperi maksujärjestelystä auttais, mut et kaupunki kieltää koko tapahtuman. (Henna)

Ylivelkaantuneiden kohtalon on todettu olevan velkajärjestelijöiden ”armon” varassa (Hiilamo A. ym. 2023c, 145). Kun asiaa tarkastelee tästä näkökulmasta on perheiden huoli ymmärrettävä. Osallistujilla ei ollut kokemusta taloussosiaalityöstä, joka laaja-alaisesti talous- ja toimeentulokysymyksiin paneutuvana suuntauksena voisi olla yksi vastaus velkakysymysten hoitoon (Viitasalo 2021; Viitasalo 2018, 97; ks. myös Hiilamo A. ym. 2023c). Sen sijaan kokemuksissa tuli esiin se, että avun saaminen vaatii omaa aktiivisuutta, Pirjon esimerkissä taisteluakin, mitä on kuvattu aiemmassakin tutkimuskirjallisuudessa (Lindberg & Nygård 2023;

Lindberg ym. 2019). Joskus tuloksena on poiskäännyttämisen kokemuksia tai kohtuuttomia tapauksia, kun asiakas jätetään ongelmineen yksin (ks. Metteri 2012; Määttä 2012).

Kun tänne muutin niin olin melkein heti siihen velkaneuvojaan yhteydessä ja silloin tehtiin se velkajärjestelmähakemus ensimmäinen, mutta se ei mennyt läpi ja nyt mä oon joutunu [vuosien määrä] että ulosotto vie osan palkasta. Nyt mä oon tän melkein vuoden ollu sairaslomalla niin se on ottanu sairaspäivärahasta suoraan ja sit sitä kautta mä oon joutunu hakemaan apua Kelalta toimeentulotukea ja sitten seurakunta on auttanu mua tosi paljon. Et olisko ollu se [vuosiluku ja kuukausi] kun lapset oli mulla ja sitte mä muistelen, että mä oon ollu sosiaalitoimeen yhteydessä ihan itkien, että kun mä en saa laskuja maksettua ja mulla ei oo rahaa järjestää lapsille joulua ja muuta. Mut siellä oli sellanen tosi tyly vastaus siellä sosiaalitoimessa et sä oot ite velkaantunu ja me ei sun velkoihin anneta rahaa tai muuta ja hoida asias tyyliin. Et se oli tosi töykee se mieshenkilö mikä siellä oli. Sitte mä soitin silloin varmaan ensimmäisiä kertoja diakonille ja sillon mä oon eka kerran saanu seurakunnalta apua. (Pirjo)

Pirjon sosiaalitoimesta saaman palautteen, jossa velkaantumisen todettiin olevan omaa syytä, voi ajatella kertovan empatiakuilusta, jonka on todettu olevan juuri ylivelkaantuneiden kohdalla suuri. Ylivelkaantuneet siis nähdään itse syyllisiksi haastavaan tilanteeseensa. (Kainulainen & Saari 2018.) Tutkimukseni vanhemmista osa halusi selittää haastattelussa velkaongelman syntyä, jossa olennaista oli ollut kertojan mukaan joku itsestä riippumaton syy. Tilanteet, joihin ei kokenut olevansa itse syyppää, mutta joista joutui maksamaan, ilmenivät epäoikeudenmukaisuuden kokemuksina.

Onhan meil ulosottoo ja tommosta, mutta sekin on melkein puolel Suomest sitä ulosottoo. No en tiiä. Mulla tavallaan se ulosotto ei oo omaa aiheuttamaa et mulle on tehty kauheesti tämmöstä rikollista mua kohtaan ja nyt mä joudun maksaa sitä sitte pois. (- -) Se on vähän tylsää et seki on syy et ei oikeen haluis mennä töihin, ku sen jälkeen mult lähtis melkein puolet palkasta siihen mitä mä en ees ite oo tehny, se on vähän kurjaa. (Niina)

Erityisesti velkaantuneiden kotitalouksien tilanteeseen virallinen tuki on usein riittämätöntä (Blomgren ym. 2016, 162). Epävirallisella paikataankin Pirjon alla kuvaamalla tavalla velan ja muiden syiden vuoksi heikkoa taloudellista tilannetta. Pirjon mielestä diakoniatyöhön ja muihin epävirallisen avun lähteisiin tukeutumista voitaisiin vähentää kehittämällä ylivelkaantumisen hoitamista.

Se on mun mielestä se laskukaava jotenkin aivan järjetön. Et helpottais jollain tavalla sitä ulosoton määrää ja sit tavallaan sitä et pääsis sinne velkajärjestelyyn niin sittenhän sun ei tarttis edes hakea sitä ulkopuolista tukea niin paljon. (---) Että nyt kun nää on niin tiukat nää resurssit, että vaikeutetaan sitä velkajärjestelyyn pääsyyn ja ulosotto menee tolla tavalla ja sitte ku se vie niin ison osan sun palkasta. Niin ethän sä lapsen kanssa voi kadulle mennä asumaan. Että mitä sä sitten teet. Että tavallaan tällasilla keinoilla sä pystyisit helpottamaan ettei sun tarttis hakemalla hakemaan sitä tukea. Mutta ei ne tuo mitään tukea sulle sinne kotiin. Että kyllähän sä joudut taistelemaan ja ite tekemään sen työn. (Pirjo)

Velkaneuvonnasta oli myös hyviä kokemuksia, kuten Niinan tapauksessa yksityisen sektorin sosiaalipalveluja tuottavasta yrityksestä saadusta neuvonnasta. Samalla käy kuitenkin ilmi, ettei hyvä neuvonta johtanut tilanteen lopulliseen ratkeamiseen ja ulosoton vuoksi puoliso koki työssäkäynnin turhaksi.

Meillähän on kaikki velkaneuvoja, Suomen paras velkaneuvoja kävi meil silloin ja se teki meille kaikki listat paljon ollaan velkaa ja mihin ollaan velkaa ja mitä pitää tehdä (---) Se oli yksityinen et siin oli paljon eroo kaupungin et meilhän oli se kaupungin perhetyö et se oli ihan susihuono, koska ne tuli vaan sua määräälee ja istuu sohvalle ja puhuu meikeistä et se ei auta mun mielestä perhettä ollenkaan ku taas tää [yritys] ne hoiti meille kaiken mitä me tarvittiin, velkaneuvojat ja sit me käytiin siinä [paikan nimi] talousneuvoja, olisko ollu viis vai kuus kertaa sen kaa keskustelee ja saatiin kaikkee ja sit ku meil synty tää [lapsen ikä] niin siihenkin saatiin apuja et he jeesas tän [ikä] kans et mä saan levätä ja saan käydä asioilla ja ihan tämmöstä mitä normaalisti saa tehdä. (---) Et hänelkin [puolisolla] on sitä velkaa et ei oo menossa töihin vähään aikaan. Ne vanhenee parin vuoden sisällä sit hän voi mennä töihin. (Niina)

Se, että Niinan perhe oli saanut velkaneuvontaa voi osin selittyä perheen lastensuojeluasiakkuudella ja sosiaalityöntekijöiden aktiivisella mukanaololla perheen elämässä. Niinan puheista päätellen perhe sai monelta taholta tukea erilaisiin asioihin, mukaan lukien taloudellisen tilanteen tukemiseen. Velkaneuvonnan merkitys on tärkeää tunnistaa, sillä neuvonnalla ja muilla velallisen tilannetta helpottavilla toimilla voidaan vähentää velkatilanteesta aiheutuneita negatiivisia terveysvaikutuksia ja stressiä (Turunen & Hiilamo 2014). Köyhyyden vähentämisen kannalta vaikea velkatilanne on merkittävä kysymys, sillä velkatilanne, jota ei saada ratkaistua, vaikeuttaa myös muiden tukitoimien vaikuttavuutta. Esimerkiksi toimeentulotuki ei auta selviämään tiukasta taloudellisesta tilanteesta, jos ihmisellä on kohtuuton velkatilanne. (Kivipelto & Koponen 2020, 132.) Panostaminen lapsiperheiden velkaongelman hoitamiseen on perusteltua myös sen tiedon valossa, joka tutkimuksista on saatu talousvaikeuksien negatiivisista vaikutuksista vanhemmuuteen (Salmi & Närvi 2022; Daly & Kelly 2015).

Ylivelkaantumisen vaikutukset tässä tutkimuksessa mukana olleiden perheiden elämään olivat laaja-alaiset ja moninaiset, aina työssäkäynnin kannattavuudesta (ks. Helne & Hirvilammi 2021, 144) hankintojen tekemiseen. Ylivelkaantumiseen liittyi myös toive saada velkajärjestelyllä luottotiedot takaisin, minkä toivottiin helpottavan arjen sujuvuutta. Toive on ymmärrettävä, sillä luottotietojen takaisin saamisesta syntyvä vapauden tunne merkitsee vaihtoehtojen ja itsenäisyyden lisääntymistä (Isola ym. 2016, 156).

Jos sais jotenkin ton velka-asian järjestetty. Et ois joku velkajärjestely ja mä saisin luottotiedot takasin, vaikka rajotetusti tai jotenkin. Silleen, että ois mahdollista valita mieluisin puhelinliittymä tai ostaa osamaksulla puhelin lapselle tai tietsä ihan päästä samalle viivalle muiden kanssa. (---) Ei oo mahdollista ottaa luottoa et multakin meni sen asuntohomman takii kaikki luottotiedot ja kaikki et sulla ei oo mahdollista ottaa ees sitä vippii et sä saisit ruokakaupasta. (Henna)

Lapsiperheiden taloudellisen tilanteen näkökulmasta luottotiedot ovat merkittävä asia, ja kuten Henna toteaa, voivat luottotiedot olla yhteydessä siihen, onko ihmisellä mahdollisuus tehdä esimerkiksi ostoksia ja päästä samalle viivalle muiden kanssa. Tulkitsen viittauksen ruokakauppaan niin, että luottotietojen saamisella saattaisi olla vaikutusta myös leipäjonossa käymiseen, josta Hennalla oli myös kokemusta.

Mielenterveys ja jaksaminen. Talousvaikeuksien lisäksi monella tutkimukseen osallistuneella vanhemmalla oli ongelmia oman jaksamisen kanssa, mihin koettiin löytyvän huonosti apua. Kirsi kertoo saaneensa lopulta apua kolmannelta

sektorilta, mutta tämä oli edellyttänyt oma-aloitteisuutta avun etsimisessä. Kirsiä tulkiten pelkkä raha ei ratkaise ongelmia vaan monesti tarvitaan muunkinlaista apua, kuten tässä terapeutista apua, joka osoittautui tärkeäksi osaksi kokonaisvaltaista tukemista.

Kirsi: Sit mä oon itse asiassa käyny sellasessa [järjestö] siellä sellasessa [terapiassa]. Nää on ihan ihmeellisiä asioita, että tällasii voi olla mitkä ei perustu pelkästään siihen rahaan. Et siit oli ihan hirvee apu mulle. (---)

H: Hakeuduitsä sinne ihan ite?

Kirsi: Joo mä soitin sinne. (---) Ei ollu mitään muuta vaihtoehtoo, emmä mistään muualta saanu. Ku siin tulee sellanen pohjanotkahdus niin kyl se on erittäin hyvä.

H: Joo. Yritit sä silloin mistään virallisesta puolesta?

Kirsi: Joo kyllä.

H: Eiks sitte ollu mitään?

Kirsi: Ei. Jonot ja resurssit.

Suomalaista palvelujärjestelmää on moitittu siitä, ettei se pysty riittävästi huomiomaan eri tavalla palveluihin suhtautuvien asiakkaiden toisistaan poikkeavia tilanteita. Palvelujärjestelmä näyttää vastaavan paremmin fyysisiin kuin psyykkisiin tarpeisiin, mikä voi osaltaan heijastua toimeentulon kysymyksiin, sillä puutteet psyykkisessä ja sosiaalisessa tuessa näyttävät pitkittävän viimesijaisen sosiaaliturvan käyttöä. (Laihiala & Ohisalo 2017, 278.) Tällä voi olla merkitystä myös sosiaalityön vaikuttavuuteen⁴². Kun asiakas kohdataan yksilöllisesti ja hänet otetaan mukaan aktiivisena kansalaisena pohtimaan omaa tilannettaan, on sillä myönteistä vaikutusta myös sosiaalityön vaikuttavuuteen (Kivipelto 2016; Saikonen ym. 2015). Lisäksi on todettu, että kun asiakkaalle on tarjottu toimeentulotukityössä tukevia ja kannustavia menetelmiä, eikä ole keskitytty taloustilanteen korjaamiseen pelkällä toimeentulotuella, on vaikuttavuus ollut suurempaa (Kivipelto ym. 2013; ks. myös Hannikainen-Ingman ym. 2013; Isola 2009).

Psyykkisiin tarpeisiin vastaamisen haasteet näkyivät myös tässä tutkimuksessa, jossa oma jaksaminen ja mielenterveyden haasteet aiheuttivat monille vanhemmille kuormitusta. Vanhempien terveysongelmien ennaltaehkäisyyn ja kansanterveyden parantamiseen panostaminen on tunnustettu talousongelmien kannalta tärkeäksi, sillä näin voidaan ehkäistä esimerkiksi toimeentulotuella siirtymistä (Hiilamo A. ym. 2023b). Omien mielenterveyden ongelmien lisäksi äidit kokivat lapsen tai lasten sairauksien ja mielenterveysongelmien kuormittavan arkea. Avunsaamisen haasteet vaikeuttivat tilannetta entisestään ja asettivat jaksamisen koetukselle. Kokonaisvaltaisuuden näkökulmasta samanaikaiset

⁴² Sosiaalityön vaikuttavuuden tutkimisessa ja arvioinnissa on suorien syy-seuraussuhteiden sijaan huomioitava aina erilaiset sosiaalityön kokonaisuuteen vaikuttavat tilannetekijät, jotka joko tukevat tai hankaloittavat vaikutuksia. Tämä johtuu sosiaalityön välillisestä luonteesta, eli siitä ettei sosiaalityö pysty yksin ratkaisemaan asiakkaan tilannetta. (Kivipelto & Koponen 2020, 132.) Sosiaalityössä työmenetelmien vaikutusten tutkimus on jäänyt vähäiseksi, mikä on huomionarvoista pohdittaessa sosiaalityön vaikuttavuutta ja sen tutkimista (Pohjola ym. 2011).

avuntarpeet esimerkiksi talousongelmiin, lapsen ja/tai vanhemman mielenterveydenongelmiin sekä avunsaamisen vaikeus ja henkilökunnan vaihtuvuus, aiheuttivat yhdessä haasteita perheille. Taisteluhenki ja sinnikkyys olivat Pirjon mukaan avainasemassa avun saamiselle. Mutta miten avun saaminen onnistuu silloin, kun vanhemman taisteluhenki on lopussa eikä voimavaroja avun hakeemiselle ole?

Sillä [lapsella] on ollu [sairaus] ja muuta niin siinä aika ison työn joutuu tekemään myös vanhempana. Mut sielt on jollain tavalla vaan päästy yli. (---) Sit ku sä seuraat sun omaa lasta niin kyllähän mä silloin romahdin. Et se oli sellanen et mä en muista olinko mä silloin pois töistä vai miten mut et mä romahdin ite siin samalla. Se oli varmaan sellanen ensimmäinen taistelu et mä jouduin taistelemaan et mun [lapsi] saa hoitoa. Et jos mä en ois ollu niin jämäkkä ja soittanu takasin niin eihän se ois saanu sitä lähetettä. Mutta sitte tää [toinen lapsi] sen kohalla on taas ollu, että se on aika sujuvasti menny ja se on päässy ihan. Toki siinä on sellasia, että lääkärit vaihtuu ja se on koko ajan semmosta et kahen ensimmäisen kuukauden aikana kun mun [lapsi] oli tossa [paikka] niin sillä vaihtu kaks kertaa [lääkäri]. (Pirjo)

Jaksamisen haasteet yhdistyivät joidenkin vanhempien kohdalla lastensuojelullisiin kysymyksiin. Laura kertoi yrittäneensä saada apua lastensuojelusta omaan jaksamiseensa. Kuten alla oleva esimerkki osoittaa, ei tarjottu apu välttämättä vastaa vanhemman ja perheen tarpeita, vaikka apua jaksaisikin hakea tai vaatia. Lauran kohdalla tarvetta olisi ollut kokonaisvaltaisesti eri elämänalueiden tukemiselle: keskusteluapu ja mielenterveyden tuki, lastenhoito ja vanhemman mahdollisuus yksinoloon, sekä siivous- ja muu kodinhoitoapu ovat kaikki merkityksellisiä tekijöitä taloudellisen avun rinnalla. Avainasemassa on asiakkaan toiveiden kuuntelu sekä asiakkaan ja työntekijän yhteinen pohdinta toiveiden toteuttamismahdollisuuksista. Yhden tutkimusosallistujan kohdalla siivousapua oli saatu lopulta diakoniatyöstä, kun asiaa oli ensin yritetty edistää kunnan eri palveluissa tuloksetta. Kolmannen sektorin apu on tässä kohdin tärkeää, mutta se saattaa jäädä satunnaiseksi ja hyvästä tuurista riippuvaiseksi eikä näin ollen vastaa perheen tarpeisiin pitkällä aikavälillä.

Laura: Mulla oli tosi heikko tilanne tässä, mieliala tosi huono ja tosi paljon ongelmia lasten kaa ja minä pyysin apua lasten kaa. Niin meillä oli korona-aikana sellanen vi-deopuhelu [lastensuojelun kanssa] ni mä itkin siinä sitä mun tilannetta ja kaikki vaan katto siinä, että voi ei, koita nyt jaksaa ja sitte puhelu vaan loppu, klok. (---) No sitte kun mun tilane meni ohi ja aloin pärjäämään, huomasin, että mullahan on vahvuuksia ja mä pystyn valjastamaan ne tähän tilanteeseen ja mä pärjään niin sitte ruvettiin mulle tuomaan niitä apuja. Joo, tässä on sulle tarjolla tämmönen, että viedään sut tonne [paikkakunta ja asumismuoto] että sinne lasten kanssa vähäks aikaa muutamaks kuukaudeksi. (---)

H: Minkälaista tukea sä ajattelet, että sä tarviit, onko se enemmän sellasta kotiapua vai keskusteluapua vai jotain muuta ehkä?

Laura: No keskustelua, mutta ehkä myös kodinhoitoapua, koska välillä oon niin huonona, etten jaksanu tiskata tai pestä ikkunoita ja oli likaista. Järjestelin mä aina paikat, että näyttää siistiltä, mutta oli sitä pölyä ja muuta ja kun mä oon [sairaus] niin se ei oo hyvä juttu. En saanu ite siivota. Ja sit sitä, että lapsille sitä tukee siihen olemiseen, että niitä ois viety vaikka ulos, käyty niitten kanssa pelailla, käyty jossain, että mä oisin saanu hetken olla kotona yksin.

Kun apua on vaikea saada, kuului vanhempien puheissa epätoivoisten ratkaisujen pohdinta ja epäoikeudenmukaisuuden tunteet. Epäoikeudenmukaisuutta aiheuttivat tilanteet, joissa koettiin jonkun toisen saavan helpommin apua kuin itse. Esimerkiksi se, että uupunut vanhempi ei saa apua, mutta alkoholisti saa koettiin epäoikeudenmukaiseksi. Myös Minnan puheissa päihteet olivat esillä hänen pohtiessaan epätoivoisia ratkaisuja viikon ryyppyputkineen. Vaikka pohdinta on osittain huumorin siivittämä heitto, sisältyy lausuttuun myös vakava viesti vanhempien epätoivosta avunsaamisen vaikeuden edessä, mikä entisestään saattaa heikentää vanhemman jaksamista. Samalla tulee esille kokonaisvaltaisen ja ennaltaehkäisevän avun merkitys ja sen toteutumattomuus.

Kyl ne sit varmaan, jos mä dokaisin ja narkkaisin tuolla, sit he tulis auttaa. Mut oon mä välil aatellu et pitäiskö perkele ryyppätä viikko putkeen et tulisko ne sit jeesaamaan et hei nyt me autetaan sua. Miks ne ei auta silloin ku ei oo viel liian myöhäistä. No emmä nyt rupeis dokaa viikkoo putkeen. [naurua] (Minna)

Hennalla lastensuojelu astui kuvaan siinä vaiheessa, kun Henna oli yrittänyt saada apua kodinhoitoon usealta taholta. Lastensuojelusta oli hänen mukaansa tällöin huomautettu kodin ulkopuolisen sijoituksen olevan yksi mahdollinen ratkaisu äidin jaksamattomuuteen. Henna koki, että lastensuojelua oli käytetty ikään kuin pelotteena avun hakemisen yhteydessä. Sana kiirii Hennan mukaan herkästi juuri lastensuojelun kohdalla, millä hän tarkoittaa tulkintani mukaan sitä, että lastensuojeluun liitetystä negatiivisista asioista ja erityisesti kodin ulkopuolisista sijoituksista liikkuu paljon puhetta ja spekulatioita. Tämä saattaa heikentää ihmisten uskallusta olla lastensuojeluun yhteydessä silloin kun avun hakemiselle olisi tarvetta.

Sit just se, että voidaanhan me sijoittaa lapset, jos sinä et jaksa siivota. Et ei viitti liikaa vaatia. (---) Siitä voi tulla ongelmia, jos hakee apua lapsiperheenä, jos siellä on vääränlainen lastensuojelutyöntekijä et pitää olla sillai varovainen, koska sitte onhan se hyvä, että se huoli nousee ja huolelle tehdään jotain, mutta sitte usein se huoli mietitään jotta sijoittamista sen sijaan et autettais sitä tilannetta. (---) Tiedän tuttuja, jotka on joutunut tosi pahoihin tilanteisiin vaan siks et he on pyytännyt apua ja se tietysti kiirii se sana et ei voi soittaa viralliselle taholle et nyt meil ei tietsä oo ruokaa jääkaapissa ja kaikki on mennyt. Vaikka mäki oon tarkka rahan kanssa ja näin. (Henna)

Köyhyyden ja lastensuojelun välisiä yhteyksiä pohti myös Niina, jonka mukaan hänen lastensa huostaanottoja oli perusteltu myös perheen köyhyydellä, vaikka näin ei lastensuojelulain mukaan saisi olla. Tietämättä tarkemmin näiden lastensuojelutoimenpiteiden taustoja voi yleisellä tasolla kuitenkin todeta, että perheiden taloudellisen epävarmuuden lisääntyessä myös kiireellisten sijoitusten on havaittu lisääntyvän, joskin vähemmän sellaisissa kunnissa, joissa lastensuojelupalveluiden laatutaso on hyvä ja palvelutarpeen arviointi pystytään suorittamaan lakisääteisen määräajan kuluessa. Vastaavasti yhteyttä on havaittu taloudellisessa epävarmuudessa elävien kotitalouksien ja suuremman lastensuojelupalveluiden tarpeen välillä. Täydentävä toimeentulotuki näyttäisi kuitenkin vähentävän lastensuojelupalvelujen kysyntää, ja vaikutukset ovat voimakkaammat kunnissa, joissa on enemmän köyhyyttä. Huomio on tärkeä, kun pohditaan keinoja tukea köyhyydessä eläviä perheitä. Köyhyyttä ei tulisikaan lastensuojelusta puhuttaessa jättää huomioimatta, sillä vaikka köyhyys ei monisyisenä ja

kompleksisena ilmiönä suoranaisesti muodostaisi kodin ulkopuolisten sijoitusten syytä, voi köyhyys vaikuttaa erilaisten sosiaalisten riskien ja henkilökohtaisten ongelmien taustalla. (Hietamäki ym. 2023; Toikko, Seppälä & McLaughlin 2022.)

Sittenhän siihen on tullu matkan varrella se et te ootte niin köyhiä et me ei pystyttäis mukamas elättää niitä [lapsia] mut eihän köyhyys pitäis olla mikään syy [huostaanotoille]. Meil on kuitenkin ollu koko ajan se talous ok paitsi että onhan meil ulosottoa ja tommosta mutta sekin on melkein puolel Suomest sitä ulosottoa. (Niina)

Sosiaalityössä asioita tulisi tarkastella teknisten ratkaisujen sijaan kumppanuussuhteissa vanhempien kanssa ja niin, että vanhempien kasvatustyön tukemisen lisäksi toimitaan aktiivisesti sortavia sosiaalisia rakenteita vastaan, köyhyystietoisesta lastensuojelun paradigman mukaisesti (Saar-Heiman & Gupta 2020). Sosiaalityön keskittyessä yksilökeskeiseen työhön uhkaa rakenteellinen puoli ja ammattietikkaan sidottu, sosiaalityötä keskeisesti määrittävä poliittisuuden ymmärrys jäädä piiloon (Närhi ym. 2023, 15). Lastensuojelun kohdalla voi myös pohtia, miten hyvin työntekijät tunnistavat ja ymmärtävät köyhyyden ja perheen taloudellisen tilanteen vaikutukset, kun niitä näytetään huomioivan lastensuojelun tarpeen arvioinnissa vain vähän (Jaakola 2020).

Sosiaaliset verkostot. Tutkimukseen osallistuneilla vanhemmilla oli pääasiassa hyvin pienet sosiaaliset verkostot, mikä heijastui perheiden vaikeisiin tilanteisiin. Kuten aiemmin on tullut esiin, koettiin sosiaalisten verkostojen olevan yhteydessä paitsi arjen yleiseen sujuvuuteen, myös taloudellisen avun tarpeeseen esimerkiksi puuttuvien isovanhempien ja heiltä mahdollisesti saatavan tuen vuoksi. Vain harva kertoi omien verkostojensa olevan riittävät tukemaan perhettä niin taloudellisissa kuin emotionaalisissa tarpeissa. Yksi näistä harvoista oli Niina, jonka verkostoon kuuluivat lasten kummit ja Niinan oma vanhempi sekä lasten toinen isovanhempi.

Muahan on tsempannu lasten kummit koko ajan, ne on pitäny mua kasassa et sitte yrittihän ne [viranomaiset] tuhoo munkin mielenterveyden, mut ei ne onnistunu siinä. Siin on ollu niin paljon ihmisiä ympärillä. Ja mun [vanhempi] tietysti. (---) Ja onhan meil toi [isovanhempi], se on semmonen et se aina ostaa noille hirveesti kaikkii vaatteita. (Niina)

Kirsin alla kuvailema kokemus oli yleisemmin jaettu. Perheiden ympärillä ei yleensä ollut laajempaa perhettä tai muitakaan läheisiä ihmisiä, minkä vuoksi perheet huolehtivat niin arjen iloista kuin suruista yksin. Köyhyyden onkin kuvattu olevan usein myös ihmissuhteista ja sosiaalisista verkostoista luopumista. Vähävaraisille vanhemmille ystävän, naapurin tai muun läheisen huolenpidon menettäminen voi olla suuri asia. (Heinonen 2014, 50–51.) Sosiaalisista verkostoista saatava tuki voi muodostua pienituloisille perheille tärkeäksi niin itse tilanteen parantamisen vuoksi kuin turvallisuuden tunteen vahvistamiseksi (Hill ym. 2020). Verkostojen vähyys taas heijastuu heikentävästi hyvinvointiin ja luottamuksen tunteisiin (Simonen 2019).

Kirsi: Ja sit välillä, ku mä mietin sitä et miks mulla on haastavaa tää, niin kyllä se on se verkostojen puute.

H: Niin et se on sun mielestä se suurin [ongelma]?

Kirsi: Se on tosi iso ongelma. Totta kai, jos sulla on ihmisii ympärillä niin se on helppompaa.

H: Aivan. Onks teillä minkäänlaisia mietin esim. kavereita vai oottekste lähinnä kahestaan [lapsen kanssa]?

Kirsi: Me ollaan kahestaan. Mul on noi kaveritki tippunu tässä vuosien varressa, ku ei mul tietsä oo aikaa eikä mitään mahdollisuutta.

Miten sosiaalisten verkostojen puutteeseen pitäisi ja voisi vastata? Tässä tutkimuksessa mukana olleiden vanhempien kokemuksissa sosiaalisten verkostojen yhteydessä nousivat esiin perhetyö, kotipalvelu ja tukihenkilötoiminta. Vaikka nämä virallisen palvelujärjestelmän tukitoimet eivät kaikki suoranaisesti olisikaan tarkoitettu juuri sosiaalisten verkostojen vahvistamiseen, pohtivat tutkimusosallistujat näitä tukitoimia osin verkostojen näkökulmasta. Kokemus palveluiden hyödyllisyydestä vaihteli. Perhetyöstä ja kotipalvelusta oli niin hyviä kuin huonoja kokemuksia. Huonot kokemukset liittyivät toimintatapojen toimimattomuuteen suhteessa perheen tarpeisiin, kuten edellä velkakysymyksen yhteydessä Niina kuvaa todetessaan kaupungin perhetyön tulleen ”vaan sua määräilee ja istuu sohvalle ja puhuu meikeistä”. Tämä ei Niinan mukaan hyödyttänyt perhettä. Myös Kirsi koki perhetyön toimimattomaksi.

Kaikkein paras oli mun mielestä se, ku mä sain sen hoidon [lastenhoidon] meille sitte sieltä minkä minä itse sieltä järjestin sieltä mikä se nyt on, perhetyö tai mikä se on nykyään [yskii] niin se tuli meille ja sano et sopiiks sulle et mä kävin tän [Kirsin lapsen] kans hakee ku se unohti tonne edelliseen työpaikkaan [asian] niin voitaisko me käydä hakee se bussilla. Ni mä sanoin et mitä jos nyt yrittäisit olla tän lapsen kans mitä hän halua vaikka tos hiekkalaatikolla. Et käy hakee se [asia] myöhemmin. Et hän tuli ikään kuin töihin tai hoitamaan tätä lasta mut hänel oli pääpointti se oma [asia]. Jos toi mun lapsi ei ois ollu ton ikänen mä en ois ees jättäny sitä sille. Et vaikka ois mikä tilanne ni en mä siltikään haluis jättää mun lasta kenelle tahansa. (---) Että mieluummin mä hoidan ite. Mun mielestä se on vaan pöyristyttävää, että voi olla tollasta. Et joku aika sit mä oisin varmaan ollu niin kiltti et mä en ois sanonu. Mut hänelläki piti olla tiedossa se et sil [lapsella] on [aistiherkkyys] ja hän joutuu mun kanssa niin paljon ravaa noissa, ku mä olen yksin. Niin en mä nyt halua, että jos tänne tulee joku ikään kuin hoitamaan niin se sama jatkuu. (Kirsi)

Tukitoimista oli kuitenkin myös hyviä kokemuksia. Parhaimmillaan perhetyöntekijä on mahdollistanut vanhemmalle levähdystauon ja toiminut juttukaverina ja arjen tukena ystävän tapaan. Voisikin ajatella, että perhetyöntekijä voi paikata puuttuvia sosiaalisia verkostoja, mikäli kohtaamisessa toteutuu oikeanlainen vire (Helne & Hirvilammi 2021, 164), jota on jo aiemmin käsitelty (ks. luku 6.2.2). Myös perhetyöstä saadut taloudellisen avun muodot, kuten Aijan kohdalla lahjakortit kauppaan, ovat tuoneet konkreettista helpotusta arkeen.

Meillä on joskus käyny perhetyöntekijä, että se on ollu mun kaverina kun [lapsi] on ollu pienempi niin mä oon saanu sitte levähtää. Ja ne on tuonu, mä muistan, että joulun aikaan toivat paljon lahjakortteja kauppaan et saa käydä. Se tuli perheneuvolan kautta. (---) Ja se oli ihan mahtava se apu. Ihan mieletön ihminen sattuu meiän kohalle, että miten mä sanoisin. Hänellä oli kärsivällisyyttä silloin alussa, että miten lapsi hyväksyy hänet niin siinä ja ymmärsi mua myös, että mä en esimerkiksi halua kauheesti sosialisoida, kun hän tulee, mutta hän oli niin rauhallinen ja ihana että kyllä se meni siihen, että tuntuu ihan, että hän on meiän ystävä. Hän kävi välillä kerran viikossa ja välillä kahen viikon välein. Ja lähinnä teki ihan kaikkea mitä sillä hetkellä oli mulla mun

mielen päällä. Että yleensä oli kyllä lapsen kanssa ja mä sain joko olla kotona rauhassa tai sitte lähteä lenkille. Oli tosi tosi iso apu hänestä. (Aija)

Perhetyöntekijän tai tukihenkilön tapainen palvelu toimi vanhempien jaksamista tukevana toimintana sekä suoraan että lapsen kautta. Yhdessä tapauksessa palvelu oli osoitettu tutkimusosallistujan puolisolle, mutta tuen koettiin ulottuneen laajemmallekin niin, että myös tutkimusosallistuja itse sai vahvistusta omaan vanhemmuuteensa. Kuten edellä kuvattiin, oli työntekijän tuki tärkeää vanhemmille. Tämän lisäksi etenkin moni yksinhuoltajavanhempi oli hakenut lapselleen omaa tukihenkilöä tai tukiviikonloppua, josta toivottiin apua ja hengähdystaukoa arjen haasteisiin. Jonot tukiperhetoimintaan olivat kuitenkin pitkät ja toimintatapoihin liittyi epäselvyyksiä.

Tää on niin hulluu et mul on ollu hakemukset silloin ku hän [lapsi] synti ja ne oli pitkään ja sitten ku ne otettiin pois sieltä tällaseen tukiperheeseen ni sanottiin et siel on niin kova ruuhka et ei saatu. No nyt sitte oli kolmas kierros ni sitte tuli tämmönen et meille oli kuulemma löytyny perhe, mut mulle ei tullu siitä koskaan mitään ilmoitusta. (Kirsi)

Työntekijöiden asenteissa koettiin myös olevan ongelmia esimerkiksi epäystävällisen kommunikoinnin osalta, kuten Martta kertoi tapahtuneen hänen haussa lapsilleen paikkaa viikonlopuksi. Asiakkaan aktiivinen asiansa edistäminen ei välttämättä siis aina johda toivottuun lopputulokseen, mikäli työntekijä ei ole valmis tulemaan vastaan ja näkemään perhettä ja perheen tarpeita kokonaisvaltaisesti. Nämä kokemukset kertovat jälleen valitettavan yleistä tarinaa kohuttuuttomista tilanteista ja poiskäännyttämisestä, joita äidit ovat joutuneet kokemaan palvelujärjestelmässä asioidessaan (ks. Metteri 2012; Määttä 2012).

Toiset oli semmosia tosi kovia, että varmaan pitkään tehneet sitä työtä niin oli aina vähän silleen että anteeksi että olen olemassa. Se lastensuojelu eiku se oli vammaispalveluiden sosiaalityöntekijä, kun mä kerran yritin just selittää et kun olis sellanen paikka, jossa [lapset] vois olla niin yhdessä viikonloppuja ni se vaan jotenkin tokasi et ei kai me tässä miksikään mummulaksi voida muuttua. Että tuli semmonen, että aha selvä, enpä kysele enempää. (Martta)

Tukihenkilötarvetta avattiin myös lapsen näkökulmasta. Lauran tapauksessa lapsella oli lastensuojelusta saatu tukihenkilö, jonka kanssa lapsi pääsi esimerkiksi uimaan, mutta toiveissa oli lisäksi vapaaehtoinen isovanhempi, joka voisi paikata isovanhempien puutteesta ja perheen pienistä sosiaalisista verkostoista aiheutunutta surua. Näin epävirallinen apu tulee virallisen rinnalle tukemaan perhettä. Lisäksi Lauran lapsille oli haettu tukiviikonloppua, jonka avulla Laura saisi omaa aikaa ja levähdysmahdollisuuden. Lauran kertoma osoittaa, kuinka tärkeää perheen kokonaisvaltainen huomioiminen on; lasten lisäksi vanhemman jaksamisen haasteet tulisi ottaa huomioon, perheen taloudellisen tilanteen varmistamista unohtamatta.

Mä hain, onko se nyt [järjestö] sitä mummia [vapaaehtoista isovanhempaa] mutta ei oo vielä kuulunut mitään. (---) Kun just eilen, kun ajeltiin kotiin, oltiin toisen [aikuisen lapsen] luona kylässä käymässä ja tää toinen, joka asuu kotona niin sano, että hänellä on niin paha mieli, kun kaikki puhuu aina mummeista ja isovanhemmista ja hänellä ei oo ketään. Että se olis varmaan yks hyvä. (---) Kyllähän me saatiin lastensuojelun kautta tolle [lapsi] joka asuu kotona niin sille saatiin tukihenkilö, oma, niin se on kyllä ollu ihan kiva. Se on sen kanssa käyny, ne kävi uimassaki. (---) Mä sain sen

tukiviikonlopun, se ei oo tukiperhe, lapset lähtee kerran kuussa. Sit kun mulla oli se huono tilanne, kun mä itkin niin mä kysyin enkö voisi saada kahta viikonloppua, koska se yks ei riittäny, mä tajusin, että se ei riitä se yks, mun pitäis saada olla kaks viikonloppua kuukaudessa ihan silleen, että mä voisin hengähtää niin en saanu, siinä oli taas joku lakipykälä, että vaan yks viikonloppu kuukaudessa. Että kiitos vaan että olis vaikka vaan hetki ollu silleen, että vaikka pari kuukautta. Kun minä tarviin saada vaan voimaa itelleni. (Laura)

Tukiperhetoiminnan tarve on tunnistettu, mutta tukea tarjoavien perheiden riittämätön määrä aiheuttaa haasteita ja pitkiä jonotusaikoja (Lehto-Lundén 2020, 146). Vähävaraisten perheiden taloudellisen tilanteen aiheuttamat vaikeudet ja sosiaalisten verkostojen vähyys huomioiden tukiperhetoimintaa sekä muuta tukihenkilö- ja tukiviikonlopputoimintaa voidaan tämän tutkimuksen aineiston perusteella pitää yhtenä tärkeänä osana perheiden kokonaisvaltaisen auttamisen toteutumisessa.

Sosiaalisten verkostojen kannalta myös vertaistukiryhmät voivat muodostua merkittäviksi tuen muodoiksi, joista voi saada tärkeiden ihmiskohtaamisten lisäksi tietoa ja apua esimerkiksi eri etuuksista ja palveluista. Näin oli Sirkalla, joka kävi kahdesti viikossa omalla äidinkielellään toimivassa vertaisryhmässä. Vertaisryhmästä Sirkka oli saanut tietää muun muassa siitä, että hänen on mahdollista hakea lapsilleen tukea leiriosallistumiseen.

Kun minä kävin sellaisessa kuin vertaisryhmä ja siellä sanoivat, että joka lapsi saa mennä [leirille] ja heillä on sellainen raha jokaiselle vuodessa ja on ikäraja. Heti menin [sosiaalitoimeen] ja kysyin ja sanoivat joo, se on ok. Ja he tekivät minulle sellanen päätös, että vanhin saa 450 ja muut saa 300 ja 200. Ja nyt tiedän. Just tänä vuonna, kaksi kuukautta sitten sain tietää tämän asian. (---) He [vertaisryhmän jäsenet] antavat minulle myös tietoa mitä Kela tai sosiaali tai jos minulla on päiväkodissa varhaiskasvatussuunnitelma ja he kertovat meille [kielellä] että ymmärrät mitä meillä on. (Sirkka)

Omalla äidinkielellä saatu tieto voi muodostua keskeiseksi niin yhteiskuntaan kiinnittymisen kuin erilaisten mahdollisuuksien toteutumisen kannalta (Turunen ym. 2012, 32). Sirkkan kohdalla huomionarvoista on se, että Sirkka oli säännöllisesti tekemisissä sekä Kelan että sosiaalitoimen kanssa, mutta hänellä ei näistä kontakteista huolimatta ollut tietoa lasten kannalta tärkeistä vapaa-ajan tuen muodoista.

Asuminen. Asumisen kysymykset koskettavat tavalla tai toisella kaikkia ihmisiä ja ne olivat esillä myös tämän tutkimuksen haastatteluissa. Keskustelut kiertyivät sekä asumisen tukemisen kysymyksiin että asumiseen laajemmin. Tutkimukseen osallistuneista vanhemmista yhtä lukuun ottamatta kaikki olivat oikeutettuja asumistukeen ja sitä pidettiin tärkeänä taloudellisena tukena. Joissain puheissa asumistukeen viitattiin asiana, jota ilman ei voisi kuvitellakaan tulevansa toimeen, ja sen ajateltiin ikään kuin automaattisesti kuuluvan esimerkiksi yksinhuoltajatalouksien elämään tai köyhän yksinhuoltajan käsitteeseen (ks. Krok 2009, 96).

H: Mites olis se niin, että te olitte hakenu asumistukee?

Aija: Joo totta kai, asumistuki pyörii koko ajan.

H: Niin että se on ihan perus.

Aija: Kyllä koska monethan yksinhuoltajat, vaikka ne ois töissä niin hehän saa asumistukee niin kyllä se et sitä helposti saa että se on kyllä meillä tärkeä osa tätä.

H: Niin just. Mites sen toimeentulotuen kanssa oli, oliko sitä?

Aija: Ei oo sitä nyt tarvittu.

H: Että ootte pärjänny näillä mitä on.

Aija: No juuri ja juuri. Me kato muutettiin paljon pienempään asuntoon niin meillä sitte laski ne asumiskulut.

H: Niin tuli sitä kautta säästöä sitte.

Asumiseen liittyi paljon säästöpuhetta, kuten edellä Aijan maininnassa pienempään ja edullisempaan asuntoon muutosta. Asumistuki ei siis tarkoita välttämättä vielä taloudellisesti turvattua asumista. Säästötavoitteissa ilmeni myös haasteita. Suuremmissa kaupungeissa asuvat kokivat vaikeaksi löytää edullisempia ja tarpeeksi isoja vuokra-asuntoja. Asumiskuluista säästämisen toive on ymmärrettävä, sillä vuokralla asuvien ja pienituloisten tuloista asuminen vie Suomessa suhteessa ison osan. Toisaalta kysymys linkittyy etuuksien tasoon. Korkeampaa asumistuen tasoa on perusteltu esimerkiksi Sosiaalibarometrissä sillä, että toimeentulotuen tarve voisi näin vähentyä. (Eronen ym. 2021, 100, 102.) Haasteet asumisessa ja asumistuessa yhdistyivät järjestelmän saamiin luottamuksen merkityksiin, jotka heijastuvat laajemminkin luottamukseen hyvinvointivaltiota kohtaan.

Vaikka puhutaan et tää on hyvinvointiyhteiskunta ja tääl on hyvä olla tässäki tilanteessa kyl mä välil oon miettiny et onks se vaan sellanen kuvitelma et se on näin. Vaik toki onhan tääl periaatteessa asunnot. Jos on. Ja sitte tota tietyt asiat. Mutta ei se itsensäselvyys oo se toimeentulo et kyl siin joutuu tekemään tosi paljon töitä. Asuntoo mä oon hakenu seittemän vuotta edullisempaa asuntoo, todella hakenu. (---) Et meille se ois ollu ihan ehdoton et se ois ollu edullinen se asunto, se ois helpottanu koko hommaa. (Kirsi)

Se, että ihminen joutuu etsimään vuosia edullisempaa asuntoa tullakseen paremmin toimeen, kertoo kohtuuhintaisten perheasuntojen huonosta saatavuudesta. Tämän lisäksi Kirsin esimerkki herättää pohtimaan, kuinka hyvin asumiseen liittyvää neuvontaa on saatavilla ja miten eri toimijat asumisen kysymyksissä ihmisiä neuvovat. Korkeiden asumiskustannusten on todettu voivan ajaa lapsiperheitä leipäjonojen kaltaiseen viimesijaiseen hyväntekeväisyysapuun, mikä luo tärkeän perusteen huomioida edullisten ja perheille soveltuvien vuokra-asuntojen tarve asuntopoliittisissa päätöksissä (Kallio & Hakovirta 2020b, 264; Laihiala 2020, 92).

Valtaosa tutkimukseen osallistuneista vanhemmista toi esiin erilaisia asumiseen liittyviä ratkaisuja, kuten pienempään asuntoon vaihdon, joilla omaa taloudellista tilannetta oli yritetty parantaa. Aina asunnon vaihtaminen pienempään ei kuitenkaan johda pienempiin kuluihin. Kulut, joita asumisesta aiheutuu, saattoivat olla asunnon vaihdosta huolimatta lopulta samat kuin isommassa ja kalliimmassa asunnossa, kuten Laura alla kuvaa. Esimerkki osoittaa, että vaikka perheissä yritetään tehdä säästötoimenpiteitä ei lopputulos ole aina

alkuperäistilannetta parempi. Taustalla voi vaikuttaa myös riittämätön neuvonta ja ohjaus, mikä johtaa epätoivottuun lopputulokseen.

Se on jännä, kun mä ennen asuin tossa isommassa kämpässä ja siinä oli isompi vuokra, se jäi mulle erosta, ja mulla oli koko ajan sellanen uhka päällä, että pois siitä. Ja mä yritin ettii halvempaa kämppää ja oisin halunnut pysyä sillä aluella kun se oli ainut lapsille sellasta pysyvää ettei taas heti lähetä jonnekin. Niin se oli tosi hankalaa, kun sieltä ei löytyny mitään, kaikki oli niin kovia vuokria. Sitten ku minä lopuks kysyin sieltä, että mitä jos minä saan uuden kämpän niin onks mun edullisempaa lähteä siitä niin luvattiin että jos mä lähen niin mä saan paremman tuen, jos mä lähden pienempään. No mä löysin halvemman, me lähettiin ja asutaan pienemmässä, ahtaammin ja on vähän halvempi vuokra niin se summa minkä mä maksan niin se on sama. Mä ihmettelen sitä. (---) Niinku samassa tilanteessa, minun tilanteessa se on pieni raha muille, mutta se on iso summa mulle. (Laura)

Isommissa perheissä asunnon koko muodostaa keskeisen kysymyksen ja heijastuu suoraan siihen, onko kotona tarpeeksi tilaa ja miten kodin ahtaus vaikuttaa perheenjäsenten hyvinvointiin ja keskinäisiin suhteisiin. Jos perheessä on asumisen erityisjärjestelyjä, kuten yhdellä tutkimusosallistujalla oli lasten huostaanoton vuoksi, voi ongelmaksi muodostua se, kuinka asunnon koossa huomioidaan perhekoossa tapahtuvat muutokset lasten vierailuajankohtina. Voikin kysyä, kuinka hyvin erilaiset perhemuodot ja epäsäännöllisesti kotona asuvien lasten tilanne osataan ottaa huomioon asumisen kysymyksissä⁴³. Taloudellisen niukkuuden on huomautettu vaikuttavan oleellisesti siihen, kuinka hyvin ihminen pääsee vaikuttamaan omaan asuinpaikkaan, asuntoon ja sen kuntoon (Van Aerscht ym. 2016). Edullisissa asunnoissa kääntöpuolena voi olla asuntojen huono kunto ja esimerkiksi kosteusongelmat, jotka haittaavat lapsiperheissä arkielämän sujumista (Mt., 545–546). Tämänäköisistä ongelmista oli puhetta sekä Hennan että Jennan kanssa, joista Jenna oli saanut homeasunto-ongelmaan apua kolmannelta sektorilta.

Me ollaan [järjestön] kautta saatu joskus vaatteita ja sitten kun mulla viime vuonna oli sellainen homeasunto niin kaikki vaatteet ja tavarat meni roskeen kun olin altistunu jo aikaisemmin niin se oli kolme ja puoli kuukautta kun me jouduttiin muuttaa pois niin silloin mä muistin [järjestön] ja otin yhteyttä ja sain vaatteita siihen alkuun. (Jenna)

Kokonaiskuvassa asumisen toimivuuteen ja miellyttävyyteen liittyy muitakin seikkoja kuin asunnon kunto. Van Aerschotin ym. (2016) tutkimuksessa nuoret äidit esimerkiksi kokivat sosiaaliseen kanssakäymiseen sopivien yleisten tilojen voivan kompensoida asunnon huonokuntoisuutta. Tällaisia tiloja saattaa löytyä julkisen sektorin tai yleishyödyllisten yhteisöjen ylläpitämistä asuintaloista. (Mt., 545.) Huomio on kiinnostava pohdittaessa tässäkin tutkimuksessa monesti esiin nousutta sosiaalisten verkostojen vähyyttä. Voisiko vuokra-asuntojen yhteisöllisemmällä suunnittelulla vastata lapsiperheiden sosiaalisten verkostojen tarpeisiin liittyviin kysymyksiin?

⁴³ Erilaisista perhemuodoista ja asumisesta yhtenä esimerkkinä ovat eroperheet, joihin vuoroasumisen ja sosiaaliturvan yhteensovittamisen haasteet vaikuttavat konkreettisesti. Asumistukea ja toimeentulotukea tulisi kehittää niin, että vuoroasuminen ja siitä aiheutuvat kustannukset huomioitaisiin tiissa. Vuoroasumisesta saatavat tiedot ovat kuitenkin puutteellisia, mikä vaikuttaa osaltaan vuoroasumisen ja sosiaaliturvan yhteensovittamisen kehittämiseen. (Miettinen ym. 2020.)

Asumisen kysymykset koskettavat myös lapsia. Lasten kohdalla asuminen voi heijastua esimerkiksi lapsen sosiaalsiin suhteisiin, mikäli lapsi on haluton kutsumaan ystäviään kylään. Tällainen tilanne oli Kaisalla, jonka lapsi ei halunnut kutsua kylään ketään, koska koki perheen asumisolosuhteissa olevan jotain vikaa ja perheen tilanteen olevan huonompi kuin muilla ystävillään. (ks. Toikka 2023; Ridge 2002.)

Ei meille voi kutsua ketään kyläänkään kavereita, ku mä sanoin et pyydä kylään niin ei ei. (---) Jotenki kaikki on niin noloo ja hävettävää ja meillä olis niin paljon huonommin kaikki jutut. (Kaisa)

Vertailu muiden asumisoloihin näkyi myös vuokra- ja omistusasumisen välillä sekä vanhempien ”menestyksen tasossa” kuten Henna alla kuvailee. Erilaisten elämämaailmojen yhdistyminen ei Hennaa tulkiten onnistu aina haasteitta. Asuinalueella asuvien ihmisten jakaminen meihin (köyhiin) ja rikkaisiin voi olla köyhän ihmisen selviytymiskeino eriarvoisuuden kokemukselle. Yksinhuoltaja-äitien esimerkiksi on katsottu suhtautuvan omaan köyhyyteensä siten, että yhteiskunta ja asuinlähiö jaetaan meihin ja rikkaisiin, ja tämä jako otetaan itsestään selvyytensä ja annettuna. (Krok 2009, 124–125.)

Mekin asuttiin [paikan nimi] niin sielkin on vähän molempia maailmoja, on ne kaupungin vuokratat ja sit siel on omakotitaloissa asuvia erittäin menestyviä ihmisiä niin ne lapset on sitten samalla luokalla niin sekin on vähän sellanen. Mut ehkä ne oppii vielä oleen yhdessä. (Henna)

Samassa koulussa yhdistyvät erilaiset maailmat voivat lasten kannalta tarkoittaa oman köyhyyden konkretisoitumista. Yhteentörmäyksiltäkään ei aina voida välttyä, mihin Hennan yllä oleva toteamus ainakin osittain liittyy. Alueiden sisäisen sosiospatiaalisen segregaaation, eli esimerkiksi asuntojen erilaisten hallintamuotojen epätasainen jakautuminen alueiden sisällä voi tuottaa näkyviä ja tilallisia erontekoja, jotka vaikuttavat ihmisten tapaan hahmottaa asuinalueitaan ja niiden asukkaiden identiteettiä ja asemaa (Oittinen, Peltola & Bernelius 2022, 13). Kulttuurinen ymmärrys ihmisten sosioekonomisesta asemasta ja tiettyjen alueiden asemasta on todettu olevan vahvaa, mutta samalla vaikeasti tavoitettava tai määriteltävää. Kulttuuriset ymmärrykset siitä, millainen oma asema yhteiskunnassa on ja mikä oma suhde muihin ihmisiin on, heijastuvat moniin arkipäiväisiin asioihin. (Van Aerschot ym. 2016, 548.) Omaan asemaan yhteiskunnassa vaikuttavat tässä tutkimuksessa epävirallisen avun tuomat mahdollisuudet, joita tarkastellaan seuraavassa luvussa.

6.3 Epävirallinen taloudellinen apu mahdollistajana

Epävirallisella taloudellisella avulla on myös mahdollisuuksia luova vaikutus. Tässä tutkimuksessa painottuivat kolme mahdollistavuuden osa-aluetta: joukkoon kuuluminen ja pääsy samalle viivalle; yhdessä tekeminen ja arjen irtiotto; sekä asemoituminen tähän hetkeen ja tulevaisuuteen. Luvussa tarkasteltavat taloudellisen avun mahdollistavat merkitykset painottuvat tutkimusosallistujilla

epäviralliseen apuun. Keskittyminen epäviralliseen apuun ei tarkoita, ettei viralliseen apuun olisi liitetty lainkaan mahdollistavia merkityksiä. Virallisen avun mahdollistavuudet poikkesivat kuitenkin selvästi epävirallisesta avusta siinä, että mahdollistavat merkitykset liitettiin virallisessa avussa selvemmin avun perustaan ja julkisten etuuskien luonteeseen elämän perusedellytysten varmistajina (ks. luku 6.1). Tässä luvussa epävirallisen taloudellisen avun mahdollistavien merkitysten voikin ajatella avautuvan suhteessa viralliseen sektoriin, jonka kautta saatu taloudellinen apu ei pysty tutkimusaineistoni perusteella täysin vastaamaan niihin tarpeisiin ja tasaamaan niitä mahdollisuuksia, jotka tämän tutkimuksen lapsiperheissä koetaan tärkeiksi ja osaksi niin sanottua normaalia elämää. Näitä tarpeita ja mahdollisuuksia on pyritty täyttämään epävirallisella taloudellisella avulla.

6.3.1 Joukkoon kuuluminen ja pääsy samalle viivalle

Vanhempien puheissa mahdollisuuksia lähestyttiin ennen kaikkea lasten kautta ja pohtimalla, minkälaisia asioita lapset arjessaan toivovat ja tarvitsevat ja miten näihin toiveisiin perheessä pystytään vastaamaan. Epävirallinen apu mahdollisti lasten toivomia ja tarvitsemia asioita vaihtelevasti. Hennan tavoin vanhemmat merkityksellistivät saatuun apuun lapsen mahdollisuuden päästä osaksi vertaisensa arkea ja kuulua joukkoon.

Pääsee kavereiden mukana menemään et on mahollisuus saada vaikka leffaliput et vois mennä leffaan. Et sekin jos [lukumäärä] lapsen kanssa meet leffaan niin se on 100 euroo. Et heil [lapsilla] on ees joskus se mahollisuus. Sitte kans se, jos on saanu jonku hienon hupparin et on vähän enemmän samalla tasolla, kun lapsille noi on tärkeitä. Et ei täs hirveesti mitään kuuden kympin tai satasten huppareita pysty ostaa. Aineellisesti olla lähempänä niitä lähtökohtia missä muut. (Henna)

Mahdollisuus olla lähempänä niitä lähtökohtia missä muut ovat toistui vanhempien kokemuksissa. Kyse oli nimenomaan toiveesta, jonka toivottiin toteutuvan, ei asiasta, jonka vanhemmat katsoisivat olevan oman perheensä ja lastensa kohdalla kunnossa. Mahdollisuuksiin sisältyi samankaltaisia huolenaiheita kuin Turusen ym. (2012) leipäjonoselvitykseen osallistuneilla vanhemmilla, joille lasten epätasa-arvoinen asema suhteessa paremmin pärjääviin perheisiin sekä rahanpuutteen rajoittamat mahdollisuudet aiheuttivat huolta (Mt., ks. myös Daly & Kelly 2015; Hohnen 2006). Huoli on perusteltua, sillä tutkimuksista tiedetään elämäntyytyväisyyden olevan matalampi niillä lapsilla, joiden perheissä on vähän rahaa käytössä ja jotka kantavat huolta perheensä toimeentulosta (Toikka 2023; Knies 2022; Haanpää ym. 2019).

Elokuviissa käymisen lisäksi esimerkiksi huvipuistokäynnit olivat vanhempien mukaan asioita, joihin perheissä ei ollut juurikaan mahdollisuuksia korkeiden pääsylippuhintojen vuoksi. Minnan lapsi oli päässyt huvipuistoon järjestön avulla ja saanut ottaa myös sisaruksen mukaan, mikä oli tärkeää sisarusten tasa-vertaisten mahdollisuuksien kannalta.

Se on kiva ne [järjestö] vie lapsia Lintsille ja Särkänniemeen. (---) Se on kiva, ku ei monillakaan oo varaa tämmösiin. Ja joskus [huvipuistoon päässeen lapsen sisaruksen nimi] on päässy mukaan mikä on tosi kivaa, ku ei mulla oo varaa. (Minna)

Lasten erilaiset mahdollisuudet tulevat näkyviksi Jennan mukaan erityisesti sosiaalisissa tilanteissa, mille löytyy vahvistusta lasten kokemaa köyhyyttä tarkastelleista tutkimuksista (Pugh 2009; Attree 2006; Ridge 2002). Perheen heikon taloudellisen tilanteen vuoksi lasten on todettu jäävän helpommin ulkopuolelle erilaisista aktiviteeteista, heillä on vähemmän ystäviä ja he kokevat todennäköisemmin ulkopuolisuutta koululuokassa (Hjalmarsson & Mood 2015; Toikka 2023; Hautala, Lehti & Kallio 2022). Vaikka harrastukseen saisi tukea, kuten Jennan perheen tapauksessa, voi harrastuksen ympärille muodostua muita rahaa edellyttäviä asioita, joihin tuki ei ulotu. Tukitoimilla voidaankin helpottaa mahdollisuuksia päästä osaksi esimerkiksi juuri harrastusyhteisöä, mutta perimmäisen ongelman, perheen köyhyyden, ratkaisemiseksi tarvitaan rakenteellisia ratkaisuja. Epävirallinen apu ei siis pysty kohentamaan perheen taloudellista tilannetta merkittävästi tai saamaan sitä tasapainoon (Juntunen 2006, 172). Tämä tarkoittaa, että perheiden on pohdittava omaan tilanteeseensa sopivia valintoja, kuten Jennalla lapsen työntekomahdollisuuksia tai muita rahantienaamiskeinoja (ks. Daly & Kelly 2015; Ridge 2002; 2006).

Kun ei pysty jatkamaan [harrastusta] niin ne [lapset] on tosi eriarvoisessa asemassa kaikessa, kun maksaa liikaa ne varustukset ja ei oo varaa siihen extra-valmennukseen sen perustreenin lisäksi ja jotenkin siinä tulee tosi helposti se ulkopuolisuuden tunne et voitko mennä pelin jälkeen pitsalle. Ne on pieniä asioita, mut se joka on se köyhä tuntee ne ja ne jotka ei oo köyhiä ne huomaa sen, mutta ne ei tunne sitä omissa nahoissaan. Se jää koko ajan jotenkin vajaaksi semmosissa pienissä sosiaalisissa tilanteissa et on pakko löytää tai keksiä bisnes, kun täyttää [ikä] tai löytää töitä kesäksi, että voi auttaa äitiä maksaa niitä maksuja. (Jenna)

Harrastusten hintojen on todettu muodostavan keskeisen esteen köyhien perheiden harrastusmahdollisuuksille (Salmi & Närvi 2022, 34). Rakenteellisina kysymyksinä harrastusmahdollisuuksiin liittyvät monien lajien kohdalla korkeat hinnat sekä virallisen taloudellisen avun, erityisesti täydentävän toimeentulotuen, riittämätön taso sekä tiukat myöntökriteerit. Perheiltä tilanne edellyttää valintaa eri hintaisten harrastusten välillä, mikä näkyi tutkimusaineistossani tyytymisenä edullisempaan harrastukseen, vaikka lapsen toiveissa olisi ollut toinen, kalliimpi, harrastus. Clarkin ym. (2022) mukaan lapsille kalliimpi harrastus saattaa näyttäytyä sosiaalisesti arvostetumpana ja siitä ulosjäänti tuntua pahalta, mikäli iso osa ystävistä harrastaa tätä kalliimpaa lajia (Mt.). Tutkimukseni perheet joutuivat usein paikkaamaan puuttuvia kustannuksia esimerkiksi epävirallisilla taloudellisilla tuilla tai omilla säästötoimilla, joista Sirkka puhuu alla.

Tiedätkö, täällä harrastukset on tosi kalliita. He [lapset] haluaisivat kaksi [joukkuelajit] ja he [sosiaalityö] sanoivat, että jokaisella on semmonen rahasumma, että vanhin lapsi hänellä on ehkä 450 ja muut 350 ja viimeiset ehkä 250. [Joukkuelaji] on kolmelta kaudelta lähes 200 ja he sanovat, että he antavat vain 200 tai 150, mutta minä sanoin, että en halua tällä hetkellä. (---) Jos säädän ensi vuonna koko summan, että sosiaalityöstä 450 ja mä voin säästää, jos tulee rahaa, voin säästää lapsilisät 100 ja näin. (Sirkka)

Kun huomioidaan vähävaraisten perheiden lasten vähäisempi osallistuminen ohjattuun harrastamiseen ja säännöllisen harrastamisen yhteys korkeampaan

elämäntyytyväisyyteen (Toikka 2023; Badura ym. 2021) voidaan harrastamisen riittämättömiä taloudellisia tukitoimia pitää ongelmallisina. On myös näyttöä, että perheille tarjottavalla materiaalisella tuella, kuten urheilutarvikkeiden hankkimisella, voidaan vahvistaa vanhemman luottamusta omaan ja lapsensa selviytymiseen (Kekkonen ym. 2022), mikä kertoo taloudellisen avun merkityksestä perheen hyvinvoinnille ja pärjäävyydelle.

Kuten toimeentulotuen tarpeessa olevien läheisiltä ihmisiltä saama taloudellisen tuen yleisyys osoittaa, pyrkivät perheenjäsenet ja sukulaiset tukemaan vaikeassa taloudellisessa tilanteessa olevia (Hannikainen-Ingman ym. 2013, 89). Tämänkaltainen sukulaisilta saatu taloudellinen apu voi osoittautua perheille tärkeäksi keinoksi kattaa harrastuskuluja ja muita arjen menoja. Esimerkkejä perheenjäsenten taloudellisesta auttamisesta oli tutkimusaineistossani niillä vanhemmilla, joiden lähipiiriin kuului oma vanhempi tai vanhemmat sekä yhden osallistujan kohdalla oma aikuinen lapsi, joka oli auttanut äitiään taloudellisesti esimerkiksi lääkarilaskun kanssa.

Se [Kaisan vanhempi] kysy et tarviitsä rahaa ja mä olin et joo, mut sit se rupes valittaa et ku mul on niin paljon menoja ja kaikkee sitä tätä ja tota ni mä ajattelin et en mä viitti sille mitään sanoo. (---) Kyl se sit autto niissä [lapsen] varusteissa et ku oli mun [toisen vanhemman] kuolinpesälle tulossa veronpalautuksia ni sit se sano et laita omalle tilille et laita se tilinumero ni sit ostettiin just [harrastusvarusteita] ja kaiken maailman jutut käytiin hakee. Et on se jeesannu, mut mä en haluu olla sieltä koko ajan olla pyytämässä. Et olkoot. Kun sil on ne sen menot. (Kaisa)

Sukulaisilta saadun avun kokemuksiin liitettiin tutkimusosallistujien puheissa ajatus takaisinmaksusta tai kiitollisuudenvelasta, joka haluttiin hoitaa, vaikka kyse olisi omalta vanhemmalta saadusta avusta. Myös ymmärrys avun väliaikaisesta luonteesta johti siihen, ettei tällaista apua uskallettu ajatella pitkäkestoisena ratkaisuna. Perheenjäseneltä tai sukulaiselta lainaaminen tai rahan saaminen saattoi lisäksi aiheuttaa kitkaa ja ristiriitoja. Sosiaalisten verkostojen apua on tutkimuksissa luonnehdittu epävakaaaksi, minkä vuoksi vaikeassa tilanteessa olevat perheet eivät voi tukeutua tämänkaltaiseen apuun loputtomasti. Haasteita aiheuttaa myös apua tarjoavien ihmisten oma alttius epävarmuuksille, joilla puolestaan on vaikutusta heidän kykyynsä tarjota apua. (Hill ym. 2020.)

Mun [vanhempi] tukee mua ehkä kaks kymppii voi olla kuussa joskus et nyt tarvii oikeesti. Mut sit mä aina mietin et sit ku se [vanhempi] ei oookkaan ni en mä voikaan laittaa sille viestii et laita kaksikymmentä. Mut kyl mun [sisarus] tekee sitä varmaan, se on töissäkäyväkin. Mut se on tää tilanne et bensa meni, meiän on pakko selvitä jotenkin, viedä ne [lapset] sinne tarhaan. Nytkin mä pyysin, mut me ollaan niin kohteli-aita et me siirretään aina ne takas joko jotenkin et me mennään sinne ja autetaan et ei me oteta vaan sitä rahaa ja olla vaan. (Niina)

Sosiaalisiin verkostoihin liittyvistä haasteista huolimatta verkostot näyttäytyivät tämän tutkimuksen osallistujien kokemuksissa merkityksellisinä, joko niin, että verkostojen apu muodostui tärkeäksi osaksi perheen taloudellisessa pärjäävyydessä tai niin, että puuttuvien verkostojen vuoksi oma tilanne koettiin erityisen vaikeaksi. Bessellin (2022) lasten kohdalla käyttämä, vahvojen ja tukevien ihmisuhteiden merkitystä korostava ihmissuhdeköyhyyden käsite näyttääkin soveltuvan myös vähävaraisiin aikuisiin. Bessellin (2022) mukaan lapsilla tärkeitä

ihmissuhteita ovat omien vanhempien lisäksi esimerkiksi omassa yhteisössä olevat ihmiset, jotka voivat lisätä lasten turvallisuuden tunnetta ja vähentää köyhyyteen liittyviä negatiivisia tunteita. (Mt.) Sosiaalisten verkostojen merkittävä rooli vähävaraisten perheiden pärjäävyyden tukijoina (Hill ym. 2020; Lindberg & Nygård 2023; Lindberg ym. 2019; Henly ym. 2005) ei kuitenkaan ole ongelmaton yhteiskunnan tasolla. Perhetaustan vaikuttaessa kunkin yksilön mahdollisuuksiin saada tukea, on hyvin toimeentulevilla vanhemmilla paremmat mahdollisuudet auttaa lapsiaan. Varallisuuden kasautumisesta perheiden sisällä seuraa taloudellisen epätasa-arvon uusiutumista, minkä vuoksi juuri hyvinvointivaltion tehtävä yhdenvertaisten mahdollisuuksien ja tasa-arvon turvaamisessa on nähty niin keskeiseksi. (Hämäläinen & Tanskanen 2020, 119; ks. myös Hiilamo & Niemelä 2011.)

Hyvinvointivaltion yhdenvertaisia mahdollisuuksia turvaava tavoite ei näytä toteutuvan kaikkien kohdalla. Moni hakeekin mahdollisuuksia epäviralliselta puolelta, kuten tutkimukseni aineisto osoittaa. Seurakunnan avustus, jonka Raijan perhe oli saanut, on esimerkki epävirallisen puolen yhdenvertaisia mahdollisuuksia vahvistavista toimista. Saatua avustusta on Raijan mukaan ollut tärkeä mahdollistaja lasten harrastusosallistumisen sekä puhelimen, polkupyörän ja muiden tavaroiden osalta. Kiitollisuus ja yllättyneisyys merkityksellistyvät tulkintani mukaan luvussa 6.1.3 käsiteltyyn avun sattumanvaraiseen lahjaluonteeseen, joka konkretisoituessaan voi tuottaa merkittävän avun perheen ja lasten mahdollisuuksiin osallistua ja olla osa yhteisöä.

Raija: Lapset sai puhelin ja pyörän ja vaatteita ja kenkiä, se oli tosi iso apu, todella iso apu. Ja sitten heidän [joukkueläji] harrastukseen oli maksettu. Se raha, tuhat euroa mitä sai, eli 500 euroa [lapsen nimi] ja 500 euroa [lapsen nimi] niin se oli tosi iso apu siihen tilanteeseen.

H: Niin oliko se siis seurakunnalta?

Raija: Seurakunnalta, [paikkakunnan] seurakunnalta. Mä olin tosi yllättynyt, mä olin tosi kiitollinen heille. Semmonen tilanne oli, että en vois valittaa.

Raijan puheissa mahdollisuus osallistua ja omistaa asioita, joita muutkin lapset omistavat, liittyy ulkopuolisuuden ja sosiaalisen arvostuksen teemoihin, jotka toistuivat muidenkin vanhempien puheissa. Hennasta ulkopuolisuus voi syntyä pienistäkin ulkoisista eroista esimerkiksi lasten vaatetuksessa ja muissa varusteissa. Joskus vääränlaiset vaatteet voivat johtaa kiusaamiseen. Epävirallinen vaateapu ei Hennan mukaan kuitenkaan pysty vastaamaan kaikkiin vaatetarpeisiin; avunhakija saattaa joutua tyytymään siihen, mitä saa eikä pysty itse vaikuttamaan saamiinsa vaatteisiin. Tämän hyväksyminen voi olla erityisesti teini-ikäisille vaikeaa. Hakovirran & Kallion (2014) mukaan lapset yhdistävät köyhien ja rikkaiden välisiä eroja juuri tietynlaisiin vaatteisiin ja matkapuhelimiin (Mt., 156–157). Lasten erilaisilla kulutusresursseilla on vaikutusta lasten kokemaan eriarvoisuuteen ja tätä kautta myös lapsen sosiaaliseen asemaan ja osallisuuteen. Taloudellisen eriarvoisuuden lapset huomaavat selvimmin Hennan kuvaamista ulkoisista seikoista, jotka voivat liittyä lapsen omistamien tavaroiden määrään, merkkeihin, ikään ja malleihin. (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 114–115.)

Se on tietysti ollu hankalaa, ku ei saa itse valita niitä vaatteita, kun sieltä tulee se nysäkkä minkä sä saat ja sit sä oot kiitollinen siitä. Ja lapsilla ja varsinkin nuorilla on tärkeätä et ne haluis saada sen tietyn homman tai käydä shoppailee ja kavereillakin on jotain. Et välillähän sielt voi tulla jotain tosi kivaakin, merkkijuttuja, mut sitte se semmonen nöyryys siinä on joo. (---) Se on vähän kaksjakonen juttu. Että ollaan kiitollisia, mutta sit samalla jos ne ei oo just sitä mitä haluis tai sais ite toivoa. (---) Onhan noilla joillain urheiluseuroilla, että jos tekee hakemuksen niin sitte voi saada vähän alennusta, mut sit ne on aina ne välineet ettei ihan väärissä shortseissa mene. Et se ulkopuolisuus niin se on just se tietynlainen ulkopuolisuus, kun on kaikki vähän vanhaa ja kaikki vähän näin niin mä luulen, että se on joskus tullu esiin sitten lapsilla ja kylhän ne helposti huomaa ne muut, että toi on vähän erilainen niin sitten voi käydä, että kiusataan. (Henna)

Kysymys joukkoon kuulumisesta ja kiusaamisesta on tärkeä, sillä lasten ystävyyssuhteet ovat yhteydessä korkeampaan elämäntyytyväisyyteen, ja köyhyys puolestaan voi heijastua ystävyyssuhteiden vähäisempään määrään (Toikka 2023; Haanpää ym. 2019; Hjalmarsson 2018; Hjalmarsson & Mood 2015). Vastavasti riittävä ystävien määrä on yhteydessä lasten subjektiiviseen hyvinvointiin (Lindberg 2021). Hennan kuvaama tilanne haastaa myös osallisuuden rakentamista, mikäli osallisuuteen ymmärretään sisältyvän vaikuttaminen oman elämän kulkuun, mahdollisuuksiin ja toimintoihin. Osallisuus rakentuu – ja myös murtuu – yksilöllisesti palanen kerrallaan. (Isola ym. 2017, 9.) Lasten ja nuorten elämässä puutteelliset vaikutusmahdollisuudet esimerkiksi vaatetusvalintoihin saattavat muodostaa merkittävän palasen osallisuuden murtumisessa.

Nuorisomuodin mukaiset vaatteet tulivat esille muillakin vanhemmilla, kuten Sirkalla alla. Aihe kosketti nimenomaan sellaisia vanhempia, joilla oli teiniikäisiä lapsia, mikä kertonee eriarvoisuuden vaikutusten lisääntymisestä lapsen kasvaessa – pienemmällä lapsilla merkkivaatteet tai kalliit harrastukset eivät välttämättä merkitse vielä mitään (Lindberg & Nygård 2023, 184). Matalan sosioekonomisen aseman perheistä tulevien yläkouluikäisten puheissa varallisuuserojen on havaittu näyttäytyvän arjessa ja sosiaalisissa suhteissa oppilaiden välisenä vertailuna ja rahalla kehuskeluna. Köyhän perheen lapsi tunnistaa omien sanojensa mukaan ”kaltaisensa” vaatetuksen ja luonteen perusteella. (Oittinen ym. 2022.) Sirkka muiden muassa mainitsi erikseen tietyt Nike-merkkiset kengät, jotka haastatteluhetkellä olivat perheiden lasten toivelistalla korkealla. Vähävaraisten perheiden kannalta tämänkaltaisiin kalliisiin, satojen eurojen toiveisiin on vaikea vastata, eivätkä toiveet istu taloudellisen avunkaan luonteeseen, jossa virallinen apu on määrällisesti niukkaa ja epävirallinen niukan lisäksi sattumanvaraista ja usein hyvästä onnesta riippuvaista.

Sirkka: Se [lapsi] haluaisi Air Jordania ja kengät. Mä menen [kaupan nimi] ja hän sanoo mä haluaisin tämmöiset kengät ja ne on 200 euroa. Mitä? 200 eurolla mä ostan kaikille. Sanon, että tällä hetkellä ei sovi, mutta kun mä menen töihin niin mä ostan. I promise. Hän sano, että ok.

H: Tuntuuko, että lapset ymmärtää, kun sanoo, että ei pysty ostamaan?

Sirkka: Joskus joo, mutta joskus lapsi ei ymmärrä. Joskus sanoo ok, joskus itkee. En tiedä mitä voin tehdä.

Sirkan lupaus ostaa lapselleen toiveiden mukaiset kengät on nähdäkseni esi-
merkki Pugh'n (2009) kutsumasta symbolisesta hemmottelusta (*symbolic*

indulgence), jossa perheen vähävaraisuudesta huolimatta vanhempi haluaa hankkia lapselleen sellaisen asian, jolla on mahdollisimman suuri symbolinen arvo lasten sosiaalisessa maailmassa (Mt.). Virrankaria & Isola (2021) soveltaen vanhempien voisi ajatella näin pyrkivän suojaamaan lastaan ulkopuolisuuden tunnilta, jotka voivat syventyä, mikäli pienituloisella ihmisellä ei ole mahdollisuuksia elää hyvinvoivan enemmistön jakamien arvojen mukaisesti (Mt., 291). Aikaisempi tutkimus tukee näkemystä vähävaraisten vanhempien toiveista panostaa lastensa vaatteisiin ja harrastuksiin (esim. Saari ym. 2017, 311; Krok 2009, 122; Ghate & Hazel 2002, 71). Pugh'n (2009) sosiaalisen yhteenkuuluvuuden näkökulmasta tämän tutkimuksen vanhempien valinnat sekä epävirallisen taloudellisen avun hyödyntäminen voidaan ajatella pyrkimyksiksi vahvistaa lasten yhteenkuuluvuuden tunnetta suhteessa muihin lapsiin. Joissain tapauksissa vanhempien uhraukset lastensa eteen voivat näyttäytyä jopa merkityksellisinä rakkauksen osoituksina (Ruckenstein 2013, 153).

Moni vanhempi pohti Sirkan tavoin, miten lapset ymmärtävät sen, etteivät voi saada toivomiaan asioita. Tilanteet olivat vanhemmille vaikeita, koska jokainen haluaisi lapsensa voivan päästä osaksi samanlaisia mahdollisuuksia kuin ystävänsä (ks. esim. Daly & Kelly 2015). Vanhempien yhdeksi huolenaiheeksi onkin tunnistettu se, että köyhyiden vaikutukset ovat lapsille voimakkaammat ja heidän voi olla vaikeampi kestää epäoikeudenmukaisuuden tunnetta. Tämä saattaa ajaa vanhemmat peittelemään lapsiltaan rahan vähyyttä ja omaa väsymystään. (Isola 2009, 219.) Lapset ovat kuitenkin usein tietoisia perheensä taloudellista tilanteesta ja saattavat itse kohtuullistaa omia tarpeitaan ja toiveitaan, kuten Ridge (2002; 2006) on tutkimuksissaan havainnut (ks. myös Daly & Kelly 2015). Tästä Kaisakin puhuu kertoessaan aiemmasta rahaan liittyvästä peittelystään. Kaisan mukaan hänen lapsensa tunnistavat perheen taloudellisen tilanteen jo niin hyvin, että he osaavat suhteuttaa tarpeensa varovaisiksi pyynnöiksi. Vaikka lapset tunnistavat perheen taloudellisen tilanteen haastavuuden, eivät he välttämättä täysin ymmärrä sitä.

Silloin joskus mä olin et joo joo katotaan, [lasten ääntä matkien] aina sä sanot et katotaan katotaan. Mut kun ei viittinyt sanoo et katotaan sit ku on rahaa. Nyt ne [lapset] jo tietää sen et niin se menee. Ne on vähän silleen et ku mä tarttisin sitä ja tätä ja tota, silleen varovasti. Ja sit mä sanon niille et teil on koti ja on kuule sähköt ja vettä tulee ja auto on. Joo onhan se hirveen kiva ja on ruokaa ja tolleen, mut oishan se varmaan kiva lähtee leffaan ja jonnekin kavereiden kanssa tai jotain matkustella et ihan ne perustarpeet tulee just ja just tyydytetty ni nuorille voi olla vähän hankala ymmärtää sitä. (Kaisa)

Vaikka monessa tämän tutkimuksen perheessä oli käyty keskusteluja rahan käytöstä ja taloudellisen tilanteen mahdollistamista hankinnoista, eivät tutkimukseen osallistuneet vanhemmat tuoneet esiin taloudelliseen niukkuuteen liittyviä varsinaisia konflikteja lastensa kanssa (vrt. Harju 2008; Roker & Coleman 2000). Sen sijaan vanhemmat kertoivat havainneensa lastensa huolehtivan, mikäli vanhempi joutui taloudellisiin syihin vedoten vastaamaan lasten pyyntöihin kielteisesti.

Ne [lapset] aina kysyy, että voiko saada ku kaverilla on. Ja sitte on vähän semmonen, että ei nyt oikeen voi saada. (---) Ehkä ne ottaa vähän liikaa paineita siitä. Sit mun pitää

toppuutella, että ei teiän tarvi miettii meiän raha-asioita, että te ootte lapsia ja eläkää vaan sitä elämäänne, ei meiltä mitään puutu. On koti ympärillä ja on niitä vaatteita ja jotakin ruokaa aina on. Ei mulla ikinä mee silleen, ettei ois mitään kaapissa. Kaura-puuroo tai kaapissa leipää. (Laura)

Vertailu muihin ihmisiin on lapselle ja vanhemmalle hankalaa, koska se tekee näkyväksi mitä muilla on ja mihin itsellä on mahdollisuus (ks. Daly & Kelly 2015). Vertailu voi myös aiheuttaa kateuden ja epäoikeudenmukaisuuden tunteita sekä pelkoa ja stressiä siitä, miten pystyy välttämään lapsille aiheutuvaa mielipahaa eritasoisista lahjoista ja lahjamääristä esimerkiksi jouluna.

Mä oon ihan kauhuissaan, ku mä tiedän, että kaikki muut saa lahjoja ja [lasten nimet] ei saa mitään. Sit mun [sisarus] just sano et pidetään ens jouluna yhteisjoulu. Annetaan vaan semmoset kaks lahjaa. Mitä vitun kaks lahjaa? Et ei mul oo niit kahtakaan lahjaa. Paketoin niille villasukat. Sit ku kattoo et mun [sisarus] on tosi varakas tai hyvin toimeentuleva verrattuna minuun. Sit ku viime jouluna ne [sisarusten lapset] sai uudet kännykät ja uudet kellot ja sit ku ne avas lahjoja niin arvaa kuin paha mieli [Minnan lasten nimet] oli. (---) Mua nyt jo stressaa se joulu sen takii. (Minna)

Joulunaika oli Minnan lisäksi esillä muissakin haastatteluissa, osin ehkä siitä syystä, että osa haastatteluista toteutettiin syyskaudella, jolloin joulua oli jo ehditty alkaa miettiä. Vaikutusta lienee myös sillä, että suurimmalla osalla vanhemmista oli kokemusta joulunaikaan saaduista epävirallisia avustuksia, onhan joulunaika yksi avustusjärjestöjen kiireisimpiä ajankohtia. Monella tutkimukseen osallistuneella perheellä joulunaikaan liittyvää huolta helpotti epävirallisesta avusta saadut lahjat ja ruoka-apu, joiden myötä pystyttiin paremmin rakentamaan perheiden toivomaa joulua ja pääsemään lähemmäs yleisesti joulunviettoon liitettyjä odotuksia.

Jouluna sielt [järjestöstä] saa aika hyvin näihin jouluruokiin ja sitte lahjakortin ja sit sielt saa lahjat. Et nää [lapset] sai viime joulun et ku mä kysyin onks Pipsa Possuu ja Frozenii nii sielt tuli kummalleki viis lahjaa et se oli tosi kiva. (---) S-kauppaan viiskymppiä, mut sit mä mietin kans et viiskymppiä [lukumäärä] ihmistä ni se ei oo hirveen paljoo. Mut sit me saatiin [järjestön nimi] se toinen lappu, se mikä oli se 70 niin se. (Niina)

Joidenkin kohdalla joulun lahjoitukset koettiin runsaudessaan lähes liiallisiksi. Lahjoitusten epäsäännöllisyyden haaste saattaa kääntyä päälaelleen joulun aikana, jolloin ihmisten auttamishalu kasvaa ja lahjoituksia voidaan jakaa perheille normaalia enemmän. Lahjoitukseen merkityksellistyy mahdollisuus saada asioita, joita yleisesti katsotaan kuuluvan jouluun; ruokia sekä lahjoja, joita hankitaan joko lahjakorteilla tai saadaan valmiina paketteina.

Joulun aikaan kaikki tämmöset yhdistykset ja muut aktivoituu ja se jouluauttaminen meni ihan hulluks et meki saatiin niitä S-kaupan semmosii et me voidaan käydä ostaa niin me saatiin niit vaik kuinka paljon. Ja sit vielä joulupäivänä sielt soitti meiän diakoniatyöntekijä ja sosiaalityöntekijä et meil on näitä nyt liikaa et tulkaa hakemaan ja ottakaa viel lisää. Tuntuu et me ihan hukuttiin niihin ku niit tuli ihan joka suunnasta. Et ihanaa et me saatiin ostettuu syötävää sielt joulupöytään ja saatiin sit ostettuu jotain lahjaa. (Tuuli)

Se, että vanhemmat kertoivat taloudellisen avun mahdollistavista merkityksistä erityisesti lapsen ja joissain tapauksissa koko perheen näkökulmasta, saattaa liittyä tutkimuksissa havaittuun ilmiöön, jossa vähävaraiset vanhemmat pistävät

lasten tarpeet omien tarpeidensa edelle (Daly & Kelly 2015; Hohnen 2006). Tämänkin tutkimuksen osallistujista vain Tuuli jakoi kokemuksen, joka liittyi ruoka-avun ja maksusitoumusten osalta paitsi koko perheeseen myös suoraan Tuulin mieheen ja tämän saamaan tietokoneeseen. Kuten Tuuli kertoo, miehen opintoihin soveltuvan laadukkaan koneen hankkiminen olisi ollut heille mahdollista ilman ulkopuolista apua.

Me saatiin, joku oli täällä [paikan nimi] kuollu niin he [diakoniatyö] oli saanu tällasen isomman testamentin ja he pysty auttaa silloin meitä. He osti meille kannettavan [tietokoneen] tohon miehen opiskeluihin et sitä ei oltais kyllä koskaan pystytty ostaa. Semmonen laadukas tietokone et hän pystyy ihan oikeesti tekee noita koulujuttui. Ja sit me ollaan saatu sieltä niitä EU-kasseja [ruokakassi]. Ja sit me ollaan saatu satunnaisesti avustus kaupaskäyntiin. Maksusitoumusta saadaan ja tommosta. (Tuuli)

Tuulin miehen saama tietokone voidaan ajatella joukkoon kuulumisen ja samalle viivalle pääsyn mahdollistajana, sillä ilman tietokonetta, tai ainakaan tarpeeksi laadukasta tietokonetta, mies olisi todennäköisesti poikennut muista opiskelijoista ja suoriutumisen opintoista olisi voinut olla haastavampaa. Huomioiden, että koulutusta pidetään keskeisenä sosiaalisen nousun välineenä ja kenties merkittävimpana yksittäisenä syrjäytymistä ja aikuisiän sosiaalista huono-osaisuutta ehkäisevänä tekijänä (Eskelinen ym. 2020a, 130), voidaan koulutukseen panostamista pitää myös epävirallisten toimijoiden osalta kannatettavana ja suositeltavanakin asiana.

Aikuisten samalle viivalle pääsyyn liittyy myös Leenan mainitsema lemmikkieläimen pitäminen, mikä olisi haastavaa ilman epävirallisia avustuksia. Leena kattoi ruoka- ja eläinlääkärikuluja sekä epävirallisella järjestöavulla että tuttavilta satunnaisesti saatavalla avulla laskujen maksuun.

Ja [lemmikit] nyt toistaseks menee siinä rajoilla, että onko mahollista pitää niin on neki saanu ruokaa [järjestöltä]. Eläinsuojeluyhdistykset jos on tosi tiukka tilanne ni heiltäki voi saada sitä ruokaa. (---) Oon muutaman kerran joutunu pyytää, ku eläinlääkäriissä käyttää tarkastuksessa jos [lemmikille] on tullu joku yllättävä juttu ja ku mulla ei oo minkäänlaista puskuria, että jos mieltii tota [lemmikkien] pitämistä. Että kyllä tässä ne saa pidettyä ruoassa, mutta jos tulee joku hätätilanne niin sitten joutuu luopumaan. Vakuutuksissaki on sen verran isot omavastuut, että jos joutuu niitä käyttämään [eläinlääkäriissä] niin ei mulla oo mitään mahdollisuuksia semmosiin. Toki sitte, jos kysyy joltain tutulta, että voiko hän ottaa omalle laskulleen ja minä maksan sitte tutulle niin seki, mutta se on aina tapaus kerrallaan. (Leena)

Aihe kytkeytyy laajempaan keskusteluun siitä, onko köyhällä oikeutta kotieläimeen. Leena jatkaa aiheen pohtimista haastattelun jälkeen tekemässään kirjoituksessa. Pohdinta yhdistyy toisaalta epävirallisen avun ansaitsevuuteen – mitä auttaja ajattelee, jos hänen lahjoituksellaan hankitaan eläintenruokaa – ja toisaalta siihen, onko avunsaajalla mahdollisuutta ja oikeutta elää muiden ihmisten kaltaista elämää, johon lemmikkieläin tuo tärkeää sisältöä. Epävirallinen apu voi olla tärkeää vähävaraiselle lemmikin omistajalle, mutta tilanne saattaa aiheuttaa avunsaajassa ristiriitaisia tunteita.

Mietin, näkyykö ostokuvissa liian usein [eläimen]ruokaa. Saako köyhällä olla [lemmikkejä], jos niitäkään ei ole ilman ulkopuolista apua varaa ruokkia. (Leena, kirjoitus)

Lemmikkien merkitys ja niiden hyvinvointia vahvistava vaikutus tuli esille niin Leenan kuin Tuulin puheissa. Tuulille sosiaalityöntekijä oli kuitenkin vihjannut, että kotieläimestä täytyisi ehkä luopua taloudellisen tilanteen vuoksi. Julkisen sektorin taloudellinen tuki ei ulotu kotieläimiin eikä virallinen järjestelmä näytä tunnistavan lemmikkieläimen hyvinvointivaikutuksia.

Ja sit meil on hän [viittaa lemmikkiin], joka ei saa toimeentulotukea, mutta kuluttaa kyllä. Ja ihmisethän sanoo aina et ei sul pitäis olla lemmikkiä, jos sä oot toimeentulotuella, mut kun mä [vuosien määrä] vuotta sit oon hänet ottanu niin enhän mä ollu toimeentulotuella. Mä oon ollu töissä. (---) Viimeks tuli ihan meiän sosiaalityöntekijältäki et pitää miettiä luopumista sitte. Et ne on vähän sellasii kommentteja et hän antaa paljon, vaik hän ei anna taloudellisesti mitään. (Tuuli)

Havainnot lemmikkieläinten hyvinvointivaikutuksista saavat kuitenkin vahvistusta aikaisemmasta tutkimustiedosta (Helne & Hirvilammi 2021; Simonen 2019; Brooks ym. 2018; Liikanen 2017; Hakkarainen 2012; Vuori 2012). Myös ihmisarvoisen elämän kannalta lemmikkieläimen merkitys voi olla suuri. Kun huomioidaan matalan sosioekonomisen taustan ja mielenterveysongelmien yhteys (Hakulinen ym. 2023; Hakulinen ym. 2020) sekä lemmikkien positiivinen vaikutus mielenterveydelle (Helne & Hirvilammi 2021, 212; Brooks ym. 2018), voi pohtia, minkälaisia hyötyjä vähävaraisten ihmisten lemmikkieläinten pitämisen tukemisesta olisi mielenterveyden kannalta. Kääntäen voidaan kysyä, mitkä ovat seuraukset, jos köyhyudessa elävä ihminen joutuu rahan puutteen vuoksi luopumaan kotieläimestään. Aihe ei ole yksiselitteinen, ja lemmikkien omistamiseen voi liittyä hyvinvointivaikutuksista huolimatta myös haasteita, kuten eläinten oikeus turvalliseen ja säännölliseen hoivaan. Aihe kietoutuu lisäksi laajempaan hyväntekeväisyyskeskusteluun, jossa olennaisia kysymyksiä ovat muun muassa se, mikä taho haluaa auttaa köyhiä eläintenomistajia ja mistä auttamisen motiivit kumpuavat. (Matheson & Pranschke 2022; Howe & Easterbrook 2018.)

6.3.2 Yhdessä tekeminen ja arjen irtiotto

Sen lisäksi, että taloudelliseen apuun sisältyy joukkoon kuulumisen ja samalle viivalle pääsemisen merkityksiä liittivät vanhemmat aiheeseen oman ja lapsensa yhdessä tekemisen mahdollisuudet. Tämä ilmeni toisaalta mainintana yhteisestä ajan vietosta tai elämyksistä, toisaalta konkreettisempina esimerkkeinä kuten leiriosallistumisina.

Se [taloudellinen apu] on vaikuttanut siinä mun osallistumisessa siihen [arkeen]. Ja tavallaan mahdollistanu sen, että minä ja lapset voidaan viettää yhteistä aikaa. Ja toki sitte sen, että ruokaa on ollu tarjolla, että ku lapset tulee käymään ja sitte mulle itelleki ku mä oon ollu itekseni, että oon saanu apuja. (---) Kyllä tää on semmonen tosi iso asia, kun mullakaan ei ne tulot oo mitenkään isot ja ei ne riitä varsinkaan nyt ku ruoan hinnat on nousussa ja kaikki on nousussa niin tuntuu että entistä vähemmän. No kaikilla se on se sama, mutta tuntuu, että tulis vaan useampi päivä sitte pienemmällä tai jollain kaurapuurolla tai makaronilla. Ja sitte just, että lapsille pystyis vähemmän tarjoo tai ei välttämättä ollenkaan. Ollenkaan tällasia elämyksiä minä ainakaan, että lasten isä on sitte eri asia, että hänellä on se oman suvun tuki ja on päivätöissä ja ihan kohtuullinen palkkaki. Että ei munkaan lapset mitään kauheen kummia saa vaikka oliski toinen vanhempi töissä. (Leena)

Myös muilla yhdessä tekeminen oli tärkeä taloudellisen avun mahdollistama asia. Tuulin kohdalla esimerkiksi se, että perhe sai avustuksia toi väljyyttä perheen kokonaistalouteen ja mahdollisti uimahallissa käymisen. Köyhyydessä elävälle ihmiselle uimahallin kaltainen palvelu, jonka ajatellaan olevan helposti kaikkien saatavilla, saattaa pääsymaksun vuoksi johtaa kaikkien saatavilla olevan liikuntapalvelun toteutumattomuuteen (Van Aerschot ym. 2016, 545; ks. myös Krok 2009, 118). Talousvaikeuksien tiedetään voivan aiheuttaa vanhemmille huolta (Salmi & Närvi 2022; Halme & Perälä 2014; Ghate & Hazel 2002), joten tästä näkökulmasta katsoen avulla saattaa olla merkitystä vanhemman huolen ja stressin vähenemiseenkin, kun vanhemman ei tarvitse esimerkiksi miettiä miten ostaa vaatteita lapsille.

Mä en edelleenkään voi olla alleviivaamatta sitä [järjestön] vaateapu et miten iso apu se on ollu meille. Ihan valtavan iso. Et ei tarte just mietti millä sä ostat uuden tän ja uuden tän. (---) Tietenkin aina kun me saadaan diakonialta kuudenkymppin maksusitoumus kauppaan niin se kuuskymppii me voidaan sit käyttää johonkin muuhun. Mennä lasten kanssa uimaan tai tällaista. Et sitä ei moni tuu ajatelleks kun käy itte siellä et sä maksat tästä uimisesta sellaisen kymppin naama niin ei siel ihan joka päivä tuu käytyy. (---) Et tavallaan se on aina kun saa jonku avustuksen niin sen summan voi käyttää johonki muuhun. (Tuuli)

Taloudellisena apuna saatavien tavaroiden hakeminen ja kodin laittaminen voi myös olla lasten ja vanhempien yhteistä tekemistä. Samalla kyse on edellisessä alaluvussa tarkastelluista joukkoon kuulumisen merkityksistä, joiden rakennuspalikkoina tavarat ja vaatteet toimivat. Laura kuvaa alla miten järjestön avulla saaduilla tavaroilla on voitu laittaa kotia viihtyisäksi ja miten lapsetkin ovat nauttineet mahdollisuudesta saada valita itselleen mieluisia asioita. Kun edellä Henna totesi haastavaksi epävirallisessa avussa sen, ettei lahjoituksen saaja saa itse valita haluamiaan asioita, toteutuu tämä toive Lauran kohdalla. Lauran kuvaama onnenpäivää voisikin rinnastaa onnistuneeseen ostospäivään, jossa jokainen saa valita itselleen jotakin mieluisaa.

Siis kauheen iso merkitys ollu mitä on saanu. Esimerkiksi [järjestö] sieltä on saatu niin ihania vaatteita, todella ihania ja sitte jotain kodin juttuja, että saa kotiin viihtyvyyttä, vilttejä, mattoja, valolampun niitä kupuja. Sitte on ollu jotain sellasia kirjoja, vihkoja ja kyniä ja sitte näitä pesuaineita ja ne on ollu tosi hyviä. Ja aina kun on tullut kotiin niin lapset on ihan [näyttää iloista naamaa] ja se on sellanen juhlapäivä. Joskus pääs lapset mukaan ja se oli vielä ihanempi kun ne sai ite valita ja näki silleen mitä haluaa. Ne oli aina saako mitään ottaa ja onks tää kallis ja mä olin silleen, että ei meidän tarvii maksaa ja ne oli silleen, että okei [hykertelyä]. (---) Se oli kyllä sellanen onnenpäivä, kun pääsi sinne [järjestöön]. Nyt mä käyn sitten yksin, kun ei sinne enää saa lapsia viedä. (Laura)

Yksi keskeisistä yhdessä tekemisen mahdollisuuksista liittyy lomaan. Lomamahdollisuudet olivat kaikilla tämän tutkimuksen osallistujilla hyvin rajalliset, mikä on heikossa taloudellisessa tilanteessa olevilla perheillä yleistä (Mäntylä 2020, 22; Daly & Kelly 2015; Quinn & Stacey 2010; Vuori 2012). Ulkomaan lomiin tutkimusosallistujilla ei ollut mahdollisuuksia, kotimaan lomista toteutettavissa olivat lähinnä edulliset vaihtoehdot esimerkiksi isovanhempien luo. Kun pidempiin lomamatkoihin ei ollut mahdollisuutta, saattoi lomailu tarkoittaa kodin lähellä matkailua tai retkeilyä (ks. Isola ym. 2022).

Ne lomailut on ollu ku mun vanhemmat asuu [paikkakunnalla] et se on lähinnä siellä lomailua. Tai sitten aikasemmin ollaan mökeillä käyty, ku mun ex-miehen [sukulaisilla] oli mökki, mut ei sellasta lomaa lomaa oo ollut hirveesti. (Pirjo)

Vanhempien mukaan erilaiset lomamahdollisuudet saivat lapset vertailemaan tilannettaan muihin. Matkustaminen konkretisoi Minnan mielestä lasten eriarvoisen aseman erityisen selvästi, kun osa lapsista pääsee näkemään erilaisia paikkoja ja osa lähinnä kotimaan kohteita.

On ne [lapset] kateellisia, ku arvaa vaan, ku kaikki käy noissa [joukkueurheilu] piireissä jatkuvasti jossain, Lapissa laskettelemassa. Ei me pystytä. Me on yhen kerran käyty [maa] ku mun [sukulainen] täytti [ikä]. (---) On tää siin mielessä hirveetä, että nää on niin eriarvoisessa asemassa lapset et toiset pääsee joka paikkaan ja toiset ei nää ku kotimaan. (Minna)

Vaikka mahdollisuus lomailla oli monen toiveena ja sitä pidettiin tärkeänä, liittyi loma-aikoihin myös stressiä. Stressi kumpuaa tulkintani mukaan siitä, minkälaisia odotuksia lomaviettoon yleensä liitetään ja miten kunkin osallistujan lähiympäristössä loma-aikoja tavataan viettää. Lomaan yhdistyy rahan käyttö ja kuluttaminen, mihin tutkimukseen osallistujilla oli huonosti mahdollisuuksia. Todellisuus ja odotukset saattoivat olla niin kaukana toisistaan, että asia herätti ahdistusta.

Ne [koulujen loma-ajat] on ihan hirveitä. Mä vihaan niitä yli kaiken. Ennakkoon jo mul tulee se ahdistus. Sehän siin onki hirveintä et se loma mikä pitäis olla kiva ni ku se arki menee rikki niin sun pitäis vielä enemmän keksii jaksaa repii se raha. Totta kai me tehään tällasii, käydään [paikka lähellä kotia] mitä me tehään muutenki kyllä. Ihan sama ku viikonloput, ei ne välttämättä oo mitään kivoi. Sit pitää järjestää sitä tekemistä. (Kirsi)

Rajallisten lomamahdollisuuksien vuoksi tuetut lomat ja maksuttomat tai edulliset leirit olivat tärkeitä tutkimukseen osallistuneille vanhemmille, mikä myötäilee aiempaa tutkimustietoa lomien hyvinvointia vahvistavasta merkityksestä vähävaraisille ihmisille (Kakoudakis 2014). Lomat olivat monelle tutkimukseen osallistuneelle henkireikiä ja arjen irtiottoja, joiden avulla avautui mahdollisuus päästä osaksi niin sanottua normaalina pidettyä lomailutapaa, johon eivät kuulu esimerkiksi omat eväät.

Me oltiin [tuettulla lomalla] viimeks [vuosien määrä] vuotta sitte (---) aivan ihani tai ihana se loma. Me oltiin kerran kun [lapset] oli [ikä] ja sit me oltiin [vuosien määrä] vuotta sitten hiihtolomalla ja se on kyl aika upeeta mennä hotelliin ja ne on ollu tosi tosi sellasii henkireikiä. Et eihän täs, ollaan me joskus jollain sellasella, kun on jotain tällasia kuponkeja risteilylle niin menty sinne omilla eväillä ja tälleen. Mutta aika vähän on tullut lomailtua. (Henna)

Loma henkireikänä yhdistyy myös arjen vaihtelun ja oman jaksamisen merkityksiin. Loman voi ajatella tarjoavan vaihtelua ja tärkeän katkoksen köyhyyden aiheuttamalle arjen yksitoikkoisuudelle, merkityksettömyyden tunteille sekä elämänpiirin kaventumiselle (Isola ym. 2021). Lapselle loma voi olla mahdollisuus viettää mielekästä vapaa-aikaa ikätoveriensa kanssa, kuten osa vanhemmista kuvasi. Yksi keskeisiä merkityksellisiä asioita lomalla oli niin aikuisilla kuin lapsilla ruoka. Vanhemmilla valmiiseen pöytään pääseminen helpotti omaa jaksamista ja toi Aijan sanoin "extraluksusta" elämään, josta moni ei päässyt muuten

nauttimaan. Erityisesti yksinhuoltajien kokemuksissa ruoka antoi tärkeän hengähdystauon arjen pyörittämisen vaatimukseen, joissa ruoanlaitto näytteli keskeistä osaa.

Tosi positiivinen asia oli se, että siellä oli aivan huikean laadukkaat ruoat. Et en ois ikinä uskonu. Että on kuitenkin tämmönen pienempi kylpylä [paikkakunta ja aluekuvaus] että oli ihan mielettömät ruoat siellä kyllä. Et se oli semmonen extraluksus mitä en osannu aatella. (---) Kun saa valmiiseen pöytään käydä ja ei tarvii niistä kaikista asioista, joista yksin vastaa niin huolehtia vaan on tehty valmiiksi. Että semmosta rentoutumista ja voi nauttia siitä ajasta. (---) Sehän oli ihan mieletön asia, että viikoks pääsee niin hyvien ruokien ääreen. Se autto sitä omaa jaksamista tosi paljon. Että oli niin paljon sitä ruokaa tarjolla eikä tarvinnu sitä tehdä. (---) Se on kuitenkin niin suuri apu, kun on tottunu yksin tekemään ja sitten onkin ihan valmiina eikä tarvitse ite. Ja voi keskittyä muuhun. Se on kyllä tärkeitä. (Aija)

Aija jatkaa loman merkityksen kuvailua erityisesti lapsensa näkökulmasta. Lapselle loma merkityksellistyi mahdollisuutena päästä ystävien tavoin osaksi lomakokemuksia, joihin liittyy hotellissa tai kylpylässä majoittuminen ja perusarjesta poikkeava ohjelma (Quinn & Stacey 2010). Loma voi näin vahvistaa sosiaalista yhteenkuuluvuutta (ks. Pugh 2009), mikä loman osallisuutta edistävästä näkökulmasta tarkastellen voi liittyä siihen, miten ja missä lomaosallistujat ajattelevat hyvin toimeentulevien viettävän lomaansa (Mäntylä 2020, 23).

Sillä oli tosi iso vaikutus [lapsen]. Että ku [lapsi] tykkää uimisesta tosi paljon niin se oli ihan rinta rottingilla sitä kerto ja lähetti kavereille viestiä, että me ollaan kylpylässä niin oli tosi kiva seurata sitä hänen innokkuutta ja onnellisuutta siitä reissusta ja hän on jälkeensäinkin palannu siihen reissuun, että oli tosi tosi tärkeä. (---) Se niin ylpeänä sitä esitteli, että me ollaan tällasessa paikassa ja lämmitti kyllä hirveesti mieltä, että eihän sitä aikuisena niin oota sillä lailla kuin lapsi. (Aija)

Mahdollisuus olla osa lomailevien perheiden joukkoa on Mäntylän (2020, 22) mukaan yksi tuettuihin lomiin liitetty ajatus, joka saa tämän tutkimuksen osallistujien kokemuksista vahvistusta. Monelle vanhemmalle myös loman täysihoidon helppous - valmiit ruokailut, monipuoliset ja maksuttomat ohjelmat, hyvätasoinen majoitus - yhdistyi loman rentouttavaan vaikutukseen. Raijan toteamus "se oli sellasta pois arjesta" ja "minä oisin ihan niinku lomalla" kertovat konkreettisen maisemanvaihdoksen tärkeydestä lomatunnelman saavuttamiseksi. Tämän tutkimuksen vanhempien kokemukset vahvistivat näkemystä, jonka mukaan mahdollisuus päästä hetkeksi eroon arjen vaatimuksista ja pois kodin seinien sisältä on ihmisille tärkeää (Kakoudakis 2014).

Oli tosi ihanaa [tuetulla lomalla], mä tapasin muitakin vanhempia, muita yksinhuoltajaäitejä ja kyllä lapsetkin tykkäsi ja itse tykkäsin kovasti. Se oli sellasta pois arjesta. Tapasin näitä muita äitejä, siellä oli ensinnäkin järjestetty ohjelmaa mihin minä osallistuin kaikkeen. Sehän oli vapaaehtoista, mutta minä silti menin, lasten kanssa, kun se kuitenkin oli ihanaa kun sai olla kotoa poissa. Ruoka oli valmis, neljä kertaa päivässä meitä ruokittiin. (---) Nukkua ihanassa sängyssä, meillä oli ihana se hotelli missä me oltiin, näkö merelle se että päästiin lasten kanssa hiekalle kävelemään. Minä ite äitinä koin niin paljon, että voi kun siellä saisi olla vielä pidempään. Se oli niin ihanaa. Se oli mulle jotenkin niin, en mä tiedä, minä koin sen jotenkin ihan niinku, minä oisin ihan niinku lomalla. Lomalla. (---) Jotenkin minulle se oli todella ihanaa, minä henkilökohtaisesti mä olin niin iloinen siitä, että mä pääsin tästä kotoa pois. Se antoi sitä voimaa, että mä taas jaksan lapsia ja sitä arkea. (Raija)

Osallisuuden rakentumisessa tuetulla lomalla voi olla merkitystä hyvinvoinnin lähteisiin pääsyn ja elämän merkityksellisyyttä lisäävien vuorovaikutussuhteiden myötä (Isola ym. 2017, 9). Tästä kertoo Raijankin edellä kuvaama mahdollisuus tavata muita vanhempia. Ihmissuhdeköyhyyden (Bessell 2022) kannalta mahdollisuus vuorovaikutussuhteisiin on tärkeä, ja se korostuu perheissä, joissa sosiaaliset verkostot ovat pienet. Lomat yhtenä virkistystoimintona voivat myös tukea toimintamahdollisuuksien vahvistamista, mistä syystä niiden taloudellista tukemista voidaan pitää kannattavana (Isola ym. 2022).

On kiinnostavaa, että tutkimukseeni osallistuneet vanhemmat puhuivat lomasta lapsen lisäksi omasta näkökulmastaan, mutta harrastuksista puhuttiin lähes yksinomaan lasten kautta. Vain yksi äiti mainitsi itsellään olevan harrastuksen, mikä ei välttämättä kerro vielä siitä, ettei muilla äideillä olisi laisinkaan harrastuksia, mutta jotakin se kertoo tähän tutkimukseen osallistuneiden harrastamisen yleisyydestä. Harrastuskysymys suhteessa lomaan on mielenkiintoinen: harrastusten on todettu olevan huono-osaisille ihmisille hyvä keino haasteiden ja vastoinkäymisten käsittelyyn, sillä ne voivat viedä ajatukset hetkeksi muualle ja tarjota etäisyyttä arjessa kohdattuihin ongelmiin (Saari ym. 2020, 171). Päteekö sama ajatus lomaan, joka ainakin Raijaa tulkiten mahdollisesti arjesta ja samalla arkeen sidotuista ongelmista, irtautumisen? Lisäksi loma voi antaa voimaa myös loman jälkeiseen arkeen.

Kuten Raija edellä mainitsee, kuului lomaan vertaistuellista sisältöä, joka muodostui monelle vanhemmalle tärkeäksi mahdollisuudeksi kohdata samankaltaisessa elämäntilanteessa olevia ja jakaa heidän kanssaan kokemuksia. Mahdollisuus nähdä muita perheitä saattoi toimia silmiä avaavana kokemuksena perheiden monimuotoisuudelle ja sille, että oman perheen lisäksi moni muukin perhe edustaa muuta kuin perinteistä ydinperhemallia, mikä puolestaan voi lisätä yhteenkuuluvuuden tunnetta lomalaisten välillä.

Oli sellasta tiettyä vertaistukea, että siellä näki muitakin erilaisia tilanteita. Että ei todellakaan oo ollu ydinperheitä vaan kaikkia muita variaatioita. Niin sit se oli tosi tärkeää lapsenkin nähä, että hei täällä on meikäläisiä [yhden huoltajan perheitä] tosi paljon. (- -) Hän [lapsi] välillä miettii, että kun muilla on isä ja äiti ja samassa asuu ja joskus hän on miettiny sitä enemmänkin, mutta nyt kun hän on paljon nähnyt, että ei se tosiaankaan aina niin mee ja että ihmiset eroaa niin tämmösetkin asiat on tärkeitä lapselle nähdä. (Aija)

Tuettuihin lomiin liittyvät kustannukset herättivät ristiriitaisia kokemuksia tutkimukseen osallistuneissa vanhemmissa. Lomiin kuuluu omavastuuosuus, jonka suuruus on aikuisilla sekä 16 tai 17 vuotta täyttäneillä järjestöstä riippuen 50–125 euroa/henkilö. Esimerkiksi Leena koki kustannuksen olevan kohtuullinen toteamalla ”onhan siinä pieni omavastuu, mut se on aivan minimaalinen”. Tuettu loma ei kuitenkaan ollut kaikille ongelmaton siihen liittyvien kulujen vuoksi. Kirsi toteaa loman olevan periaatteessa edullinen, mutta lomaan liittyvien muiden menojen vuoksi kokonaissumma saattaa nousta suhteellisen korkeaksi.

Kyllähän se on semmonen et vaikka se on tietysti edullinen loma et mitä se makso vähän yli sata euroo se viikko siellä niin kyl se oli raskas reissu mulle ja edullinen se itse loma niin kylhän siihen tulee paljon kaikkii muita menoja. Että pitää olla totta kai ne vaatteet kunnossa, lenkkarit sun muut. Ja sit just huomasin et itelläni ei ollu et sillä

hetkellä mul ei ollu rahaa ostaa niitä ni seki vaikuttaa siihen mitä siel pystyy tekee. (Kirsi)

Muutama vanhempi avasi tarkemmin sitä, kuinka lomiin liittyviä maksuja oli saatu hoidettua esimerkiksi sosiaalitoimen avulla. Ongelmallista oli, mikäli perheen tilanne oli muuttunut, kuten Minnalla, jonka perhe ei aiemmasta poiketen saanut enää sosiaalitoimesta tukea sillä perhe ei ollut virallisten tukimuotojen piirissä. Tämän vuoksi tuetulle lomalle osallistuminen ei onnistunut.

Se tuettu loma niin sä joudut silti maksaa siitä aika reilusti. (---) Omavastuu ja matkat niin ei se niin halpa oo. Ei mul silti ois varaa siihen. Et se on tavallaan, no on se nyt silleen tuettu, mut se oli mun mielestä aika korkea se omavastuu. Ni kyl köyhimmät perheet ei oo varaa niihin tuettuihin lomiin. Mut sillon me saatiin se matkakorvaus ja omavastuu sossusta. Et sehän tulee jotain muuta kautta se tuki et tuleeks se Ray:n [nykyinen STEA] kautta. Et silloin saatiin, mut nyt kun ei saada mitään niin ei oo mitään toivoo. Mut me hyvin vähän käydään yhtään missään. (Minna)

Myös Kaisa kertoi joutuneensa perumaan tuetulle lomalle osallistumisen omavastuu- ja matkakulujen vuoksi. Ehkä juuri näiden kulujen vuoksi Kaisa koki maksuttoman leirin, jolle he lapsen kanssa osallistuivat, toimivaksi lomanvietto-tavaksi. Lisäksi leirin täysihoidto, järjestetty ohjelma ja yhdessäolo lapsen kanssa olivat Kaisalle mieluisia asioita. Vaikka Kaisan lapsi ei ollut leiristä kovin innostunut, pystyivät he viettämään leirillä yhteistä, perusarjesta poikkeavaa, aikaa.

Me oltiin sellasessa leirillä [ajankohta] (---) se oli tosi kiva, se ei maksanu mitään. [Lapsi] ei ollu kauheen innostunut, mut mä olin vaan et kyllä me mennään. Siel sai kokeilla erilaisia harrastuksia [luettelee erilaisia urheilulajeja]. Ja täysihoidolla ja sitte oli luentoja ja semmosta kaikkee yhteistä. (---) me käytiin aina yhdessä [lapsen kanssa] syömässä ja (...) vietettiin sellaista aikaa nii kyl mä koin et mä sain siit jotain. (Kaisa)

Minnaa ja Kaisaa yhdistää se, että kumpikaan ei ole omien sanojensa mukaan oikeutettu esimerkiksi toimeentulotukeen eivätkä he saa virallisia taloudellisia tukia. Kuten luvussa 6.1.1 kuvattiin, voi tällaisten niin sanottujen liian pärjäävien perheiden tilanne olla hankala, koska rahaa on niukasti, mutta virallisilta tahoilta ei saa apua. Tällöin lomien kaltaiset ”ylimääräiset” menot karsitaan pois helposti ensimmäisenä, jotta rahat saadaan riittämään arjen välttämättömiin menoihin. Tilanteen ongelmallisuus on ollut jo vuosien ajan esimerkiksi diakoniatyöntekijöiden tiedossa, jotka ovat toivoneet sosiaalityöstä vahvempaa panostusta tuettujen lomien omavastuuosuuksien korvaamiseen (Juntunen 2006, 137).

6.3.3 Asemoituminen tähän hetkeen ja tulevaisuuteen

Taloudellisen avun mahdollistaviin merkityksiin kytkeytyivät edellä käsiteltyjen aiheiden lisäksi asemoituminen tähän hetkeen ja tulevaisuuteen. Osa vanhemmista kuvasi elävänsä pitkälti päivä kerrallaan, ilman mahdollisuuksia suuriin tulevaisuuden suunnitelmiin.

Eihän nääkään [epäviralliset taloudellisen avun muodot] jatku, että varmaan kevät-puoli on aika köyhää ja sit se on opettelua. Mut se on sit sen ajan murhe, nyt mennään päivä kerrallaan. Mut on se vähän semmosta, että ei pysty suunnittelemaan oikeen mitään. Tämmöstä päivä kerrallaan meininkiä, että kuhan tästä päivästä selvittää, niin katotaan huomista erikseen. (Leena)

Leenan kaltaisen nykyhetkeen sidotun niukkuuden on kuvattu estävän köyhiltä tulevaisuusnäkymät ja johtavan lyhytnäköisiin ratkaisuihin (Mullainathan & Shafir 2013, 120; ks. myös Isola ym. 2021). Tulevaa leimaa näköalattomuus (esim. Virrankari & Isola 2021). Ennakoitavissa ja käsiteltävissä olevaa tulevaisuutta lyhentävät niin huoli toimeentulosta, pelko kuin stressikin (Isola ym. 2016, 154). Jatkuvassa epävarmuudessa korostuvat lyhyen aikajänteen hyödyt epävarmaan tulevaisuuteen suuntaavien investointien jäädessä tekemättä (Saari ym. 2020, 66).

Aikaprospektiivin lyhyys yhdistyy epäselvään tulevaisuushorisonttiin ja tulevaisuuteen suuntaavien suunnitelmien vaikeuteen, mitä taloudellisen avun ennakoitavuuden puute voi entisestään heikentää. Kun elämään liittyy epätietoisuutta avun saamisesta ja mahdollisuuksista turvata huominen, voi seurauksena olla vanhemmuuteen liittyvät, Hennan seuraavassa kuvaamat, epäonnistumisen tunteet. Hennan tuntemukset eivät ole harvinaisia, sillä vähävaraisten vanhempien on tutkimuksissa havaittu syyllistävän itseään erilaisista valinnoista, joita he joutuvat tekemään. Vähävaraisuuteen liittyy myös epäonnistumisen kokemuksia, joita voi syntyä, kun vanhemmat kokevat epäonnistuneensa velvollisuudessaan suojella lapsiaan pienituloisuuden kielteisiltä seurauksilta. (Daly & Kelly 2015, 95.)

Kyl siin todella synkkii hetkii mahtuu et (---) lapset itkee, ku ei oo kunnan ruokaa tai on vaan jotain huonoo ruokaa ja rahat tulee vasta huomenna ja se jotenkin et kellään ei oo varaa ees lainaa sulle parii kymppii et sä et pysty. Et ne on synkkii hetkii et mä oon epäonnistunut aika perusteellisesti, vaikka suurin osa ei oookkaan mun syytä tai silleen et mä oisin jääny laakereille lepäämään. (Henna)

Vähävaraisten vanhempien, erityisesti äitien, kokemana syyllisyys voi olla yhteydessä hyvän äitiyden odotuksiin. Kyvyttömyys tarjota lapselle tämän toivomia mahdollisuuksia voi johtaa esimerkiksi syyllisyyteen, jota muutama tutkimukseeni osallistunut vanhempi kuvasi. Epävirallisen taloudellisen avun on todettu voivan lieventää äitien syyllisyydenkokemuksia tarjoamalla lapsille osallistumismahdollisuuksia, joihin heillä ei muuten olisi pääsyä. Näin avun myönteiset vaikutukset voivat ulottua äitiydenkin kokemuksiin. (Clark ym. 2022.)

Se, että elää tässä hetkessä, ei tarkoita tämän tutkimuksen vanhemmille suunnitelmattomuutta. Päinvastoin, moni vanhempi kertoi miettivänsä paljon sitä, mistä saisi tarvittavat tuet, jotta esimerkiksi lapsen harrastus voi jatkua. Katse oli siis suunnattu vahvasti kohti tulevaa. Leenan edellä kuvaama ajattelu-tapa ”se on sen ajan murhe, nyt mennään päivä kerrallaan” ei näin ollen pätenyt kaikkiin vaan ajattelua kuvasi enemmistön kohdalla ennemminkin tietynlainen suunnitelmallisuus, joka on monella ehkä pakonsanelemaakin. Äidit eivät näyt-täydy vaikeissakaan tilanteissa lamaantuneilta (vrt. Virrankari & Isola 2021) vaan tulevaisuuteen liittyy monenlaista pohdintaa esimerkiksi sen suhteen, kuinka pärjätä saadun tuen lakatessa (ks. myös Lindberg & Nygård 2023). Samalla vanhempien elämää sanelee monessa mielessä selviytymisen pakko. Elämä on Jen-nan luonnehdinnan mukaan ”semmosta pakon sanelemaa selviytymistä”, jossa ei ole tilaa lamaantumiselle; on pakko yrittää löytää ratkaisuja ja keksiä keinoja turvata oman perheen pärjääminen. Erityisesti harrastusten osalta tämänkaltaisiin epävarmoihin tilanteisiin ei saa helpotusta virallisesta taloudellisesta avusta,

sillä virallista apua on vaikea saada harrastuksiin, ja tukisummat ovat kustannuksiin nähden matalat. Epävirallinen taloudellinen apu puolestaan saattaa ratkaista tilanteen hetkeksi, mutta pidempikestoista huolista vapaata tunnetta se harvoin pystyy tarjoamaan.

Olenkin hakenut sitä [epävirallista harrastustukea] uudestaan, mutta sitä myönnetään vain 1 krt/kalenterivuosi ja meillä tuo vuosi täyttyy vasta heinäkuussa. Nyt pitäisi kuitenkin maksaa lisenssimaksut, päivittää varusteita sekä maksaa leirimaksu. Leiri on [ajankohtana]. Isä ei osallistu kuluihin eikä pidä yhteyttä lapsiinsa. Mietinkin, että kuinka nämä saan hoidettua ennen kuin taas mahdollisesti saamme harrastustukea kesällä. (Kaisa, kirjoitus)

Tässä tutkimuksessa esillä olleista tukimuodoista Icehearts ry:n toiminta muodostaa poikkeuksen lyhytkestoisen tuen haasteeseen, sillä järjestön tuen piirissä oleva lapsi pääsee osallistumaan Icehearts-joukkueen harrastustoimintaan siihen asti, että täyttää 18 vuotta. Muuten tutkimuksen osallistujien puheissa epävirallisten avun muotojen tasoa pidettiin joidenkin harrastusten osalta hyvänä, joidenkin melko matalana, kun tukea suhteutetaan harrastusten kokonaiskuluihin – avustus saattaa riittää kattamaan esimerkiksi joidenkin lajien kohdalla pienen osan vuosikustannuksista, mikä voi aiheuttaa vanhemmille taloudellisia huolia (ks. Holt ym. 2011). Tämä ei kuitenkaan tarkoita, ettei tuesta oltaisi kiitollisia tai tukea pidettäisi tärkeänä. Lisäksi kun epävirallisia avustuksia tarkastellaan suhteessa harrastuksiin myönnettäviin virallisiin avustuksiin, ei tasoa voida pitää erityisen matalana (ks. luku 6.3.1).

Nyt mä hain [järjestöltä] ku mulla on niin pienet tulot niin hain apuu nyt syksyllä ja ne myönsi mulle 400 euroo vuodeks. (---) se tuli [joukkuelajiin] et he avustaa suoraan sinne. Mä saan sil sitte yhen kokonaisen maksun ja osan seuraavasta maksusta. (Minna)

Perheet ovat saattaneet hakea tukia eri tahoilta ja pyrkineet näin kokoamaan vaadittavaa summaa kasaan. Joissain tapauksissa epävirallinen taloudellinen apu on kuitenkin voinut olla niin mittava, kuten Jennalla, että sen turvin harrastuskuluihin liittyviä huolia ei tarvinnut miettiä vuoteen. Tämä on ollut perheelle suuri helpotus. Samalla Jenna kuitenkin toteaa, että urheiluharrastuksissa kustannukset nousevat usein sitä mukaa kun lapsi kehittyy ja nousee korkeammalle tasolle harrastamaan, mutta järjestöavustukset harvoin pysyvät tässä kustannusten nousussa mukana. Haaste on tunnistettu myös aiemmissa tutkimuksissa (esim. Holt ym. 2011). Perheiden taloudellinen niukkuus sekä tukien epäsäännöllisyys ja pienuus suhteessa kustannuksiin pakottaakin vanhemmat varautumaan ja suunnittelemaan tilanteita etukäteen. Yhtenä esimerkkinä tästä oli Jennan varasuunnitelma, joka hänellä on siltä varalta, että muut tuet olisi käytetty ja harrastuksen jatko katkolla. Kertaluonteiseksi avustukseksi tiedetty Tukikummit-säätiön tuki on haluttu jättää niin sanotuksi viimeiseksi oljenkorreksi, joka otetaan käyttöön erityisen hankalassa tilanteessa.

Mä en oo vielä esim. hakenut Tukikummiin kautta, josta mä tiedän, että se on kertaluonteinen ja isompi summa, että on koko ajan pelännyt, että tilanne on pahempi joku vuosi ja et on vähän jemmattu siihen ja varannu kun semmonen hätä ois et jos oikeesti tässä kuussa tai seuraavassa katkeais joku harrastus sen takia niin mä en oo vielä

semmosta kautta hakenu. Ja sit mä oon joskus yrittäny etsiä olikohan Valion kautta stipendiä, jota en sit oo saanu. Et niitä on ollu paljon hakijoita. (Jenna)

Vanhemmista vain Jenna nosti esiin useampia konkreettisia kehittämisideoita lasten harrastustoimintaan erityisesti vähävaraisten perheiden näkökulmasta tarkasteltuna. Aihe oli selvästi tärkeä ja sitä oli Jennan perheessä pohdittu paljon. Jennan mukaan taloudellisen avun jatkuvuuteen ja harrastusmahdollisuuksien turvaamiseen pitäisi niin lajiitoissa kuin julkisella sektorilla kiinnittää enemmän huomiota, ja kehittää selkeä malli, jolla tukea vähävaraisten lasten harrastuksia myös kilpatasolla, jossa kustannukset nousevat usein sitä korkeammiksi mitä korkeammalla tasolla lapsi harrastaa. Nykyinen ”silppua” sisältävä malli on taloudellisesti vaikeassa tilanteessa oleville perheille vaikea ja työläs, ja se aiheuttaa monen kohdalla tulevaisuuteen liittyvää epätietoisuutta. ”Silppumallin” haasteet kävivät hyvin ilmi Jennan lisäksi muidenkin vanhempien puheista. Opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittama harrastamisen Suomen malli⁴⁴ on yksi avaus harrastustoiminnan kehittämiseen ja maksuttomien vaihtoehtojen tarjoamiseen, mutta on epäselvää, pystytäänkö mallilla vastaamaan esimerkiksi kilpatason harrastamisen kysymyksiin (esim. Aarresola ym. 2023; Laimi ym. 2023).

Tulevaisuuteen katsominen tarkoitti monelle vanhemmalle lapsen hyvinvoinnin turvaamista ja ylisukupolvisen köyhyyden kierteen katkaisemista. Kuten Eskelinen ym. (2020a) huomauttavat, voidaan huono-osaisuuden ylisukupolvisuutta ja eriarvoisuuden periytymistä vähentää laadukkailla ja tasa-arvoisilla koulutusmahdollisuuksilla, tukemalla nuoria etenemään työelämässä ja panostamalla huono-osaisimpien perheiden tukemiseen. Vaikka Martta kuvaa alla lapsensa säästäväisyyttä ja mahdollisia turvallisuuden vajeita, on ylisukupolvisuuden kierteen katkaiseminen Martan perheen kohdalla Martan kertomaa tulkiten kuitenkin onnistunut. Säästäväisyyden voi myös nähdä tärkeänä taitona, joka auttaa lapsia selviämään elämässään paremmin aikuisina (Krok 2009, 143). Martan perheen onnistuneeseen lopputulokseen ovat vaikuttaneet olennaisesti perheen saamat erilaiset viralliset ja epäviralliset tukimuodot.

Meitä kannatti tukea, että se [lapsi] ainakin nousi tästä minunkin sukuni puolelta ja isän puolelta ollaan sellaista köyhää kansaa, niin hän on noussut tästä pois kierteestä. Hirveen pihi se on, että säästää kaiken, että on sillä ehkä jäänyt sellainen turvallisuuden vaje, että sillä pitää olla sitä rahaa. (Martta)

Martan tavoin muiden vanhempien ylisukupolvisuuden katkaisemisen kokemuksiin liittyi tasapainottelua sen suhteen, miten kasvattaa lapsista tiedostavia kuluttajia ilman, että vahvistaa köyhyyden leimaa, joka taas saattaa entisestään juurruttaa lasta sukupolvien yli ulottuvaan köyhyyden malliin. Vähävaraisten vanhempien onkin todettu joutuvan punnitsemaan moraalivalintojaan erilaisten vaihtoehtojen ympärillä ja siinä, kuinka lasta voi valmistaa elämän ankariin hetkiin (Daly & Kelly 2015, 93). Moraalivalintojen punnitsemisessa kiinnostavaa ovat paitsi taloudellisiin myös ekologisiin syihin perustuvat valinnat. Tiedostava

⁴⁴ Opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittama harrastamisen Suomen malli pyrkii takaamaan jokaiselle lapselle ja nuorelle mahdollisuuden osallistua maksuttomaan harrastamiseen koulupäivän yhteydessä. Lukuvuonna 2022–2023 mallin toimintaa oli 267 kunnan aluella. (Laimi ym. 2023.)

kuluttajuus kytkeytyi tutkimuksessani nimenomaan taloudellisiin kysymyksiin, mikä ei välttämättä kuitenkaan tarkoita, ettei kestävään kehitykseen perustuvia valintoja pidettäisi perheissä tärkeinä. Niitä ei kuitenkaan nostettu esiin haastatteluissa.

Me ollaan vähän harjoteltu pienellä rahalla, että tällä 2 tai 3 eurolla mitä sä saat tällä, jos sä ostat näin tai jos sä ostat tältä listalta ja jätät ton pois ja tolla hinnalla sä ostat jo 3 banaania, jolloin se on kolmeksi päiväksi välipalaa. Mut sitte ehkä on sääli, että ne [lapset] kattoo, että joku on liian kallis lelu tai onpas liian kallis vaate tai ruoka et on tavallaan liian kiinnittynyt siihen, että itse ois liian köyhä ja joku on kallista. Ja kun ajattelee, että sä mietit, että mun identiteetistä tulee jotenkin köyhän identiteetti ni sä et ponnista pois niin sitä mä oon miettinyt, että miten sä voit elää, että mulla on varaa olla vastuullinen ja sä voit ostaa ja silloin ku sä voit ostaa ni se on ok. Ettei jotenkin jäis tommoseen ylisukupolvien menevään semmoseen köyhyysmalliin. (Jenna)

Turusen ym. (2012) haastattelemat leipäjonossa käyvät vanhemmat pitivät tärkeänä voida vaikuttaa omaan suhtautumiseensa, perheensä asenteisiin ja arvoihin sekä pyrkimykseen välttää köyhyysleiman välittämistä omille lapsilleen (Mt., 30). Kuten Jenna edellä toteaa, köyhyysleimalta välttyminen ei ole aina helppoa. Todellisuuden realiteetit niukkaoinen rahoineen voivat asettua vastakkain vanhemman toiveen kanssa kasvattaa lapsestaan pystyvää ja tulevaisuuteen toiveikkaasti suhtautuvaa ihmistä, joka uskaltaa ja osaa käyttää rahaa lapsuudessa saadusta, köyhydestä kummunneesta, kulutusmallista huolimatta.

Jotkut vanhemmat kertoivat perheen taloudellisen niukkuuden ja taloudellisten avustusten varassa elämisen johtaneen siihen, että lapset ovat päättäneet tavoitella itselleen toisenlaista tulevaisuutta, johon eivät taloudelliset ongelmat kuulu. Kaisa esimerkiksi kertoi lastensa todenneen ”me kyl opiskellaan ja hankitaan kunnon ammatit, ettei toi oo meiän kohtalo”. Tällainen ajattelu korostui erityisesti niissä perheissä, joissa lapset olivat vanhempia ja opiskelu ja työelämä alkoivat olla ajankohtaisia asioita. Toteuttaakseen tavoitettaan lapset olivat äitien mukaan päättäneet panostaa opiskeluun, mikä on hyvä lähtökohta huomioiden koulutuksen avainasema köyhyden kierteen katkaisemisessa (Eskelinen ym. 2020a; Eskelinen ym. 2020b; ks. myös Hautala ym. 2022). Tutkimukseni vanhemmille lapsen toisenlaisen tulevaisuuden tavoittelu oli huojentava asia. Tämä on ymmärrettävää, sillä ylisukupolvista huono-osaisuutta kokeneilla vanhemmilla yksi suurimmista ahdistuksen aiheista liittyy juuri huoleen omista lapsista ja heidän tulevaisuudestaan (Saari ym. 2020, 169; ks. myös Isola ym. 2022). Tämän tutkimuksen vanhemmilla tulevaisuuden huoli suhteessa taloudelliseen apuun tuli esille ylisukupolvisuuden katkaisemisen lisäksi syrjäytymisen ehkäisynä. Taloudellisella avulla koettiin olevan syrjäytymistä ehkäisevä merkitys, mikä korostui erityisesti harrastusten kohdalla.

Mitään tehny muuta ku oli tietokoneella ja pelas ja pelas ja mä olin niin huolissani. Ja sit se yhtäkkii keksi tän [joukkueharrastus] ja sit mä mietin, että mistä saan rahat ja mun on pakko saada se sinne ja mä sanoin et meet. Ekan kuukauden sai käydä kokeilee eikä tarvinnu mitään muuta, ku kengät ostaa ja tota pysty et sieltä sai niitä varusteit lainaks ja sit sen kuukauden jälkeen oli pakko hankkii ne. Mutta toi oli kyl tosi tarpeeseen toi raha [epävirallinen taloudellinen apu]. (Kaisa)

Kaisa jatkaa syrjäytymiskysymyksen ja harrastuksen tarkastelua kirjoituksessaan. Toteamus, että harrastustuki mahdollisti uuden harrastuksen aloittamisen,

on periaatteessa positiivinen, mutta siihen voi kytkeytyä myös haasteita, mikäli tuki ei ulotu muihin kuin aloituskustannuksiin ja harrastuksen jatko joutuu vaa-
kalaudalle (Aarresola ym. 2023; Clark ym. 2022).

Halusin kertoa harrastustuesta sen, että se mahdollisti [lapseni] uuden harrastuksen aloittamisen. Hän oli vaarassa syrjäytyä ja jäädä kotiin pelaamaan vain tietokonepelejä ja roikkumaan nettiin. Hän innostui [joukkuelajista] ja usean vuoden tauon jälkeen oli innokas aloittamaan tämän uuden harrastuksen. [Joukkuelaji] oli entinen harrastus ja siihen oli perhesyiden takia tullut usean vuoden tauko. Uutta ja mielekästä harrastusta ei tuntunut löytyvän ennen tätä [joukkuelajia]. Harrastuksen aloittaminen on kuitenkin kallista, koska siihen tarvittavat varusteet ovat kalliita ja niitä ei löydy käytettyinä mistään. Saatu harrastustuki mahdollisti sen, että poika pääsi aloittamaan harrastuksen ja saimme myös kamat ostettua hänelle. Ilman tätä tukea ei harrastaminen ole mahdollista. (Kaisa, kirjoitus)

Huoli syrjään jäämisestä liittyi osalla vanhemmista lapsen sulkeutuneisuuteen, neuropsykiatriisiin oireisiin tai sairauksiin. Näissä tapauksissa erityisesti harrastaminen, joukkoon pääseminen ja mahdollisuus osallistua mielekkääseen tekemiseen korostui vanhempien kokemuksissa (ks. Clark ym. 2022). Diakoniatyöstä saadun taloudellisen avun turvin avautunut mahdollisuus esimerkiksi ratsastusharrastukseen oli eräässä tapauksessa helpottanut lapsen sairaudesta aiheutunutta huonoa vointia. Sosiaalisen, yhdessä tapahtuvan, harrastamisen on todettu vaikuttavan positiivisesti mielenterveyteen (Timonen ym. 2022), mitä voidaan pitää muun harrastamisen hyvinvointivaikutuksia tarkastelleen tutkimustiedon (esim. Toikka 2023; Badura ym. 2021; Holt ym. 2011) valossa tärkeänä lähtökoh-
tana lasten harrastusmahdollisuuksien varmistamiselle. Harrastusten syrjäytymistä ehkäisevää vaikutusta ja taloudellisen avun ennaltaehkäisevää merkitystä ei kuitenkaan esimerkiksi Minnan mielestä huomioida riittävästi sosiaalityössä. Minnan mainitsema urheiluharrastuksen ”pahoilta teiltä poissa pitävä” vaikutus on havaittu aiemmassakin tutkimuksessa (Holt ym. 2011). Koska Minna pitää harrastusta keskeisenä hyvinvoinnin ja syrjäytymisen ehkäisyn keinona, on hän päättänyt panostaa lapsensa harrastusmahdollisuuden säilymiseen, vaikka tavoite on taloudellisesti vaikea. Panostaminen lapsen hyvinvointiin saattaa vaatia jostain muusta luopumista, mutta siitä halutaan pitää kiinni kaikin mahdollisin tavoin.

Se on yks iso juttu et se [lapsi] pysyy poissa tuolta kadulta ja ei tee pahojaan tuolla. Se mul on varmaan kaikki noi lapset pitäny kaidal tiellä, harrastukset. Sil on hirvee merkitys. (---) Ja sit se muutenki pysyy tuol joukkueessa, se ei lähe pahoille teille, vedä huumeita ja pura sitä huonoo oloo vääräl tavalla. Et sit ku lasketaan tonne et sit ku se on 18 tai 19 vuotta et kuin pitkälle tää on nyt kantanut ku se et he elättäs sitä 18 tai 19 vuotiaana tuolla ja maksais sen noit katkohoitoja, sairaalapaikkoja, näitä ni ei osata laskee ja kattoo tulevaisuuteen yhtään. Se on must tosi surullista. Et vaik se täs nyt maksaa sanotaan nyt jonkun verran niin se maksaa taatusti tuol aikuisena paljon enemmän. Mä teen kaikkeni, ei mul ois varaa tohon harrastukseen, ei oikeesti ois. Mä teen vaan kaikkeni et pidän sen siellä, ihan väkisin. (Minna)

Ongelmien kasautumista ja niihin ennaltaehkäisevästi vaikuttamista pohdittiin myös suhteessa yksinhuoltajuuteen, joka yhdisti isoa osaa tutkimukseen osallistuneita äitejä. Yksi äiti koki yksinhuoltajuuden haastavan tavoitetta varautua asioihin etukäteen ja ehkäistä tulevaisuuden mahdollista ongelmien kasautumista, sillä yksinhuoltajille ei ole yhteiskunnan suunnalta riittävästi tukea.

Samankaltaisia toiveita yksinhuoltajatalouksien vahvemmassa tukemisesta kuului muidenkin yksinhuoltajien puheissa. Perheiden tilanteiden huomioiminen ennaltaehkäisevästi ja yksilöllisesti kertoo omalta osaltaan yhteiskunnan lapsiperheille osoittamasta ymmärryksestä ja vastaan tulemisesta. Tässä kokonaisuudessa epävirallisella avulla voi olla tärkeä rooli, mutta yksin se ei pysty ratkaisemaan perheiden monesti varsin moniulotteisia tilanteita.

Edellisten kolmen vanhempien taloudellisen avun kokemuksiin keskittyneen luvun jälkeen on aika siirtyä lasten maailmaan ja tarkastella, minkälaisia taloudellisen avun kokemuksia lapsilla on.

7 LASTEN TALOUDELLISEN AVUN KOKEMUKSET

7.1 Taloudellisen avun perusta

Lasten taloudellisen avun kokemuksissa pääpaino on tutkimuskysymysten mukaisesti epävirallisessa taloudellisessa avussa. Näistä epävirallisen taloudellisen avun muodoista lapsilla oli kokemusta tuntuista lomista ja leireistä sekä harrastuksista. Lisäksi osa oli saanut järjestöiltä erilaisia hankintoja, kuten vaatteita. Vaikka lasten ajatuksia virallisesta taloudellisesta avusta ei erikseen haastattelussa kysytty, toivat muutamat tutkimukseen osallistuneet lapset esille viralliseenkin apuun liittämääns merkityksiä. Nämä lapset olivat iältään 15–17-vuotiaita ja edustivat lapsiosallistujien vanhempaa päättä. Esittelen osana kahta ensimmäistä alalukua näitä lasten virallisen avun kokemuksia epävirallisen rinnalla. Viralliseen apuun liittyvä lasten tuottama kokemuksellinen tieto on tärkeää ja se ansaitsee tulla esille. Tätä voi perustella myös lapsenoikeusnäkökulmalla, jossa korostuu lasten köyhyyskokemusten ihmisoikeuksia rikkova vaikutus ja lasten oikeus osallistua sekä olla osallisina näissä tilanteissa (Bessell 2022). Kuulemalla ja tuomalla lasten kokemuksia esille laaja-alaisesti pyrin edistämään tätä tavoitetta.

Aloitin lasten kokemusten tarkastelun taloudellisen avun perustalla, jossa keskeiseksi nousevat apuun liitetyt luottamuksen ja lahjan merkitykset. Avun perustaa voi lähteä tarkastelemaan sitä taustaa vasten, miten lapset kuvaavat perheensä saamaa taloudellista apua ja avun suhdetta laajempaan taloudelliseen tilanteeseensa. Tässä luvussa esitettävien aineistolainauksen perusteella lasten voi katsoa olevan melko hyvin perillä perheensä taloudellisesta tilanteesta. Tietoisuus perheen tilanteesta voi heijastua esimerkiksi tulevaisuuden suunnitelmiin ja vakaan toimeentulon tavoittelemiseen, jotka nousevat myöhemmin tässä luvussa esille (ks. Ridge 2002; 2006). On kuitenkin huomioitava, että perheensä taloudellisesta tilanteesta puhui haastatteluissa seitsemän lasta, eli esiin tulevat huomiot eivät edusta kaikkia tutkimuksessa mukana olleita lapsia. Tämä johtuu

siitä, että perheen taloudellisesta tilanteesta ei erikseen kysytty, mutta jotkut lapset nostivat sen ja viralliset taloudellisen avun muodot haastattelussa itse esille. Ne lapset, jotka näistä teemoista puhuivat, merkityksellistivät samankaltaisia asioita avun perustaan ja hakuprosessiin liittyen.

Se, että lapsi on perillä perheensä taloudellisesta tilanteesta voi kertoa avoimesta keskusteluyhteydestä lapsen ja vanhemman välillä. Tämä puolestaan voi heijastua positiivisesti lapsen mahdollisuuksiin käsitellä esimerkiksi taloushuolia. (Lindberg ym. 2021.) Lapsen myönteiset suhteet vanhempiinsa ovat tärkeitä, sillä ne voivat kompensoida köyhyyden negatiivisilta vaikutuksilta (Haanpää ym. 2019). Seuraavassa Elsa kuvailee, kuinka hänen perheessään puhutaan taloudellisesta tilanteesta ja tuo esille, että avoimuus raha-asioissa on auttanut myös häntä itseään rahankäytössä.

[Vanhempi] on aika avoin siitä [taloudellisesta tilanteesta] ja sen puoliso, se ei välttämättä oo niin avoin, ku se ei oo ollu koko elämää siinä et se on ollu [ajan määrä]. Niin se ei välttämättä oo puhunu maailman avoimin, mut kyl se niistä puhuu. Ja sitte [vanhemman] kaa me ollaan käyty ihan jokainen lasku ja tällanen et oppii itekin käymään niitä ja oppii käsittelemään rahaaki paljon paremmin sillä tavalla. (Elsa)

Aina lapsen tietoisuus perheensä asioista ei kuitenkaan johdu avoimesta keskusteluyhteydestä. Tämä ilmeni Maaritin kohdalla, joka puhui paljon perheensä ja vanhempansa taloudellisesti haastavasta tilanteesta, mutta totesi myös olevansa tietoinen näistä asioista siksi, että kuuntelee vanhempansa keskusteluja ilmeisesti ainakin osittain salaa. Maarit toteaa tietämyksensä rajoittuvan pintapuolisiin asioihin, syvällisemmistä asioista hän ei omien sanojensa mukaan tiedä.

Maarit: Sit ne [ulosotto] ottaa sen vaan suoraan ja sit sen pitää maksaa tieksä vuokra ja noi ruokiin menee ja harrastuksiin menee rahaa. Et aika moneen asiaan menee rahaa.

H: Niin. Te ootte ilmeisesti puhunu aika avoimesti näistä sun [vanhemman] kaa?

Maarit: No (...)

H: Vai etteks te oo?

Maarit: No mä vähän niinku kuuntelen.

H: Aa. Sä niinku oot kuullu?

Maarit: Kyl se kerto mulle niitä päällimmäisiä asioita, mut niitä syvällisiä mä en tiä. Ei se kerro.

Taloudellisen tilanteen tunnistaminen ja eri taloudellisen avun muotoihin liittyvät tiedot voivat vaihdella lapsilla myös iän mukaan. Isossa-Britanniassa toteutetussa tutkimuksessa Ridge (2002) havaitsi, että kysyttäessä lapsilta miten sosiaalituilla eläminen ja köyhyys vaikuttavat lasten elämään, vastasi osa alle 12-vuotiaista tutkimusosallistujista, ettei köyhyydellä ollut vaikutusta heidän elämänsä ollenkaan. Näyttääkin siltä, että kun ikää tulee lisää, lisääntyy myös näkemys omista mahdollisuuksista ja köyhyyden vaikutuksista niin, että köyhyyden kielteiset vaikutukset tunnistetaan paremmin omassa elämässä. (Mt., 100.) Tämä havainto vaikuttaa pätevän käsillä olevan tutkimuksenkin lapsiosallistujiin, sillä vanhemmat, iältään 15 vuodesta ylöspäin olevat lapset, tekivät

keskustelussa tarkkanäköisiä havaintoja perheen taloudellisesta tilanteesta ja erilaisista taloudellisen avun muodoista. Sen sijaan nuorempien lasten keskusteluissa nämä teemat eivät tulleet samalla tavalla esille.

Luottamus. Avun perustaan liittyy lapsilla vanhempien tapaan luottamuksen merkityksiä. Luottamuksen kokemukset kuitenkin jakautuivat niin, että jotkut näyttävät luottavan valtion huolenpitoon, kun taas toiset kokevat ennemminkin epäluottamusta virallista järjestelmää kohtaan. Havainto seuraa Simosen (2019) tutkimusta, jossa osa nuorista luotti yhteiskuntaan ja sen reiluuteen, kun osalla luottamus oli saanut säröjä (Mt., 30). Valtion vastuu lapsen oikeuksien turvaamisesta ja edistämisestä asettuu luottamuksen kannalta haastavaan valoon, mikäli köyhyyttä kokevat lapset eivät uskalla luottaa siihen, että valtio suojelee heitä ja heidän oikeuksiaan. Luottamus epävirallista ”järjestelmää” kohtaan taas näyttäytyi erityisen vahvalta niillä lapsilla ja nuorilla, joilla oli kokemusta pitkäkestoisesta, useiden vuosien kestoisesta järjestöavusta, johon kuului taloudellisen avun lisäksi muunlaisia tukitoimia.

Luottamusta syntyy tämän tutkimuksen osallistujalasten kokemuksissa siitä, että voi luottaa jonkun pitävän huolta ja turvaavan toimeentulon, jos ihminen ei siihen itse pysty. Ritalle, jonka vanhemmat ovat olleet useamman vuoden työttöminä, on tärkeää, että jostain tulee rahaa, jolla voi elää. Tulkitsen Ritan näkemyksen liittyvän luottamukseen siitä, että valtio huolehtii kansalaistensa elämisen mahdollisuuksista, vaikka etuuksien tasoa ei pitäisikään kovin korkeana (vrt. Krok 2009, 147). Ritan näkemykset saavat vastakaikua Valtioneuvoston (2022c) selvityksestä, jossa luottamuksen yhteiskunnan huolenpitoon ja sosiaaliturvaan havaittiin olevan lasten ja nuorten keskuudessa melko yleistä, vaikkei täysin varauksetonta (Mt., 24). Ritan huomio siitä, ettei hän koe olevansa ”superköyhä” kertonee osaltaan virallisen järjestelmän tuen onnistuneesta kohdentumisesta Ritalle ja tämän perheelle. Kuten vanhempien kohdalla, myös Rita pohti tilannetta vertaamalla Suomea muihin maihin, mikä toi esiin Suomen hyvät puolet.

Mun kummatki vanhemmat on työttömiä tällä hetkellä ja olleet aika monta vuotta ni kyl se on aika hyvä et tulee jostain sitä rahaa millä elää. Ja ite mä en kauheesti tiiä paljon sieltä tulee sitä rahaa, mut kyllä se on aika silleen et köyhillä eletään. Mut samalla ei must tunnu et mä oon mikään superköyhä, kun kumminki tietää miten jossain muualla päin maailmaa on ihan absoluuttista köyhyyttä ni silti on aika silleen rikas olo. Ku on kans varaa, ku Kela maksaa mun lopputyöhön asti mikä on [ajankohta] mun [harrastuksen] kuluja niin ei kovin monella oo siihenkään mahdollisuutta. (---) Kyl se aika paljon vaikuttais, jos kaikki tuet lähtis. Sit pitäis vähän keksii uutta tekemistä, jotain halvempaa. (Rita)

Kokemus valtion huolenpidosta voi yhdistyä myös johonkin tarkemmin eriteltyyn palvelujärjestelmän osaan, kuten Elsalla hänen lastensuojeluasiakkuutensa. Ajatus huolenpidosta liittyynee kuitenkin myös laajemmin Elsan perheen saamiin julkisen sektorin tukitoimiin, joissa lastensuojelun ohella esimerkiksi erilaiset taloudellisen avun muodot ovat olleet keskeisiä. Maininta aktiivisesta perään katsomisesta on oleellinen, sillä se kertoo jonkun tahon ottaneen aktiivisen

roolin perheestä huolehtimiseksi. Elsan kokemus kertoo huolenpidon osoittautuneen lapsen näkökulmasta tärkeäksi perusturvallisuuden elementiksi.

Se [lastensuojeluasiakkuus] oli just sen [toisen vanhemman] kautta ku sil oli ne ongelmat. Ja ku tietää, ku oli yksinhuoltaja, joka oli työtön niin sieltä on tullu just vähän selasta, tsekattu sitä tilannetta ja on pidetty sitä perusarkeella yllä sekä [vanhemmalle] että mulle. (---) Oli ainaki kiva et oli joku sellanen tukimuoto [lastensuojelu] et aktiivisesti katottiin miten hommat menee ja onhan kaikki kunnossa. Et valtio pitää huolen toisaalta ja joku kattoo, et miten menee, niin se on ihan kiva. (Elsa)

Lasten apuun kohdistamissa merkityksissä oli myös epäluottamukseen ja epäoikeudenmukaisuuteen viittaavia huomioita. Erityisen voimakkaasti nämä huomiot tulivat esiin yhden tutkimusosallistujan, Maaritin, kohdalla, jonka perheen taloudellista tilannetta oli erityisesti vaikeuttanut vanhemman velkatilanne. Maarit kuvaili useaan otteeseen haastattelussa vanhempansa velkaa ja ulosoton viemää osuutta palkasta, yhteiskunnan kyvyttömyyttä auttaa sekä sitä, kuinka epäoikeudenmukaiselta tämä kaikki lapsen silmissä näyttäytyi.

H: Tota ehkä vielä siihen taloustilanteeseen jos palaa niin sä oot kertonu et tuntuu ehkä vähän, oisko oikee sana epäoikeudenmukaiselta, se Kelan toiminta?

Maarit: Joo epäoikeudenmukaiselta joo.

H: Niin osaatsä sanoa mitä muita tunteita siihen ehkä liittyy? Et ku teilläki on kuitenkin kestäny toi

Maarit: [osin päällekkäin] tosi pitkään.

H: Niin. Sä oot aika pitkään eläny tollasessa tilanteessa.

Maarit: Vihaa siis melkeen vihaa. Mä en tajua miks ne [Kela] ei voi auttaa. Ku ei mun [vanhempi] ei oo koko sen elämän aikana hakenu mitään tukea. Siis silleen kunnolla, kunnes se eros [toisen vanhemman] kaa ei mun [vanhempi] tarvinnu tukea ku oli perhettä, joka tuki mut ne muutti pois. Mä en vaan tajuu miks Kela ei voi auttaa, ku sen näkee mun [vanhemman] palkoista ja tälleen et ulosotto ottaa rahaa, mut ne ei auta tarpeeks. Ne on vaan silleen et sun tulot on tarpeeks paljon mutku ne ei tajuu et sinne menee sikana rahaa. Vaik meit on vaan me [lukumäärä] niin ruokaan menee rahaa, harrastuksiin menee rahaa, sit tohon vuokraan menee rahaa et siihen menee varmaan puolet sen palkasta.

Edellä oleva toteamus, ettei avulle ole ollut aiemmin tarvetta, koska perhe auttoi, viittaa laajemman perheen apuun, jolla on ainakin osittain paikattu virallisen järjestelmän puutteita. Laajennettuun perheeseen tukeutuminen on osoitus sosiaalisten verkostojen ja epävirallisen avun keskeisestä merkityksestä vaikeissa tilanteissa olevien perheiden elämässä. Vaikka vahvat ihmissuhteet eivät pysty poistamaan riittämättömiä taloudellisia resursseja, voivat ne lieventää lapsiin kohdistuvia köyhyyden kielteisiä vaikutuksia, ja näin niitä voidaan pitää merkittävänä tekijöinä lasten elämässä (Bessell 2019). Sosiaaliselta verkostolta saadun avun lakatessa riskinä on, että perhe jää ongelmiseen yksin. Kuten aiemmin vanhempien kohdalla todettiin, konkretisoituu Maaritin tilanteessa sosiaalisten verkostojen avun epävakaa luonne, joka estää tämänkaltaiseen apuun tukeutumisen pitkäaikaisesti (Hill ym. 2020). Aihetta voi tarkastella Bessellin (2022) kolmen köyhyyden ulottuvuuden kautta, joita ovat aineellinen köyhyys, mahdollisuuksien köyhyys sekä vanhempien kokemusten yhteydessä jo sivuttu

ihmissuhteiden köyhyys. Besselin (2022) typologiaa seuraten voi verkostojen tuen lakkaamisesta seurata kaikkia kolmen köyhyyden ulottuvuuksia, niin ai-neellisia kuin mahdollisuuksiin ja ihmissuhteisiin liittyviä.

Maarit toi esille haastattelussa, että hänen mielestään perheellä pitäisi olla oikeus vankempaan yhteiskunnan tukeen kuin mitä he sillä hetkellä saivat – tarveharkintaisista tuista perhe oli oikeutettu asumistukeen. Ylivelkaantuminen johtui Maaritin mukaan toisen vanhemman ottamista veloista, jotka jäivät vanhempien eron jälkeen Maaritin kanssa asuvan vanhemman maksettaviksi. Maininnat Kelan kyselyistä ja tietojen pyytämistä voivat viitata puutteelliseen neuvontaan, vaikka samalla on muistettava, että Maarit ei välttämättä lapsena tiedä kaikkia asiaan liittyviä yksityiskohtia. Lapsen näkökulmasta tilanne kuitenkin aiheuttaa huolta ja hätää, johon olisi tärkeää pystyä vastaamaan. Asia on olennainen myös tulevaisuususkon kannalta, johon perheen huono-osaisuudella voi olla heikentävä vaikutus (Koivusilta 2020).

Kelan pitäis auttaa tai viranomaisten auttaa kans. Ei mun [vanhempi] voi maksaa yksin, se määrä on aika iso, se on tuhansii euroja. Sen takii, koska joku [toinen vanhempi] valehteli siitä, et se on työtön, se ei suostu hakemaan töitä. Sillon pitäis kattoo miksi joku ei suostu hakemaan töitä eikä vaan jättää toiselle hoidettavaks. (---) Ne [Kela] pyytää koko ajan jotain, mitä sun palkka on ja ne kattoo sen läpi ja kertoo miks sä tarviit. Ja mun mielestä ne kyselee kaikkii kysymyksii. Ne kysyy aina samanlaisii kysymyksii. Et jos sä haluat apuu niin laita meille tukii. Ne mainostaa et meiltä voi saada tukee mut ei sieltä saa tukee. Et ainoo tuki meil kesti sika kauan saada asumistuki. Ainoot tuet mitä me sieltä saadaan on asumistuki ja of course lapsilisä. Että mun matkatuet kouluun. (Maarit)

Maaritin kokemat vihan ja epäoikeudenmukaisuuden tunteet järjestelmää kohtaan sekä viranomaisten näkeminen epäoikeudenmukaisesti toimivina ”vihollisina” (ks. Lindberg & Nygård 2023, 190) herättävät pohtimaan kokemuksen vaikutusta laajemminkin luottamuksen rakentumiselle. Kouvon & Kankaisen (2009, 587) mukaan universalismiin ja tarveharkintaan pohjautuvat sosiaalipoliittiset päätökset heijastuvat vallitsevaan luottamuskulttuuriin, johon hyvinvointivaltiossa tehtävillä ratkaisulla voidaan vaikuttaa tukemalla tai rapauttamalla. Kun tätä pohtii tarkastelemalla Maaritin kokemusta, voi kysyä, mikä vaikutus lapsena koetulla niukkuudella ja puutteellisella yhteiskunnan huolenpidolla on luottamuskulttuuriin ja luottamuksen rakentumiseen niin hyvinvointivaltiota kuin muita ihmisiä kohtaan.

Velkatilanteesta johtuvaa epäluottamusta voi tarkastella toisinkin päin: Elsan vanhemmalla taloudellisen tilanteen paranemiseen ylivelkaantumisen hoitamisella ja luottotietojen takaisin saamisella on ollut tärkeä merkitys. Onnistunut lopputulos heijastuu lapseenkin, kun velkatilanteesta aiheutunut huoli on selätetty ja taloudellinen tilanne saatu paremmin tasapainoon.

Mun [vanhempi] sai myös luottotiedot takasin, ku se menetti ne ihan [ikäisenä] jo niin nyt on myös sekin, että sen ei tarvii niin ku sil on velkaa ja tämmöstä niin nyt ei tarvii sellaseen keskittyä ja huomattavasti paremmin se raha menee. (Elsa)

Velkatilanteen lisäksi lasten haastatteluissa tuli esille rahojen riittämättömyyden vaikutus taloudellisen avun tarpeeseen. Kokemus rahojen riittämättömyydestä ei rajoittunut yksinhuoltajatalouksiin, kuten Julian ja Saimin tapaus alla osoittaa.

Sisarusten toisen vanhemman epäsäännöllinen ja toisen matalapalkkainen työ tarkoitti lasten elämässä sitä, että vanhempien palkat eivät riitä kaikkiin menoihin, minkä vuoksi perhe on joutunut pyytämään apua tutulta järjestöyöntekijältä. Kokemus on hyvin samanlainen, kuin edellä vanhempien kokemusten yhteydessä ilmeni. Vaikka Saimi tai Julia eivät suoraan tuo esiin luottamukseen liittyviä merkityksiä, voidaan maininnat vanhempien pätkätyöstä, matalasta palkasta ja riittämättömistä tuloista tulkita tulevaisuuden hallittavuutta heikentäväksi ja näin luottamukseen vaikuttaviksi asioiksi.

Saimi: Käytiin [järjestöyöntekijän kanssa] ostaa mulle takin ja nää housut. Mentiin syömään. Aa mun lempipaikka on [ravintola]. (---)

H: Mut te kävitte siis ostaa talvitakit?

Julia: Joo ja [järjestöyöntekijä] osti mulleki. (---) Ku [vanhempi] oli kysynyt siltä [järjestöyöntekijältä] ku [vanhemmalla] on vähän niinku sellanen et sil on kyl töitä mut sil ei oo vakituista työpaikkaa ja sil on pätkittäin ja sil menee niin huonosti, ku sil on laskujaki ni sit [järjestöyöntekijä] auttaa välil tolleen et se ostaa tai tälleen. Ja kyl meil [toinen vanhempi] ostaa mut [toisella vanhemmalla] sil ei oo niin hyvä palkka. Et meil on vähän vaikeuksii.

Saimi: Nii et ku joskus on kysytty et saisink mä sitä tai sitä ni se [vanhempi] sanoo jotain et ei voi et ku jos ei oo rahaa ja sit [järjestöyöntekijä] on voinu joskus auttaa.

H: Joo. Onks teidän äiti ja isä puhunu ihan avoimesti noista asioista?

Julia: Joo ja sit ne on puhunu [järjestöyöntekijän] kanssa myös. [Järjestöyöntekijä] on menny pari kertaa [vanhemman] kaa kauppaan ja sit se on ostanu kaikkee mitä kotiin tarvii.

Saimi ja Julia puhuvat edellä laskuista ja vanhempien tulojen vähydestä. Samankaltaista puhetta ilmenee Bessellin (2019) tutkimuksessa, jossa lasten havaittiin olevan tietoisia vanhempiensa kokemasta paineesta, jota laskut ja muut kulut aiheuttavat. Saimin ja Julian tapauksessa tilannetta helpotti kolmannelta sektorilta saatu apu. Myös moni muu tutkimukseeni osallistunut lapsi kertoi järjestöiltä saamistaan tavaroista, kuten meikkipöydästä tai vaatteista. Lahjoituksena saadut tavarat tuottavat iloa ja ehkäisevät eri köyhyyden ulottuvuuksia (Bessell 2022), mutta lahjaluonteensa vuoksi niihin liittyvät merkitykset eivät ole yksiselitteisiä tai ristiriidattomia, kuten seuraavasta voi havaita.

Lahja. Sosiaaliturvan riittämätön taso yhdistettynä vanhempien matalaan palkkaan ja epäsäännöllisiin töihin aiheutti lasten perheissä vaikeuksia pärjätä ja saada menot katettua. Julia toteaaakin, että ilman epävirallista järjestöapua perhe ei saisi huolehdittua kaikista kustannuksista. Huomionarvoista Julian tapauksessa on se, että kyse on pitkäkestoisesta järjestöavusta. Näin epävirallisen avun perustaan merkityksellistyy pelastuksenkaltaisen elementti, josta myös vanhemmat puhuivat aiemmin (ks. luku 6.1.3).

Se [järjestön apu] on ihan parasta et se on sellanen pelastus. Et muuten ei me ehkä kaikkee saatais. (Julia)

Pelastukseen rinnastuva apu ei välttämättä ole ristiriidaton tai yksinomaan positiivinen asia. Tällaiseen apuun voi liittyä ajatus kiitollisuudenvelasta, joka

saatetaan kokea niin raskaaksi, ettei vaikeasta tilanteesta huolimatta haluta haakea apua, kuten Maaritin vanhemman tilanteessa. Maaritin kohdalla kyse oli erään uskonnollisen liikkeen seurakunnalta pyydettävästä avusta. Näkemystä, jonka mukaan epä mukavuus ja haluttomuus turvautua epäviralliseen apuun liittyy erityisesti läheisiltä pyydettävään apuun (Saari ym. 2017, 313) voi soveltaa myös Maaritin vanhemman tilanteeseen, jossa seurakuntalaiset muodostavat läheisistä ihmisistä koostuvan yhteisön.

Mun [vanhempi] ei vaan halua pyytää apua, ku siitä tulee semmonen et pitää maksaa takasin. Se vaan, vaik se tarvii sitä apua se ei vaan kykene. (Maarit)

Toisaalta Maarit tuo esille, että perhe on jo pitkään saanut järjestöltä apua, jonka hän tulkintani mukaan kokee pelastuksenkaltaisena asiana. Järjestön avulla Maarit esimerkiksi kokee voivansa käydä koulua sen sijaan, että joutuisi työskentelemään. Kertomaa voisi tulkita niin, että järjestö on joissain asioissa alkanut korvata Kelan ja muiden viranomaisten huolenpitotehtäviä, mahdollistaen näin perheen pärjäämisen. Erilainen suhtautuminen järjestön ja seurakunnan apuun ja siitä kumpuavaan kiitollisuudenvelkaan voi selittyä järjestön pitkäkestoisella avulla, joka poikkeaa seurakunnan kertaluonteisesta auttamisesta. Lisäksi perheen aktiivisella roolilla seurakunnassa lienee vaikutusta.

H: Tota tosta [järjestöstä] vielä niin mitä sä aattelet et jos ei ois ollu tällasta [järjestöä] niin miten se ehkä ois näkyne sun elämässä tai arjessa?

Maarit: Ois varmaan tosi vaikeeta. Mä oisin varmaan töissä enkä koulussa. Tai musta tuntuu et me ei välttämättä ees asuttais Suomessa tällä hetkellä. (---) Koska Kela ei oo auttanu tarpeeks koska ne ois voinu. Tai niin.

H: Niin onks niin et sä aattelet et sitä apua ois pitäny tulla?

Maarit: Sitä ois pitäny olla paljon enemmän. Paljon enemmän, ku mitä ne on auttanu.

H: Oottekste sieltä [järjestöstä] saanu ihan jotain konkreettista apua?

Maarit: Siis joo.

H: Minkätyyppisiä apuja sieltä on tullu?

Maarit: No meit on autettu esim. mistä tukee [voi saada], ei vaan Kelalta vaan muualta.

Aikuisten tavoin avun perustaan liitetyt merkitykset vaihtelivat lapsilla epävirallisen avun luonteen mukaan. Lapset eivät tuoneet isojen, vakiintuneiden toimijoiden kohdalla esille juurikaan ristiriitaisia ajatuksia, toisin kuin yksittäisistä henkilöistä puhuessaan, kuten Rita, joka oli saanut yksityishenkilöltä lahjoituksen harrastusvälineen. Tämä tuntui Ritasta "vähän jännältä", minkä tulkitsen viittaavan jollain tavalla ei-niin mukavaksi jännän tunteeksi. Rita kuitenkin toteaa, että yksityishenkilöltä tai diakoniasta saatu apu on myös mukava asia ja ihmisten halu auttaa ilahduttaa. Muiden avun varassa oleminen voi siis herättää monenlaisia, ristiriitaisiakin tuntemuksia.

Esim. [henkilö] makso mun ekan [harrastusvälineen] et jostain syystä mun [vanhempi] sai [henkilöltä] mun ekan [harrastusvälineen]. (---) En tiiä miten, mut joo se oli vähän jännä. (---) Kyl se on ihan kiva huomata, että jos vaikka tulee joltain yksityishenkilöltä

tai diakonialta, että ihmiset halua tavallaan kyl auttaa niitä, joilla ei oo varaa vaikka siihen leipään tai johonkin. (Rita)

Järjestöapuun liittyviä tuntemuksia kuvattiin myös suhteessa siihen, mitä lasten ystävät ovat järjestöstä ajatelleet, kuten Lindan ja Emman tapauksessa. Sisarukset liittävät apuun lottovoittoon rinnastettavissa olevan onnekkisuuden merkityksen. Tämä sama avun perustan merkitys, lottovoittomainen onnekkuus, esiintyi vanhempienkin kokemuksissa ja tuo lasten kokemuksiin samoja lahjan merkityksiä. Lindan ja Emman kohdalla kyse on järjestöstä, jonka toiminnan piiriin valitaan tietyt lapset, ja tämä selittää huomiota, etteivät tyttöjen ystävät ole toiveistaan huolimatta päässeet mukaan. Kiinnostavaa on, kuinka nämä ulkopuolelle jäävät lapset kokevat tilanteen ja heijastuuko kokemuksiin esimerkiksi luottamukseen ja oikeudenmukaisuuteen viittaavia merkityksiä.

H: Mitäs ne kaverit on aatellu [järjestöstä]?

Emma: Et se on ihan kivaa ja neki haluis mukaan.

Linda: Joo haluis mukaan. Mut ei oo tilaa.

Emma: Ei oo. Tulee sellanen onnekas olo, et mä oon tässä. Lucky lucky. Jep.

Linda: Mul on sellanen, et mä oon voittanu lotossa olo [naurua].

Lasten kohdalla huomionarvoista on se, että apuun ja avun vastaanottamiseen liittyvät tuntemukset eivät sanallistuneet yhtä selvästi kuin aikuisilla. Lasten puheissa huomiot vastavuoroisuudesta ja lahjasuhteesta tulivat esille yleensä epäsuoremmin esimerkiksi lasten kuvatessa omia tuntemuksiaan ”jännän” lisäksi sellaisin sanoin kuin ”vähän hankala” ja ”vähän avuton”.

Kyl se [avun vastaanottaminen] on vähän hankalaa. Emmä yleensä tykkää siitä, että muut auttaa mua. Se on vähän semmonen, tulee semmonen olo, että häiritsee toista ihmistä, ei pysty ite, vähän avuton olo, mutta minkäs sille mahtaa. (Rita)

Jos Ritan huomioita tarkastelee Helnen & Hirvilammin (2021) mukaisesti nuoren ihmisen itsenäistymisen näkökulmasta, voi tilanteen, jossa pienituloisen nuori joutuu pyytämään apua, ajatella murtavan itsenäistymisen ja taloudellisen riippumattomuuden kehitystavoitetta. Seurauksena nuori saattaa asemoitua pärjäävän ihmisen sijaan muiden avun varassa elävän ihmisen subjektipositioon. (Mt., 247.) Tämä voi osaltaan vahvistaa avuttomuuden tunteita, joita Rita epäviralliseen taloudelliseen apuun liitti. Ihannetilannetta kuvataankin sellaiseksi, ettei tarvitsisi huolehtia riittävätkö rahat vaan pystyisi elämään normaalisti. Toive normaalista elämästä toistuu tässä vanhempien tavoin. Lapsen kohdalla toiveessa on kyse toisaalta ammatinvalintakysymyksestä, toisaalta yhteiskunnan vakautta tuottavista toimista, kuten riittävästä sosiaalietuuksista, joiden avulla voidaan rakentaa luottamusta järjestelmään ja tulevaisuuteen.

Rita: Kyl se [ihannetilanne] ois sellanen vakaus ja et ei tarttis huolehtii et riittäkö rahat. Et se on esim. se syy miks mä en ite uskalla mennä taidealalle, koska sielläki tuntuu et se on niin epävakaata. Et mä haluaisin jonku uran missä on tavallaan vakaa se tulo ja pystyy elättää ittensä varmasti.

H: Niin sellanen vakaus olis tärkeätä?

Rita: Joo siis kyl mä sitä toivon, ku on nähny tätä vähän toisenlaista. Ja et pystyis elämään ihan normaalisti.

Edellä kuvatut kokemukset muistuttavat erilaisten tukimuotojen merkityksestä lasten elämässä. Käänteisesti kokemusten voi myös ajatella valaisevan sitä, mitä heikennykset tukimuotoihin voivat pahimmillaan aiheuttaa esimerkiksi lasten perusturvallisuuden tunteelle ja luottamukselle tulevaan (ks. Ridge 2013). Usko ja luottamus tulevaisuuteen ovat tärkeitä, sillä niillä on havaittu olevan merkitystä juuri niiden nuorten elämäntyytyväisyyteen, joiden taloudellinen toimeentulo on heikkoa (Myllyniemi 2016, 93). Kun tiedetään perheen huono-osaisuuden voivan vähentää lasten ja nuorten mahdollisuuksia rakentaa tulevaisuuttaan ja uskoa omiin mahdollisuuksiinsa (Koivusilta 2020), voivat yhteiskunnan tarjoamat tukimuodot muodostua tärkeiksi vähävaraisten lasten ja nuorten tulevaisuususkon kannalta.

7.2 Taloudellisen avun tarpeet ja hakemisen prosessit

Taloudellisen avun hakeminen oli kaikilla tämän tutkimuksen osallistujilla perheen vanhempien vastuulla, eikä tutkimukseen osallistuneilla lapsilla näin ollen ollut kokemuksia varsinaisesta avun hakemisesta. Osa lapsista toi kuitenkin esille omia kokemuksiaan avun päätösprosessiin ja ammattilaisten kanssa tapahtuviin kohtaamisen kysymyksiin liittyen, mikä osaltaan linkittyy avun hakemiseen ja saamiseen sekä laajemmin avun kokonaisvaltaiseen luonteeseen. Vaikka tässä tutkimuksessa ei oltu kiinnostuneita erityisesti juuri taloudellisen avun päätösprosesseista, nousivat ne esille joidenkin lasten taloudellisen avun kokemusten yhteydessä. Esimerkiksi ryhmähaastattelussa tämä tuli näkyviin kysyessäni lapsilta haastattelun alkupuolella niin sanottuina lämmittelykysymyksinä, minkälaisin fiiliksin lapset olivat leirillä ja mikä oli saanut heidät hakemaan leirille. Kuten jäljempänä ilmenee, tästä aukesi muutaman osallistujan kertomana avun hakemisprosessiin liittyviä merkityksiä.

Kokonaisvaltaisen avun merkitys puolestaan korostui sellaisten osallistujien puheissa, joilla oli pitkäkestoinen tukisuhde kolmannen sektorin toimijaan, minkä lisäksi perhe oli saanut myös muita tukimuotoja. Kokonaisvaltaisuus ei kuitenkaan rajoitu vain pitkäkestoisen järjestöavun piirissä oleviin lapsiin ja nuoriin, sillä kokemuksia kokonaisvaltaisuudesta oli myös kahdella yksittäistä, lyhytkestoista epävirallista apua saaneella lapsella. Yhdistävänä tekijänä kaikilla kokonaisvaltaisuuden merkityksistä puhuneilla oli se, että epävirallisen avun lisäksi kokemusta oli myös virallisesta avusta. Esimerkiksi kolmannen sektorin toteuttamalle maksuttomalle leirille osallistunut Siiri kertoi ryhmähaastattelussa siitä, kuinka oli päätyntä leirille. Päätöksessä Siirin sosiaalityöntekijällä oli ollut keskeinen rooli. Siiri koki työntekijän päätöksen olleen hänen kannaltaan hyvä, vaikka Siirille olikin omien sanojensa mukaan aluksi ”ihan sama” osallistuuko hän leirille vai ei.

H: Mikä teidät sai hakee tänne [leirille]?

Siiri: Öö no mun sossu.

H: Sekö ehdotti sulle?

Siiri: Joo. Eka oli ihan sama ja se pisti mut.

H: Se pisti sut?

Siiri: Tai mä sanoin ihan sama ja se ilmotti mut.

H: Niin niin et olikse sulle ihan sama tulla tänne?

Siiri: Niin tai aika sama, mut mä kyl halusin tulla. Ja se oli kyl sit tosi hyvä et se kysy et mä sit pääsin tulee.

Kokemukseen taloudellisesta avusta, tässä tapauksessa maksuttomasta leiristä, merkityksellistyy vahvasti työntekijän päätöksen toimivuus ja lapsen tarpeisiin vastaaminen. Olennaiseksi muodostuu työntekijän tarkkanäköisyys, kokonaisvaltainen ote lapsen asioihin ja kyky löytää lapselle sopiva tukimuoto. Onnistuneesta lopputuloksesta huolimatta voidaan kysyä, miten paljon Siirin kohdalla työntekijä ja Siiri ovat yhdessä pohtineet erilaisia taloudellisen avun muotoja ja miten juuri tämä leiri tuli valituksi. Onko kyse ollut työntekijän päätöksestä, johon Siiri on myöntynyt, vai onko päätöstä pohdittu yhdessä? Kysymys on tärkeä, koska se liittyy niin lapsen oikeuteen vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kuin aikuisen ja lapsen epätasaiseen valtasuhteeseen. Eskonen, Korpinen & Raitakari (2006) puhuvat vuorovaikutustilanteiden vallasta, joka työntekijällä voi lapsen kanssa tapahtuvassa vuorovaikutuksessa rakentua niin vahvaksi, että työntekijä voi sanoa tietävänsä, mikä on lapsen tosiallinen tilanne ja mikä kulloinkin lapsen edun mukaista toimintaa. On myös tilanteita, joissa lapsi saatetaan kohtaamisissa tulkita "huonoksi" kertojaksi. Tällöin lapsen viesti sivuutetaan jollain lailla epäselvänä, vääränä tai sopimattomana, ja se jää työntekijältä tavoittamatta. Aikuisasiantuntijalla onkin paljon päätöksentekoon ja tilanteen sääntelyyn liittyvää valtaa, mutta samalla myös erilaisia keinoja madaltaa epäsymmetrisiä rakenteita. (Mt., 40–42.)

Kuinka paljon Siirin kohdalla on kyse vallan epätasapainosta, kuinka paljon ehkä "huonosta" kertojasta jää jossain määrin epäselväksi. Onko Siirin viesti jäänyt työntekijälle epäselväksi tai onko sitä pidetty jollain tavalla vääränä tai epäsozivana? Siiri on kertomansa mukaan tuonut omia näkemyksiään esille, vaikka samalla ilmeneekin, että työntekijä on ilmoittanut hänet leirille, vaikka Siiri itse oli todennut asian olevan "ihan sama". Kun tarjolla on vain yksi vaihtoehto, ei lapsella myöskään ole mahdollisuutta valita, koska valinnanvaraa ei yksinkertaisesti ole olemassa. Sosiaalityöntekijöiden rooli taloudellisen avun saamisessa tuli haastatteluissa esille muutaman muunkin lapsen kohdalla, ja niissä toistuu samankaltainen ajatus siitä, että työntekijä on nähnyt lapsen tarpeen ja lopputulos tukimuodosta on ollut toimiva. Taloudellisen avun hakemisessa ja avun muodon pohtimisessa selvästi yleisempää oli kuitenkin se, että lapsen oma vanhempi oli keskeisessä roolissa tässä prosessissa. Ne lapset, jotka kertoivat vanhempansa löytäneen kyseisen tukimuodon eivät kuitenkaan tarkemmin avanneet perheen sisäisiä keskusteluja tai omaa rooliaan taloudellisen avun haku- ja päätösprosessissa. Samoin muutama lapsi toi kolmannen sektorin toimijoiden kohdalla esiin

järjestötyöntekijän olleen keskeinen vaikuttaja lapsen pääsyyn tiettyyn taloudellisen avun muotoon, mutta siitä, miten lapsi itse osallistui ja pääsi vaikuttamaan tässä prosessissa ei kerrottu tarkemmin. Syvällisempää ymmärrystä lapsen roolia päätöksenteossa ei lasten kertomasta näin ollen pysty muodostamaan.

Vain yksi lapsi, Sini, toi esille, että hän oli itse halunnut osallistua leirille ja oli myös ollut itsenäisesti yhteydessä leirin järjestävään tahoon. Sinillä kyseessä oli toinen kerta samalla leirillä, eli hänellä oli kokemusta edellisvuoden leiristä, minkä perusteella hän oli halunnut hakea leirille uudelleen. Tässäkin tapauksessa lapsen vanhemman panos oli merkittävä, sillä ensimmäisenä vuonna vanhempi oli ilmoittanut lapsen leirille.

No siis silloin viime vuonna [vanhempi] jostain löysi sen [maksuttoman leirin] ja se oli et joo mä ilmoitin sut sinne ja mä olin et aha okei et kuulostaa ihan kivalta. Ja sit mä tulin tänne ja oli tosi hauskaa ja sitte tota nyt keväällä mä laitoin [järjestävän tahon työntekijän nimi] viestiä et mä haluisin tulla uudestaan ja se oli et totta kai ja sitte mä tulin. (Sini)

Erityisesti taloudellisen avun ja viranomaistyön yhteydessä, mutta myös kolmannen sektorin osalta, on kiinnostavaa pohtia lapsen roolia näissä prosesseissa hiljaisena osapuolena, kuten Anis (2006) on tutkimuksessaan luonnehtinut maahanmuuttajataustaisia lapsia lastensuojelun asiakaskeskusteluissa. Aniksen mukaan lastensuojelun ohjaava rooli näkyi keskusteluissa työntekijöiden vahvoina kannanottoina siihen, mikä on asiakkaana olevalle lapselle hyväksi. (Mt., 76.) Lapsen hiljainen tai epäselvästi kertova osallistuminen yhdessä työntekijän vahvan ohjaavan roolin kanssa ovat asioita, jotka ovat tärkeitä maahanmuuttajataustaisten lisäksi muidenkin lasten kohdalla. Niitä on myös tärkeää pohtia viranomaisten lisäksi kolmannella sektorilla. Tällaiset tekijät voivat selittää ainakin jollain tasolla taloudellisen avun, kuten leiriosallistumisen, saamista ja siihen liittyvää päätöksentekoa. Samalla on hyvä muistaa, että vaikka lasten näkökulmia otettaisiin huomioon, tämän todellisesta vaikutuksesta päätöksentekoprosessissa on vain vähän todisteita (van Bijleveld, Dedding & Bunders-Aelen 2015).

Siitä huolimatta, että kokemus taloudellisen avun saamisesta ja työntekijän kokonaisvaltaisesta, lapsen tarpeet näkevästä, roolista olisi positiivinen, voi työntekijöiden vaihtuvuus haastaa myönteisen kokemuksen. Vaihtuvuudesta puhui yksi lapsista, Rita, joka kuvaa alla toisaalta sitä, kuinka koki oman sosiaalityöntekijänsä nähneen hänen tarpeensa ja löytäneen tarpeeseen vastaavan ratkaisun taloudellisen avun muodossa. Toisaalta kokemukseen yhdistyy työntekijävaihtuvuudesta johtuvia epäselvyyden ja -varmuuden merkityksiä. Työntekijöiden vaihtuvuus ei ole vähäpätöinen asia, sillä siitä voi aiheutua ”kokemuksen karkaamista” työyhteisöistä, mikä puolestaan voi vaikuttaa työprosessien hallintaan (Kivipelto ym. 2020a, 25) ja aiheuttaa asiakkaalle epäselvyyttä asiansa hoitamisesta. Työntekijöiden vaihtuvuus ja aikapula on todettu yhdeksi keskeiseksi lapsen ja työntekijän välisen suhteen rakentumisen esteeksi, mikä on erityisen ongelmallista huomioiden tämän suhteen keskeinen merkitys lapsen osallistumisen kannalta (van Bijleveld ym. 2015).

Rita: Mul oli niin hyvä sosiaalityöntekijä, ku mä aloitin koulun et se myöns mulle rahaa sitä varten, että mä saan aloittaa [painotetussa opetuksessa] niin mua ei haluttu häätä

pois sieltä [luokalta] rahan takii ja sit Kela vaan suostu maksaa sitä niin kauan ku tarvitsee. (---)

H: Sä sanoit tossa aikasemmin et oli hyvä sosiaalityöntekijä ni onks sulla vielä oma sosiaalityöntekijä?

Rita: En tiä tällä hetkellä, mulla saattaa olla, musta tuntuu, että se on joku, joka soitti mulle yhen kerran viime vuonna, mut en oo koskaan tavannu sitä ihmistä. Mul yhes vaiheessa vaihtu moneen kertaan.

Mitä merkitystä työntekijävaihtuvuuden ja päätöksentekoprosessien kaltaisilla kysymyksillä on suhteessa lasten taloudellisen avun kokemuksiin? Suurin merkitys nousee nähdäkseen tämänkaltaisten kysymysten yhteydestä lapsen perustavanlaatuisiin osallistumis- ja vaikuttamisoikeuksiin ja niiden toteutumiseen tai toteutumatta jäämiseen. Tutkimuksissa tällaisia aiheita on tarkasteltu lapsen äänen kuulemisen ja huomioimisen kautta, jonka on todettu vaihtelevan paljon esimerkiksi sosiaalityön päätöksenteossa (Williams & Parry 2023). Lapsen äänen määrittelyä, tunnistamista ja sisällyttämistä erilaisiin ammattikäytäntöihin on luonnehdittu monimutkaiseksi ja moniselitteiseksi, mikä vaikeuttaa ammattilaisten työtä. Lapsen kuuleminen on kuitenkin ensisijaisen tärkeää, sillä se avaa oven lapsen kokemusmaailmaan. Keskeistä lapsen äänen tavoittamisessa ja huomioimisessa on lapsen ja työntekijän välinen suhde, joka korostui myös tämän tutkimuksen osallistujilla. Lapsen ja työntekijän välille voi rakentua tärkeä luottamussuhde, joka vahvistaa lapsen kokemusta kuulluksi tulemisesta ja omiin tarpeisiinsa vastaavan avun saamisesta. (Mt.; ks. myös van Bijleveld ym. 2015.)

Luottamussuhteen merkitystä käsiteltiin edellisessä pääluvussa aikuisten kohdalla ja todettiin, että vaikeiden asioiden käsittelyyn tarvitaan luottamuksellinen suhde asiakkaan ja työntekijän välille. Sama huomio esiintyi joidenkin lasten haastatteluissa. Esimerkiksi sisarukset Linda ja Emma kuvasivat perheväkivaltaatilanteen yhteydessä ollutta kohtaamistaan sosiaalityöntekijöiden kanssa sekä toisaalta saamaansa apua järjestötyöntekijältä. Vaikka kyse ei ole suoraan taloudellisen avun hakemisesta, liittyy kokemus vahvasti perheen kokonaistilanteen tukemiseen ja luottamuksellisen suhteen luomiseen työntekijöiden kanssa – edellä tarkasteltua lasten äänen kuulemista unohtamatta. Pitkäkestoinen yhteistyö järjestötyöntekijän kanssa on mahdollistanut sisaruksilla luottamuksellisen suhteen rakentumisen toisin kuin lyhytkestoisempi kohtaaminen sosiaalityöntekijöiden kanssa. Voi pohtia, kuinka suuri merkitys luottamussuhteella on sille, että perheet tukeutuvat juuri epäviralliseen apuun ja jääkö heiltä mahdollisen luottamuspuolan vuoksi hakematta sellaisia virallisen sektorin apuja, joihin perheet voisivat olla oikeutettuja, mikäli vain osaisivat ja haluaisivat apua hakea.

Emma: Ja vaik ne sosiaalityöntekijät yrittää auttaa ni ei tuntunu helpolta luottaa niihin niin paljon ku esim. [järjestötyöntekijään].

Linda: Niin ja [järjestötyöntekijälle] voi puhuu ja sitä kautta saa apuu. Mut ei suoraan ois ite menny puhumaan kenellekään tommoselle keneen ei luota.

Emma: Et ku sä [haastattelija] kysyit et mitä jos [järjestötyöntekijä] ei ois ollu ollenkaan meidän elämässä, niin mä luulen, et me ei oltais tommosista asioista ollenkaan lähetty avautuu kenellekään muulle. Mä en ois luottanu keneenkään muuhun niin paljon.

Juliallekin järjestöyöntekijä osoittautui monessa asiassa tärkeäksi tueksi, joka auttoi virallisten tukitahojen kohtaamisissa ja koko perheen asioiden hoidossa. Keskeistä oli pitkäkestoinen tuki ja luottamuksellinen suhde järjestöyöntekijän kanssa. Kun Julian, Lindan ja Emman kokemuksia vertaa esimerkiksi Kestilän (2016) tutkimuksen lastensuojelun asiakasnuoriin, herättää huomion Kestilän toteamus, että luottamusta sosiaalityöntekijöitä kohtaan saattoi heikentää toimintakäytäntöjen toimenpidekeskeisyys, mihin yhdistyi esimerkiksi niukkapuheista tiedottamista asioista ja empaattisuuden puutetta kohtaamisista. Tutkimuksessa myös todetaan, ettei mikään lastensuojelun avohuollon tukitoimi, kuten harkinnanvarainen toimeentulotuki tai kodinhoitajan apu, onnistunut muuttamaan nuorten kasvuolosuhteita lapsena parempaan suuntaan. (Mt., 129, 153, 243.) Tämän tutkimuksen osallistujien mukaan taas epävirallinen apu on pystynyt tarjoamaan luottamuksellisen suhteen ja monipuolisia tukimuotoja.

Sossuult vaan [haettu apua]. Tai ne ei, me ei oo haettu mitään apuu, mut meil on ollu niit kokouksii ja siel me ollaan puhuttu. Mut [järjestöyöntekijä] on ollu niissä aina mukana. (---) Ja [vanhempikin] hoiti sen juttui, jos se ei vaik osannu tehdä noita Kela hakemuksii nii [järjestöyöntekijä] autto sitä siinä. (Julia)

Tutkimuksessani oli mukana muitakin lapsia, joilla oli kokemusta avustusjärjestön pitkäkestoisesta tuesta. Tällainen tuki täyttää parhaimmillaan kokonaisvaltaisen avun kriteerit, kun avussa pystytään huomioimaan lapsen lisäksi koko perhe ja tukimuodoissa yhdistyvät niin aineelliset kuin aineettomat tuen muodot. Kun apuun liittyy turvallinen aikuinen, voivat vaikutukset heijastua myös köyhyyden ihmissuhteita korostavaan ulottuvuuteen (Bessell 2022).

Justiinsa nuorempana se [järjestöyöntekijä] on vaikka sen lasten vaatteita, jos se on vaikka vieny niitä pois ni se on tuonu niitä mulle et mä oon saanu silt vaatteita et se on tukenu silleen et ei oo tarvinnu käyttää rahaa niin paljon vaatteisiin. Se muutenki tukee siinä toiminnassa justiinsa, jos on joku ongelma jossain et vaik [vanhempi] on voinu laittaa viestii [nimi] ja sit se on tukenu ja auttanu et se on koko perheen tukena aika lailla. Se on kiva juttu että on joku keneen voi luottaa just perheen asioissa. (---) [vanhempi] on tosi usein kehuu ja se tykkää olla yhteydessä vaikka [nimi] että jos joku asia vaik mietityttää ni sit voi kysyä et siit on apua sekä mulle että [vanhemmalle] käytännössä. (---) Vaikka usein sitä luullaan et se on vaan nuoren toimintaa mut kyl se on lähempänä perhetoimintaa mun mielestä. Vaik nuori on etusijalla totta kai. Mutta ei todellakaan ikinä unohdeta sitä muuta perhettä siinä. (Elsa)

Kun puhutaan koko perheen huomioimisesta, tullaan sosiaalityönkin kannalta tärkeään kysymykseen kokonaisvaltaisesta tukemisesta, kokonaiskuvan näkemisestä sekä pirstaleisen järjestelmän haasteista, joita käsiteltiin edellä luvussa 6.2. Osa lasten kokemuksista kertoo tarpeisiin vastaavien päätösten ja yhden vastuutahon onnistuneesta toteutumisesta, josta vastaa kolmas sektori. Yhteistä näille kokemuksille on lapsen pääsy järjestön pitkäkestoisesta ja kokonaisvaltaisen tuen piiriin. Tämänkaltainen malli vaatii resursseja, mutta kuten lasten kokemukset osoittavat, ovat vaikutukset onnistuessaan merkittävät niin lapsen kuin koko perheen osalta.

Maarit: Jos me ei tajuta jotain, vaik jotain hakemuksii, niin [järjestöyöntekijä] on avuks.

H: Miten sä ajattelet et on tollanen henkilökohtainen tuki, voisko melkeen sanoo tuki-henkilöks, niin mikä sen merkitys on?

Maarit: Se on ollu aika merkittävää. Et joo mun [vanhempi] voi kääntyä sen perheen puoleen, mut ain se et ulkopuolisen puoleen se on mun mielestä aika tärkeitä kans. Just se et [nimi] on ollu siel, [nimi] on ollu tosi pitkään tueks. Se on mun mielestä tosi mahtava juttu. Et se on ollu siellä.

Lasten ja perheiden kohdalla eräs olennainen kysymys on julkisten palveluiden eriyttäminen omiksi erityisosaamisalueikseen. Eriyttäminen on ongelmallista, mikäli aikuissosiaalityössä ei kyetä tarkastelemaan vanhemmuutta ja lasten tarpeita ja vastaavasti lapsiperhepalveluissa aikuisuuden kysymyksiä (Paavola 2019, 119). Siiloutunutta järjestelmää on tarkasteltu muun muassa kuntien koon mukaan ja pohdittu, onko pienemmissä kunnissa aikuisten ja lasten asioita hoitavien työntekijöiden välinen kanssakäyminen helpompaa kuin isommissa kunnissa, joissa sosiaalityön eri sektorit, kuten lastensuojelu ja aikuissosiaalityö, eivät sektorien eriytymisen vuoksi välttämättä tiedä toistensa työskentelystä. Tällöin myöskään taloudellisen tuen tarvetta ei välttämättä tunnisteta. (Häkkilä, Hietamäki & Toikko 2023.)

Keskeiseksi kysymykseksi siiloutuneessa järjestelmässä muodostuu se, miten eri työntekijöiden työ sovitetaan yhteen perheen tukemiseksi (Karjalainen ym. 2019, 60). Kestilän (2016) tutkimuksessa nuorilta kerätyn tiedon mukaan lastensuojeluasiakkaina olleiden nuorten huomioiminen jäi vajaaksi, sillä keinoja lähestyä lasta yksilönä ei sosiaalityössä näyttänyt olevan. Puutteita oli perhekohtaisessa lastensuojelussa lapsen ja vanhemman kokonaisvaltaisessa huomioimisessa. Myöskään lastensuojelun taloudellinen tuki ei vastannut nuorten tarpeisiin ja se tarjosi usein vain tilaispäistä turvaa. Joillakin Kestilän tutkimuksen osallistujista oli kokemus, että vanhemmille myönnetty taloudellinen tuki meni päih-teisiin, eli lapsen tai koko perheen hyvinvointiin sillä ei ollut välttämättä vaikutusta. Taloudellisesta tuesta vanhempien ja lasten yhteisauttamisena saattoikin olla lapselle enemmän haittaa kuin hyötyä. (Mt.)

Lasten mahdollinen näkymättömiin jääminen on huolestuttavaa, sillä köyhyyttä kokeneille lapsille pitäisi kohdentaa toimenpiteitä suoraan sen lisäksi, että tuetaan vanhempia ja perheitä. Tällä tavoin voidaan vahvistaa lasten sosiaalista osallisuutta, vertaissuhteita ja yhteenkuuluvuuden tunnetta, jotka kaikki ovat merkittäviä asioita lasten kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin kannalta. (Toikka 2023, 83.) Tämän tutkimuksen osallistujien kokemuksissa lapsen, vanhemman sekä laajemman perheen huomioiminen ja tarpeisiin vastaavat päätökset toteutuivat joidenkin järjestötoimijoiden työssä, mikäli tuki on pitkäkestoista, useiden vuosien yli ulottuvaa, ja se sisältää erilaisia tuen muotoja taloudellisen avun rinnalla. Joidenkin lasten kohdalla kokonaisvaltainen ote taas toteutui silloin, kun virallisella sektorilla toiminut sosiaalityöntekijä näki lapsen tarpeet ja pystyi vastaamaan näihin tarpeisiin ilmoittamalla lapsen esimerkiksi kolmannen sektorin järjestämälle maksuttomalle leirille. Näissä tapauksissa virallinen ja epävirallinen yhdessä luovat kokonaisvaltaisuuden edellytykset, pääpainon ollessa yksittäisen työntekijän tarkkanäköisyydessä ja tilannetajussa.

Lasten taloudellisen avun kokemuksissa on avun perustan, tarpeiden ja hakuprosessin lisäksi mitä suurimmassa määrin kyse mahdollisuuksista. Jatkan

näistä epävirallisen taloudellisen avun mahdollistavista merkityksistä seuraavaksi.

7.3 Epävirallinen taloudellinen apu mahdollistajana

Vanhempien tavoin lapsilla epäviralliseen apuun liittyi mahdollisuuksia luovia merkityksiä. Lapsilla epävirallinen taloudellinen apu heijastui kolmelle mahdollistavuuden osa-alueelle, joita ovat edellytyksenä edullisuus; tylsyyden ja yksinäisyyden ehkäisy; sekä pääsy osaksi samoja kokemuksia.

7.3.1 Edellytyksenä edullisuus

Tutkimukseen osallistuneiden lasten ja nuorten mahdollisuudet osallistua ja tehdä asioita, joita lapsuuteen ja nuoruuteen yleensä katsotaan kuuluvan, olivat rajalliset perheen heikon taloudellisen tilanteen vuoksi. Tästä syystä puheissa korostui erilaisten taloudellisten avustusten ja maksuttomien tai edullisten vaihtoehtojen tärkeys.

Kyllä se [epävirallinen apu] ihan konkreettisesti vaikuttaa, että ilman sitä ei meil ois varmaan paljon mitään. (---) Kyl se on ihan suuri apu ollu mun mielestä. (Rita)

Epävirallisella taloudellisella avulla on tärkeä rooli lasten mahdollisuuksien tukijana. Kun rajallisten mahdollisuuksien kysymystä ja taloudellisen tuen mahdollistavaa vaikutusta tarkastellaan sen mukaan, miten lapset tapasivat viettää arkeaan ja vapaa-aikaansa ennen lomalle tai leirille osallistumistaan, saa vapaa-ajan tekemisissä korostuneen merkityksen kotona ja kavereiden kanssa oleilu.

H: Harrastatteko te jotain tai mitä te teette yleensä vapaa-ajalla koulun jälkeen?

Jussi: Mä oon varmaan kavereiden kanssa tai sit mä oon kotona.

Pinja: Kavereiden kanssa ja sit meil on pihalla [vanhemman] luona tramppa ja keinut niin niissä on kiva olla.

Kavereiden kanssa oleilusta kertoi myös moni muu. Vapaa-aikaan kuului lisäksi monilla sellaisia asioita kuten askartelua ja pyöräilyä, joista Miia ja Netta alla kertovat. Tekemistä kuvaa ei-ohjattu omaehtoisuus sekä edullisuus, mille löytyy yhtymäkohtia esimerkiksi Bessellin (2019) tutkimuksesta, jossa erityisesti pojat korvasivat maksullisia vapaa-ajan aktiviteetteja viettämällä aikaa kaikille avoimissa skeittipuistoissa. Se, että lapset tekivät vapaa-ajalla lähinnä maksuttomia asioita ei kuitenkaan tarkoita, etteikö maksullisia harrastuksia olisi toivottu. Esimerkiksi Miialla oli toive ohjattuun harrastukseen osallistumisesta, mikä leirin jälkeen saattaa olla mahdollista, koska toivottuun urheiluharrastukseen voi hakea järjestöltä taloudellista tukea.

H: Mites onks teil jotain harrastuksii tai mitä te teette vapaa-ajalla?

Miia: Hmm, mä teen vapaa-ajalla sitä, et mä nään kavereita, askartelen, katon puhelinta. [Sisaruksen nimi] on vähän sama.

Netta: Mut mä en askartele.

Miia: Niin se ei tykkää askartelusta niin paljoo. (---)

H: Okei ja harrastatsä mitään urheiluu, tääl [leirillä] on ollu paljon urheiluu?

Miia: En mä harrasta silleen, tota pyöräilyy, mut mä alan ehkä harrastaa [urheilulajia], meinaan nyt se on innostanu mua tosi paljon.

H: Täälläkö sä keksit?

Miia: Ei vaan mul on muutenkin ollu et [urheilulaji] ois tosi kiva mut [urheilulajiin] mä en koskaan päässyt. [Toinen urheilulaji] ois mun mielestä ihan sika kivaa ja niis on joku sellanen ero ja mä aattelin et [toinen urheilulaji] ois kiva. Joo se on hauskaa. (---) Ja nyt mä pystyn. Et ku mä oon kokeillu sitä ja nyt mä voin hakee sinne.

H: Niin et tän leirin jälkeenkö sulla on mahdollista hakea sinne harrastukseen?

Miia: Niin mä saan sit hakee sinne ja mun [vanhempi] sano et tän leirin jälkeen voidaan hakee sit.

Vähävaraisten lasten mahdollisuudet osallistua erilaisiin vapaa-ajan aktiviteetteihin on tunnustettu rajallisemmiksi kuin paremmin toimeentulevilla (Bessell 2019; Roets ym. 2015), ja sama ilmiö näkyy myös lomailumahdollisuuksien kohdalla (esim. Daly & Kelly 2015; Ridge 2002). Vuoden 2022 nuorten vapaa-aikatutkimuksen mukaan seitsemän kymmenestä 10–14-vuotiaasta koki taloudellisten syiden vaikuttavan harrastamattomuuteensa. Harrastustoiveita kuitenkin on, sillä puolet vastanneista, joilla harrastusta ei ollut, haluaisi harrastaa. (Tarvainen ym. 2023, 89.)

Etnografisessa tutkimuksessa, jossa tarkasteltiin 7.- ja 8.luokkalaisten suomalaislasten arkitodellisuuksien eriytymistä havaittiin, että hyvin matalista sosioekonomisista taustoista tulevat oppilaat keskittyivät vapaa-ajallaan edullisiin aktiviteetteihin; aikaa vietettiin kotona tai naapurustossa esimerkiksi kerrostaloyhtiöiden, koulujen ja päiväkotien pihilla, virkistysalueilla tai nuorisotalolla. Kun sosioekonominen asema vaikuttaa vapaa-ajan mahdollisuuksiin on seurauksena hyvä- ja huono-osaisimpien oppilaiden vapaa-ajan eriytymistä myös ajallisesti ja tilallisesti. (Oittinen ym. 2022.) Lasten on myös havaittu liittävän köyhyyteen ja köyhien lasten vapaa-ajan aktiviteetteihin vahvemmin käsityksiä, jotka yhdistävät tekemisen kotiin esimerkiksi television katseluna tai pelikonsolin pelaamisena (Hakovirta & Kallio 2014, 157). Vähävaraisille perheille lapsen mahdollisuus osallistua harrastuksiin tai lomailuun edellyttääkin maksuttomuutta tai vähintäänkin edullisuutta (Van Aerschot ym. 2016, 545).

Jo aiemmin mainitun harrastamisen Suomen mallin tavoitteena on muun muassa tasata lasten harrastusmahdollisuuksia ja tarjota maksuttomia harrastuksia. Tavoitteen arvioiminen on kuitenkin haastavaa, koska harrastajien tai harrastamattomien määrästä ei ole tietoa eikä mallin toimivuutta käyttäjämäärään suhteutettuna ole pystytty mittaamaan. (Laimi ym. 2023.) Järjestöjen taloudellinen apu voi osaltaan vastata tavoitteeseen harrastustuen ja maksuttoman tai edullisen harrastuksen, leirien ja lomien kautta. Selvää on, että perheille hinta muodostaa keskeisen kriteerin harrastus- ja lomamahdollisuuksia pohdittaessa, kuten Sini kuvaa alla.

Sini: Mun mielestä jotenkin tosi ihanaa et on tämmönen, tämmönen (...)

H: Niin et tää leiri on ihana?

Sini: No joo, ku ei ehkä muuten sit pääsis.

H: Tänne oli sit helppo tulla?

Sini: Joo. Ku tää on ihan ilmanenki.

H: Niin. Se oli tärkeätä?

Sini: Joo.

Harrastuksen maksuttomuus voi olla tärkeää paitsi itsessään, myös siksi, että harrastus helpottaa vanhemman huolta. Näin oli Maaritilla, jonka ei maksuttoman harrastuksen ansiosta tarvinnut olla koulun jälkeen yksin.

Se [harrastuksen maksuttomuus] on tosi, siis tosi iso merkitys. Varsinki sen jälkeen, ku mun vanhemmat eros. Mun [vanhempaa] autto sika paljon et sen ei tarvinnu maksaa ja mä silti pystyin menee johonki koulun jälkeen. Mä en ollu vaan kotona yksin ja mun [vanhempi] oli töissä ja mun [sisarus] oli [hoitopaikassa]. (Maarit)

Lapsille avautui lomien tai leirien myötä mahdollisuus kokeilla erilaisia aktiviteetteja, joita he ehkä myöhemmin voivat alkaa harrastaa säännöllisemminkin, mikäli kyseessä on järjestö, joka myöntää tukea harrastuksiin. Ryhmähaastattelussa lapset kertoivat omia kokemuksiaan erilaisten aktiviteettien kokeilusta ja harrastustuesta. Keskustelusta käy ilmi, että mahdollisuus hakea harrastukseen kohdennettua tukea on tärkeä asia lapsille.

Siiri: Saa kokeilla kaikkee. Ja sit voi jälkeen kans kokeilla ja harrastaa jos haluu.

H: Niin että täällä kokeiltuja juttuja voi leirin jälkeen alkaa harrastaa?

Siiri: Joo.

H: No se on kiva. Ja onks niin et sit voi hakea tukee niihin harrastuksiin?

Sini: Joo voi ja niin mäki hain viimeks.

H: Mitä muut ajattelee tästä, että voi leirin jälkeen alkaa harrastaa?

Ahti: No on se aika hyvä. Ku ei ehkä muuten sit.(---) ehkä pystyis. (---) Et ku ei aina voi kaikkeen osallistuu.

H: Mikä siinä on syynä ettei voi, osaatko sanoo?

Ahti: (...) Emmä tiä. Ei oo kaikkee lähellä. (---) Ja ne maksaaki.

Elsalle tärkeää järjestön järjestämissä leireissä ovat edulliset hinnat ja joustomahdollisuus, mikäli perheen taloudellinen tilanne on maksuhetkellä niin haastava, ettei osallistumismaksua pysty suorittamaan. Elsan toteamus, ettei tarvitse jäädä ulkopuolelle kuvaa lapsen näkökulmasta sitä, mitä leirille osallistuminen tarkoittaa - mahdollisuutta olla osa joukkoa ja päästä osalliseksi yhteisesti jaettua leirikokemusta. Kun köyhyyttä kokevalla lapsella tai nuorella on mahdollisuus osallistua lomalle tai harrastukseen, ei elämä uhkaa rajautua vain kotiin eikä lapsi jää sivuun harrastuksista ja muista tärkeistä yhteisöistä (Helne & Hirvilammi

2021,198; ks. myös Pugh 2009). Palaan tähän sosiaalisen yhteenkuuluvuuden teemaan tarkemmin jäljempänä.

Yleensä niis [leireissä] on joku kymppin, kahen kymppin maksu, mutta välillä jos sitte on ollu tiukka rahatilanne niin siitä on joustettu justinsa et [järjestöyöntekijä] on maksanu sen puolesta, että on päässy ilmatteeks. (---) Et se on vähän semmonen, et jos maksaa ni se on hyvä juttu, mut jos oikeesti on tilanne sillä hetkellä ni kyllä ne joustaa. Se on ihan kiva et otetaan huomioon niin monipuolisesti ihmisii kenellä on eri mahdollisuudet asioihin, ettei sit tarvii jäädä kokonaan ulkopuolelle. Et se on just se mahdollisuus siel [järjestössä] se on mun mielestä kiva juttu. (Elsa)

Vähävaraisille perheille loma-ajat voivat olla haastavia, koska moniin asioihin, kuten lasten leireihin ja matkustamiseen, liittyy kustannuksia. Köyhissä lapsiperheissä loma on monesti harvinaista luksusta, josta osa lapsista ei pääse koskaan nauttimaan (Ridge 2002, 96). Muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta tähän tutkimukseen osallistuneet lapset kertoivat lomailevansa perheensä kanssa vain harvoin.

H: Käyttöks te muuten perheen kaa lomailee?

Julia: Ei.

Saimi: [pudistaa päätään]

Maksuttomat tai edulliset leirit ja tuetut lomat olivatkin lapsille ja nuorille tärkeitä mahdollisuuksia päästä lomailemaan. Tuettu loma oli monelle tutkimusosallistujalle ainoa mahdollisuus päästä hotellilomalle ja nähdä uusia paikkoja. Tilaisuus saada viettää lomaa kodin ulkopuolella ja nähdä uusia paikkoja on tärkeää arjen velvollisuuksista ja paineista irti pääsemisenkin kannalta, ja se koskee vanhempien lisäksi myös lapsia (Ridge 2002, 95). Avainsanana näissä kolmannen sektorin järjestämissä lomamahdollisuuksissa oli edullisuus tai maksuttomuus, kuten Eevan esimerkki osoittaa.

H: Ootko sä aikaisemmin ollu tällasilla lomalla, kylpylässä esimerkiks?

Eeva: En. Mä oon ollu vaan muuten hotelleissa, koska [vanhempi] on töissä [paikan nimi] niin sit se saa aina välillä semmosii lomajuttuja. Koska me mentäis muuten sinne vähän useemmin, koska [vanhempi] saa aina sen huoneen ilmaseks, mutta koska [vanhempi] on [paikan nimi] töissä niin yleensä niihin ei kuulu kaikki ruokailut niin ei oo aina rahaa mennä niihin ravintoloihin syömään.

Paineista irti pääsemisen lisäksi loma voi tarjota lapselle sellaisen ympäristön erilaisine aktiviteetteineen, jossa lapsi pystyy peilaamaan omia onnistumisiaan, saada positiivista palautetta ja uudistaa aikaisempia uskomuksia omista taidoistaan, vahvistaen näin myönteisen itsetunnon kehitystä. Yhtenä esimerkkinä tällaisesta lomatekemisestä on uiminen, joka oli monille tutkimukseni lapsille loman parasta antia. (Mäntylä 2020.)

Jussi: Mä sanon [vanhemmalle] koko ajan et mennään uimaan, mennään uimaan.

H: Se uiminenko on ollut kivointa?

Pinja: Uiminen joo, mut on muutenki ollu paljon kaikkee.

Jussi: Niin uinti on kyl ollu kivaa ja ne altaat ja saunat ja niin.

H: Ootteks te ollu melkeen koko ajan sitte uimassa?

Jussi: Joo [huokaa]. Ja tän jälkeen.

Pinja: Me mennään heti tän [haastattelun] jälkeenki, me mennään suoraan uimaan.

Jussi: Me oltiin eilenki neljä tuntii siellä.

Uiminen ja uimahallissa käynti kuuluvat asioihin, joita pidetään monesti edullisina ja täten hyvin saavutettavina vapaa-ajan aktiviteetteina, vaikka todellisuus voi näyttäytyä pienituloiselle hyvin toisenlaisena (Van Aerschot ym. 2016, 545; ks. myös Krok 2009, 118). Uimiseen liittyvät, suhteellisen kohtuullisetkin, kustannukset voivat olla yksi syy sille, että uintimahdollisuus sai niin korostuneen merkityksen lasten lomakertomuksissa; uiminen ei välttämättä ole kaikille mahdollista normaaliarjessa. Uimahallimaksujen merkitys ei koske vain suomalaislapsia, sillä myös vähävaraisilla australialaislapsilla maksujen on havaittu vaikeuttavan uimahallikäyntejä (Bessell 2019, 62). Uintimahdollisuuksista puhuttaessa on hyvä huomioda, että kyse ei ole vain mukavasta vapaa-ajan tekemisestä tai hauskanpidosta vaan myös tärkeän uimataidon oppimisesta ja vahvistamisesta, kuten jäljempänä käy ilmi.

Mahdollisuus päästä lomailemaan edullisesti kodin ulkopuolelle voi tarjoutua myös sosiaalisen verkoston tuella, kuten Elsalla, joka pääsi ystävänsä mökille kesäisin. Kokemus mökkeilystä ja luonnossa oleskelusta oli Elsalle erittäin tärkeä. Aina mielekkään lomailun ei tarvitse tarkoittaa runsasta järjestettyä ohjelmasisältöä, vaan rauhallisempi oleskelu luonnon rauhassa voi tarjota lapsille mieluisan vaihtoehdon.

Yhen mun kaverin kautta me mennään joka kesä niiden mökille, niillä on mökki semmosessa rannalla ja ne tykkää ottaa mua paljon aina kaikille sellasille mukaan niin sen kaverin kautta mä pääsen yleensä tosi paljon menee, monta viikkooki menee kesästä. (---) Siel on paljon tekemistä ja se on kiva, ku se on sellasella rauhallisella alueella [paikkakunnalla]. Ei siel oo oikeen ihmisii yhtään ni siel pystyy sit vaan uimaan jossain järvässä koko ajan ja olla vaan ni se on ihan luksusta. (---) Mä rakastan. Ku se on metsän keskellä viel se mökki. (Elsa)

Luonnon on todettu tuovan lohtua ja lisäävän myönteisyyttä köyhyydessä elävien ihmisten elämään (Isola ym. 2021; Isola ym. 2016). Luonto voi toimia ikään kuin lääkkeenä, joka rauhoittaa ja auttaa tukemaan hyvinvointia, mielialaa ja jaksamista (Helne & Hirvilammi 2021, 263). Luonto tarjoaa maksuttoman ympäristön vapaa-ajan viettoon, ja esimerkiksi monilapsisissa perheissä, joissa ei ole varaa kaikkien lasten harrastuksiin, voidaan luonnossa retkeilyllä korvata harrastuskustannuksia (Lindberg ym. 2019, 15). Maksuttomat luontoelämykset eivät kuitenkaan ole kaikkien saavutettavissa, mikäli asuu esimerkiksi sellaisella kaupunkialueella, jossa luonto ei ole lähellä.

Luonnon ja metsän merkitys nousi myös tämän tutkimuksen lasten perheissa tärkeäksi, kuten Elsa edellä ja Saimi ja Julia alla osoittavat. Tulkitsen luonnossa ja metsässä olemisen mahdollisuudeksi päästä täysin toisenlaiseen paikkaan kuin koti, paikkaan, jossa voi tehdä erilaisia asioita ja näin irtautua perusarjen vaatimuksista, ehkä ongelmistakin (ks. Ridge 2002, 95). Lasten ja nuorten kannalta liikkumista ja oleskelua erilaisissa luontoympäristöissä kannattaa

tukea, sillä niillä on positiivinen yhteys elämään tyytyväisyyteen ja ympäristöhuoleen. Mahdollisuus viettää aikaa yhdessä ystävien kanssa esimerkiksi nuotilla istuskellen voisi olla yksi keino luontosuhteen tukemiseen – keino, josta tämänkin tutkimuksen osallistujilla oli leirien myötä kokemusta. (Puhakka ym. 2023, 152–153.)

H: Minkälaisii ne leirit on?

Saimi: Tosi kivoja ja siel pidetään oikeesti tosi paljon hauskaa.

H: Onks ne pitkii?

Julia: Yleensä kaks päivää.

H: Niin just. Et ootteks te pois kotoo ettei tulla illaks kotiin?

Julia: Ei, se on aina silleen et mennään jonneki kauas. Jonneki metsään. Se on oikeesti kivaa. Se on oikeesti niin erilaista.

Yksi luontoon liittyvä elementti ovat eläimet, jotka olivat monelle tutkimukseen osallistuneelle lapselle ja nuorelle tärkeitä. Havainto on yhteneväinen aikaisemman tutkimustiedon kanssa (esim. Lehto-Lundén 2020; Vuori 2012). Joillakin tutkimusosallistujilla oli oma lemmikkieläin, mutta mikään itsestänselvyys lemmikki ei ollut taloudellisten syiden vuoksi. Elsa oli vihdoinkin useiden vuosien toivomisen jälkeen saanut lemmikin, kun perheen tilanne talouden ja muiden asioiden osalta oli parantunut. Eläimen hankintaa oli selvästi pohdittu tarkkaan ja haluttu varmistaa sekä ihmisten että eläimen hyvinvointi. Tulkitsen Elsan mainitsemaan pitkäkestoiseen makaronin syöntiin sisältyvän tärkeitä taloudellisen pärjäämisen merkityksiä, sillä makaroni mainittiin myös toisessa, jäljempänä esille tulevassa, haastattelukohdassa.

Kinusin [vuosien määrä] sitä [lemmikkiä] (--) Mun [vanhemman uusi puoliso] oli saanu opinnot viimein valmiiks niin sit se alotti uuden työn niin sieltä sitte tuli rahaa huomattavasti, että taloudellinen tilanne se parani, ku tuli enemmän rahaa ja sitte oli varaa ostaa just niitä [lemmikille] tavarat, ruokaa ja pitää huolta siitä ja että on aina vähän varalla, jos pitää käydä vaikka eläinlääkärissä ja ettei sit ittensä tarvii syödä pelkkää makaronia koko kuukautta. Et pärjää hyvin justinsa et ei oo tukalat oltavat [lemmikillä] tai itsellä. (Elsa)

Taloudelliseen apuun lemmikit ja eläimet kytkeytyivät lapsilla harrastusten osalta niin, että järjestöavulla oli päästy tekemään asioita, joihin liittyi eläimiä. Järjestöjen myötä aukeava kytkös eläimiin voi olla merkittävä, sillä vain neljä lapsiosallistujaa kertoi omistavansa oman lemmikkieläimen. Samalla on tosin huomioitava, ettei lemmikkieläimistä kysytty erikseen, joten todellinen tilanne voi olla toisenlainenkin.

Siel [järjestön kautta järjestetyssä ohjelmassa] oli ne [eläimet] ja me [harrastettiin eläimiin liittyviä asioita] ja mä tykkäsin hirveesti. (Linda)

Lomien ja leirien osalta lemmikit näkyivät sen mukaan, saiko lemmikin ottaa lomalle mukaan vai ei. Joillakin lomilla lemmikkejä oli mukana, leirille taas lemmikkiä ei saanut tuoda, mihin Netta olisi toivonut muutosta. Mahdollisuus vapaa-ajan tekemiseen, joka olisi maksutonta tai edullista ja johon eläimet

liittyisivät tavalla tai toisella, on asia, jota kolmannella sektorilla voisi pohtia enemmänkin. Perusteluja tämänkaltaisen toiminnan vahvistamiselle voi löytää esimerkiksi eläinten mielenterveyttä vahvistavasta vaikutuksesta (Helne & Hirvilampi 2021, 212; Brooks ym. 2018).

Netta: [Toivon] Että tänne sais tuoda eläimiä.

H: Niin et sais tuoda eläimiä. Oisiksä tuonu jonku eläimen?

Netta: [sanoo kahden lemmikkinsä nimet]

Miia: Mä oisin tuonu mun [lemmikin].

Sen lisäksi, että osallistumismaksut leireille ja harrastuksiin ovat edulliset tai ilmaisia, tärkeää on myös muiden kustannusten edullisuus. Tämä tarkoittaa lomilla esimerkiksi ruokailua ja muuta ohjelmaa. Jussilla ja Pinjalla oli käynyt omasta mielestään hyvä tuuri, kun maksullisen biljardipelin rahansyöttö oli rikki ja peliä saattoi pelata maksutta. Sisarusten kokemus osoittaa, kuinka pienikin maksu voi osoittautua vähävaraisille perheille merkittäväksi.

Jussi: Sit tääl voi kans pelaa biljardia ja nyt ku se [biljardikone] on rikki niin siit ei tarvii maksaa.

H: Aijaa.

Pinja: Se rahakohta on rikki.

H: Niin et sinne ei saa syötettyy sitä rahaa?

Pinja: Niin. Niin nyt sitä saa pelata.

H: Noni, meinaatteko pelata?

Jussi: Nyt meinataan, ku voi. (---) Sit tääl on kaikkee sellasia tekemisiä tyyliin et saa.

Pinja: Ne tekemiset pitää kyl aina mieltii, ku on niin paljon tekemistä.

Jussi: Et tyyliin jotain jumppapalloja ja retkiä.

Lomien tapaan myös harrastuksiin liittyy osallistumismaksujen lisäksi muitakin kustannuksia, kuten varustehankinnat. Linda arvelee, että maksulliset harrastustarvikkeet saattaisivat karsia osallistujia harrastuksesta, koska kaikilla ei välttämättä ole mahdollisuutta maksaa varusteita itse. Lindan puheessa kiinnostavaa on toiveikas suhtautuminen tulevaan; oletuksena on, että vanhemmaksi kasvetuaan hänellä ja muilla harrastukseen osallistujilla on varaa itse omilla rahoillaan maksaa erilaisia harrastuskustannuksia.

Nythä me saadaan ne kaikki [harrastustarvikkeet] mitä tarvitaan [järjestöltä] et ei oo sellasta et tarttis ite. Et ku tarvii jotain niin voi pyytää. Ehkä nyt ei monella oo mahdollista, mut sit ku kasvetaan niin jokainen voi varmaan ite [hankkia]. Et nyt ku ollaan viel kuitenkin lapsii ja ei oo silleen omii rahoja ni ei monella oo. (Linda)

Monilapsisissa perheissä harrastuskustannukset voivat niellä ison osan perheen tuloista. Lindan mukaan heidän perheessään Lindan ja tutkimukseen osallistuneen sisaruksen Emman maksuton harrastaminen on ollut tärkeä asia, koska kolmannen sisaruksen harrastus maksaa eikä muiden lasten harrastuksiin jää rahaa.

Maksuton harrastus helpottaa vanhempia, joilla on näin yksi taloudellinen huolenaihe vähemmän. Etenkin iältään vanhemmat lapset tuntuivat tunnistavan vanhempien huolen ja rahanmenon väliset yhteydet, joita tuli esille haastattelujen yhteydessä. Maksuttomuuden on lisäksi todettu voivan vähentää vanhempien negatiivisia tunteita, joita saattaa aiheutua siitä, mikäli vain osa lapsista saa mahdollisuuden harrastaa (Lindberg ym. 2019, 15).

H: Mitä te ajattelette et mikä se merkitys on sillä, että saa ne kaikki [harrastus]kamat [maksutta järjestöltä]?

Linda: Se on helpotus. Mä aattelen et pitäis ostaa kaikkee muuta niin ei meillä esim ois ollu varaa ostaa kaikkii niitä mitä tarvii niihin. Koska meiän [sisarus] harrastaa [joukkuelaji] ja sille menee niihin juttuihin aika paljon niin ei sit meille jäis. Ja ne meiän leirit ne on käytännössä ilmaiset, ne maksaa jotain kymmenen euroo, ihan naurettava. Niinku meiän [sisaruksella] on jotain sata, kaksataa, jos ne menee jonneki. Sitte helpottaa meiän vanhempii ku niillä on monta lasta et meil on ilmasii. Tarvii keskittyä vaan meiän [sisaruksen] maksuihin.

Aikaisemman tutkimustiedon mukaan köyhyyden on havaittu olevan yhteydessä vähäisempään ohjattuun harrastamiseen (esim. Toikka 2023; Badura ym. 2021) ja juuri lasten harrastuksista perheet saattavat talousvaikeuksissa joutua luopumaan (Lindberg & Nygård 2023, 183). Vähävaraisten perheiden toiveissa lasten harrastukset ovat yksi niistä asioista, joihin rahaa kaivattaisiin lisää (Saari ym. 2017, 311). Aika näyttää, onko jo aiemmin mainitusta harrastamisen Suomen mallista vastaamaan tähän toiveeseen.

Köyhyyden moniulotteinen luonne tuli tutkimuksessa esille muun muassa siinä, että muutamat lapset kertoivat vanhempiensa terveydentilan vaikuttaneen lomamahdollisuuksiinsa. Lapset eivät välttämättä kertoneet suoraan, minkälaisesta terveydentilasta esteestä on kyse, kuten Miian alla olevasta lainauksesta ilmenee. Joidenkin kohdalla mielenterveyden haasteet lienevät vaikuttaneen taustalla, lisäksi sairauksien aiheuttamat vaikeudet liikkumiselle mainittiin. Pelkkä raha ei siis välttämättä ole syynä siihen, etteivät perheet voi lomailla, vaan taustalla saattaa olla moninaisia syitä taloudellisen tilanteen rinnalla.

Miia: Nyt mun [vanhempi] on, mun [vanhempi] on, se ei oo niin hyvässä kunnossa tällä hetkellä.

H: Okei niin se ei lähtenyt [mukaan leirille].

Miia: Niin.

H: Ja nyt [toinen vanhempi] on sit mukana?

Miia: Joo [toinen vanhempi] lähti.

Vanhemman terveydentila kuului lasten puheissa myös huolena siitä, ettei vanhemman terveydentilaa ole huomioitu lomapaikassa tarpeellisella tavalla, mikä on johtanut esimerkiksi vanhemman liikkumisvaikeuksiin lomalla. Lasten myönteisen lomailukokemuksen kannalta koko perheen huomioiminen on tärkeää. Vanhempien mahdolliset sairaudet tai liikuntarajoitukset pohdituttavat selvästi lapsia ja saattavat aiheuttaa huoltakin, jos vanhempi ei pysty nauttimaan lomasta kuten lapsi toivoisi. Tämän vuoksi herkkyyys perheiden erilaisille

tilanteille ja kokonaisvaltainen ote, jossa huomioidaan taloudelliset ja emotionaaliset tarpeet, ovat avainasemassa tuettujen lomien ja leirien kohdalla.

7.3.2 Tylsyyden ja yksinäisyyden ehkäisy

Elämää ilman lomia ja kodin ulkopuolella tapahtuvia aktiviteetteja kuvaa tutkimusosallistujien kokemuksissa yksi sana: tylsyyys. Tylsyyys toistui lähes jokaisen lapsen ja nuoren kohdalla, kun he pohtivat minkälaista arki ja elämä olisi ilman harrastuksia, lomia ja leirejä. Vahvimmin lasten kokemuksissa merkityksellistyi tylsyyys ja se, miten eri toiminnot ehkäisevät tylsyyttä.

Emma: [Ilman järjestön mahdollistamaa harrastusta] ois ollu aika tylsää.

Linda: Mä en osaa sanoa. Kauheeta. Paskaa. Se ois ollu kyl aika kamalaa. Mä en haluu es kuvitella.

Emma: Emmäkään. [naurua]

Linda: [naurua] Ihan vaan kiitollinen siitä on. Emmä osaa kuvitella. Enkä mä haluu es mieltä. [naurua]

Tylsyyys ei koske yksinomaan tämän tutkimuksen osallistujia, sillä tylsyyttä ja tylsistymistä on havaittu aikaisemmissakin vähävaraisten lasten lomailua ja harrastamista tarkastelleissa tutkimuksissa (Shinwell ym. 2021; Holt ym. 2011; Quinn & Stacey 2010). Knies (2022) huomauttaa, että lapset kokevat itsensä onnettomammiksi loma-aikoina, mikä voi liittyä ystävien puutteeseen ja säännöllisten aktiviteettien, kuten harrastusten, lomataukoihin. Tämä puolestaan voi olla yhteydessä tylsistymiseen siinä, että koulujen loma-aikoina perheiltä puuttuu monia elämää jäsentäviä rutiineja, mikä luo elämään tyhjiötä. Kun koulujen ulkopuolinen toiminta on tauolla, ei päiviin välttämättä sisälly juurikaan ohjelmaa. (Quinn & Stacey 2010.) Näille näkemyksille löytyi tutkimuksestani tukea, kuten Siirin kertoma osoittaa. Lisähaastetta Siirin arkeen tuo muista kauempana asuminen. Edullinen joukkoliikenne onkin yksi merkittävä tekijä, jolla voitaisiin tukea syrjemmässä asuvien vähävaraisten lasten sosiaalisia suhteiden ylläpitämistä (Ridge 2002).

Siiri: Mä ootan silleen kouluu, ku kaverit on siellä ja mä en oo nähny kavereita.

H: Niin et onks se vähän yksinäistä aikaa se kesä siinä mielessä?

Siiri: Joo. Mä asun kauempana ku koulukaverit.

Tutkimukseni osallistujilla järjestöjen tarjoama taloudellinen apu harrastuksiin, leireihin ja lomiin toimi lasten mukaan tärkeänä tylsyyden ehkäisijänä. Mahdollisuus osallistua maksuttomalle tai edulliselle leirille tai lomalle tuo loma-aikaan tekemistä, mikä oli syynä esimerkiksi sille, että Miian ja Netan vanhempi oli hakenut paikkaa lapsilleen maksuttomalta leiriltä.

[Vanhempi] sen [leirin] löysi. Ku me ei niin hirveesti oo päästy minnekään niin se sano, et tää ois meille hyvä. Et on jotain tekemistä lomalla. (---) Jos mä en pääsis tänne leirille niin mä en ois tavannu mun kaverii täältä, mä en ois tavannu sitä ja mul ei ois niin hauskaa. Ja jos tätä ei ois järjestetty niin mä en ois, mul ois ollut vähän tylsempää. (Miia)

Miian edellä olevassa lainauksessa huomion herättää tylsyyden lisäksi se, että loma antoi jotain tekemistä ja auttoi luomaan uusia ystävyyssuhteita. Tylsyyys yhdistyikin myös yksinäisyyden tunteisiin, joita tulkitseen Miian puheessa kuuluvan. Kotona vietetty aika voi olla yksinäistä, varsinkin jos vanhemmat ovat töissä ja kaverit muualla lomailemassa, jolloin mielekästä tekemistä ei ole samalla lailla tarjolla. Tekemisen merkityksestä ja kotona oleilusta kertoo Eeva, joka haastattelun jälkeen tekemässään videossa sanoi odottavansa joululomaa, jolloin olisi ehkä pääsemässä jonnekin, mieluiten laskettelemaan. Viittaus ”tilanteeseen” liittyy tulkintani mukaan perheen taloudelliseen tilanteeseen, jonka puitteissa joululomamahdollisuutta arvioidaan.

Mä ootan tosi paljon et mä ehkä pääsisin joululomal jonneki et vähän mä kuulin, jos me vaik päästäis perheen kaa käymään jossain, mut emmä tiä onnistuiks se sitte et [vanhempi] on sanonu et riippuu vähän et minkälainen se tilanne on. Mut ois tosi kiva et must ois tosi kiva päästä laskettelee. Emmä tiä onnistuiks se sitte että katotaan. Mä oon joskus ollu sellasella leirillä ja se oli tosi kivaa, ni ois joskus kiva päästä muutenki. Mä oon [nimi] kans puhunu et se ois kiva juttu. Et ois jotain tekemistä sillon lomalla et ei tarttis olla vaan kotona. (Eeva, video)

Samantyyppisiä tylsyyteen ja kotona olemiseen liittyviä merkityksiä ilmeni Siirin puheissa hänen pohtiessaan leirillä oloa. Monipuolinen tekeminen ja kavereiden kanssa oleilu muodostuivat Siirille tärkeiksi tekijöiksi ja yksinäisyyden ja tylsyyden ehkäisijöiksi. Bessell (2019) on havainnut tutkimuksessaan vähävaraisten lasten viettävän huomattavan paljon aikaa yksin kotona. Siirin toteamus kuvaa lapsen näkökulmasta tätä yksin vietetyn ajan merkitystä, jossa korostuvat tylsyyt ja yksinäisyys.

Siiri: Tylsää.

H: Olis tylsää?

Siiri: Niin koska mä en oo tehnyt oikeen mitään koko kesänä, koska mun perhe on töissä niin tääl [leirillä] on kaikkee ja ihmisii ja tekemistä et se on must tärkeetä. (---)

H: Osaaksä sanoo mikä siin on niin tärkeetä?

Siiri: On kavereita ja muita, joihin voi tutustuu ja tehä yhdessä juttuja. Kaikkii näit lajeja kokeilla. Ja ruoka ja muut on hyvii.

H: Niin just. Onks se sit silleen et siellä kotona sulla olis yksinäisempää?

Siiri: Ois kyl ku ei oo kotona ketään ja asutaan kaukana muista.

H: Aivan. Joo. Mitä muut [ryhmähaastatteluun osallistuneet] ajattelee? Jos te ette olis tulla tänne leirille niin minkälainen se kesäloma ehkä olis?

Sini: No varmaan vähän tylsä, kun ei kesällä tuu kavereitten kanssa oltuu. Tääl tutustuu uusiin ihmisiin. Kesällä on kuitenkin aika paljon silleen yksin ja tääl ollaan kaikki yhdessä. Et jos tällasta ei ois niin ois varmaan aika paljon tylsämpää.

Leireillä olijat toivat esiin uusien ystävyyssuhteiden luomisen yhtenä itselleen tärkeänä asiana. Siiri kertoi odottavansa leiriltä jousiammuntaa, mitä Katikin odotti. Tytöt olivat ystävästyneet leirillä. Sini, joka oli ollut aikaisemminkin samalla leirillä, totesi, että leirillä tutustuu aina uusiin ihmisiin.

Siiri: Ai niin jousiammunta.

Kati: Sama.

H: Jousiammunta kiinnostaa. Ootteks te muuten kavereita entuudestaan?

Kati: Ei.

H: Te ootte täällä tutustunu?

Kati: Joo.

H: Okei kiva. Täällä sitte tutustuu uusiin kavereihin vai?

Siiri: No joo.

Sini: Siis aina tutustuu ja tääl on niin paljon tyyppejä.

Mahdollisuus ystävyysuhteiden luomiseen on tärkeä asia, sillä kuten aiemmin on jo tuotu esille, ovat lasten ystävyysuhteet yhteydessä elämäntyytyväisyyden ja subjektiivisen hyvinvoinnin kokemuksiin (Toikka 2023; Lindberg 2021; Haanpää ym. 2019; Hjalmarsson 2018; Hjalmarsson & Mood 2015). Urheiluharrastuksen merkitys näyttää keskeiseltä, sillä nuorten vertaissuhteita tutkittaessa on havaittu, että urheilua harrastavilla nuorilla on tyypillisesti paljon ystäviä, ja heidän vertaissuhteensa ovat varsin monipuolisia (Korkiamäki 2013, 24). Harrastusten lisäksi leirien ja lomien voikin ajatella tukevan vähävaraisia lapsia ystävyysuhteiden luomisessa ja vahvistavan näin lasten elämäntyytyväisyyttä ja hyvinvointia (ks. Shinwell ym. 2021; Holt ym. 2011). Sosiaalisten suhteiden luomisessa ja ylläpidossa sekä yksinäisyyden ehkäisyssä järjestöjen tukemilla toiminnoilla näyttää tämän tutkimuksen perusteella olevan merkitystä.

Epävirallisen taloudellisen avun yhteys hyvinvoinnin merkityksiin näkyi joidenkin osallistujien kohdalla mielenterveyteen liittyvissä huomioissa. Pohtiesaan harrastuksen merkitystä itselleen Maarit esimerkiksi yhdistää harrastukseen kokonaisvaltaisia hyvinvointia lisääviä merkityksiä, joita liikunta ja yhdessä tekeminen saavat aikaan. Elämä ja arki ei ole tylsää, kun saa harrastaa. Harrastus antaa tekemistä, auttaa jaksamaan ja saamaan ikäviä asioita pois mielestä.

Sillon aluks [kun vaikea tilanne perheessä alkoi] se oli tosi epämiellyttävää, mut se on vaan kuin paljon stressii se on aiheuttanu mulle ja se aiheutti yhes vaiheessa [sairaus] mulle ja [sairaus] ja kaikkee. (---) [Joukkuelaji] auttaa mua saamaan asiat mielestä. Se auttaa mua liikkumaan. Kyl mä treenaan ite, siis teen liikuntaa, mut sillon ku mä en jaksa niin [joukkuelaji] on siellä. Et mä en istu vaan koko aikaa. Se antaa mulle tekemistä. (Maarit)

Köyhyyttä ja masennusta on kuvattu käsi kädessä kulkevaksi suhteeksi. Köyhyyteen voi liittyä monenlaisia tunteita, kuten eristäytymistä ja häpeää. (Isola 2009, 219.) Näitä tunteita voidaan helpottaa harrastuksilla. Huomiot harrastusten mielenterveyttä vahvistavasta merkityksestä muistuttavat sosiaalisen ja yhdessä tapahtuvan harrastamisen positiivisista vaikutuksista mielenterveyteen (Timonen ym. 2022). Kuten Maaritin esimerkki yllä osoittaa, mahdollisuus osallistua harrastukseen voi olla vähävaraisissa perheissä eläville lapsille tärkeä hyvinvointia vahvistava kokemus. Samaa on todettu tuettujen leirien ja lomien osalta (Knies 2022). Leirien ja lomien tavoin harrastukset voivat auttaa pääsemään irti arjen

velvollisuuksista, huolista ja paineista (Ridge 2002, 95). Osallisuuden näkökulmasta voidaan myös pohtia, mikä merkitys tuetuilla lomilla, leireillä ja harrastuksilla on ihmisen mahdollisuuksille liittyä erilaisiin hyvinvointia ja elämän merkityksellisyyttä vahvistaviin vuorovaikutussuhteisiin, jotka ovat osallisuuden keskeisiä elementtejä (Isola ym. 2017).

Hyvinvointiin ja osallisuuteen liittyviä merkityksiä tuli esille muidenkin lasten ja nuorten kokemusten yhteydessä. Sellaiset asiat, kuten hyvä ilmapiiri, hyvä olo ja arvostuksen tunteet, kertovat epävirallisen avun kautta saatujen mahdollisuuksien hyvinvointia ja osallisuutta tukevasta vaikutuksesta. Yksi hyvää oloa aiheuttava asia on se, että tulee kohdelluksi arvostetusti. Aikuisten osoittama kohteliaisuus tuntui Jussista ja Pinjasta mukavalta. Syynä voi olla se, etteivät lapset ole tottuneet saamaan kunnioittavaa kohtelua vierailta aikuisilta, kuten viittaus kaupan työntekijöihin osoittaa. Jussille ja Pinjalle tuettu loma oli ensimmäinen kerta hotellilomalla, mikä voi myös selittää henkilökunnan suhtautumisesta syntyneitä ”parempaa fiilistä”.

Jussi: Tääl tulee muutenkin parempi fiilis, ku ei nää työntekijät oo mitään sellasia kaupan työntekijöitä ketkä vaan joo [nyrpistää nenää] et nää on ihan kohteliaita et ne kiittää ja kaikkee.

H: Niin se on tärkeätä?

Pinja: Eilenkin me etittiin pusikosta jotain frisbeetä niin (...)

Jussi: [jatkaa Pinjan lausetta] me saatiin siitä tikkaripalkinnot. (---) Niiltä hotellin tyypeiltä.

H: Niin et ne anto teille tikkarit?

Pinja: No joo siis me saatiin sellaset.

Jussi: Ku me etittiin niitä frisbeetä. Niin ne niinku palkitsi meiät.

Pinja: Aika reiluja ne kyl on.

H: No on kyllä. Minkälainen olo siitä sitte tuli, kun ne oli niin ystävällisiä?

Pinja: No vähän sellanen, että ne oli reiluja ja että se mitä me tehtiin oli tärkeätä.

Vaikka tylsyyden ehkäisy on tärkeää, voi kovin tapahtumarikas sisältö osoittautua joillekin lapsille liiankin hektiseksi ja ehkä jopa heikentää edellä mainittua kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin kokemusta. Tällaisia kokemuksia oli muutamalla leirille osallistuneella lapsella. Yksi heistä oli Pekka, joka piti leiriä väsyttävänä, koska koko ajan tehdään jotain. Pekka toikin esiin, että hänen mielestään oli hyvä, että päivä oli haastatteluhetkellä kääntymässä kohti iltaa ja pääsi lepäämään.

Pekka: Hyvä et päivä loppuu.

H: Ai hyvä et päivä loppuu. Onks tää ollu väsyttävä päivä?

Pekka: Joo.

H: Okei. Osaaksä sanoa mikä siinä on ollu väsyttävää?

Pekka: Emmä tiä. Paljon kaikkee. Koko ajan tehty jotain.

Pekan kokemus on hyvä muistutus siitä, että vähävaraiset lapset eivät ole homogeeninen ryhmä (Ridge 2002, 22). Tätä vahvistaa alla oleva Miian kommentti, joka poikkeaa Pekan ja Pekan tavoin kokeneiden lasten ajatuksista – Miialle leirillä tärkeää on uusien ihmisten lisäksi ”kaikki se meno”. Menon tulkitsen tässä vauhdikkaaksi tekemiseksi ja aktiviteeteiksi, jotka täyttävät leiripäivät. Miian sisarus Netta koki leirin Pekan tavoin ajoittain liiankin hektiseksi. Sisaruksina Netta ja Miia kokivat siis varsin eri tavoin leirin ohjelmasisällön, mikä viestii lasten erilaisista toiveista esimerkiksi juuri vapaa-ajan viettoon liittyen. Kokemusten erilaisuus osoittaa, että perspektiivit maailmaan, tapa elää ja kokea maailmaa, voivat rakentua samassa perheessä elävillekin yhteisestä elämänhistoriasta huolimatta erilaisiksi (Laine 2018, 30), mikä on kokemuksia ja perheitä tarkastelevassa tutkimuksessa mielenkiintoinen huomio (ks. myös luku 5.2.1). Lasten erilaiset toiveet tai vaihtoehtoiset sisällöt olisi hyvä huomioida mahdollisuuksien mukaan myös vähävaraisille lapsille suunnatun loma- ja leiritarjonnan ohjelmasuunnittelussa, jotta kaikkien ei tarvitsisi tehdä samoja asioita samassa aikataulussa.

Siel [leirillä] on kaikki se meno ja saa kaiken sen menon aikaseks niin se on kivaa, kun tääl näkee paljon uusii ihmisii. (Miia)

Riippumatta siitä, toivoivatko lapset enemmän tai vähemmän tekemistä, muodostui tekeminen ja uusien asioiden kokeilu tärkeäksi asiaksi. Mahdollisuus kokeilla uusia asioita merkityksellistyi sellaiseen mielekkääseen tekemiseen, jota ei muuten pääsisi kokemaan. Kokeiltavien asioiden erityisyyttä voi lisätä se, että vähävaraisille lapsille suunnatuilla lomilla tarjolla olevat toiminnot ovat usein sellaisia, joihin lapsilla on harvoin pääsyä lomakontekstin ulkopuolella (Quinn & Stacey 2010).

Mä oon mun parhaan kaverin kaa [jutellut] et mä meen tänne [leirille] ja tääl pääsee urheillee ja näkee kaikkee ja et tääl saa kaikkee kokeilla mitä ei muuten ehkä. (Kati)

Lomilla erilaisia toimintoja urheilusta kädentaitotöihin oli saatavilla pitkin loma- ja leiriaikaa, järjestöjen kautta harrastuksissa mukana olevat pääsivät puolestaan kokeilemaan erilaisia urheilulajeja. Esimerkiksi ratsastus oli monelle tärkeä kokemus, johon ei ilman tukea olisi ollut mahdollisuutta. Uimataidon saavuttaminen taas on hyvä osoitus siitä, että asioita ei opita itsestään, vaan ne vaativat jonkinlaista panostusta, tässä tapauksessa uimapaikan ja jonkun, joka vie lapsen uimaan, sekä usein myös rahallisen panostuksen, mikäli kyse on uimahallista.

Jos on joku kiinnostava, vaikka ratsastus, niin se on oikeesti tosi kallista harrastaa ja varusteet ja kaikki mahollinen. (---) Paljon vähemmän kokemuksii ja paljon vähemmän niinku et en osais ratsastaa, en välttämättä uidakaan. Et mä oon oppinu uimaan siellä. (Elsa)

Tuettu loma voi saada lapsen kokeilemaan uusia asioita, mikä voi vahvistaa lapsen käsitystä itsestään ja omasta kykeneväisyydestään (Mäntylä 2020). Tämän tutkimuksen perusteella näkemys pätee tuettuihin lomiin ja leireihin sekä järjestöstä riippuen myös joihinkin harrastuksiin. Uudet kokemukset ja taidot, kuten

Elsan mainitsema uimataito, voivat olla lapsille tärkeitä itseluottamuksen ja itsetunnon kannalta, mikä on myös kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin kannalta tärkeä asia. Itseluottamus ja itsetunto voivat olla merkittävässä roolissa lasten sosiaalisessa maailmassa ja ystävyyssuhteiden luonnissa. Lasten maailmassa varakkuuden on todettu voivan tuoda mukanaan sosiaalista arvostusta ja sosiaalista valtaa. Varakkuus voi vahvistaa lapsen itsetuntoa ja saada lapsen toimimaan tiettyjen sosiaalisten standardien mukaan. (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 90.) Vaikka tämän tutkimuksen lapset eivät tuoneet haastatteluissa esiin sosiaalisen arvostukseen liittyviä kokemuksia, voi pohtia, kompensoivatko taloudellisen avun kautta saadut mahdollisuudet tätä varakkuudesta kumpuavaa itsetuntoa avun vahvistaessa lapsen sosiaalisia ja muita taitoja sekä itseluottamusta ja -tuntoa, jotka puolestaan voivat edesauttaa sosiaalista arvostusta (ks. Clark ym. 2022; Shinwell ym. 2021; Mäntylä 2020; Holt ym. 2011).

Sen lisäksi, että lapset pohtivat harrastusten, lomien ja leirien merkitystä omasta näkökulmastaan he toivat esiin pohdintoja suhteessa vanhempiinsa ja heidän ajatuksiinsa. Samaan tapaan, kuin Miia edellä kertoi vanhempansa kokeneen leirin tarjoavan tekemistä lomalle, myös muut lapset toivat esiin vanhemman toiveen siitä, että lapsella olisi vapaa-ajalla jotain tekemistä. Tähän järjestöjen taloudellisesti tuetusta toiminnasta toivottiin apua.

Se [vanhempi] ainaki on tykänny tosi paljon siitä, et on jotain vapaa-ajan tekemistä ja koulun jälkeen et se ei oo, ku se sai töitä vasta, ku mä olin [luokka-asteella] et silloin vasta alettiin saamaan jollain tasolla rahaa. (---) Se oli sitte ilonen, että siinä [luokka-asteella] vihdoin mä sain mahdollisuuden harrastuksiin ja tällasiin mihin se ei oo pystyny antamaan. (Elsa)

Linda ja Emma kertoivat vanhempiensa tykkäävän sisarusten harrastuksesta, koska vanhemmat ovat tietoisia, etteivät pystyisi itse mahdollistamaan samantaisia vapaa-ajan aktiviteetteja lapsille. Tämä saattaa osaltaan vähentää vanhempien huolta, jota taloudellisesti huonoon tilanteeseen ja lasten rajallisiin mahdollisuuksiin liittyy. Ehkä Elsan, Emman ja Lindan vanhempien ajatusten taustalla on myös syyllisyyttä siitä, ettei pysty tarjoamaan lapsilleen sellaisia vapaa-ajan mahdollisuuksia kuin toivoisi (Clark ym. 2022).

H: Mites teiän vanhemmat, mitä ne tykkää tästä [harrastuksesta]?

Emma: Tykkää tykkää. Ne tykkää, koska ne tietää et ne ei pystyis antaa meille niin paljon kaikkee mitä [järjestö] antaa ja me ollaan niin ilosii siitä ni ne on varmaan ilosii meiän puolesta. Ainaki näyttää siltä.

Mielekäs vapaa-ajan tekeminen voidaan yhdistää tylsyyden merkityksiin, joita liittyy loma-aikojen arjen rytmin ja aikataulujen muutokseen. Koulujen lomien aikana lasten ja nuorten aktiivisuuden on havaittu painottuvan iltoihin, ja tekemiseen voi liittyä muun muassa päihteiden käyttöä ja muuta epäsuotuisaa käyttäytymistä (Quinn & Stacey 2010). Kun vapaa-aikaa rytmittää harrastus, ei tule tylsiä hetkiä eikä tarvetta täyttää näitä hetkiä epäsuotuisalla tekemisellä, kuten eräs lapsista totesi. Nämä ajatukset ovat samansuuntaisia kuin vanhemmilla oli liittyen harrastusten pahoilta teiltä poissa pitävään vaikutukseen.

7.3.3 Pääsy osaksi samoja kokemuksia

Epävirallinen taloudellinen apu voi mahdollistaa lapsille ja nuorille pääsyn osaksi samaa kokemusmaailmaa muiden vertaisten kanssa ja vahvistaa heidän sosiaalisen yhteenkuuluvuutensa (Pugh 2009) tunnetta. Jo pelkkä tieto esimerkiksi tuetulle lomalle pääsystä voi vahvistaa osallisuuden kokemusta saadessaan aikaan positiivisen mielen ja laajentaessaan toiveikkaampaa odotushorisonttia (Mäntylä 2020, 24). Toiveikas odotushorisontti kuului Jussin ja Pinjan puheista, joissa lomaodotukseen liittyi innostus uudesta jännittävästä kokemuksesta, hotellilomasta.

H: Silloin ku te kuulitte, että te lähette tällaselle lomalle niin mitä odotuksia teille he-räs?

Jussi: Mä olin ihan innoissaan. (---) Mä laskin jopa päivät ki.

Pinja: [osin päällekkäin] siin oli mun mielestä liian pitkä.

H: Oliko pitkä aika, että jouduitte odottaa?

Pinja: Joo.

H: Mitä te erityisesti odotitte, muistatteko?

Jussi: Ku tää oli ihan uus juttu, että ei olla oltu aikasemmin. Ja tiedettiin, että uimaan ja kaikkia juttuja päästään tekemään.

Pinja: Joo se, että ei oikeen tienny minkälaista tämä vois olla, kun ei olla aikasemmin oltu. Että sitä odotti paljon, sellasta jännää odottaa.

Jos lapselta tai nuorelta puuttuu tiettyjä asioita tai hän ei pysty osallistumaan samoin kuin ystävänsä, voi osallisuus vertaisryhmässä käydyissä keskusteluissa olla heikompaa. Pinjan ja Jussin tapauksessa esimerkiksi osallistuminen keskusteluun hotellilomasta on helpompaa, kun itsellä on kokemus hotellissa lomailusta. Samoin Elsalla erinäiset taloudellisen avun mahdollistamat kokemukset auttavat mukaan siihen joukkoon, joka pääsee osaksi näistä kokemuksista. Osallisuuden voikin ajatella edellyttävän tietynlaisten kokemusten jakamista muiden kanssa (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 87).

Se on niinku auttanu tosi paljon ja antanu kokemuksii mitä tosi monet kokee, mutta jolleki voi olla tosi mahotonta niin on päässy kokemaan asioita. (Elsa)

Elsan pääsyä osaksi samoja kokemuksia muiden vertaisten kanssa voi peilata Elsan lapsuuden kokemuksiin. Kun Elsa muisteli haastattelussa varhaisempaa lapsuuttaan, totesi hän sen olleen hyvin köyhää aikaa. Tästä kertoo esimerkiksi alla oleva maininta viikon makaronin syömisestä. Makaronin tai pastan syömisestä ovat kirjoittaneet myös O'Connell ym. (2019), jotka tutkivat köyhien perheiden lasten ruokaan liittyviä kysymyksiä Isossa-Britanniassa. Rahojen riittämättömyys kunnolliseen ruokaan on johtanut joidenkin vähävaraisten perheiden kohdalla riippuvuuteen laajennetulta perheeltä tai hyväntekeväisyydestä saatavasta avusta. Ruokaköyhyys voi olla lapsille ja nuorille hyvin häpeällinen kokemus, joka vaikuttaa lasten käsitykseen itsestään suhteessa ikätovereihinsa. (Mt.)

Lapsuus oli todella köyhää et välillä me syötiin makaronii viikko putkeen. (---) Se oli varmaan silloin nuorempana ne lelut ja sit ku näki et todella monet meni vaik Mäkkäriin [McDonald's] oikein viikoittain. Mut se oli kyl ihan hyvä et ei menny jos miettii terveyden kannalta, mutta lapsen silmissä onhan se nyt ihan järkkyy ku kaikki muut menee hyvää ruokaa syömään ja minä syön yhtä ruokaa ja leikin jollain sata vuotta vanhoilla leluilla. Et olihan se silloin ihan järkyttävää. Mut kyl mä sanon et vaik eli sellasen lapsuuden niin osas sitä silti olla ilonen siitä. Et siitä joutu luopuu et monet on käyny ulkomailla ihan pienestä pitäen niin ite en oo käyny ikinä ni just sellasii matkoja. Ja mun [vanhemmalla] ei oo autoa tai ajokorttii eikä mun [vanhemman puolisollla] ni ei ees päässy ajamaan minnekään, että ekaa kertaa ku mä menin jonnekin pitkälle ja seki oli [paikkakunta] ni ei nyt kovin pitkälle niin seki oli joskus ku mä olin [ikä] ni sit ku jotenki osaa täs iässä arvostaa kaikkee tollasta ku ei oo kokenu tollasta nuorena. Ja sit ku miettii ku menee ulkomaille jossain vaiheessa niin sitä osaa arvostaa ihan eri tavalla. Et se mitä mä oon huomannu et vaik mä oon hokenu moneen kertaan et se arvostaminen mut se arvostaminen eri asioihin on huomattavasti parempi, vaikka kyllä se aina vähän harmitti, ku ei ollu niin paljon rahaa ja joutu kattoo kavereita vierestä et vau miten hienoja juttuja niillä on ja hieno asunto ja hieno kaikki omaisuus. (Elsa)

Lapsen silmissä omat kaventuneet mahdollisuudet suhteessa muiden mahdollisuuksiin tuntuvat pahalta, vaikka Elsa toteakin osaavansa nyt jälkikäteen arvostaa vakaampaa arkea aiemman kokemuksensa vuoksi. Elsan kokemuksessa merkityksellistyy vahvasti köyhyyden vaikutukset suhteessa vertaisiin. Kuten tutkimuksissa on todettu, myös Elsan kohdalla köyhyys tuli näkyviin sosiaalisissa suhteissa ja joistakin asioista ulkopuolelle jäämisenä (Toikka 2023; Bessell 2022; Ridge 2011; 2002; Pugh 2009; Harju 2008; Attree 2006).

Jos taloudellista apua mahdollistajana peilaa Bessellin (2022) köyhyyden kolmeen ulottuvuuteen, nousevat kaikki Bessellin ulottuvuudet esille, sillä taloudellinen apu voi tukea niin materiaalisessa puutteessa kuin mahdollisuuksiin ja ihmissuhteisiin liittyvissä esteissä. Elsan lisäksi muutamalla muulla lapsella aineellinen köyhyys tuli esille haastatteluissa, mutta kaikki eivät nostaneet tätä puolta puhuessaan taloudellisen avun kokemuksista. Koko lapsiaineiston kohdalla voisi todeta, että taloudellisessa avussa korostuneen roolin saavat erityisesti ihmissuhdeköyhyys, jossa Bessellin (2022) mukaisesti rakenteellisten tekijöiden katsotaan heikentävän vahvistavia ja tukevia suhteita, sekä mahdollisuuksien köyhyys, jossa lapset jäivät esteiden vuoksi useammin ulkopuolelle aktiviteeteista, jotka edistävät oppimista ja osallisuutta. Bessell korostaa, etteivät lasten köyhyyden ulottuvuudet toimi erillään toisistaan. Ulottuvuuksien yhteys on ymmärrettävä, jotta voidaan ymmärtää lasten kokeman köyhyyden moniulotteisuutta. Puute yhdessä ulottuvuudessa ei vielä välttämättä tarkoita samaa asiaa kuin köyhyys, mutta kun puute kohdistuu kaikkiin kolmeen ulottuvuuteen, voidaan puhua moniulotteisesta lasten kokemasta köyhyydestä. (Mt.) Taloudellisen avun voidaan tutkimusaineistoni valossa katsoa vastaavan melko hyvin moniulotteiseen köyhyyteen etenkin silloin, kun avun muotoja on useita ja ne tukevat toinen toistaan.

Elsan tavoin muidenkin tutkimukseen osallistuneiden lasten puheissa kuului vertailu muihin, vaikka sitä ei tehty kovin suorasanaisesti. Vertailu tuli esille hienovaraisempina viittauksina esimerkiksi siihen, että muut ystävät ovat lomaaikoina poissa kotoa, kun itse vietti paljon aikaa juuri kotioloissa. On kuitenkin hyvä huomioida, että joidenkin lasten kohdalla oma ystäväpiiri saattaa koostua

pääosin samanlaisista taustoista olevista lapsista, jolloin vertailu ei saa kovin suuria mittasuhteita eikä lasten vapaa-ajan ja muissa tekemisissä välttämättä ole suuria eroja. Fernqvist (2013) huomauttaakin, että köyhyydessä eläville lapsille koulunkäynti hyvin toimeentulevilla keskiluokkaisilla alueilla on haastavampaa kuin sosioekonomiselta statukseltaan alemmilla alueilla, minkä voisi ajatella heijastuvan myös vapaa-ajan tekemisiin. Lomailukokemuksissa vertailua esiintyi esimerkiksi Jussin ja Pinjan kohdalla heidän jutellessaan ensimmäisestä hotellilomastaan ja mahdollisuudesta päästä osaksi samoja lomailukokemuksia kuin ystävät. Aikaisemmin Jussi ja Pinja ovat olleet ystäväpiiristä ne, jotka jäävät kotiin muiden lähtiessä lomamatkalle. Nyt tilanne on päinvastainen, kun he ovat niitä, jotka pääsevät lähtemään.

H: Ootteks te kavereiden kanssa jutellu, kerroittekste että te lähette tällaselle lomalle?

Jussi: Joo.

H: Mitäs ne sano?

Jussi: No oli ne vähän silleen, että älä lähe.

Pinja: Tavallaan ei ois halunnu, että lähtee sitte ku kuitenkin ku mulla aika moni kaveri on jossain laivalla kaukana ja sit ku mäkin lähin niin et älä lähe, kun kaikki menee aina jonnekin. Yleensä se on ollu toistepäin, että kaikki menee ja mä jään.

H: Niin et oisko susta ollut joskus kiva päästä kans?

Pinja: Sit ku kaikki kaverit lähtee lomille, [kaupungin nimi Länsi-Suomessa] ja muualle ja sit ei oo ketään kenen kanssa leikkiä.

Lapset vertailevat itseään toisiinsa, kuten Oittisen ym. (2022) yläkouluikäisiä koskeva tutkimus osoittaa. Varallisuuserot heijastuvat arkeen ja sosiaalisiin suhteisiin ja ne ilmenevät esimerkiksi vaatetuksessa. (Mt.) Kun tutkimukseni osallistujat suhteuttivat omaa lomailuaan ystävien lomailuun, kuului esimerkiksi Miian puheista sekä yksinäisyyden ehkäisyn merkityksiä että mahdollisuus päästä osaksi lomailevien lasten joukkoa. Tulkitseen toteamuksen, ettei haittaa vaikka ystävien kanssa ei näkisikään joka päivä, viittaavan juuri siihen, että lomailumahdollisuus on lapselle itselleen tärkeä ja hän pääsee näin osaksi ystävien lomailutapaa.

H: Onks sun kaverit siellä kotona kesällä? Et sä näät niitä, ne ei oo vaikka matkoilla?

Miia: Ei ne yleensä oo matkoilla, mut mun paras kaveri on nyt käynny mökillä edellisellä viikolla. Sitte mun kakkoskaveri on Ruotsissa ni silleen et vähän rajoittanu sitä meiän näkemistä. Mut ei se haittaa, ku me nähään yleensä joka päivä niin on se ehkä ihan hyvä pitää pientä taukoo.

Järjestöjen avulla monille tutkimukseen osallistuneelle avautui mahdollisuus keilla erilaisia lajeja ja osallistua ohjattuun harrastustoimintaan. Elsa kävi ennen järjestöapua seurakunnan kerhossa, joka ei hänen mukaansa kuitenkaan edusta varsinaista harrastusta. Pystymällä osallistumaan harrastukseen Elsan voi katsoa liittyvän enemmistön tapaan viettää vapaa-aikaansa, jolloin harrastukset nähdään asiana, jonka pitäisi kuulua jokaisen lapsen elämään, kuten Hakovirta & Rantalaiho (2012) kirjoittavat. Jos lapsella ei ole harrastusta saatetaan hänet

leimata muista poikkeavaksi. Ohjatussa harrastamisessa voi olla kyse myös jonkinlaisesta statuskysymyksestä, sillä lapset saattavat arvottaa harrastuksia hierarkkisesti niin, että liikuntaharrastukset asettuvat kärkisijalle, kun taas musiikin kuuntelu tai elokuvaharrastus vaatii perusteluja ja oikeutusta, jotta ne kelpuutettaisiin harrastuskategoriaan. (Mt., 55, 66.) Taloudellisen tilanteen aiheuttama kyvyttömyys osallistua strukturoituun harrastamiseen rajoittaa lasten sosiaalisia verkostoja ja voi luoda ulkopuolelle jäämisen tunteita. Strukturoitu toiminta ja liikunta on liitetty erityisesti nykyajan lasten harrastustoimintaan. (Bessell 2019.) Tämä voi selittää Elsan kokemusta seurakunnan kerhosta jonakin muuna vapaa-ajan tekemisenä kuin varsinaisena harrastuksena. Vaikutusta voi olla myös sillä, jos Elsa ei ole saanut itse päättää harrastuksestaan, vaan on olosuhteiden pakosta joutunut tyytymään maksuttomaan vaihtoehtoon.

Se on mahdollistanu justinsa, että on mahdollista harrastaa, vaikka ei kiinnosta joku laji niin tietää, että on mahdollisuus kokeilla, koska se rahallinen tilanne ei aina todellakaan salli, että pystyisin harrastamaan jotain. (---) Mä en oo varsinaisesti mitään muuta [harrastanut] ku ollu seurakunnan tossa [kerhossa] [ikäisenä] et se on mun ainoo harrastus mitä mä oon muuten tehny ja sekään ei varsinaisesti oo mikään erikoisempi et kerran viikossa menin sinne. Mutta muuten en oo koskaan harrastanu mitään. (Elsa)

Onko köyhydessä elävillä lapsilla tarpeen olla harrastus ja mistä tämä tarve kumpuaa? Tätä ovat pohtineet Roets ym. (2015) tutkiessaan köyhien lasten harrastamista Belgiassa. Tutkijat toteavat, että hyvin toimeentulevien perheiden lapset osallistuvat useammin aikuisjohtoiseen ja ohjattuun harrastamiseen toisin kuin köyhien perheiden lapset, jotka eivät juurikaan tällaisissa harrastuksissa käy. Tätä ei kuitenkaan pitäisi automaattisesti ymmärtää huonoksi asiaksi, sillä köyhien lasten arkeen kuuluu paljon erilaisia aktiviteetteja. Tutkijat haastavatkin ajatuksen, jonka mukaan köyhien lasten harrastamattomuus ja vapaa-ajan aktiviteetteihin osallistumattomuus on ongelmallista, etenkin jos taustalla vaikuttaa aikuisjohtoinen tavoite kasvattaa lapsista harrastusten avulla hyviä tulevaisuuden kansalaisia. Kun köyhien lasten harrastamattomuutta tarkastellaan näistä lähtökohdista käsin, uhkaavat lapset joutua passiivisiksi objekteiksi merkityksiä luovien subjektien sijaan. (Mt.)

Roetsin ym. (2015) huomiot ovat aiheellinen muistutus harrastamisen aikuisjohtoisuudesta sekä lasten omaehtoisten, jäsentymättömien vapaa-ajan aktiviteettien merkityksestä. Samalla tulee esille harrastamisen määritelmän moniselitteisyys – mikä oikeastaan lasketaan harrastukseksi, mikä taas muuksi omaehtoiseksi aktiivisuudeksi. Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksen 2022 mukaan harrastus viittaisi ohjattuun toimintaan, kun taas omaehtoinen harrastaminen ja tekeminen jonkinasteiseen puuhasteluun eikä niinkään harrastamiseen. (Tarvainen ym. 2023, 23.) Edellä tarkastellut näkemykset ovat kiinnostavia myös suomalaisessa kontekstissa lapsistrategiaan ja lapsitakuuseen peilaten, joissa kummassakin puhutaan muun muassa maksuttoman harrastustoiminnan kehittämisestä (Valtioneuvosto 2021; 2022a). Tavoite yhdenvertaisuuden vahvistamiseen pohjaa vahvasti lapsen oikeuksien sopimukseen, jossa oikeus vapaa-aikaan, lepoon, leikkiin ja virkistystoimintaan sekä osallistuminen kulttuurielämään ja taiteisiin on tunnustettu yhdeksi lapsen oikeudeksi. Aiheeseen on kiinnitetty huomiota myös YK:n lapsen oikeuksien komitean Suomen valtiolle antamissa

suosituksissa, joissa kehoitetaan varmistamaan, että sosioekonomisesti heikommassa asemassa olevilla lapsilla on pääsy turvallisiin vapaa-ajan aktiviteetteihin ja että jokaisessa kunnassa on tarjolla maksuttomia ja edullisia vapaa-ajan toimintoja (Lapsen oikeuksien komitea 2023).

Tämän tutkimuksen lapsille mahdollisuus osallistua vapaa-ajan aktiviteetteihin yhdistyi vahvasti sosiaalisiin suhteisiin: vapaa-ajalla halutaan olla ystävien kanssa ja tehdä mukavia asioita yhdessä. Kuten aiemmin todettiin, osalla tekeminen voi olla omaehtoista kavereiden kanssa ”hengailua” ja leikkimistä, osalla yhteinen tekeminen tarkoittaa harrastuksiin, leireille ja lomille osallistumista. Päähuomio kiinnittyy lapsen omaan toiveeseen saada olla osa itselleen tärkeitä joukkoa ja ihmisiä.

Tietää, että on mahdollisuus testilla erilaisia juttuja ja on aina aikuinen kenelle voi luottaa ja jutella vaikka asioista ja tutustuu uusiin ihmisiin. Ja on leirejä ja paljon uusia kokemuksia mitä on saanu [järjestön] kautta. Se on iso osa elämää. (---) Leireillä on kivaa, ku on muutamii tosi hyvii kavereita et mun parhaat kaverit on justinsa [järjestössä] niin leireillä pääsee niiden kanssa viettää just vähän niinku pitkää yökyläily kivoilla alueilla ja aina sitte on uutta kokemusta, ku on eri paikoissa leirikeskuksissa ja siihen tulee semmosta kivaa fiilis. (Elsa)

Elsa liitti leireihin yökyläilyyn rinnastettavia merkityksiä, jotka kertovat siitä, että leireillä voi olla ystävien kanssa, tehdä kivoja asioita ja rentoutua. Samantapaisia merkityksiä oli toisella leirillä olleen Siirin kokemuksissa. Siirin mukaan leirillä on kuin leirikoulussa, mikä tulkintani mukaan tarkoittaa paitsi ohjelmaa, josta Siiri puhuu, myös mahdollisuutta viettää aikaa muiden lasten ja nuorten kanssa kotioloista poikkeavassa ympäristössä.

Siiri: Tää on vähän niinku leirikoulu, se on kiva juttu.

H: Yhym. Nii et vähän ku leirikoulu?

Siiri: No nii et on kaikkee mitä tehään ja on ohjelmaa.

Järjestöjen tuella toteutetut lomat ja leirit antavat mahdollisuuden päästä lomailemaan kodin ulkopuolella, kokeilemaan uusia asioita ja tekemään lomajuttuja. Tämän lisäksi keskeinen lomiin ja leireihin yhdistetty merkitys liittyi ruokaan ja hienompaan lomaviettopaikkaan. Rita luonnehtii lomaa ”vähän hienommaksi jutuksi”. Tulkitsen hienon viestivän totutusta poikkeavasta, harvinaisestakin kokemuksesta, joka tuo iloa ja tunteen pääsystä osaksi jotakin parempaa. Parempi voi kertoa siitä, että lapsi samaistuu muihin lomalla oleviin, jolloin hänen yhdenvertaisuuden kokemuksensa vahvistuu (Mäntylä 2020).

Pääsee pois kotoa ja sitte silleen siellä on aina hyvää ruokaa, mä tykkään et pääsee uimaan ja tekee kaikkii lomajuttuja. Se on semmonen vähän hienompi juttu, ei tarvii mennä vaikka [paikka] just öö toimistolle odottamaan, että kaikki puhuu kokouksensa läpi. (Rita)

Hienosta puhuivat myös Jussi ja Pinja, jotka kuvasivat tällä sanalla lomapaikkaansa. Hienon lomailupaikan lisäksi Jussille ja Pinjalle ruoka oli lomassa merkityksellinen asia, ja he puhuivat siitä paljon. Samanlaista ruokapuhetta esiintyi monen muun lapsen haastatteluissa. Jussin ja Pinjan mukaan ruoka oli paitsi hyvää, myös erilaista kuin kotona. Ruokaa sai valita erilaisista vaihtoehdoista ja

ruokailussa pystyi valitsemaan erilaisten ruokailupaikkojen välillä. Nämä uudet asiat ovat tulkintani mukaan sisaruksille loman erityisyyttä korostava seikka, joka tuo tärkeää poikkeavuutta siihen, mitä arjessa on totuttu tekemään.

Jussi: Ja tääl on tosi mainiota ruokaa. (---)

H: Mikä siin on ollu erityisen hyvää?

Jussi: No siel oli sellanen sääntö et pitää sit syödä sen verran ku ottaa. Tänään oli jotain spagettia ja jauhelihakastiketta. Sit siin on kaikkee mitä saa ottaa ja mä oon maistanu ihan uusi juttuja täällä.

Pinja: Ja kaikkee ei oo kuitenkaan pakko ottaa. Ja sit ku siel on kuitenkin kaikkee hyvää niin on silleen et tota mä syön paljon ja tota ja tota ja sit koko lautanen on täynnä ja sit ei välttis jaksu syödä aina loppuun. (---) Mut kyl me yleensä ollaan saatu syötty. Ja sit me on saatu tehty silleen et ei oo otettu niin paljon. Et otetaan jokaista vaikka vähän ja sit jos tulee viel nälkä niin sit ottaa viel lisää.

H: Niin niin. Onks se parasta just se ku on paljon erilaisia [ruokia]?

Pinja: Niin ku saa valita.

Jussi: Sit ku siin on kolme eri puolta, on se normaali ja sit on kaks mitkä on vähän niinku hienompia. Sit me käytiin tänään ulkona syömässä, me ei olla siel puolessa vielä käyty. Kattoterassilla. (---) On ihan erilaisia ruokia ja paljon enemmän ja saa maistaa erilaisia.

Pinja: Ja se kun voi mennä erilaisiin paikkoihin syömään et on niitä eri tiloja. Että tää on aika hieno paikka kuitenkin.

Ruokaan liittyviä huomioita on kiinnostavaa pohtia myös edellä käsitellyn makaronin ja siihen yhdistettyjen köyhyyden merkitysten näkökulmasta. Korostuuko ruoan merkitys lomilla ja muissa vapaa-ajan tekemisissä siksi, että kotona ruoka on esimerkiksi yksipuolista tai sitä ei ehkä ole aina tarpeeksi? Tässä tutkimuksessa sekä vanhempien että lasten haastatteluissa ruoka näytteli keskeistä osaa ja oli monelle selvästi merkityksellinen asia. Vähävaraisissa perheissä lomaiikojen ruokailuun on todettu liittyvän kouluruokailun lomatauosta aiheutuvia haasteita (Cardoso ym. 2019, 579–580), mikä saattaa heijastua tämänkin tutkimuksen ruokapuheeseen. Tällaisissa tilanteissa viiden päivän täysihoidoloma tai lasten leiri voi muodostua hyvinkin merkitykselliseksi köyhissä perheissä ruoan kannalta.

Lapset avasivat ruokaan liittyviä kokemuksiaan myös kertoessaan ravintolakäynneistä, joille olivat päässeet järjestön kautta. Ravintolakäynnit kertovat sekä mahdollisuudesta päästä osaksi samoja kokemuksia kuin muut, että mahdollisuudesta päästä nauttimaan uusista mauista ja monipuolisista ruokaelämyksistä. Jos ruokaa tarkastelee riittävyuden näkökulmasta, on tärkeää ymmärtää, että ruoassa on kyse paljon muustakin kuin ravinnon saannista – lasten ja nuorten kohdalla esimerkiksi sosiaalisista suhteista ja mahdollisuudesta sopia vertaisten joukkoon (O’Connell ym. 2019).

Vaikka tutkimusintressi ei tässä kohdennu lasten työntekoon eikä asiasta kysytty erikseen tutkimukseen osallistuneilta lapsilta, kertoi suurin osa vanhemmista lapsista työskennelleensä kesäisin tai koulun ohessa pitkin vuotta. Näiden nuorten puheissa kuului myös enemmän viittauksia muihin vapaa-ajan

tekemisiin kuin harrastuksiin esimerkiksi elokuvissa käynnin osalta, mikä voi kertoa työnteon avaamista monipuolisemmista vapaa-ajan osallistumismahdollisuuksista. Työnteon voikin nähdä nuorten kohdalla yhdenlaisena strategiana pärjätä perheen pienituloisuudesta huolimatta ja päästä osalliseksi ikätovereiden tekemiin asioihin (Ridge 2002; 2006; ks. myös Toikka 2023, 84).

Mä oon töissä viikonloppuisin [paikassa]. (---) Ihan kamalaa, mut kyl mä pärjään, ku se palkka tulee. [naurua] Silloin tulee hymynaama. [naurua] (Linda)

Lasten työnteosta puhuttaessa ikä asettuu merkittävään valoon, sillä vanhemmilla lapsilla on todettu olevan paremmat mahdollisuudet vaikuttaa omiin ja perheen toimintamahdollisuuksiin heillä usein käytössään olevien suurempien rahamäärien ja suuremman liikkumisvapauden myötä. Tämä tarkoittaa myös nuorempia lapsia suurempaa painetta ottaa taloudellista vastuuta. (Harju & Thorød 2011.) On myös havaittu, että perheen matalat tulot vaikuttavat kielteisesti elämäntyytyväisyyteen pienempiä lapsia selkeämmin juuri vanhemmilla, 12–15-vuotiailla, lapsilla (Knies 2022).

Köyhyyskontekstissa lasten työnteoko yhdistetään helposti perheen taloudellisesta tilanteesta johtuvaksi pakoksi, mihin Ruckenstein (2013) on aiheellisesti huomauttanut, että lapsi voi myös haluta ansaita omaa rahaa eikä kyse välttämättä ole automaattisesti siitä, että köyhyys ohjaisi lapsen työskentelyä. Keskusteluja lasten työnteosta vaikuttaa ohjaavan idealisoitu käsitys lapsuudesta, jossa lapselle oikeaksi paikaksi nähdään koti ja koulu, ei työnteoko. Työnteossa on kuitenkin hyviä puolia: lapset voivat kasvattaa taloudellista itsenäisyyttään ja vaikutusmahdollisuuksiaan ja päästä kiinni kulutusmahdollisuuksiin, joiden avulla korostaa yksilöllisyyttä ja luoda ja ylläpitää siteitä muihin. (Mt., 39–40.)

Yksi yleisesti lasten ja nuorten puheissa toistunut toive liittyi matkusteluun ja ulkomaille pääsyyn, mikä seuraa Jokisen ym. (2015, 195) huomiota matkustamisen tärkeydestä lapsille. Vaikka järjestöavulla voidaan merkittävästi tukea vähävaraisten perheiden lasten loma- ja leiriosallistumista sekä harrastamista, ulkomaanmatkatoiveisiin apu ei pysty vastaamaan.

Ei jää paljon mitään. Et jos me halutaan matkustaa niin ei jää mitään rahaa et vois säästää. Et ei voi matkustaa. (---) Jos pystyttäis käymään lomalla jossain toises maassa niin me käytäis. Mut ei oo siihen varaa. (Maarit)

Moni lapsista kertoi tiettyyn kohteeseen liittyvistä haaveistaan ja haaveiden taustalla vaikuttavista syistä, kuten kaupungin tai maan kauniista arkkitehtuurista tai mielenkiintoisesta kulttuurista. Lasten toiveet ulkomaille pääsystä eivät yllätä, sillä ulkomaille matkustaminen loma-aikana on yleistä. Tämän vuoksi ne, jotka eivät pysty tekemään lomamatkoja saattavat kokea itsensä erilaisiksi kuin muut. (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 16.)

Ei me juurikaan perheen kaa tehä mitään, koska pääosin [vanhemmat] työskentelee ja sitte ulkomailla en oo koskaan käynny just koska se maksaa ja sitä aikaa [ei ole]. (---) Mä haluaisin [kaupunkiin], mä tykkään ku se on todella kaunis kaupunki ja se arkkitehtuuri, vanha ja mä tykkään todella paljon vanhasta arkkitehtuurista. (Elsa)

Matkustustoiveen esteenä on pääasiassa matkustamisen kalleus. Myös ajanpuute voi vaikeuttaa matkustamista. Joskus matkustamiseen voi kuitenkin aueta

mahdollisuus odottamattomistakin suunnista, kuten Lindalle tapahtui hänen koulussaan suunnitteilla olleen ulkomaanmatkan myötä.

Linda: Ei oo silleen hirveesti rahaa et päästäis vaik ulkomaille matkustamaan. Ei kauheesti mitään muutakaan et ei käydä hirveesti esim. ravintoloissa tai muuta. Mut aina on syötävää kotona ja perustarpeet on kunnossa. (--)

Emma: Me ollaan lomilla aina niin paljon [järjestössä] ja kavereiden kaa niin se kattaa sen.

Linda: Niin et ei pääse ulkomaille. Mutta nyt mä pääsen koulun kaa [maahan]. (---) Ku ope kysy kiinnostaisiko mä heti vastasin, mä en koskaan vastaa Wilma-viesteihin, mut mä heti vastasin. Kyllä kiinnostaa. Pääsee vähän helpommalla, ei tarvii ite maksaa, koulu maksaa ja me ollaan jossain sijaisperheessä ja koulu antaa vielä rahaa.

Vähävaraisten perheiden lapsille koulun järjestämät ulkomaanmatkat voivat olla ainoa mahdollisuus päästä näkemään maailmaa Suomen ulkopuolella. Koulun järjestämien matkojen hyviin puoliin kuuluu se, että kaikki kustannukset on katettu koulun puolesta, mikä ei välttämättä päde esimerkiksi harrastusten kisa-matkoihin, joihin voi liittyä korkeitakin kustannuksia. Monelle perheelle tällaisten kustannusten kattaminen voi osoittautua mahdottomaksi.

Sillä, millaisena muut lapsen näkevät, on lapselle merkitystä. Tutkimuksessa, jossa tarkasteltiin lasten käsityksiä köyhyydestä, köyhien perheiden lapset nähtiin useammin kotona oleskelijoina, joilla ei ole varaa muihin vapaa-ajan harrastuksiin. Toisin on paremmin toimeentulevien perheiden lasten kohdalla, jotka voivat harrastaa ja viettää vapaa-aikaa monipuolisemmin. (Hakovirta & Kallio 2014, 157.) Paremmin toimeentulevien lasten runsas harrastustoiminta ei kuitenkaan automaattisesti tarkoita parempaa elämänlaatua, sillä paljon harrastavilla hyvin toimeentulevilla lapsilla arki voi olla tiukasti aikataulutettua yhteisesti vietetyn ajan jäädessä vanhempien kanssa vähäiseksi (Bessell 2019, 65; ks. myös Oitinen ym. 2022). Mikäli köyhässä perheessä elävä lapsi nähdään jollain tavoin huonompana kuin muut esimerkiksi rajatumpien mahdollisuuksiensa tai edullisten tai maksuttomien harrastustensa vuoksi, voi sosiaalinen stigma pahimmillaan tarkoittaa sulkemista pois ryhmästä (Isola & Suominen 2016, 49; ks. myös Hakovirta & Rantalaiho 2012). Stigman on todettu voivan vahvistua esimerkiksi tarveharkintaisten etuuksien myötä (Ridge 2002, 104). Näin ajateltuna stigmaa voisi liittyä myös epäviralliseen taloudelliseen apuun, mikä vanhempien kohdalla osaltaan tulikin tässä tutkimuksessa näkyviin (ks. luku 6.2.1).

Ridgen (2002; 2013) mukaan lapset pelkäävät köyhyyden stigmaa⁴⁵, joka voi ilmetä lasten huomattavassa olevansa erilaisia suhteessa paremmin toimeen tuleviin ystäviinsä. Stigma voi heikentää lasten sosiaalista luottamusta ja itsetuntoa. (Mt.; ks. myös Vuorenlinna ym. 2023; Van Aershot ym. 2016.) Käsillä oleva tutkimus ei tue Ridgen näkemystä ja samaa kertoo aiempi, lasten tuettua lomailua tarkastellut tutkimus (Shinwell ym. 2021). Selitys voi löytyä tarkastelukulmien

⁴⁵ Fernqvist (2013) on kyseenalaistanut stigman käsitteen toimivuutta köyhyyttä kokneiden lasten kohdalla Ruotsissa ja todennut, että stigman kaltainen käsite kaipaa lisätarkasteluja, kun puhutaan lasten kokemasta köyhyydestä. Fernqvist kuitenkin korostaa, että käsitteen kyseenalaistamisesta huolimatta köyhyyden kokemisen ymmärretään voivan aiheuttaa ihmisissä, myös lapsissa, syviä huonommuuden tunteita.

erilaisuudesta: tutkimuksessani keskitytään ennen kaikkea taloudellisen avun kokemuksiin, ei niinkään köyhyyden kokemuksiin, mikä suunnannee aihepiiriä häpeän ja stigman sijaan muihin teemoihin. Lapset eivät tuoneet esille stigman, leimaavuuden tai häpeän kokemuksia kertoessaan harrastuksensa tai lomanviettonsa maksuttomuudesta tai edullisuudesta. Päinvastoin, moni oli ylpeä mahdollisuudesta saada osallistua toimintaan, joka oli itselle tärkeä ja jota myös muut tuntuivat arvostavan.

H: Ootsä jutellu sun kavereiden kaa semmosii jotka ei ehkä oo siellä [järjestö] niin siitä?

Maarit: Joo oon.

H: Mitäs ne aattelee?

Maarit: Ne tykkää siit, et se on kova. Ku me harrastetaan kunnon [joukkuelaji] eikä meidän tarvi maksaa siit mitään.

H: Niin et se on niinku kova juttu.

Maarit: [järjestö] on tosi siisti.

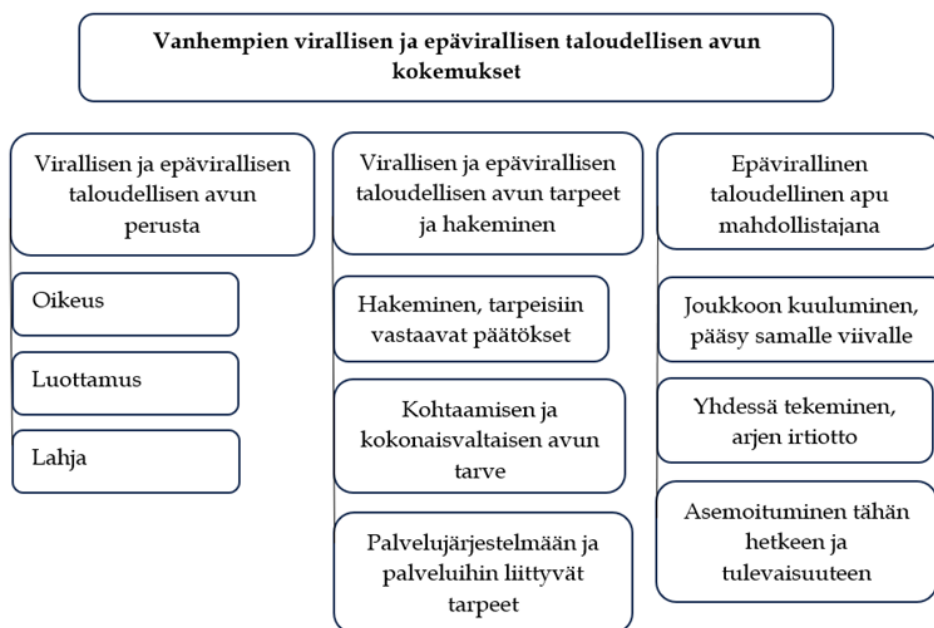
Se, ettei stigma näytä muodostavan epävirallista taloudellista apua saaneille lapsille ongelmaa eikä stigman olemassaolo kuulu lasten puheissa ei vielä kerro siitä, etteivät lapset kokisi lainkaan tällaisia tunteita. Jotakin lasten kokemukset kertovat kuitenkin siitä, kuinka avun muodot ja toiminta on toteutettu ja miten lapsia toiminnoissa kohdellaan. Taustalla voi myös vaikuttaa esimerkiksi ystävyys-suhteiden stigmalta suojaava vaikutus (Vuorenlinna ym. 2023). Kaikki tutkimukseeni osallistuneet lapset kertoivat ystävistään ja yhteisistä tekemisistään ystävien kanssa, joten ystävyys-suhteilla voi heidän kohdallaan olla positiivista vaikutusta. Epävirallisella taloudellisella avulla mahdollistettavilla toiminnoilla voi olla pitkäkestoisiakin vaikutuksia, sillä on todettu, että ne lapset, jotka pysyvät mukana sosiaalisissa verkostoissaan osallistumalla muun muassa vapaa-ajan aktiviteetteihin, saattavat olla paremmin suojassa köyhyyden pitkäkestoisilta vaikutuksilta (Ridge 2002, 143). Edellä tarkastellut toiminnot, kuten maksuttomat tai edulliset vapaa-ajan aktiviteetit ja tuetut leirit ja lomat, ovatkin esimerkkejä sellaisista lapsiin kohdennetuista politiikkatoimista, joilla voitaisiin tasata perheen vähävaraisuudesta aiheutuvia rajoituksia lasten osallistumismahdollisuuksiin (Hjalmarsson & Mood 2015, 208).

8 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

8.1 Vanhempien taloudelliselle avulle antamat merkitykset

Tässä tutkimuksessa on tarkasteltu vähävaraisten lapsiperheiden lasten ja vanhempien kokemuksia virallisesta ja epävirallisesta taloudellisesta avusta. Tutkimusaineistona toimivat haastattelut ja luoviin menetelmiin perustuvat tuotokset. Vaihtoehtoisia luovia menetelmiä oli kaksi: kirjoittaminen ja matkapuhelimella videokuvaaminen.

Tutkimuksen perusteella vanhempien virallisen ja epävirallisen taloudellisen avun merkitykset ilmenevät kolmena merkityskokonaisuutena. Nämä merkityskokonaisuudet ovat taloudellisen avun perusta, taloudellisen avun tarpeet ja hakemisen prosessit, sekä epävirallinen taloudellinen apu mahdollistajana. Vanhempien taloudellisen avun kokonaisrakenne on kuvattu kuviossa 2 ja sitä käydään kohta kohdalta läpi seuraavaksi.

KUVIO 2. Vanhempien taloudellisen avun merkityskokonaisuudet

Käsitteellisesti tarkastellen taloudellisen avun kokemus sisältää sekä tajuavan subjektin (perheenjäsen) ja hänen tajunnallisen toimintansa, että kohteen (taloudellinen apu) johon tajunnallinen toiminta suuntautuu. Kokemuksen rakenteessa olennaiseksi muodostuu merkityssuhde, joka liittää subjektin ja objektin yhdeksi kokonaisuudeksi. (Perttula 2011, 116–115.) Taloudellisen avun kokemuksesta ei voida tarkastella subjektin tai objektin irrallisena ilmiönä vaan näiden kahden kokonaisuutena. Taloudellinen apu ja lapsiperheen vanhempi tai lapsi, jolla on kokemusta avusta, ovat erottamattomasti yhteydessä toisiinsa.

Tutkimuksen merkityskokonaisuudet on saatu esille analysoimalla tutkimusaineisto Lindsethin & Norbergin (2022; 2004) fenomenologis-hermeneuttisella menetelmällä. Analyysin myötä taloudellisen avun ilmiö näyttäytyy Kukkolaa (2018, 48) mukaillen ”kokemuksellisesti merkittävien asioiden merkityksellistymisenä”. Ensimmäisen tutkimuskysymyksen osalta voidaan todeta, että merkitykset kohdentuvat virallisen taloudellisen avun perustassa siihen, miten avunsaajan oikeus apuun ja ihmisarvoisen elämän edellyttämään turvaan toteutuu. Kysymys ei ole tutkimusosallistujien kokemusten perusteella suoraviivainen. Vaikka olisi oikeutettu viralliseen taloudelliseen apuun, ei perustuslain (1999/731) mukainen ihmisarvoisen elämän edellyttämä turva välttämättä toteudu. Ne vanhemmat taas, jotka eivät virallista taloudellista apua saa esimerkiksi toimeentulotuen osalta, kokivat pärjäämisen palkkatuloilla vaikeaksi. Myös epäoikeudenmukaisuuden tunteet olivat yleisiä. Vanhempien toiveena oli mahdollistaa perheelle ja lapsille niin sanottu normaali elämä, mikä jäi joko haaveeksi tai edellytti voimakkaita ponnisteluja. Näin perheiden köyhyys suhteellisesti ymmärrettynä konkretisoituu mahdottomuutena toimia tavanomaisella tai

yleensä hyväksytyllä tavalla yhteiskunnassa, jossa henkilö elää (Townsend 1979, 31).

Virallisen taloudellisen avun perustaan yhdistyy vanhemmilla myös luottamuksen merkityksiä. Luottamuksella on viitattu tässä tutkimuksessa tulevaisuuden hallittavuuteen ja sitä on tarkasteltu ensisijaisesti suhteessa hyvinvointivaltioon ja sen luottamusta vahvistavaan tai rapauttavaan vaikutukseen (esim. Sztompka ym. 2000; Ilmonen 2000). Jonkinasteista luottamusta kokivat ne vanhemmat, jotka olivat riippuvaisempia virallisesta taloudellisesta avusta. Vanhemmat, jotka eivät olleet oikeutettuja viralliseen taloudelliseen apuun, merkityksellistivät taloudelliseen apuun sen sijaan luottamuspulaa. Täysin aukottomana ei tutkimusosallistujien luottamus järjestelmään näyttäydä siinäkään tapauksessa, että olisi oikeutettu laajasti erilaisiin taloudellisen avun muotoihin. Tästä kertoo tarve tukeutua epäviralliseen apuun, josta jokaisella vanhemmalla oli kokemusta.

Niin sanotun luottamuksen paradoksin mukaan ne, joilla on niukasti resursseja suhtautuvat muita epäilevämmiin yhteiskunnan instituutioihin. Tämä voi johtua siitä, että huonompiosaiset ovat hyvinvointipalveluista kertyneen kokemuksensa perusteella päätyneet siihen, etteivät palvelut toimi tasapuolisesti ja ennustettavasti. (Ilmonen 2002, 147.) Tällaista epäilyä esiintyy tutkimukseni mukaan myös lapsiperheillä. Luottamus oikeudenmukaisesti toimivia hyvinvointipalveluja kohtaan voi Kouvon & Kankaisen (2009) mukaan toimia samalla tavoin kuin henkilökohtaiset resurssit, joiden avulla toisiin ihmisiin on helpompi luottaa. Tätä ilmentää esimerkiksi varmuus siitä, etteivät omat toimeentulo-ongelmat tule kaatumaan kokonaan omille harteille väliaikaisessakaan kriisissä, mikä puolestaan voi auttaa ihmistä tukeutumaan tuntemattomiin ihmisiin. Näin ajateltuna olennaista on turvaverkon olemassaolon lisäksi se, että ihminen on tietoinen tästä olemassaolosta. (Mt., 596.)

Epävirallisen taloudellisen avun perusta merkityksellistyy vanhemmilla avun lahjaluonteeseen. Marcel Maussin (1999) lahjateorian mukaisesti tutkimusosallistujat antavat epäviralliselle avulle vastavuoroisuuden merkityksiä, jotka heijastuvat lahjan antajan ja saajan epätasa-arvoiseen suhteeseen ja saajan riippuvuuteen lahjan antajasta (Mt., 124). Riippuvuus ja epätasa-arvoinen suhde eivät tarkoita kiittämättömyyttä; päinvastoin, vanhempien kokemuksissa korostuvat kiitollisuus ja onnellisuus siitä, että he ovat onnistuneet saamaan epävirallista taloudellista apua. Epävirallinen taloudellinen apu lahjana koetaan pelastuksenkaltaisena asiana. Kun pelastuksenkaltaisen teko paikkaa hyvinvointivaltion vastuuta ja kohtuuttomia tilanteita, saavat epävirallisen taloudellisen avun vapaaehtoisuuden ja auttamisen halun piirteet korostuneen merkityksen (ks. Metteri 2012, 190–191). Kiitollisuuden tunteiden rinnalla epäviralliseen apuun liittyy myös köyhäinavullisia merkityksiä, mikä viestii Maussin (1991) lahjateorian mukaisesta epätasa-arvoisesta auttamissuhteesta.

Avun hakemisen merkityksissä on pitkälti kyse tarpeisiin vastaavista päätöksistä ja sopivista avun muodoista, joihin virallinen ja epävirallinen apu vastaavat vaihtelevasti. Johtopäätöksenä voi todeta, että vanhempien kokemuksissa virallisen ja epävirallisen puolen eri taloudellisen avun muotojen yhdessä

muodostama kokonaisuus näyttäytyy perheiden pärjäävyyttä vahvistavana tekijänä. Taloudellisen avun olemassaolosta täytyy kuitenkin olla tietoinen ja sitä pitää osata ja jaksaa hakea. Tämä ei ole itsestäänselvyys, mikäli omat voimavarat ovat vähissä. Monella vanhemmalla toistuukin kokemus oman aktiivisuuden tärkeydestä ja avun vaatimisesta, jopa taistelusta (ks. Lindberg & Nygård 2023; Lindberg ym. 2019). Häpeä liittyy tutkimuksessani sekä virallisen että epävirallisen taloudellisen avun hakemiseen (ks. Viitasalo 2021; Blomberg ym. 2016; Isola ym. 2016). Vanhempien häpeän tuntemukset syntyvät esimerkiksi siitä, jos joutuu oman köyhyyden vuoksi tukeutumaan järjestöjen tai diakonian kaltaisten toimijoiden apuun. Tällöin oman tilanteen vaikeus konkretisoituu ja aiheuttaa häpeää. (ks. Isola 2009, 227.)

Tarpeisiin vastaavan avun ja hakemisen prosessien kohdalla kohtaamiseen yhdistyvät merkitykset muodostuvat tämän tutkimuksen vanhempien kokemuksissa tärkeiksi. Kohtaamisissa työntekijän käyttämä kieli, arvostava ote ja ymmärrys asiakkaiden erilaisista tilanteista esimerkiksi yksinhuoltajuuden ja köyhyydessä elämisen osalta asettuvat keskeisiksi kysymyksiksi. Näissä asioissa tutkimuksen osallistujat kuitenkin kokivat puutteita, eikä sosiaalialan ammattilaisten ymmärrys köyhyydestä ollut kaikkien vanhempien mielestä riittävää. Epäonnistunut kohtaaminen voikin johtaa asiakkaan toiseuttamisen kokemukseen ja ”meidän” ja ”heidän” välisiin erotteluihin (Gupta & Blumhardt 2016; Lister 2004). Riittämätön ymmärrys ja kyky tarttua köyhyyden ongelmaan saa tukea kansainvälisistä tutkimushavainnoista, joissa on muun muassa peräänkuulutettu vankempaa tietoa perheiden sosioekonomisista taustoista sekä köyhyystieteisen sosiaalityön toteuttamista (Morris ym. 2018; Krumer-Nevo 2016).

Tämän tutkimuksen vanhempien kokemuksissa olennaiseksi asiakkaan ja työntekijän kohtaamisessa muodostuu kohtaamisen oikeanlainen vire (Helne & Hirvilampi 2021, 164). Kun tämä vire ei toteudu, kokevat vanhemmat kohtaamisen poiskäännyttävänä. Tällöin asiakas ei tule kohdatuksi tai kuulluksi ja hän jää ongelmansa kanssa yksin. Onnistunut vire tarkoittaa asiakkaan kuulluksi ja ymmärretyksi tulemistä sekä pyrkimystä löytää asiakkaan kanssa tämän tarpeisiin vastaavia ratkaisuja. Onnistuneessa kohtaamisessa asiakas kohdataan empaattisesti ja hänen tarpeensa tulevat huomioiduksi kokonaisvaltaisesti. Kun kohtaamisessa vallitsee hyvä vire, otetaan asiakkaan hätä tosissaan ja siihen etsitään ratkaisuja. Kokonaisvaltaisuuden osalta keskeinen johtopäätös on se, että taloudellinen apu itsessään harvoin ratkaisee perheiden tilanteita. Tarvitaan monenlaisia tukimuotoja ja ymmärrystä aineellisten sekä aineettomien olosuhteiden merkityksestä ihmisen auttamisessa (Kivipelto & Koponen 2020; Schiettecat ym. 2017; Kangas & Ritakallio 1996).

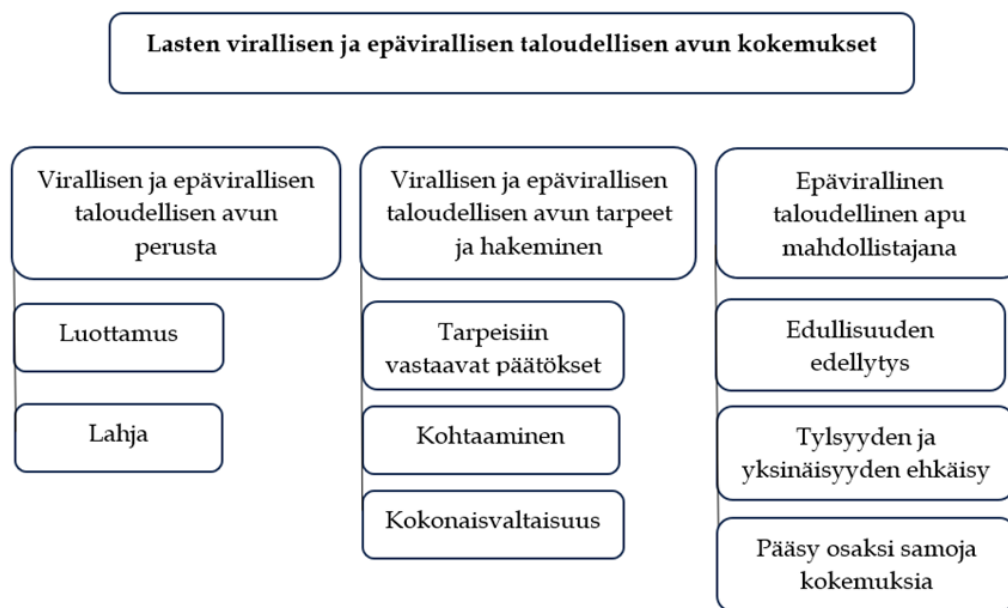
Palveluiden ja palvelujärjestelmän osalta tässä tutkimuksessa olennaisiksi nousivat tutkimustulokset ylivelkaantumisen, mielenterveyden ja jaksamisen, sosiaalisten verkostojen sekä asumisen kokemuksiin liittyen. Näihin palvelujärjestelmän osiin osallistujat kaipaavat vankempaa tukea. Viranomaisten tekemät päätökset saattavat olla vaikeasti ymmärrettäviä, eivätkä pienet sosiaaliset verkostot auta esimerkiksi siinä, että joku voisi neuvoa ja avustaa avunhakemisprosessissa. Vanhempien kokemusten perusteella panostusta tarvittaisiin nykyistä

enemmän siihen, että asiakkaan tilanteesta olisi vastuussa nimetty vastuutaho. Näin on varsinkin silloin, kun asiakkaalla on elämässään monia avuntarpeita ja tarvetta laaja-alaiselle palveluverkoston hyödyntämiselle. Havainto tukee Kivipellon ym. (2020c) ja Karjalaisen ym. (2019) huomioita tämänkaltaisen koordinoivan roolin soveltuvuudesta sosiaalityölle.

Vanhempien taloudellisen avun kolmantena merkityskokonaisuutena on epävirallisen avun mahdollistavat merkitykset. Vaikka mahdollistavia merkityksiä ilmeni myös virallisen taloudellisen avun kohdalla, muodostuivat ne epävirallisen avun kohdalla selvästi omaksi kokonaisuudekseen. Virallisen avun mahdollistavat merkitykset sen sijaan liitettiin selvemmin avun perustaan ja julkisten etuuksien luonteeseen elämän perusedellytysten varmistajina. Mahdollisuuksien merkitykset virallisen ja epävirallisen kesken näyttäytyvät näin tutkimusaineistossa eri tavoin. Tutkimuksen johtopäätöksenä voi todeta epävirallisen taloudellisen avun mahdollistavien merkitysten näyttäytyvän kolmen teeman kautta, joita ovat joukkoon kuulumisen ja samalle viivalle pääsy, yhdessä tekeminen ja arjen irtiotto, sekä asemoituminen tähän hetkeen ja tulevaisuuteen. Mahdollistavat merkitykset tulevat vanhemmilla esille pääosin suhteessa lapsiin ja siihen, miten apu mahdollistaa erilaisia asioita lapsille. Vanhemmat pyrkivät panostamaan lasten toivomiin asioihin, vahvistaen näin lasten yhteenkuuluvuuden tunnetta suhteessa muihin ikätovereihin ja samalla suojaten lapsia ulkopuolisuuden tunteilta (Pugh 2009). Yhdessä tekeminen ja arjen irtiotto sen sijaan näyttäytyy alueena, jossa vanhemmat tuovat taloudellisen avun mahdollistavia merkityksiä esille myös omasta näkökulmastaan. Muutaman osallistujan kohdalla vanhempaan itseensä suuntautuvat mahdollistavat merkitykset tulivat näkyviin myös joukkoon kuulumisen ja samalle viivalle pääsyn osalta, missä esimerkiksi lahjoituksena saatu laadukas tietokone näytteli keskeistä roolia.

8.2 Lasten taloudelliselle avulle antamat merkitykset

Lapsilla taloudellisen avun merkityskokonaisuudet rakentuvat vanhempien tapaan kolmena kokonaisuutena, jotka ovat avun perusta, avun tarpeet ja hakemisen prosessit, sekä epävirallinen apu mahdollistajana. Erityisesti kaksi ensimmäistä merkityskokonaisuutta painottuivat iältään vanhempien lapsiosallistujien puheissa, ja ne käsittävät epävirallisen rinnalla myös viralliseen taloudelliseen apuun liitettyjä merkityksiä. Viralliseen liittyvät merkitykset tulivat lasten puheissa esille epävirallisen taloudellisen avun yhteydessä ilman, että niistä olisi erikseen kysytty. Näin epävirallisen taloudellisen avun voi ajatella herättäneen osan lapsista puhumaan myös virallisesta taloudellisesta avusta. Lasten taloudellisen avun kokonaisrakenne on kuvattu kuviossa 3.

KUVIO 3. Lasten taloudellisen avun merkityskokonaisuudet

Lasten kohdalla taloudellisen avun perustassa näkyvät luottamuksen ja lahjan merkitykset. Lapsilla lahjan merkitykset eivät kuitenkaan ilmene yhtä selväsanaisesti kuin vanhemmilla. Etenkin yksityishenkilöiltä saatuja lahjoituksia kuvaataan jollain tavalla hankaliksi ja kiitollisuuden tunteiden lisäksi ne herättävät ristiriitaisiakin ajatuksia. Apuun liitettyjä ristiriitaisia tuntemuksia lapset kuvaavat sellaisin sanankääntein kuin jännä, vähän hankala ja vähän avuton. Järjestöiltä saatuun apuun ei liity yksityishenkilöiden tapaan hankalia kokemuksia tai Maussin (1999) kuvaamaa lahjan antajan ylemmyyttä suhteessa lahjan saajaan.

Tutkimukseni perusteella luottamus kohdistuu lasten kokemuksissa erityisesti valtion huolenpitoon, mutta luottamuksen merkityksiä ilmeni myös kolmannen sektorin pitkäkestoisen tuen kohdalla. Lapsille luottamuksessa on olennaista se, että on olemassa jokin taho, joka huolehtii siitä, että tulee toimeen ja pärjää elämässä. Tämä taho voi olla valtio, kolmannen sektorin toimija tai yksittäinen työntekijä. Luottamus hyvinvointivaltion huolenpitoon näyttäytyy kuitenkin vaillinaisena. Etenkin lasten kohdalla tutkimuksessa esiin tulleet epäluottamuksen merkitykset herättävät huolen siitä, minkälaiseksi lapsuudessaan köyhyyttä kokeneen luottamus ja tulevaisuususkko muodostuvat, jos oman perheen on koettu jääneen ongelmiseen yksin. Kysymys on tärkeä, kun pohditaan huonosuisuuden vaikutuksia lasten ja nuorten uskoon omista mahdollisuuksistaan ja tulevaisuuden näkymistään (Koivusilta 2020). Epävirallinen apu, etenkin silloin kun se on luonteeltaan kokonaisvaltaista ja perheen tarpeita laajasti huomioivaa, on tällaisissa tilanteissa tärkeä tuki. Parhaimmillaan epävirallinen apu voi vaikuttaa ihmisen kokonaishyvinvointiin, jolloin sen voisi ajatella myös vahvistavan luottamusta hyvinvointipalveluita kohtaan (Honkanen ym. 2018). Kuinka epävirallinen apu pystyy kompensoimaan laajemmin hyvinvointivaltion aukko-kohdista aiheutunutta luottamuspulaa, ei kuitenkaan ole tämän tutkimuksen tarkastelun kohteena eikä siihen täten pystytä tällä aineistolla vastaamaan.

Lapsilla avun tarpeen ja hakemisen prosesseissa merkityksellisiksi muodostuvat päätöksentekoon liittyvät asiat, toisin sanoen se, kuka taloudellista apua on lapselle päättänyt hakea ja miten lapsi on itse mukana tässä prosessissa. Avun hakeminen näyttää olevan varsin aikuisvetoista. Tämän tutkimuksen aineistolla ei ole kuitenkaan mahdollista vastata siihen, päteekö aikuisvetoisuus laajasti vai vain yksittäisten lasten kohdalla ja mikä lasten mahdollisuus on vaikuttaa ja saada äänensä kuuluviin avunhakuprosesseissa. Tulos voi kertoa aiemmasta tutkimuksessa havaitusta ilmiöstä, jonka mukaan lapsen äänen tunnistaminen ja huomioiminen vaihtelee sosiaalityön päätöksenteossa (Williams & Parry 2023). Lapsille merkityksellistä tarpeisiin vastaavissa päätöksissä on tämän tutkimuksen perusteella erityisesti kokonaisvaltainen apu. Kun apu on kokonaisvaltaista, kohdistuu se laajasti koko perheen hyvinvoinnin tukemiseen sen lisäksi, että lapsen yksilöllinen avuntarve tulee huomioiduksi.

Kysymykset lapsen mahdollisuuksista vaikuttaa päätöksiin ja tuen muotoihin linkittyvät myös lapsen ja työntekijän kohtaamiseen ja heidän välilleen muodostuvaan luottamukselliseen suhteeseen. Kun lapsen ja työntekijän välillä vallitsee luottamuksellinen suhde, on lapsen helpompi kertoa avoimesti mieltä askarruttavista asioista. Epäluottamuksen tunteet yhdistyivät joillakin tämän tutkimuksen lapsilla satunnaisiin kohtaamisiin sosiaalityöntekijöiden kanssa. Sen sijaan pitkään lapsen elämässä mukana olleen järjestötyöntekijän kanssa lapsilla oli luottamuksellisen suhteen kokemuksia. Tutkimuksissa lapsen ja työntekijän välisen luottamussuhteen on todettu mahdollistavan lapselle kuulluksi tulemisen ja sellaisen avun saamisen, joka vastaa lapsen tarpeisiin (Williams & Parry 2023). Tutkimukseni tukee tätä havaintoa, sillä lapset kuvasivat luottamussuhteen yhteydessä avun tarpeiden täyttymistä ja onnistuneita kohtaamisia työntekijän kanssa.

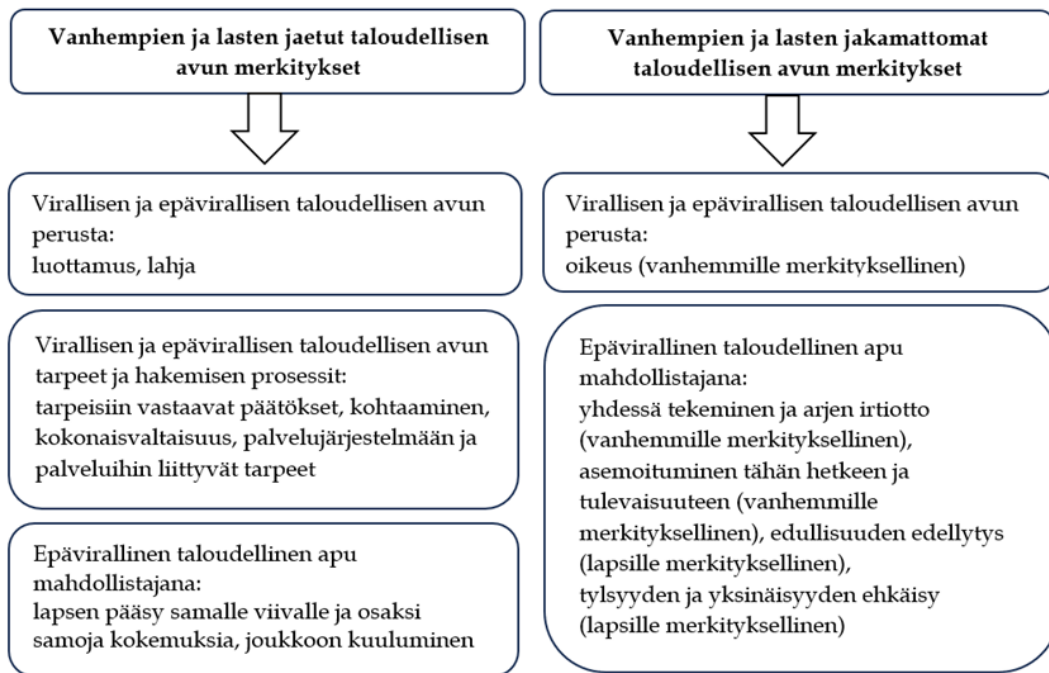
Kolmas ja viimeinen merkityskokonaisuus on epävirallinen taloudellinen apu mahdollistajana. Tämä merkityskokonaisuus hahmottuu lapsilla kolmen teeman kautta, jotka ovat edullisuuden edellytys, tylsyyden ja yksinäisyyden ehkäisy, sekä pääsy osaksi samoja kokemuksia ikätovereiden kanssa. Epävirallisen avun mahdollistavat merkitykset tulevat lasten kokemuksissa näkyviin ennen kaikkea sosiaalisissa suhteissa. Omia mahdollisuuksia peilataan suhteessa ikätovereihin ja muihin ihmisiin (ks. Oittinen ym. 2022). Mahdollisuus osallistua harrastuksiin ja päästä lomille tai leireille edellyttää taloudellista apua, joka edistää ainakin osittain lasten pääsyä yleisesti lapsuuteen kuuluviksi katsottuihin asioihin. Tämän tutkimuksen johtopäätöksenä voidaankin pitää lasten taloudelliseen apuun vahvasti liittämää sosiaalisten suhteiden elementtiä. Johtopäätös saa vahvistusta aiemmasta tutkimustiedosta, jonka perusteella köyhyyden on tunnistettu ilmenevän lapsilla sosiaalisissa suhteissa, mahdollisuudessa kokea yhteenkuuluvuutta ja päästä mukaan muiden lasten joukkoon (Toikka 2023; Ridge 2011; 2002; Pugh 2009; Attree 2006). Osallisuuden näkökulmasta taloudellisen avun mahdollistavuudessa on kyse tietynlaisten kokemusten jakamisesta muiden kanssa (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 87; ks. myös Mäntylä 2020, 24). Kun tämän tutkimuksen lapset pääsivät esimerkiksi lomalle hotelliin, pääsivät he osaksi

ystäväpiirissään yleistä lomakokemusta ja saattoivat näin jakaa saman kokemuksen muiden ikäistensä kanssa.

Kun lasten taloudellisen avun mahdollistavuuden merkityksiä tarkastellaan Bessellin (2022) kolmen köyhyyden ulottuvuuden kautta voidaan merkitysten havaita ulottuvan niin materiaalisiin, mahdollisuuksien kuin ihmissuhteiden puutteisiin ja köyhyyden ulottuvuuksiin. Vaikka tutkimusaineistossa voidaan havaita kaikkia köyhyyden ulottuvuuksia, saa lasten kokemuksissa korostuneen roolin ihmissuhdeköyhyys ja mahdollisuuksien köyhyys. Näissä köyhyyden ulottuvuuksissa lapset jäävät Bessellin mukaan paitsi sekä vahvistavista ja tukvista ihmissuhteista että oppimista ja osallisuutta edistävästä aktiviteeteista. (Mt.) Epävirallisesta taloudellisesta avusta tässä tutkimuksessa esillä olleet harrastuksiin ja loma- ja leiriosallistumisiin kohdennetut tuenmuodot voivat osaltaan olla tukemassa niin ihmissuhteita, oppimista kuin osallisuutta. Etenkin silloin, kun lasten saama taloudellinen apu on kokonaisvaltaista, useampia avun muotoja sisältävää, voi se vastata tutkimusaineistoni valossa melko hyvin moniulotteisen köyhyyden osa-alueisiin.

8.3 Taloudellisen avun jaetut ja jakamattomat merkitykset

Tutkimuksen kolmas tutkimuskysymys tarkastelee lasten ja vanhempien yhteisesti jaettuja ja jakamattomia taloudellisen avun merkityksiä. Jaettuja ja jakamattomia merkityksiä ilmenee jokaisessa merkityskokonaisuudessa (taloudellisen avun perusta, taloudellisen avun tarpeet ja hakemisen prosessit, sekä epävirallinen taloudellinen apu mahdollistajana). Lasten ja vanhempien jaetut ja jakamattomat merkitykset on kuvattu kuviossa 4.

KUVIO 4. Vanhempien ja lasten taloudellisen avun jaetut ja jakamattomat merkitykset

Vanhemmilla virallisen avun perustassa esiintyneitä oikeuden merkityksiä ei lapsilla tule esille samalla tavalla. Tätä voidaan selittää sillä, että lapsilla pääpaino oli epävirallisessa taloudellisessa avussa, johon näitä merkityksiä ei vanhemmillakaan liitetty. Avun perustassa jaettuja merkityksiä löytyy sen sijaan lahjan ja luottamuksen teemoissa. Vanhemmilla epäviralliseen taloudelliseen apuun liitettyjä köyhäinavullisia merkityksiä ei lapsilla ole, mutta vanhempien tavoin apuun liittyy myös lapsilla ristiriitaisia merkityksiä, joissa yhdistyvät kiitollisuus ja hyvä olo sekä kiitollisuudenvelka ja toisen avun kohteeksi asettuminen. Epäluottamuksen ja lahjan merkitykset liittyvät etenkin lasten, mutta myös aikuisten, kokemukset kysymykseen itsenäistymisen ja taloudellisen riippumattomuuden mahdollisuuksista, jota pitkäaikainen toisten avun varassa oleminen haastaa (Helne & Hirvilammi 2021, 247). Kun apuun liittyy tämänkaltaisia ristiriitaisia piirteitä, asettuu antajan ja saajan välinen tasa-arvoinen suhde ongelmalliseen valoon (Ojakangas 2004, 63).

Eryteisesti epävirallisen auttamistyön kohdalla on huomioitava avustuskonaisuuden heterogeenisuus, joka sisältää niin kolmannen kuin neljännen sektorin toimijoita vaihtelevine järjestäytymisen asteineen, avun muotoineen sekä taustoineen ja motiiveineen. Tämä näkyy myös siinä, minkälaisia merkityksiä epäviralliseen taloudelliseen apuun liitetään. Tutkimukseni perusteella näyttää siltä, että mitä vakiintuneempaa ja institutionaalisempaa epävirallinen taloudellinen auttaminen on niin toimijoidensa kuin toimintatapojensa osalta, sitä vähemmän kokemuksissa esiintyy köyhäinavun tai vastavuoroisuuden merkityksiä. Tämä näkyy osallistujien kokemuksissa diakonian ja suurempien järjestöjen avusta, johon ei yhdisty vastavuoroisuutta tai toivetta voida kiittää tai palauttaa jollain tavalla saatu lahja, toisin kuin pienempien ja epävirallisempien

hyväntekeväisyystoimijoiden kohdalla. Näin isommat ja vakiintuneemmat toimijat rinnastuvat joiltain osin viranomaistahoihin, joihin ei liity ajatusta vastavuoroisuudesta. Taustalla vaikuttanee ainakin osittain valtakunnallisten järjestöjen ammatillisen työn ja vapaaehtoistyön yhdistäminen, mikä poikkeaa pienemmistä paikallisyhdistyksistä, joissa työ tehdään pääosin vapaaehtoisten voimin (Eronen & Londén 2022, 18). Erityisen voimakkaasti vapaaehtoisuus näkyy yhdistystoiminnan ulkopuolisissa epävirallisissa toimijoissa ja yksittäisissä henkilöissä, jotka tekevät auttamistyötä hyvin väljällä organisoitumisen asteella esimerkiksi Facebookin apuryhmissä.

Avun tarpeen ja hakemisen merkitykset ilmentyvät vanhemmilla ja lapsilla eri tavoilla. Tämä on luonnollista, sillä lapsilla ei ole varsinaista kokemusta itse taloudellisen avun hakemisesta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että lapsilla ei olisi kokemuksia, jotka liittyvät myös avun hakemiseen. Lapsilla ominaista on kokemusten laajempi yhteys avun hakuprosessiin – avun hakemiseen, saamiseen ja näihin liittyviin päätöksentekoprosesseihin. Samalla tähän kokonaisuuteen liittyy lapsilla kokonaisvaltaisuuden merkityksiä, jotka tulevat näkyviin suhteessa avun saamiseen, toisin sanoen avun saaminen katsotaan onnistuneeksi, kun siihen liittyy kokonaisvaltainen lapsen (ja joskus myös perheen) tarpeiden huomiointi. Vanhemmilla avun hakemisen kokemukset liittyvät paljolti konkreettisiin avunhakutilanteisiin, mutta myös kohtaamisen kysymyksiin, jotka merkityksellistyvät vanhempien puheissa. Kohtaamisen oikeanlainen vire (Helne & Hirvilampi 2021, 164) on osuva termi sekä vanhempien että lasten osalta kuvaamaan onnistunutta avun hakemisen ja saamisen prosessia, olipa henkilö itse konkreettisesti hakemassa apua tai epäsuoremmin osa hakuprosessia. Oikeanlainen vire edellyttää toimivaa henkilösuhdetta ja kokemusta kuulluksi ja ymmärretyksi tulemisesta.

Taloudellisen avun kokonaisvaltainen luonne oli esillä sekä vanhempien että lasten haastatteluissa. On selvää, että pelkkä taloudellinen apu ei riitä, kun perheissä on monenlaisia haasteita. Sekä vanhemmilla että lapsilla oli palveluihin ja palvelujärjestelmätarpeisiin liittyviä merkityksiä, joskin lapsilla nämä merkitykset ilmenevät epäsuoremmin kuin vanhemmilla eivätkä lapset esimerkiksi nimenneet tiettyjä palvelujärjestelmän osia. Osaltaan avun kokonaisvaltaiseen luonteeseen liittyy sosiaalisten verkostojen ohuus, joka toistui lähes jokaisella aikuisosallistujalla. Sosiaalisten verkostojen merkitys ilmenee läpileikkaavasti vanhempien taloudellisen avun kokemuksissa. Sosiaalisten verkostojen puute koetaan monin tavoin elämää vaikeuttavana asiana. Palveluilla, kuten kunnan perhetyöllä, voidaan väliaikaisesti tukea sosiaalisten verkostojen puutetta, minkä lisäksi epävirallisen taloudellisen avun koetaan jossain määrin paikkaavan esimerkiksi joulumuistamisten osalta jouluun liitettyä sukulaisjuhlaa lahjoineen. Tulos vahvistaa tutkimushavaintoja kolmannen sektorin merkityksestä erityisesti silloin, kun perheiden sosiaalisen verkoston muodostama turva ja julkiset palvelut ovat riittämättömät (Lindberg & Nygård 2023; Lindberg ym. 2019).

Sosiaaliset verkostot näkyvät myös lasten kokemuksissa siinä, kuinka taloudellisen avun keinoin sosiaalisia verkostoja on mahdollista tukea ja vahvistaa ja mikä merkitys järjestötyöntekijän perhettä tukevalla otteella on tässä. Lisäksi

olemassa olevien sosiaalisten verkostojen, kuten ystävien ja ystävien perheiden, avulla on mahdollista päästä osaksi esimerkiksi lomakokemuksia. Perheissä, joissa sosiaaliset verkostot ovat pienet tai olemattomat, muodostuvat lasten ystävät ja ystävien perheet tärkeiksi. Johtopäätöksenä voi todeta, että sosiaaliset verkostot tai niiden puute näyttelevät merkittävää roolia vähävaraisten perheiden elämässä sekä lasten että vanhempien osalta. Havainto on yhtenevä aikaisemman tutkimustiedon kanssa (Hill ym. 2020; Henly ym. 2005). Sosiaaliset verkostot näyttäytyvät kuitenkin eri tavalla lasten ja vanhempien kokemuksissa. Vanhemmilla korostuu sosiaalisten verkostojen vähyys, kun taas lapsilla sosiaalisia verkostoja oli olemassa ja ne merkityksellistyvät lasten elämässä mahdollistavina asioina. Lasten kohdalla loma-ajat muodostivat kuitenkin poikkeuksen: ystävien poissaolo loma-aikoina tarkoitti monelle tutkimukseen osallistuneelle lapselle väliaikaisia yksinäisyyden kokemuksia.

Stigman ja häpeän osalta voidaan havaita, että vanhemmilla näihin liittyviä merkityksiä on esimerkiksi avun hakemisen yhteydessä. Jotkut vanhemmat myös kertoivat lapsensa kokemasta häpeästä saatuun apuun liittyen. Lapsilla sen sijaan häpeän ja stigman kaltaisia tuntemuksia ei tullut esille. Yksi selittävä tekijä saattaa löytyä sosiaalisista verkostoista, ystäivistä ja yksinäisyydestä (ks. Vuorelinna ym. 2023). Lasten haastatteluissa jokainen lapsi toi esille, että heillä on ystäviä, ja asioita kerrottiin suhteessa ystäviin. Monen vanhemman puheissa sen sijaan korostui yksinäisyys ja sosiaalisten verkostojen puute. Vanhemmat, etenkin yksinhuoltajat, totesivat kantavansa vastuuta ja olevansa hyvin yksin asioidensa kanssa. Erilaista stigman ja häpeän kokemusta voi selittää myös lasten ja vanhempien kanssa käytyjen keskusteluiden erilaiset sisällöt taloudellisen avun ympärillä. Vanhemmat käsittelivät kokemuksiaan vahvemmin perheen köyhyyden kautta, kun taas lapset lähestyivät aihetta ennen kaikkea oman taloudellisen avun kokemuksensa, esimerkiksi tuetun loman, näkökulmasta eivätkä köyhän perheen lapsen kokemuksena. Jos lasten kanssa olisi keskusteltu puhtaasti köyhyyden kokemuksista taloudellisen avun sijaan, olisivat stigman ja häpeän kokemuksetkin voineet merkityksellistyä eri tavalla.

Epävirallisen taloudellisen avun mahdollistavat merkityskokonaisuudet ovat osittain yhteisesti jaettuja. Jokainen osallistuja liittyy epäviralliseen apuun vahvat mahdollistavat merkitykset, mutta se, miten nämä mahdollistavat merkitykset tulevat näkyviin, vaihtelee. Yhteisesti jaetun merkityksen saa lapsen pääsy osaksi samoja kokemuksia ikäistensä kanssa ja joukkoon kuulumisen, mutta näidenkin merkitysten kohdalla on havaittavissa eroja. Vanhempien puheissa paljon tilaa saa sen pohtiminen, minkälaisia yleisesti lapsuuteen ja nuoruuteen kuuluvaksi katsottuja asioita vanhemmalla on mahdollisuus lapselle hankkia ja tarjota ja miten epävirallisen apu tähän vastaa. Lapset taas eivät pohdi tällaisia kysymyksiä suoraan, vaan vertaillen epäsuoremmin ikätovereihinsa ja ympäristöönsä. Vanhemmilla joukkoon kuulumiseen merkityksellistyy vahvana toive normaalista elämästä ja hyvästä lapsuudesta. Muodinmukainen vaatetus esimerkiksi osoittautuu vanhempien kokemuksissa merkitykselliseksi lapsen joukkoon kuulumisen ja sosiaalisen arvostuksen kannalta (ks. Hakovirta & Rantalaiho 2012). Vanhempien mahdollisuudet vastata näihin toiveisiin ovat kuitenkin

heikot ja taloudellinen apu auttaa vaihtelevasti. Lapsilla taloudellisen avun kokemuksen tarkastelu painottuu tuettuihin lomiin, leireihin ja harrastuksiin, jolloin aiheetta ei lähestytä samalla tavoin hankintojen näkökulmasta vaan enemmän suhteessa osallistumismahdollisuuksiin ja ikätovereiden tekemisiin. Lapset eivät merkityksellistä suorasanaisesti hyvää lapsuutta vaan toiveen voida tehdä samoja asioita kuin muut esimerkiksi harrastuksiin tai loma-ajan tekemisiin osallistuen.

Jaettuja merkityksiä saa myös ruoka, joka toistuu sekä lasten että vanhempien puheissa tärkeänä asiana tuettujen lomien ja leirien yhteydessä. Joillakin lapsilla oli kokemusta varhaisemmasta lapsuudesta koetusta pitkäkestoisesta köyhyydestä ja puutteellisesta ravinnosta, mikä nosti ruoan ja ruokaan liittyvät huomiot osaksi lasten haastatteluja. Vanhemmilla puolestaan ruoka liittyy omaan jaksamiseen ja hengähdystaukoon, jota valmiiseen ruokapöytään pääsy tukee. Ruoan lisäksi erilaisiin aktiviteetteihin ja harrastuksiin liittyvä edullisuus esiintyy laajasti lasten ja vanhempien kokemuksissa. Edullinen tai maksuton tekeminen on monelle melkein ainoa mahdollisuus päästä tällaisiin toimintoihin mukaan. Osa taas kokee esimerkiksi tuettuihin lomiin liittyvien omavastuuosuuksien muodostavan esteen osallistumiselle. Harrastuksiin saatu tuki koetaan tärkeäksi, mutta etenkin osa vanhemmista toi esille saadun tuen riittämättömyyden suhteessa harrastuskustannusten suuruuteen. Samansuuntaisia harrastustukeen liittyviä havaintoja on esimerkiksi Kanadasta (Holt ym. 2011).

Toisin kuin ruoan kohdalla, luontoon liitettyjä merkityksiä esiintyy vain lasten ja nuorten kokemuksissa. Luonto edustaa tämän tutkimuksen lapsiosallistujille mahdollisuutta olla ja viettää aikaa erilaisessa paikassa kuin koti. Luonto ja luonnon tarjoamat vapaa-ajan mahdollisuudet voivat tarjota lapsille mahdollisuuden päästä hetkellisesti irti arjen vaatimuksista (ks. Ridge 2002, 95). Vanhemmillakin lomapuheeseen liittyi arjen vaatimuksista irti pääsemisen merkityksiä, mutta ne kohdentuivat yleensäkin lomailuun. Luonto loman- tai vapaa-ajanviettopaikkana ei sen sijaan ole näissä vanhempien lomapuheissa esillä. Lasten luonnolle antamat merkitykset ovat tärkeä huomio taloudellisen avun kohdalla ja ne vahvistavat tietoa, jonka mukaan luonto voi lisätä myönteisyyttä köyhyyttä kokevien elämässä (Isola ym. 2021; Isola ym. 2016). Luontomerkitykset herättävätkin pohtimaan, kuinka luonnon roolia voisi taloudellisen avun kokonaisuudessa vahvistaa.

Mahdollistavissa merkityksissä vanhemmilla on lapsia korostuneemmin esillä yhdessä tekeminen ja arjen irtiotto erityisesti lomien osalta, jossa vanhemman oma mahdollisuus lomailuun tulee näkyväksi. Muilta osin vanhempien kokemuksissa korostuu lapsen mahdollisuus asioihin, ei niinkään vanhemman omat mahdollisuudet. Vanhempien kokemuksissa myös kuuluu tulevaisuuteen suuntaava ote, josta yhtenä esimerkkinä harrastusten syrjäytymistä ehkäisevä vaikutus. Joillakin lapsilla oli tätä aiheetta sivuavaa puhetta vääriltä teiltä poissa pysymisen muodossa, mutta lasten kohdalla ei kuitenkaan voida puhua varsinaisesti tulevaisuuteen katsovasta tavasta merkityksellistää kokemusta. Lapset sen sijaan tuovat vahvasti esille epävirallisen avun tylsyyden ja yksinäisyyden ehkäisyn merkitykset. Mahdollisuus osallistua johonkin tekemiseen, joko

harrastukseen, leirille tai lomalle, näyttäytyy keskeisenä tylsyyden ehkäisijänä. Tätä merkitystä ei vanhempien haastatteluissa nouse esille.

Vanhempien ja lasten yhteisesti jakamia ja jakamattomia merkityksiä selittävät ainakin osittain tutkimuskysymykset, joiden mukaisesti vanhemmilla osa merkityksistä kiinnittyy viralliseen taloudelliseen apuun, lapsilla taas oltiin tutkimuskysymysten mukaisesti kiinnostuneita pääasiassa epävirallisesta avusta. On myös huomioitava epävirallisen taloudellisen avun heterogeeninen luonne, joka saattaa heijastua vanhempien ja lasten erilaisiin merkityksiin. Lapsilla epävirallinen apu kattoi tuetut lomat, leirit ja harrastukset, kun taas vanhemmilla epäviralliseen kuului hyvin monenlaiset epävirallisen avun muodot niin kolmannelta kuin neljänneltä sektorilta.

Lasten ja vanhempien jaettujen ja jakamattomien merkitysten tarkastelu osoittaa, että lapsiperheiden kokemuksen ymmärtämiseksi tarvitaan sekä lasten että vanhempien kokemusten tutkimista. Kun puhutaan lapsiperheistä ja tutkitaan lapsiperheitä, on tärkeää huomioida ja tunnistaa, kenen kokemuksista ja ajatuksista puhutaan ja kenen perspektiivejä (Laine 2018, 30) maailmassa olemiseen tarkastellaan. Samalla on pidettävä mielessä, etteivät vähävaraiset lapsiperheet muodosta homogeenista ryhmää, vaan ryhmän sisällä on erilaisia yksilöitä, ajatuksia ja kokemuksia.

Luvun lopuksi palaan käsitteellisemmästä näkökulmasta taloudellisen avun kokemukseen ja sille annettuihin merkityksiin. Pohjimmiltaan taloudellisen avun kokemuksessa on kyse siitä, miten todellisuus, tässä taloudellisen avun todellisuus, koetaan (Miettinen ym. 2010, 11). Tutkimuskysymysteni mukaisesti todellisuuden kokemus suuntautuu taloudelliselle avulle annettuihin merkityksiin. Merkitysten tarkastelu edellyttää kuitenkin myös kokemuksen tarkastelua, ja toisinpäin, koska kokemuksen ja merkityksen tutkiminen irrallaan toisistaan ei ole mahdollista (Heinilä 2014, 274). Kun kokemuksen ymmärretään rakentuvan merkityksistä, voidaan taloudellisen avun kokemuksen ymmärtää tarkoittavan apuun liitettyjä merkityksiä. Vanhempien ja lasten taloudellisen avun merkityskokonaisuudet kuvaavat tutkimusosallistujien kokemuksellista suhdetta tutkittuun ilmiöön ja todellisuuteen. Merkityskokonaisuuksien sisältämät merkitykset ovat osin jaettuja, osin jakamattomia. Tämä kertoo siitä, että kokemuksellinen suhde lapsilla ja aikuisilla on taloudellisen avun suhteen sekä jaettua että jakamatonta. Tarpeisiin vastaavien tukimuotojen näkökulmasta huomio on tärkeä. Erityisesti jakamattomien merkitysten tunnistaminen haastaa pohtimaan, minkälaiset taloudellisen avun muodot tukevat parhaiten lapsia ja vanhempia ja miten jakamattomat merkitykset tulisi huomioida, kun apu kohdennetaan koko perheelle.

9 POHDINTA

9.1 Tutkimuksen anti ja kokemuksellisen tiedon merkitys

Tutkimukseni asettuu erilaisten tutkimuksellisten suuntausten välimaastoon. Sosiaalityön fenomenologisena tutkimuksena kiinnekohtia voidaan löytää niin köyhyystutkimukseen, lapsuudentutkimukseen kuin perhetutkimukseen. Tällainen asemoituminen avaa monipuolisen tutkimusasetelman, joka mahdollistaa perheiden omiin kokemuksiin tarttumisen syvällisesti ja eri perheenjäsenten kokemuksille tilan tulla kuulluksi ja nähdyksi. Asetelma edesauttaa myös köyhyystietoisien sosiaalityön, oikeusperustaisen lähestymistavan ja kantaaottavan tutkimuksenteon tavoitteita, jossa apua tarvitsevan oma osallisuus ja ihmisoikeuksien merkitys tunnistetaan keskeisiksi lähtökohdiksi (esim. Krumer-Nevo 2016; Mapp ym. 2019).

Aiemman tutkimustiedon vähäisyyden vuoksi tutkimusaiheeni ja tutkimusasetelmaani voi luonnehtia harvinaiseksi, myös haastavaksi, mutta samalla antoisaksi ja uutta luovaksi. Haastavuus kumpuaa ainakin osittain köyhyyden ja taloudellisen avun häpeääkin aiheuttavasta luonteesta, mikä voi hankaloittaa tutkimusosallistujien löytämistä ja haastatteluihin pohjautuvaa tutkimuksenteon. Lapsia koskevassa tutkimuksessa esiintyy omia erityisvaatimuksia, jotka tuovat lähtökohdiltaan sensitiivisen aiheen käsittelyyn lisävaatimuksia esimerkiksi eettisten kysymysten osalta. Haastavuutta lisää myös valitsemani tutkimusasetelma, jossa olen edellä kuvaamallani tavalla pyrkinyt yhdistämään köyhyystutkimukseen useita tutkimuksellisia näkökulmia. Monimuotoinen tutkimusasetelma ei ole yksinkertainen tai helppo, mutta uskon sen tuovan uudenlaista ymmärrystä tutkimusaiheestani, ei ainoastaan yhteen tutkimustaustaan kiinnittyvänä, vaan monimuotoisesti erilaisiin taustoihin yhteydessä olevana kokonaisuutena, joka myös hyötyy käytännöntasolla ja ratkaisuehdotusten osalta monimuotoisesta asetelmasta. Voisikin ajatella, että tutkimusasetelmassa avautuu erilaisten tasojen yhteys köyhyystutkimuksen (taloudellinen apu, köyhyys)

muodostaessa eräänlaisen ilmiöihin keskittyvän tutkimuksellisen ylätasoa, johon kiinnittyy yhtäältä perhe- ja lapsuudentutkimuksen taso (perhe, vanhemmat, lapset tutkimusosallistujina) sekä sosiaalityön teoreettis-käytännöllinen taso (sosiaalityön oikeusperustaisuus, köyhyystietoinen paradigma). Lisäksi on huomioitava kaiken taustalla vaikuttava teoreettis-metodologinen taso, joka ilmentää tämän tutkimuksen tutkimusasetelman muodostumista, ja joka on näin myös toiminut lähtökohtana muille edellä mainituille tasoille.

Tutkimusasetelmasta kumpuavia haasteita ei tulisi pitää tutkimuksenteon esteinä, sillä tieto, jota tutkimusaiheestani voidaan fenomenologisella ja monimuotoisella tutkimusotteella saada, on merkittävää ja sillä on annettavaa tutkimusmaailman ulkopuolellekin – esimerkiksi poliittiseen päätöksentekoon. Suomalaisen hyvinvointivaltion on pitkään katsottu onnistuneen mahdollisuuksien tasa-arvon takaamisessa, mutta näkemystä on myös haastettu. Todellisuus näyttääkin varsin toisenlaisena, kun tarkasteluun otetaan mukaan köyhyyttä kokeneiden omat kokemukset. (ks. Virrankari & Isola 2021; Ylikännö & Hakovirta 2020.) Perinteiseen tasa-arvon mahdollistavaan hyvinvointivaltionäkemykseen istuu huonosti se tosiasia, että ihmiset joutuvat turvautumaan hyväntekeväisyysapuun tullakseen toimeen (Kuivalainen 2009, 208). Hyvinvointivaltion ja kolmannen sektorin väliset kysymykset kolmannen sektorin vahvistuneesta roolista Euroopassa ja ihmisten enenevä tarve nojautua kansalaisiin ja yhteisöihin ovat paitsi ajankohtaisia, myös olennaisia köyhyyden kaltaisten aiheiden kohdalla (esim. Smits 2022; Vollebergh ym. 2021; Gocmen 2013). Toivon tutkimukseni osoittavan, että fenomenologisesti orientoituneella sosiaalityön tutkimuksella on annettavaa tämänkaltaisissa laajoissa yhteiskunnallisissa kysymyksissä yhdistämällä yksittäisiä kokemuksia rakenteellisempiin kysymyksiin (Smeeton 2018; Newberry 2012), käytännönläheistä tiedontuottamista unohtamatta (Pietarila 2021; Lehto-Lundén 2020; Pohjolainen 2019).

Lapsiperheistä puhuttaessa on tunnistettava lasten ja vanhempien kokemusten arvo sekä itsessään että yhdessä. Lapsuudentutkimuksen paradigman muutoksen myötä tapahtunut kasvava kiinnostus lasten omien kokemusten ja ajatusten tutkimiseen (esim. Cater & Øverlien 2014) heijastuu myös tutkimusaiheisiin, joita on perinteisesti tarkasteltu aikuisten näkökulmasta. Taloudellinen apu on tällainen aihe; taloudesta huolehtiminen ja etuuksien hakeminen ovat vanhempien vastuulla lasten maailmojen kytkeytyessä muunlaisiin asioihin. Näin lapsia ja lasten tietoa ei ehkä nähdä tutkimuksellisesti kiinnostavina. Olen tutkimuksellani halunnut haastaa tällaista näkemystä. Lapsiperheiden taloudellisen avun kohdalla lapset eivät ole vain sivusta seuraajia, vaan he ovat keskeisiä toimijoita sekä avunsaajina että perheen taloudellisessa tilanteessa arkaan elävinä perheenjäseninä. Myös vanhempien kokemuksissa lapsilla on merkittävä rooli ja moni vanhempien köyhyyskokemus tulee merkityksellistettyä juuri lasten kautta. Vaikka lapset näennäisesti jakaisivat vanhemman tai sisaruksensa kanssa saman perspektiivin maailmaan, muodostuu jokaiselle oma yksilöllinen tapansa elää ja kokea asioita (Laine 2018, 30). Mikäli emme tunnista tätä jokaisen ihmisen erityisyyttä ja kokemusten ainutlaatuisuutta, jää tietomme ja ymmärryksemme vaillinaiseksi. Asia on merkityksellinen myös lapsen oikeuksien

näkökulmasta. Tutkijoilla on tärkeä rooli, kun pohditaan tutkimusaiheita ja tutkimuksen toteutustapoja niin, että lapsen oikeutta osallistua ja vaikuttaa asioihin voidaan edistää ja vahvistaa (esim. Cater & Øverlien 2014).

Hyvä esimerkki lasten ja vanhempien erilaisista perspektiiveistä ja niiden vaikutuksista taloudellisen avun merkityksellistämiseen löytyy tutkimuksestani tylsyyden merkityksestä, jonka vain lapset jakoivat taloudellisesta avusta puhuessaan. Tylsyyys voi aikuisesta kuulostaa epäolennaiselta, mitättömältäkin huomiolta, ohjeistavathan kasvatusalan ammattilaisetkin vanhempia siihen, että lapsuudessa on tärkeää osata sietää tylsyyttä⁴⁶. Vähävaraisten lasten elämässä tylsyyys voi kuitenkin tarkoittaa muutakin kuin hetkittäistä tylsää hetkeä, ja tässä juuri lasten köyhyydestä asettuu keskiöön. Köyhyydessä elävälle lapselle tylsä voi tarkoittaa yksinäisyyttä, ulkopuolelle jäämistä, ehkä turvattomuudenkin tunteita, mikäli tylsällä tarkoitetaan pitkien aikojen viettämistä yksin kotona esimerkiksi kesälomalla. Merkitykset ovat näin kaukana niistä melko keskiluokkaisiksi tulkittavista ohjeista, joita vanhemmille lasten kasvatukseen ja tylsyyden sietoon tarjotaan. Jotta tällaisia aikuisen näkökulmasta yllättäviäkin taloudelliseen apuun liitettyjä tylsyyden merkityksiä voidaan edes tiedostaa olevan olemassa, on pysähdyttävä vähävaraisten lasten kokemusten äärelle.

Fenomenologisella kokemuksentutkimuksella voidaan päästä käsiksi tiedostettujen merkitysten lisäksi piileviin merkityksiin (Moilanen & Rähä 2018, 51–52), mikä voi paljastaa tutkitusta ilmiöstä aspekteja, joista ei ole aiemmin tiedetty ja joita ei ole edes osattu kysyä. Tylsyyden lisäksi keskeisiä piilevämpiä merkityksiä taloudellisen avun kohdalla liittyy luottamukseen ja sosiaalisiin verkostoihin. Luottamuksen ja sosiaalisten verkostojen välinen suhde on kiinnostava tämän tutkimuksen kannalta ja yleisemminkin, sillä sosiaalisten verkostojen vähyyden on havaittu heijastuvan luottamuksen kokemuksiin ja yhteiskuntaan suuntautuvan luottamuksen tunteen taas voivan tukea tai heikentää itsensä toteuttamisen mahdollisuuksia ja hyvinvoinnin edellytyksiä (Simonen 2019). Luottamuksen, köyhyyden ja sosiaalisten verkostojen yhteys muodostaa aiheen, jota olisi tärkeää tutkia jatkossa tarkemmin.

Muutenkin taloudellinen apu ja lapsiperheiden kokemukset tarjoavat monia jatkotutkimusideoita edellä mainittujen luottamuksen ja sosiaalisten verkostojen sekä tylsyyden merkitysten lisäksi. Epävirallisen avun ulkopuolelle jäävien kokemukset voisivat avata tärkeitä huomioita epävirallisen avun toimintatavoista, poiskäännyttävistä käytänteistä ja kolmannen sektorin yhteydestä viranomaismapuoleen, josta myös ohjataan perheitä epävirallisen avun piiriin. Taloudellista avustamista kolmannella sektorilla tekevien kokemukset erityisesti järjestöpuolelta olisivat tärkeä lisä enemmän tutkittujen diakoniatyöntekijöiden rinnalle. Köyhyydentutkimuksessa jo pitkään kaivattuun intersektionaalisuuden huomiointiin (Hills ym. 2000, 295) olisi myös syytä tarttua aktiivisemmin. Tutkimusasetelmissa erilaisten tutkimusmenetelmien hyödyntäminen ja yhteistutkijuu- den kehittäminen ovat asioita, joihin olisi hyvä kiinnittää huomiota lasten kanssa toimittaessa ja sensitiivisten tutkimusaiheiden kohdalla. Samalla on kuitenkin

⁴⁶ Esimerkiksi psykologi Leea Mattilan mukaan lasten ja aikuisten on tärkeää oppia sietämään tylsyyttä (Ahvenniemi 2017).

kriittisesti pohdittava tietyn ryhmän haavoittuvuutta tai sensitiivisyyttä ja lähes-tyä haavoittuvuutta tarkastelemalla ennemminkin sellaisia rakenteita, jotka aiheuttavat haavoittavia elämäntilanteita (Virokannas ym. 2020).

9.2 Luotettavuuden ja tutkimuksellisten valintojen arviointi

Ihmisten omakohtaisten kokemusten tutkiminen fenomenologis-hermeneuttisesti tuo mukanaan perustavanlaatuiset kysymykset ymmärtämisen mahdollisuuksista ja ihmisen tutkimisen edellytyksistä. Kun tavoitteeksi määritellään toisen ihmisen kokemuksen ymmärtäminen, nousee keskeiseksi toisaalta se, miten subjektiivista kokemuksta voidaan tutkia tieteellisesti ja toisaalta ihmisen tutkimisen erityispiirteet.

Rauhala (1998) on luonnehtinut empiiristä tietoa ihmisestä kapea-alaiseksi ja vain toistaiseksi päteväksi, sillä tieto vanhenee. Vaikka ihmistä olisi tutkittu perusteellisesti löytyy ihmisen tutkimiseen aina uusia tapoja. Tieto ihmisestä on siis luonteeltaan suhteellista. Ihmistutkimuksella voidaan pyrkiä täydelliseen totuuteen ja ihmisen ymmärtämiseen, mutta tätä tavoitetta ei voida koskaan saavuttaa, sillä ihmistutkimus ei ole koskaan valmis. (Mt., 17.) Tavoitteen mahdottomuus ei kuitenkaan tarkoita, että ihmistä koskeva tutkimus ei edustaisi totuutta, sillä totuutta voi olla myös sellainen tieto, joka on vain todennäköistä ja jota ei voida palauttaa yksiselitteisiin väitteisiin, logiikkaan tai matemaattisiin malleihin (Anttila 2006, 305). Koska ihminen on toimiva subjekti, ei ihmisen kokemuksella ja käyttäytymisellä voi olla absoluuttisia lakeja luonnontieteiden tapaan (Newberry 2012).

Nämä lähtökohdat ovat viitoittaneet kulkuani ihmisten kokemusmaailman tutkimisen tiellä. Olennaisia kysymyksiä ovat olleet, miten tavoittaa lasten ja vanhempien kokemus taloudellisesta avusta ja miten ymmärtää tätä kokemusta. Ihmiskäsitykseni sekä tekemieni tutkimuksellisten valintojen avulla olen pyrkinyt vastaamaan näihin kysymyksiin niin, että ihmisen kokemusmaailman tieteellinen tavoittaminen mahdollistuu. Ottamalla fenomenologisen hermeneutiikan tutkimukseni lähtökohdaksi olen liittynyt osaksi ymmärtävän ihmistieteen perinnettä, jossa tutkittavien uskomus- ja merkitysmaailma nähdään tärkeänä tutkimuskohteena ja käyttäytymistä selittävänä tekijänä (Raatikainen 2004, 120).

Fenomenologisen ajattelutavan mukaan kokemuksen tieteellisyyden lähtökohta on siinä, miten tutkittava asia ja sen olemassaolo todellisuudessaan onnistutaan tavoittamaan suhteessa tutkimuskysymyksiin. Tutkimuksen tieteellisyyden ja objektiivisuuden kannalta keskeisiä tekijöitä ovat tutkijan taito ajatella sekä tutkimuksen toteutus ajattelunsa kanssa johdonmukaisesti etenevällä tavalla. Ihmiskäsitykselle annetaan fenomenologiassa perustavanlaatuinen merkitys, sillä ilman tutkittavan ilmiön perusolemuksen ontologista analyysia tutkimus on tieteellistä vain sattumalta. (Perttula 2011, 136; 2000, 428.) Tutkimuksellisissa valinnoissa onkin paljolti kyse ontologisista ja epistemologisista kysymyksistä. Tietyntilaisen ihmiskäsityksen lisäksi tieto-opillinen kysymys mitä voi tietää

toisista ihmisistä johdattaa tutkijaa luomaan käsitystä tieteellisestä tiedosta ja kohti toisen ihmisen arkielämän ymmärtämistä. (Perttula 2000, 429.)

Kokemuksen tutkimuksen tieteellisyyden kannalta tutkijan itseymmärrys on välttämätöntä. Keskeistä on se, kuinka fenomenologiassa toisen ihmisen ymmärtämisen vaikeudet ja mahdollisuudet tulevat tietoisesti ja peittelemättä esille. (Lehtomaa 2011, 192.) Tämän voi ajatella kertovan refleksiivisyyden tärkeydestä tutkimusprosessissa, jolloin tutkija kriittisesti pohtii rakentamaansa tietoa, tietoon vaikuttavia tekijöitä ja omaa rooliaan koko tutkimusprosessissa. Näin ymmärrettynä refleksiivisyys liittyy tutkimuksen laatuun ja validiteettiin sekä rajoituksiin, joita tuotettuun tietoon mahdollisesti sisältyy. (Guillemin & Gillam 2004, 275; Laverty 2003.) Reflektointi sekä omien ennakkokäsitysteni avaaminen on kuulunut tiiviisti tutkimusprosessiini. Reflektoinnin voi ajatella vaikuttaneen niin päätöksentekoon kuin tutkimuksellisiin valintoihini, joiden järkevyydestä voidaan puolestaan päätellä myös tutkimuksen luotettavuuden ja uskottavuuden toteutumista (Eskola 2003, 154–155). Vaikka reflektointi on sisältynyt kiinteästi tutkimukseeni, voi kriittisesti kysyä, olisiko reflektointia voinut tehdä vieläkin enemmän ja avata sitä tarkemmin lukijalle. Esimerkiksi lasten osallistumista ryhmähaastatteluun ja sitä, olisiko yksilöhaastattelu ollut kuitenkin parempi vaihtoehto osalle lapsista, olisi voinut pohtia tarkemminkin.

Kysymys toisen ihmisen ymmärtämisestä on aina läsnä, kun tutkitaan toisen ihmisen kokemusta. Tätä aihetta olen käsitellyt jo aikaisemmin filosofis-metodologisten kysymysten yhteydessä. Jaan ajatuksen täydellisen ymmärtämisen mahdottomuudesta (esim. Gadamer 2004, 213), mutta samalla ajattelen Lehtomaan (2011) tavoin, että fenomenologisessa tutkimuksessa ymmärrys, tai ainakin osia ymmärryksestä, voi syntyä hetkellisessä kohtaamisessa, joka tutkijalla on tutkittavan kanssa. Kun tutkija onnistuu luomaan avoimen tilan kohtaamiselle, avautuu mahdollisuus tavoittaa ymmärrys ja sinä hetkenä koettu merkitys, joka voidaan kiteyttää ihmistieteelliseksi tiedoksi systemaattisesti toteutetun analyysin avulla. (Mt., 192.)

Avoimen tilan kysymys on niin merkittävä, että sen on katsottu olevan koko fenomenologisen tutkimuksen perusta ja ilmentävän tutkimuksen luotettavuutta koetun ilmiön tieteellisenä kuvauksena (Lehtomaa 2011, 192). Käytännössä avoimen tilan kysymys tarkoittaa tässä tutkimuksessa haastatteluja, jotka edustavat yhtä tutkimusprosessin aikana tekemääni tutkimuksellista valintaa. Haastattelujen rinnalla käytettiin luovia menetelmiä, joita tutkimuksessani edustavat kirjoittaminen ja matkapuhelimella videoiminen. Valitut menetelmät on fenomenologisessa tutkimuksessa todettu toimivaksi tavaksi ihmisten kokemusmaailman tavoittamisessa (Laine 2018, 39). Haastattelulla ei kuitenkaan tulisi tavoitella yksiselitteistä ja ristiriidatonta subjektiivista totuutta, sillä sama asia voidaan tulkita eri tavoin, kun sitä tarkastellaan erilaisina ajankohtina ja erilaisista näkökulmista käsin. Myös tutkijan osuus haastattelutilanteessa ja totuuksien konstruomisessa on tärkeä huomioida. (Granfelt 1998, 38.) Empiiriseen tutkimustulokseen vaikuttavatkin aina ne olosuhteet, joissa havainnot on tehty ja selitetty (Rauhala 1993, 7). Näin on varmasti omankin tutkimukseni kohdalla, jossa monenlaiset tekijät ovat olleet vaikuttamassa siihen, minkälaiseksi tieto

kokemuksista on muotoutunut. Esimerkiksi yhteiskunnallinen ilmapiiri ja sosiaalipoliittiset toimenpiteet, joita haastatteluhetkellä on ollut esillä, ovat tekijöitä, jotka voivat vaikuttaa köyhyysaiheisten kokemusten kohdalla. Tämän tutkimuksen kohdalla hallituksen päätös maksaa kaikille ylimääräinen lapsilisä on yksi esimerkki sosiaalipoliittisista toimenpiteistä, jotka herättivät keskustelua joissakin haastatteluissa.

Tunnistaen edelleen ymmärtämisen täydellisen mahdottomuuden, koen haastatteluissa avoimen tilan tarpeen toteutuneen hyvin, mikä vahvistaa mahdollisuuksia ymmärtää toisen ihmisen kokemusta. Tutkimuksellinen valintani lasten kanssa tehdystä ryhmähaastattelusta on fenomenologiassa vähemmän käytetty haastattelumuoto ja sitä on myös karsastettu, sillä perinteisesti fenomenologiassa on pyritty tutkimaan ilmiöitä tavalla, joka edellyttää keskittymistä yksilön kokemukseen ilman muita häiritseviä tekijöitä; toisin sanoen haastatteluun on katsottu voivan osallistua vain haastattelijaa ja haastateltavaa (Bradbury-Jones, Sambrook & Irvine 2009). Fenomenologis-hermeneuttisissa tutkimuksissa ryhmämuotoisia keskusteluja on kuitenkin käytetty onnistuneesti (esim. Heinilä 2014; Vuori 2012), mikä puoltaa ryhmähaastattelun käyttöä.

Myös tässä tutkimuksessa ryhmähaastattelu toimi verrattain hyvin fenomenologisen tavoitteen, toisen ihmisen kokemuksen, tavoittamisessa, vaikka ryhmähaastatteluun liittyikin muita, luvussa 5.2.3 tarkemmin kuvattuja, haasteita. Ryhmässä keskustelu on luonnollisesti erilaista kuin kahden kesken haastattelijan ja haastateltavan välillä, mutta ryhmämuotoinen toteutus ei mielestäni estä yksilöllisen kokemuksellisuuden tavoittamista. Tämän tutkimuksen kohdalla rajoitteena voidaan kuitenkin pitää sitä, etteivät kaikki ryhmähaastattelussa olleet lapset halunneet osallistua keskusteluun taloudellisen avun kokemuksista eivätkä kaikkien kokemukset näin päässeet esille. Olen pohtinut, kertooko tämä epäonnistuneesta haastattelusta ja soveltumattomasta tutkimusmenetelmästä vai tutkimusosallistujien vahvemman mahdollisuudesta vaikuttaa haastattelun kulkuun ja omaan osuuteensa siinä.

Haastattelujen jälkeen toteutetut luovat menetelmät vahvistivat hyvin yksilöllisen kokemuksen ja syvemmän ymmärryksen tavoittamista tutkitusta ilmiöstä, vaikka luovat tuotokset jäivätkin määrällisesti vähäisemmiksi haastatteluihin nähden. Osittaisesta onnistumisesta huolimatta pidän luovien menetelmien toteutuksen lopputulosta yhtenä tämän tutkimuksen rajoitteena. Jälkikäteen voikin kysyä, olisiko haastattelujen jälkeistä aineistonkeruuvaihetta pitänyt miettiä tarkemmin ja pohtia monipuolisempia toteutusvaihtoehtoja. Aineistonkeruun heikkoutena pidän myös sitä, että tutkimusosallistujat eivät päässeet vaikuttamaan eri menetelmien ja aineistonkeruutoteutustapojen valintaan tutkimuksen suunnitteluvaiheessa. Uskon, että näin toimimalla sitoutuminen toiseen vaiheeseen olisi ollut vahvempaa ja erilaiset toteutustavat olisivat vastanneet ehkä paremmin osallistujien toiveita. Aineiston kohdalla ajattelen myös, että ymmärrystä taloudellisen avun kokemuksesta olisi voinut laajentaa rohkeammin niin sanottujen perinteisten fenomenologisten menetelmien, kuten haastattelujen, ulkopuolelle tarkastelemalla esimerkiksi sosiaalisen median tai internetin keskustelupalstojen keskusteluja taloudellisen avun kokemuksista. Erityisesti lasten ja

nuorten kohdalla sosiaalisen median kanavissa voisi olla löydettävissä tähän aihepiiriin liittyviä keskusteluja, jotka saattaisivat tuoda lisätietoa aiheeseen.

Lasten kohdalla huomionarvoinen asia liittyy Mooren ym. (2008) havaintoon: kun lapsilla on mahdollisuus puhua asioista, jotka ovat heille tärkeitä, pitävät lapset tutkimusta uskottavampana. Tämä on tärkeää ottaa huomioon arvioidessa tutkimuksellisia valintoja ja tutkimuksen toteutusta sellaisissa tutkimuksissa, joissa lasten osallistuminen on keskeinen osa tutkimuksentekoa. Arvioin tutkimukseni mahdollisimman avoimen lähestymistavan lasten kokemusmaailmaan edesauttaneen uskottavamman tutkimuksen saavuttamista, sillä lapsilla on ollut mahdollisuus ohjata keskustelua itselleen tärkeisiin aiheisiin. Lasten haastattelujen jälkeen esiintuomat näkemykset tutkimukseen osallistumisen mielekkyydestä vahvistavat tätä arviota.

Pidän lapsiperheiden kokemusten tarkastelua sekä lasten että vanhempien näkökulmasta haastavana, mutta onnistuneena tutkimuksellisena valintana. Haastavuus aiheutui pitkälti lasten vaikeasta tavoitettavuudesta. Toisaalta vanhempien kohdalla on tunnistettava isien puuttumisesta aiheutuvat haasteet, minkä voi lapsiperhenäkökulmasta ajatella tarkoittavan puutteellista vanhemmuuden edustusta, mikäli lähdetään siitä, että lapsiperheessä on kaksi vanhempaa, isä ja äiti. Perhemuodot ovat nykyään kuitenkin varsin moninaisia eivätkä kaikki perheet suinkaan ole äiti- ja isä -muotoisia. On hyvä huomioida, ettei isiä ollut suljettu tutkimuksesta pois, vaan tutkimuksen osallistumiskutsu oli kohdistettu vanhemmille sukupuoleen tai vanhemman rooliin katsomatta. Yksinhuoltajaäitien määrä tutkimusosallistujissa ei myöskään ole erityisen yllättävää, kun huomioidaan köyhien lapsiperheiden yksinhuoltajien suuri osuus.

Lopuksi voi pohtia, kuinka valideja tämän tutkimuksen fenomenologis-hermeneuttisella tutkimusotteella saavutetut tutkimustulokset ovat. Tässä olennaista on se, onko eletylle kokemukselle löydetty merkitys, joka valaisee tilannetta, jonka haluamme ymmärtää (Lindseth & Norberg 2021). Kysymys on fenomenologisessa tutkimuksessa kiinnostava, sillä yhdeksi tällaisen tutkimuksen haasteeksi on nähty se, että eri tutkijat voivat tematisoida saman tutkimuskohteen eri tavoin ja saada näin samasta tutkimuskohteesta toisistaan poikkeavia tutkimustuloksia. Hermeneuttisesti painottuvassa tutkimuksessa tutkijoiden välillä ilmeneviä eroja selittää tutkijan tulkinta, joka kuuluu olennaisena osana tutkimusprosessiin. Tulkinnan ja ymmärryksen kohdalla ei tule jättää huomioimatta myöskään kunkin ajankohdan kulttuurinäkemystä, jolla on vaikutusta tutkijan tulkintoihin. (Anttila 2006, 307–308; Varto 1992, 64.)

Kun fenomenologis-hermeneuttisen tutkimuksen tulkinta tehdään johdonmukaisesti ja tutkijasta itsestään lähteviä yleistyksiä varoen, voidaan tulkintaan pohjautuvalla tutkimuksella edistää merkittävästi yhteiskunnallisten aiheiden ymmärrystä (McLaughlin 2006). Olen pyrkinyt välttämään tutkijasta lähteviä yleistyksiä avaamalla omaa esiyymmärrystäni (ks. tarkemmin luku 4.4), pitämällä tutkimuspäiväkirjaa koko tutkimusprosessin ajan, pitämällä mieleni mahdollisimman avoimena tutkittavan kertomalle sekä seuraamalla aineiston analyysissä Lindsethin & Norbergin (2022; 2004) kehittämää fenomenologis-hermeneuttista mallia. Systemaattisesti tehty analyysi valintoineen, rajauksineen ja analyysin

etenemistä ohjaavine periaatteineen on keskeistä tutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa (Ruusuvuori, Nikander & Hyvärinen 2010, 27). Analyysiin valitsemaani Lindsethin & Norbergin mallia on pidetty tutkimuksen luotettavuuden näkökulmasta hyvänä, sillä mallin analyysivaihe on selkeästi kuvattu ja huomiota kiinnitetty tutkijan etukäteisoletusten rajoittavuuksiin (Morgan 2021, 656–657). Toki edellä kuvatut fenomenologiseen tutkimukseen liittyvät haasteet – tutkijoiden samasta aiheesta tekemät erilaiset tulkinnat – on pidettävä mielessä, kun pohditaan analyysin toistettavuutta ja tutkimustulosten validiteettia. Omankin tutkimuksen kohdalla on siis mahdollista, että toinen tutkija voisi päätyä toisenlaisiin tuloksiin tulkitessaan tutkimusaineistoani.

Taloudellisen avun kokemuksesta on tässä tutkimuksessa tutkittu 34 tutkimusosallistujan kokemusta tarkastelemalla. Vaikka 34 tutkimusosallistujaa on fenomenologisesti ajatellen melko kattava tutkittavien joukko, ei fenomenologis-hermeneuttinen tutkimus hae yleistyksiä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteivät tutkimustulokset voisi olla yleisesti tunnistettavissa olevia. (Lindseth & Norberg 2021; ks. myös van Manen 2020; 2017.) Kuten tutkimukseni tulosluvut osoittavat, tutkimusosallistujilla oli yhteisesti jaettu taloudellisen avun merkityksiä, mikä kertoo tutkimustulosten yleisestä tunnistettavuudesta. Osallistujien kohdalla on hyvä lisäksi pohtia, onko tutkimukseen hakeutunut sellaisia henkilöitä, jotka ovat osallistumisellaan halunneet vaikuttaa asioihin esimerkiksi sosiaalietuuksien tai epävirallisen taloudellisen avun osalta, sillä tällaisilla motiiveilla voi olla vaikutusta tutkimustuloksiin (ks. Holt ym. 2011). Muutaman vanhemman kohdalla jonkintasoinen vaikuttamismotiivi ilmeni haastattelussa heidän todettaessaan, että osallistuminen tutkimukseen on heidän tapansa pyrkiä tekemään osansa ja saada köyhien lapsiperheiden ääntä kuuluviin. Muuten tämänkaltaisia huomioita ei esiintynyt. Kokonaisuudessaan vanhempien kokemukset eivät myöskään poikenneet radikaalisti toisistaan, mikä kertoo osaltaan yhteisesti jaetuista kokemuksista. Kantaaottavan tutkimuksen kannalta pidän positiivisena sitä, että tutkimusosallistujilla on halukkuutta olla vaikuttamassa asioihin ja tuoda omaa ääntään mukaan yhteiskunnallisesti tärkeisiin keskustelunaiheisiin (ks. esim. Granfelt 2004). Kun asian tiedostaa, on se mahdollista huomioda myös tutkimuksen analyysissa.

Tutkimustulosten ja osallistujien kohdalla huomionarvoista on se, että kaikki tähän tutkimukseen osallistuneet olivat tavalla tai toisella epävirallisen taloudellisen avun piirissä. Tästä näkökulmasta heitä voi pitää onnekkaina, sillä epävirallinen taloudellinen apu ei tavoita läheskään kaikkia apua tarvitsevia, kuten järjestöjen oman viestinnän perusteella tiedetään (esim. Yleisradio 2022). Tutkimuksen tuloksia pohdittaessa onkin pidettävä mielessä, että kokemukset koskevat nimenomaan niitä, joilla on kokemusta taloudellisesta avusta ja jotka ovat onnistuneet pääsemään epävirallisen tuen piiriin. On myös mahdollista, että tutkimukseen osallistuneet ovat yleisellä tasolla suhteellisen hyvinvoivia, koska heillä on ollut voimavaroja ja jaksamista osallistua tutkimukseen. Samalla on kuitenkin muistettava, että tutkimukseen osallistuneillakin oli monenlaisia haasteita arjessaan, niin terveyden kuin muiden tekijöiden osalta.

Kuten Raatikainen (2004) toteaa, tulee ihmistieteiden, kuten muunkin tieteen, olla tieteellistä subjektiivisen tulkinnan sijaan. Osoituksena hyvästä tieteellisestä otteesta voidaan pitää kuvausten ja selitysten hyväksymistä tai hylkäämistä objektiivisesti siten, että toiminta ei perustu ei-tiedollisiin arvoihin. (Mt., 155.) Sitoutumalla fenomenologis-hermeneuttiseen tutkimuksenteekoon ja analyysimalliin olen pyrkinyt edistämään läpinäkyvää ja johdonmukaista tieteentekemisen tapaa, jossa tieteellisyys muodostaa tutkimuksenteon lähtökohdan. Validiteetin kannalta tämä tarkoittaa kerättyjen aineistojen ja niistä tehtävien tulkintojen käyppyyden arviointia, mitä olen pyrkinyt kirjoittamaan auki mahdollisimman yksityiskohtaisesti eri tutkimusprosessin vaiheissa (Ruusuvuori ym. 2010, 27). Onnistuneen tutkimuksen merkinä on pidetty ilmiöstä saatavaa aikaisempaa selvempää, jäsentyneempää ja monipuolisempaa kuvaa (Laine 2018, 48). Uskon tutkimukseni saavuttaneen tämän tavoitteen.

9.3 Suosituksia lapsiperheiden köyhyden ehkäisyyn

Eettisestä näkökulmasta katson tutkijan velvollisuudekseni kirjoittaa tutkimuksestani niin, että sanomani tulee selväksi myös sellaisille tahoille, joilla on mahdollisuus vaikuttaa tutkimukseen osallistuneiden elinolojen kohenemiseen (ks. Granfelt 2004, 152). Tämän vuoksi esitän tutkimukseni lopuksi eri toimijoille suosituksia lapsiperheköyhyiden ehkäisyyn ja vähävaraisten lapsiperheiden kanssa työskentelyyn. Pohjana suosituksille toimivat tutkimukseeni osallistuneiden lasten ja vanhempien kokemukset ja niistä tekemäni analyttiset tulkinnat. Aloitan epävirallisista toimijoista, minkä jälkeen jatkan sosiaalityön ja palvelujärjestelmän rooliin. Viimeiseksi tarkastelen kysymystä vielä poliittisen päätöksenteon näkökulmasta.

Epävirallinen auttamistyö. Epävirallinen auttamistyö on heterogeeninen kokonaisuus, joka koostuu monenlaisista toimijoista ja toiminnanmuodoista. Koska toimijoiden joukko on moninainen ja auttamisen motiivit erilaiset, ei yleisten, kaikille soveltuvien suositusten antaminen ole yksinkertaista. Yleisellä tasolla voidaan kuitenkin todeta, että vaikka epävirallisesta auttamistyöstä saadut kohdennetut lahjoitukset ja avustukset ovat saajalleen tärkeitä ja arvokkaita, ne saattavat myös aiheuttaa ristiriitaisia tunteita, häpeääkin. Ongelmallista on, mikäli avunsaajasta tulee hyväntekijöiden armeliaisuuden passiivinen kohde tasavertaisen ja pystyvän toimijan sijaan (Saari ym. 2017, 318; Eskola 1981, 38) tai mikäli 'ei-köyhät' auttavat toiseuttamalla (*Otherring*) rakentavat köyhistä 'toisia', erilaisen kohtelun saavia 'muita' (Lister 2004, 100–101). Mikäli epävirallinen apu vahvistaa enemminkin köyhän identiteettiä ja muiden varassa elämisen ehtoja kuin pärjäävyyttä (Helne & Hirvilammi 2021, 247; Banker ym. 2020) asettuu avun hyvää tarkoittava merkitys kyseenalaiseen valoon. Epävirallisen avun kohdalla onkin hyvä tiedostaa avunsaajan mahdolliset ristiriitaiset tunteet ja pyrkiä toteuttamaan avun hakemisen prosessit niin, että jokainen avunhakija kohdataan hienovaraisesti ja arvostavasti, yksityisyyden suojaa kunnioittaen (Clark ym. 2022;

ks. myös Aarresola ym. 2023; Salonen 2023). Talousvaikeudet, köyhyys ja avun pyytäminen köyhyyden vuoksi ovat kaikki häpeää aiheuttavia asioita (Viitasalo 2021; Isola 2009). Tämä on tärkeää tiedostaa kohtaamisissa vähävaraisten ihmisten kanssa ja välttää vahvistamasta häpeän taakkaa.

Varsinkin järjestöissä ja seurakunnissa työskentelevien ammattilaisten myötä avautuu mahdollisuus pohtia yksilöllisen auttamistyön rinnalla tehtävän yhteiskunnallisen vaikuttamistyön edellytyksiä kolmannella sektorilla. Vaikka diakoniatyön kohdalla vaikuttamistyön on todettu jäävän monesti yksittäisiksi toimiksi laajemman rakenteisiin vaikuttamisen sijaan (Jokela 2011), olisi kolmannella sektorilla tällaiseen työhön hyvät lähtökohdat, kohdataanhan kolmannen sektorin auttamistyössä paljon ihmisiä. Kohtaamiset ihmisten kanssa kerryttävät tietoa erilaisista elämäntilanteista, arjen haasteista ja avun tarpeista, ja tätä tietoa olisi tärkeää välittää eteenpäin niin paikallisesti, alueellisesti kuin valtakunnallisesti esimerkiksi silloin, kun lapsiperheiden palveluista ja etuuksista tehdään päätöksiä. Ajankohtainen vaikuttamisen paikka ovat hyvinvointialueet, joissa kolmannen sektorin tuottamalla hyvinvointitiedolla voisi olla tärkeä lisänsä (Niemelä & Auvinen 2021).

Epävirallisella taloudellisella avulla on monia mahdollistavia merkityksiä, mutta niistä ei ole ihmisille iloa, mikäli avusta ei tiedetä. Tämä on yksi tutkimuksessani esiin tullut epäviralliseen apuun liittyvä epäkohta. Samanlaisia havaintoja on tehty aiemmin myös diakoniatyöstä, jossa haasteita aiheuttaa tiedottamisen seurakuntakohtaisuus ja mainostamisen vähyyks (Jokela 2011, 127–129). Tieto epävirallisesta avusta on pirstaleista ja vaikeasti löydettävissä, mikä aiheuttaa haasteita monelle apua tarvitsevalle. Avusta olisikin hyvä informoida selkeästi ja eri kanavia käyttäen, jotta mahdollisimman moni apua tarvitseva löytää epävirallisen avun tarjoajat. Taloudellisen avun lisäksi kolmas sektori on vahva vertaistuellisen toiminnan järjestäjä, mikä on sosiaalisten verkostojen vahvistamisen, kokonaisvaltaisen avun ja erilaisten tukimuotojen yhdistämisen kannalta hyvä pitää mielessä.

Koska yksi epävirallinen toimija ei välttämättä pysty tarjoamaan kaikkia perheiden tarvitsemia tuen muotoja, on yhteistyön tekeminen eri toimijoiden välillä suositeltavaa. Alueelliset ja paikkakuntakohtaiset verkostot, joissa on kolmannen sektorin lisäksi julkisen sektorin edustajia, voivat yhteistyössä vastata perheiden tarpeisiin paremmin kuin yksin toimimalla. Kela-siirron myötä onkin peräänkuulutettu kolmannen sektorin ja sosiaalityön välisen yhteistyön vahvistamista ja yhteisten kunnan ja kolmannen sektorin välisten palvelumallien etsimistä (Kivipelto ym. 2020c, 473). Perheiden tukemisessa sekä lasten ja nuorten tulevaisuudessa tarvittavien kykyjen ja ominaisuuksien rakentamisessa tärkeä rooli on kunnissa, kouluissa, järjestöissä ja muissa paikallisissa instituutioissa ja yhteisöissä toimivilla ihmisillä (Koivusilta 2020, 172).

Sosiaalityö ja palvelujärjestelmä. Sosiaalityön kyky vastata köyhyyden ongelmaan liittyy nähdäkseni siihen, millä tasolla köyhyydestä puhutaan ja millä tasolla ongelmaa pyritään ratkaisemaan. Toisaalta voidaan puhua sosiaalityön työmuodoista yksilötasolla, jolloin yhdeksi olennaiseksi kysymykseksi muodostuu

ihmisen kokonaisvaltainen tukeminen pelkän taloudellisen avun sijaan (ks. esim. Kuivalainen & Saikku 2013). Mikäli huomio kohdistetaan yksilö- ja rakenteellisen työn välisiin kytköksiin ja tarkastellaan köyhyyttä ja huono-osaisuutta yhteiskunnallisen tason ilmiönä, tarvitaan rakenteellista sosiaalityötä yksilö- ja yhteisötason rinnalle (Juhila 2018, 217; Saikkonen ym. 2015; Pohjola, Laitinen & Sepänen 2014, 293; Pohjola 2011, 221).

Rakenteellisella sosiaalityöllä pyritään tunnistamaan ja muuttamaan yhteiskunnallisia ja sosiaalisia rakenteita, jotka aiheuttavat eriarvoisuutta ja heikentävät ihmisten hyvinvointia. Yksilön henkilökohtaiset kysymykset yhdistetään rakenteellisessa sosiaalityössä laajempiin yhteiskunnallisiin olosuhteisiin. (Närhi 2023, 27.) Tässä yhteydessä on puhuttava myös poliittisuudesta, sillä sosiaalityössä on kyse aina lähtökohtaisesti poliittisesta työstä. Poliittisuus yhteisten yhteiskunnallisten asioiden hoitamisena edellyttää rakenteellista työtettä muiden sosiaalityön orientaatioiden rinnalla. (Pohjola 2011, 218; ks. myös Krumer-Nevo 2016.) Koska köyhyys ja taloudellinen sekä sosiaalinen eriarvoisuus pohjautuvat yhteiskunnallisiin perusrakenteisiin ja niitä ylläpitäviin arvoihin, vaatii rakenteellisiin tekijöihin vaikuttaminen sosiaalityöltä vahvempaa yhteiskuntapoliittista otetta ja marginaalin määritteiden purkajana toimimista (Pohjola 2016, 92, 96).

Taloudellisen avun kohdalla olennainen kysymys on se, voiko vain toimeentulon tunnistava ja sitä paikkaava sosiaalityö olla vaikuttavaa asiakkaan elinolojen ja elämänhallinnan kohentamisessa (Karjalainen 2017, 253). Näkemysten kaksijakoisuudesta kertoo se, että köyhyiden torjunnassa tehokkaampana pidetään yksittäisten vanhempien ja lasten elämäntilanteiden ratkaisemiseen pyrkivien toimien sijaan keskittymistä laajempiin poliittisiin ja rakenteellisiin ongelmiin (Schiettecat ym. 2015). Toisaalta kuitenkin tunnistetaan, että yksilökohtainen sosiaalityö on parempi kuin ei mikään tuki, ja sillekin on paikkansa (Mt.; ks. myös Morris ym. 2018; Krumer-Nevo 2017), vaikka puhtaasti yksilökohtaiseen asiakastyöhön suuntautuvaa sosiaalityötä ei pidetäkään sosiaalisesti kestäväenä ainakaan tutkijoiden keskuudessa (Pohjola 2011, 208).

Sosiaalityössä käytetään rakenteen käsitettä monin tavoin ja monessa merkityksessä (Närhi 2023, 23). Tämä luo omat haasteensa rakenteelliselle sosiaalityölle. Voidaankin kysyä, mitä rakenteilla oikeastaan sosiaalityössä tarkoitetaan (Pohjola 2014, 24) ja miten rakenteiden monikerroksisuutta käsitetään (Pohjola ym. 2014, 284). Tärkeää on lisäksi ymmärtää eri tasojen suhde ja yhteys toisiinsa: yksilötyö ja rakenteellinen työ eivät ole toistensa vastakohtia, vaan ennemminkin toisiinsa kietoutuneita. Tämä havainnollistuu yksilöiden toimiessa rakenteissa ja rakenteiden vaikuttaessa yksilöissä ja heidän elämänkuluissaan. (Mt.) Kun ottaa huomioon ”miten diffuusi ja epämääräinen rakenteellisen sosiaalityön käsite on” (Kivipelto 2021, 22) ja minkälainen sosiaalityön käytännön työkenttä ”liukuhinamaisena asiakaskohtaisena auttamistyönä” (Pohjola 2011, 222), ei rakenteellisen sosiaalityön tilanne varsinaisesti yllätä.

Vähävaraisten lapsiperheiden näkökulmasta rakenteisiin vaikuttaminen ja köyhyystietoisen sosiaalityön lähtökohdat tulisi sisällyttää työhön ja kehittää asiakkaan kanssa yhteisesti tehtävää asianajoa, jolloin myös asiakkaan osallisuutta

ja toimijuutta voidaan vahvistaa (Krumer-Nevo 2017; 2016). Ihmisoikeuksiin nojaava sosiaalityö voi tuoda uudenlaista asennoitumista ihmisten kohtaamiseen ja rakenteelliseen sosiaalityöhön. Vetoaminen Suomea velvoittaviin lakeihin ja ihmisoikeussopimukseen voi myös tuoda pohjaa sosiaalityön resurssi- ja määrära-hakeskusteluihin. Lisäksi ihmisoikeusnäkökulman vahvistaminen voisi olla yhteydessä vahvempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin, mikäli sosiaalityöntekijät ja asiakkaat esimerkiksi yhdistäisivät voimansa riittävän perusturvan puolesta. (Turtiainen ym. 2021, 40–41.) Ihmisoikeusnäkökulman korostaminen on aiheellista ja perusteltua, sillä sosiaalityö on merkittävä ihmisoikeuksia toteuttava ja edistävä ammatti (Mt., 35; Becker 2021; Mapp ym. 2019; Pohjola 2014, 19).

Konkreettisina esimerkkeinä rakenteellisesta työstä nousevat tutkimukses-tani muun muassa täydentävän toimeentulotuen huono vastaavuus lasten har-rastuskustannuksiin sekä muiden etuuskien matala taso suhteessa viitebudjetti-laskelmien mukaiseen kulutustasoon. Lasten elämässä erilaiset vapaa-ajan mah-dollisuudet voivat johtaa hyvä- ja huono-osaisten vapaa-ajan eriytymiseen myös ajallisesti ja tilallisesti (Oittinen ym. 2022), mikä kertoo rakenteellisen sosiaali-työn merkityksestä juuri sellaisiin sosiaalityönkin kenttään kuuluviin asioihin, kuten harrastuskustannukset ja täydentävä toimeentulotuki. Rakenteellisiin ky-symyksiin vaikuttaminen ei ole yksinkertainen tehtävä, sillä uusliberalistisen ideologian vahva yksilön vastuuta korostava linja ohjaa sosiaalityötä kiinnitty-mään yksilökohtaiseen työhön, vaikka samalla tunnistettaisiinkin hyvinvointi-valtion ja julkisen sosiaalityön taloudellistumisen vaikutukset sosiaalihuollon palvelujärjestelmään ja sosiaalityön asiakasryhmien etuuskien ja palveluiden heikentyminen (Närhi ym. 2023, 9). Asioihin on kuitenkin mahdollista vaikuttaa, vaikka sosiaalityön ei voidakaan odottaa yksinään ratkaisevan köyhyyden tai marginaalisuuden ongelmia. Sosiaalityön konkreettiset arjen tehtävät voidaan sisällyttää sellaisiin pitkän aikavälin tavoitteisiin, jossa pyritään kohti yhteiskuntaa vailla köyhyyttä ja syrjäytymistä luovia rakenteellisia olosuhteita. (Sernhede 2018, 246–247.)

Sosiaalityön kannalta Kela-siirto on vaikuttanut merkittävästi toimeentulo-tukityöhön ja vaatii yhteistyön edelleen kehittämistä Kelan ja sosiaalityön välillä. Erityisesti aikuissosiaalityöltä Kela-siirron on katsottu edellyttävän pohdintaa, miten saada asiakkaat palvelutarpeen arvioinnin sekä tuen ja avun piiriin, kun perustoimeentulotukea ei enää voi käyttää tällaisen sosiaalityön ”sisäänheitto-tuotteena” (Zechner & Paavola 2020, 441). Olennaista on myös tunnistaa siilou-tuneen järjestelmän väliset yhteistyön mahdollisuudet esimerkiksi aikuisten ja lasten asioita hoitavien työntekijöiden kesken. Asiakkaan ja hänen perheensä ko-konaistilanteen arviointiin pitää kiinnittää huomiota ja huolehtia, etteivät lapset jää tässä prosessissa näkymättömiin. Alueellisen eriarvoisuuden kannalta on on-gelmallista, jos toimintatavat vaihtelevat kuntien välillä, asiakkaat saavat eri-laista kohtelua asuinpaikkansa vuoksi ja pahimmillaan jäävät vaille tarvitse-maansa tukea. (Häkkinen ym. 2023; Ylikännö & Hakovirta 2020, 296.)

Kelasta puhuttaessa on palattava vielä eri työntekijä- ja ammattiryhmien välisiin käsityksiin köyhyydestä. Tutkittaessa Kelan etuuskäsittelijöiden ja sosi-aalityöntekijöiden käsityksiä toimeentulotukiasiakkuudesta havaittiin Kelan

käsittelijöillä sosiaalityöntekijöitä yleisemmin mielikuvia laiskoista ja vilpillisistä asiakkaista (Blomberg, Kallio & Kroll 2016). Tutkimustulos herättää pohtimaan Kela-siirtoa ja työntekijöiden käsityksiä asiakkaista sekä heidän saamaansa kohtelua, mikä tämänkin tutkimuksen vanhempien aineistossa nousi esille. Kysymys linkittyy myös kansainvälisissä tutkimuksissa havaittuihin käsityksiin työntekijöistä alemmpiluokkaisten (*underclass*) säätelijöinä ja kunniallisiksi tekevinä (Morris ym. 2018). Tämänkaltainen ajattelu ja toiminta ei sovi kunnioittavaa kohtaamista peräänkuuluttavaan toimintatapaan, jonka pitäisi olla jokaisen taloudellisen avun parissa työskentelevän työnteon lähtökohtana.

Kuten jo edellä todettiin, tulisi virallisen palvelujärjestelmän ja kolmannen sektorin välisen yhteistyön vahvistamiseen kiinnittää huomiota. Sosiaalityöstä voidaan ohjata kolmannelle sektorille ja toisin päin, mikäli tarve vaatii ja sopiva tukimuoto on saatavilla. Samalla on pidettävä huolta, ettei kolmas sektori ala korvata julkisen sektorin ensisijaista vastuuta toimeentulon turvaamisessa. Tässäkin tutkimuksessa esiin nousseisiin palvelujärjestelmätarpeisiin ylivelkaantumisen, asumisen ja sosiaalisten verkostojen osalta voidaan vastata julkisen sektorin palvelujärjestelmän ohella hyödyntämällä kolmannen sektorin palveluja. Myös mielenterveyden tukemisessa kolmannella sektorilla tehdään tärkeää työtä. Kokonaisvaltaisen tuen kannalta erilaisista kolmannen sektorin toteuttamista maksuttomista toiminnoista olisi hyvä viestiä sosiaalityöstäkin eteenpäin lapsiperheille (Turunen ym. 2012, 31), näistä esimerkkinä voi mainita maksuttomat leirit ja lomat, jotka ovat vähävaraisille lapsiperheille tärkeitä. Erilaisista auttamismahdollisuuksista tulisi viestiä monikanavaisesti ja ilman, että asiakkaan tarvitsee osata niistä erikseen kysyä, sillä haavoittuvassa asemassa oleva ihminen ei välttämättä osaa kysyä asioista, joista hän ei ole tietoinen (Raitakari ym. 2023, 79).

Koko perheen tukemisen ohella on tunnistettava tarve kohdentaa toimenpiteitä myös suoraan köyhyyttä kokeneille lapsille, jotta voidaan edistää sosiaalista osallisuutta, vertaissuhteita ja yhteenkuuluvuuden tunnetta (Toikka 2023, 83). Tätä tavoitetta sosiaalityö voi olla edistämässä esimerkiksi tukemalla lapsen harrastusta tai leiriosallistumista. Samalla on todettava, että osallisuuden, vertaissuhteiden ja yhteenkuuluvuuden tunteen edistämistä on tärkeää tehdä kaikkien lasten kesken, ei vain keskittymällä erityisryhmiin, kuten köyhyyttä kokeneisiin lapsiin. Jos erillisen toiminnan järjestäminen taloudellisin perustein saa korostuneen merkityksen, voi riskinä olla, että tämänkaltaisilla kohdennetuilla toimilla tullaan vahvistaneeksi negatiivista kategorisointia, vaikka tarkoitus on täysin päinvastainen.

Kokonaisvaltaisuuden kohdalla on olennaista ymmärtää, että taloudellisen avun lisäksi perheiden tukemisessa tarvitaan erilaisia tukitoimia ja menetelmiä (Kivipelto & Koponen 2020) sekä ihmissuhteisiin panostavaa kohtaamista (Saar-Heiman & Krumer-Nevo 2021). Näihin tavoitteisiin voisi lähteä etsimään vastausta taloussosiaalityöstä, jossa keskeistä on talousongelmien moniulotteisuuden ja tukimuotojen kirjon ymmärrys sekä talousvaikeuksiin yhdistyvän häpeän tunnistaminen, joka vaikeuttaa usein avun hakemista. Kun talous- ja toimeentulokysymyksiä käsitellään laaja-alaisesti, niin asiakas-, perhe- ja

yhteisökohtaisessa työskentelyssä kuin toiminnassa, joka keskittyy poliittiseen asianajoon, voitaisiin esimerkiksi lapsiperheiden tilannetta tukea laajemmin kuin yksinomaan rahaliikenteeseen paikantuvana ongelmana ja vahvistaa näin perheen toimintamahdollisuuksia ja kykyä selvitä veloista. (Kaittila ym. 2022; Viitasalo 2021, 230; 2018, 79, 99.) Etenkin Kela-siirron yhteydessä on syytä miettiä taloussosiaalityön roolia ja sitä, miten toimeentulotukityötä ja yhteistyötä Kelan kanssa voidaan kehittää taloussosiaalityön osalta (Zechner & Paavola 2020, 446).

Yhteys sosiaalityön toimien ja taloudellisen kyvykkyyden ja köyhyydestä ulospääsyn välillä ei ole välttämättä suoraviivainen tai yksinkertainen. Jotkin interventiot saattavat tukea perheen tilannetta, vaikka heidän köyhyystilanteensa ei olennaisesti muuttuisi, kun taas jotkin toimenpiteet saattavat parantaa perheen taloudellista asemaa, vaikka toimenpiteiden ei koettaisi tukevan perhettä. Perheiden käsitykset sosiaalityön tuesta eivät siis ole staattisia, vaan pikemminkin muuttuvia suhteessa rakenteellisiin olosuhteisiin, elämändynamiikkaan ja hyvinvointistrategioihin. (Schietecat ym. 2017.) Vähävaraiset lapsiperheet eivät ole homogeeninen ryhmä, mikä edellyttää perheiden yksilöllisten tarpeiden tunnistamista.

Poliittinen päätöksenteko. Poliitikalla ja poliittisilla päätöksillä on merkitystä, sillä köyhyyden taso on poliittinen arvovalinta. Suomen valtio on sitoutunut kansallisiin ja kansainvälisiin sopimuksiin takaamaan jokaiselle riittävän toimeentulon. Suomi on myös sitoutunut vähentämään köyhyys- ja syrjäytymisriskissä olevien määrää kansallisen toimenpidesuunnitelman mukaisesti 100 000 henkilöllä vuoteen 2030 mennessä. Kolmasosan näistä henkilöistä tulee olla lapsia. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2022.) Viimeaikaiset poliittiset päätökset ja sosiaaliturvan heikennykset ovat kuitenkin herättäneet huolta köyhyyden vähentämisen suunnasta. Suunnitelmat ovat myös ristiriidassa YK:n lapsen oikeuksien komitean suositusten kanssa, joiden mukaan köyhyys- ja syrjäytymisriskissä oleviin lapsiin kohdentuvia sosiaaliturvan leikkauksia tulee välttää (Lapsen oikeuksien komitea 2023).

Tutkimuksissa on tunnistettu useita keinoja, joilla köyhien lapsiperheiden tilanteeseen voitaisiin vaikuttaa politiikalla. Tutkimukseni tukee näitä huomioita. Lapsiperheiden toimeentuloa voitaisiin parantaa muun muassa nostamalla lapsiperheiden tulonsiirtojen reaaliarvoa ja poistamalla tulonsiirtojen indeksijäädyytykset (Salmi ym. 2016a, 70). Jotta lapsiperheiden ei tarvitsisi turvautua leipäjonon kaltaiseen viimesijaiseen hyväntekeväisyysapuun olisi perusturvan korottamisen lisäksi kiinnitettävä huomiota asumisen kalleuteen tarjoamalla kohtuuhintaisia vuokra-asuntoja (Kallio & Hakovirta 2020b, 264; Laihiala 2020, 92). Perheen ja työn yhteensovittamisen kehittäminen sekä maahanmuuttajataustaisten ja yksinhuoltajaperheiden työelämään pääsyn tukeminen olisi tärkeää lastenkin taloudellisen hyvinvoinnin kannalta (Rintala ym. 2023; Lindroos ym. 2021; Vaalavuo 2019; Sosiaali- ja terveysministeriö 2023).

Lasten harrastuskuluja voisi sisällyttää toimeentulotuen piiriin, sillä harrastusvarainen käytäntö uhkaa hyvinvointialueiden vaihtelevien päätösten vuoksi johtaa lasten alueelliseen eriarvoistumiseen (Salmi ym. 2016a, 70).

Täydentävän ja ehkäisevän toimeentulotuen myöntämiskäytännöt tulisikin hyvinvointialueilla yhdenmukaistaa ja turvata toimeentulotukityöhön riittävät resurssit. Päätäjiltä tarvitaan ymmärrystä täydentävän toimeentulotuen yksilöta-soa laajemmalle ulottuvista merkityksistä, kuten tuen puskuroivasta yhteydestä lastensuojelutarpeeseen. Tätä voidaan pitää sekä ennaltaehkäisevässä että taloudellisessa mielessä järkevänä perusteena täydentävän toimeentulotuen nykyistä vahvempaan resurssointiin hyvinvointialueilla. (Toikko ym. 2022.)

Poliittiset päätökset liittyvät toimeentulon lisäksi palveluihin, joilla on keskeinen merkitys lasten ja lapsiperheiden hyvinvoinnille. Jokapäiväiset kasvuympäristöt turvaavat parhaimmillaan lasten ja nuorten hyvän kasvun edellytyksiä (Salmi 2020, 67). Köyhydessä elävien lasten ja nuorten hyvinvoinnin, toimintakyvyn ja toimintavalmiuksien tukemisessa palvelut, kuten varhaiskasvatus, peruskoulu, ammatillinen koulutus sekä terveys- ja sosiaalipalvelut, ovat keskiössä. Lasten peruspalveluiden heikkenemisen onkin todettu olevan yksi lasten ja nuorten syrjäytymisen ja eriarvoistumisen taustalla vaikuttavista tekijöistä. (Kallio & Hakovirta 2020b; Salmi 2020; Esping-Andersen 2002.) Kuitenkin esimerkiksi juuri koulussa ja koulun ulkopuolella järjestettävillä toiminnoilla voitaisiin vahvistaa oppilaiden, ja erityisesti vähävaraisesta taustasta tulevien, koulu yhteisöön kuuluvuuden tunnetta (Hautala ym. 2022). 2000-luvun politiikassa toimeentulon tukeminen ja palveluihin panostaminen ovat muodostuneet vaihtoehtoisiksi politiikkatoimiksi, vaikka molempiin tarvitaan resursseja, sillä parantamalla lapsiperheiden toimeentuloa voi tarve palveluihin vähentyä ja vastaavasti toimeentuloa heikentämällä lisääntyy palvelujen tarve (Salmi & Närvi 2022, 48). Tutkimukseni huomiot kokonaisvaltaisen tuen tarpeesta, jossa taloudellisen avun lisäksi huomioidaan eri palvelujärjestelmätarpeet, tukevat näkemystä, jossa tunnustetaan sekä toimeentuloon että palveluihin panostamisen tärkeys.

Valtioiden tekemillä valinnoilla sosiaali-, talous- tai veropolitiikassa on suuri merkitys sille, kuinka tehokkaasti köyhyyttä pystytään vähentämään (Möttönen & Niemelä 2005, 205; Bradshaw 1999). Suomessa tärkeää oppia on saatu esimerkiksi Kela-siirrosta, jossa ei puheista huolimatta ole panostettu riittävällä tavalla Kelan ja kuntien väliseen yhteistyöhön ja viimesijaisen turvan vahvistamiseen sitä eniten tarvitseville. Näitä oppeja voisi hyödyntää hyvinvointialueiden ja Kelan yhteisissä käytännöissä, mahdollisesti myös sosiaaliturvauudistuksen yhteydessä. (Blomgren, Saikkonen & Tuomola 2022.) Suomalaisessa 2020-luvun lapsi- ja perhepolitiikassa keskeiseen asemaan asettuu kansallinen lapsistrategia, jossa huomioidaan monien kysymysten ohella myös lapsiperheköyhyys ja sen vähentäminen määrätietoisin toimin läpi yhteiskunnan. Strategian pääajatuksena on lapsen oikeuksien ja aseman vakiinnuttaminen niin, että lapset huomioidaan johdonmukaisesti kaikessa poliittisessa ja tosiallisessa toiminnassa. Tarkoituksena on turvata ”lapsia koskevien perus- ja ihmisoikeusvelvoitteiden tavoitteellinen ja johdonmukainen toteuttaminen yli hallituskausien”. Nämä ja muut lapsistrategian tavoitteet ovat merkittäviä lapsen oikeuksien edistämisen kannalta. (Valtioneuvosto 2021.)

Lapsistrategian lisäksi lapsitakuu ja Suomen harrastamisen malli ovat tärkeitä toimia, joiden pitkäjänteinen ja johdonmukainen kehittäminen sekä riittävä

resursointi tulee turvata. Harrastamisen mallin voi ajatella ainakin jossain määrin vastaavan maksuttomien tai hyvin edullisten harrastusten tarpeeseen, mikä nousi tutkimukseni perheiden toiveissa esille. Vielä on kuitenkin liian varhaista arvioida harrastamisen mallin onnistumisia, sillä mallin käyttäjämääristä ei esimerkiksi ole vielä kattavasti tietoa (Laimi ym. 2023). Olennainen kysymys mallissa on myös se, kuinka lapsilähtöisesti harrastusmahdollisuuksia on tarjolla ja pystytäänkö lapsille tarjoamaan sellaisia harrastuksia, joita he ensisijaisesti haluaisivat harrastaa. Harrastamisen mallin rinnalla toinen varteenotettava keino lasten harrastustoiminnan tukemiseen ja perheen tulotason vaikutusten tasaamiseen on harrastusseteli, jonka käytöstä on saatu esimerkiksi Turussa lupaavia tuloksia (Ahokas ym. 2022). Harrastussetelin kaltainen tukitoimi voisi toimia erityisen hyvin niissä tilanteissa, joissa lapsen toiveharrastusta ei löydy Suomen harrastamisen mallista eikä lapsi pystyisi muuten osallistumaan maksulliseen harrastukseen perheen tulotason vuoksi.

Edellä mainitut lapsiin kohdistuvat toimet ovat tärkeitä panostuksia. Suomalaisessa politiikassa ei ole kuitenkaan nähty tarpeelliseksi panostaa muuhun virkistystoimintaan siihen liittyvistä hyödyistä huolimatta (Isola ym. 2022; ks. myös Ridge 2013). Tätä voidaan pitää vähävaraisten lapsiperheiden kannalta puutteena, jota kansalaisyhteiskunnan harrastus- ja vapaa-ajan tukitoimet osittain pyrkivät kompensoimaan. Jotta kansalaisyhteiskunta voi toimia jatkossakin aktiivisesti, on järjestöjen toimintaedellytykset turvattava myös niiden rahoituksen suhteen. Tämä on perusteltua köyhyyden vähentämiseen tähtäävän politiikan luonteenkin vuoksi, jossa tarvitaan monien toimijoiden ja eri sektorien yhteen liittoutumista (Möttönen & Niemelä 2005, 205–206).

Huomiota tulisi kiinnittää myös ihmisten mahdollisuuksiin osallistua päätöksentekoprosesseihin. Listerin (2007) mukaan ryhmät, jotka ovat päätöksenteon kohteena, mutta itse päätöksentekoprosessista syrjään jääviä, ovat köyhyydessä elävät ihmiset ja lapset yleisesti. Huomio on tutkimukseni kannalta keskeinen. Suomessa esimerkiksi kansalaisjärjestöt ja kirkko tekevät köyhyyttä kokeneiden ihmisten kanssa työtä köyhyyden ehkäisemiseksi ja ihmisten osallisuuden edistämiseksi. Kansalaisjärjestöjen ja vastaavien toimijoiden kuuleminen ja huomioiminen päätöksenteossa on tärkeää ja sille tulee luoda mahdollisuuksia. Esimerkiksi Köyhyyttä kokeneet ja kansanedustajat samassa pöydässä -tilaisuus⁴⁷ on yksi tapa edistää tätä tavoitetta. Lasten osalta osallistumismahdollisuuksia on kehitettävä edelleen, jotta köyhyyttä kokeneiden lasten oma ääni pääsee esille ja huomioiduksi päätöksentekoprosesseissa, lapsilähtöisempää poliittista päätöksentekoa edistäen (Toikka 2023, 80; Ridge 2013).

Lasten hyvinvointitutkimus, jonka aihepiirin kannalta lasten köyhyystutkimus on olennainen, on sekä erityisen haavoittuvassa asemassa olevien lasten että lasten arjesta nousevien eriarvoisuuden syiden ja seurauksien tunnistamisessa avainasemassa (Lindberg ym. 2023). Lapsistrategian, lapsitakuun ja

⁴⁷ Köyhyyttä kokeneet ja kansanedustajat samassa pöydässä -tilaisuus järjestettiin viidettä kertaa vuonna 2023. Tilaisuuden järjestävät Suomen köyhyyden vastainen verkosto EAPN-Fin, Kirkkohallitus, Kuka kuuntelee köyhää -verkosto, SOSTE Suomen sosiaali- ja terveys ry ja Työttömien Keskusjärjestö ry. (EAPN-Fin 2023.)

harrastamisen mallin, sekä laajemminkin lapsiystävällisen yhteiskunnan rakentamisen, kannalta vähävaraisten perheiden lapsilta kerätty tieto voi tuottaa tärkeää lisäymmärrystä lasten elämämaailmasta ja niistä tekijöistä, jotka vahvistavat tai ehkäisevät hyvinvoinnin toteutumista. Lapsiperheiden kohdalla arvokasta on myös vanhemmilta kerätty kokemuksellinen tieto, joka, kuten tämä tutkimus osoittaa, kertoo paitsi vanhempien omista kokemuksista, paljon myös lasten tilanteista. Tutkimukseni osoittaa, että virallisen taloudellisen avun riittämättömyyden vuoksi perheet joutuvat turvautumaan erilaisiin epävirallisen avun lähteisiin. Tämä aiheuttaa perheissä huolta ja epätietoisuutta ja haastaa tulevaisuuden ennakkointia. Vaikutuksia on myös hyvinvointivaltioon kohdistuviin luottamuksen tunteisiin. Mahdottomuus päästä kiinni yleisesti normaalina pidettyyn elämäntapaan ja tästä aiheutuvat ulkopuolisuuden tunteet tulevat näkyviksi erityisesti suhteessa muihin. Jotta tällaisiin kysymyksiin osataan reagoida päätöksenteossa ja välttää sellaisia politiikkatoimia, jotka tuottavat pitkällä tähtäimellä inhimillisesti ja taloudellisesti kalliiksi tulevia seurauksia (esim. Salmi 2020, 65), on vähävaraisten lasten ja vanhempien kokemuksia kuultava nykyistä systemaattisemmin myös päätöksenteon yhteydessä. Samalla on huolehdittava lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisesta lapsen edun ensisijaisuudesta ja lapsivaikutusten arvioinnista kaikessa päätöksenteossa.

Tutkimukseni lopuksi haluan todeta, että köyhyys on ennen kaikkea ihmisoikeuskysymys. Pahimmillaan lasten ja aikuisten ihmisoikeudet jäävät toteutumatta perheen köyhyyden vuoksi. Kun ihmisoikeuksia rikkovat rakenteet tunnistetaan ja niiden vaikutukset ihmisten elämään ymmärretään, voidaan rakenteita myös korjata – mikäli tahtoa ja halua vain löytyy. Johdantoluvun aloittaneen kirjailija Susanna Alakosken (2013) sitaatin hengessä ajattelen, että meistä jokainen voi olla edistämässä näitä tavoitteita. Se edellyttää silmien sulkemisen ja kieltäytymisen sijaan pyrkimystä ymmärtää köyhyyden merkitystä. Tulkiten, käsitäten, tajuten.

SUMMARY

Charity-based financial aid has a long history in Finland. Despite the development of the welfare state, informal financial aid still has its place in the 2020s. In addition to the third sector, the more broadly organized actors of the fourth sector, such as social media operators, embody the diversity of contemporary informal financial aid. One target group of financial aid are low-income families. Examples of the third or fourth sector informal financial aid for families include aid granted for hobbies, vacations and camps, payment of bills, and food and goods purchases. Formal financial aid from the public sector, on the other hand, refers to benefits, including social assistance, housing allowance, and unemployment benefits.

This dissertation examines formal and informal financial aid as experienced by parents and children from low-income families. The aim is to increase understanding of financial aid through the family members' own experiences. This dissertation examines three research questions: 1) what kinds of meanings parents from low-income families associate with informal and formal financial aid, 2) what kinds of meanings children from low-income families associate with informal financial aid, and 3) what kinds of shared and unshared meanings of financial aid children and parents have.

The research data consists of interviews and outputs based on creative methods. A total of 34 low-income family members participated in the study. At the time of the study, 20 of the research participants were children aged 9-17, while 14 were adults. Only a few studies have been conducted on the experiences of low-income families in Finland, which makes the data of this study rare. The data collection was carried out in two phases during 2022, with the first one being the interview phase. All the interviews with adults are individual interviews. In addition to individual interviews, the children participated in pair interviews and in one group interview. During the second phase of data collection, the experiences of financial aid were addressed using videos and written material based on creative methods. One child and six adults participated in the second phase. The data has been analyzed using the phenomenological hermeneutical three-step method developed by Lindseth & Norberg, based on Paul Ricoeur's thinking and text interpretation theory.

This dissertation follows the tradition of hermeneutic phenomenology. In addition, there are connections to childhood and family research, poverty aware social work paradigm, and rights-based approach emphasizing human rights in social work. Conceptually, the study focuses on the concepts of poverty, experience, and meaning. Furthermore, the experience of financial aid is observed by examining the contents and meanings associated with the aid.

The empirical results of the study indicate that the meanings parents and children associate with formal and informal financial aid are manifested in three distinct sets. These sets of meaning are the basis of financial aid, the needs and application processes for financial aid, and informal financial aid as an enabler.

For parents, the meanings associated with the basis of financial aid are focused on how the recipient's right to formal financial aid is realized. The basis of formal financial aid includes also meanings of trust. On the other hand, informal financial aid is perceived to resemble salvation, and the gift nature of the aid becomes meaningful for parents. The significance of seeking help manifests in decisions that correspond to individual's needs and suitable forms of help, to which formal and informal help respond in various ways.

In parents' experiences, the unit formed by the different forms of formal and informal financial aid materializes as a factor that strengthens and supports the families' ability to cope. In the case of the application process and getting the necessary help, the meanings associated with the encounters with professionals become important for parents. In terms of services and the service system, research results related to experiences of over-indebtedness, mental health and coping, as well as social networks and housing become key factors. In these parts of the service system, parents require strong support. The third set, the enabling nature of informal financial aid, is portrayed in three themes. These are: belonging to a group and getting on the same starting line with others, doing things together and disengaging from daily requirements and ordeals, and positioning oneself in this moment and the future. For parents, many of the enabling elements emerge in relation to children and how financial aid enables different things for them.

The first two sets of meanings related to financial aid are emphasized in the interviews of older children. Furthermore, in addition to informal financial aid, these include meanings of formal financial aid. For children, the basis of financial aid portrays the meanings of trust and gift. However, the children did not express the meaning of gift as clearly as the parents. In terms of trust, children find it essential to have an entity responsible for advancing in life and succeeding in life. This entity can be the state, a third sector organization, or an individual employee. However, trust in welfare state's care appears to be lacking. The essential element is comprehensive help in decisions that correspond to the children's needs. When help is comprehensive, it is broadly aimed at supporting the wellbeing of the whole family, in addition to addressing the child's individual needs for help.

For children, the third set of meaning, informal financial aid as an enabler, is defined through three themes. These include a prerequisite for affordability, prevention of boredom and loneliness, and access to the same experiences as their peers. First and foremost, the meaning that enables informal help materializes in children's experiences in social relations. One's own possibilities are mirrored in relation to peers and other people. The possibility of participating in hobbies and going on vacations or camps requires financial support, which, at least partially, promotes children's access to things that are generally considered to be a part of childhood in the Finnish society.

Parents and children have both shared and unshared meanings associated with financial aid. The holistic nature of financial aid is reflected in the experiences of both parents and children; financial aid alone is not enough when

families face many challenges. Social networks play a key part in the experiences of parents and children. Social networks, or the lack there of, are a significant part of the lives of low-income families. However, these elements manifest differently for children and parents: for parents, the paucity of social networks is emphasized, while for children, social networks exist and become meaningful as enablers of things and experiences in their lives. On the other hand, only parents experienced the stigma related to financial aid, while the meaning of boredom and the importance of nature only applied to children. Food related to holidays and camps becomes meaningful for both parents and children. The sets of enabling elements with regards to informal financial aid are partially shared. For each research participant, informal help is associated with strong enabling experiences, but the manifestation of said experiences varies. The heterogeneity of informal aid affects the kinds of meanings attached to informal financial aid. Based on the research, it seems that the more established and institutionalized informal financial aid is, both in terms of its actors and operational methods, the less the meanings of helping the poor or reciprocity appear in the experiences.

In summary, it can be stated that the experiential relationship of parents and children is both shared and unshared in terms of financial aid. Shared and unshared meanings portray that in order to understand the experience of families, it is necessary to study experiences of both the children and parents. This is important when considering how the forms of help correspond to needs. Regarding the unshared meanings, it is necessary to consider which forms of financial aid best support children and parents, and how unshared meanings should be addressed when allocating aid to the whole family.

YHTEENVETO

Hyväntekeväisyyteen pohjautuvalla taloudellisella avulla on Suomessa pitkä historia. Hyvinvointivaltiollisesta kehityksestä huolimatta epävirallinen taloudellinen apu on 2020-luvulla yhä voimissaan. Kolmannen sektorin lisäksi neljännen sektorin väljemmin organisoituneet toimijat esimerkiksi sosiaalisessa mediassa ilmentävät nykyajan epävirallisen taloudellisen avun moninaisuutta. Yhtenä taloudellisen avun kohderyhmänä ovat vähävaraiset lapsiperheet. Esimerkkinä epävirallisista taloudellisen avun muodoista lapsiperheille ovat kolmannen tai neljännen sektorin myöntämä apu harrastuksiin, lomiin ja leireihin, laskujen maksuun sekä ruoka- ja tavarahankintoihin. Julkisen sektorin virallisella taloudellisella avulla puolestaan tarkoitetaan esimerkiksi toimeentulotuen, asumistuen ja työttömyystuen kaltaisia etuuksia.

Tässä väitöskirjassa tarkastellaan virallista ja epävirallista taloudellista apua vähävaraisten lapsiperheiden vanhempien ja lasten kokemana. Tavoitteena on lisätä ymmärrystä taloudellisen avun kokonaisuudesta lapsiperheiden perheenjäsenten omien kokemusten näkökulmasta. Tutkimuskysymyksiä on kolme: 1) minkälaisia merkityksiä vähävaraisten lapsiperheiden vanhemmat antavat epäviralliselle ja viralliselle taloudelliselle avulle, 2) minkälaisia merkityksiä vähävaraisten perheiden lapset antavat epäviralliselle taloudelliselle avulle, 3) minkälaisia yhteisesti jaettuja ja jakamattomia taloudellisen avun merkityksiä lasten ja vanhempien kesken ilmenee.

Tutkimuksen aineisto koostuu 34 vähävaraisen lapsiperheen perheenjäsenen haastatteluista ja luoviin menetelmiin perustuvista tuotoksista. Tutkimusosallistujista 20 oli tutkimuksen teon aikana 9–17-vuotiaita lapsia ja 14 aikuisia. Vähävaraisten lapsiperheiden kokemuksia on tutkittu Suomessa vain vähän, lasten kohdalla ei juuri ollenkaan, mikä tekee tämän tutkimuksen aineistosta harvinaislaatuiseen. Aineistonkeruu on tehty kahdessa vaiheessa vuonna 2022. Ensimmäisen vaiheen muodostivat haastattelut. Kaikki aikuisten haastattelut ovat yksilöhaastatteluja. Lapsilla on yksilöhaastattelujen lisäksi parihaastatteluja ja yksi ryhmähaastattelu. Aineistonkeruun toisessa vaiheessa taloudellisen avun kokemusta lähestyttiin luoviin menetelmiin perustuvilla video- ja kirjoitustuotoksilla. Toiseen vaiheeseen osallistui yksi lapsi ja kuusi aikuista. Aineisto on analysoitu Lindsethin & Norbergin kehittämällä fenomenologis-hermeneuttisella kolmivaiheisella menetelmällä, joka pohjautuu Paul Ricoeurin ajatteluun ja tekstien tulkintateoriaan.

Väitöskirja kiinnittyy osaksi fenomenologis-hermeneuttista perinnettä. Yhtymäkohtia löytyy lisäksi lapsuuden- ja perhetutkimukseen, köyhyystietoiseen sosiaalityön paradigmaan ja sosiaalityön ihmisoikeuksia korostavaan oikeusperustaiseen lähestymistapaan. Käsitteellisesti tutkimuksessa keskitytään köyhyyden sekä kokemuksen ja merkityksen käsitteisiin. Taloudellisen avun kokemusta lähestytään tarkastelemalla avun merkityssisältöjä ja merkityksenantoja.

Tutkimuksen empiiriset tulokset osoittavat vanhempien ja lasten virallisen ja epävirallisen taloudellisen avun merkitysten ilmenevän kolmena merkityskonaisuutena. Nämä ovat taloudellisen avun perusta, taloudellisen avun tarpeet

ja hakemisen prosessit, sekä epävirallinen taloudellinen apu mahdollistajana. Vanhemmilla taloudellisen avun perustan merkitykset kohdentuvat siihen, miten avunsaajan oikeus viralliseen taloudelliseen apuun ja ihmisarvoisen elämän edellyttämään turvaan toteutuu. Perustassa ilmenee myös luottamuksen merkityksiä. Epävirallinen taloudellinen apu taas koetaan pelastuksenkaltaisena asiana ja avun perustaan merkityksellistyy vanhemmilla avun lahjaluonne. Avun hakemisen merkityksissä on kyse tarpeisiin vastaavista päätöksistä ja sopivista avun muodoista, joihin virallinen ja epävirallinen apu vastaavat vaihtelevasti.

Vanhempien kokemuksissa virallisen ja epävirallisen puolen eri taloudellisen avun muotojen yhdessä muodostama kokonaisuus näyttäytyy perheiden pärjäävyyttä vahvistavana tekijänä. Tarpeisiin vastaavan avun ja hakemisen prosessien kohdalla kohtaamiseen yhdistyvät merkitykset muodostuvat vanhemmille tärkeiksi. Palveluiden ja palvelujärjestelmän osalta keskeisiksi nousevat tutkimustulokset ylivelkaantumisen, mielenterveyden ja jaksamisen, sosiaalisten verkostojen sekä asumisen kokemuksiin liittyen. Näihin palvelujärjestelmän osiin osallistujat kaipaavat vankempaa tukea. Kolmas merkityskokonaisuus, epävirallisen taloudellisen avun mahdollistavat merkitykset, näyttäytyy kolmen teeman kautta. Nämä ovat joukkoon kuulumisen ja samalle viivalle pääsy, yhdessä tekeminen ja arjen irtiotto, sekä asemoituminen tähän hetkeen ja tulevaisuuteen. Monet mahdollistavista merkityksistä tulevat vanhemmilla esille suhteessa lapsiin ja siihen, miten apu mahdollistaa erilaisia asioita lapsille.

Lasten kohdalla taloudellisen avun merkityskokonaisuuksista erityisesti kaksi ensimmäistä painottuvat iältään vanhempien lapsiosallistujien puheissa, ja niihin sisältyy epävirallisen taloudellisen avun lisäksi virallisen taloudellisen avun merkityksiä. Lasten kohdalla taloudellisen avun perustassa näkyvät luottamuksen ja lahjan merkitykset, mutta lahjan merkitykset eivät ilmene yhtä selväsanaisesti kuin vanhemmilla. Luottamuksessa on lapsille olennaista se, että on olemassa jokin taho, joka huolehtii siitä, että tulee toimeen ja pärjää elämässä. Taho voi olla valtio, kolmannen sektorin toimija tai yksittäinen työntekijä. Luottamus hyvinvointivaltion huolenpitoon näyttäytyy kuitenkin vaillinaisena. Lapsille merkityksellistä tarpeisiin vastaavissa päätöksissä on kokonaisvaltainen apu. Kun apu on kokonaisvaltaista, kohdistuu se laajasti koko perheen hyvinvoinnin tukemiseen sen lisäksi, että lapsen yksilöllinen avuntarve tulee huomioiduksi.

Lapsilla kolmas merkityskokonaisuus, epävirallinen taloudellinen apu mahdollistajana, hahmottuu kolmen teeman kautta. Nämä ovat edullisuuden edellytys, tylsyyden ja yksinäisyyden ehkäisy, sekä pääsy osaksi samoja kokemuksia ikätovereidensä kanssa. Epävirallisen avun mahdollistavat merkitykset tulevat lasten kokemuksissa näkyviin ennen kaikkea sosiaalisissa suhteissa. Omia mahdollisuuksia peilataan suhteessa ikätovereihin ja muihin ihmisiin. Mahdollisuus osallistua harrastuksiin ja päästä lomille tai leireille edellyttää taloudellista apua, joka edistää ainakin osittain lasten pääsyä yleisesti lapsuuteen kuuluviksi katsottuihin asioihin.

Vanhemmilla ja lapsilla on sekä taloudellisen avun jaettuja että jakamattomia merkityksiä. Taloudellisen avun kokonaisvaltainen luonne näkyy sekä vanhempien että lasten kokemuksissa; pelkkä taloudellinen apu ei riitä, kun perheissä on monenlaisia haasteita. Myös sosiaaliset verkostot ilmenevät vanhempien ja lasten kokemuksissa. Sosiaaliset verkostot tai niiden puute ovatkin merkittävässä osassa vähävaraisten perheiden elämässä, mutta ne näyttäytyvät lapsilla ja vanhemmilla eri tavoilla: vanhemmilla korostuu sosiaalisten verkostojen vähyys, lapsilla taas sosiaalisia verkostoja on olemassa ja ne merkityksellistyvät lasten elämässä mahdollistavina asioina. Stigman kokemusta ei sen sijaan esiintynyt kuin vanhemmilla, merkitykset tylsyydestä ja luonnosta puolestaan koskivat vain lapsia. Lomiin ja leireihin liittyvä ruoka merkityksellistyy sekä vanhemmilla että lapsilla. Epävirallisen taloudellisen avun mahdollistavat merkityskonaisuudet ovat osittain yhteisesti jaettuja. Jokaisella tutkimusosallistujalla epäviralliseen apuun liittyvät vahvat mahdollistavat merkitykset, mutta se, miten nämä mahdollistavat merkitykset tulevat näkyviin, vaihtelee. Epävirallisen avustuskokonaisuuden heterogeenisuus heijastuu siihen, minkälaisia merkityksiä epäviralliseen taloudelliseen apuun liitetään. Tutkimuksen perusteella näyttää siltä, että mitä vakiintuneempaa ja institutionaalisempaa epävirallinen taloudellinen auttaminen on niin toimijoidensa kuin toimintatapojensa osalta, sitä vähemmän kokemuksissa esiintyy köyhäinavun tai vastavuoroisuuden merkityksiä.

Tutkimuksen yhteenvedona voidaan todeta, että vanhempien ja lasten kokemuksellinen suhde on taloudellisen avun suhteen sekä jaettua että jakamattonta. Jaetut ja jakamattomat merkitykset osoittavat, että lapsiperheiden kokemuksen ymmärtämiseksi tarvitaan niin lasten kuin vanhempien kokemusten tutkimista. Tarpeisiin vastaavien tutkimuotojen näkökulmasta huomio on tärkeä. Erityisesti jakamattomien merkitysten osalta on pohdittava, minkälaiset taloudellisen avun muodot tukevat parhaiten lapsia ja vanhempia, ja miten jakamattomat merkitykset tulisi huomioida, kun apu kohdennetaan koko perheelle.

LÄHTEET

- Aarresola, O., Virmasalo, I., Hasanen, E. & Tammelin, M. 2023. Liikunta- ja urheiluseurojen taloudellinen tuki harrastavien lasten ja nuorten perheille. Selvitys tukikäytännöistä. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2023:33. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- Aguas, P.P. 2022. Fusing Approaches in Educational Research: Data Collection and Data Analysis in Phenomenological Research. *Qualitative Report*, 27(1), 1-20. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2022.5027>
- Ahokas, I., Husu, P., Leino, H., Saarimaa, R., Tokola, K., ... & Tapio, P. 2022. Vaikuttava harrastusseteli edellyttää helppokäyttöisyyttä, monipuolista lajivalikoimaa ja rohkaisua vähän liikkuville. Tutkimuskatsauksia 6/2022. Turku: Turun kaupunki. Kaupunkitutkimusohjelma. https://www.turku.fi/sites/default/files/atoms/files/tutkimuskatsauksia_6-2022.pdf Luettu 13.1.2024.
- Ahvenniemi, U. 2017. "Tyyyysääääää!" Ei hätää, tylsyys tekee lapselle hyvää - Psykologi: Pettymyksiltä ei aina tarvitse suojata. *Kodin Kuvalehti* 16.10.2017. <https://www.kodinkuvalehti.fi/artikkeli/voi-hyvin/perhe/tyyysaaaaaa-ei-hataa-tylsyys-tekee-lapselle-hyvaa-psykologi-pettymyksilta> Luettu 29.12.2023.
- Airaksinen, T. 1999. Minuuden rakentajat. Helsinki: Otava.
- Alakoski, S. 2013. Köyhän lokakuu. Päiväkirja. Suomentanut Katriina Huttunen. Helsinki: Schildts & Söderströms.
- Alanen, L., Alderson, P., Alderson, P., Barter, C., Renold, E.,... & Faulkner, D. 2005. Researching Children's Experience: Methods and Methodological Issues. Teoksessa Greene, S. & Hogan, D. (toim.) *Researching Children's Experience*. Sage Publications Ltd. 2-21.
- Alderson, P., Alderson, P., Alderson, P., Goodey, C., Alderson, P.... & Faulkner, D. 2005. Ethical Considerations in Researching Children's Experiences. Teoksessa Greene, S. & Hogan, D. (toim.) *Researching Children's Experience*. Sage Publications Ltd. 62-86.
- Alkire, S. & Foster, J. 2011. Understandings and Misunderstandings of Multidimensional Poverty Measurement. *Journal of Economic Inequality*, 9(2), 289-314. <https://doi.org/10.1007/s10888-011-9181-4>
- Alsaigh, R. & Coyne, I. 2021. Doing a Hermeneutic Phenomenology Research Underspinned by Gadamer's Philosophy: A Framework to Facilitate Data Analysis. *International Journal of Qualitative Methods*, 20, 1-10. <https://doi.org/10.1177/16094069211047820>
- Andersson, S., Aptekar, L., Boal, A., Brostrom, S., Bruner, J.,... & Yardley, K. 2005. Creative Methodologies in Participatory Research With Children. Teoksessa Greene, S. & Hogan, D. (toim.) *Researching Children's Experience*. Sage Publications Ltd. 254-272.
- Anis, M. 2006. Maahanmuuttajalapsen ja -nuoren lastensuojelun asiakkaina. Teoksessa Forsberg, H., Ritala-Koskinen, A. & Törrönen, M. (toim.) *Lapset*

ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-Kustannus. 69-96.

- Annola, J. 2020. Eletty laitoshoido: köyhäntalon ja kunnalliskodin johtajien kokemukset työstään 1890-1960. Teoksessa Moilanen, J., Annola, J. & Satka, M. (toim.) *Sosiaalityön käännteet*. 21-46.
- Anttila, P. 2006. Tutkiva toiminta ja ilmaisu, teos, tekeminen. 2. painos. Hamina: Akatiimi.
- Anttonen, A., Häikiö, L. & Raitakari, S. 2013. Matkalla muutokseen ja hyvinvointimarkkinoille. *Janus*, 21 (4), 290-297.
- Anttonen, A. & Sipilä, J. 2010. Universalismi Britannian ja Pbask, ohjoismaiden sosiaalipolitiikassa. *Janus*, 18(2), 104-120.
- Anttonen, A. & Sipilä, J. 2000. Suomalaista sosiaalipolitiikkaa. Tampere: Vastapaino.
- Arajärvi, P. 2011. Kestävä kehitys perus- ja ihmisoikeuksien raamissa. Teoksessa Pohjola, A. & Särkelä, R. (toim.) *Sosiaalisesti kestävä kehitys*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry. 79-95.
- Arffman, K. 2009. Hyvinvointivaltion synty ja kerjäämisen katoaminen Pohjoismaista. Teoksessa Mäkinen, V. & Pessi, A.B. (toim.) *Kerjääminen eilen ja tänään*. Tampere: Vastapaino. 173-206.
- Attree, P. 2006. The Social Costs of Child Poverty: A Systematic Review of the Qualitative Evidence. *Children & Society*, 20(1), 54-66.
<https://doi.org/10.1002/CHI.854>
- Autetaan Kun Voidaan 2023. Verkkosivusto. <https://autetaankunvoidaan.fi/>
Luettu 28.12.2023.
- Backman, J. 2015. Situationaalinen säätöpiiri: Rauhalan filosofinen kädenjälki. Teoksessa Tökkäri, V. (toim.) *Kokemuksen tutkimus V. Lauri Rauhala 100 vuotta*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. 73-102.
- Backman, J. 2010. Heidegger ja fenomenologian asia. Teoksessa Miettinen, T., Pulkkinen, S. & Taipale, J. (toim.) *Fenomenologian ydinkysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus. 60-78.
- Badura, P., Hamrik, Z., Dierckens, M., Gobiņa, I., Malinowska-Cieślik, M., Furstova, J., . . . Pickett, W. 2021. After the bell: Adolescents' organised leisure-time activities and well-being in the context of social and socioeconomic inequalities. *Journal of epidemiology and community health* (1979), 75(7), 628-636. <https://doi.org/10.1136/jech-2020-215319>
- Baines, S., Hardill, I. & Wilson, R. 2011. Introduction: Remixing the Economy of Welfare? Changing Roles and Relationships between the State and the Voluntary and Community Sector. *Social Policy and Society*, 10(3), 337-339.
- Banker, S., Bhanot, S. P., & Deshpande, A. 2020. Poverty identity and preference for challenge: Evidence from the U.S. and India. *Journal of economic psychology*, 76, 102214. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2019.102214>
- Bask, M., Haapakorva, P., Gissler, M., & Ristikari, T. 2020. Growing up in economic hardship: The relationship between childhood social assistance reciprocity and early adulthood obstacles. *International Journal of Social Welfare*, 30(2), 130-139. <https://doi.org/10.1111/ijsw.12444>

- Becker, A. 2021. Human Dignity Through Action: Transformative Human Rights Education and Social Work. *Journal of Human Rights and Social Work*, 6, 173-182. <https://doi-org.ezproxy.jyu.fi/10.1007/s41134-020-00160-y>
- Berger, L. M. & Houle, J. N. 2016. Parental Debt and Children's Socioemotional Well-being. *Pediatrics (Evanston)*, 137(2), e20153059. <https://doi.org/10.1542/peds.2015-3059>
- Berger, L. M. & Houle, J. N. 2019. Rising Household Debt and Children's Socioemotional Well-being Trajectories. *Demography*, 56(4), 1273-1301. <https://doi.org/10.1007/s13524-019-00800-7>
- Berlin, J. 2011. "Big Society". *Yhteiskuntapolitiikka*, 76 (2011):4. 459-462.
- Bessell, S. 2022. Rethinking Child Poverty. *Journal of Human Development and Capabilities*, 23(4), 539-561. <https://doi.org/10.1080/19452829.2021.1911969>
- Bessell, S. 2019. Money matters...but so do people: Children's views and experiences of living in a 'disadvantaged' community. *Children and Youth Services Review*, 97, 59-66. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2017.06.010>
- Billis, D. 2010. Towards a Theory of Hybrid Organizations. Teoksessa Billis, D. (toim.): *Hybrid Organizations and the Third Sector. Challenges for Practice, Theory and Policy*. Hampshire & New York: Palgrave Macmillan. 46-69.
- Björklund, L. & Hallamaa, J. 2018. Miten kannustaa ihmisiä työmarkkinoille eettisesti ja kestävästi? Teoksessa Karjalainen, V. & Keskitalo, E. (toim.) *Kaikki työuralle! Työttömien aktiivipolitiikkaa Suomessa*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 150-170.
- Blomberg, H., Kallio, J. & Kroll, C. 2016. Häpeää ja laiskuutta. Asiakkaiden, muiden kansalaisten sekä katutason työntekijäryhmien käsitykset toimeentulotukiasiakkuudesta. *Yhteiskuntapolitiikka*, 81(3), 301-312.
- Blomberg, H., Kroll, C., Kallio, J. & Erola, J. 2013. Social Worker's Perceptions of the Causes of Poverty in the Nordic Countries. *Journal of European Social Policy*, 23(1), 68-82.
- Blomberg, H., Kallio, J. & Kroll, C. 2010. Sosiaalityöntekijöiden mielipiteet köyhyyden syistä Pohjoismaissa. *Yhteiskuntapolitiikka*, 75(6), 589-602.
- Blomgren, S. 2023. Palvelut ja etuudet heikossa työmarkkina-asemassa olevien toimijuuden tukena. *Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti*, 31(1), 24-42. <https://doi.org/10.30668/janus.111242>
- Blomgren, S. 2016. Asiakkaat julkisissa palveluissa – helppous ja mutkattomuus vai epävarmuus ja läpinäkymättömät toimintatavat. Teoksessa Blomgren, S., Karjalainen, J., Karjalainen, P., Kivipelto, M., Saikkonen, P. & Saikku, P. *Sosiaalityö, palvelut ja etuudet muutoksessa*. Raportti 4/2016. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 41-73.
- Blomgren, S., Saikkonen, P. & Tuomola, A. 2022. Viimesijainen turva muutoksessa. Teoksessa Karvonen, S., Kestilä, L. & Saikkonen, P. (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2022*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 270-288.

- Blomgren, S., Karjalainen, J., Karjalainen, P., Kivipelto, M., Saikkonen, P. & Saikku, P. 2016. Sosiaalityö, palvelut ja etuudet muutoksessa. Raportti 4/2016. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Boone, K., Roets, G. & Roose, R. 2018. Social Work, Poverty and Anti-Poverty Strategies: Creating Cultural Forums. *The British Journal of Social Work*, 48(8), 2381-2399. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcy006>
- Bradbury-Jones, C., Sambrook, S. & Irvine, F. 2009. The Phenomenological Focus Group: An Oxymoron? *Journal of Advanced Nursing*, 65(3), 663-671. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2008.04922.x>
- Bradshaw, J. 1999. Child Poverty in Comparative Perspective. *European Journal of Social Security*, 1(4), 383-406. <https://doi.org/10.1023/A:1018713803401>
- Brandsen, T., van de Donk, W. & Putters, K. 2005. Griffins or Chameleons? Hybridity as a Permanent and Inevitable Characteristic of the Third Sector. *International Journal of Public Administration*, 28(9-10), 749-765. <https://doi.org/10.1081/PAD-200067320>
- Briod, M., Bruner, J., Bruner, J., Giorgi, A., Giorgi, A.,... & Werner, H. 2005. Phenomenological Approaches to Research with Children. Teoksessa Greene, S. & Hogan, D. (toim.) *Researching Children's Experience*. Sage Publications Ltd. 218-235. <https://dx.doi.org/10.4135/9781849209823>
- Brooks, H. L., Rushton, K., Lovell, K., Bee, P., Walker, L., Grant, L., & Rogers, A. 2018. The Power of Support from Companion Animals for People Living with Mental Health Problems: A Systematic Review and Narrative Synthesis of the Evidence. *BMC psychiatry*, 18(1), 31. <https://doi.org/10.1186/s12888-018-1613-2>
- Brooks-Gunn, J. & Duncan, G.J. 1997. The Effects of Poverty on Children. *The Future of Children*, 7(2), 55-71. <https://doi.org/10.2307/1602387>
- Bywaters, P., Brady, G., Bunting, L., Daniel, B., Feathershorne, B,.... Webb, C. 2018. Inequalities in English Child Protection Practice Under Austerity: A Universal Challenge? *Child & Family Social Work*, 23(1), 53-61. <https://doi.org/10.1111/cfs.12383>
- Bywaters, P., Bunting, L., Davidson, G., Hanratty, J., Mason, J., McCartan, C. & Steils, N. 2016. The Relationship Between Poverty, Child Abuse and Neglect: An Evidence Review. Joseph Rowntree Foundation. https://www.basw.co.uk/system/files/resources/basw_25256-2_0.pdf Luettu 9.3.2022.
- Bäckman, O. & Ferrarini, T. 2010. Combating Child Poverty? A Multilevel Assessment of Family Policy Institutions and Child Poverty in 21 Old and New Welfare States. *Journal of Social Policy*, 39(2), 275-296. <https://doi.org/10.1017/S0047279409990456>
- Cardoso, S. G., Truninger, M., Ramos, V. & Augusto, F. R. 2019. School Meals and Food Poverty: Children's Views, Parents' Perspectives and the Role of School. *Children & society*, 33(6), 572-586. <https://doi.org/10.1111/chso.12336>
- Carey, M. 2012. Qualitative research skills for social work: Theory and practice. <https://doi.org/10.4324/9781315245546>

- Carey, M. & Bell, S. 2022. Universal Credit, Lone Mothers and Poverty: Some Ethical Challenges for Social Work with Children and Families. *Ethics and social welfare*, 16(1), 3-18. <https://doi.org/10.1080/17496535.2021.1939756>
- Carnevale, F.A. 2020. A “Thick” Conception of Children’s Voices: A Hermeneutical Framework for Childhood Research. *International Journal of Qualitative Methods*, 19, 1-9. <https://doi.org/10.1177/1609406920933767>
- Cater, Å. & Øverlien, C. 2014. Children Exposed to Domestic Violence: A Discussion About Research Ethics and Researcher’s Responsibilities. *Nordic Social Work Research*, 4(1), 67-79. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2013.801878>
- Christensen, P. & James, A. 2017. Introduction: Researching Children and Childhood: Cultures of Communication. Teoksessa Christensen, P. & James, A. (toim.) *Research With Children. Perspectives and Practices*. 3. painos. New York: Routledge. 1-10.
- Chung, Y. & Maguire-Jack, K. 2020. Understanding Movement into Poverty and Poverty Persistence over Time. *Journal of Poverty*, 24(3), 241-255. <https://doi-org.ezproxy.jyu.fi/10.1080/10875549.2019.1692271>
- Clark, M., Costas-Bradstreet, C., Holt, N. L. & Spence, J. C. 2022. Parental perceptions of a national program that funds sport participation for low-income children and youth in Canada. *Leisure sciences*, 44(8), 1082-1098. <https://doi.org/10.1080/01490400.2019.1700573>
- Connolly, P. 2017. Race, Gender and Critical Reflexivity in Research with Young Children. Teoksessa Christensen, P. & James, A. (toim.) *Research With Children. Perspectives and Practices*. 3. painos. New York: Routledge. 104-120.
- Cooper, K. 2021. Are Poor Parents Poor Parents? The Relationship between Poverty and Parenting among Mothers in the UK. *Sociology*, 55(2), 349-383. <https://doi.org/10.1177/0038038520939397>
- Cudjoe, E. 2022. Using Diaries With Interpretative Phenomenological Analysis: Guidelines From a Study of Children Whose Parents Have Mental Illness. *International Journal of Qualitative Methods*, 21, 160940692210844. <https://doi.org/10.1177/16094069221084435>
- Dahlberg, H. & Dahlberg, K. 2020a. Phenomenology of Science and the Art of Radical Questioning. *Qualitative Inquiry*, 26(7), 889-896. doi:[10.1177/1077800419897702](https://doi.org/10.1177/1077800419897702)
- Dahlberg, H. & Dahlberg, K. 2020b. Open and Reflective Lifeworld Research: A Third Way. *Qualitative inquiry*, 26(5), 458-464. <https://doi.org/10.1177/1077800419836696>
- Dallmayr, F.R. & McCarthy, T. A. 1977. *Understanding and Social Inquiry*. Notre Dame Indiana: University of Notre Dame Press.
- Daly, M. & Kelly, G. 2015. *Families and Poverty: Everyday Life on a Low Income*. Bristol: Policy Press.
- Daly, M. & Leonard, M. 2002. *Against All Odds. Family Life on a Low Income in Ireland*. Dublin: Combat Poverty Agency.

- Davies, H. 2017. Researching Children's Complex Family Lives and Respecting Inter-generational Relationships. Teoksessa Christensen, P. & James, A. (toim.) *Research With Children. Perspectives and Practices*. 3. painos. New York: Routledge. 87-103.
- Dempsey, L., Dowling, M., Larkin, P. & Murphy, K. 2016. Sensitive Interviewing in Qualitative Research: Sensitive Interviewing. *Research in Nursing & Health*, 39(6), 480-490. <https://doi.org/10.1002/nur.21743>
- de Wilde, M. & Duyvendak, J.W. 2016. Engineering Community Spirit: The Pre-Figurative Politics of Affective Citizenship in Dutch Local Governance. *Citizenship Studies*, 20(8), 973-993. <https://doi.org/10.1080/13621025.2016.1229194>
- Dilthey, W. 1976. Selected Writings. Edited by H.P. Rickman. Cambridge: Cambridge University Press.
- Doolan, K., Cepić, D., & Walton, J. F. 2019. Charity's dilemmas: An ethnography of gift-giving and social class in Croatia. *Journal of organizational ethnography*, 8(1), 11-24. <https://doi.org/10.1108/JOE-03-2018-0015>
- Dubois, A., Lahaye, M., & Aujoulat, I. 2022. From Research 'On' to Research 'With' Children About Their Family Lives: A Scoping Review of Ethical And Methodological Challenges. *Child: care, health & development*, 48(2), 203-216. <https://doi.org/10.1111/cch.12937>
- Duncan, G.J., Ziol-Guest, K.M. & Kalil, A. 2010. Early-Childhood Poverty and Adult Attainment, Behavior, and Health. *Child Development*, 81(1), 306-325. <http://www.jstor.org/stable/40598980>
- Duncan, G.J., Yeung, W.J., Brooks-Gunn, J. & Smith, J.R. 1998. How Much Does Childhood Poverty Affect the Life Changes of Children? *American Sociological Review*, 63(3), 406-423. <https://doi.org/10.2307/2657556>
- Dunderfelt, T. 2015. Kehittyvä ihminen – Lauri Rauhalan inspiroimaa käytännön psykologiaa. Teoksessa Tökkäri, V. (toim.) *Kokemuksen tutkimus V. Lauri Rauhala 100 vuotta*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. 123-150.
- EAPN-Fin 2023. Köyhyyttä kokeneet ja kansanedustajat samassa pöydässä - tilaisuus 7.11.2023. Uutinen. <https://www.eapn.fi/koyhytta-kokeneet-ja-kansanedustajat-samassa-poydassa-yleisotilaisuus-7-11-2023/> Luettu 13.1.2024.
- Ellis, J. 2006. Researching Children's Experience Hermeneutically and Holistically. *Alberta Journal of Educational Research*, 52(3), 111-126.
- Enjolras, B. 2018a. Introduction. Teoksessa Enjolras, B., Salamon, L.M., Sivesind, K.H. & Zimmer, A. (toim.) *The Third Sector as a Renewable Resource for Europe. Concepts, Impacts, Challenges and Opportunities*. Palgrave Macmillan. 1-6. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-71473-8>
- Enjolras, B. 2018b. The Road Ahead: A Policy Agenda for the Third Sector in Europe. Teoksessa Enjolras, B., Salamon, L.M., Sivesind, K.H. & Zimmer, A. (toim.) *The Third Sector as a Renewable Resource for Europe. Concepts, Impacts, Challenges and Opportunities*. Palgrave Macmillan. 161-176. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-71473-8>

- Eronen, A. & Londén, P. 2022. Sosiaalibarometri 2022 erityiskatsaus. Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen. Helsinki: SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry.
- Eronen, A., Heinonen, H-M., Järvinen, A., Laatu, M., Londén, P. & Peltosalmi, J. 2021. Sosiaalibarometri 2021. Toimeentulotuki ja asuminen. Helsinki: SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry.
- Eronen, A., Hiilamo, H., Ilmarinen, K., Jokela, M., Karjalainen, P., ...Saikku, P. 2020. Sosiaalibarometri 2020. Helsinki: SOSTE Suomen Sosiaali ja terveys ry.
- Eskelinen, N., Kainulainen, S., Kujala, P. & Niemelä, M. 2022. Koetun hyvinvoinnin muutokset ja väestöryhmittäiset erot. Teoksessa Rajavuori, A. (toim.) *Eriarvoisuuden tila Suomessa 2022*. Kalevi Sorsa -säätio. 151-180. <https://sorsafoundation.fi/wp-content/uploads/eriarvoisuuden-tila-suomessa-2022-web.pdf> Luettu 1.3.2023.
- Eskelinen, N., Erola, J., Karhula, A., Ruggera, L. & Sirniö, O. 2020a. Eriarvoisuuden periytyminen. Teoksessa Mattila, M. (toim.) *Eriarvoisuuden tila Suomessa 2020*. Kalevi Sorsa -säätio. Toinen painos. 127-155. https://sorsafoundation.fi/wp-content/uploads/2020/09/Eriarvoisuus2020_web3.pdf Luettu 15.8.2022.
- Eskelinen, N., Hautala, H., Lintunen, L. & Kallio, J. 2020b. Ylisukupolviselle huono-osaisuudelle altistavat ja siltä suojaavat ei-materiaaliset tekijät. Tutkimuskatsauksia 3/2020. Turku: Turun kaupunki. Kaupunkitutkimusohjelma.
- Eskola, J. 2003. Tutkijan monet valinnat. Ihmettelyä laadullisen aineiston äärellä. Teoksessa Eskola, J. & Pihlström, S. (toim.) *Ihmistä tutkimassa. Yhteiskuntatieteiden metodologian ajankohtaisia kysymyksiä*. Kuopio: Kuopio University Press. 137-160.
- Eskola, M. 1981. Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalityön kuva. Teoksessa Kuotola, U. ym. (toim.) *Sosiaalihuollon näköaloja*. Sarja: Acta Universitatis Tamperensis. Ser. A, vol. 127. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10224/3861/eskola23-52.pdf?sequence=1&isAllowed=y> 23-52.
- Eskonen, I., Korpinen, J. & Raitakari, S. 2006. Vallan määrittämät lapsi- ja asiantuntijapuhujat: faktaa, selontekoa ja kokemuksia. Teoksessa Forsberg, H., Ritala-Koskinen, A. & Törrönen, M. (toim.) *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia*. Jyväskylä: PS-Kustannus. 21-44.
- Esping-Andersen, G. 2002. A Child-Centered Social Investment Strategy. Teoksessa Esping-Andersen, G., Gallie, D., Hemerijck, A. & Myles, J. (toim.) *Why We Need a New Welfare State*. Oxford: Oxford University Press. 26-67.
- Esping-Andersen, G. 1990. Three Worlds of Welfare Capitalism. Cambridge: Polity Press.
- Esping-Andersen, G. & Korpi, W. 1984. From Poor Relief Towards Institutional Welfare States: the Development of Scandinavian Social Policy. Institutet för Social Forskning. Meddelande 5/1984.

- Euroopan sosiaalinen peruskirja 44/1991.
https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910044/19910044_2 Luettu 17.6.2022.
- Eurostat. People at Risk of Poverty or Social Exclusion by Age and Sex. Data Browser.
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_PEPS01N_custom_7260037/default/table?lang=en Luettu 28.8.2023.
- Eurostat 2021. 1 in 4 Children in the EU at Risk of Poverty or Social Exclusion.
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_PEPS01N_custom_2259663/default/table?lang=en Luettu 10.3.2022.
- Evers, A. 2020. Third sector hybrid organisations: two different approaches. Teoksessa Billis, D. & Rochester, C. (Toim.) *Handbook on Hybrid Organisations*. Cheltenham and Northampton: Edward Elgar. 294-310.
- Featherstone, B., Morris, K., Daniel, B., Bywaters, P., Brady, G.... Mirza, N. 2019. Poverty, Inequality, Child Abuse and Neglect: Changing the Conversation Across the UK in Child Protection? *Children and Youth Services Review*, 97, 127-133.
<https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2017.06.009>
- Fernqvist, S. 2013. Joining in on Different Terms – Dealing with Poverty in School and among ‘Peers’. *Young – Nordic Journal of Youth Research*, 21(2), 155-171. <https://doi.org/10.1177/1103308813477465>
- Forsberg, H., Ritala-Koskinen, A. & Törrönen, M. 2006. Kohti lapsisensitiivistä sosiaalityötä. Teoksessa Forsberg, H., Ritala-Koskinen, A. & Törrönen, M. (toim.) *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia*. Jyväskylä: PS-Kustannus. 5-18.
- Forssén, K. 2011. Katsaus taloudellisen niukkuuden ja suomalaisten lapsiperheiden hyvinvoinnin trendeihin vuosina 1995-2010. Teoksessa Forssén, K., Roivainen, I., Ylinen, S. & Heinonen, J. (toim.) *Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011*. Kuopio: UNIPress. 105-127.
- Forssén, K., Laine, K. & Tähtinen, J. 2002. Hyvinvoinnin tekijät ja uhat lapsuudessa. Teoksessa Juhila, K., Forsberg, H. & Roivainen, I. (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 81-104.
- Freeman, A. L. 2017. Moving “Up and Out” Together: Exploring the Mother – Child Bond in Low-Income, Single-Mother-Headed Families. *Journal of marriage and family*, 79(3), 675-689. <https://doi.org/10.1111/jomf.12378>
- Freeman, M. & Mathison, S. 2009. *Researching Children’s Experiences*. Guilford Press.
- Fung, J., Fung, W., Israel Rosales, A., Jin, J., & Pettit, R. M. 2023. The Role of Implicit Biases and Explicit Attitudes Toward the Poor in Donation Choices. *Nonprofit and voluntary sector quarterly*, 52(1), 153-175.
<https://doi.org/10.1177/08997640211073530>
- Gadamer, H-G. 2004. Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa. Valikoinut ja suomentanut Ismo Nikander. Tampere: Vastapaino.

- Gallagher, M. 2008. 'Power is Not an Evil': Rethinking Power in Participatory Methods. *Children's geographies*, 6(2), 137-150.
<https://doi.org/10.1080/14733280801963045>
- Ghate, D. & Hazel, N. 2002. Parenting in Poor Environments: Stress, Support, and Coping. London; Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Giorgi, A. 2012. The Descriptive Phenomenological Psychological Method. *Journal of Phenomenological Psychology*, 43(1), 3-12.
<https://doi.org/10.1163/156916212X632934>
- Giorgi, A. 1997. The Theory, Practice, and Evaluation of the Phenomenological Method as a Qualitative Research Procedure. *Journal of Phenomenological Psychology*, 28(2), 235-260. <https://doi.org/10.1163/156916297X00103>
- Giorgi, A., Giorgi, B. & Morley, J. 2017. The Descriptive Phenomenological Psychological Method. Teoksessa Willig, C. & Stainton Rogers, W. (toim.) *The SAGE Handbook of Qualitative Research in Psychology*. 177-192. SAGE Publications Ltd. <https://dx.doi.org/10.4135/9781526405555>
- Graham, A., Powell, M.A. & Taylor, N. 2015. Ethical Research Involving Children: Encouraging Reflexive Engagement in Research With Children and Young People. *Children & Society*, 29(5), 331-343.
<https://doi.org/10.1111/chso.12089>
- Grahn, A., Kuusela, A., Mäkinen, L., Sarpila, O. & Mukkila, S. 2023. Mitä ihmisarvoinen elämä maksaa Suomessa? Viitebudjettimenetelmään perustuvat laskelmat vuonna 2022. Raportti 1/2023. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Granfelt, R. 2017. Vankeuden värittäjä haastattelu. Teoksessa Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvaara, J. (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino. 378-397.
- Granfelt, R. 2004. Hetkeksi jaetut maailmat? Kokemuksia vankilasta ja tuetun asumisen yhteisöstä. *Janus*, 12(2), 134-154.
- Granfelt, R. 1998. Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Gretschel, A. & Myllyniemi, S. 2020. Kuulummeko yhteiskuntaan? Työn ja koulutuksen ulkopuolella olevien nuorten käsityksiä tulevaisuudesta, demokratiasta ja julkisista palveluista. Kunnallisalan kehittämissäätiön Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 110.
- Grönlund, H. & Pessi, A.B. 2011. Julkista vai kansalaisyhteiskunnan apua? Auttaminen Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Teoksessa Pessi, A.B. & Saari, J. (toim.) *Hyvien ihmisten maa. Auttaminen kilpailukyky-yhteiskunnassa*. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A Tutkimuksia 31. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu. 229-247.
- Grönlund, H. & Hiilamo, H. 2006. Diakoniatyö hyvinvointivaltion mittarina. Teoksessa Juntunen, E., Grönlund, H. & Hiilamo, H. *Viimeisellä luukulla. Tutkimus viimesijaisen sosiaaliturvan aukoista ja diakoniatyön kohdentumisesta*. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2006:7. Helsinki: Kirkkohallitus. 29-50.

- Gocmen, I. 2013. The role of Faith-Based Organizations in Social Welfare Systems: A comparison of France, Germany, Sweden, and the United Kingdom. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 42(3), 495-516.
<https://doi.org/10.1177/0899764013482046>
- Guillemin, M. & Gillam, L. 2004. Ethics, Reflexivity, and "Ethically Important Moments" in Research. *Qualitative Inquiry*, 10(2), 261-280.
<https://doi.org/10.1177/1077800403262360>
- Gupta, A. 2015. Poverty and Shame – Messages for Social Work. *Critical and Radical Social Work*, 3(1), 131-139.
<https://doi.org/10.1332/204986015X14212365837689>
- Gupta, A. & Blumhardt, H. 2018. Poverty, exclusion and child protection practice: The contribution of 'the politics of recognition&respect'. *European Journal of Social Work*, 21(2), 247-259.
<https://doi.org/10.1080/13691457.2017.1287669>
- Gupta, A. & Blumhardt, H. 2016. Giving Poverty a Voice: Families' Experiences of Social Work Practice in a Risk-Averse Child Protection System. *Families, Relationships and Societies*, 5(1), 163-172.
<https://doi.org/10.1332/204674316X14540714620166>
- Gupta, A., Featherstone, B. & White, S. 2016. Reclaiming Humanity: From Capacities to Capabilities in Understanding Parenting in Adversity. *The British Journal of Social Work*, 46(2), 339-354.
<https://doi.org/10.1093/bjsw/bcu137>
- Haanpää, L., Kuula, M. & Hakovirta, M. 2019. Social Relationships, Child Poverty, and Children's Life Satisfaction. *Social Sciences*, 2019, 8(2), 35.
<https://doi.org/10.3390/socsci8020035>
- Haanpää, L. & Roos, S. 2015. Nuoret luopin alla 2014 – Teemana kuluttajuus ja taloudellinen eriarvoisuus. Julkaisuja 1/2015. Turku: Lapsi- ja nuorisotutkimuskeskus CYRI.
- Hakari, K. 2013. Uusi julkinen hallinta – kuntien hallinnonuudistusten kolmas aalto? Tutkimus Tampereen toimintamallista. Tampere: Tampere University Press.
- Hakkarainen, T. 2012. "Ettei tarvitsisi roikkua milloin missäkin luukulla kerjäämässä..." Tarveharkintainen sosiaaliturva köyhyysaiheisissa elämäntarinoissa. Teoksessa Forssén, K., Roivainen, I., Ylinen, S. & Heinonen, J. (toim.) *Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011*. Kuopio: UNIpress. 183-101.
- Hakoköngäs, E. & Martikainen, J. 2021. Visuaaliset menetelmät arkiajattelun tutkimuksessa. Teoksessa Rynänen, S. & Rannikko, A. (toim.) *Tutkiva mielikuviutus. Luovat, osallistuvat ja toiminnalliset tutkimusmenetelmät yhteiskuntatieteissä*. Gaudeamus. 82-99
- Hakovirta, M. & Kallio, J. 2014. Lasten käsityksiä köyhyydestä ja köyhyyden syistä. *Yhteiskuntapolitiikka*, 79 (2), 152-162.
- Hakovirta, M. & Rantalaiho, M. 2012. Taloudellinen eriarvoisuus lasten arjessa. Helsinki: Kela. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 124.
- Hakulinen, C., Komulainen, K., Suokas, K., Pirkola, S., Pulkki-Råback, L., Lumme, S.,... Böckerman, P. 2023. Socioeconomic position at the age of 30

- and the later risk of a mental disorder: a nationwide population-based register study. *Journal of epidemiology and community health* (1979), jech-2022-219674. <https://doi.org/10.1136/jech-2022-219674>
- Hakulinen, C., Mok, P. L. H., Horsdal, H. T., Pedersen, C. B., Mortensen, P. B., Agerbo, E., & Webb, R. T. 2020. Parental income as a marker for socioeconomic position during childhood and later risk of developing a secondary care-diagnosed mental disorder examined across the full diagnostic spectrum: A national cohort study. *BMC medicine*, 18(1), 323. <https://doi.org/10.1186/s12916-020-01794-5>
- Halme, N. & Perälä, M-L. 2014. Lapsiperheiden huolet ja avunsaanti. Teoksessa Lammi-Taskula, J. & Karvonen, S. (toim.) *Lapsiperheiden hyvinvointi 2014*. Helsinki: THL. 216-226.
- Hannikainen-Ingman, K., Kuivalainen, S. & Sallila, S. 2013. Toimeentulotuen asiakkaiden elinolot ja hyvinvointi. Teoksessa Kuivalainen, S. (toim.) *Toimeentulotuki 2010-luvulla. Tutkimus toimeentulotuen asiakkuudesta ja myöntämiskäytännöistä*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 81-112.
- Harju, A. 2008. Barns vardag med knapp ekonomi. En studie om barns erfarenheter och strategier. ActaWexionensia. Vaxjö: Vaxjö University Press.
- Harju, A. 2003. Yhteisellä asialla. Kansalaistoiminta ja sen haasteet. Kansanvalistusseura. Vantaa: Hansaprint Oy.
- Harju, A. & Thorød, A-B 2011. Child Poverty in a Scandinavian Welfare Context – From Children’s Point of View. *Child Indicators Research*, 4(2), 283-299. DOI 10.1007/s12187-010-9092-0
- Harjula, M. 2020. Eletty sosiaalityö kahden sukupolven murroskokemuksina 1940-2000. Teoksessa Moilanen, J., Annola, J. & Satka, M. (toim.) *Sosiaalityön käännteet*. 47-75.
- Hastrup, A., Hakkarainen, P., Heinonen, H., Hyytinen, R., Ihanus, M., ... Willman, A. 2019. Lasten ja perheiden palvelujen tuottaminen yhteistyössä järjestöjen ja seurakuntien kanssa – toimivat rakenteet ja sopimuskäytännöt. Työpapereita 5/2019. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos THL.
- Hautala, H., Lehti, H. & Kallio, J. 2022. Family background and classroom belonging among adolescent students in Finland. *Child Indicators Research*, 15(3), 863-883. <https://doi.org/10.1007/s12187-021-09894-1>
- Heidegger, M. 2000. Oleminen ja aika. Suomentanut Reijo Kupiainen. Alkuperäisteos *Sein und Zeit*, 1927. Käännös perustuu 1993 julkaistuun editioon. Tampere: Vastapaino.
- Heimonen, P. 2019. Järjestöt, muutos ja johtajuus: Sosiaali- ja terveysjärjestöjen toiminnan ja johtajuuden rakentuminen yhteiskunnallisten muutosten keskellä. Tampereen yliopisto.
- Heinilä, H. 2014. Sydänääniä – Hermeneuttis-fenomenologinen tulkinta aikuisopiskelijan arjesta. Teoksessa Korvela, P. & Tuomi-Grön, T. (toim.) *Arjen rakentuminen ja rytmit perhe-elämän käännekohtissa*. 270-287. Tampere: Kuluttajatutkimuskeskus.

- Heino, T., Eronen, T., Kataja, K., Kestilä, L., Känkänen, P., Paananen, R., Pösö, T. & Rainio, A.P. 2013. Suojassa, syrjässä, selvinneenä – huostaan otetut ja sijoitetut lapset Suomessa. Teoksessa Reivinen, J. & Vähäkylä, L. (toim.) *Ketä kiinnostaa? Lasten ja nuorten hyvinvointi ja syrjäytyminen*. Gaudeamus. 50-68.
- Heinonen, J. 2014. Rakenteellinen sosiaalityö muutoksessa ja muuttajana. Teoksessa Pohjola, A., Laitinen, M. & Seppänen, M. (toim.) *Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014*. UNIPress. 37-63.
- Heinonen, J. 2012. Miesten kokemuksia köyhyydestä ja asiakkuudesta. Teoksessa kohtaako sosiaalityö köyhyyden. Teoksessa Forssén, K., Roivainen, I., Ylinen, S. & Heinonen, J. (toim.) *Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011*. Kuopio: UNIPress. 197-222.
- Helander, V. 1998. Kolmas sektori. Käsitteistöstä, ulottuvuuksista ja tulkinnoista. 3. painos. Helsinki: Gaudeamus.
- Helavirta, S. 2007. Lasten tutkimushaastattelu: Metodologista herkistymistä, joustoa ja tasapainottelua. *Yhteiskuntapolitiikka*, 72(6), 629-640.
- Heley, J., Yarker, S. & Jones, L. 2022. Volunteering in the bath? The rise of microvolunteering and implications for policy. *Policy studies*, 43(1), 76-89. <https://doi.org/10.1080/01442872.2019.1645324>
- Hellsten, K. 2014. Kenelle ja millä perusteella lapsilisää? Etuuden tarpeesta käytyä keskustelua ja rajankäyntiä. Teoksessa Kalliomaa-Puha, L., Kotkas, T. & Rajavaara, M. (toim.) *Harkittua? – Avauksia sosiaaliturvoan harkintavallan tutkimukseen*. Kelan tutkimuksia. Teemakirja 13. Helsinki: Kelan tutkimusosasto. 62-95.
- Helne, T. 2004. Syrjäytymisen solmut – eli miksi syrjäytymisestä puhuminen on niin hankalaa? Teoksessa Helne, T., Hänninen, S. & Karjalainen, J. (toim.) *Seis yhteiskunta – tahdon sisään!* Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 23-53.
- Helne, T. & Hirvilammi, T. 2021. Puristuksissa? Nuoret ja kestävän hyvinvoinnin ehdot. Kelan tutkimus. Helsinki: Kela.
- Helsingin yliopisto 2023. "Lapsuus ei ole aikuisuuden odotushuone" – uusi tutkimus pyrkii tukemaan ammattilaisia lapsiköyhyyden kohtaamisessa. Uutinen. <https://www.helsinki.fi/fi/uutiset/terveyserot/lapsuus-ei-ole-aikuisuuden-odotushuone-uusi-tutkimus-pyrkii-tukemaan-ammattilaisia-lapsikoyhyden-kohtaamisessa> Luettu 24.10.2023.
- Henly, J., Danziger, S.K. & Offer, S. 2005. The Contribution of Social Support to the Material Well-Being of Low-Income Families. *Journal of Marriage and Family*, 67(1), 122-140. <https://doi-org.ezproxy.jyu.fi/10.1111/j.0022-2445.2005.00010.x>
- Henriksen, L.S., Strømsnes, K. & Svedberg, L. 2019. Understanding Civic Engagement in the Scandinavian Context. Teoksessa Henriksen, L.S., Strømsnes, K., Svedberg, L. (toim.) *Civic Engagement in Scandinavia. Nonprofit and Civil Society Studies*. Springer, Cham. 1-31. https://doi.org/10.1007/978-3-319-98717-0_1

- Hietämäki, J., Seppälä, P., Häkkinen, L. & Toikko, T. 2023. The Quality of Child Protection Buffers the Need for Emergency Child Removals-An Analysis of the Finnish Child Protection System. *Journal of Social Service Research*, 49(5), 582-594. <https://doi.org/10.1080/01488376.2023.2247015>
- Hiilamo, A., Keski-Säntti, M., Niemelä, M. & Ristikari, T. 2023a. The Increasing Association Between Child Poverty and Children in Out-of-Care – an Ecological Longitudinal Analysis of Finnish Municipalities in the Period 1992-2021. *SocArXiv*, 18 Jan. <https://doi.org/10.31235/osf.io/gvcw4>
- Hiilamo, A., Keski-Säntti, M., Räsänen, S., Niemelä, M., Lallukka, T., & Ristikari, T. 2023b. Contribution of parental health to the subsequent social assistance entry of the family with children: A nationwide register-linked birth cohort study in Finland. *Journal of epidemiology and community health* (1979), 77(4), 224-229. <https://doi.org/10.1136/jech-2023-220283>
- Hiilamo, A., Luotonen, N. & Hakovirta, M. 2023c. Suomalaisten lapsiperheiden ylivelkaantuneisuus maksuhäiriömerkintöjen valossa. *Yhteiskuntapolitiikka*, 88(2), 145-158.
- Hiilamo, A., Keski-Säntti, M., Kääriälä, A. & Hiilamo, H. 2021. Nuorten aikuisten maksuhäiriömerkinnät – rekisteritutkimus ikäkohorteilla 1987 ja 1997. Itä-Tuusulan tutkimukset 2021:2. Itsenäisyyden juhluvuoden lastensäätiö sr. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/143055/nuorten-aikuisten-maksuhairiomerkinnaat.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Luettu 12.6.2023.
- Hiilamo, H. 2015. Hyvinvoinnin vakuutusyhtiö. Mistä sote-uudistuksessa on kysymys? Helsinki: Into.
- Hiilamo, H. 2012. Rethinking the Role of Church in a Socio-Democratic Welfare State. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 32(7/8), 401-414. <https://doi.org/10.1108/01443331211249048>
- Hiilamo, H., Kivipelto, M., Moisio, P., Mukkila, S., Nykänen, E., ... Virrankari, L. 2023. Hallitusohjelman mukaisten sosiaaliturvan leikkausten vaikutukset vuoteen 2027. Työpöytäpaperi 23/2023. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Hiilamo, H., Kangas, O., Fritzell, J., Kvist, J. & Palme, J. 2013. A Recipe for a Better Life: Experiences from the Nordic Countries. CMI Martti Ahtisaari Centre. https://cmi.fi/wp-content/uploads/2016/04/NordicRecipe_report_final.pdf Luettu 4.4.2022.
- Hiilamo, H. & Niemelä, M. 2011. Paras turva perheessä? Suomen kotitalouksien väliset tulonsiirrot kansainvälisessä vertailussa. Teoksessa Pessi, A.B. & Saari, J. (toim.) *Hyvien ihmisten maa. Auttaminen kilpailukyky-yhteiskunnassa*. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisu A Tutkimuksia 31. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu. 145-163.
- Hiilamo, H. & Moisio, P. 2009. Mahdollisuuksien tasa-arvon politiikka. Teoksessa Taimio, H. (toim.) *Kurssin muutos: Kestäväään kasvuun ja hyvinvointiin*. Helsinki: Työväen Sivistysliitto TSL ry. 269-282.

- Hill, K., Hirsch, D. & Davis, A. 2020. The Role of Social Support Networks in Helping Low Income Families Through Uncertain Times. *Social Policy and Society: a Journal of the Social Policy Association*, 20(1), 1-16.
<https://doi.org/10.1017/S1474746420000184>
- Hills, J., Bradshaw, J., Lister, R. & Lewis, J. 2000. The Future of Poverty Research: Panel Session. Teoksessa Bradshaw, J. & Sainsbury, R. (toim.) *Experiencing Poverty*. Aldershot: Ashgate. 289-297.
- Hjalmarsson, S. 2018. Poor Kids? Economic Resources and Adverse Peer Relations in a Nationally Representative Sample of Swedish Adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 47, 88-104. <https://doi-org.ezproxy.jyu.fi/10.1007/s10964-017-0747-8>
- Hjalmarsson, S., & Mood, C. 2015. Do poorer youth have fewer friends? The role of household and child economic resources in adolescent school-class friendships. *Children and Youth Services Review*, 57, 201-211.
<https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2015.08.013>
- Hohnen, P. 2006. Consumers without Money: Consumption Patterns and Citizenship among Low-income Families in Scandinavian Welfare Societies. Teoksessa Glendinning, C. & Kemp, P.A. (toim.) *Cash and Care. Policy Challenges in the Welfare State*. Bristol: Policy Press. 79-94.
- Holt, N. L., Kingsley, B. C., Tink, L. N. & Scherer, J. 2011. Benefits and challenges associated with sport participation by children and parents from low-income families. *Psychology of sport and exercise*, 12(5), 490-499.
<https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2011.05.007>
- Honkanen, K., Poikolainen, J. & Karlsson, L. 2018. Hyvinvointipalvelukokemukset tuentarvitsijan institutionaalista luottamusta rakentamassa? Tarkastelussa lapsiperheiden vanhempien sekä nuorten aikuisten kokemukset hyvinvointipalveluista. *Yhteiskuntapolitiikka*, 83(5), 532-543.
- Hope ry 2022. Vuosikertomus 2022. https://hopeyhdistys.fi/wp-content/uploads/2023/04/Hope_2022_vuosikertomus.pdf Luettu 14.12.2023.
- Horsley, N., Gillies, V. & Edwards, R. 2020. 'We've got a file on you': Problematising Families in Poverty in Four Periods of Austerity. *The Journal of Poverty and Social Justice: Research, Policy, Practice*, 28(2), 227-244.
<https://doi.org/10.1332/175982720X15791324075050>
- Hotanen, J. 2010. Merleau-Ponty ja ruumiillinen subjekti. Teoksessa Miettinen, T., Pulkkinen, S. & Taipale, J. (toim.) *Fenomenologian ydinkysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus. 134-148.
- Howe, L. & Easterbrook, M. J. 2018. The perceived costs and benefits of pet ownership for homeless people in the UK: Practical costs, psychological benefits and vulnerability. *Journal of Poverty*, 22(6), 486-499.
<https://doi.org/10.1080/10875549.2018.1460741>
- Hurtig, J., Nikupeteri, A. & Laitinen, M. 2014. Väkivallan kohtaaminen rakenteellisen oikeudenmukaisuustyön kysymyksenä. Teoksessa

- Teoksessa Pohjola, A., Laitinen, M. & Seppänen, M. (toim.) *Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014*. UNIPress. 250-280.
- Hurtig, J. & Laitinen, M. 2003. Kanta-aottavuus tutkimuksen eettisenä kysymyksenä. Teoksessa Pohjola, A. (toim.) *Eettisesti kestävä sosiaalityötutkimus*. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 47. Rovaniemi: Lapin yliopisto. 87-109.
- Husserl, E. 1995. Fenomenologian idea: viisi luentoa. Suomentanut Juha Himanka, Janita Hämäläinen ja Hannu Sivenius. Alkuperäisteos *Die Idee der Phänomenologie*. Helsinki: Loki-Kirjat.
- Hyvärinen, M. 2017. Haastattelun maailma. Teoksessa Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvoori, J. (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino. 11-45.
- Häkkilä, L., Hietamäki, J. & Toikko, T. 2023. Toimeentulotuen kuntakohtainen vaihtelu. Teoksessa Heino, E., Kara, H. & Simola, J. (toim.) *Tutkiva sosiaalityö. Sosiaalityö ja moninaisuus*. Talentia ry / Talentia-lehti ja Sosiaalityön tutkimuksen seura. 134-145. https://www.talentia.fi/wp-content/uploads/2023/08/tutkiva_sosiaalityo_2023.pdf Luettu 28.8.2023.
- Hämäläinen, H. & Tanskanen, A.O. 2020. Vanhemmat ja lapset. Teoksessa Danielsbacka, M., Hämäläinen, H. & Tanskanen, A.O. (toim.) *Suomalainen auttaminen. Tukiverkostot suurten ikäluokkien ja heidän lastensa elämässä*. Helsinki: Gaudeamus Oy. 107-119.
- Hämäläinen, H., Tanskanen, A.O. & Danielsbacka, M. 2020. Vapaaehtoistyö ja hyväntekeväisyys. Teoksessa Danielsbacka, M., Hämäläinen, H. & Tanskanen, A.O. (toim.) *Suomalainen auttaminen. Tukiverkostot suurten ikäluokkien ja heidän lastensa elämässä*. Helsinki: Gaudeamus Oy. 182-195.
- Hämäläinen, K., Pirskanen, H. & Rautio, S. 2014. Sensitiiviset perheaiheet haastattelututkimuksessa – Eettiset haasteet, perhesalaisuudet ja intervention mahdollisuus. *Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti*, 22(1), 2.
- Iivari, J. & Karjalainen, J. 1999. Diakonian köyhät. Epävirallinen apu perusturvan paikkaajana. *Stakes, raportteja* 235.
- Iivonen, S. & Kivipelto, M. 2022. Miten aikuissosiaalityön asiakkaat kokivat saaneensa tarvitsemansa palvelut ja etuudet koronaepidemian aikana? Työpaperi 1/2022. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Ilmakunnas, I. 2020. Uudelleenjaon paradoksin jäljillä. Kirjallisuuskatsaus universalismin ja pienituloisille kohdentamisen köyhyysvaikutuksista. *Yhteiskuntapolitiikka*, 85(5-6), 563-570.
- Ilmakunnas, I., Kauppinen, T. & Moisio, P. 2020. Huono-osaisuus jatkuu sukupolvelta toiselle: Tarkastelussa nuorten aikuisten toimeentulotukiasiakkuus. Teoksessa Kallio, J. & Hakovirta, M. (toim.): *Lapsiperheiden köyhyys & huono-osaisuus*. Tampere: Vastapaino. 199-223.
- Ilmarinen, K., Aalto, A-M. & Muuri, A. 2019. Sosiaalipalvelujen saatavuus ja asiakaskokemukset. Teoksessa Kestilä, L. & Karvonen, S. (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2018*. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. 216-227.

- Ilmola, L. & Casti, J. 2014. Hyvinvointiyhteiskunta 2030. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisu 2/2014.
https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/julkaisut/Document/tuvj_2+2014.pdf Luettu 5.4.2022.
- Ilmonen, K. 2002. Luottamus paikallisiin instituutioihin ja sosiaalisiin verkostoihin. Teoksessa Ruuskanen, P. (toim.) *Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi*. Näkökulmia sosiaali- ja terveystaloille. Jyväskylä: PS-Kustannus. 136–159.
- Ilmonen, K. 2000. Sosiaalinen pääoma: käsite ja sen ongelmallisuus. Teoksessa Ilmonen, K. (toim.) *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*. SoPhi 42. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 9–38.
- Innes-Turnill, D. 2023. Child abuse, the narrative of parents living in poverty: a critical analysis of parental and professional explanations of why a child was harmed. *Journal of Social Work Practice*, 37:2, 183-197.
<https://doi.org/10.1080/02650533.2023.2199195>
- Isola, A-M. 2009. Miten köyhä pärjää? – Lapsiperheiden ja yksinelävien kokemuksia köyhyydestä. Teoksessa Taimio, H. (toim.) *Kurssin muutos: Kestävään kasvuun ja hyvinvointiin*. Helsinki: Työväen Sivistysliitto TSL ry. 211-227.
- Isola, A-M., Roivainen, I. & Hiilamo, H. 2022. Lone mothers' experiences of poverty in Finland – a capacity approach. *Nordic Social Work Research*, 12:1, 192-205. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2020.1813192>
- Isola, A-M., Virrankari, L. & Hiilamo, H. 2021. On Social and Psychological Consequences of Prolonged Poverty – A Longitudinal Narrative Study from Finland. *Journal of Social and Political Psychology*, Vol. 9 (2), 654-670.
<https://doi.org/10.5964/jspp.7615>
- Isola, A-M., Siukola, R. & Kukkonen, M. 2019. Gendered Experiences of Poverty and Recognition in the Finnish Welfare State. *NORA - Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 27:3, 152-165, DOI: 10.1080/08038740.2019.1604570
- Isola, A-M., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S. & Keto-Tokoi, A. 2017. Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. Työpaperi 33/2017. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Isola, A-M. & Siukola, R. 2017. Arvottomat? Köyhien naisten ja miesten kokemuksia arvokkuudesta suomalaisessa hyvinvointivaltiossa. Teoksessa Hänninen, S. & Saikkonen, P. (toim.) *Hyvinvointivaltio ylittää jälkensä*. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. 111-128.
- Isola, A-M. & Suominen, E. 2016. Suomalainen köyhyys. Helsinki: Into Kustannus.
- Isola, A-M., Turunen, E. & Hiilamo, H. 2016. Miten köyhät selviytyvät Suomessa? *Yhteiskuntapolitiikka*, 81(2), 150-160.
- Isola, A-M., Larivaara, M. & Mikkonen, J. 2007. (toim.) *Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä*. Keuruu: Kustannusosakeyhtiö Avain.

- Iitla 2023. Samalta viivalta – ratkaisuja lapsiperheköyhyyteen. Verkkosivusto. <https://itla.fi/samaltaviivalta/> Luettu 3.10.2023.
- Itä-Suomen yliopisto 2023. Poliitikkasuositus: Täydentävä toimeentulotuki ehkäisee lastensuojelun kysyntää. <https://www.uef.fi/fi/artikkeli/politiikkasuositus-taydentava-toimeentulotuki-ehkaisee-lastensuojelun-kysyntaa> Luettu 16.11.2023.
- Jaakkola, J. 1994. Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. Teoksessa Jaakkola, J., Pulma, P., Satka, M. & Urponen, K. *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto. 71-161.
- Jaakola, A-M. 2020. Lapsen tilanteen arviointi lastensuojelun sosiaalityössä. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 229. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto.
- Jamison, T.B., Ganong, L. & Proulx, C.M. 2017. Unmarried Coparenting in the Context of Poverty: Understanding the Relationship Between Stress, Family Resource Management, and Resilience. *Journal of Family and Economic Issues*, 38(3), 439-452. <https://doi.org/10.1007/s10834-016-9518-z>
- Jegermalm, M., Hermansen, J. & Fladmoe, A. 2019. Beyond Voluntary Organizations and the Welfare State: Patterns of Informal Helping in the Scandinavian Countries. Teoksessa Henriksen, L.S., Strømsnes, K., Svedberg, L. (toim.) *Civic Engagement in Scandinavia. Nonprofit and Civil Society Studies*. Springer, Cham. 95-111. https://doi.org/10.1007/978-3-319-98717-0_4
- Jokela, M., Kivipelto, M. & Ylikännö, M. 2019. Toimeentulotuelta sosiaalityön asiakkaaksi – Sosiaalityöhön ohjaaminen Kelan ja kunnan rajapinnassa. Työpaperi 26/2019. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus.
- Jokela, U. 2011. Diakoniatyön paikka ihmisten arjessa. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A. Tutkimuksia 34. Tampere: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Jokinen, K. 2014. Perhekäytäntöjen sosiologia. Teoksessa Jallinoja, R., Hurme, H. & Jokinen, K. (toim.) *Perhetutkimuksen suuntauksia*. Gaudeamus. 167-191.
- Jokinen, K., Malinen, K., Perkanen, H., Moilanen, S., Rautakorpi, S., Harju-Veijola, M., Notko, M. & Kuronen, M. 2013. Lapset kertovat perheestä – mitä kuulemme? Teoksessa Reivinen, J. & Vähäkylä, L. (toim.) *Ketä kiinnostaa? Lasten ja nuorten hyvinvointi ja syrjäytyminen*. Gaudeamus. 175-197.
- Jokinen, K. & Pirskanen, H. 2015. Verkostokartta ja aikajana lasten moninaisten perhesuhteiden tutkimisessa. Teoksessa Mustola, M., Mykkänen, J., Böök, M.L. & Kärjä, A.-V. 2017. (toim.) *Visuaaliset menetelmät lapsuuden- ja nuorisotutkimuksessa*. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura. Verkojulkaisuja 123. 46-54.
- Judén-Tupakka, S. 2007. Askelia fenomenologiseen analyysiin. Teoksessa Syrjäläinen, E., Eronen, A. & Värri, V-M. (toim.) *Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin*. Tampere: Tampere University Press. 62-90.

- Juhila, K. 2018. Aika, paikka ja sosiaalityö. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, K. 2002. Sosiaalityö marginaalissa. Teoksessa Juhila, K., Forsberg, H. & Roivainen, I. (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 11-19.
- Julkunen, R. 2006. Universalismista köyhyyspolitiikkaan? Teoksessa Helne, T. & Laatu, M. (toim.): *Vääryyskirja*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto. 43-59.
- Juntunen, E. 2006. Diakoniatyön taloudellinen apu ja viimesijaisen sosiaaliturvan aukot. Teoksessa Juntunen, E., Grönlund, H. & Hiilamo, H. *Viimeisellä luukulla. Tutkimus viimesijaisen sosiaaliturvan aukoista ja diakoniatyön kohdentumisesta*. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2006:7. Helsinki: Kirkkohallitus. 51-176.
- Jäger, U.P. & Schröer, A. 2014. Integrated Organizational Identity: A Definition of Hybrid Organizations and a Research Agenda. *Voluntas (Manchester, England)*, 25 (5), 1281-1306. <https://doi.org/10.1007/s11266-013-9386-1>
- Kailaheimo-Lönnqvist, S., Kilpi-Jakonen, E., Niemelä, M. & Prix, I. 2020. Eriarvoisuus koulutuksessa. Teoksessa Mattila, M. (toim.) *Eriarvoisuuden tila Suomessa 2020*. Kalevi Sorsa -säätiö. Toinen painos. 93-125. https://sorsafoundation.fi/wp-content/uploads/2020/09/Eriarvoisuus2020_web3.pdf Luettu 4.9.2022.
- Kainulainen, S. & Saari, J. 2018. Samassa veneessä: empatiakuilujen poliittinen ulottuvuus Suomessa. *Politiikka*, 60(4), 310-323.
- Kaittila, A., Moisio, M., Viitasalo, K., Isoniemi, H., Välimäki, S., Hakovirta, M. 2022. Lapsiperheiden vahvat rahataidot (VaRa) -intervention kehittäminen ja tutkimus. *Kasvun tuki -aikakauslehti* 2(2).
- Kakkori, L. 2009. Hermeneutiikka ja fenomenologia: Hermeneuttis-fenomenologisen tutkimusotteen sisäisestä problematiikasta. *Aikuiskasvatus: aikuiskasvatustieteellinen aikakauslehti*, 273-280.
- Kallinen, K. & Pirskanen, H. 2022. Lasten ja nuorten tutkimushaastattelu. *Gaudeamus*.
- Kallinen, K., Pirskanen, H. & Rautio, S. 2018. Sensitiivinen tutkimuksessa. Menetelmät, kohderyhmät, haasteet ja mahdollisuudet. 2. painos. UNIPress.
- Kallinen, K. & Rautio, S. 2016. Haastateltavan kodin merkitys haastattelupaikkana tutkittaessa sensitiivisiä perheaiheita. *Nuorisotutkimus*, 34(4), 22-36.
- Kallio, J. & Hakovirta, M. 2020a. Johdanto: Huono-osaisuus ja köyhyys lapsiperheissä. Teoksessa Kallio, J. & Hakovirta, M. (toim.) *Lapsiperheiden köyhyys & huono-osaisuus*. Tampere: Vastapaino. 7-33.
- Kallio, J. & Hakovirta, M. 2020b. Johtopäätökset. Teoksessa Kallio, J. & Hakovirta, M. (toim.) *Lapsiperheiden köyhyys & huono-osaisuus*. Tampere: Vastapaino. 257-270.
- Kallio, J. & Hakovirta, M. 2020c. Lapsiperheiden köyhyys & huono-osaisuus. Tampere: Vastapaino.

- Kallio, J., Hautala, H. & Erola, J. 2020. Vanhempien huono-osaisuuden yhteys lasten koulupudokkuuteen. Teoksessa Kallio, J. & Hakovirta, M. (toim.) *Lapsiperheiden köyhyys & huono-osaisuus*. Tampere: Vastapaino. 175-198.
- Kallio, J., Lintunen, L., Niemelä, M., Blomberg, H. & Kroll, C. 2020. Lurjuksista kunnan kansalaisia? Kansalaisten asennoituminen toimeentulotuen saajiin 2012–2018. *Yhteiskuntapolitiikka*, 85(3), 247-258.
- Kallio, J. & Kouvo, A. 2015. Street-level Bureaucrats' and the General Public's Deservingness Perceptions of Social Assistance Recipients in Finland. *Social policy & administration* 49(3), 316-334.
<https://doi.org/10.1111/spol.12094>
- Kamali, M. & Jönsson, J.H. 2018a. Introduction. Teoksessa Kamali, M. & Jönsson, J.H. (toim.) *Neoliberalism, Nordic Welfare States and Social Work. Current and Future Challenges*. London: Routledge. 1-22.
- Kamali, M. & Jönsson, J.H. 2018b. Conclusion. Current and Future Challenges for Nordic Welfare States and Social Work. Teoksessa Kamali, M. & Jönsson, J.H. (toim.) *Neoliberalism, Nordic Welfare States and Social Work. Current and Future Challenges*. London: Routledge. 249-269.
- Kangas, O. & Ritakallio, V-M. 2008. Köyhyyden mittaustavat, sosiaaliturvan riittävyys ja köyhyyden yleisyys Suomessa. Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 61/2008. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Kangas, O. & Ritakallio, V-M. 1996. Eri menetelmät - eri tulokset? Köyhyyden monimuotoisuus. Teoksessa Kangas, O. & Ritakallio, V-M. (toim.) *Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa*. Stakes tutkimuksia 65. 11-67.
- Kannasoja, S. & Svenlin, A-R. 2011. Osallistumisen ja suojelun yhdistäminen lähtökohdaksi sosiaalityön nuorisotutkimukselle. Teoksessa Pehkonen, A. & Väänänen-Fomin, M. (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka. Sosiaalityön tutkimuksen seuran vuosikirja*. Jyväskylä: PS-kustannus. 275-291.
- Kannisto, H. 1986. Ymmärtäminen, kritiikki ja hermeneutiikka. Teoksessa Niiniluoto, I. & Saarinen, E. (toim.) *Vuosisatamme filosofia*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY. 145-243.
- Kakoudakis, K. 2014. Effects of social tourism on unemployed individuals' self-efficacy and job-search behaviour. University of Nottingham.
<https://eprints.nottingham.ac.uk/27941/1/PhD%20Thesis%20Konstantinos%20I.%20Kakoudakis.pdf> Luettu 3.5.2023.
- Karjalainen, J. 2016. Toimeentulotuen tuolla puolen - hätäavusta yhteisötalouteen? Teoksessa Blomgren, S., Karjalainen, J., Karjalainen, P., Kivipelto, M., Saikkonen, P. & Saikku, P. *Sosiaalityö, palvelut ja etuudet muutoksessa*. Raportti 4/2016. Helsinki: Terveysturvan ja hyvinvoinnin laitos. 103-118.
- Karjalainen, P. 2017. Aikuissosiaalityö. Teoksessa Kananoja, A., Lähteinen, M. & Marjamäki, P. (toim.) *Sosiaalityön käsikirja*. 4. uudistettu laitos. Helsinki: Tietosanoma Oy. 247-259.
- Karjalainen, P., Metteri, A. & Strömberg-Jakka, M. 2019. TIEKARTTA 2030. Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön tulevaisuus selvitys. Sosiaali- ja

- terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019:41. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Karlsson, M. & Vamstad, J. 2018. New Deeds for New Needs: Civil Society Action Against Poverty in Sweden. *Voluntas*, 31, 1025-1036. <https://doi.org.ezproxy.jyu.fi/10.1007/s11266-018-9964-3>
- Karvinen, S. 1993. Reflektiivinen ammatillisuus sosiaalityössä. Teoksessa Granfelt, R., Jokiranta, H., Karvinen, S., Matthies, A-L. & Pohjola, A. *Monisärmäinen sosiaalityö*. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto. 15-51.
- Karvinen-Niinikoski, S. 2005. Reflektiivisyys ja asiantuntijuus. *FinSoc: uutiskirje sosiaalihuollon menetelmien arvioinnista* 2, 18-21.
- Karvonen, S. 2016. Lasten moniulotteinen köyhyys indikaattoreiden valossa. Teoksessa Karvonen, S. & Salmi, M. (toim.) *Lapsiköyhyys Suomessa 2010-luvulla*. Työpaperi 30/2016. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 54-67.
- Karvonen, S., Mäntylä, E. & Salmi, M. 2016. Johdanto. Teoksessa Karvonen, S. & Salmi, M. (toim.) *Lapsiköyhyys Suomessa 2010-luvulla*. Työpaperi 30/2016. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 6-12.
- Katisko, M., Annala, I., Kalm-Akubardia, M., Kynsilehto, A., Marucco, C., Pehkonen-Elmi, T. & Viljanen, K. 2023. Paperittomien henkilöiden sosiaaliset oikeudet Suomessa. Valtioneuvoston kanslia: Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2023:6. [https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164606/VN TEAS_2023_6.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164606/VN_TEAS_2023_6.pdf?sequence=1&isAllowed=y) Luettu 19.6.2023.
- Kauhanen, A., Riihelä, M. & Tuomala, M. 2020. Köyhyys ja köyhyyden pitkittyminen Suomessa. *Kansantaloudellinen aikakauskirja*. 1/2020. 116. vuosikerta. 6-29. [https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164606/VN TEAS_2023_6.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164606/VN_TEAS_2023_6.pdf?sequence=1&isAllowed=y) Luettu 10.6.2022.
- Kaukko, M., Korkiamäki, R. & Kuusisto, A-K. 2019. Normatiivisesta etiikasta elettyyn kohtaamiseen – tutkimuksellista hengailua yksin tulleiden maahanmuuttajanuorten kanssa. Teoksessa Rutanen, N. & Vehkalahti, K. (toim.) *Tutkimuseettisestä sääntelystä elettyyn kohtaamiseen. Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka II*. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 218. 86-102.
- Kekkonen, M., Appelqvist-Schmidlechner, K., Haavanlammi, M., & Känkänen, P. 2022. Icehearts-toiminta vanhempien sosiaalisena tukena - ”Se pieni kysymys, että mitä sulle kuuluu, miten sä jaksat. *Janus*, 30(2), 157-173. <https://doi.org/10.30668/janus.100431>
- Kestilä, S. 2016. Nuoreksi aikuiseksi epävanaassa kasvu ympäristössä: Nuorten kokemuksia arjessa selviytymisestä ja kasvuolosuhteista lastensuojelulapsena. Oulun yliopisto.
- Kestilä, L., Paananen, R., Väisänen, A., Muuri, A., Merikukka, M., Heino, T. & Gissler, M. 2012. Kodin ulkopuolelle sijoittamisen riskitekijät. Rekisteripohjainen seurantatutkimus Suomessa vuonna 1987 syntyneistä. *Yhteiskuntapolitiikka*, 7(1). 34-52.

- Kiili, J., Moilanen, J., Lehto-Lundén, T., Svenlin, A. & Kannasoja, S. 2023a. Tutkimusta lasten kanssa: Autoetnografinen reflektio sukupolvien suhteista. *Kasvatus & Aika*, 17(1), 153-170.
<https://doi.org/10.33350/ka.119345>
- Kiili, J., Moilanen, J. & Larkins, C. 2023b. Child-researcher relationships in child protection research. An integrative review. *European Journal of Social Work*, 26(3), 480-493. <https://doi.org/10.1080/13691457.2021.2016648>
- Kiili, J. & Moilanen, J. 2019. Participation as a Methodological and Ethical Issue in Child Protection Research. *Journal of Children's Services*, 14(3), 143-161.
<https://doi.org/10.1108/JCS-02-2019-0009>
- Kirkkojärjestys 1991/1055 v. 1993.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19931055> Luettu 6.10.2022.
- Kirkon tilastot 2022. <https://www.kirkontilastot.fi/> Luettu 17.4.2023.
- Kivimäki, K. 2022. Jouluiloa huono-osaisten perheiden lapsille: auttajien tekemät auttamisen valinnat Jouluapua -yhteisössä. Turun yliopisto. Pro gradu -tutkielma.
- Kivipelto, M. 2021. Rakenteellisen sosiaalityön katsaus. Työpaperi 16/2021. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-685-5> Luettu 9.3.2022.
- Kivipelto, M. 2016. Sosiaalityön yhteiskunnallinen tehtävä ja vaikuttavuus. Teoksessa Blomgren, S., Karjalainen, J., Karjalainen, P., Kivipelto, M., Saikkonen, P. & Saikku, P. *Sosiaalityö, palvelut ja etuudet muutoksessa*. Raportti 4/2016. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 137-156.
- Kivipelto, M., Karjalainen, P., Koponen, E. & Liukko, E. 2020a. Osallistavan sosiaaliturvan kokeilun toteutus. Teoksessa Kivipelto, M. (toim.) *Osallistavaa aikuissosiaalityötä – osallistavan sosiaaliturvan kuntakokeilun tulokset*. Raportti 7/2020. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 10-25.
- Kivipelto, M., Karjalainen, P., Koponen, E. & Liukko, E. 2020b. Loppupäätelmät. Teoksessa Kivipelto, M. (toim.) *Osallistavaa aikuissosiaalityötä – osallistavan sosiaaliturvan kuntakokeilun tulokset*. Raportti 7/2020. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 136-138.
- Kivipelto, M., Karjalainen, P., Moisio, P., Liukko, E. & Karjalainen, J. 2020c. Sosiaalityön uusi asento ja odotukset Kela-siirron jälkeen. Teoksessa Korpela, T., Heinonen, H-M., Laatu, M., Raittila, S. & Ylikännö, M. (toim.) *Ojista allikkoon? Toimeentulotukiuudistuksen ensi metrit*. Helsinki: Kela. 456-480.
- Kivipelto, M. & Koponen, E. 2020. Tutkimuksen arviointia. Teoksessa Kivipelto, M. (toim.) *Osallistavaa aikuissosiaalityötä – osallistavan sosiaaliturvan kuntakokeilun tulokset*. Raportti 7/2020. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 132-135.
- Kivipelto, M., Blomgren, S., Karjalainen, P. & Saikkonen, P. 2013 (toim.) Vaikuttavaa aikuissosiaalityötä – arviointimalleista mittareihin. Tutkimus- ja kehittämishankkeen loppuraportti. Raportti 8/2013. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL).

- Knies, G. 2022. Effects of Income and Material Deprivation on Children's Life Satisfaction: Evidence from Longitudinal Data for England (2009–2018). *Journal of Happiness Studies*, 23(4), 1469-1492.
<https://doi.org/10.1007/s10902-021-00457-3>
- Koivumäki, P. 2022. Eletty elämäntilanne päihdesosiaalityössä: filosofinen analyysi Rauhalan ihmiskäsityksen tilanteesta. *Janus* 30(2), 124-139.
- Koivunen, T. & Ylöstalo, H. 2017. Tutkimushaastattelu ruumiillisena kohtaamisena. *Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 25(3), 240-247.
- Koivusilta, L. 2020. Vanhempien huono-osaisuuden yhteydet lasten ja nuorten tulevaisuuden voimavaroihin ja ajatuksiin tulevaisuudesta. Teoksessa Kallio, J. & Hakovirta, M. (toim.) *Lapsiperheiden köyhyys & huono-osaisuus*. Tampere: Vastapaino. 143-172.
- Kokkonen, T., Närhi, K. & Matthies, A-L. 2018. Transformation of the Finnish welfare State. Teoksessa Kamali, M. & Jönsson, J.H. (toim.) *Neoliberalism, Nordic Welfare States and Social Work. Current and Future Challenges*. London: Routledge. 35-45.
- Korkiamäki, R. 2013. Kaveria ei jätetä! Sosiaalinen pääoma nuorten vertaisuuhteissa. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 137, Acta Electronica Universitatis Tamperensis 1307. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Korkiamäki, R. & Kaukko, M. 2022. Faceless, voiceless child – Ethics of visual anonymity in research with children and young people. *Childhood*, 30(1), 55-70. <https://doi.org/10.1177/09075682221126586>
- Korpela, T., Heinonen, H-M., Laatu, M., Raittila, S. & Ylikännö, M. 2020. Johdanto. Teoksessa Korpela, T., Heinonen, H-M., Laatu, M., Raittila, S. & Ylikännö, M. (toim.) *Ojista allikkoon? Toimeentulotukiuudistuksen ensi metrit*. Helsinki: Kela. 8-27.
- Kortetmäki, T. & Silvasti, T. 2017. Charitable Food Aid in a Nordic Welfare State: A case for Environmental and Social Injustice. Teoksessa Matthies, A-L. & Närhi, K. (toim.) *The Ecosocial Transition of Societies: The Contribution of Social Work and Social Policy*. Lontoo: Routledge. 219-233.
- Koskiahho, B. 2014. Kumppanuuden sosiaalipolitiikkaa etsimässä. *Setlementtijulkaisuja* 32. United Press Global.
- Kostet, I. 2021. Shifting Power Dynamics in Interviews With Children: A Minority Ethnic, Working-class Researcher's Reflections. *Qualitative research: QR*, 146879412110347.
<https://doi.org/10.1177/14687941211034726>
- Kouvo, A. & Kankainen, T. 2009. Sosiaalista pääomaa rakentamassa vai purkamassa? Suomalaiset hyvinvointipalvelut ja yleistynyt luottamus. *Yhteiskuntapolitiikka*, 74(6), 585-603.
- Krok, S. 2012. Yksinhuoltajaäitien köyhyydessä selviytymisen strategiat. Teoksessa Forssén, K., Roivainen, I., Ylinen, S. & Heinonen, J. (toim.)

- Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011.*
Kuopio: UNIPress. 129-149.
- Krok, S. 2009. Hyviä äitejä ja arjen pärjääjiä – yksinhuoltajia marginaalissa.
Tampereen yliopisto.
- Krumer-Nevo, M. 2017. Poverty and the Political: Wrestling the Political Out of and Into Social Work Theory, Research and Practice. *European Journal of Social Work*, 20(6), 811-822.
<https://doi.org/10.1080/13691457.2017.1318264>
- Krumer-Nevo, M. 2016. Poverty-Aware Social Work: A Paradigm for Social Work Practice with People in Poverty. *The British Journal of Social Work*, 46(6), 1793-1808. <https://doi-org.ezproxy.jyu.fi/10.1093/bjsw/bcv118>
- Kuivalainen, S. 2010. Köyhä, köyhempi, köyhin? Toimeentulotuen alikäytön yhteys köyhyyteen. Teoksessa Ervasti, H., Kuivalainen, S. & Nyqvist, L. (toim.) *Köyhyys, tulonjako ja eriarvoisuus: juhla kirja Veli-Matti Ritakallion täyttäessä 50 vuotta 21.10.2010*. Turku: Turun yliopisto. 69-88.
- Kuivalainen, S. 2009. Kerjääminen sosiaalipoliittisena kysymyksenä. Teoksessa Mäkinen, V. & Pessi, A.B. (toim.) *Kerjääminen eilen ja tänään*. Tampere: Vastapaino. 207-235.
- Kuivalainen, S. 2004. Missä määrin toimeentulotuki poistaa köyhyyttä? *Yhteiskuntapolitiikka* 69:6, 583-593.
- Kuivalainen, S. & Saikku, P. 2013. Mihin toimeentulotukea myönnetään ja miksi? Teoksessa Kuivalainen, S. (toim.) *Toimeentulotuki 2010-luvulla. Tutkimus toimeentulotuen asiakkuudesta ja myöntämiskäytännöistä*. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. 151-185.
- Kujala, A. & Danielsbacka, M. 2015. Hyvinvointivaltion loppu? Vallanpitäjät, kansa ja vastavuoroisuus. Helsinki: Tammi.
- Kukkola, J. 2018. Kokemuksen tutkimuksen metatiede: kokemuksen käsitteen käytön ja kokemuksen ehtojen tutkimus. Teoksessa Toikkanen, J. & Virtanen, I.A. (toim.) *Kokemuksen tutkimus VI. Kokemuksen käsite ja käyttö*. Rovaniemi: Lapland University Press. 41-63.
- Kupiainen, R. 2005. Heidegger ja faktisuuden hermeneutiikka. Teoksessa Tontti, J. (toim.) *Tulkinnasta toiseen. Esseitä hermeneutiikasta*. Tampere: Vastapaino. 85-97.
- Kuula, A. 2021. Alaikäisiltä kerätyn aineiston arkistoinnin ja jatkokäytön etiikka. Teoksessa Lagström, H., Pösö, T., Rutanen, N. & Vehkalahti, K. (toim.) *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*. Verkkojulkaisu. Julkaistu painettuna kirjana vuonna 2010. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 162. 213-235.
- Kylmä, J. 2008. Näkökohtia tutkimusetiikasta laadullisessa terveystutkimuksessa. Teoksessa Pietilä, A-M. & Länsimies-Antikainen, H. (toim.) *Etiikkaa monitieteisesti. Pohdintaa ja kysymyksiä*. Kuopion yliopiston julkaisuja F. Kuopio: Kuopion yliopisto. 109-120.
- Laatu, M., Airio, I. & Mattila, H. 2020. Perustoimeentulotukiasiakkaiden käsityksiä ja kokemuksia toimeentulotuki uudistuksesta ja Kelan palveluista. Teoksessa Korpela, T., Heinonen, H-M., Laatu, M., Raittila, S.

- & Ylikännö, M. (toim.) *Ojista allikkoon? Toimeentulotukiuudistuksen ensi metrit*. Helsinki: Kela. 116-150.
- Lahtela, J. & Pärnänen, A. 2023. Lapsia koskeva tieto: Tietopohjan tila ja kehittämistarpeet. Lapsistrategian toimenpiteen 24 loppuraportti. Helsinki: Tilastokeskus.
- Laihiala, T. 2020. Mitä leipäjonot kertovat lapsiperheiden huono-osaisuudesta? Teoksessa Kallio, J. & Hakovirta, M. (toim.) *Lapsiperheiden köyhyys & huono-osaisuus*. Tampere: Vastapaino. 73-92.
- Laihiala, T. 2018. Kokemuksia ja käsityksiä leipäjonoista. Huono-osaisuus, häpeä ja ansaitsevuus. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies, 163. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto.
- Laihiala, T. & Ohisalo, M. 2017. Sosiaalipummit leipäjonossa? – Kansalaisten käsityksiä huono-osaisten ansaitsevuudesta. Teoksessa Saari, J. (toim.) *Sosiaaliturvariippuvuus. Sosiaalipummit oleskeluyhteiskunnassa?* Tampere: Tampere University Press. 233-286.
- Laimi, T., Pusa, A-M., Rajala, K. & Stenvall, E. 2023. Mielekästä vapaa-aikaa, kavereita ja koordinaatiota – Harrastamisen Suomen mallin arviointi. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus (KARVI).
- Laine, T. 2018. Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Valli, R. (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. 5. uudistettu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-Kustannus. 28-45.
- Laitinen, M. 2004. Häväistyt ruumiit, rikotut mielet. Tutkimus lapsina läheissuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä. Tampere: Vastapaino.
- Laki yleisestä asumistuesta 2014/938.
<https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20140938> Luettu 16.3.2022.
- Laki toimeentulotuesta 1997/1412.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1997/19971412> Luettu 16.3.2022.
- Lapsen oikeuksien komitea 2023. Loppupäätelmät Suomen yhdistetyistä viidennestä ja kuudennesta raportista.
https://um.fi/documents/35732/0/CRC_C_FIN_CO_5-6_fi+%281%29.pdf/f8e9c156-5172-0834-d6c7-201066cbc9f2?t=1691047057189 Luettu 28.9.2023.
- Lastensuojelulaki 2007/417.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417#L7P36> Luettu 16.3.2022.
- Latomaa, T. 2012. Onko kokemuksen (psykologinen) tutkimus tiedettä? Tieteenteoreettinen vai tieteenpsykologinen kysymys. Teoksessa Kiviniemi, L., Koivisto, K., Latomaa, T. ym. (toim.) *Kokemuksen tutkimus III. Teoria, käytäntö, tutkija*. Lapin yliopistokustannus: Tila [jakaja]. 289-318.
- Latomaa, T. 2009. Ymmärtävä psykologia: psykologia rekonstruktivisena tieteenä. Teoksessa Perttula, J. & Latomaa, T. (toim.) *Kokemuksen tutkimus*.

- Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen*. 3. painos. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. 17-88.
- Laverty, S.M. 2003. Hermeneutic Phenomenology and Phenomenology: A Comparison of Historical and Methodological Considerations. *International Journal of Qualitative Methods*, 2(3), 21-35. <https://doi.org/10.1177/160940690300200303>
- Leeman, L. & Virrankari, L. 2022. Nuorten osallisuuden kokemus ja siinä tapahtuneet muutokset vuosina 2019–2021: ovatko erot kasvaneet koronaepidemian aikana? Teoksessa Kekkonen, M., Gissler, M., Känkänen, P. & Isola, A-M. (toim.) *Poikkeuksellinen nuoruus korona-aikaan. Nuorten elinolot -vuosikirja 2022*. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. 152-166.
- Lehto-Lundén, T. 2020. Lapsi tukiperheessä. Eksistentiaalis-fenomenologinen tutkimus lasten kokemuksista. Helsingin yliopisto. Heikki Waris -instituutin tutkimuksia 3/2020.
- Lehtomaa, M. 2011. Fenomenologinen kokemuksen tutkimus: haastattelu, analyysi ja ymmärtäminen. Teoksessa Perttula, J. & Latomaa, T. (toim.): *Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen*. 4. painos. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. 163-194.
- Leis-Peters, A. 2014. Hidden by Civil Society and Religion? Diaconal Institutions as Welfare Providers in the Growing Swedish Welfare State. *A Journal of Church and State*, 56(1), 105-127. <https://doi.org/10.1093/jcs/cst134>
- Lewis, A. 1992. Group Child Interviews as a Research Tool. *British Educational Research Journal*, 18(4), 413-421. <https://doi.org/10.1080/0141192920180407>
- Liikanen, S-L. 2021. Aikuissosiaalityön ja köyhät lapsiperheet – luottamuksesta ja sosiaalityön käytännöistä. Teoksessa Günther, K. & Kallio, J. (toim.) *Tutkiva sosiaalityö. Sosiaalityö professiona*. Talentia ry / Talentia-lehti ja Sosiaalityön tutkimuksen seura. 51-62. <https://talentia.e-julkaisu.com/2021/tutkivasosiaalityo/#page=3> Luettu 14.3.2022.
- Liikanen, S-L. 2017. Köyhät ritarit. Luottamus köyhyyskirjoituskilpailuun osallistuneiden lapsiperheiden vanhempien kirjoituksissa. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Lind, K. 2020. Kenen äänellä, millä asialla? Sosiaali- ja terveysjärjestöjen edustuksellisuus, toimintaympäristön muutokset ja operatiivisen johdon toimijuus. Jyväskylän yliopisto.
- Lindberg, M. 2021. Staying Afloat. Studies on the Subjective Wellbeing and Coping Strategies of Families with Children in Finland. Åbo Akademi, University of Vasa.
- Lindberg, M., Nygård, M., Hakovirta, M. & Sarkia, A. 2023. Lasten selviytymisstrategiat koronapandemian aikana Suomessa *Yhteiskuntapolitiikka*, 88(4). 412-419.
- Lindberg, M. & Nygård, M. 2023. Talouskuri lapsiperheiden arjessa. Teoksessa Autto, J. (toim.) *Talouskuri tuli Suomeen*. Tampere: Vastapaino. 171-191.

- Lindberg, M., Nygård, M., Nyqvist, F. & Hakovirta, M. 2021. Financial Stress and Subjective Wellbeing among Children – Evidence from Finland. *Child Indicators Research*, 14, 799-819. <https://doi.org/10.1007/s12187-020-09779-9>
- Lindberg, M., Nygård, M., Autto, J., Rappe, A. & Gichuhi, E. 2020. Toimeentuloturvasta investointimaailmaan? Lapsiperheiden hyvinvointi ja perhepolitiikka Suomen hallitusareenalla vuosina 2007–2019. *Politiikka*, 62(1-4), 251-275. <https://doi.org/10.37452/politiikka.96082>
- Lindberg, M., Autto, J. & Nygård, M. 2019. Lapsiperheiden kotitalouden strategiat taloudellisen epävarmuuden ja perhepoliittisten muutosten kentällä. *Janus*, 27(1), 3-20. <https://doi.org/10.30668/janus.68838>
- Lindroos, E., Sirniö, O. & Vaalavuo, M. 2021. Lapsiköyhyys koko väestön köyhyyttä yleisempää Euroopassa – Suomessa lapsiköyhyyttä esiintyy etenkin yksinhuoltaja- ja maahanmuuttajaperheissä. Policy Brief. <https://invest.utu.fi/wp-content/uploads/2021/10/Lapsikoyhyys-koko-vaeston-koyhytta-yleisempaa-Euroopassa-Suomessa-lapsikoyhytta-esiintyy-etenkin-yksin-huoltaja-ja-maahanmuuttajaperheissa.pdf> Luettu 6.3.2022.
- Lindseth, A. & Norberg, A. 2022. Elucidating the Meaning of Life World Phenomena. A Phenomenological Hermeneutical Method for Researching Lived Experience. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*. <https://doi.org/10.1111/scs.13039>
- Lindseth, A. & Norberg, A. 2004. A Phenomenological Hermeneutical Method for Researching Lived Experience. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 18(2), 145-153. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6712.2004.00258.x>
- Lipsky, M. 1980. Street-Level Bureaucracy: Dilemmas of the Individual in Public Services. New York: Russell Sage Foundation.
- Lister, R. 2013. 'Power, not Pity': Poverty and Human Rights. *Ethics and Social Welfare*, 7(2), 109-123. <https://doi.org/10.1080/17496535.2013.779002>
- Lister, R. 2007a. From Object to Subject: Including Marginalised Citizens in Policy Making. *Policy and Politics* 35(3), 437-455. <https://doi.org/10.1332/030557307781571579>
- Lister, R. 2007b. Inclusive Citizenship: Realizing the Potential. *Citizenship Studies*, 11(1), 49-61. <https://doi.org/10.1080/13621020601099856>
- Lister, R. 2004. Poverty. Cambridge: Polity.
- Liukko, E. & Muurinen, H. 2022. Rakenteellinen sosiaalityö kansallisena vaikuttajana. Teoksessa Liukko, E., Muurinen, H., Kokkonen, T. & Santalahti, V. (toim.) *Vaikuttava rakenteellinen sosiaalityö*. Raportti 1/2022. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. 152-157.
- Lobe, B., Morgan, D. & Hoffman, K. A. 2020. Qualitative Data Collection in an Era of Social Distancing. *International Journal of Qualitative Methods*, 19. <https://doi.org/10.1177/1609406920937875>
- Londén, P., Palanne, A., Peltosalmi, J., Teittinen, A. & Typpö, L. 2023. Sosiaalibarometri 2023. Kelan palvelut ja sosiaaliturva. Helsinki: SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry.

- Longhofer, J. & Floersch, J. 2012. The Coming Crisis in Social Work: Some Thoughts on Social Work and Science. *Research on Social Work Practice*, 22(5), 499-519. <https://doi.org/10.1177/1049731512445509>
- Lundgaard Andersen, L. 2018. Neoliberal Drivers in Hybrid Civil Society Organisations. *Critical Readings of Civiness and Social Entrepreneurism*. Teoksessa Kamali, M. & Jönsson, J.H. (toim.) *Neoliberalism, Nordic Welfare States and Social Work. Current and Future Challenges*. London: Routledge. 25-34.
- Luomanen, J. & Nikander, J. 2017. Haavoittuvat haastateltavat? Teoksessa Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvaori, J. (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino. 287-296.
- Lydahl, D., Holmberg, S., Günther, K. & Ranta, J. 2021. Doing Data Together – Affective Relations and Mobile Ethnography in Home Visits. *Qualitative Research: QR* 21(4), 515-530. <https://doi.org/10.1177/1468794120917913>
- MacLeod, M.A. 2018. Understanding the Rise of Food Aid and its Implications for the Welfare State: A Study of Scotland and Finland. University of Glasgow.
- Main, G. 2019. Money Matters: A Nuanced Approach to Understanding the Relationship between Household Income and Child Subjective Well-Being. *Child Indicators Research*, 12(4), 1125-1145. <https://doi.org/10.1007/s12187-018-9574-z>
- Main, G. & Bradshaw, J. 2012. A Child Material Deprivation Index. *Child Indicator Research* 5(3), 503-521. <https://doi.org/10.1007/s12187-012-9145-7>
- Malkavaara, M. 2002a. Sodasta laman kynnykselle. Köyhyys ja diakonia hyvinvointivaltiota rakennettaessa. Teoksessa Mäkinen, V. (toim.) *Lasaruksesta leipäjonoihin. Köyhyys kirkon kysymyksenä*. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy. 221-260.
- Malkavaara, M. 2002b. Nälkä ja köyhyys kirkon asiaksi. Teoksessa Mäkinen, V. (toim.) *Lasaruksesta leipäjonoihin. Köyhyys kirkon kysymyksenä*. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy. 283-312.
- Malmberg-Heimonen, I. & Tøge, A-G. 2020. Comparing the Effects of Governmental and Local Family Intervention Projects on Social Work Practices in Norway: A Cluster-Randomised Study. *The British Journal of Social Work*, 50(5), 1475-1494. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcaa003>
- Mapp, S., McPherson, J., Androff, D. & Gatenio Gabel, S. 2019. Social Work is a Human Rights Profession. *Social Work*, 64(3), 259-269. <https://doi.org/10.1093/sw/swz023>
- Martins, P.C., Oliveira, V.H. & Tendais, I. 2018. Research with Children and Young People on Sensitive Topics – The Case of Poverty and Delinquency. *Childhood*, 35(4), 458-472. <https://doi.org/10.1177/0907568218793931>
- Matheson, K. & Pranschke, M. 2022. Predicting Support for Social Actions and Policies that Enable Pet Ownership Among People Living in Poverty. *Anthrozoös*, 35(6), 789-807. <https://doi.org/10.1080/08927936.2022.2051933>

- Matthies, A-L. 2014. Sosiaalihuollon ja kansalaisyhteiskunnan suhde sivistyneen demokratian peilinä. Teoksessa Haverinen, R., Kuronen, M. & Pösö, T. (toim.) *Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus*. Tampere: Vastapaino. 42-61.
- Matthies, A-L. 2007. Toisenlainen kolmas sektori: Pohjoismaiden sosiaali- ja terveysjärjestöt tutkimuksen valossa. *Yhteiskuntapolitiikka*, 72(1), 57-71.
- Matthies, A-L. 1996. Hyvinvoinnin sekatalous ja suomalaiset välittävät organisaatiot. Teoksessa Matthies, A-L., Kotakari, U. & Nylund, M. (toim.) *Välittävät verkostot*. Tampere: Vastapaino. 11-29.
- Matthies, A-L. 1993. Epävirallinen ja virallinen sosiaalityön modernisaatiossa. Teoksessa Granfelt, R., Jokiranta, H., Karvinen, S., Matthies, A-L. & Pohjola, A. (toim.) *Monisärmäinen sosiaalityö*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto. 97-130.
- Mauss, M. 1999. Lahja. Vaihdannan muodot ja periaatteet arkaaisissa yhteiskunnissa. Ranskan ja englannin kielistä suomentaneet Jouko Nurmiainen ja Jyrki Hakanpää. Alkuperäisteos *Essai sur le don, 1950*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- McLaughlin, E. 2006. 'Pseudo-democracy and Spurious Precision': Knowledge Dilemmas in the New Welfare State. Teoksessa Glendinning C. & Kemp, P.A. (toim.) *Cash and Care. Policy Challenges in the Welfare State*. Bristol: Policy Press. 33-45.
- Merilehto, M. 2012. Ihminen psykologian tutkimuskohteena - subjektitieteellinen ihmiskäsitys ja tieteellinen kokemuksen tutkimus. Teoksessa Kiviniemi, L., Koivisto, K., Latomaa, T. ym. (toim.) *Kokemuksen tutkimus III. Teoria, käytäntö, tutkija*. Lapin yliopistokustannus: Tila [jakaja]. 73-99.
- Merleau-Ponty, M. 2012. Filosofisia kirjoituksia. Toimittaneet ja suomentaneet Miika Luoto ja Tarja Roinila. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Nemo.
- Merleau-Ponty, M. & Kauppinen, A. 2000. Esipuhe "Havainnon fenomenologiaan". *Tiede & Edistys*, 25(3).
<https://doi.org/10.51809/te.104620>
- Metteri, A. 2012. Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Miettinen, A., Hakovirta, M., Saarikallio-Torp, M., Haapanen, M., Kurki, P., ... Kivistö, N. 2020. Lasten vuoroasuminen ja sosiaaliturva. Vuoroasumisen nykytila ja merkitys etuus- ja palvelujärjestelmän kannalta. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2020:51. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Miettinen, T., Pulkkinen, S. & Taipale, J. 2010. Johdanto. Teoksessa Miettinen, T., Pulkkinen, S. & Taipale, J. (toim.) *Fenomenologian ydinkysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus. 9-22.
- Mikkola, M. 2017. Euroopan sosiaaliset ihmisoikeudet ja Suomi. Teoksessa Nykänen, E., Kalliomaa-Puha, L. & Mattila, Y. (toim.) *Sosiaaliset oikeudet - näkökulmia perustaan ja toteutumiseen*. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitokset. 38-66.

- Millar, J. 2006. Better off in Work? Work, Security and Welfare for Lone Mothers. Teoksessa Glendinning C. & Kemp, P.A. (toim.) *Cash and Care. Policy Challenges in the Welfare State*. Bristol: Policy Press. 171-185.
- Millar, J. & Ridge, T. 2020. No Margin for Error: Fifteen Years in the Working Lives of Lone Mothers and their Children. *Journal of Social Policy*, 49(1), 1-17. <https://doi.org/10.1017/S0047279418000752>
- Millar, J. & Ridge, T. 2013. Lone mothers and paid work: The 'family-work project'. *International Review of Sociology*, 23(3), 564-577. <https://doi.org/10.1080/03906701.2013.856161>
- Moilanen, J. 2015. Vapaaehtoistyö lastensuojelussa eilen ja tänään – tukihenkilötoiminta peilauspintana. *Janus*, vol. 23 (4), 416-422.
- Moilanen, P. & Räihä, P. 2018. Merkitysrakenteiden tulkinta. Teoksessa Valli, R. (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. 5. uudistettu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-Kustannus. 51-72.
- Moisio, P. 2006. Suhteellinen köyhyys Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka*, 71 (6), 639-645.
- Moisio, P. 2004. Köyhyyden pitkittäinen rakenne – Tilapäis-, toistuvais- ja pitkäaikaisköyhyys Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka*, 69(4), 341-359.
- Morgan, D.A. 2021. Analysing Complexity: Developing a Modified Phenomenological Hermeneutical Method of Data Analysis for Multiple Contexts. *International Journal of Social Research Methodology*, 24(6), 655-667. <https://doi.org/10.1080/13645579.2020.1847996>
- Morris, K., Mason, W., Bywaters, P., Featherstone, B., Daniel, B., ... Webb, C. 2018. Social Work, Poverty and Child Welfare Interventions. *Child & Family Social Work*, 23(3), 364-372. <https://doi-org.ezproxy.jyu.fi/10.1111/cfs.12423>
- Mukkila, S., Moisio, P., Mäkinen, L. & Nykänen, E. 2022. Paljonko on riittävästi? Köyhyys ja perusturvan riittävyys. Teoksessa Karvonen, S., Kestilä, L. & Saikkonen, P. (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2022*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 194-207.
- Mukkila, S., Ilmakunnas, I., Moisio, P. & Saikkonen, P. 2019. Köyhyys ja perusturvan riittävyys. Teoksessa Kestilä, L. & Karvonen, S. (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2018*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 79-93.
- Mulari, H., Valkonen, S. & Salomaa, S. 2016. Lopuksi: yhteenvetoa ja tulevaisuuden teemoja. Teoksessa Mulari, H. (toim.) *Solmukohtia Näkökulmia lasten mediakulttuurien tutkimusmenetelmiin ja mediakasvatukseen*. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura Verkkojulkaisuja 103. 145-153.
- Mullainathan, S. & Shafir, E. 2013. Scarcity. Why Having too Little Means so Much. New York: Times Books, Henry Holt and Company.
- Murto, L. 2011. Kumppanuusyhteistyö kuntien ja järjestöjen palvelutoiminnassa. Teoksessa Pohjola, A. & Särkelä, R. (toim.) *Sosiaalisesti kestävä kehitys*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry. 168-184.

- Mustakallio, H. 2002. Köyhät, sairaat ja kirkko. Suomalaista diakoniaa 1800-luvulta 1940-luvulle. Teoksessa Mäkinen, V. (toim.) *Lasaruksesta leipäjonoihin. Köyhyys kirkon kysymyksenä*. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy. 197-220.
- Mustola, M., Mykkänen, J., Böök, M.L. & Kärjä, A.-V. 2017. (toim.) *Visuaaliset menetelmät lapsuuden- ja nuorisotutkimuksessa*. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 123.
https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/visuaaliset_menetelmat_verkko.pdf
- Myllyniemi, S. 2016. (toim.) Arjen jäljillä. Nuorisobarometri 2015. Opetus- ja kulttuuriministeriö. Nuorisoasiain neuvottelukunta. Nuorisotutkimusverkosto.
- Mynttinen, M.A., Mishina, K.E. & Kangasniemi, M.K. 2021. Adolescents' Perceptions and Experiences of Their Responsibilities for Their Alcohol Use – A Group Interview Study. *Children*, 8(3), 214.
<https://doi.org/10.3390/children8030214>
- Mäenpää, P. & Faehnle, M. 2021. 4. sektori. Kuinka kaupunkiaktivismi haastaa hallinnon, muuttaa markkinat ja laajentaa demokratiaa. Tampere: Vastapaino.
- Mäkinen, L. 2023. What is needed at the acceptable minimum? Studies on the operationalisation of the concept of poverty. Turku: Turun yliopisto.
- Mäntylä, E. 2020. Lomalle yhdenvertaisuuteen: Lomatoiminnan osallisuusvaikutusten arviointi. Työpaperi 9/2020. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/140062/URN_ISBN_978-952-343-468-4.pdf?sequence=1&isAllowed=y Luettu 28.9.2022.
- Määttä, A. 2012. Perusturva ja poiskäännyttäminen. Diakonia-ammattikorkeakoulu. A Tutkimuksia 36. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Möttönen, S. & Niemelä, J. 2005. Kunta ja kolmas sektori. Yhteistyön uudet muodot. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Neelakantan, L., Fry, D., Florian, L. & Meinck, F. 2022. Adolescents' Experiences of Participating in Sensitive Research: A Scoping Review of Qualitative Studies. *Trauma, violence & abuse*, 15248380211069072.
<https://doi.org/10.1177/15248380211069072>
- Netemeyer, R.G., Warmath, D., Fernandes, D. & Lynch, J.G. 2018. How Am I Doing? Perceived Financial Well-Being, Its Potential Antecedents, and Its Relation to Overall Well-Being. *The Journal of Consumer Research*, 45(1), 68-89. <https://doi.org/10.1093/jcr/ucx109>
- Neubauer, B.E., Witkop, C.T. & Varpio, L. 2019. How Phenomenology Can Help Us Learn From the Experiences of Others. *Perspectives on Medical Education*, 8(2), 90-97. <https://doi.org/10.1007/s40037-019-0509-2>
- Newberry, A. M. 2012. Social Work and Hermeneutic Phenomenology. *Journal of Applied Hermeneutics*. <https://doi.org/10.11575/jah.v0i0.53219>

- Niemelä, J. 2019. Järjestöt sote-Suomea rakentamassa. Kunnallisalan kehittämissäätiön Julkaisu 25. https://kaks.fi/wp-content/uploads/2019/05/niemela_jarjestot-sote-suomea-rakentamassa.pdf Luettu 5.7.2022.
- Niemelä, J. 2011. Hyvien kansalaisten yhteiskunta? Teoksessa Pessi, A.B. & Saari, J. (toim.) *Hyvien ihmisten maa. Auttaminen kilpailukyky-yhteiskunnassa*. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisu A Tutkimuksia 31. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu. 311-331.
- Niemelä, J. 1984. Holisti ja holistinen ihmiskäsitys. *Alkoholipolitiikka*, 49, 315-320.
- Niemelä, J. & Auvinen, T. 2021. Järjestötieto hyvinvointialueiden tietojohdantamisessa – Selvityshenkilöiden raportti kansalaisyhteiskunnasta saatavan tiedon hyödyntämisestä sosiaali- ja terveydenhuollossa. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2021:37. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Niemelä, P. 2014a. Systemaattinen ihmiskäsitys. Ihminen järjestelmänä: rakenne (3³) ja toiminta(3x3). United Press Global.
- Niemelä, P. 2014b. Systemaattinen metodi ilmiöiden tarkastelussa – esimerkkinä systemaattinen ihmiskäsitys. *Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti*, 22(4), 361-371.
- Nieminen, L. 2021. Lasten ja nuorten tutkimus: oikeudellinen tarkastelu. Teoksessa Lagström, H., Pösö, T., Rutanen, N. & Vehkalahti, K. (toim.) *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*. Verkkojulkaisu. Julkaistu painettuna kirjana vuonna 2010. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisu 162. 25-42.
- Nikander, I. 2005. Dialogin mahdollisuus ja mahdottomuus. Teoksessa Tontti, J. (toim.) *Tulkinnasta toiseen. Esseitä hermeneutiikasta*. Tampere: Vastapaino. 241-265.
- Nikupeteri, A. & Laitinen, M. 2017. Lasten sensitiivisten kokemusten tutkimisen metodologiset valinnat – Esimerkkinä vanhempien välisen eron jälkeisen vainon tutkimusprosessi. *Kasvatus & Aika*, 11(1), 6-23.
- Nolbeck, K., Wijk, H., Lindahl, G. & Olausson, S. 2020. "If you don't behave, you're in real shit, you don't get outside the doors"- a phenomenological hermeneutic study of adolescents' lived experiences of the socio-spatial environment of involuntary institutional care. *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being*, 15(1), 1726559. <https://doi.org/10.1080/17482631.2020.1726559>
- Nygård, M. 2015. Hyvinvointivaltiosta kilpailuvaltioon? Teoksessa Autto, J. & Nygård, M. (toim.) *Hyvinvointivaltion kulttuuritutkimus*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. 136-166.
- Nygård, M., Lindberg, M., Nyqvist, F. & Härtull, C. 2019. The Role of Cash Benefits and In-kind Benefit Spending for Child Poverty in Times of Austerity: An Analysis of 22 European Countries 2006-2015. *Social Indicators Research*, 146(3), 533-552. <https://doi.org/10.1007/s11205-019-02126-8>

- Närhi, K. 2023. Kansainvälinen ja suomalainen rakenteellisen sosiaalityön perinne. Teoksessa Närhi, K. Kannasoja, S., Kokkonen, T., Rantamäki, N. & Ruonakangas, S. (toim.) *Rakenteellisen sosiaalityön tila ja tulevaisuus Suomessa*. SoPhi 154. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 22-48.
- Närhi, K., Rantamäki, N., Kannasoja, S., Kokkonen, T. & Ruonakangas, S. 2023. Johdatus rakenteelliseen sosiaalityöhön. Teoksessa Närhi, K. Kannasoja, S., Kokkonen, T., Rantamäki, N. & Ruonakangas, S. (toim.) *Rakenteellisen sosiaalityön tila ja tulevaisuus Suomessa*. SoPhi 154. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 6-20.
- Obućina, O. & Ilmakunnas, I. 2020. Poverty and Overcrowding Among Immigrant Children in an Emerging Destination: Evidence from Finland. *Child Indicators Research*, 13(6), 2031-2053. <https://doi.org/10.1007/s12187-020-09743-7>
- O'Connell, R., Knight, A. & Brannen, J. 2019. Living Hand to Mouth. Children and Food in Low-Income Families. London: Child Poverty Action Group.
- Ohisalo, M. 2017. Murusia hyvinvointivaltion pohjalla. Leipäjonot, koettu hyvinvointi ja huono-osaisuus. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Faculty of Social Sciences and Business Studies, 148. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto.
- Oittinen, R., Peltola, M, & Bernelius, V. 2022. Mä tunnistan kaltaiseni, kun mä nään sen” – Etnografinen tutkimus kaupunkikoulun oppilaiden arkitodellisuuksien eriytymisestä. *Terra*, 134(1), . <https://doi.org/10.30677/terra.108013>
- Ojakangas, M. 2004. Kenen tahansa hyvinvointiyhteiskunta. Teoksessa Helne, T., Hänninen, S. & Karjalainen, J. (toim.) *Seis yhteiskunta – tahdon sisään!* Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 55-66.
- Olli, J. 2019. Pienten ja muuten kuin sanoilla kommunikoivien lasten oma suostumus eli hyväksyntä havainnointi- tai videointitutkimukseen osallistumiseen. Teoksessa Rutanen, N. & Vehkalahti, K. (toim.) *Tutkimuseettisestä sääntelystä elettyyn kohtaamiseen. Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka II*. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 218. 105-121.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö. Oppivelvollisuuden laajentaminen. Verkkosivusto. <https://okm.fi/oppivelvollisuuden-laajentaminen> Luettu 27.2.2023.
- Øye, C., Sørensen, N. Ø. & Glasdam, S. 2016. Qualitative Research Ethics on the Spot: Not Only on the Desktop. *Nursing Ethics*, 23(4), 455-464. <https://doi.org/10.1177/0969733014567023>
- Paananen, R., Ristikari, T., Merikukka, M., Rämö, A. & Gissler, M. 2012. Lasten ja nuorten hyvinvointi Kansallinen syntymäkohortti 1987 - tutkimusaineiston valossa. Raportti 52. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL).
- Paavola, J. 2019. Aikuisen palvelutarpeen arvioinnin työskentelymalli. Teoksessa Zechner, M. (toim.) *Näkökulmia palvelutarpeen arviointiin*.

- Seinäjoen ammattikorkeakoulun julkaisusarja B. Raportteja ja selvityksiä 144. 107-120.
- Pajukoski, M. 2011. Muuttuvat sosiaaliset oikeudet. Teoksessa Palola, E. & Karjalainen, V. (toim.) *Sosiaalipolitiikka – Hukassa vai uuden jäljillä?* Teema 12. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 79-100.
- Palola, E. 2011. Valinnanvapauden problematiikasta sosiaalipolitiikassa. Teoksessa Palola, E. & Karjalainen, V. (toim.) *Sosiaalipolitiikka – Hukassa vai uuden jäljillä?* Teema 12. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 283-309.
- Pelastakaa Lapset ry 2022. Vuosikatsaus 2022.
<https://www.pelastakaalapset.fi/tyomme/tietoa-meista/jarjesto/vuosikatsaus/> Luettu 14.12.2023.
- Peltosalmi, J., Eronen, A., Haikari, J., Inkinen, A., Litmanen, T., Londén, P., Ruuskanen, P. & Suoknuuti, J. 2022. Järjestöbarometri 2022. Ajankohtaiskuva sosiaali- ja terveysjärjestöistä. Helsinki: SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry.
- Perttula, J. 2012. Mikä tekee kokemuksen tutkimisesta fenomenologista? – Fenomenologisen ajatteluni kehityspolkuja. Teoksessa Kiviniemi, L., Koivisto, K., Latomaa, T. ym. (toim.) *Kokemuksen tutkimus III. Teoria, käytäntö, tutkija.* 319-336.
- Perttula, J. 2011. Kokemus ja kokemuksen tutkimus: fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Teoksessa Perttula, J. & Latomaa, T. (toim.): *Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen.* 4. painos. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. 115-162.
- Perttula, J. 2000. Kokemuksesta tiedoksi: Fenomenologisen metodin uudelleen muotoilua. *Kasvatus: Suomen kasvatustieteellinen aikakauskirja*, 31(5), 428-442.
- Perttula, J. 1995. Kokemus psykologisena tutkimuskohteena. Johdatus fenomenologiseen psykologiaan. Tampere: Suomen fenomenologinen instituutti.
- Perusturvan riittävyyden IV arviointiryhmä 2023. Perusturvan riittävyyden arviointiraportti 2019–2023. Raportti 3/2023. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL).
- Perustuslaki 1999/731.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731#L2P19> Luettu 16.3.2022.
- Pessi, A.B. & Oravasaari, T. 2011. Suomalaisen altruismin tyypit. Auttamisen kolme muotokuva. Teoksessa Pessi, A.B. & Saari, J. (toim.) *Hyvien ihmisten maa. Auttaminen kilpailukyky-yhteiskunnassa.* Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A Tutkimuksia 31. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu. 71-90.
- Pestoff, V. 2014. Hybridity, Coproduction, and Third Sector Services in Europe. *The American Behavioral Scientist (Beverly Hills)*, 58 (11), 1412-1424.
<https://doi.org/10.1177/0002764214534670>

- Petreliaus, E., Lantta, T. & Mishina, K. 2022. Vanhemmuusohjelmien käytettävyys haavoittuvassa asemassa olevien vanhempien näkökulmasta – integratiivinen kirjallisuuskatsaus. *Hoitotiede*, 34(2), 85-100.
- Pietarila, P. 2021. Erityistarpeisen lapsen adoptoiminen vanhempien kokemana Tutkimus vanhemmuuden rakentumisesta ja erityistarpeisuuden merkityksistä. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Pihlström, S. 2003. Metodit ja totuus – ihmis- ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen filosofisia ongelmia. Teoksessa Eskola, J. & Pihlström, S. (toim.) *Ihmistä tutkimassa. Yhteiskuntatieteiden metodologian ajankohtaisia kysymyksiä*. Kuopio: Kuopio University Press. 53-76.
- Pilkauskas, N., Campbell, C. & Wimer, C. 2017. Financial Transfers and Hardship Among Families With Children. *Journal of Marriage and Family*, 79(3), 705-722. <https://doi-org.ezproxy.jyu.fi/10.1111/jomf.12392>
- Pirjatanniemi, E. 2017. Lapsen oikeuksien yleissopimus ja lasten oikeus palveluihin. Teoksessa Nykänen, E., Kalliomaa-Puha, L. & Mattila, Y. (toim.) *Sosiaaliset oikeudet – näkökulmia perustaan ja toteutumiseen*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 84-97.
- Pohjola, A. 2016. Sosiaalityön vastuu heikompaan asemaan joutuneista. Teoksessa Törrönen, M., Hänninen, K., Jouttimäki, P., Lehto-Lundén, T., Salovaara, P. & Veistilä, M. (toim.) *Vastavuoroinen sosiaalityö*. Gaudeamus. 87-96.
- Pohjola, A. 2014. Rakenteellisen sosiaalityön paikannuksia. Teoksessa Pohjola, A., Laitinen, M. & Seppänen, M. (toim.) *Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014*. UNIPress. 16-36.
- Pohjola, A. 2011. Rakenteellisen sosiaalityön aika. Teoksessa Pohjola, A. & Särkelä, R. (toim.) *Sosiaalisesti kestävä kehitys*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry. 207-224.
- Pohjola, A. 2007. Eettisyyden haaste tutkimuksessa. Teoksessa Viinamäki, L. & Saari, E. (toim.) *Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen*. Helsinki: Tammi. 11-31.
- Pohjola, A. 2003. Tutkijan eettiset sitoumukset. Teoksessa Pohjola, A. (toim.) *Eettisesti kestävä sosiaalityötutkimus*. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 47. Rovaniemi: Lapin yliopisto. 53-67.
- Pohjola, A., Laitinen, M. & Seppänen, M. 2014. Rakenteellisen sosiaalityön jäsentyminen. Teoksessa Pohjola, A., Laitinen, M. & Seppänen, M. (toim.) *Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014*. UNIPress. 281-294.
- Pohjola, A., Seppänen, M. & Pessi, A.B. 2011. Auttamistyön teoria – keskustelua sosiaalityön ja diakoniatyön teoriasuhteista. *Diakonian tutkimus Journal for the study of Diaconia*, 8(2), 189-198.
- Pohjolainen, A. 2019. Julkista lastensuojelun perhetyötä yksityiskodissa. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Polkinghorne, D. 1983. *Methodology for the Human Sciences: Systems of Inquiry*. Albany: State University of New York Press.

- Ponizovsky-Bergelson, Y., Dayan, Y., Wahle, N. & Roer-Stier, D. 2019. A Qualitative Interview With Young Children: What Encourages or Inhibits Young Children's Participation? *International Journal of Qualitative Methods*, 18, 160940691984051. <https://doi.org/10.1177/1609406919840516>
- Powell, M.A., McArthur, M., Chalmers, J., Graham, A., Moore, T., Spriggs, M. & Taplin, S. 2018. Sensitive Topics in Social Research Involving Children. *International Journal of Social Research Methodology*, 21(6), 647-660. <https://doi.org/10.1080/13645579.2018.1462882>
- Pugh, A. 2009. *Longing and Belonging Parents, Children, and Consumer Culture*. Berkeley: University of California Press.
- Puhakka, R., Ojala, A., Neuvonen, M. & Manner, J. 2023. Lasten ja nuorten luonnossa virkistäytyminen ja yhteys luontoon. Teoksessa Aapola-Kari, S. (toim.) *Vaihteleva vapaa-aika. Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimus 2022*. Opetus- ja kulttuuriministeriö. Valtion nuorisoneuvosto. Valtion liikuntaneuvosto. Nuorisotutkimusverkosto. 141-159.
- Pulma, P. 2009. Kerjääminen eilen ja tänään. Teoksessa Mäkinen, V. & Pessi, A.B. (toim.) *Kerjääminen eilen ja tänään*. Tampere: Vastapaino. 71-95.
- Pulma, P. 1994. Vaivaisten valtakunta. Teoksessa Jaakkola, J., Pulma, P., Satka, M. & Urponen, K. *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto. 15-70.
- Punch, S. 2002a. Research with Children: The Same or Different from Research with Adults? *Childhood*, 9(3), 321-341. <https://doi.org/10.1177/0907568202009003005>
- Punch, S. 2002b. Interviewing Strategies With Young People: The 'Secret Box', Stimulus Material and Task-based Activities. *Children & Society*, 16(1), 45-56. <https://doi.org/10.1002/chi.685>
- Pyyhtinen, O. 2014. *The gift and its paradoxes: Beyond Mauss*. Ashgate.
- Pyykkö, R. 2004. Valtion ja kirkon välissä: ammatillisen seurakuntadiakonian muotoutuminen. Teoksessa Henriksson, L. & Wrede, S. (toim.) *Hyvinvointityön ammatit*. Helsinki: Gaudeamus. 110-143.
- Quinn, B. & Stacey, J. 2010. The benefits of holidaying for children experiencing social exclusion: Recent Irish evidence. *Leisure studies*, 29(1), 29-52. <https://doi.org/10.1080/02614360903046631>
- Raatikainen, P. 2004. *Ihmistieteet ja filosofia*. Helsinki: Gaudeamus
- Raitakari, S., Sapir, H. & Saario, S. 2023. Ihmisoikeuksien toteutuminen ja moninaisuuden huomiointi edellyttävät aikuissosiaalityöltä saavutettavuutta. Teoksessa Heino, E., Kara, H. & Simola, J. (toim.) *Tutkiva sosiaalityö. Sosiaalityö ja moninaisuus*. Talentia ry / Talentia-lehti ja Sosiaalityön tutkimuksen seura. 72-83. https://www.talentia.fi/wp-content/uploads/2023/08/tutkiva_sosiaalityo_2023.pdf Luettu 28.8.2023.
- Raittila, R., Vuorisalo, M. & Rutanen, N. 2017. Lasten haastattelu. Teoksessa Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvoori, J. (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino. 312-335.
- Rajavaara, M. 2014. Yksilöllisestä henkilökohtaiseksi? Henkilökohtaistaminen hyvinvointipolitiikan uudistusideana. Teoksessa Haverinen, R., Kuronen,

- M. & Pösö, T. (toim.) *Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus*. Tampere: Vastapaino. 141-160.
- Rantamäki, N. 2016. Onko enää kolmatta vaihtoehtoa? Kolmannen sektorin erityisyys ja ammattimainen sosiaalipalvelujen tuottaminen. *Yhteiskuntapolitiikka*, 81(6), 632-643.
- Rauhala, L. 2009. Henkinen ihminen. Helsinki: Helsinki University Press.
- Rauhala, L. 2005. Ihmiskäsitys ihmistyössä. Helsinki: Gaudeamus.
- Rauhala, L. 1998. Ihmisen ainutlaatuisuus. Helsinki: Helsinki University Press.
- Rauhala, L. 1993. Eksistentiaalinen fenomenologia hermeneuttisen tieteenfilosofian menetelmänä. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Rauhala, L. 1989. Ihmisen ykseys ja moninaisuus. Sairaanhoidtajien koulutussäätiö.
- Rauhala, P-L. & Virokannas, E. 2011. Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo. Teoksessa Pehkonen, A. & Väänänen-Fomin, M. (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka. Sosiaalityön tutkimuksen seuran vuosikirja*. Jyväskylä: PS-kustannus. 235-255.
- Reeves, L.C., Parsell, C. & Liu, S. 2020. Towards a Phenomenology of Poverty: Defining Poverty Through the Lived Experience of the 'Poor'. *Journal of Sociology (Melbourne, Vic.)*, 56(3), 439-454.
<https://doi.org/10.1177/1440783319851204>
- Ricoeur, P. 2000. Tulkinnan teoria. Suomentanut Heikki Kujansivu. Alkuperäisteos *Interpretation Theory: Discourse and the Surplus of Meaning*, 1976. Tutkijaliiton julkaisu 98. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Ricoeur, P. 1981. *Hermeneutics & the Human Sciences. Essays on Language, Action and Interpretation*. Edited & Translated by John B. Thompson. Cambridge University Press.
- Ridge, T. 2013. 'We are All in This Together'? The Hidden Costs of Poverty, Recession and Austerity Policies on Britain's Poorest Children. *Children & Society*, 27(5), 406-417. <https://doi.org/10.1111/chso.12055>
- Ridge, T. 2011. The Everyday Costs of Poverty in Childhood: A Review of Qualitative Research Exploring the Lives and Experiences of Low-income Children in the UK. *Children & Society*, 25(1), 73-84.
<https://doi.org/10.1111/j.1099-0860.2010.00345.x>
- Ridge, T. 2006. Helping Out at Home: Children's Contributions to Sustaining Work and Care in Lone-mother Families. Teoksessa Glendinning, C. & Kemp, P.A. (toim.) *Cash and Care. Policy Challenges in the Welfare State*. Bristol: Policy Press. 203-216.
- Ridge, T. 2002. *Childhood Poverty and Social Exclusion. From a Child's Perspective*. Bristol: The Policy Press.
- Riihelä, M. & Tuomala, M. 2022. Köyhyys vauraassa maassa. Teoksessa Rajavuori, A. (toim.) *Eriarvoisuuden tila Suomessa 2022*. Kalevi Sorsa -säätiö. 51-78. <https://sorsafoundation.fi/wp-content/uploads/eriarvoisuuden-tila-suomessa-2022-web.pdf> Luettu 2.11.2022.
- Rintala, L., Sirniö, O. & Vaalavuo M. 2023. Ulkomaalaistaustaisten lasten osuus köyhyysriskissä olevista lapsista on kasvanut. Suomen sosiaalinen tila

- 6/2023. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/146850/URN_ISBN_978-952-408-130-6.pdf?sequence=1&isAllowed=y Luettu 14.8.2023.
- Ristikari, T., Hakovirta, M. & Merikukka, M. 2018. Timing and Duration of Social Assistance Receipt during Childhood on Early Adulthood Outcomes. *Longitudinal and Life Course Studies*, 9(3), 312-326.
- Ristikari, T., Keski-Säntti, M., Sutela, E., Haapakorva, P., Kiilakoski, T., Pekkarinen, E., ...Gissler, M. 2018. Suomi lasten kasvuympäristönä. Kahdeksantoista vuoden seuranta vuonna 1997 syntyneistä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 7/2018. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 210.
- Roberts, H. 2017. Listening to Children. And Hearing Them. Teoksessa Christensen, P. & James, A. (toim.) *Research With Children. Perspectives and Practices*. 3. painos. New York: Routledge. 142-159.
- Roets, G., Cardoen, D., Bouverne-De Bie, M. & Roose, R. 2015. We Make the Road by Walking: Challenging Conceptualisations of Leisure Time for Children in Poverty. *Children & society*, 29(4), 277-287.
<https://doi.org/10.1111/chso.12056>
- Roivainen, I. & Jalonen, J. 2012. Köyhyys, palvelujärjestelmä ja yksinhuoltajanaisten kokemukset. Teoksessa Forssén, K., Roivainen, I., Ylinen, S. & Heinonen, J. (toim.) *Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011*. Kuopio: UNIPress. 151-174.
- Rojas, Y. 2022. Debt Problem of One Partner and Depressive Morbidity in the Other: A 2-Year Follow-up Register Study of Different-Sex Couples in Sweden. *Journal of Family and Economic Issues*, 1-15.
<https://doi.org/10.1007/s10834-022-09817-4>
- Roker, D. & Coleman, J. 2000. 'The Invisible Poor': Young People Growing Up in Family Poverty. Teoksessa Bradshaw, J. & Sainsbury, R. (toim.) *Experiencing Poverty*. Aldershot: Ashgate. 268-288.
- Roman, C. 2019. Gendered and classed experiences of work-family conflict among lone mothers in Sweden. *Community, work & family*, 22(3), 302-318.
<https://doi.org/10.1080/13668803.2018.1456404>
- Ruckenstein, M. 2013. Lapset ja talous. Helsinki: Gaudeamus.
- Rutanen, N. & Vehkalahti, K. 2019. Lasten ja nuorten tutkimusetiikan muuttuvat kentät. Teoksessa Rutanen, N. & Vehkalahti, K. (toim.) *Tutkimuseettisestä sääntelystä elettyyn kohtaamiseen. Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka II*. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 218. 7-31.
- Ruuskanen, P., Jousilahti, J., Faehnle, M., Kuusikko, K., Kuittinen, O., Virtanen, J. & Strömberg, L. 2020. Kansalaisyhteiskunnan tila ja tulevaisuus 2020-luvun Suomessa. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2020:47. Helsinki: Valtioneuvosto.
- Ruusuvuori, J., Nikander, P. & Hyvärinen, M. 2010. Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa Ruusuvuori, J., Nikander, P. & Hyvärinen, M. (toim.) *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino. 9-36.

- Ryynänen, S. & Rannikko, A. 2021. Johdanto. Teoksessa Ryynänen, S. & Rannikko, A. (toim.) *Tutkiva mielikuviutus. Luovat, osallistuvat ja toiminnalliset tutkimusmenetelmät yhteiskuntatieteissä*. Gaudeamus. 11-30.
- Saar-Heiman, Y. & Krumer-Nevo, M. 2021. Redistribution and Recognition in Social Work Practice: Lessons Learned From Providing Material Assistance in Child Protection Settings. *American Journal of Orthopsychiatry*, 91(3), 348-357. <https://doi.org/10.1037/ort0000525>
- Saar-Heiman, Y. & Gupta, A. 2020. The Poverty-Aware Paradigm for Child Protection: A Critical Framework for Policy and Practice. *The British Journal of Social Work*, 50(4), 1167-1184. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcz093>
- Saar-Heiman, Y., Lavie-Ajayi, M. & Krumer-Nevo, M. 2017. Poverty-Aware Social Work Practice: Service Users' Perspectives. *Child & Family Social Work*, 22(2), 1054-1063. <https://doi.org/10.1111/cfs.12325>
- Saari, J. 2023. Hyvinvointivaltion mahdollisuudet murroksessa. *Yhteiskuntapolitiikka*, 88(1), 88-93.
- Saari, J. 2015. Huono-osaiset. Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla. Helsinki: Gaudeamus.
- Saari, J. 2011. Hallitus on aina oikeassa (väärässä). Eriarvoisuus 2000-luvun väliskysymyskeskusteluissa. *Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti*, 19(4), 308-325.
- Saari, J., Eskelinen, N. & Björklund, L. 2020. Raskas perintö: Ylisukupolvinen huono-osaisuus Suomessa. Gaudeamus.
- Saari, J., Meriluoto, L. & Behm, M. 2017. Oman elämänsä asiantuntijat – Selviytyminen viimesijaisella turvalla. Teoksessa Saari, J. (toim.) *Sosiaaliturvariippuvuus. Sosiaalipummit oleskeluyhteiskunnassa?* Tampere: Tampere University Press. 287-318.
- Saari, J. & Pessi, A.B. 2011. Auttaminen kilpailukyky-yhteiskunnassa. Teoksessa Pessi, A.B. & Saari, J. (toim.) *Hyvien ihmisten maa. Auttaminen kilpailukyky-yhteiskunnassa*. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A Tutkimuksia 31. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu. 15-41.
- Saarinen, E. 1986. Fenomenologia ja eksistentiaalisuus. Teoksessa Niiniluoto, I. & Saarinen, E. (toim.) *Vuosisatamme filosofia*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY. 111-144.
- Sadzaglishvili, S., Gotsiridze, T., & Lekeshvili, K. 2021. Ethical Considerations for Social Work Research With Vulnerable Children and Their Families. *Research on Social Work Practice*, 31(4), 351-359. <https://doi.org/10.1177/1049731521996457>
- Saikkonen, P., Blomgren, S., Karjalainen, P. & Kivipelto, M. 2015. Poistaako sosiaalityö huono-osaisuutta? Kunnallisan kehittämissäätöön Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 89. Kaks – kunnallisan kehittämissäätö.
- Salamon, L.M. & Sokolowski, W. 2018a. Beyond Nonprofits: In Search of the Third Sector. Teoksessa Enjolras, B., Salamon, L.M., Sivesind, K.H. & Zimmer, A. (toim.) *The Third Sector as a Renewable Resource for Europe*.

- Concepts, Impacts, Challenges and Opportunities*. Palgrave Macmillan. 7-48.
<https://doi.org/10.1007/978-3-319-71473-8>
- Salamon, L.M. & Sokolowski, W. 2018b. The Size and Composition of the European Third Sector. Teoksessa Enjolras, B., Salamon, L.M., Sivesind, K.H. & Zimmer, A. (toim.) *The Third Sector as a Renewable Resource for Europe. Concepts, Impacts, Challenges and Opportunities*. Palgrave Macmillan. 49-94. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-71473-8>
- Salmi, M. 2020. Lapsiperheiden köyhyys pitää yllä köyhyyden kierrettä. Teoksessa Kallio, J. & Hakovirta, M. (toim.): *Lapsiperheiden köyhyys & huono-osaisuus*. Tampere: Vastapaino. 37-71.
- Salmi, M. & Närvi, J. 2022. Toimeentulokokemukset ja hyvinvoinnin erot nelivuotiaiden perheissä. Äitien arvioita perheen taloudellisesta tilanteesta ja hyvinvoinnista FinLapset 2018 -kyselyssä. Työpaperi 9/2022. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Salmi, M. & Kestilä, L. 2019. Toimeentulokokemukset ja hyvinvoinnin erot alakoululaisten perheissä. Tuloksia Kouluterveyskyselyn 2017 vanhempien aineistosta. Työpaperi 22/2019. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Salmi, M., Karvonen, S., Närvi, J. & Lammi-Taskula, J. 2016a. Lapsiköyhyys on ajankohtaista myös Suomessa: yhteenveto ja suosituksia. Teoksessa Karvonen, S. & Salmi, M. (toim.) *Lapsiköyhyys Suomessa 2010-luvulla*. Työpaperi 30/2016. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 68-72.
- Salmi, M., Lammi-Taskula, J. & Mäntylä, E. 2016. Pienten lasten äidit osaaikatyöhön? Poliittikan ja käytäntöjen ristiriitoja. *Yhteiskuntapolitiikka*, 81(2), 206-215.
- Salmi, M., Närvi, J. & Lammi-Taskula, J. 2016b. Köyhyys, toimeentulokokemukset ja hyvinvointi lapsiperheissä. Teoksessa Karvonen, S. & Salmi, M. (toim.) *Lapsiköyhyys Suomessa 2010-luvulla*. Työpaperi 30/2016. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 13-44.
- Salonen, A.S. 2023. Between Gift and Entitlement: Experiencing Public Social Services and Charitable Food Aid in 2020s Finland. Teoksessa Haapala, P., Harjula, M. & Kokko, H. (toim.) *Experiencing Society and the Lived Welfare State. Palgrave Studies in the History of Experience*. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-21663-3_9 179-189.
- Salonen, A. S., Ohisalo, M., & Laihiala, T. 2018. Undeserving, Disadvantaged, Disregarded: Three Viewpoints of Charity Food Aid Recipients in Finland. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15(12), 2896. <https://doi.org/10.3390/ijerph15122896>
- Satka, M. 1994. Sosiaalinen työ peräänkatsojamiehestä hoivayrittäjäksi. Teoksessa Jaakkola, J., Pulma, P., Satka, M. & Urponen, K. *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto. 261-339.
- Saukkonen, P. 2013. Kolmas sektori - vanha ja uusi. *Kansalaisyhteiskunta*, 1 (2013), 6-31.

- Saunders, P. 2000. Defining Poverty and Identifying the Poor: Reflections on the Australian Experience. Teoksessa Bradshaw, J. & Sainsbury, R. (toim.) *Experiencing Poverty*. Aldershot: Ashgate. 5-25.
- Schietecat, T., Roets, G. & Vandenbroeck, M. 2017. What Families in Poverty Consider Supportive: Welfare Strategies of Parents with Young Children in Relation to (Child and Family) Social Work. *Child and Family Social Work*, 22(2), 689-699. <https://doi-org.ezproxy.jyu.fi/10.1111/cfs.12285>
- Schietecat, T., Roets, G. & Vandenbroeck, M. 2015. Do Families in Poverty Need Child and Family Social Work? *European Journal of Social Work*, 18(5), 647-660. <https://doi.org/10.1080/13691457.2014.953916>
- Sennett, R. 2004. Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa. Suomentanut Kaisa Koskinen. Alkuperäisteos *Respect in a World of Inequality*, 2003. Tampere: Vastapaino.
- Sernhede, O. 2018. Urban Marginality, Social Mobilization and Youth Work in the Shadow of Neoliberalism and Segregation. Teoksessa Kamali, M. & Jönsson, J.H. (toim.) *Neoliberalism, Nordic Welfare States and Social Work. Current and Future Challenges*. London: Routledge. 238-248.
- Shinwell, J., Finlay, E., Allen, C. & Defeyter, M. A. 2021. Holiday Club Programmes in Northern Ireland: The Voices of Children and Young People. *International journal of environmental research and public health*, 18(3), 1337. <https://doi.org/10.3390/ijerph18031337>
- Sime, D. 2008. Ethical and Methodological Issues in Engaging Young People Living in Poverty with Participatory Research Methods. *Children's Geographies*, 6(1), 63-78. <https://doi.org/10.1080/14733280701791926>
- Simonen, J. 2019. "Mä koitan itse selviytyä kaikesta" – tutkimus työn ja koulutuksen ulkopuolella olevista nuorista. Helsinki: e2 Tutkimus.
- Sipilä, J. 1989. Sosiaalityön jäljillä. Helsinki: Tammi.
- Sipilä, J., Mäntysaari, M. & Sipilä-Lähdekorpi, P. 2023. Lastensuojelututkinnosta yhteiskuntatieteelliseen tiedekuntaan – pitkä matka kohti tieteeseen perustuvaa sosiaalityötä. Teoksessa Satka, M., Moilanen, J., Pohjola, A., Rauhala, P-L. & Isokuortti, N. (toim.) *Sosiaalityön tieteenalaa rakentamassa*. Helsinki: Huoltaja-säätiö. 86-112. https://www.huoltaja-saatio.fi/wp-content/uploads/2023/02/Sosiaalityon-tieteenalaa-rakentamassa_2023.pdf Luettu 10.8.2023.
- Sipilä, J. & Anttonen, A. 2016. Universalismi ja sen vaihtoehdot. Teoksessa Törrönen, M., Hänninen, K., Jouttimäki, P., Lehto-Lundén, T., Salovaara, P. & Veistilä, M. (toim.) *Vastavuoroinen sosiaalityö*. Gaudeamus. 57-74.
- Smeeton, J. 2020. "A murky business": A phenomenological ontology of risk in child protection social work. *Qualitative Social Work*, 19(2), 284-300. <https://doi.org/10.1177/1473325018815732>
- Smeeton, J. & O'Connor, P. 2020. Embodied Social Work Practice Within Risk Society. *Journal of Social Work: JSW*, 20(5), 673-691. <https://doi.org/10.1177/1468017319860800>

- Smits, F. 2022. Intimate Standardisation: How the Activating Welfare State Localises Citizens and Standardises Welfare. *Citizenship Studies*, 26(2), 184-202. DOI: 10.1080/13621025.2022.2036104
- Soboan, A.M., Bertotti, T. & Strom-Gottfried, K. 2019. Ethical Considerations in Social Work Research. *European Journal of Social Work*, 22(5), 805-818. <https://doi.org/10.1080/13691457.2018.1544117>
- Solaris-lomat ry 2024. Kuka voi hakea tuettua lomaa? Verkkosivusto. <https://www.solaris-lomat.fi/kuka-voi-hakea/> Luettu 20.3.2024.
- Son, S. & Bauer, J.W. 2009. Employed Rural, Low-Income, Single Mother's Family and Work Over Time. *Journal of Family and Economic Issues*, 31(1), 107-120. <https://doi.org/10.1007/s10834-009-9173-8>
- Sosiaalihuoltolaki 2014/1301. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301> Luettu 16.3.2022.
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2023. Lasten ja perheiden sosiaaliturvan nykytila, haasteet ja tulevaisuus. Lasten ja perheiden sosiaaliturva ja palvelut - työryhmän loppuraportti. Sosiaaliturvakomitean julkaisuja 2023:2. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2022. Toimintasuunnitelma köyhyyden ja syrjäytymisen vähentämiseksi vuoteen 2030 mennessä. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2022:15. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164364/STM_2022_15_J.pdf?sequence=1&isAllowed=y Luettu 3.10.2023.
- Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto 2007. Välähdyksiä. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto 90 vuotta. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry 2024. Tutkimus. Verkkosivusto. <https://www.soste.fi/ajankohtaista/tutkimus/> Luettu 5.6.2024.
- Spriggs, M. & Gillam, L. 2019. Ethical Complexities in Child Co-research. *Research Ethics Review*, 15(1), 1-16. <https://doi.org/10.1177/1747016117750207>
- STEA 2024. Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskus (STEA). Verkkosivusto. <https://www.stea.fi/> Luettu 3.1.2024.
- Strandell, H. 2021. Etnografinen kenttätyö: lasten kohtaamisen eettisiä ulottuvuuksia. Teoksessa Lagström, H., Pösö, T., Rutanen, N. & Vehkalahti, K. (toim.) *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*. Verkkojulkaisu. Julkaistu painettuna kirjana vuonna 2010. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 162. 92-112.
- Suddick, K.M., Cross, V., Vuoskoski, P., Galvin, K.T. & Stew, G. 2020. The Work of Hermeneutic Phenomenology. *International Journal of Qualitative Methods*, 19, 160940692094760. <https://doi.org/10.1177/1609406920947600>
- Suomen virallinen tilasto (SVT). Tulonjakotilasto 2022. Helsinki: Tilastokeskus. <https://www.stat.fi/julkaisu/clos02x83gt6d0cvxzwid0ips> Luettu 19.12.2023.
- Suomen virallinen tilasto, toimeentulotuki 2022. Tilastoraportti 26/2023. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

<https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/146663/Toimeentulotuki%202022.pdf?sequence=5&isAllowed=y> Luettu 28.8.2023.

- Suoranta, J. & Rynänen, S. 2014. Taisteleva tutkimus. Helsinki: Into.
- Sztompka, P., Alexander, J. C. & Seidman, S. 2000. Trust: A Sociological Theory. Cambridge University Press.
- Särkelä, R. 2016. Järjestöt julkisen kumppanista markkinoiden puristukseen: Sosiaali- ja terveysjärjestöjen muutos sosiaalipalvelujen tuottajana vuosina 1990-2010. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Särkelä, R. 2011. Sosiaali- ja terveysjärjestöt kilpailukyky-yhteiskunnassa. Teoksessa Pessi, A.B. & Saari, J. (toim.) *Hyvien ihmisten maa. Auttaminen kilpailukyky-yhteiskunnassa*. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A Tutkimuksia 31. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu. 279-209.
- Tait, A. A. 2015. The secret economy of charitable giving. *Boston University law review*, 95(5), 1663. <https://doi.org/10.31228/osf.io/ks835>
- Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva yleissopimus 6/1976. <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1976/19760006> Luettu 17.6.2022.
- Tarvainen, K., Manner, J., Myllyniemi, S. & Salasuo, M. 2023. Harrastamattomuus. Teoksessa Aapola-Kari, S. (toim.) *Vaihteleva vapaa-aika. Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimus 2022*. Opetus- ja kulttuuriministeriö. Valtion nuorisoneuvosto. Valtion liikuntaneuvosto. Nuorisotutkimusverkosto. 85-90.
- Tapola-Haapala, M. 2011. Sosiaalityön ammattilaiset refleksiivisinä toimijoina – tutkimus erikoistumiskoulutuksesta Margaret Archerin teorian valossa. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2011:4. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- ’t Hart, D. 2023. COVID times make ‘deep listening’ explicit: Changing the space between interviewer and participant. *Qualitative Research*, 23(2), 306-322. <https://doi.org/10.1177/146879412111027780>
- Thiel, D. 2022. ‘It Isn’t Charity because We’ve Paid into it’: Social Citizenship and the Moral Economy of Welfare Recipients in the Wake of the 2012 UK Welfare Reform Act. *Qualitative Sociology*, 45(2), 291-318. <https://doi.org/10.1007/s11133-021-09505-z>
- THL 2022. Keskeiset käsitteet. Verkkosivusto. <https://thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/keskeisia-kasitteita> Luettu 9.11.2022.
- THL 2021. Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman (LAPE) toimintakertomus. https://thl.fi/documents/10531/687022/LAPE_2015-2023.pdf/03249673-8bd4-6e1c-ab23-afe482469181?t=1698841322938 Luettu 15.12.2023.
- Thomas, N. 2017. Turning the Tables: Children as Researchers. Teoksessa Christensen, P. & James, A. (toim.) *Research With Children. Perspectives and Practices*. 3. painos. New York: Routledge. 160-179.
- Thompson, S. 2016. Validating Meaning Making. The Potential of Phenomenological Inquiry. Teoksessa Hardwick, L., Smith, R. & Worsley,

- A. (toim.) *Innovations in Social Work Research. Using Methods Creatively*. London & Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers. 212–227.
- Tieteen termipankki 2023. Oikeustiede: sosiaalioikeus. Verkkosivusto. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Oikeustiede:sosiaalioikeus> Luettu 28.12.2023.
- Timonen, J., Niemelä, M., Hakko, H., Alakokkare, A. & Räsänen, S. 2022. Social leisure time activities as a mediating link between self-reported psychological symptoms in adolescence and psychiatric morbidity by young adulthood: the Northern Finland 1986 Birth Cohort study. *European child & adolescent psychiatry*. <https://doi.org/10.1007/s00787-022-02107-2>
- Toikka, E. 2023. Lasten ja nuorten elämäntyytyväisyys koetun köyhyyden ja materiaalsen puutteen kontekstissa. Turku: Turun yliopisto.
- Toikka, E. & Haanpää, L. 2020. Vanhempien huono-osaisuuden yhteys lasten subjektiiviseen hyvinvointiin. Teoksessa Kallio, J. & Hakovirta, M. (toim.) *Lapsiperheiden köyhyys & huono-osaisuus*. Tampere: Vastapaino. 119-142.
- Toikko, T. 2005. Sosiaalityön ideat. Johdatus sosiaalityön historiaan. Tampere: Vastapaino.
- Toikko, T., Seppälä, P. & McLaughlin, T. C. 2022. Additional income support buffers the demand for child protection services at the municipality level. *International Journal of Social Welfare*. <https://doi.org/10.1111/ijsw.12569>
- Tontti, J. 2005. Olemisen haaste – 1900-luvun hermeneutiikan päälinjat. Teoksessa Tontti, J. (toim.) *Tulkinnasta toiseen. Esseitä hermeneutiikasta*. Tampere: Vastapaino. 50-81.
- Townsend, P. 1979. Poverty in the United Kingdom. A Survey of Household Resources and Standards of Living. Harmondsworth: Penguin.
- TSS-komitea 2021. E/C.12/FIN/CO/7, 2021. Päätelmät Suomen seitsemännestä määräaikaishetimitistä. <https://um.fi/documents/35732/0/Loppup%C3%A4%C3%A4telm%C3%A4t%2C+2021.pdf/e887f05a-82e6-d826-7064-f0f0f55900ff?t=1620290972931> Luettu 16.3.2022.
- Tuori, K. 2005. Sosiaaliset oikeudet ja omavastuu. Teoksessa Väärälä, R. & Roos, M. (toim.) *Hyvinvointi 2015. Sosiaalialan tulevaisuus -seminaari 10.5.2005*. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen selvityksiä 2005:16. 31-34. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/72257/Selv200516.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Luettu 28.12.2023.
- Turkia, H. 2021. Monialaisen yhteistyön ja asiakasohjauksen kehittäminen Kelan ja kuntien välillä. Toimintatutkimus perustoimeentulotuen siirrosta Kelaan. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 158. Helsinki: Kela.
- Turtiainen, K., Jäppinen, M. & Stamm, I. 2021. Ihmisoikeudet aikuissosiaalityön lähtökohdaksi. Teoksessa Matthies, A-L., Svenlin, A-R. & Turtiainen, K. (toim.) *Aikuissosiaalityö. Tieto, käytäntö ja vaikuttavuus*. Gaudeamus Oy. 27-41.

- Turunen, E. & Hiilamo, H. 2014. Health effects of indebtedness: A systematic review. *BMC public health*, 14(1), 489. <https://doi.org/10.1186/1471-2458-14-489>
- Turunen, S., Ohisalo, M., Petrovskaja, V. & Tukiala, A-K. 2012. Kuka käy leipäjonossa? Pääkaupunkiseudun ruoanjakotutkimuksen tuloksia. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus Soccan työpapereita 2012: 1. Helsinki: Socca.
- Turun yliopisto 2023. Nuorten arkipäivän kokemuksia köyhyydestä. Verkkosivusto. <https://sites.utu.fi/nuortenkoyhyyskokemuksia/> Luettu 9.10.2023.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta TENK 2019. Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 3/2019. https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2019.pdf Luettu 10.8.2022.
- Tökkäri, V. 2018. Fenomenologisen, hermeneuttis-fenomenologisen ja narratiivisen kokemuksen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa Toikkanen, J. & Virtanen, I.A. (toim.) *Kokemuksen tutkimus VI. Kokemuksen käsite ja käyttö*. Rovaniemi: Lapland University Press. 64-84.
- Tökkäri, V. 2015. Lauri Rauhalan merkityksestä Juha Perttulan fenomenologiselle ajattelulle ja kokemuksen tutkimukselle. Teoksessa Tökkäri, V. (toim.) *Kokemuksen tutkimus V. Lauri Rauhala 100 vuotta*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. 15-38.
- UNICEF 2023. Child Poverty in the Midst of Wealth. Innocenti Report Card 18. Florence: UNICEF.
- UNICEF 2020. Worlds of Influence. Understanding What Shapes Child Well-being in Rich Countries. Innocenti Report Card 16. Florence: UNICEF.
- UNICEF 2007. Child poverty in Perspective: An Overview of Child Well-Being in Rich Countries. A comprehensive Assessment of the Lives and Well-being of Children and Adolescents in the Economically Advanced Nations. Innocenti Report Card 7. Florence: UNICEF.
- Urponen, K. 1994. Huoltoyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon. Teoksessa Jaakkola, J., Pulma, P., Satka, M. & Urponen, K. *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto. 163-260.
- Vaalavuo, M. 2019. Ulkomaalaistaustaisten taloudellinen tilanne Suomessa. Teoksessa Kazi, V. & Alitolppa-Niitamo, A. & Kaihovaara, A. (toim.) *Kotoutumisen kokonaiskatsaus 2019: Tutkimusartikkeleita kotoutumisesta*. TEM oppaat ja muut julkaisut 2019: 10. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö. 166-177.
- Valtioneuvosto 2023. Sosiaalisten oikeuksien komitealta ratkaisu Suomen sosiaaliturvan tasosta. Tiedote. <https://valtioneuvosto.fi/-/1271139/sosiaalisten-oikeuksien-komitealta-ratkaisu-suomen-sosiaaliturvan-tasosta> Luettu 13.6.2023.

- Valtioneuvosto 2022a. Eurooppalainen lapsitakuu - Suomen toimintasuunnitelma. Valtioneuvoston julkaisuja 2022:35. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164025/VN_2022_35.pdf?sequence=4&isAllowed=y Luettu 5.6.2023.
- Valtioneuvosto 2022b. Ylimääräinen lapsilisa maksuun joulukuussa. Tiedote. <https://valtioneuvosto.fi/-//1271139/ylimaarainen-lapsilisa-maksuun-joulukuussa> Luettu 9.2.2023
- Valtioneuvosto 2022c. Nuorten näkemyksiä sosiaaliturvasta ja sen kehittämistä - Lasten ja nuorten kuuleminen sosiaaliturvauudistuksessa. Raportti. <https://stm.fi/documents/1271139/110185332/Nuorten+n%C3%A4kemyksi%C3%A4+sosiaaliturvasta+ja+sen+kehitt%C3%A4misest%C3%A4.pdf/de86eb75-c9a6-66e4-ba26-079934f78d1f/Nuorten+n%C3%A4kemyksi%C3%A4+sosiaaliturvasta+ja+sen+kehitt%C3%A4misest%C3%A4.pdf?t=1671192818111> Luettu 26.1.2023.
- Valtioneuvosto 2021. Kansallisen lapsistrategian toimeenpanosuunnitelma. Valtioneuvoston periaatepäätös. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:81. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163541/VN_2021_81.pdf?sequence=4&isAllowed=y Luettu 5.6.2023.
- Valtiontalouden tarkastusvirasto 2020. Tuloksellisuustarkastuskertomus. Perustoimeentulotuen siirto Kelalle. Toimeenpanon vaikutusten arvioinnin merkitys lainvalmistelussa. Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomukset 1, 2020. Helsinki: Valtiontalouden tarkastusvirasto.
- Vamstad, J. & von Essen, J. 2013. Charitable Giving in a Universal Welfare State - Charity and Social Rights in Sweden. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 42(2), 285-301. <https://doi.org/10.1177/0899764012466176>
- Van Aerscht, L., Häikiö, L., Snellman, K. & Kallinen, Y. 2016. Nuoret, pienituloisuus ja asuinalueiden eriytyminen: Lähiössä asuvien nuorten käsityksiä taloudellisesta niukkuudesta. *Yhteiskuntapolitiikka*, 81(5), 540-550.
- van Bijleveld, G. G., Dedding, C. W. M. & Bunders-Aelen, J. F. G. 2015. Children's and young people's participation within child welfare and child protection services: A state-of-the-art review. *Child & Family Social Work*, 20(2), 129-138. <https://doi.org/10.1111/cfs.12082>
- Van Lancker, W., Ghysels, J. & Cantillon, B. 2015. The impact of Child Benefits on Single Mother Poverty: Exploring the Role of Targeting in 15 European Countries. *International Journal of Social Welfare*, 24(3), 210-222. <https://doi.org/10.1111/ijsw.12140>
- van Manen, M.A. 2020. Uniqueness and Novelty in Phenomenological Inquiry. *Qualitative Inquiry*, 26(5), 486-490. <https://doi.org/10.1177/1077800419829788>
- van Manen, M. 2017. But Is It Phenomenology? *Qualitative Health Research*, 27(6), 775-779. <https://doi.org/10.1177/1049732317699570>

- Varjonen, S. 2020. Institutional evolution and abrupt change: Reforming the administration of social assistance in Finland. *International Journal of Social Welfare*, 29(1), 62-70. <https://doi.org/10.1111/ijsw.12373>
- Varto, J. 1995. Fenomenologinen tieteen kritiikki. 2. painos. Tampereen yliopisto.
- Varto, J. 1992. Laadullisen tutkimuksen metodologia. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Viitasalo, K. 2021. Taloudellisen kyvykkyyden vahvistaminen ja mekanismit sosiaalityössä. Teoksessa Matthies, A-L., Svenlin, A-R. & Turtiainen, K. (toim.) *Aikuissosiaalityö. Tieto, käytäntö ja vaikuttavuus*. Gaudeamus Oy. 218-230.
- Viitasalo, K. 2018. Äitien pyrkimykset ja toimintamahdollisuuksien valikko. Käsitteellinen tutkimus äitien taloudellisista toimintamahdollisuuksista. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 606. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Vilkka, H. 2015. Tutki ja kehitä. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Virokannas, E., Liuski, S. & Kuronen, M. 2020. The Contested Concept of Vulnerability - a Literature Review. Vulnerability-käsitteen kiistanalaiset merkitykset - systemaattinen kirjallisuuskatsaus. *European Journal of Social Work* 23(2), 327-339. <https://doi.org/10.1080/13691457.2018.1508001>
- Virrankari, L. & Isola, A-M. 2021. Miten käy mahdollisuuksille köyhydessä? *Yhteiskuntapolitiikka*, 86 (2021): 3, 287-296.
- Virtanen, J. 2006. Fenomenologia laadullisen tutkimuksen lähtökohtana. Teoksessa Metsämuuronen, J. (toim.): *Laadullisen tutkimuksen käsikirja*. Helsinki: International Methelp Oy. 149-213.
- Vollebergh, A., Koning, A. & Marchesi, M. 2021. Intimate States: Techniques and Entanglements of Governing Through Community in Europe. *Current Anthropology*, 62(6), 741-770. <https://doi.org/10.1086/718140>
- Vuorenlinna, E., Välimäki, S., Lindberg, M., Sarkia, A., Hakovirta, M. & Nygård, M. 2023. Poverty as a Driver of Stigma among Finnish Children during the Covid-19 Pandemic- Evidence from the 2021 Children's Voice Survey. *Child Indicators Research*. <https://doi.org/10.1007/s12187-023-10069-3>
- Vuori, A. 2012. Vähävaraisten lapsiperheiden hyvä vointi ja sen tukeminen. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Vuori, A., & Åstedt-Kurki, P. 2013. Experiences of health and well-being among Finnish low-income fathers. *Nursing Inquiry*, 20(2), 165-175. <https://doi.org/10.1111/j.1440-1800.2011.00590.x>
- Walker, J., Crawford, K. & Taylor, F. 2008. Listening to Children: Gaining a Perspective of the Experiences of Poverty and Social Exclusion from Children and Young People of Single-Parent Families. *Health and Social Care in the Community*, 16(4), 429-436. <https://doi.org.ezproxy.jyu.fi/10.1111/j.1365-2524.2008.00781.x>
- Weiss-Gal, I., Benyamini, Y., Ginzburg, K., Savaya, R. & Peled, E. 2009. Social Worker's and Service Users' Causal Attributions for Poverty. *Social Work*, 54(2), 125-33. <https://www-proquest-com.ezproxy.jyu.fi/scholarly->

- journals/social-workers-service-users-causal-attributions/docview/215269069/se-2?accountid=11774. Luettu 9.3.2022.
- Wijkström, F. 2011. "Charity-Speak and Business-Talk". The On-Going (Re)hybridization of Civil Society. Teoksessa Wijkström, F. & Zimmer, A. (toim.) *Nordic Civil Society at a Cross-Roads. Transforming the Popular Movement Tradition*. Baden-Baden: Nomos. 27-54.
- Williams, T. L. & Parry, S. L. 2023. The voice of the child in social work practice: A phenomenological analysis of practitioner interpretation and experience. *Children and Youth Services Review*, 148, 106905. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2023.106905>
- Wrede-Jäntti, M. 2019. Tutkijan suhde nuoreen tutkittavaan kasvokkain toteutetussa laadullisessa pitkittäistutkimuksessa. Teoksessa Rutanen, N. & Vehkalahti, K. (toim.) *Tutkimuseettisestä sääntelystä elettyyn kohtaamiseen. Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka II*. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 218. 155-172.
- Yeung, A.B. 2004. Individually Together. Volunteering in Late Modernity: Social Work in the Finnish Church. Helsinki: The Finnish Federation for Social Welfare and Health.
- Yleissopimus lapsen oikeuksista 59/1991. <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsviite/1991/19910059?sopviiteid=19910059> Luettu 16.3.2022.
- Yleisradio 2022. 13 prosentilla suomalaisista ei ole varaa viikon lomaan kodin ulkopuolella – tuetuille lomille tuli nyt hakijaryntäys. Uutinen. <https://yle.fi/a/3-12487777> Luettu 13.8.2023.
- Ylikännö, M. & Hakovirta, M. 2020. Lapsiperheet toimeentulotuen asiakkaina. Teoksessa Korpela, T., Heinonen, H-M., Laatu, M., Raittila, S. & Ylikännö, M. (toim.) *Ojista allikkoon? Toimeentulotukiuudistuksen ensi metrit*. Helsinki: Kela. 278-301.
- Żadkowska, M., Dowgiałło, B., Gajewska, M., Herzberg-Kurasz, M. & Kostecka, M. 2022. The Sociological Confessional: A Reflexive Process in the Transformation From Face-To-Face to Online Interview. *International Journal of Qualitative Methods*, 21. <https://doi.org/10.1177/16094069221084785>
- Zechner, M. & Paavola, J. 2020. Aikuissosiaalityön muutostarpeita toimeentulotukiuudistuksen jälkeen. Teoksessa Korpela, T., Heinonen, H-M., Laatu, M., Raittila, S. & Ylikännö, M. (toim.) *Ojista allikkoon? Toimeentulotukiuudistuksen ensi metrit*. Helsinki: Kela. 430-455.
- Zimmer, A. & Pahl, B. 2018. Barriers to Third Sector Development. Teoksessa Enjolras, B., Salamon, L.M., Sivesind, K.H. & Zimmer, A. (toim.) *The Third Sector as a Renewable Resource for Europe. Concepts, Impacts, Challenges and Opportunities*. Palgrave Macmillan. 125-160. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-71473-8>
- Zitting, J. & Kainulainen, S. 2022. Ruoka-aputoiminta pienemmissä kunnissa: Erityispiirteitä ja muutoksia. *Focus Localis*, 50(4), 54-62.

Liite 1

Osallistumiskutsu tutkimukseen

Hei!

Etsin lapsiperheiden vanhempia ja 10–17-vuotiaita lapsia haastateltavaksi väitöskirjatutkimukseeni, jota teen Jyväskylän yliopistossa. Tutkimuksen aiheena on vähävaraisten lapsiperheiden kokemukset järjestöjen taloudellisesta avusta. Haastattelun lisäksi jokainen osallistuja saa kertoa kokemuksistaan valitsemallaan tavalla, joko kirjoittamalla tai kännykällä videoimalla.

Olen kiinnostunut Sinun kokemuksestasi ja haluaisin kuulla ajatuksiasi aiheesta. Näkemyksesi ovat tärkeitä kehitettäessä lapsiperheiden tukimuotoja ja palveluja.

Taloudellisella avulla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa järjestön antamaa apua esimerkiksi lasten opintoihin, harrastuksiin tai muihin vapaa-ajan aktiviteetteihin sekä erilaisia ruoka- ja tavara-avustuksia. Tutkimukseen osallistuminen edellyttää, että tiedät perheesi saamasta taloudellisesta avusta ja sinulla on siitä kokemusta. Vanhemman kohdalla toiveena on lisäksi kokemus julkisen sektorin tuesta, kuten toimeentulotuesta.

Haastatteluun on hyvä varata aikaa lapsilla puolesta tunnista tuntiin ja vanhemmilla tunnista kahteen tuntiin. Haastattelu tehdään toivomassasi paikassa, esimerkiksi kotonasi, kirjastossa tai muussa paikassa. Tunnistettavuuden ehkäisemiseksi tarkoituksena on, etteivät lapsi ja vanhempi ole samasta perheestä.

Annan mielelläni lisätietoja tutkimuksestani.

Toivottavasti innostut osallistumaan ja tuomaan omat ajatuksesi ja tietosi osaksi tutkimusta!

Yhteistyöterveisin

Aino Sarkia

Väitöskirjatutkija

aino.m.sarkia@student.jyu.fi

0405637826

Liite 2

Sähköpostiviesti taloudellista apua myöntäville järjestöille ja diakoniatyölle

Hei,

Olen väitöskirjatutkija Jyväskylän yliopistosta ja teen sosiaalityön väitöskirjaa vähävaraisten lapsiperheiden kokemuksista epävirallisen ja virallisen sektorin taloudellisesta tuesta. Työskentelen Pelastakaa Lapset ry:ssä asiantuntijana erityisalueenani lapsiperheköyhyyteen ja eriarvoisuuteen liittyvät kysymykset. Olen saanut Tiukulan säätiöltä apurahan, jonka myötä olen työstäni opintovapaalla 1.3.2022-31.12.2023. **Etsin haastateltavaksi lapsiperheiden vanhempia sekä 10-17-vuotiaita lapsia.** Osallistujien tunnistettavuuden ehkäisemiseksi tarkoituksena on, että vanhemmat ja lapset eivät ole samasta perheestä. Haastattelun lisäksi jokainen osallistuja saa kertoa kokemuksistaan valitsemallaan tavalla, joko kirjoittamalla tai kännykällä videoimalla.

Taloudellisella avulla tarkoitetaan tutkimuksessa järjestöjen ja diakonian antamaa taloudellista apua esimerkiksi lasten opintoihin, harrastuksiin tai muihin vapaa-ajan aktiviteetteihin ja kotitalouden yleisiin menoihin, sekä erilaisia ruoka- ja tavara-avustuksia. Apu voi olla kohdistettu suoraan lapselle tai koko perheelle.

Olette yksi vähävaraisia lapsiperheitä taloudellisesti tukeva toimija. **Toivon, että voisitte välittää tietoa tutkimuksestani sopiville henkilöille esimerkiksi oheisen kutsun avulla** ja kysyä lupaa antaa perheen vanhemman tai lapsen yhteystiedot minulle. Tämän jälkeen otan yhteyttä perheenjäseneen ja kerron tutkimuksesta. Halutessaan perhe voi olla myös suoraan yhteydessä minuun, puhelimitse tai sähköpostitse (yhteystiedot alla). Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja osallistumisen voi keskeyttää milloin vain ilman erityistä syytä. Päätöksen osallistumisestaan perheenjäsenet voivat tehdä keskustelumme jälkeen.

Kaikkien tutkittavien kohdalla osallistumiskriteerinä on se, että he tietävät perheen saavan järjestön tai diakonian taloudellista apua ja heillä on tästä avusta kokemusta. Aikuisten kohdalla toiveena on lisäksi se, että heidän perheensä saa tai on saanut taloudellista tukea julkiselta sektorilta. Tämä voi olla esimerkiksi perustoimeentulotukea, täydentävää tai ehkäisevää toimeentulotukea tai lastensuojelulain mukaista taloudellista tukea.

Haastattelu etenee vapaan keskustelun tavoin, ja siihen olisi hyvä varata aikaa lasten kohdalla puolesta tunnista tuntiin ja aikuisten kohdalla tunnista kahteen tuntiin. Haastattelut tehdään osallistujan toivomassa paikassa (osallistujan koti, kirjasto, muu erikseen sovittu paikka) ja ne voidaan toteuttaa suomeksi tai englanniksi. Vallitseva koronatilanne huomioidaan (maskit, turvavälit, yms.) ja tarvittaessa haastattelu voidaan toteuttaa etäjärjestelyin Teamsin välityksellä. **Haastateltavista tullaan käyttämään peitenimiä tunnistamisen ehkäisemiseksi ja**

kaikki tiedot käsitellään luottamuksellisesti. Tutkimukseen osallistumisesta ei makseta palkkiota. Jyväskylän yliopiston eettinen toimikunta on antanut puoltavan lausunnon tutkimukselle.

Tutkimukseni ohjaajina toimivat sosiaalityön yliopistonlehtorit Johanna Moilanen ja Johanna Kiili Jyväskylän yliopistosta.

Perheillä on paljon omakohtaista kokemusta taloudellisen tuen merkityksestä. Näiden kokemusten kuuleminen on tärkeää, jotta palveluita voidaan kehittää paremmin perheiden tarpeita vastaaviksi. Toivonkin, että välitätte eteenpäin kutsua osallistua tutkimukseen.

Kerron mielelläni lisää tutkimuksesta.

Yhteistyöterveisin,

Aino Sarkia
Väitöskirjatutkija Jyväskylän yliopisto
Puhelin: 0405637826
Sähköposti: aino.m.sarkia@student.jyu.fi

Liite 3

Sähköpostiviesti leirille tai lomalle osallistuville perheille

Hei!

Olen Aino Sarkia, tutkija Jyväskylän yliopistosta. Teen väitöskirjaa vähävaraisten lapsiperheiden kokemuksista taloudellisesta avusta. Tarkoitukseni on haastatella sekä lapsiperheiden vanhempia että lapsia. Etsin nyt tutkimukseeni osallistujiksi 10–17-vuotiaita lapsia ja nuoria, jotka olisivat halukkaita kertomaan omasta arjestaan ja ajatuksistaan tuetulle lomalle osallistumisesta. Haastattelun lisäksi jokaisella osallistujalla on mahdollisuus kertoa kokemuksistaan myös kirjoittamalla tai kännykällä videoimalla.

Osallistun [paikkakunta] tuetulle lomalle tutkijana ja haastattelu voitaisiinkin näin toteuttaa lomaviikon aikana. Yksilöhaastattelun lisäksi on mahdollista tehdä pari- tai ryhmämuotoisia haastatteluja, osallistujien toiveiden mukaisesti. Haastattelu on luonteeltaan vapaamuotoinen ja keskustelunomainen ja siihen olisi hyvä varata aikaa puolesta tunnista tuntiin. Kaikki tiedot käsitellään luottamuksellisesti, ja osallistujista käytetään tutkimuksessa peitenimiä eivätkä he ole tunnistettavissa. Osallistuminen on vapaaehtoista ja keskeyttää voi milloin tahansa.

On tärkeää, että lapsiperheiden kokemuksista saadaan tietoa vanhempien lisäksi myös lasten näkökulmasta. Osallistumalla [paikkakunta] lomalle toivonkin pääseväni kuulemaan lasten omia ajatuksia. Lasten kokemustiedolla voidaan lisätä ymmärrystä lapsille merkityksellisistä asioista ja tuoda tätä tietoa myös osaksi lapsiperheiden tukimuotojen ja palvelujen kehittämistä.

Annan mielelläni lisätietoja tutkimuksestani, minuun voi olla yhteydessä sähköpostitse (aino.m.sarkia@student.jyu.fi) tai puhelimitse (0405637826). Voidaan myös keskustella aiheesta tarkemmin itse lomaviikolla [paikkakunta]. Toivottavasti moni innostuu osallistumaan ja tuomaan omat ajatuksensa osaksi tutkimusta.

Yhteistyöterveisin,

Aino Sarkia

Väitöskirjatutkija Jyväskylän yliopisto

Puhelin: 0405637826

Sähköposti: aino.m.sarkia@student.jyu.fi

Liite 4

Haastattelurunko

Tavoitteena on mahdollisimman vapaasti etenevä keskustelunomainen haastattelutilanne, jossa haastateltava voi ohjata keskustelua tärkeiksi katsomiinsa aiheisiin. Alla olevaa haastattelurunkoa hyödynnetään tapauskohtaisesti, haastattelun eteneminen huomioiden. Rungon avulla pyritään varmistamaan, että keskeiset aiheet tulevat käsitellyiksi.

Vanhemmat:

1. Kerro aluksi omin sanoin sinun perheestäsi, sen mukaan, mitä haluat kertoa.
2. Kertoisitko myös teidän perheen saamasta taloudellisesta avusta?
3. Epävirallinen – virallinen taloudellinen apu:
 - mihin ja minkälaista apua saatu, mistä apua on saatu (julkinen sektori, järjestöt / diakonia / muut toimijat)? Onko eri tukimuodoilla eroja tai samankaltaisuuksia; minkälaisia, mistä ehkä johtuu? Mikä merkitys eri avun muodoilla on ollut (sinulle, lapselle, koko perheelle)?
4. Mitä jos -pohdinta: mitä jos tällaista apua ei olisi ollut saatavilla, minkälaista elämä silloin ehkä olisi?

Lapset:

1. Aloitus riippuen onko kyseessä lomat/leirit vai harrastukset:
 - apua saatu lomaan tai leiriin: kerro aluksi omin sanoin, minkälaista lomalla / leirillä on ollut TAI
 - apua saatu harrastukseen: kerro aluksi omin sanoin sinun perheestäsi, sen mukaan, mitä haluat kertoa.
2. Saatu apu
 - kerro leiristä/lomasta/harrastuksesta: minkälaista se on, mitä siellä tehdään, mikä merkitys sillä on sinulle?
3. Mitä jos -pohdinta: mitä jos tällaista apua ei olisi ollut saatavilla, minkälaista elämä silloin ehkä olisi?

Liite 5

Suostumuslomake osallistua tutkimukseen, vanhemmat

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

SUOSTUMUS OSALLISTUA TIETEELLISEEN TUTKIMUKSEEN

Vähävaraisten lapsiperheiden lasten ja vanhempien kokemuksia epävirallisesta ja virallisesta taloudellisesta tuesta

Olen ymmärtänyt, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja voin milloin tahansa ilmoittaa, etten enää halua osallistua tutkimukseen. Tutkimuksen keskeyttämisestä ei aiheudu minulle kielteisiä seuraamuksia. Keskeyttäminen asti minusta kerättyjä tutkimusaineistoja voidaan edelleen hyödyntää tutkimuksessa.

Olen saanut riittävät tiedot tutkimuksesta ja henkilötietojeni käsittelystä. Olen saanut tiedotteen tutkimuksesta tutkittavalle sekä tietosuojailmoituksen.

Tutkimuksessa kerättävät henkilötiedot on eritelty tietosuojailmoituksessa.

Suostumalla tutkimukseen suostun siihen, että

- tutkimuksessa kerätään haastatteluaineistoa.
- tutkimuksessa hyödynnetään itse valitsemallani tavalla tuottamaani aineistoa (video/kirjoitus).
- aineisto tallennetaan Yhteiskuntatieteelliseen tietovarustoon myöhempää tutkimusta varten. Tiedot tallennetaan nimettömästi.

Olen ymmärtänyt saamani tiedot ja haluan osallistua tutkimukseen.

Allekirjoittamalla suostumuslomakkeen hyväksyn tietojeni käytön tiedotteessa kuvattuun tutkimukseen tutkittavaksi.

Tutkimukseen osallistuvan allekirjoitus, nimeselvennys ja päivämäärä (tai sähköinen osallistuvan ilmoitus)

Yhteystiedot:

Aino Sarkia

0405637826

aino.m.sarkia@student.jyu.fi

Jos asiakirja on allekirjoitettu, se jää tutkimuksen vastuullisen johtajan arkistoon. Suostumusta osallistua tutkimukseen säilytetään tietoturvallisesti niin kauan kuin aineisto on tunnisteellisessa muodossa. Jos aineisto anonymisoidaan tai hävitetään, suostumusta ei tarvitse enää säilyttää.

Y-tunnus:
02455047
Sähköposti:
etunimi.sukunimi@ju.fi

Puhelin:
(014) 200 1211
Faksi:
(014) 200 1021

Jyväskylän yliopisto
PL 35
40014 Jyväskylän yliopisto
www.jyu.fi

Liite 6

Suostumuslomake osallistua tutkimukseen, lapset

Suostumus osallistua tutkimukseen

Minua on pyydetty osallistumaan tutkimukseen *Vähävaraisten lapsiperheiden lasten ja vanhempien kokemuksia epävirallisesta ja virallisesta taloudellisesta tuesta.*

Olen lukenut yllä olevat tiedot ja ymmärtänyt ne. Olen saanut tarpeeksi tietoa tutkimuksesta. Tutkija Aino Sarkia on kertonut minulle tutkimuksesta myös suullisesti, ja vastannut kaikkiin kysymyksiini tutkimuksesta.

Ymmärrän, että tähän tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Minulla on oikeus milloin tahansa tutkimuksen aikana keskeyttää tutkimukseen osallistuminen. Minun ei tarvitse ilmoittaa syytä keskeyttämiseen eikä siitä aiheudu minulle mitään ikäviä seuraamuksia.

Kyllä haluan osallistua tutkimukseen.

Päiväys

Tutkittavan allekirjoitus

Tutkittavan nimen selvennys

Tutkijan allekirjoitus

Tutkijan nimen selvennys

Liite 7

Suostumuslomake tutkimukseen osallistuvien lasten huoltajille

HUOLTAJAN SUOSTUMUS LAPSEN OSALLISTUMISEEN TIETEELLISEEN TUTKIMUKSEEN

Vähävaraisten lapsiperheiden lasten ja vanhempien kokemuksia epävirallisesta ja virallisesta taloudellisesta tuesta

Olen ymmärtänyt, että lapseni osallistuminen tutkimukseen on vapaaehtoista ja hän tai minä voimme milloin tahansa ilmoittaa, ettei lapsi enää halua osallistua tutkimukseen. Olen myös ymmärtänyt, että 15 vuotta täyttänyt lapsi voi päättää itse osallistumisestaan tutkimukseen. Tutkimuksen keskeyttämisestä ei aiheudu kielteisiä seuraamuksia. Keskeyttämiseen asti kerättyjä tutkimusaineistoja voidaan edelleen hyödyntää tutkimuksessa.

Olen saanut riittävät tiedot tutkimuksesta ja lapseni henkilötietojen käsittelystä. Olen saanut tiedotteen tutkimuksesta sekä tietosuojailmoituksen.

Tutkimuksessa kerättävät henkilötiedot on eritelty tietosuojailmoituksessa.

Suostumalla tutkimukseen suostun siihen, että

- tutkimuksessa kerätään lapsestani haastatteluaineistoa.
- lapseni haastattelu tallennetaan.
- tutkimuksessa hyödynnetään lapseni valitsemalla tavalla tuottamaa aineistoa (video/kirjoitus).
- aineisto tallennetaan Yhteiskuntatieteelliseen tietoarkistoon myöhempää tutkimusta varten. Tiedot tallennetaan nimettömästi.

Olen ymmärtänyt saamani tiedot ja annan suostumukseni siihen, että lapseni osallistuu tutkimukseen.

Allekirjoittamalla suostumuslomakkeen hyväksyn tietojen käytön tiedotteessa kuvattuun tutkimukseen tutkittavaksi.

Tutkimukseen osallistuvan lapsen huoltajan allekirjoitus, nimenselvennys ja päivämäärä (tai sähköinen osallistuvan ilmoitus)

Yhteystiedot:
Aino Sarkia
0405637826
aino.m.sarkia@student.jyu.fi